ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΑΣ

ΙΔ΄ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ Ζ΄ ΚΑΘΟΛΙΚΑΣ

EUTHYMII ZIGABENI

COMMENTARIUS

IN

XIV EPISTOLAS SANCTI PAULI
ET VII CATHOLICAS

NUNC PRIMUM AD FIDEM CODICIS ANTIQUI

CUM PROLOGO ET ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

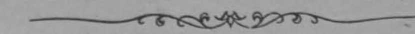
NICEPHORUS CALOGERAS

olim Archiepiscopus Patrensis, Magister Serenissimi Principis Hellenici CONSTANTINI et Universitatis Athenarum Professor honorarius Theologiae

---

TOMUS PRIOR

Complectens praefationes et interpretationem Epistolae ad Romanos, I et II ad Corinthios et ad Galatas

ATHENIS

TYPIS FRATRUM PERRI

1887

ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΑΣ

ΙΔ΄ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ Ζ΄ ΚΑΘΟΛΙΚΑΣ

ΝΥΝ ΠΡΩΤΟΝ
ΕΚ ΠΑΛΑΙΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ
ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

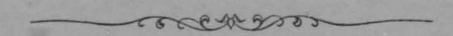
ΥΠΟ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΟΓΕΡΑ

*Ἀρχιεπισκόπου πρώην Πατρῶν, Διδασκάλου τῆς Α. Υ.
τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
καὶ ἐπιτίμου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἀθήνησι
Πανεπιστημίῳ*

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

*Περιέχων τὴν ἑρμηνείαν τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς,
τῶν δύο πρὸς Κορινθίους καὶ τῆς πρὸς Γαλάτας*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ
1887

Ἥν ποτ' ἀνακτορίῃσιν Ἀλεξίου ἐννεσίῃσι
Γράψεν ἀνὴρ δέλτον θεσπιεπὴς ἱερήν,
Ἐκ ζόφου, ἔνθα περ ἦεν, ἐς ἠελίου σέλας αὖτις
Ἐκπροθοροῦσα Τεῆς βούλετ' ἀνακτορίης
Ἐνδῦναι χείρεσσιν. Ἐπεὶ βασιλῆος ἐοῦσα
Τὸ πρίν, Ἄναξ, καὶ νῦν εὔχετ' Ἄνακτος ἔμεν.

124708

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩι

ΤΩι ΕΠΙΔΟΞΩι ΔΙΑΔΟΧΩι

ΚΑΙ ΕΠΙ

ΧΡΗΣΤΑΙΣ ΤΑΙΣ ΕΛΠΙΣΙ ΚΛΕΙΝΩι

ΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙ

ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ!

Ὁ θεόχριστος Βασιλεὺς καὶ τῶν Ψαλμῶν ὑψηγόρος ὑποφήτης ἀναντίρρητον ἐξαγγέλλει ἀλήθειαν, ὅταν ψάλλῃ «μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος». Καὶ ἔστιν ὄντως φανερώτατον ὅτι πᾶς ἕκαστος γίνεται ζωγράφος τῆς ἰδίας τοῦ βίου εἰκόνος, ὡς χρωστῆρα μὲν τὴν ἐλευθέραν βούλησιν ἢ προαίρεσιν μεταχειριζόμενος, ὡς χρώματα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δὲ τὰς καλὰς ἢ τὰς κακὰς πράξεις. Ὅθεν εἴτε λαμπρὰ αὕτη καὶ περικαλλὴς τοῖς μεταγενεστέροις παραδίδοται, εἴτε δυσειδὴς καὶ φαύλη, τῆς φιλοτεχνίας ὁ ἔπαινος ἢ τῆς ἀπειροκαλίας ὁ ψόγος εἰς αὐτὸν καὶ μόνον τὸν δημιουργὸν ἀπευθύνεται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς βουλήσεως ἰσχὺς ἢ ἡ σταθερότης τῆς προαιρέσεως, ὧν ἕνεκα προςηλούμενός τις εἰς ὡρισμένα ἀξιώματα ἀποδέχεται ταῦτα ὡς σταθερὸν τῶν πράξεων αὐτοῦ κανόνα, χαρακτὴρ κοινῶς ὀνομάζεται, ἕπεται ὅτι ἥ τε βούλησις καὶ ἡ προαίρεσις κατὰ τὴν ποιότητα τῶν ἀξιωμάτων μορφοῦνται, καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτὸς κατ' αὐτὰ ὁμοίως ἀποβαίνει καλὸς ἢ κακός, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καλὴ ἢ κακὴ καὶ ἡ ὅλη εἰκὼν τοῦ βίου.

ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ! Ὁμολογουμένως αἱ ἱεραὶ καὶ θεόπνευστοι Γραφαὶ ἐκ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς βιβλίων παρέχουσι τὰ ἁρμοδιώτερα τῶν ὑποδειγμάτων πρὸς μόρφωσιν τῆς βουλήσεως καὶ προαιρέσεως. Τὰ δὲ ἠθικὰ ἀξιώματα, τὰ τὰς καλὰς καὶ ἀξιεπαίνους ἐφελκόμενα πράξεις, δι' ὧν, ὡς δι' ἀνθηροτάτων χρωμάτων, ὀφείλεις καὶ Σὺ νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ζωγραφήσῃς ἐπὶ τῆς ἡγεμονικῆς τοῦ ΣΟΥ βίου εἰκόνος τοὺς χαρακτῆρας ἀνδρὸς εὐκλεοῦς, ἐξ ὧν τέως ἐδιδάχθης, ἔμαθες πάντως, ὅτι καὶ ἀφθονώτερα καὶ ὑγιέστερα δύνασαι νὰ ἀρύησαι ἀπ' αὐτῶν τούτων πάλιν τῶν θεσπεσιωτάτων τῆς ἁγίας Γραφῆς βιβλίων.

Ἐκ τῆς τούτων μελέτης μέλλει ὄντως νὰ μορφωθῇ ἐν ΣΟΙ (καὶ μορφοῦται θείᾳ συνάρσει ὁσημέραι) τὸ ἡγεμονικὸν ἐκεῖνο τοῦ νοῦ κατάστημα· τὸ ὑπεροχικὸν τοῦ πνεύματος φρόνημα· τὸ ὑπὲρ τὰ ταπεινὰ τοῦ λογισμοῦ ὕψωμα· τὸ εὐσταθὲς καὶ ἑδραῖον ἐν τοῖς καλοῖς ἔρεισμα· τὸ ἄτυφον ἐν ταῖς εὐτυχίαις· τὸ ψυχαγωγικὸν ἐν ταῖς δυςπραγίαις καὶ εὔελπι· τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀταπείνωτον καὶ ἀδούλωτον ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσι τῆς σαρκός. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, διὰ τῆς τῶν θείων Γραφῶν μετ' ἐπιστάσεως καὶ εὐσεβοῦς τοῦ φρονήματος μελέτης καθίστασαι ἄγαλμα ἀγλαόμορφον καὶ σκεῦος πασῶν τῶν ἀρετῶν καὶ χαρίτων ἀνάπλεων.

Διὰ ταῦτα, ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ, τὴν παροῦσαν βίβλον, σοφὴν καὶ γλαφυρωτάτην ἑρμηνείαν περιέχουσαν μεγά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λου καὶ κρατίστου μέρους τῆς θείας Γραφῆς, τίνι ποτὲ ἄλλῳ ἢ ΣΟΙ ἠδυνάμην ἐγὼ νὰ ἀφιερώσω πρεπωδέστερον; Ἀλλ' εἰς τοῦτο κινοῦσί με καὶ ἄλλαι ἀφορμαί, ἰσχυραὶ ἐπίσης, ὡς νομίζω, καὶ εὔλογοι, ὧν τὰς μέν, καίπερ σφόδρα ἐπ' αὐταῖς ἐγκαλλωπιζόμενος, διέρχομαι· τὰς δὲ εὔκαιρον ἡγοῦμαι καὶ ἀπαραίτητον ἵνα μὴ παρασιωπήσω. Καὶ πρῶτον· ὁ τῆς βίβλου ταύτης Συγγραφεύς, πολὺ διὰ παιδείαν καὶ ἀρετὴν τὸν καθ' ὃν ἤκμασεν αἰῶνα τιμήσας, ἠξιοῦτο τῆς τοῦ Βασιλέως Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ εὐνοίας καὶ οἰκειότητος. Δεύτερον· ὑψηλῷ βασιλικῷ κελεύσματι εἰς σύνταξιν αὐτῆς παρωρμήθη. Τρίτον· βασιλικοῖς ὁμοίως ἀναλώμασιν αὕτη εἰς πλεῖστα ἀντίγραφα ἐπολλαπλασιάσθη, ἵνα ὅ,τι πλείστοις ὠφέλιμος καταστῇ. Καὶ τέταρτον· ὅτι καὶ ὅτε τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος ἐξεδόθη παρὰ Γερμανοῦ ἀνδρός, ἐπὶ παιδείᾳ λίαν ὀνομαστοῦ, δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο προσεφωνήθη τῷ Βασιλικῷ τῆς Σαξωνίας Πρίγκιπι, ὅτι Βασιλικὴν εἶχε τὴν ἀρχὴν καὶ καταγωγήν.

Τί δ' ἄρα; τὸ τοσαύταις βασιλικαῖς χάριτι σεμνονο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μενον φιλοπόνημα, νῦν, ὅτε δι' ἐμοῦ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνελκύεται τῆς λήθης, καὶ μετὰ ὀκτὼ ὁλοκλήρους αἰῶνας ἐξανατέλλει διὰ τῆς τυπογραφίας εἰς φῶς πρὸς πλήρωσιν πόθου διακαοῦς πολλῶν ἀξιαγάστων ἀνδρῶν, δὲν δικαιοῦται ἵνα προσδράμῃ ὑπὸ τὴν σκέπην ΣΟΥ, τοῦ κατ' εὐκληρίαν εὐσεβοῦς ἐπιδόξου τῶν Ἑλλήνων Βασιλέως;

Δέξαι λοιπὸν τοῦτο εὐμενῶς, ὦ νεαρὲ τῆς ἀναθαλλούσης Ἑλλάδος βλαστέ, καὶ ἀναλόγισαί μοι καλῶς, οἷα παρήγαγεν ἐπιστήμης ἔργα ἡ ΣΟΙ πεφιλημένη Πατρὶς Ἑλλάς, καὶ ὅτε ἤδη ἐτέλει ἐν αὐτῷ τοῦ βίου αὐτῆς τῷ μετοπώρῳ. Ἢ μᾶλλον εἰπεῖν· σκέψαι, τῇ διανοίᾳ ἐκ τούτου ἀναγόμενος, ἡλίκη τοῦ ἔαρος αὐτῆς ἡ ἀκμή, καὶ ὅση ἡ ἀναξιοπάθεια τοῦ τελευταίου αὐτῆς γήρως! Ἐπὶ ταῦτα δὲ τῶν ἀντιθέτων τούτων ἄκρων τὰ σημεῖα, ἤτοι τῆς ἀπαραμίλλου τε ἐκείνης δόξης καὶ τῆς σχετλίας καταπτώσεως τὸ ὄμμα ἐπερείδων, καὶ ἐκ τῆς παραθέσεως βαθύτερον τὰ δέοντα λοιπὸν γενέσθαι συνορῶν, νύττε καὶ κέντριζε διηνεκῶς τὴν ΣΗΝ φιλοτιμίαν πρὸς τελειοποίησιν τῶν ὄντως καλλίστων καὶ ἀρίστων προτερημάτων ΣΟΥ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ πανσθενὴς καὶ πανθαύμαστος τῆς θείας ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ βουλή, ἧς τοὺς σκοποὺς ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦμεν ἐξιχνιάσαι, προορίσασα εἰς νέαν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν τὴν Ἑλλάδα, ὑπερφυῶς ἀνεγέννησεν αὐτήν. Καὶ ἤδη, καίπερ διὰ προσκομμάτων πολλῶν ὁδεύουσα, μεγαλύνεται ὅμως, ὡς ὁρᾷς, καὶ κρατύνεται ὁσημέραι, καὶ σὺν Θεῷ τῷ Παντοδυνάμῳ τὴν πρέπουσαν αὖθις καθέξει μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων ἐν τῷ κόσμῳ ἐθνῶν θέσιν. ΣΟΝ δέ μοι καθῆκον νόμιζε τὸ συμμεγαλύνεσθαι καὶ συνυψοῦσθαι, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἐναρμονίως βαίνητε εἰς πρόοδον. Καὶ καθὼς τὸ ὄνομά ΣΟΥ καὶ ἁπλῶς προφερόμενον μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἐξεγείρει παρὰ τοῖς Ἕλλησι στοχασμούς, οὕτω καὶ τὸ πρόσωπόν ΣΟΥ καταγλαϊζέτωσαν ἀρεταὶ τοιαῦταί τε καὶ τοσαῦται, ὅπως καταστῇ τὸ ἴνδαλμα τῆς ἐκείνων ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως.

Κατορθοῖς δὲ τοῦτο, ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ, πρώτιστα μὲν καὶ μάλιστα, ὅταν τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν Μητρὸς Ἐκκλησίας τὰ ἱερὰ δόγματα καὶ τὰς ἀποστολικὰς παρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δόσεις μετὰ διαθέσεως εἰλικρινοῦς, εὐθύτητος γνώμης καὶ πίστεως ἀδιστάκτου καὶ στέργῃς καὶ ἀποδέχησαι. Εἶτα μετὰ τοῦτο, ὅταν τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τὰς μὲν πράξεις ἐπισταμένως διαμελετᾷς, τὰ δὲ μαθήματα ἐπιμελῶς εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθησαυρίζῃς, τὴν δὲ ὑστεροφημίαν ἐπαξίως θαυμάζῃς, καὶ σπουδάζῃς ἐνδελεχῶς, ὅπως ἀποβῇς ἐκείνων μιμητής τε καὶ ἐφάμιλλος. Ὅταν τῆς ἐν ἀνέσει καὶ ῥαστώνῃ διαγωγῆς προκρίνῃς πάντοτε τὴν ἐν σπουδαίοις καὶ καματηροῖς καὶ ἀτρύτοις πόνοις ἐπωφελῆ καὶ δραστηρίαν ἐργασίαν, καλῶς εἰδώς, ὅτι οὐδὲν κλέος παραμένει χρόνον μακρόν, ἐὰν μὴ ἐπὶ συνεχῶν καὶ ἀκαμάτων στηρίζηται πόνων. « Τα πόνῳ κτηθέντα, λέγει ὁ » μέγας Βασίλειος, ἀγαπᾶται· ὧν δὲ ῥᾳδία ἡ κτῆσις, » τούτων οὐκ ἀσφαλὴς ἡ ἀπόλαυσις ». Ὅταν τῆς ἐν περιφανείᾳ καὶ ἐξωτερικῇ λαμπρότητι ἐφημέρου δόξης προτιμᾷς τὴν διὰ τῶν καλῶν καὶ ὄντως ἀξιεπαίνων κατορθωμάτων παραμόνιμον τιμὴν καὶ ὑπόληψιν. Ὅταν τέλος διεκδικῇς ἐνθέρμως τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀθῳότητα. Καὶ ἰδιάζουσι μὲν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

παντὶ ἀνθρώπῳ κοινῶς· διότι κοινὴ ἡ φύσις, κοινά τε τῆς ἠθικῆς τὰ παραγγέλματα καὶ κοινῆς τῆς προφυλακῆς καὶ ἐπιμελείας δεόμενα. Ἀλλ' εὖ οἶδα ὅτι κατ' ἐξαίρετον τρόπον καὶ λόγον ἐπιβάλλονται ὡς καθήκοντα ἀπαράβατα τοῖς περιβεβλημένοις τὴν λαμπηδόνα τῆς δόξης τῆς βασιλικῆς, δι' ἧς πάντα τὰ καλά τε καὶ τίμια εἰς ὕψος αἰρόμενα καὶ περίβλεπτα καὶ περιβόητα καθιστάμενα, πολλοὺς ἕλκουσι τοὺς μιμητάς.

Ἀσκούμενος λοιπὸν ἐν τούτοις, ὡς δεῖ, πέπεισο, ὅτι σὺν τῇ ὑποκαρδίῳ τῶν Ἑλλήνων στοργῇ καὶ τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν ἕξεις ἀρωγὸν ἀπροσμάχητον.

Ζῴης δέ μοι ἐπὶ μήκιστον, καὶ μηδέν ΣΕ ποτε τῆς φθονερᾶς Νεμέσεως βάλοι βέλος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ α΄ Σεπτεμβρίου 1886.

ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗΣ ΥΜΩΝ ΥΨΗΛΟΤΗΤΟΣ εὐχέτης καὶ πρὸς Θεὸν ἱκέτης διάπυρος

† *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Πατρῶν καὶ Ἠλείας*

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Ο ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

προςωμίλησεν, ἄκαμπτος ἐν τῇ πλάνῃ διατελέσας, κατεκρίθη εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον. Ὅθεν ἐν τῷ τῆς πόλεως ἱπποδρόμῳ, πλήθους παρεστῶτος πολλοῦ, ἐν οἷς καὶ Βογόμιλοι, μεγάλη ἥφθη πυρὰ καὶ οὐ μακρὰν αὐτῆς ἐνεπάγη σταυρός. Σκοπὸς δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἦν, ἵνα ὁ κατάδικος, τῇ τῆς πυρᾶς κτοηθεὶς θέᾳ, ἀντὶ τοῦ χωρῆσαι εἰς τὴν φλεγομένην κάμινον, προβῇ μᾶλλον εἰς τὸν σταυρόν, καὶ οὕτως ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ θανάτου. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος, πεποιθὼς ὅτι ἄγγελοι αὐτὸν ἐξαρπάσουσιν ἐκ μέσου τοῦ πυρός, κατεγέλα καὶ κατεφρόνει τῆς ἀπειλῆς. Διὸ καὶ ὑπέψαλλε τὸ δαυϊδικόν· «πρὸς σὲ δὲ » οὐκ ἐγγιεῖ, πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις» (α). Ὅτε ὅμως προςήγγισε τῇ φλεγομένῃ καὶ βροντώσῃ φλογί, ἤρξατο ἀποδειλιᾶν καὶ θορυβεῖσθαι· ἔστρεφε δὲ τῇδε κἀκεῖσε τὰς ὄψεις συνεχῶς, ἐκρότει τὰς χεῖρας καὶ ἐπάτασσε τὸν μηρόν. Πλὴν ἀλλὰ πάλιν συνῆλθε, καὶ ἔστη ἀκίνητος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τερατολογίαι αὐτοῦ ἐφέροντο διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὄχλου, οἱ δήμιοι, φοβηθέντες, μήπως οἱ περὶ αὐτὸν δαίμονες ἀλώβητον αὐτὸν τηρήσωσιν ἐκ τοῦ μέσου τοσαύτης φλογός, ὀρθὸν ἔκριναν ἵνα ποιήσωσι προηγουμένως δοκιμασίαν τινά. Ὅθεν ἔρριψαν εἰς τὸ μέσον τῆς πυρᾶς τὸν μανδύαν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Βασίλειος φαντασιοκοπῶν ἔλεγεν ὅτι βλέπει αὐτὸν εἰς τὸν ἀέρα ἀνυψούμενον· οἱ δὲ δήμιοι, κατανοήσαντες ὅτι ἐγένετο τῆς φλογὸς παρανάλωμα, ἀπέωσαν καὶ αὐτὸν παρευθὺς εἰς αὐτήν, ὑποστάντα ὁμοίως τὴν αὐτὴν τύχην.

Καὶ τοιοῦτο τὸ τέλος, ὃ ἐδέξαντο τὰ κατὰ τὸν αἱρεσιάρχην Βασίλειον καὶ τοὺς κορυφαίους τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ (β).

(α) Ψαλμ. ϟ', 8.—(β) Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἀφορμὴν λαμβάνοντες σημειωτέον ἐνταῦθα ἡγούμεθα τοῦτο δὴ τὸ συνεχῶς μὲν λεγόμενόν τε καὶ ἐπαναλαμβανόμενον, ἀλλὰ καὶ συνεχῶς, ὡς μὴ ὤφελε, τῇ λήθῃ παραδιδόμενον· ὅτι δηλαδὴ τὰ καθ' οἱανδήποτε ἱστορικὴν περίοδον συμβάντα ἀντιπαραβάλλειν ἀεὶ χρὴ τοῖς τῶν συγχρόνων αἰσθήμασι καὶ φρονήμασι, καὶ μὴ τῷ καθ' ἡμᾶς πήχει μετρεῖν· ἤ, ὥςπερ ὁ Πλούταρχος (ἐν Συγκρ. Σόλων. καὶ Ποπλικ.) σοφώτατα παραινεῖ, «δεῖ πρὸς τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς »τὰς πράξεις θεωρεῖν». Διότι οὕτω καὶ μόνον οὕτως ἐπὶ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν τῇ διανοίᾳ φερόμενοι θεώμεθα ἀπροκατάληπτοι τὴν εἰκόνα τοῦ βίου τῶν τότε ἀνθρώπων, κατανοοῦμεν καλῶς τὰ κινοῦντα αὐτοὺς ἐλατήρια καὶ τὰ πάθη καὶ δικάζομεν τὰς πράξεις εὐστόχως καὶ ἐπιεικῶς. Ἄλλως, τῶν πάντων ἀνεστραμμένως ἀντιλαμβανόμενοι, οὐδὲν ἐκ τοῦ παρελθόντος ὑγιὲς δίδαγμα ἀρυόμεθα εἰς διόρθωσιν ἢ καλλίονα ρύθμισιν τῶν καθ' ἡμᾶς. Ταῦτα ὡς ἐν παρόδῳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μετὰ τὰ εἰρημένα φέρε ἴδωμεν νῦν καὶ τὰ τῆς καινοφανοῦς τότε αἱρετικῆς πλάνης δόγματα.

Ἡ βογομιλικὴ αἵρεσις, καθόλου εἰπεῖν, κρᾶμα ἦν καὶ συμπίλημα ἐξ ἄλλων τε ποικιλομόρφων αἱρετικῶν στοιχείων ἐσχηματισμένη καὶ μάλιστα ἐκ δογμάτων τῶν παλαιῶν Μασαλιανῶν ἢ Εὐχητῶν, ἐκ θεωριῶν τῶν Γνωστικῶν καὶ ἐκ κακοδοξιῶν τῆς Εἰκονομαχίας. Ὡς τοιαύτη δὲ οὔτε ἤρθη ποτὲ ἀφ᾽ ἑαυτῆς εἰς αὐτόβουλον ἐξέτασιν τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, οὔτε εἰς ὑψηλὴν θεολογικὴν συζήτησιν ἀφορμήν τινα παρέσχεν, οὔτε εἰς πληρέστερον καθορισμὸν δόγματός τινος συνετέλεσε τὸ παράπαν. Πρὸς οἷον δ᾽ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἔτεινε πρακτικὸν σκοπόν, ἤτοι τὴν ἀνατροπὴν πάσης ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας ἔν τε δόγματι, πολιτεύματι καὶ λατρείᾳ, πρὸς τοῦτον τὸν ἑαυτῆς διεμόρφωσε χαρακτῆρα.

Οἱ Βογόμιλοι ἐπίστευον εἰς τὰ τρία τῆς μακαρίας Τριάδος πρόσωπα ἁπλῶς ἐν προσχήματι ἀπάτης τῶν ἁπλουστέρων· καὶ γὰρ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα προσῆπτον τῷ Πατρὶ ὡς ἁπλᾶς αὐτοῦ κλήσεις, κατὰ Σαβέλλιον.

Διισχυρίζοντο ὅτι οὐ μόνον κατ᾽ ὄναρ, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ ὕπαρ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἔβλεπον τὸν μὲν Πατέρα ὡς γέροντα βαθυγένειον, τὸν δὲ Υἱὸν ὡς ὑπηνήτην ἄνδρα, τὸ δὲ Πνεῦμα ὡς λειοπρόσωπον νεανίαν. Ἔτι ἐδόξαζον ὅτι ὁ Πατήρ, εἰς ὃν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἀνελύθησαν αὖθις, ἀπὸ τοῦ πεντακισχιλιοστοῦ καὶ πεντακοσιοστοῦ ἔτους χρηματίσας ἐπὶ τρία καὶ τριάκοντα ἔτη τριτοπρόσωπος, πάλιν ἐγένετο μονοπρόσωπος. Καὶ ἦν ἀσώματος μέν, ἀνθρωπόμορφος δ᾽ ὅμως. Ἄχρι δὲ τοῦ πεντακισχιλιοστοῦ πεντακοσιοστοῦ ἔτους οὔτε Υἱὸς οὔτε Πνεῦμα ὑπῆρχεν. Τὴν δὲ ἀρχήν, ὡς καὶ τὸ ὄνομα, ἔκτοτε ἔλαβον. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ ἐγέννησε τὸν Υἱόν· ὁ δὲ Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τοῦτο δὲ ἐγέννησε πνευματικῶς τὸν προδότην Ἰούδαν καὶ τοὺς ἕνδεκα Ἀποστόλους. Τὴν τελευταίαν ταύτην δόξαν, ἄλλοθεν σφετερισθέντες οἱ Βογόμιλοι, ἐστήριζον ἐπὶ τοῦ χωρίου α΄, 2 τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.

Ὁ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀνομασθεὶς Σατανᾶς ἦν καὶ αὐτός, κατ᾽ αὐτούς, Υἱὸς τοῦ Πατρός, καὶ μάλιστα τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου ἰσχυρότερος, ἅτε πρεσβύτερος. Τοῦτον προσηγόρευον οἱ Βογόμιλοι Σαταναήλ, καὶ ἐξελάμβανον μετὰ τὸν Πατέρα δεύτερον, τὴν αὐτὴν αὐτῷ μορφὴν καὶ στολὴν περικείμενον καὶ τῆς μετ᾽ αὐτὸν τι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μῆς ἀξιούμενον. Ὑφ' ἧς ὅμως ἐπαρθεὶς αὐτός τε ἐμελέτησεν ἀποστασίαν καὶ τὰς ἄλλας λειτουργικὰς δυνάμεις παρέπεισεν, ἵνα, ἀποστατήσασαι, κουφισθῶσι τοῦ βάρους τῆς λειτουργίας. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τὴν ἐπιβουλὴν νοήσας ἔρριψε πάντας αὐτοὺς ἄνωθεν. Εἰς βεβαίωσιν δὲ τῆς δόξης ταύτης παρῆγον τὴν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ (ις', 1) παραβολὴν τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.

Ῥιφθεὶς οὖν ὁ Σαταναὴλ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ μὴ δυνάμενος ἐφιζάνειν τοῖς ὕδασι (διότι ἡ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος) σώζων ἔτι τὴν θείαν μορφὴν καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν, συνεκάλεσε τὰς συγκαταπεσούσας Δυνάμεις. Θάρσος δ' αὐταῖς ἐμβαλὼν εἶπεν· ἐπειδὴ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὁ Θεὸς ἐποίησε, ποιήσω κἀγώ, ὡς δεύτερος Θεός, δεύτερον οὐρανὸν καὶ πάντα τὰ ἄλλα, ἅπερ διακοσμήσω τῇ αὐτῇ τάξει. Οὕτω δὲ ἐδημιούργησε τὴν γῆν, ἣν καλλωπίσας, ὡς ἡ τῆς Γενέσεως διέξεισι βίβλος, ἀπεκλήρωσεν ὡς οἰκητήριον ἑαυτῷ καὶ ταῖς ἀποστατικαῖς Δυνάμεσιν. Εἶτα πλάσας τὸ τοῦ Ἀδὰμ σῶμα ἀπὸ γῆς, ὕδατι φυραθείσης, ἔστησεν ὀρθόν. Ἀφ' οὗ καταρρεύσασά τις νοτὶς ἐπὶ τὸν δεξιὸν πόδα καὶ ἑλικοειδῶς διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου χυθεῖσα σχῆμα ὄφεως ἀπετέλεσεν. Τότε ὁ Σαταναὴλ ἀθροίσας τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα ἐνέπνευσε ζωὴν τῷ οὕτω πλασθέντι ἀνθρωπίνῳ σώματι. Αλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα διὰ χαυνότητα καταρρυὲν ἐπὶ τὸν δεξιὸν ὁμοίως πόδα καὶ διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου χυθὲν εἰς τὴν ἑλικοειδῆ ῥανίδα κατέπεσεν, ἥτις παραυτίκα ζωοποιηθεῖσα καὶ τοῦ δακτύλου ἀποτμηθεῖσα γέγονεν ὄφις καὶ εἵρπυσε· διὰ τοῦτο φρόνιμος καὶ νουνεχὴς ὁ ὄφις, ὅτι κατέστη αὐτῷ ψυχὴ τὸ τοῦ Σαταναὴλ ἐμφύσημα. Ἀλλ' ὁ νέος οὗτος δημιουργὸς γνοὺς ὅτι μάτην πονεῖ, διεπρεσβεύσατο πρὸς τὸν ἀγαθὸν Πατέρα καὶ παρεκάλεσεν, ἵνα πέμψῃ αὐτὸς πνοήν, ἐπαγγειλάμενος ὅτι ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ζωοποιηθῇ, κοινὸς ἔσται καὶ ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ πληρωθήσονται οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ τόποι τῶν ἀπορριφθέντων ἀγγέλων. Ὁ δὲ Θεός, ὡς ἀγαθός, ἐπινεύσας ἐνεφύσησε τῷ παρὰ τοῦ Σαταναὴλ πλασθέντι πνεῦμα ζωῆς, καὶ παρευθὺς ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν καὶ τὸ σῶμα λαμπρύνουσαν. Εἶτα καὶ ἡ Εὔα ἐκ τοῦ πρώτου ποιηθεῖσα ἀνθρώπου ἐφαιδρύνθη ταῖς ἴσαις λαμπρότησιν. Πλὴν ὁ Σαταναὴλ ἐκ φθόνου μεταμεληθείς, ἐκινήθη πρὸς ἐπιβουλὴν τοῦ ἰδίου πλάσματος. Ὅθεν εἰσδὺς εἰς τὰ ἔγκατα τοῦ ὄφεως καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Εὔαν ἐξαπατήσας συνευρέθη αὐτῇ καὶ κατέστησεν ἔγκυον, ἵνα, τὸ σπέρμα αὐτοῦ, προλαβόν, κατακυριεύσῃ

τοῦ ἀδαμιαίου σπέρματος. Ἡ Εὔα τοίνυν ἐκ τοῦ Σαταναὴλ ἔτεκε τὸν Κάϊν καὶ τὴν δίδυμον αὐτοῦ ἀδελφὴν Καλωμενὰ λεγομένην. Ὁ δὲ Ἀδὰμ ζηλοτυπήσας συνῆλθε καὶ αὐτὸς τῇ Εὔᾳ καὶ ἐγέννησε τὸν Ἄβελ, ὃν ὁ Κάϊν ἐφόνευσε· διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει ὅτι ὁ Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν (Α΄ Ἰωάνν. γ΄, 12). Ἀλλὰ τοῦ Σαταναήλ, ἀσελγῶς συμφθαρέντος τῇ Εὔᾳ διὰ μέσου τοῦ ὄφεως, ἀφηρέθη ἡ θεία στολή, ἡ δημιουργικὴ δύναμις καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ προσηγορία. Οὕτω δὲ κατέστη δυσειδής τε καὶ σκοτεινός. Ἀλλ᾽ ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ στήσας μέχρι τούτου τὴν ὀργὴν ἀφῆκεν αὐτὸν κοσμοκράτορα καὶ κύριον ὧν οὗτος ἐδημιούργησε κτισμάτων, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσών. Ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν παρέλαβον προφανῶς οἱ Βογόμιλοι ἐκ τοῦ Γνωστικοῦ Σατουρνίνου (α).

Τοῖς δὲ Μανιχαίοις ἑπόμενοι, ἠθέτουν πάσας τὰς μωσαϊκὰς βίβλους, ὡς κατ᾽ ἐπίνοιαν γραφείσας τοῦ Σατανᾶ, καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς ἀναφερομένους θεοσεβεῖς καὶ δικαίους ἄνδρας ἀπεκήρυττον. Ἐκ τῶν λοιπῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης βίβλων ἀπεδέχοντο τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ Ἑκκαιδεκαπρόφητον. Ἐκ δὲ τῆς Καινῆς πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ βιβλία.

Τὰ δὲ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας οὑτωςὶν ἐτερατολόγουν οἱ Βογόμιλοι. Οἱ ἄνθρωποι πικρῶς τυραννούμενοι ὑπὸ τῶν δαιμόνων μόλις ὀλίγοι τῆς τοῦ Πατρὸς μερίδος ἐγένοντο, καὶ ἀνέβαινον εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων τάξιν. Ἦσαν δ᾽ οὗτοι οἱ ἀναφερόμενοι ἐν ταῖς γενεαλογίαις τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν. Ὀψὲ δέ ποτε ὁ Πατὴρ τοῦτο γνοὺς καὶ κατελεήσας τὸ ἴδιον ἐμφύσημα, ἤτοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν, οὕτως ἀθλίως πάσχουσαν, ἐξηρεύξατο ἐν τῷ πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἔτει τῆς ἑαυτοῦ καρδίας τὸν Λόγον, ἤτοι τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ ἦν Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅς, καθὸ μὲν τῶν ἄλλων ἀγγέλων θειότερος, ἐκλήθη Ἄγγελος· καθὸ δὲ πᾶσαν νόσον ἰώμενος, Ἰησοῦς· καθὸ δὲ τῇ σαρκὶ χρισθείς, Χριστός. Ὅτε δ᾽ ἄνωθεν κατῆλθεν, εἰςέδυ διὰ τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς εἰς τὴν γαστέρα τῆς Παρθένου, ἥτις οὔτε τὴν εἴσοδον, οὔτε τὴν ἔξοδον αὐτοῦ γνοῦσα, εὗρεν ἁπλῶς αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ κείμενον ἐσπαργανωμένον. Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐποίησε καὶ ἐδίδαξε τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γεγραμμένα· καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν. Πλὴν τὰ πάντα κατὰ φαντασίαν.

(α) Πρβλ. Εἰρην. Ἔλεγχ. καὶ ἀνατρ. Βίβλ. Α΄, κεφ. ΚΔ΄. Καὶ Ἐπιφαν. Κατὰ Αἱρέσ. ΚΓ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὅτε δὲ ἀπέρριψε τὸ ἀνθρώπειον προςωπεῖον καὶ ἀνέστη, τότε κατεξουσίασε τοῦ ἀποστάτου Σαταναήλ, ὅν βαρεῖ κλοιῷ δήσας ἐν τῷ ταρτάρῳ κατέκλεισεν. Περιελὼν δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὸ ή.l, ὡς ἀγγελικόν, ἀφῆκεν αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ὀνομάζεσθαι Σαταναν. Οὕτω δὲ πληρώσας τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἐξῆλθε πάλιν ὅθεν εἰςῆλθεν εἰς τὸν Πατέρα ἀναλυθείς.

Σημειωτέον ὅτι καὶ τῶν δοξῶν τούτων τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν Μανιχαίων ἐσυλήθησαν.

Τὸ δὲ βάπτισμα οἱ Βογόμιλοι τελέως μὲν οὐ κατήργουν, ἐτέλουν ὅμως καθ' ὅλως ἴδιον καὶ καινοφανῆ τρόπον. Καὶ δὴ τῆς εἰςόδου παντὸς προςηλύτου εἰς τὴν αἱρετικὴν αὐτῶν παρασυναγωγὴν τάδε προηγοῦντο. Πρῶτον μὲν ὡρίζετο αὐτῷ καιρὸς ἀνάλογος εἰς ἐξομολόγησιν καὶ ἁγνείαν καὶ σύντονον προςευχήν. Ἔπειτα δὲ ἐπιτιθέμενοι τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐπεκαλοῦντο τὸ παρ' αὐτοῖς ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπῆδον τὸ «Πάτερ ἡμῶν κέξ.». Μετὰ δὲ τὸ τοιοῦτο οἱονεὶ βάπτισμα ἀπεκλήρουν αὖθις καιρὸν εἰς ἀκριβεστέραν ἀγωγὴν καὶ πολιτείαν ἐγκρατεστέραν. Εἶτα καὶ μαρτυρίαν ἀπῄτουν, εἰ ταῦτα ὁ προςήλυτος ἐφύλαξε, καὶ εἰ διηγωνίσατο ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως πρὸς σπουδαίους. Τούτου δὲ παρ' ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν μαρτυρουμένου, ὁ προςήλυτος εἰςήγετο εἰς τὴν θρυλουμένην τελείωσιν. Ἐτελεῖτο δ' αὕτη ὧδε. Στήσαντες αὐτὸν πρὸς ἀνατολὰς ἐπετίθεσαν αὖθις τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον, οἱ δὲ παριστάμενοι ἄνδρες τε ὁμοίως καὶ γυναῖκες τὰς ἑαυτῶν χεῖρας τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ ἐπιτιθέμενοι ᾖδον εὐχαριστήριόν τινα πρὸς τὸν Θεὸν ὕμνον ἐπὶ τῷ ὅτι ὁ μυηθεὶς τὰ παραδοθέντα ἐτήρησεν.

Τὴν δὲ ἱερὰν μυσταγωγίαν οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι οὐκ ἐδέχοντο, ἀπέρριπτον δ' ὅλως καὶ τὴν θείαν Μετάληψιν, ἣν ἐκάλουν θυσίαν τῶν ἐν τοῖς ναοῖς τῶν Ὀρθοδόξων οἰκούντων δαιμόνων. Εἰς βεβαίωσιν δὲ τούτου ἔφερον τὴν ἑξῆς τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ῥῆσιν· «οἱ ἑτοιμάζοντες τῇ τύχῃ » τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῷ δαίμονι κέρασμα» (ξέ, 11). Προςέτι ἐφρόνουν ὅτι ὁ ἐν τῇ Κυριακῇ προςευχῇ ἀναφερόμενος ἄρτος, «τὸν ἄρ» τον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον», οὗτος ἦν ὁ τῆς Κοινωνίας. Ὁμοίως τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαθήκην «τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ Διαθήκη» (Λουκ. κβ', 20) ὑπελάμβανον ὡς ποτήριον τῆς Κοινωνίας.

Ἔτι ἔλεγον ὅτι ἐκτὸς τῶν παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ Λουκᾷ γενεαλογηθέντων μόνον τοὺς ἑκκαίδεκα Προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοὺς Μάρτυρας δεῖ τιμᾶν· τοὺς δὲ ἁγίους ἱεράρχας καταφρονεῖν, ὡς εἰδωλολάτρας διὰ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προςκύνησιν. Πρὸ πάντων δὲ ἀπηχθάνοντο τὸν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Χρυσόστομον, ὅν, Φρυσόστομον κακοφημοῦντες, ἰδιαίτατα ἐμίσουν, ὡς παραφθείραντα, κατ' αὐτούς, τὰ νοήματα τῶν θείων Γραφῶν. Ἀλλ' εἰ καὶ τοὺς ἱεράρχας κατεφρόνουν, ὑπεκρίνοντο ὅτι τιμῶσιν αὐτῶν τὰ λείψανα, διότι, κατ' αὐτούς, οἱ δαίμονες, οἱ διδάξαντες αὐτοὺς ἔτι ζῶντας, παρέμενον τοῖς τάφοις αὐτῶν καὶ ἐτερατούργουν, ἵνα τοὺς ἀνοήτους ἐξαπατῶντες πείθωσι τιμᾶν αὐτοὺς ὡς ἁγίους.

Μιμούμενοι δὲ τοὺς Μασαλιανοὺς ἐφρόνουν ὅτι μόνον ἀπ' αὐτῶν οἱ δαίμονες ἔφευγον ὡςεὶ τόξου βολήν· ἑκάστῳ δὲ τῶν Ὀρθοδόξων ἐνῴκει εἷς δαίμων, ὁ κατὰ μὲν τὸν βίον διδάσκων αὐτοὺς τὰ πονηρά, μετὰ θάνατον δὲ παραμένων τῷ τάφῳ αὐτῶν καὶ ἐν τῇ κοινῇ κρίσει συγκολαζόμενος αὐτοῖς· ἐν δὲ τοῖς ἱεροῖς τῶν Ὀρθοδόξων ναοῖς ἀνὰ εἷς οἰκεῖ δαίμων· αὐτὸς δὲ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Σατανᾶς, ὁ ἐν τῷ τῶν Ἱεροσολύμων ναῷ πρότερον ἐνδιατρίβων, μετὰ τὴν τούτου καταστροφὴν ὡς ἰδίαν κατοικίαν τὸν μέγαν καὶ πάγκαλον τῆς ἁγίας Σοφίας ναὸν ἐξελέξατο.

Ὡςαύτως ἐτερατολόγουν, ὅτι ὅσοις ἂν ἐκ τῶν Βογομίλων ἐνοικήσοι τὸ παρ' αὐτοῖς ἅγιον Πνεῦμα, πάντας ὁμοίως ἀναδείκνυσι θεοτόκους, ὡς βαστάζοντας τὸν Λόγον καὶ γεννῶντας αὐτὸν διὰ τὸ διδάσκειν ἑτέρους. Ὅθεν καὶ ηὔχουν ἐπὶ τούτῳ οἱ θεομανεῖς γεννάδαι, καὶ τὴν Θεοτόκον μηδὲν αὐτῶν πλέον ἔχειν ὑπελάμβανον.

Κυρίως δὲ προσευχὴν τὴν Κυριακὴν ὠνόμαζον, καὶ ταύτην μόνην προςηύχοντο ἑπτάκις μὲν τῆς ἡμέρας, πεντάκις δὲ τῆς νυκτός. Τὸ δὲ τῆς ὑμνολογίας τῆς Ἐκκλησίας σύστημα τελέως κατήργουν, βαττολογίαν αὐτὸ ἡγούμενοι.

Ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει, ἔλεγον, μόνον τὸ πνεῦμα, τὴν ἄφθαρτον τοῦ Χριστοῦ στολὴν ἐνδυόμενον, ἀνίσταται· οὐχὶ δὲ μετὰ τοῦ σώματος, ὅ εἰς κόνιν διαλύεται καὶ τέφραν.

Ταῦτά τε καὶ τοιαῦτα περίπου τὰ δόγματα καὶ διδάγματα, ὅσα οἱ Βογόμιλοι ἐκ παντοδαπῶν, ὡς εἴρηται, αἱρέσεων συλλεξάμενοι εἰς τὸ οἰκεῖον προςήρμοσαν σύστημα (α). Τῆς δὲ στρεβλῆς αὐτῶν δι-

(α) Ὅρ. Δογματ. Πανοπλ. Τίτλ. ΚΖʹ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νοίας τὰ γνήσια ἀποκυήματα, ἐν οἷς τὸ ἴδιον αἱρετικὸν κατασκεύασμα χαρακτηρίζεται, εἰσὶν αἱ παράλογοι ἀλληγορίαι καὶ αὐθαίρετοι ἑρμηνεῖαι τῶν θείων Γραφῶν. Οἱ Βογόμιλοι τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς τὴν ἀνατροπὴν ἐμελέτων, διέβαλλον συστηματικῶς ὡς μιαρὰν καὶ διεφθαρμένην· ἐν ᾧ τὴν παρασυναγωγὴν αὐτῶν ὡς τὴν ἀληθῆ καὶ ἁγνὴν Ἐκκλησίαν ἐπεφήμιζον. Ὅθεν, τοῦτο στηρίξαι βουλόμενοι, πάντα τὰ ἐν τοῖς τῶν θείων Γραφῶν βιβλίοις, τοῖς ὡς θεοπνεύστοις παρ᾽ αὐτῶν ἀναγνωριζομένοις, ἀναφερόμενα περὶ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν εἴτε προσώπων εἴτε πράξεων προσῆπτον τοῖς Ὀρθοδόξοις. Ὅσα δ᾽ αὖ πάλιν περὶ ἀνδρῶν ἱερῶν καὶ ἔργων θεοφιλῶν ἱστοροῦνται, ταῦτα εἷλκον πρὸς ἑαυτούς. Τοῦ τοιούτου βογομιλικοῦ πολεμικοῦ τρόπου παρατιθέμεθα ὧδέ τινα παραδείγματα.

Βηθλεέμ, τὸν λόγον ἀλληγοροῦντες, ὠνόμαζον τὴν παρασυναγωγὴν αὐτῶν· διότι ἐν ἑαυτοῖς ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἤτοι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως κηρύττων. Ἡρῴδην δὲ ἀπεκάλουν τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὡς πειρωμένην ἀνελεῖν τὸν παρὰ τοῖς Βογομίλοις γεννηθέντα Λόγον.

Τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν «καὶ καταλιπὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν Ναζαρέτ, » ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναούμ» (Ματθ. ς΄, 13), οὑτωσὶν ἡρμήνευον· τὸ Ναζαρὲτ τοὺς Ὀρθοδόξους δηλοῖ· τὸ δὲ Καπερναοὺμ τοὺς Βογομίλους, παρ᾽ οἷς ὁ Χριστός, τὴν ἐκφαυλωθεῖσαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καταλιπών, οἰκεῖ.

Ὑποδήματα τοῦ Χριστοῦ ἔλεγον τὰ ὑποδείγματα τῶν σημείων, ἃ ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης οὐκ ἠδύνατο βαστάσαι, ὡς μὴ δυνάμενος τοιαῦτα καὶ αὐτὸς πρᾶξαι. Πτύον δὲ τοῦ Χριστοῦ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον, ὡς ἀποπτυσθέντα διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἅλωνα μὲν τοὺς Χριστιανούς, ὡς ἄλλους καὶ ἄλλους. Καὶ σῖτον τὴν ἑαυτῶν πίστιν, ὡς καθαράν τε καὶ τρόφιμον. Ἄχυρον δὲ τὴν τῶν Ὀρθοδόξων, ὡς ἄχρηστον καὶ πυρὸς ἀξίαν.

Τοὺς μακαρισμοὺς πάντας διεβεβαιοῦντο οἱ Βογόμιλοι ὅτι ὁ Χριστὸς εἶπε περὶ αὐτῶν μόνον· οὕς, πτωχοὺς ὄντας τῷ πνεύματι καὶ πενθοῦντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, ἅλας τῆς γῆς καὶ φῶς τοῦ κόσμου ἐκάλεσεν.

Οἱ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου (έ, 20) ἀναφερόμενοι Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑπεδήλουν τοὺς ἱερεῖς καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὴν γραμματικὴν ἀσκοῦντας παίδευσιν καὶ ἐπ᾽ αὐτῇ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μεγαλαυχοῦντας· ὧν οἱ Βογόμιλοι ὑπερτέρουν, ὡς ἀληθέστερα διδάσκοντες, πολιτείαν τε ἀκριβεστέραν μετερχόμενοι καὶ κρεωφαγίας, τυροῦ, ᾠῶν καὶ γάμου ἀπεχόμενοι.

Τοῦ αὐτοῦ δ' Εὐαγγελιστοῦ τὸ χωρίον (ς΄, 6) «μὴ δότε τὸ ἅγιον » τοῖς κυσί, μηδὲ ῥίπτετε τοὺς μαργαρίτας ἡμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοί- » ρων» ἡρμήνευον ὡς ἑξῆς· ἅγιον ἦν ἡ κατ' αὐτοὺς ἁπλουστέρα πίστις· μαργαρῖται τὰ μυστικώτερα τῆς πλάνης αὐτῶν δόγματα· κύνες δὲ καὶ χοῖροι οἱ εὐσεβέστεροι τῶν Ὀρθοδόξων, ὡς ὄντες εἰδωλολάτραι. Ὅθεν κατὰ ταῦτα οἱ Βογόμιλοι πᾶν μέλος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν αἱρετικὴν αὐτῶν προσερχόμενον κοινωνίαν, ἐδέχοντο ὥσπερ κύνα καὶ χοῖρον· ὧν τὴν ταπεινοτέραν ταύτην δὴ φύσιν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ πρότερον ἀφανίσαντες, τότε ἐβάπτιζον· κατόπιν κατὰ μικρὸν προκόπτοντι ἐνεπίστευον αὐτῷ τὸ κατ' αὐτοὺς ἅγιον καὶ τοὺς μαργαρίτας.

Ἱστορήσαντες δ' οὕτω τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς αἱρέσεως ταύτης, ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη διὰ βραχέων διελθεῖν καὶ τὰ μέχρι τῆς τελείας αὐτῆς (παρά γε τοῖς Ἕλλησιν) ἐξαφανίσεως, ὅπως πλήρη τε καὶ σαφῆ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης αὐτῆς τὴν εἰκόνα.

Τοῦ αἱρεσιάρχου Βασιλείου τὸν διὰ πυρὸς θάνατον ὑποστάντος, καὶ τῶν κορυφαίων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καθειρχθέντων, ὡς προδεδήλωται, πάντες οἱ ἑκασταχοῦ τοῦ Κράτους διεσπαρμένοι Βογόμιλοι ἀνεζητοῦντο συντόνως. Ὁ Εὐθύμιος, ὁ τὰς βουλὰς καὶ ἐνεργείας τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν αἱρετικῶν τούτων εἰδώς, ἐν βεβαιότητι σχεδὸν ἀποφαίνεται περὶ τῆς ἐν βραχεῖ τελείας ἀπ' αὐτῶν καθάρσεως τοῦ ἀγροῦ τῆς εὐσεβείας (α). Καὶ ἦν ὄντως ἡ περὶ τούτου σπουδὴ τοῦ Ἀλεξίου τοιαύτη, ὥστε, τῶν ὀπαδῶν τῆς αἱρέσεως ἀνευρεθέντων, παντοιοτρόπως τιμωρηθέντων, ἢ καὶ διὰ διδασκαλίας καὶ παραινέσεως σωφρονισθέντων, καὶ τὰ τῆς αἱρέσεως δόγματα ἀποπτυσάντων, οὐ μόνον ἀπεσοβήθη ἡ ἀπειλητικὴ τοῦ κακοῦ πρόοδος, ἀλλὰ

(α) Δογμ. Πανοπλ. τίτλ. ΚΖ΄, νϐ΄. «Τῶν μερῶν αὐτοῦ (τοῦ τῆς αἱρέσεως δράκοντος) » καὶ μελῶν τὰ καιριώτερα μὲν συνείληπται, τὰ δὲ μέλλει, τὰ δὲ προαγγέλλεται καθ' ἑ- » κάστην. Καὶ τρεφόμεθα χρησταῖς ἐλπίσιν, ὡς οὐδὲ τὸ οὐραῖον ἐκφεύξεται τὴν ἐμμελῆ » τοῦ θεοσυνεργήτου βασιλέως ἔρευναν καὶ κατεσπουδασμένην ἀναζήτησιν, μεγάλαις φρον- » τίσι κατατεινομένου παντὶ τρόπῳ πάντας αὐτοὺς εἴσω σαγήνης λαβεῖν, καὶ καθαρὸν ζι- » ζανίων ἀποφῆναι τῆς εὐσεβείας τὰ λήϊα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ πᾶν αὐτοῦ ἴχνος εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησι γοῦν ἐξηλείφετο ἄν, εἰ μὴ τὴν τούτου λύμην μετεδίδου ἡ παρ' αὐτοῦ βαθύτερον μιανθεῖσα τῶν μοναχῶν τάξις· διότι, καθὰ πληροφοροῦσιν ἡμᾶς αἱ περισωθεῖσαι ἱστορικαὶ εἰδήσεις, παρὰ τοῖς μοναχοῖς εὗρε τελευταῖον ἡ αἵρεσις αὕτη καταφυγὴν καὶ ὑποστήριξιν.

Βασιλεύοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννου, τοῦ καὶ Καλοϊωάννου δι' ἀρετὴν κληθέντος (1118-1143), εὑρέθησαν ἔν τισι τῶν μοναστηρίων συγγράμματα Κωνσταντίνου τινὸς Χρυσομάλλου τοὔνομα βογομιλικῶν βλασφημιῶν ἀνάμεστα (α). Ἀλλ' ἅμα τούτου γνωστοῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ γενομένου, ὁ τότε πατριάρχης Λέων, ὁ ἐπικαλούμενος Στυππῆς, πράξει συνοδικῇ (1140) τά τε βιβλία καὶ τὸν συγγραφέα τῷ ἀναθέματι καθυπέβαλεν.

Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Μιχαὴλ τοῦ ἐπιλεγομένου Ὀξείτου, ἐν ἔτει 1143 πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως γενομένου, ἀνεφάνησαν αὖθις, ὡσαύτως διὰ μοναχῶν, ἀσθενῆ τινα τῆς βογομολικῆς αἱρέσεως σκιρτήματα. Μοναχός τις, Νήφων ὀνομαζόμενος, καὶ δύο ἐπίσκοποι Λεόντιος καὶ Κλήμης, τῷ μητροπολίτῃ Τυάνων ὑποκείμενοι, διεθρυλήθησαν ὡς αὐτοί τε φρονοῦντες καὶ τοὺς ἄλλους τὰ τῶν Βογομίλων διδάσκοντες. Τὰ κατ' αὐτῶν ἐκδοθέντα δύο συνοδικὰ τῆς Ἐκκλησίας ψηφίσματα, ἤ, ὡς τότε ἐκαλοῦντο, σημειώματα, εὐτυχῶς μέχρις ἡμῶν περισωθέντα, ἱκανὰ περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς αἱρέσεως ἡμᾶς διδάσκουσιν. Καὶ οἱ μὲν λόγοι τῆς τῶν δύο ἐπισκόπων καταδίκης ἦσαν ὅτι ἐδίδασκον τοὺς ἄνδρας ἀπέχεσθαι τῆς τῶν νομίμων γυναικῶν συνουσίας, ἔτι δὲ κρέατος, καὶ γάλακτος, καὶ ἰχθύος, καὶ οἴνου, ἄχρι χρόνων τριῶν· μετὰ δὲ ταῦτα παντελῶς ἀποκριμάτιστον ἔλεγον τὴν τούτων ἀπόλαυσιν· ὅτι ἐκήρυττον μηδένα σώζεσθαι, κἂν πᾶσαν ἀρετὴν διαπράξηται, εἰ μὴ μοναχὸς γένηται, κτλ. Ὁ δὲ μοναχὸς Νήφων, ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου βογομιλικῶς τῷ Θεῷ τῶν Ἑβραίων ἀνάθεμα εἰπὼν (β),

---

(α) Λέοντ. Στυππ. σημείωμ. Α΄. (Ὅρα Σύντ. ἱερῶν καν. Τόμ. Ε΄, σελ. 76). «Ἀνεμάθομεν ἀνερευνήσαντες μίαν μὲν εἶναι βίβλον (δηλονότι τοῦ αἱρετικοῦ Χρυσομάλ-» λου) παρὰ Πέτρῳ τινὶ μονάζοντι ἐπὶ τῇ τοῦ ἁγίου Ἀθηνογένους προσκαθημένῳ μονῇ· » ἑτέραν δὲ πάλιν τὴν παρὰ τῶν δηλωθέντων μοναχῶν, τῶν τὰ περὶ τούτου προσαγγει-» λάντων προσαχθεῖσαν ἡμῖν, ἣν καὶ ἀναλαβέσθαι ἐξεῖπον ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ τοῦ Γηροκο-» μείου μονῇ μονάζοντος». — (β) Αὐτόθ. σελ. 91. Πρβλ. καὶ Ἰωάνν. Κίνναμ. Ἱστ. Β΄, β΄.

καρεὶς τὸν πώγωνα περιωρίσθη ἐν τῷ τῆς Περιβλέπτου Μοναστηρίῳ.

Ἐν τούτοις παρατηρήσεως ἄξια καὶ τὰ εἰς τὴν τῶν εἰρημένων καταγγελίαν ἀφορῶντα. Οἱ τὸν μοναχὸν Νήφωνα πρὸς τὸν πατριάρχην καταγγείλαντες ἦσαν χωρικοὶ Παντυχηνοί (α). Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐπισκόπων Λεοντίου καὶ Κλήμεντος, ὡς βογομιλιστῶν, κατεμήνυσεν ἅπας ὁ λαὸς τῆς μητροπόλεως Τυάνων (β). Ἐκ τούτων δὲ ὑποδηλοῦται, ὅτι τῇ βογομιλικῇ αἱρέσει ὁ λαὸς ἀπηχθάνετο. Ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἐφεξῆς περιστατικοῦ ἔτι ἐναργέστερον ἡ πρὸς αὐτὴν ἀπέχθεια καθορᾶται. Ὁ τὸν πώγωνα καρεὶς καὶ ὑπερόριος καταστὰς μοναχὸς Νήφων, χάριν εὑρὼν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Κοσμᾷ τῷ Ἀττικῷ (1146), τῷ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ὀξείτου διαδόχῳ, ἀνεκλήθη παρ᾽ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐξορίας. Ἀλλ᾽ αὐτὸ καὶ μόνον ἤρκεσεν, ἵνα τὸν Πατριάρχην τοῦτον, ἄνδρα ἀγαστὸν ἄλλως ὄντα καὶ σοφόν, τοσοῦτον διαβάλῃ παρὰ τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ὥςτε ἔκπτωτον τοῦ θρόνου γενέσθαι (γ).

Οὕτω τοίνυν ἡ τῶν Βογομίλων αἵρεσις παρὰ μὲν τοῦ πλήθους μισουμένη, παρὰ δὲ τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν συντόνως καταδιωκομένη, ὁσημέραι περιεστέλλετο κατά τε ἀριθμὸν καὶ δύναμιν. Φαίνεται δ᾽ ὅμως ὅτι τὰ τῆς περιστολῆς στοιχεῖα παρά γε ταῖς ἑλληνικαῖς κοινωνίαις ἔφερεν ἡ αἵρεσις αὕτη ἐν ἑαυτῇ· διότι πλὴν τῶν ἤδη γνωστῶν αὐτῆς δογμάτων, ἀξιωμάτων καὶ ἐθίμων, ἀρχῆθεν εἶχεν ἢ βαθμηδὸν προςέλαβε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, πρὸς ἃ αἱ κοινωνικαὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἕξεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ διαθέσεις σφοδρῶς ἀντεμάχοντο (δ). Ὅθεν παρ᾽ αὐτοῖς μέν, ὥς τι φυτὸν

(α) Αὐτόθ. σελ. 90. Σημείωμ. Α′. «Ὅσα ἀνηγγέλη ἡμῖν περὶ τούτου (τοῦ Νήφω- » νος) παρὰ τοῦ ἱερέως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θωμᾶ καὶ *Παντυχηνῶν χωριτῶν*. —(β) Αὐτόθ. σελ. 86. Σημείωμ. Β′. «Τὸ δὲ ἔγγραφον ἦν μὲν ἐκτεθειμένον, ὥςπερ « ἐφαίνετο ἀπὸ τῶν ἐκφερομένων αὐτῷ σιγνογραφιῶν, παρὰ τῶν κληρικῶν καὶ ἀρχόν- » των καὶ οἰκητόρων ἁπλῶς τῆς μητροπόλεως Τυάνων».— (γ) Ἰωάνν. Κίνναμ. Ἱστ. Β′, ϛ′.— (δ) Ἐν χειρογράφῳ χαρτίνῳ κώδικι σχήματος 4ου, ἐν τῇ κατὰ Ἄθω ἱερᾷ Μονῇ Λαύρᾳ εὑρισκομένῳ, οὗ τὸ περιεχόμενον συλλογὴ διαφόρων ζητημάτων, ὑπάρχει καὶ περικοπὴ ἐκ τῆς Δογματικῆς Πανοπλίας, ὡς αὕτη ἔχει ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν. Ἐν τέλει τῆς περικοπῆς ταύτης ὁ τὴν συλλογὴν ποιησάμενος, ζήσας, ὡς αὐτὸς μὲν λέγει, ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν κρίσιν περὶ τὴν ιδ′ ἢ ιε′ ἑκατονταετηρίδα, προστίθησιν ὡς ἐξ ἑαυτοῦ τάδε, ἀνέκδοτα τέως·

« Ἤκουσταί μοι περὶ τούτων τῶν τριςκαταράτων (τῶν Βογομίλων) ὅτι ποιοῦσι ξένην » καὶ ἀπόρρητον αἰσχρουργίαν· καὶ ἢ ἀπέκρυψεν αὐτὴν ὁ ἐρωτώμενος περὶ τοῦ κα- » λέως ἢ μετέπειτα ἐφεῦραν αὐτὴν οἱ τούτου μαθηταί. Ποιοῦσι δὲ οὕτως· συνουσιάζεται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐπείςακτον καὶ ὀθνεῖον, ταχέως ἀπομαρανθὲν ἐξέλιπεν. Μετεφυτεύθη δὲ εἰς τοὺς Σλαύους, παρ' οἷς, ἅτε γνήσιον προϊόν, εὐδοκιμήσασα, ἐπὶ μακροὺς ἐπέζησε χρόνους, μέχρις οὗ ἄλλαις σλαυϊκαῖς αἱρέσεσι μιγεῖσα συνεχωνεύθη.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον ὅτι ἡ τῶν Βογομίλων αἵρεσις κατὰ μὲν τὸ δόγμα συμπίλημα ἦν καὶ ὀνθύλευμα κακοδοξιῶν παντοδαπῶν καὶ ποικίλων· ὃ δὲ ἴδιον εἶχε, τοῦτο προήρχετο ἐκ προβεβουλευμένης παραφθορᾶς καὶ διαστροφῆς τοῦ τε νοήματος καὶ τοῦ γράμματος τῶν θείων Γραφῶν, καὶ μάλιστα τῆς καινῆς Διαθήκης. Καὶ ἠδύνατό τις εἰπεῖν ὅτι τοῦ παλαιοῦ ἀποφθέγματος ἡ ἀλήθεια «κακὸν οὐδὲν ἄμικτον » καλῷ » οὐδέποτ' ἴσως τοσοῦτον σαφῶς ἐξεδηλώθη, ὅσον ἐν τῇ περιστάσει τῇ προκειμένῃ. Διότι πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἐκ τῆς αἱρετικῆς λύμης τυχὸν ἐπηρεασθέντων, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν καὶ ἑδραίωσιν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει τοῦ εὐσεβοῦς πληρώματος ἀπαραίτητον, ὡς εἰκός, ἐνομίσθη ἡ τῶν θείων Γραφῶν σαφεστάτη ἑρμηνεία καὶ ἐξήγησις. Οὕτω τοίνυν ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ζάλης καὶ συνταράξεως, ὡς γαληνιαῖα εἰρήνης σύμβολα, ἀνεφάνησαν τότε σχεδὸν συγχρόνως δύο μεγάλων ἑρμηνευτῶν ἑρμηνευτικὰ συγγράμματα, κλέος καὶ δόξαν ἄφθιτον τῷ καθ' ὃν ἐγράφησαν αἰῶνι περιποιοῦντα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν ἢ Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου (α), καὶ τὰ τοῦ ἡμετέρου Ζιγαβηνοῦ, ὅς, εἰρήσθω, ὑπερ-

---

» ὁ πάππος αὐτῶν μὲ παρθένον, καὶ συλλαμβάνει ἡ παρθένος καὶ τίκτει. Ὅταν δὲ γένηται τριῶν ἐτῶν τὸ παιδὶ συνάσσονται ὅλοι εἰς τὴν μιαρὰν συναγωγὴν αὐτῶν, καὶ καθεσθέντες ὡς ἐν χορῷ θέτουν εἰς τὴν μέσην αὐτῶν ν(δ)οχεῖον· ἵσταται τὸ παιδί. Αὐτοὶ δὲ οἱ τριςάθλιοι κρατεῖ ὁ καθεὶς εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τίποτε ὀπωρικὸν καὶ εἰς τὴν δεξιὰν σουβλήν· καὶ λαλεῖ ὁ πρῶτος τὸ παιδί, καὶ ὑπάγει εἰς ἐκεῖνον διὰ νὰ δώσῃ αὐτῷ ὀπωρικόν· αὐτὸς δὲ ὁ τριςάθλιος κεντᾷ αὐτὸ μὲ τὸ σουβλήν. Εἶτα τὸ λαλεῖ ἄλλος, καὶ ποιεῖ τὰ ὅμοια, καὶ καθ' ἑξῆς ὅλοι, ἕως οὗ τελευτήσει. Εἶθ' οὕτως τὸ ποιοῦσι πυρίκαυστον καὶ συνάσσουν τὸ αἷμα καὶ τὴν τούτου κόνιν καὶ ποιοῦν αὐτὰ ζύμην καὶ χρῶνται ταῦτα εἰς ἁγιασμὸν οἱ τριςάθλιοι. Ὦ τῆς ἀνοίας αὐτῶν καὶ τερατοποιίας, ἃς ποιοῦσιν οἱ ἀλιτήριοι καὶ μεμιασμένοι. Ποῖος Σατανᾶς τοὺς ἐδίδαξε νὰ ποιῶσι τοιαύτην ἀνοησίαν, ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι· ἔφριξαν γάρ μου αἱ τρίχες ἐπὶ τοιαύτην τερατοποιίαν ».—(α) Θεοφύλακτος, ὁ τοῖς πᾶσι διὰ τὴν ἑρμηνείαν εἰς τὴν καινὴν Διαθήκην γνωστός, ἐχρημάτισε διδάσκαλος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, υἱοῦ Καίσαρος Μιχαὴλ τοῦ Δούκα, τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1071 - 1078 βασιλεύσαντος, καὶ τῆς τούτου γυναικός, βασιλίσσης Μαρίας, ἧς τῇ προτροπῇ καὶ τὸ εἰρημένον πόνημα συνεγράφατο, ὡς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ηκόντισεν ἐκεῖνον, ἀκριβέστερός τε περὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν γραφικῶν λέξεων δειχθεὶς νηφαλιώτερός τε περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν νοημάτων καὶ γλαφυρώτερος, ἔτι δὲ καὶ πλατυντικώτερος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Ζιγαβηνείου εἰς τὴν καινὴν Διαθήκην ὑπομνήματος, ὃ ἤδη θείᾳ συνάρσει συμπληροῦται δι' ἡμῶν, διαληψόμεθα παρακατιόντες ἐκτενέστερον. Νῦν δὲ ἐνταῦθα οὐκ ἄκαιρον ἴσως, ἵνα ῥηθῶσί τινα καὶ περὶ τῆς πολυθρυλήτου Δογματικῆς Πανοπλίας, ὡς καὶ περὶ τοῦ Ὑπομνήματος αὐτοῦ εἰς τοὺς Ψαλμούς, πρὸς δεῖξιν τῆς πλήρους καὶ ὁλικῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐνεργείας.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΠΑΝΟΠΛΙΑ

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἀφορμὴν ἐκ τῆς βογομιλικῆς συνταράξεως λαβὼν ἠβουλήθη χάριν τῶν ἑαυτοῦ ὑπηκόων καὶ τῶν διαδεξομένων αὐτὸν βασιλέων καταρτίσαι πόνημά τι ἀμυντικὸν ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσιν (α). Ὅθεν ἐξ ἰδίας τε μελέτης καὶ τῇ συνδρομῇ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἀπηνθίσατο ἐκ τοῦ λειμῶνος τῶν συγγραφῶν τῶν διασημοτέρων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ὅσα εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων κατὰ τῶν αἱρετιζόντων πρόσφορα ἔκρινεν. Συλλεξάμενος δὲ παρέδωκε τῷ ἡμετέρῳ Εὐθυμίῳ, ἵνα συναρμολογήσῃ κατὰ τάξιν τὴν προσήκουσαν. «Καὶ δή, λέγει κατὰ λέξιν οὗτος, τὰ » δόγματα τῶν μακαρίων Πατέρων καὶ προμάχων τῆς ὀρθῆς πίστεως » διὰ τῶν τοῦ παρόντος καιροῦ σοφῶν καὶ πολυπείρων ἀνδρῶν ἐκλε» ξάμενος (ὁ Ἀλέξιος) καὶ συναγαγὼν *ἐμοὶ τὴν συνθήκην τούτων ἐπέ» τρεψε, καὶ τάξιν ἐπιθεῖναι τούτοις καὶ διεσκεμμένην ἁρμονίαν καὶ » λελογισμένην οἰκονομίαν ἐκέλευσεν*» (β). Οὕτως ἄρα συνέστη τὸ πασίγνωστον τοῦτο πόνημα. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐκτὸς τοῦ προοιμίου καὶ ἄλ-

---

αὐτός λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ. Προχειρισθεὶς δ' εἶτα περὶ τὸ ἔτος 1078 Ἀχριδῶν ἢ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος, ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1108 κατὰ τὰς πιθανωτέρας γνώμας. Ὅτι δὲ τὰ τοῦ Θεοφυλάκτου εἰς τὴν καινὴν Διαθήκην ὑπομνήματα ἦσαν ἤδη προεκδεδομένα, ὅτε ὁ ἡμέτερος Εὐθύμιος ἐξεπόνει τὰ ἑαυτοῦ (ὁ Εὐθύμιος ἐπεξέτεινε τὸ ζῆν μέχρι τοῦ 1120 καὶ ἐπέκεινα, ὡς ἔοικε), καὶ ὅτι καὶ ταῦτα εἶχεν ἐν ὄψει, ἐκ πλείστων ὅσων τεκμηρίων φανερώτατον παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφότερα τὰ ἔργα συγκρῖναι πρὸς ἄλληλα. — (α) Δογμ. Πανοπλ. ἐν ἀρχῇ. « Ἵνα δὲ καὶ μετ' αὐτὸν οἱ βασιλεύοντες ἐνάγωνται πρὸς τὴν πίστιν, ἐσκέψατο μάλα συνετῶς ἔγγραφον αὐτοῖς τε καὶ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις καταλιπεῖν τὴν » τῶν δογματικῶν ὅπλων παρασκευήν ». — (β) Αὐτόθ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λων ἐπιεικῶς ὀλίγων μερῶν οὐκ ἐλογογράφησεν ὁ Εὐθύμιος, πᾶς τις, νομίζομεν, ὀφείλει ἀποδέξασθαι ἀδιστάκτως, ὅτε αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ τοῦτο διαρρήδην καὶ κατ' ἐπανάληψιν.

Ἀλλ' ἔστιν ᾧ ἄλλως πως περί τε τούτου καὶ τῆς ἀξίας τῆς Πανοπλίας κρίνειν παρίσταται. Τίς δ' οὗτος; αὐτὸς πάλιν ὁ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Οὔλλμαννος· ὅστις τὸ μὲν βλέμμα ὑγιὲς ἔχων, πλὴν μυωπάζων καθ' ὑπόκρισιν, διεῖδεν ὅτι πατὴρ τῆς βίβλου ἐστὶν οὐχ ὁ Ἀλέξιος, ἀλλ' ὁ Εὐθύμιος· τῇ δὲ τῶν γνώσεων πληθώρᾳ βαρύτατος εἶναι δοκῶν καὶ πολυτελέστατος, τοσοῦτον ἐλαφρὸν αὐτὸ ἐξέλαβεν, ὥςτε γαύρως ἀπολακτίζει ὡς παιδικὸν ἄντικρυς ἄθυρμα. Καὶ συγγνώμη, εἰ, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πως, τὸ τῆς παροιμίας, ἀποπηδῶντες, ἐπὶ μικρὸν παρακολουθῆσαι μέλλομεν ταῖς περὶ τούτων κρίσεσιν αὐτοῦ.

Ἡ ἐλλόγιμος Ἄννα, ἧς τὴν ἀμφιλαφῆ καὶ βαθεῖαν παιδείαν ἐξαιρετικῶς τιμᾷ καὶ θαυμάζει ὁ καλὸς Οὔλλμαννος, καλεῖ τὸν Ζιγαβηνὸν «γραμματικῆς εἰς ἄκρον ἐληλακότα, καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτη» τον ὄντα, καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον» (α). Οὗτος δὴ μάλιστα ὁ τελευταῖος τῆς Ἄννης πρὸς τὸν Ζιγαβηνὸν ἔπαινος παρώξυνε τὸν ἄνδρα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἀνενδοιάστως ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ὡς τῶν ἱερῶν δογμάτων οὐδ' ἐπιπολῆς, οὐδ' ἄκρῳ δακτύλῳ, οὐδ' ἐν χρῷ, τὸ τοῦ λόγου, ἀψάμενον. Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἁπλῶς ἠρκέσθη. Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ὁ εὐφάντασστος οὗτος θεολόγος καὶ τὴν καθόλου τότε ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἐφαντάσθη καὶ παρέστησεν ὡς κατατρυχομένην θεολογικῆς παιδείας λιμῷ, οὐκ οἴδαμεν ὅσῳ· ἰδοὺ ἐν μεταφράσει οἱ λόγοι αὐτοῦ· «Ὁ Ζιγαβηνὸς μεγάλην » παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἐκέκτητο φήμην, ὡς τῶν ἱερῶν δογμάτων δι« δάσκαλος· διότι οὐ μόνον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου *ἔλαβε » τὴν ἐντολὴν τοῦ συναρμολογῆσαι* πολεμικόν τι τῶν δογμάτων σύ» στημα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου θυγάτηρ, ἡ πε» παιδευμένη Ἄννα, χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς τέλειον γραμματικὸν » καὶ ῥήτορα, καὶ ἐξυμνεῖ, ὡς ὑπὲρ πάντας τὰ δόγματα ἐπιστάμενον. » Ἀλλ' ὁ ἔπαινος οὗτος *ἐναργεστάτη* ὄντως ἐστὶν *ἀπόδειξις* (!) τῆς » θεολογικῆς *πτωχείας* (!) τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ Ζιγαβηνοῦ. » Τοσοῦτον εὔωνον τὴν τοῦ δογματικοῦ θεολόγου φήμην, ὥςπερ οὗ» τος, πάνυ ὀλίγοι, καὶ ἴσως οὐδεὶς ἐκτήσατο. Ἀπίστευτον ὄντως τὸ

(α) Ἀλεξιάδ. βιβλ. ΙΕ', σελ. 1175.

» πρᾶγμα τοῖς μὴ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ἑαυτοὺς πληροφορήσασιν. Καὶ ὅμως » οὐδὲν ἧττον ἢ χειρωνακτικὸς αὐτόχρημα ὑπῆρξεν ὁ τρόπος, δι' οὗ » ἐνήργησεν ὁ Εὐθύμιος, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον μνη- » μονεύηται ἐν τῇ τῆς Δογματικῆς ἱστορίᾳ (α). Πολυμαθὴς ὑπῆρξε » πάντως ὁ ἀνήρ. Ἀλλὰ τὸ βρῖθος τῆς διανοίας καὶ τὸ ἐταστικὸν τοῦ » πνεύματος οὐκ ἰδιάζουσιν αὐτῷ. Ἡ δὲ τῶν ἰδιοτήτων τούτων στέ- » ρησις οὐδαμοῦ γίνεται τοσοῦτον καταφανής, *ὅσον ἐν τοῖς δογματι- » κοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν* » (β).

Οὕτως ἐν ὀλίγαις γραμμάτων σειραῖς ὁ εὐτυχὴς Οὔλλμαννος, ὡς διὰ μαγικῆς τινος ῥάβδου, κατώρθωσεν ἵνα παραστήσῃ τὸν μέγαν Ἑρμηνευτὴν μονονοὺ γυμνὸν πάσης δογμάτων ἰδέας. Ἀπέδειξε δηλαδὴ ὁ ἀνὴρ ταχυδακτυλουργικῷ, οὕτως εἰπεῖν, τῷ τρόπῳ οὐχ ὅπερ ἔδει, ἀλλ' ὅπερ ἐβούλετο δεῖξαι. Καὶ τίς μὲν ἡ τῆς Δογματικῆς Πανοπλίας ἀξία, τοῦτο ἄλλου καὶ τόπου καὶ χρόνου ζήτημα. Ὁ δὲ καλὸς Οὔλλμαννος ἐξ ὅσων εἶπε φανερὸς γίνεται ὅτι τὴν οἵαν δήποτ' οὖν ταύτην συγγραφὴν τίθησι πρὸ τῶν ὀξυδερκῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν, ὡς καθαρῶς ζιγαβήνειον ἔργον. Τοῦτο δηλοῦσιν ἃ νεανικῶς μᾶλλον ἢ πικρῶς λέγει· « ἡ ἐπιπολαιότης αὐτοῦ (τοῦ Ζιγαβηνοῦ) καὶ ἐλα- » φρότης οὐδαμοῦ καθίστανται τοσοῦτον καταφανεῖς, ὅσον ἐν τοῖς » δογματικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι »· διότι, ἐκτὸς τῆς Πανοπλίας, ἄλλο τοιοῦτο δογματικὸν τοῦ Ζιγαβηνοῦ πόνημα, καὶ εἴ που διεσώθη, οὐκ εἶδε τέως τὸ τῆς δημοσιότητος φῶς. Πῶς ἄρα ὁ τηλικοῦτος τὴν ἔμφασιν ἐπικριτὴς εἰς τοσοῦτο παχυλὸν περιέπεσε λάθος; Ζητητέον τοῦτο.

Ἡ Κομνηνὴ Ἄννα, ἡ τὰ κατὰ τὴν βίβλον ταύτην (ὡς οὖσαν τοῦ ἑαυτῆς πατρὸς ἔργον) τῇ ἱστορίᾳ παραδοῦσα, γράφει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ « μοναχόν τινα, Ζιγαδηνὸν καλούμενον, μεταπεμψάμενος ἐπέτα- » ξεν ἁπάσας τὰς αἱρέσεις ἐκθέσθαι ἑκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τὰς » τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι . . . Ταύτην τὴν βί- » βλον Δογματικὴν Πανοπλίαν ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν » (γ). Ταῦτα

(α) Aber in der That war es nicht viel mehr als blosse Fingerthätigkeit, wodurch Euthymius bewirkt hat, dass man seinen Namen bis auf den heutigen Tag in der Geschichte der Dogmatik nennt — (β) Ὅρ. Theolog. Stud. und Kritiken 1883, σ. 664. Ἡ αὐτόθι τοῦ Οὐλλμάννου πραγματεία ἐπιγράφεται Die dogmatische Entwickelung der griech. Kirche im zwölften Jahrhundert. —(γ) Ἀλεξιάδ. βιβλ. ΙΕ', σελ. 1176.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀφηγουμένη ἡ κλεινὴ ἱστοριογράφος, παντί που δῆλον, ὅτι οὐ πάνυ ὡρισμένως τὸν συλλογέα διαστέλλει τοῦ συναρμολογητοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ῥητῶς παρ' αὐτῆς σημειούμενον, ὅτι τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς βίβλου ἔθηκεν ὁ αὐτοκράτωρ, εἰς τοὐναντίον προφανῶς ἄγει τὸν ἀναγνώστην συμπέρασμα· ὅτι δηλαδὴ τοῦτο καὶ μόνον ἦν ὅ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ τῆς βίβλου συνεισήνεγκε· τοῦ δὲ ὅλου ἔργου πατὴρ ἐγένετο ὁ Εὐθύμιος (α). Εἰ λοιπὸν ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων τῆς Ἄννης παρεπλανᾶτο, ὡς ἄλλοι, καὶ ὁ Οὔλλμαννος, τάχα ἦν αὐτῷ τῆς διαβολῆς ἡ ἄγνοια πρόφασις, καὶ ταῖς κρίσεσιν αὐτοῦ ἰδίαζεν ἂν τὸ ἐξ ἀγνοίας τραχὺ καὶ φορτικόν, ἀλλ' οὐ τὸ λοίδορον καὶ ὑβριστικὸν ἐκ προθέσεως. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὐδὲ ἐπιτιμᾷ οὐδὲ δυςφημεῖ οὐδὲ σκώπτει ἐκ παρανοήσεως, ἀλλὰ σοφιζόμενος ὑποκρίνεται ἄγνοιαν. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς ἄλλος ἐξάπαντος ὑπονοεῖ ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων, τῶν περιεχομένων ἐν ᾧ ἀνωτέρω παρενεβάλομεν τοῦ πονηματίου αὐτοῦ χωρίῳ· «ὁ Ζιγαβηνὸς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλε- » ξίου ἔλαβε τὴν ἐντολὴν *ἵνα τακτοποιήσῃ* (!) πολεμικόν τι τῶν δογ- » μάτων σύστημα» (β). Ὥςτε πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ἐν γνώσει ὑπηχοῦντας τὸ κοινὸν μισοβυζάντιον ᾆσμα, πᾶσα μὲν συζήτησις περιττή· εὐχῆς δὲ μᾶλλον χρεία, ἵνα αὐτὴ τέλος πάντων ἡ ἀλλοιωθεῖσα ἤδη ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Ἀνατολῆς κατάστασις διδάξῃ τοὺς τῆς Ἑσπερίας σοφοὺς τὴν ἐπαινετὴν παλινῳδίαν, ἐπ' ἰδίῳ τε ἀγαθῷ καὶ τῆς ἱερᾶς ἐλευθερίας.

Ἀλλ' ἐάσαντας τὰ τοῦ Οὐλλμάννου ἔχειν, ὡς δὴ καὶ ἔχουσιν, ἀνοιστέον τὸν λόγον ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἡ τοίνυν Δογματικὴ Πανοπλία, ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν παλαιῶν καὶ διασήμων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἀπηνθισμένη, ὡς εἴρηται, σκοπὸν προὐτίθετο τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπικρατεστέρων αἱρέσεων, ὅσαι τότε μᾶλλον ἢ ἧττον κατελυμαίνοντο τὴν Ἐκ-

---

(α) Ἐκ τούτου τοῦ χωρίου τῆς συγγραφῆς τῆς Ἄννης ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ ὁ σοφὸς F. Matthaei παραπλανηθεὶς ἔγραφεν (ἐν Τόμ. Ε', σ. 141 τῆς κριτικῆς ἐκδόσ. τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθ. Rigae. 1782)· «Ipse tamen hunc locum reperi in Panoplia » Euthymii Zigabeni, qui temporibus Alexii Comneni vixit et ex ejus man- » dato istum librum ex scriptoribus ecclesiasticis contra haereticos collegit. —(β) Τὰ αὐτὰ παραδόξως ἐπαναλαμβάνει ὁ Οὔλλμαννος πλατύτερον καὶ ἐν σελ. 668 τῆς ἧς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν διατριβῆς αὐτοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κλησίαν (α). Διήρηται δὲ τὸ ὅλον σύνταγμα εἰς τίτλους ΚΗ', ὧν ὁ ΙΒ', ΙΓ' καὶ ΚΗ' διὰ τοῦτο μάλιστα σημειωτέοι· ὅτι ἐν ταῖς διαφόροις κατὰ καιροὺς ἐκδόσεσι τοῦ πονήματος νῦν μὲν παρελείποντο, νῦν δὲ συμπεριελαμβάνοντο, ἀναλόγως τοῦ τῆς ἐκδόσεως τόπου. Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ἡ Πανοπλία ἐν μόνῃ λατινικῇ μεταφράσει τῷ 1555 ὑπὸ Πέτρου Φραγκίσκου Ζίνου ἐν Βενετίᾳ. Εὐθὺς δὲ κατόπιν τῷ 1556 ἀνετυπώθη ἐν Λουγδούνῳ. Εἶτα τῷ 1570 ἐν Παρισίοις. Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1677, καὶ κατεχωρίσθη ἐν τῷ ΙΕ' τόμῳ τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Πατέρων. Ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ἐκδόσεσιν οἱ τίτλοι ΙΒ' καὶ ΙΓ', ὡς τὰς παπικὰς στηλιτεύοντες καινοτομίας, παρελείφθησαν.

Ἄλλη τῆς Δογματικῆς Πανοπλίας ἔκδοσις ἐν μόνῳ τῷ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῷ κειμένῳ ἐγένετο ἐν ἔτει 1710 ἐν Τεργοβύστῳ τῆς Βλαχίας ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Δρύστρας Ἀθανασίου, ὅς καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὴν τῷ υἱῷ τοῦ τότε τῆς Βλαχίας ἡγεμονεύοντος Ἰωάννου Κωνσταντίου Μπραγιωβάννου Στεφάνῳ Βοεβόδᾳ. Καὶ συμπεριέλαβε μὲν ὁ ἀοίδιμος ἐκδότης ἐν αὐτῇ τοὺς τέως ἐξοστρακιζομένους τίτλους ΙΒ' καὶ ΙΓ', ὠβέλισεν ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν ΚΗ'. Αἰτία δὲ τούτου ὑπῆρξεν ὁ τῶν δυναστευόντων Μουσουλμάνων φόβος· καὶ γὰρ ἐν τῷ τίτλῳ τούτῳ περιείχετο ἀνασκευὴ τῆς τοῦ Μωάμεθ δυσσεβείας καὶ πλάνης. Τέλος, τό τε ἑλληνικὸν κείμενον πλῆρες καὶ τὴν λατινικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν ἐξέδωκεν ἐν Παρισίοις τῷ 1865 ὁ Μίγνιος καὶ κατέταξεν ἐν τῷ ΡΛ' τόμῳ τῆς Πατρολογίας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

Ὁ Εὐθύμιος πλὴν τῆς Καινῆς ὑπεμνημάτισεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἅπασαν τὴν παλαιὰν Διαθήκην. Ἀλλ' ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν ὑπομνημάτων τὰ μὲν ἐν χειρογράφοις κατὰ διαφόρους τῆς Ἑσπερίας Βιβλιοθήκαις σωζόμενά εἰσι τὰ εἰς τὸ Ἆσμα τῶν Ἀσμάτων καὶ εἰς ἄλλα

(α) Δογμ. Πανοπλ. ἐν ἀρχῇ. «Ἐκτεθήσονται δὲ τάξει τινὶ κατὰ τοὺς χρόνους αἱ τῶν » ἄλλων, ὡς ἐν ἐκλογῇ, κακῶν ἐπιλεγεῖσαι αἱρέσεις, τὰς ἀνατροπὰς ἑπομένας ἔχουσαι... » Τὰς μὲν οὖν παλαιοτέρας, ὡς πρὸ πολλοῦ σεσηπυίας καὶ πάντη διαφθαρείσας παρεδράμομεν· τὰς ἐπισημοτέρας δέ, καὶ ὧν εἰ καὶ ἡ φλὸξ ἀπεμαράνθη, παραλυποῦντες [illegible] » τὴν Ἐκκλησίαν οἱ ἄνθρακες, ταύτας ἐστήσαμεν σκοποὺς εἰς τὸ βάλλεσθαι καὶ [illegible] » τοξεύεσθαι ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τινὰ τῶν κρινομένων κανονικῶν βιβλίων (α), τὰ δὲ ἤδη ἐκδεδομένα οἱ ΡΝ' Ψαλμοί.

Τὸ εἰς τοὺς Ψαλμοὺς λαμπρὸν ὑπόμνημα ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Οὐηρώνῃ (Verona) τῷ 1530 ὑπὸ Σαύλου ἐπισκόπου Βρουγῶν (Brugatenses) ἐν μόνῃ τῇ λατινικῇ μεταφράσει. Τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἐκδόσει ἐπηκολούθησε δευτέρα, ἡ ἐν Παρισίοις τῷ 1730. Τρίτη, ἡ αὐτόθι πάλιν τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1760. Τετάρτη, ἡ ἐν Λουγδούνῳ μετ' οὐ πολύ, ἥτις καὶ ἀπετέλεσε τὸν ΙΘ' Τόμον τῆς μεγάλης τῶν Πατέρων Βιβλιοθήκης. Ἡ ἀλλεπάλληλος αὕτη τοῦ πονήματος ἀνατύπωσις φανερὸν ὅτι ἐμαρτύρει τὴν ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητος ἀρίστην αὐτοῦ παρὰ τοῖς λογίοις ὑποδοχήν. Ὅθεν καὶ ὁ ἐλλόγιμος Bongiovanni ἐκ τούτου κυρίως παροτρυνθείς, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐπεχείρησεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1763 νέαν μὲν αὐτοῦ ἔκδοσιν, πληρεστέραν δ' ὅμως τῶν μέχρι τοῦδε καὶ τελειοτέραν, ὡς περιέχουσαν σὺν τῇ λατινικῇ μεταφράσει καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ Συγγραφέως κείμενον (β). Ὧδε σημειωτέον, ὅτι ἐκ ταύτης ἐγένετο ἡ εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλῆν διάλεκτον παράφρασις τῆς ἑρμηνείας τῶν Ψαλμῶν παρὰ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, ἐκτυπωθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1819. Ἐκ δὲ τῶν κατόπιν ἀναφανεισῶν μνημονευτέα μάλιστα ἡ τελευταία ἐν Παρισίοις τῷ 1864 γενομένη ὑπὸ Μιγνίου (γ).

(α) Ὅρ. Fabric. Biblioth. Graec. Vol. VIII, p. 341. Περὶ δὲ ἄλλων τινῶν τῷ Εὐθυμίῳ πεπονημένων ἔργων, ἀνεκδότων ἔτι ἐν διαφόροις Βιβλιοθήκαις κειμένων, ἐπραγματεύσατο ὁ Νικόλαος Φογγίνιος (Fogginius), οὗ τὴν πραγματείαν ἔπιθι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Μιγνίου ἐκδοθείσῃ Πατρολογίᾳ Τόμ. ΡΚΗ', σ. 22.— (β) Ant. Bongiovanni, in oper. Theophyl. « Plures enim ante hanc ejus operis editiones Latinae » prodierunt; altera Veronae, altera Venetiis, Parisiis aliae, aliae aliis in » locis. Quid hoc sibi vult? Id opus nimirum esse longe optimum atque prae» stantissimum; ni enim tale esset, placere tantopere non potuisset, idque » semper, et omnis, et ubique ».— (γ) Ὅρ. Τόμ. ΡΚΗ' τῆς Πατρολ. τῶν Ἑλλήνων Πατέρων. Ἰστέον δ' ὅτι ἐκ τῶν ἤδη ἀνευρεθέντων ὑπομνημάτων τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὰς τῶν Ἀποστόλων ἐπιστολὰς γίνεται δῆλον, ὅτι τὴν τῶν Ψαλμῶν ἐξήγησιν, πάντως δὲ καὶ τὴν τῶν ἄλλων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων, προεπεξειργάσθη τῆς ἐξηγήσεως τῆς καινῆς Διαθήκης. Οὕτως ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ τέως ἀνεκδότῳ ἑρμηνείᾳ εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν (β', 8)· « ταυτὶ δὲ καὶ πάντα τὰ ῥητά, εἰ καὶ περὶ τῆς κοινῆς » ἀνθρωπότητος εἴρηται, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν κατὰ λέξιν ἀκρι» βῶς ἡρμήνευται· ἀλλ' ὅμως κἑξ.».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

Ἐκ τῶν περισωθέντων συγγραμμάτων τοῦ Εὐθυμίου τοῦτο κυρίως ἐστίν, ὅ (συμπληρούμενον ἤδη τῷ μείζονι καί, δὸς εἰπεῖν, οὐσιωδεστέρῳ μέρει) αὐτοῦ μὲν ἀείμνηστον τὴν φήμην κατέλιπε, τὴν δὲ σύγχρονον αὐτῷ Ἐκκλησίαν ἐκλέϊσεν (α).

Τὸ κάλλος τοῦ λόγου καὶ ἡ σύγκρατος γλυκύτητι λαμπρότης, τὸ ἐκλελεγμένον καὶ ἐπιμεμελημένον τῆς φράσεως, ἡ ἐξαίρετος ἐκλογὴ καὶ ἀποθησαύρισις τῶν ὡραιοτέρων πορισμάτων τῆς παλαιοτέρας ἐξηγητικῆς ἐπιστήμης, ἡ πανταχοῦ ἐκδηλουμένη φιλοκαλία καὶ ἡ ἄλλη ἀξιόλογος οἰκονομία ἔπεισαν τοὺς περὶ αὐτοῦ ὁπωςδήποτε λόγον ποιησαμένους, ὅτι τὸ ἔργον πεφιλοπόνηται τῷ Συγγραφεῖ ἐξ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ κελεύσματος (β). Ὡς βασιλικῆς φιλοτιμίας σπούδασμα ἐξέλαβεν αὐτὸ καὶ ὁ πρῶτος αὐτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ ἐκδότης Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου. Ὃς ὅμως, ἐπεὶ τὸ προοίμιον, ἔνθα ἦν τῷ Συγγραφεῖ ὁ ἁρμόδιος τῆς τοιαύτης ὑπομνήσεως τόπος, ἀπώλετο, τῷ διστακτικῷ ἴσως τὸ ὁριστικὸν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐκόλασεν. Καὶ γὰρ λέγει· «ἴσως τὴν σύνταξιν τοῦ πονήματος τούτου, ὥςπερ καὶ τῆς » Πανοπλίας, ἀνεδέξατο ὁ Εὐθύμιος προσταγῇ τοῦ αὐτοκράτορος » Ἀλεξίου, πλείους ἔχων γραφεῖς, μισθουμένους αὐτοκρατορικοῖς » ἀναλώμασιν » (γ).

(α) Herzog Real-Encyklop. ἐν λ. Theophylakt. «Denn als Erklärer des » Neuen Testaments ist Theophylakt derjenige, welcher neben Oekumenios » und dem etwas späteren Euthymius die Ehre der griechischen Theologie im » Mittelalter und deren grosse Vorzüge vor der gleichzeitigen lateinischen ge- »wahrt und aufrecht erhalten hat». Ὅ ἐστιν· « ὁ Θεοφύλακτός ἐστιν ἐκεῖνος, ὅςτις, » ὡς ἐξηγητὴς τῆς καινῆς Διαθήκης, μετὰ τοῦ Οἰκουμενίου καὶ τοῦ κατά τι μεταγενεστέρου » Εὐθυμίου συνετήρησε καὶ διέσωσε τήν τε τιμὴν τῆς ἑλληνικῆς Θεολογίας κατὰ τοὺς μέ- » σους αἰῶνας καὶ τὴν μεγάλην αὐτῆς ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς συγχρόνου λατινικῆς».—

(β) Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὅρ. Μελέτ. Ἀθην. Ἐκκλ. ἱστορ. Τόμ. Γ', σελ. 14. «Εὐθύμιος ὁ » Ζυγαδηνός, ἀνὴρ ἐν λόγοις παιδείας διάσημος. . . Ἔγραψε γλαφυρώτατα σχόλια εἰς » τὴν θείαν Γραφὴν *κατὰ προσταγὴν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ*, τοῦ αὐτοκράτορος». Καὶ Θ. Φαρμακ. ἐν τοῖς Προλεγ. τῆς Ἑρμ. εἰς τὴν καινὴν Διαθήκην Τόμ. Α', σελ. ιδ'.

—(γ) Frid. Matth. praefac. p. 5. « Forte hunc laborem etiam, sicuti Pano- » pliam, jubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoriis » impensis conductos habuit ». Ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπιρρώννυται, καθ' ἡμᾶς, ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι, ὥςπερ ἡ Δογματικὴ Πανοπλία, οὕτω καὶ τὸ παρὸν πόνημα σκοπὸν κύριον εἶχεν, ἵνα τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα προφυλάξῃ ἀπὸ τῆς αἱρετικῆς λύμης. κτλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ ὄντως· ὁ Εὐθύμιος ὢν κατὰ τὰ ἄλλα ἄριστα σεγκεκροτημένος, καὶ τὴν τοῦ νοῦ ὀξύτητα σὺν τῇ τῆς κρίσεως λεπτότητι, ὧν ἡ ἐξηγητικὴ μάλιστα ἐπιστήμη δεῖται, ἐκ φύσεως λαχών, ἐβασάνιζε καλῶς τό τε πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν ἱερῶν Συγγραφέων· παρέβαλλεν ἐσπουδασμένως τὰς γνώμας πάντων ἐν γένει τῶν ἐπὶ ἐξηγητικῇ δεινότητι ὀνομαστῶν· ἐδέχετο εὐστόχως τὴν τούτων ὀρθοτέραν, καὶ προσετίθει καταλλήλως τὰ τῆς ἰδίας ἐρεύνης ἀξιόλογα πορίσματα. Πηγαὶ δ' εἰδικώτερον, ἐξ ὧν ἤντλει, ἦσαν αὐτῷ τὰ τοῦ Διδύμου, Σευήρου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Θεοδωρήτου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Νείλου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Φωτίου, Οἰκουμενίου καὶ τοῦ συνακμάζοντος Θεοφυλάκτου συγγράμματα. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἠρύετο ἐκ τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Καὶ ἀνακαλύπτει μὲν τοῦτο πᾶς ἕκαστος ἐξ ἁπλῆς ἀντιπαραβολῆς· ἀνομολογεῖ δὲ ῥητῶς πολλαχοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Συγγραφεύς, ὅς καὶ ἐν τῇ μετωπίδι αὐτῇ τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος ἀποκαλεῖ ταπεινοφρόνως ἑαυτὸν ἐρανιστὴν καὶ οὐχὶ συγγραφέα. Πλὴν ἐξέστω εἰπεῖν ὅτι τοῦτο λέγει μᾶλλον ἐξ ὑψωτικῆς ἐπιστημονικῆς μετριοπαθείας, ἥτις ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τῶν Συγγραφέων μάλα ζηλούμενον. Καὶ γὰρ ὁ Ζιγαβηνὸς ἐν τῷ πονήματι τούτῳ καταδήλως

πηρέαστον. Καὶ γὰρ ἡ βογομιλικὴ αἵρεσις, τότε μάλιστα λυσσῶσα καὶ ἀφραίνουσα, ἐστήριζεν ἑαυτὴν ἐπὶ δοξῶν, ἃς ἐπορίζετο ἐκ προβεβουλευμένης παραφθορᾶς καὶ διαστροφῆς τοῦ τε νοήματος καὶ τοῦ γράμματος τῶν θείων Γραφῶν, καὶ μάλιστα τῆς καινῆς Διαθήκης, ὡς ἀνωτέρω διείληπται. Εἰ δὲ καὶ οὐδαμοῦ τοῦ πολυτόμου τούτου συγγράμματος ἀναφέρει ῥητῶς τοὺς Βογομίλους ὁ Συγγραφεύς, ἀλλ' ὅμως πολλαχοῦ αὐτοὺς σαφῶς ὑπαινίσσεται. Οὕτω τὰς γραφικὰς ἑρμηνεύων λέξεις «υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, » τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν» (Ῥωμ. η', 23), λέγει· «τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν » καὶ τῆς φθορᾶς λύτρωσιν αὐτοῦ. Ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα υἱοθεσία διαπίπτει πολλάκις· » πολλοὶ γὰρ υἱοθετηθέντες *γεγόνασι κύνες*». Τὸ δὲ *κύνες*, ὅτι εἰς τοὺς Βογομίλους ἀφορᾷ, ὡς τὴν τῶν σωμάτων ἀρνουμένους ἀνάστασιν, προδεδήλωται (ὅρ. ἀνωτ. σελ. λϐ'). Ἀλλαχοῦ δ' ὁμοίως μὴ ὀνομάζων αὐτοὺς ἀναιρεῖ αὐτῶν τὰ δόγματα· ὡς λ. χ. ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀποστολικῶν λόγων· «ἀνασταυροῦντες ἑαυτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ» (Ἑβρ. ϛ', 4), ἔνθα σημειοῦται· «ἄρα ὁ ἀναβαπτιζόμενος ἀνασταυροῖ τὸν Χριστὸν δι' » ἑαυτοῦ ἢ ἐφ' ἑαυτῷ καί, ὡς πάλιν βαπτιζόμενος, εἰσάγει ὅτι πάλιν ὁ Χριστὸς ἐσταυ» ρώθη. Ὥσπερ οὖν ἅπαξ, ἀλλ' οὐ δεύτερον ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, οὕτως ἅπαξ, ἀλλ' οὐ » δεύτερον χρὴ βαπτίζεσθαι». Δέδεικται δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι οἱ Βογόμιλοι καθυπέβαλλον εἰς ἀναβαπτισμὸν τοὺς Ὀρθοδόξους (ὅρ. ἀνωτ. σελ. λά). Ἐκ τούτων ἄρα καὶ ἐξ ἄλλων παραπλησίων βέβαιον σχεδὸν καθίσταται, ὅτι ἡ αἵρεσις αὕτη ἐγένετο αἰτία τῷ μὲν αὐτοκράτορι Ἀλεξίῳ εἰς προτροπήν, τῷ δὲ Ζιγαβηνῷ Εὐθυμίῳ, εὐνοουμένῳ αὐτῷ ἄλλως ὄντι καὶ οἰκείῳ, εἰς ἀναδοχὴν τῆς τοῦ ἔργου τούτου συντελέσεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πλεῖσθ' ὅσα ἐξ ἑαυτοῦ συνεισήνεγκεν. Ἀπὸ δὲ τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου διὰ μακρᾶς καὶ κοπώδους ἐργασίας τοὺς πλατειασμοὺς συμπτύξας καὶ τὰς σχοινοτενεῖς καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου παρεκβάσεις εἴτε ὅλως παραδραμὼν εἴτε συμμέτρως περικόψας, ἀπηνθίσατο τὰ εἰς κατάληψιν μόνον τοῦ νοήματος καὶ τοῦ γράμματος τοῦ Γραφικοῦ κειμένου συντελοῦντα. Ὥστε ἐν τῷ δικαιοτάτῳ μέτρῳ ἡ ἠκριβολογημένη ἀπάρτισις τῆς κατὰ ἀδιάσπαστον συνοχὴν ἐξηγήσεως τῆς καινῆς Διαθήκης ὡς ἴδιον κρίνεται ἔργον καὶ κατόρθωμα.

Ταῦτα τοίνυν τὰ τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ὑπομνήματα, χειρόγραφα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ κατὰ τὸ βασίλειον τῆς Καστέλλης ἐν Ἱσπανίᾳ Κοινοβίου τῆς Θεοτόκου κείμενα, ἤχθησαν εἰς φῶς ἐν μόνῃ λατινικῇ μεταφράσει παρ' Ἰωάννου Ἐντενίου τῷ 1544 ἐν τῇ πόλει Λωβήττῳ (Lovan) (α). Ὁ ἐκδότης, ὁ καὶ μεταφράσας, τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξέλαβέ τε καὶ ἐδημοσίευσε ταῦτα ὡς ἔργα τοῦ Οἰκουμενίου, εὑρών, ὡς φαίνεται, τὸν κώδικα ἤτοι παρεφθαρμένην ἢ καὶ ὅλως ἀποκεκομμένην τὴν πρώτην σελίδα ἔχοντα, ὅπου συνήθως ἡ τοῦ Συγγραφέως κλῆσις ἐπιγράφεται. Κατόπιν ὅμως μετ' ἐπιστασίας μείζονος ἐγκύψας καὶ τὸ οἰκεῖον ἁμάρτημα συνειδώς, ἐπηνωρθώσατο (β). Ἡ λατινικὴ αὕτη ἔκδοσις, ᾗ ἐπισυνῆψεν ὁ μεταφράσας καὶ κατάλογον, τὰς διαφορὰς δεικνύοντα τοῦ κατὰ Ζιγαβηνὸν κειμένου τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τότε αὐθεντικώτερα τῶν τῆς καινῆς Διαθήκης ἀντιγράφων (γ), ἐπανελήφθη πολλάκις πολλαχοῦ. Οὕτως ἐν Παρισίοις τῷ 1647. Αὐτόθι αὖθις τῷ 1660. Καὶ πάλιν τῷ 1702. Ἐν δὲ τῇ ἐν Λουγδούνῳ ἐκδοθείσῃ Βιβλιοθήκῃ τῶν Πατέρων συνεπλήρωσε τὸν ΙΘ' Τόμον.

Ἅπασαι αὗται τῆς βίβλου αἱ ἐκδόσεις, καίπερ ἐν μόνῃ τῇ λατινικῇ τοῦ Ἐντενίου μεταφράσει γενόμεναι, τί ἄλλο προφανῶς ἐδήλουν, ἢ ὅτι λίαν ἀσμένως αὐτὴν τὸ τῶν λογίων κοινὸν ὑπεδέξατο; Τὸ δὲ

(α) Fabric. Biblioth. Graec. Vol. VII, pag. 474. Hamburg, 1727. «Hoc eximium opus (Commentarius Euthymii Zigabeni in quatuor Evangelia) nec dum Graece lucem vidit, licet id affirment viri docti, Caveus, Elias du Pin, atque alii. Latine e praeclaro Codice Bibl. Coenobii Deipare Virginis Cuadalupensis Ord. D. Hieronymi in regno Casttellae, transtulit, I. Hentenius . . . cujus versio prodiit primum Lovan 1544». — (β) Henten. Admonitio de auctore horum Commentariorum ex editione Lovaniensi 1544 fol. — (γ) Ὅρ. F. Matth. Comment. Zigab. ect. Vol. I, p. 91.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

χαρακτηριστικώτερον, ὅτι, εἰ καὶ πάνυ βραχὺς παρερρύη ὁ μεταξὺ χρόνος, ἀπὸ τῆς τελευταίας δηλονότι αὐτῆς ἐκδόσεως μέχρις οὗ ὁ σοφὸς Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου ἔγνω παρασκευάσαι τὴν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῷ κειμένῳ δημοσίευσιν, ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἑνός τινος ἀντιτύπου ὑπῆρξεν αὐτῷ ἀδύνατον. Διὸ εὐλόγως ἐπαπορῶν ὁ ἀνὴρ λέγει ἐπὶ λέξει· «παράδοξόν τι ἀληθῶς συνέβη, ἵνα μεταξὺ τοσούτων τοῦ » Ἐντενίου ἐκδόσεων τῆς λατινικῆς μεταφράσεως μήτε μία κἂν εὑ» ρεθῇ. Ἐπὶ δώδεκα ὅλα ἔτη μάτην ἐζήτουν καὶ ἓν μόνον ἀντίτυπον. » Τελευταῖον δ' ἔμαθον, ὅτι καὶ ἄλλοι μεταξὺ τῶν σπανίων κατατάτ» τουσι τὴν βίβλον» (α). Ἀποτυχὼν δ' οὕτω τοῦ σκοποῦ καὶ μὴ ἔχων ἄλλως ἑαυτῷ τὴν βίβλον πορίσασθαι, ἐτράπη πρὸς τοὺς φιλοβίβλους καὶ τὰς δημοσίας Βιβλιοθήκας. Καὶ ἐκ τούτων μὲν ἐπήρκεσεν αὐτῷ ἡ τῆς Λιψίας, ἐξ ἐκείνων δὲ ὁ αὐλικὸς τοῦ βασιλέως τῆς μεγάλης Βρετανníας Σύμβουλος Ἑΰνιος (β).

Καὶ παρώτρυνε μὲν εἰς νέαν τῆς βίβλου ἔκδοσιν τὸν ἐλλογιμώτατον Φριδερῖκον τὸν Ματθαίου ἡ σπάνις, ἢ μᾶλλον ἡ παντελὴς τῆς λατινικῆς ἐκδόσεως ἔλλειψις, ἀλλ' οὐχ ἧττον παρώρμα αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ ὁ τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ὁμόφωνος ἔπαινος πρός τε τὰ ὑπομνήματα ταῦτα καὶ τὸν συγγραφέα αὐτῶν Εὐθύμιον. Ὁ πολυμαθέστατος Φαβρίκιος ἐν τῇ περιωνύμῳ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ Βιβλιοθήκῃ τὸ ἔργον τοῦτο καλεῖ «*ἐξαίρετον*» (eximium opus) (γ). Φίλιππος ὁ Λαββέος, ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα λόγιος ὤν, κρίνας αὐτὸς μετ' ἐπαίνου τὸ πόνημα καὶ διακαῆ τὴν εὐχὴν ἐκφράσας ἵνα ἐκδοθείη τοῦτο μετὰ καὶ τοῦ πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ κειμένου (δ), παρεισάγει εἶτα καὶ ἄλλων κρατίστων ἀνδρῶν κρίσεις κατακυρούσας τὴν ἑαυτοῦ. «Ὁ Συγγραφεὺς οὗτος (ὁ Ζιγαβηνὸς Εὐθύμιος), λέγει, παρὰ

(α) F. Matth. Αὐτόθ. p. 4.— (β) Αὐτόθ. « In principio hujus editionis ergo » usus sum Tomo XIX Bibliothecae maximae Lugdunensis 1677, quem mihi » ex bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis commodaverat Perillustris » MÜLLERUS, Serenissimo Saxoniae Electori a Consiliis Bellicis Secre» tioribus, Civitatisque Lipsiensis Consul HEYNIUS etiam, Angustissimo » Magnae Britanniae Regi a Consiliis Aulicis, Vir Perillustris, ad me trans» misit editionem, ut arbitror, principem, Louaniensem 1544 ».— (γ) Vol. VII, p. 474. Hamburg. 1727.— (δ) Phil. Labbe, Dissert. de Scriptor. Eccles. Vol. I, pag. 312. «Quisquam ne erit, qui haec et quae praeterea dicuntur » latere Mss. in Bibliothecis doctissimi interpretis monimenta, tantam ornate et Graece simul ac Latine evulget »?

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» μὲν τοῦ Σίξτου Σενένσου καλεῖται τῶν Γραφῶν *ἐξηγητὴς ἀκριβής*,
» παρὰ δὲ τοῦ Καρδινάλεως Βαρωνίου *ἑρμηνευτὴς αὐτῶν ἐπιτυχέστατος*,
» παρὰ δὲ τοῦ Ἰωάννου Μαλδονάτου εἰς τὸ τηρεῖν τὴν κυριολεξίαν
» *ἱκανώτατος*» (α).

Τούτοις δὲ (ἵνα παραλίπωμεν ἄλλους τε καὶ τοὺς ἐπὶ κριτικῇ δυνάμει πεφημισμένους Ἐρνέστιον (ϐ) καὶ Νοισσέλτιον (γ), τὰ αὐτὰ καὶ οἱ προειρημένοι λέγοντας), προστεθείσθω μάλιστα ὁ Γαλάτης Ῥιχάρδος Σίμων, ὃν ἄλλοι τε τῶν λογίων καὶ αὐτὸς ὁ ἐν πάσῃ σχεδὸν ἰδέᾳ λόγου εὐδοκιμώτατος καὶ ὑπέροχος Εὐγένιος ὡς τὸν ὕπατον τῶν κριτικῶν τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης ἡμῖν συνίστησιν (δ). Οὗτος ἐν τῇ κριτικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς καινῆς Διαθήκης ὑπομνηματιστῶν (ε) τὸ ζιγαϐήνειον τοῦτο ἔργον μᾶλλον τῶν ἄλλων φιλοκρινήσας (εἶχε γὰρ ἀνὰ χεῖρας δύο τούτου χειρόγραφα ἐν τῇ βασιλικῇ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ κείμενα), καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ ὑπεροχὴν ἐν τοῖς τοῦ τοιούτου εἴδους πονήμασι δι' ἀποχρώντων λόγων καταδείξας, ἐγένετο Φριδερίκου τοῦ Ματθαίου ἡ κυριωτέρα εἰς τὴν τοῦ πρωτοτύπου ἔκδοσιν ἀφορμή (ς). Προὔργου δ' ἂν εἴη καὶ τὴν ὅλην τοῦ κριτικοῦ πραγματείαν μεταγλωττίσαι τε καὶ καταχωρίσαι ἐνταῦθα, ὡς πολὺ τὸ κῦρος ἔχουσαν.

« Ὀλίγοι, λέγει, τῶν Ἑλλήνων ὑπομνηματιστῶν ἡρμήνευσαν τὸ τῶν Εὐαγγελίων κείμενον μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, μεθ' ὅσης ὁ κοινῶς Εὐθύμιος ὀνομαζόμενος. Ὁ ἕλλην οὗτος Συγγραφεύς, περὶ τὴν ἐξακρίϐωσιν τῶν κυρίων σημασιῶν τῶν λέξεων προς-

---

(α) Αὐτόθ. «Hic autor a Sixto Senensi diligens scripturarum expositor, a » Cardinale Baronio accuratissimus earundem interpres, a Ioanne Maldo- » nato in observandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur ». —(ϐ) Augustus Ernestius, in institutione interp. N. Test. Pars II, Cap. IX, § 24 — (γ) Augustus Noesselt, de Catenis Patrum Graecorum. Halae ad Salam. 1762. 4. pag. 23.— (δ) Ὅρ. Fragmenta epistolae Eugenii Archiepiscopi, παρὰ F. Matthaei N. Test. Vol. V, p. LVI, ἐκδ. Rigae 1782. «Editio- » nes. . . Simonis ipse, quo nescio, an quis accuratius observationes criti- » cas, tum textus ipsius, tum versionum N. T. instituit». Ἤτοι· «Αἱ ἐκδόσεις » . . . τοῦ Σίμωνος ἐκείνου, οὗ κριτικὰς παρατηρήσεις εἴς τε τὸ κείμενον αὐτὸ καὶ εἰς » τὰς μεταφράσεις τῆς καινῆς Διαθήκης ἀγνοῶ εἴ τις ἄλλος ἀκριβέστερον ἐποίησεν».— (ε) Richard Simon, Histoire Critique des principaux Commentateurs du Nouveau Testament à Rotterdam chez Reinier. Leers. 1693. 4.— (ς) Matth. Comment. ect. ἐν τοῖς Προλεγομ. σελ. 3. « Ut autem hos commentarios ede- » rem, in primis me permoverunt tot doctissimorum virorum, maximeque » Richardi Simonii, de iis judicia; deinde summa hujus libelli [illegible]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εκτικώτατος, ἐξερευνᾷ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας τήν τε κατὰ γράμμα ἔννοιαν καὶ τὴν κυριολεξίαν » . . .

» Φαίνεται, ὅτι ἡ σοφὴ αὕτη τῶν Εὐαγγελίων ἐξήγησις ἀπεδόθη τῷ Θεοφυλάκτῳ· καὶ γὰρ ἐν πολλοῖς οἱ δύο οὗτοι συγγραφεῖς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς φράσεσιν οὕτω πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦσιν, ὡςεὶ ἀλλήλους ἀντέγραψαν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Εὐθύμιός ἐστι τοῦ Θεοφυλάκτου κριτικώτερός τε καὶ ἀκριβέστερος, ἅτε ὀλιγώτερον τοῦ κειμένου ἀπομακρυνόμενος καὶ πλείονας ἐπισυνάπτων σημειώσεις, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς σαφῶς δείκνυται ».

» Ἐν τῷ τέλει τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου λέγει, ὅτι Ματθαῖος ὁ πρῶτος ἐν τοῖς Εὐαγγελισταῖς, τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ἐδημοσίευσε μετὰ ὀκτὼ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναλήψεως ἔτη, καὶ ὅτι ἔγραψε τοῦτο ἑβραϊστὶ πρὸς τοὺς νεοφωτίστους Ἰουδαίους, « ὕστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ». Ταῦτα ἀναφέρει καὶ ὁ Θεοφύλακτος, ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας. Καὶ γὰρ σὺν ἄλλοις λέγει· « μετέφρασε δὲ τοῦτο ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς » λέγουσιν ». Οὐδεμιᾶς ὅμως οὔσης περὶ τούτου βεβαιότητος, καλῶς ποιῶν ὁ Εὐθύμιος ἐξεφράσθη ἀορίστως ».

» Τὸ ῥῆμα « παραδειγματίσαι » (Ματθ. α', 19), ὃ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βουλγάτᾳ traducere μεθηρμήνευται, δηλοῖ καταμηνύειν τινὸς ἐπ' ἐγκλήματι εἰς τὸ δικαστήριον. « Παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποπτευομένην καὶ » κατηγόρει ταύτης, καὶ οὕτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ » (Ζιγαβ. ἐν λ.). Τοῦτ' αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος· «ἐκπομπεύειν καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν» (α).

» Οἱ Ἰουδαῖοι ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὸ παρὰ τοῦ Ματθαίου (β', 15) ἀναφερόμενον χωρίον τοῦ προφήτου Ὠσηέ· « ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου » δηλοῖ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀντιτάσσουσι τοῖς Χριστιανοῖς, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς διέστρεψε πρὸς ἴδιον τέλος τὴν προφητείαν. Ἀλλ' ὁ Εὐθύμιος ἀποκρίνεται διὰ παραδειγμάτων λέγων (ἐν λ.) « ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστί, τὸ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, » πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων ».

» Παρατηρεῖ μετὰ κρίσεως ὅτι τὸ « ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις » (Ματθ. γ', 1), οὐδαμῶς χρόνου συνέχειαν δηλοῖ· διότι πολύ ἐστι τὸ μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων καὶ τῶν προηγουμένων παρεμπῖπτον χρονικὸν διάστημα. « Ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ τὸ « ἐν ταῖς » ἡμέραις ἐκείναις » ἀκολούθως (β) λέγειν, ἐφ' οὗ ἂν θελήσῃ χρόνου, δηλοῦσῃ μόνον τὸν » καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών ». Τοῦτ' αὐτὸ σημειοῦται καὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ χωρίου· « τότε προςηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος » (Ματθ. ιβ', 22). Ὅπερ δέον ἡμᾶς ἔχειν κατὰ νοῦν, ἵνα μὴ ζητῶμεν ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων συνέχειαν, ὅπου οὐδεμία ὑπάρχει· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, ὥςπερ οἱ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης συγγραφεῖς, πολλὰ συνῆψαν ἀσχέτως πρὸς τὴν τάξιν τοῦ χρόνου ».

» Τὸ « εἰς μετάνοιαν » (Ματθ. γ', 11) ἡρμήνευσε « διὰ τὴν μετάνοιαν », ἐπιφέρων· » ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτούς, ἤγουν μετανοοῦντας, ἐβάπτιζεν ». Ὡς ὁ Θεοφύλακτος, οὕτω καὶ ὁ Εὐθύμιος οὐκ ἀνέγνω (ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ Ματθαίου χωρίῳ) « καὶ πυρί ». Διὸ

(α) Vol. VII, p. 53. A. Quod Nicetas etiam reperit in Caten. Corderii, p. 22. —(β) Φριδ. ὁ Ματθ. ἐν τοῖς δυσὶ κώδιξι τῆς Μόσχας ἀνέγνω *ἀκωλύτως* καὶ ἐτήρησε τὴν γραφὴν ταύτην ἐν τῷ κειμένῳ. Ἐπειδὴ ὅμως οὐκ εὐωδοῦτο τὸ νόημα, ὑπεσημειώσατο· « mihi in mentem veniebat *ἀπολύτως* ». Ταῦτα ἐπανέλαβε καὶ ὁ Φαρμακίδης ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐκδόσει. Ἀλλ' ἡ ὀρθὴ γραφή ἐστι προδήλως « ἀκολούθως » κατὰ τοὺς παρισιανοὺς κώδικας, οὓς εἶχεν ἐν ὄψει ὁ Ῥιχάρδος Σίμων. Σ. Μ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

προςτίθησιν, ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη μόνον παρὰ Λουκᾷ ἀπαντᾷ (γ', 16). Καὶ ὅμως ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χειρογράφοις τῆς βασιλικῆς Βιβλιοθήκης κεῖται σχόλιον, ἐν ᾧ ἀναγινώσκεται, ὅτι ἡ προςθήκη «ἐν πυρὶ» σημαίνει τὴν δαψιλεστέραν χάριν. Καὶ ὁ Ἑντένιος ἀνέγνω τὸ σχόλιον τοῦτο ἐν τῷ ἀντιγράφῳ αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες διχογνωμονοῦσι περὶ τῆς γραφῆς ταύτης».

» Ἐν τῷ κεφ. δ', 15 τοῦ Ματθαίου εὑρίσκων ὁ Εὐθύμιος μεγάλας δυςχερείας περὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ῥητοῦ τοῦ Ἡσαΐου «γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ κτλ.», ὃ περιληπτικῶς καὶ μάλιστα ἄνευ τοῦ τηρῆσαι τὴν τῶν λέξεων τάξιν ἀναφέρει ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος, ἀνατρέχει εἰς αὐτὸν τὸν Προφήτην καὶ προστίθησι τὴν ἑξῆς παρατήρησιν, εἰς πολλὰ καὶ ἄλλα τῶν ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ χωρίων τῆς παλαιᾶς Γραφῆς ἐφαρμοζομένην. « Εἰ δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητά, μὴ θαυμάσῃς· χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώ» σκειν, ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν ἀκεραίως τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι, ποτὲ δὲ » ἀποτέμνουσιν αὐτά, ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι, λέ» ξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅτε οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυ» μαίνεσθαι ».

» Ἐν κεφ. η', 26 τοῦ Ματθαίου ἑρμηνεύων τὴν λέξιν «ἐπετίμησε» λέγει ὅτι σημαίνει «ἐπέταξε», καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν γραμματικὴν σημασίαν ἐπέπληξε· τοῦθ' ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὴν Βουλγάταν. Τὸ αὐτὸ δὲ σημειοῦται καὶ ἐν κεφ. ιϐ', 16 περὶ τῆς αὐτῆς λέξεως, μεταπεφρασμένης ἐν τῇ Βουλγάτᾳ praecepit».

» Ἐν τῷ αὐτῷ Εὐαγγελίῳ ι', 2, ἔνθα ὁ Πέτρος προςαγορεύεται πρῶτος τῶν Ἀποστόλων, λέγει, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς ἔταξεν αὐτὸν ὑπεράνω τῶν ἄλλων « οὐ μόνον ὡς » πρεσβύτερον Ἀνδρέου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἁπάντων διαφορώτερον ἐπὶ » σταθερότητι » καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καλέσας αὐτὸν Πέτρον προσέθηκεν «ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν» (Ματθ. ιϛ', 18).

» Ἑρμηνεύων ὁ Εὐθύμιος τὰς λέξεις « Κύριός ἐστι τοῦ σαββάτου ὁ Υἱός τοῦ ἀν» θρώπου » (Ματθ. ιϐ', 8), ἐκφέρει γνώμην μελέτης ἀξίαν. Διότι λέγων, ὅτι ὁ Μάρκος, » ὅςτις ὁμοίως ἀναφέρει τὴν ἀπάντησιν ταύτην τοῦ Κυρίου ἡμῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἐπισυνάπτει καὶ ἑτέραν, παρὰ Ματθαίῳ μὴ ὑπάρχουσαν, προστίθησιν· « οὐ χρὴ θαυμά» ζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ Εὐαγγελιστὴς προστίθησι, τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. Καὶ γὰρ » οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν ἔγραψαν (α) τὰ Εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν » αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν (ϐ) ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς· καὶ εἰ» κός, ἀνθρώπους ὄντας αὐτούς, ἐπιλαθέσθαι τινά (γ). Καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν » τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων. Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες » παρελίμπανον, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα». Ἐν τῇ παρατηρήσει ταύτῃ τοῦ Εὐ» θυμίου μεγάλη περικλείεται σκέψεων ἔκτασις».

Ὁ σοφὸς οὗτος ἐξηγητὴς εἰς τὸ « πολλοὶ Προφῆται » (Ματθ. ιγ', 17) ἐσημειώσατο, ὅτι τὸ « πολλοὶ » δύναται νοηθῆναι περὶ πάντων ἐν γένει τῶν Προφητῶν· καὶ γὰρ ἡ λέξις «πολλοὶ» κεῖται πολλάκις ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ ἀντὶ «πάντες». Πιστοῦται δὲ τοῦτο παραδείγμασι διαφόροις. Τὴν δὲ παρατήρησιν ταύτην ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐν ἄλλοις πολλῷ σπουδαιοτέροις χωρίοις, ὡς ἐν τῷ « ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ » διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (Ματθ. κ', 28). Ἔνθα σημειοῦται «πολλοὺς δὲ νῦν τοὺς πάντας λέγει· πολλάκις γὰρ ἡ Γραφὴ «πολλοὺς» τοὺς

(α) Ὁ F. M. ἀνέγνω· «ἔγραφον». Ἀλλ' ἡ κατ' ἀόριστον γραφή, ὡς ὁ Ῥ[...] ἀνέγνω, ἁρμόζει μᾶλλον τῇ ἐννοίᾳ τοῦ λόγου. Σ. Μ.— (ϐ) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. «ἀπομνημονεύειν». Σ. Μ.— (γ) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. «τινῶν». Σ. Μ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» πάντας φησίν· ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ » καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ ». Καὶ ἐν τῷ «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς » καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον » (Ματθ. κϛ΄, 28)· ὅπου ὁμοίως σημειοῦται ὅτι ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ τὸ αἷμα τοῦ ἀμνοῦ ἐχύνετο ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων μόνων, τὸ δὲ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ χύνεται ὑπὲρ πάντων καθόλου τῶν ἀνθρώπων· « πολλοὺς » γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα λέγει » (α). Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ Ματθαίου χωρίῳ λέξεις « εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν » παρατηρεῖ ὁ Εὐθύμιος τάδε· « Ὥσπερ οὖν » ἡ παλαιὰ Διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν, οὕτως ἄρα καὶ ἡ Καινὴ τὸ σῶμα καὶ τὸ » αἷμα τοῦ Δεσπότου. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵ» ματός μου, ἀλλ' ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου. Λοιπὸν οὖν » χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν· ὥσπερ » γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ » ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα καὶ εἰς » τὴν χάριν αὐτοῦ ». Ἐν δὲ τῷ περισελιδίῳ τοῦ ἐξιστορουμένου χειρογράφου τοῦ Βασιλέως, ἀριθμὸν φέροντος 2401, σημειοῦται $\frac{ρ}{ω}$, ἤτοι, ὡς ἀνωτέρω ἡρμηνεύσαμεν, « ὡραῖον νόημα ».

« Ἔτι ἐκτενέστερον διαλέγεται ὁ Εὐθύμιος περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας, σαφηνίζων τὸ ἐδάφιον 35 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου (Ματθ. κε΄). « Καὶ ἡμεῖς τοίνυν (β) πειθώ» μεθα πανταχοῦ τῷ Θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν· καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον » εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔστω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων » κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προ» κείμενα μόνον βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ Δεσπότου πειθόμενοι. Καὶ ἐπειδή, φησι, » τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καί, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. » Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἡ » ἀναγέννησις ».

« Οἱ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ (κϛ΄, 20) λόγοι τοῦ Ματθαίου « ὀψίας δὲ γενομένης, ἀνέ» κειτο μετὰ τῶν δώδεκα » παρέσχον τῷ Συγγραφεῖ ἀφορμήν, ἵνα πραγματεύσηται περὶ θέματος καὶ ἄλλοτε συζητηθέντος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ἤτοι εἰ ὁ Κύριος ἡμῶν ἑώρτασε τότε τὸ κατὰ τὸν Νόμον Πάσχα. Τινὲς τῶν ἑλλήνων Συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ ὁ Φιλόπονος, διισχυρίσθησαν ὅτι ὁ Κύριος τῷ ἔτει τοῦ ἑαυτοῦ θανάτου οὐκ ἐτέλεσε τὸ ἰουδαϊκὸν Πάσχα, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς Χρονικοῖς καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φωτίου, ἔνθα μνημονεύονται παλαιοί τινες Συγγραφεῖς, οὕτω δοξάζοντες. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἠκολούθησαν τῷ Χρυσοστόμῳ, τὴν ἐναντίαν γνώμην ἔχοντι. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς τῶν Ἀλεξανδρινῶν Χρονικῶν στερεῖται πολλαχοῦ τῆς ἀκριβείας. Ὁ δὲ Εὐθύμιος πραγματευόμενος, ὡς καὶ ὁ Θεοφύλακτος, ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τὰ περὶ τούτου, καὶ ἀναφέρων τινὰς τῶν λόγων, ἐφ' οἷς ἐστηρίζοντο οἱ τῷ Χρυσοστόμῳ ἀντιδοξοῦντες, εἶχε πάντως ὑπ' ὄψει τὸν Φιλόπονον. Πρῶτος τῶν λόγων τούτων ἐστὶν «ὅτι τρισκαιδεκάτη τότε τοῦ μηνὸς ἦν· ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ » Πάσχα φαγεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν Νόμος ἑστῶτας ἐκέλευσεν (γ) ἐσθίειν τὸ Πάσχα, οὗτος » δὲ ἀνέπεσεν. Καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξῃρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· » νῦν δὲ καὶ ἄρτος παράκειται καὶ διαμερίζεται. Καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν·

(α) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. ἀντὶ τοῦ « λέγει » κεῖται « καλεῖ ». Σ. Μ.—(β) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. ἀντὶ τοῦ «τοίνυν» κεῖται ἐσφαλμένως «τὸ νῦν», ὅπερ διορθωτέον. Σ. Μ.— (γ) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. « ἐκέλευεν ». Σ. Μ.

» ἐνταῦθα (α) καὶ ζωμὸς παρατίθεται ». Ἐφεξῆς ὁ ἡμέτερος ἐξηγητὴς ἀπολογεῖται πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν λόγων τῶν ἀντιδοξούντων. Ἀλλὰ προκατειλημμένος ὢν (;) τῇ γνώμῃ τῶν ἐξηγητῶν τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ἔφαγεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ Πάσχα, οὐ πάνυ εὐσταθῶς ἀποφαίνεται. Ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν προέλαβε τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα μιᾷ ἡμέρᾳ· διότι ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἔμελλον ἀποκτεῖναι αὐτὸν τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ. Ὅθεν εἰκὸς ἦν θυσιασθῆναι τὸν ἀληθινὸν ἀμνὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς θυσίας τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ. Ἐκ τούτων δὲ πορίζεται, ὅτι ὁ Κύριος ἐπλήρωσε τὸ νομικὸν Πάσχα. « Οὕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν ἐπλήρωσε Πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν » παρέδωκεν ». Ἔτι δὲ νομίζει ὁ Εὐθύμιος, ὅτι διὰ τῶν λέξεων « ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα » τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν » (Λουκ. κβ', 15) δείκνυται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπροτέρησε τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα. Ἑρμηνεύει δ' αὐτὰς οὕτω (Ματθ. κϛ', 20)· « Σπουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ » ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρόν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ τὸν (β) νο- » μικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν ». Μετὰ ταῦτα ἐξηγούμενος τὰ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔφαγον, λέγει· «εἰκὸς πρῶτον μὲν ἑστῶτας φαγεῖν τὸ Πάσχα κατὰ τὸν Νόμον, εἶτα ἀνα- » πεσεῖν καὶ δειπνεῖν. Ὁ δὲ ἄρτος καὶ ὁ ζωμὸς παρετέθησαν μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ » Πάσχα καὶ ἀναπεσεῖν ἐν τῷ δείπνῳ· οὔπω γὰρ ἦλθεν ἡ τεσσαρεςκαιδεκάτη, καθ' ἣν » ἅπαν ζυμωτὸν ἐξηφανίζετο ». Εἶτα προστιθεὶς τὴν ἀντίρρησιν· « καὶ διὰ τί παρεσιώ- » πησαν οἱ Εὐαγγελισταὶ τὴν τοῦ Πάσχα μετάληψιν ; » Ἀποκρίνεται· « διότι οὐκ ἦν » ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διή- » γησις; Διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπονώ- » τερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιότατον καὶ συνεκτικώτατον (γ) τῆς ἡμῶν πίστεως ». Ἀλλ' εἰ ἀληθὲς ἦν, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπροτέρησε τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, νομίζω, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ ἡμέτερος ἐξηγητὴς ἠδύνατο μᾶλλον ἀρνηθῆναι, ὅτι ἔφαγε τὸ νομικὸν Πάσχα· διότι ὁ ἀμνὸς μόνον τῇ ιδ' ἡμέρᾳ ἠσθίετο. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Χρυσόστομος μετὰ τῶν πλείστων ἐξηγητῶν Ἑλλήνων βεβαιοῦσιν ὅτι ἀείποτε ὁ Κύριος ἐπλήρου τὸν Νόμον, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἕπεται πάντως ὅτι καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ ἔτει ἑώρτασε τὸ Πάσχα, ὡς καὶ ἐν τοῖς προτέροις. Ὥστε περὶ τούτου οὐκ ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες ὅ τι εἴπωσιν (!). Ἐν ᾧ κατὰ τὴν δόξαν τῶν Λατίνων καθίσταται τὸ πρᾶγμα πιθανώτερον (;). Ὄντως δὲ τοσοῦτον ἄτοπος ἐφάνη τῷ Μαλδονάτῳ ἡ γνώμη τῶν Ἑλλήνων, διισχυριζομένων, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τελευταίῳ ἔτει οὐκ ἔφαγε τὸ ἑβραϊκὸν Πάσχα, ὥστε περιττὴν ἔκρινε πᾶσαν αὐτῆς ἀνασκευήν, προδήλως ἐναντιουμένην τοῖς ἱστορουμένοις παρὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν (!). « Quod cum » omnes Evangelistae tam aperte testentur eum Pascha manducasse, refu- » tatione non indiget » (δ).

« Ἀλλ', ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Εὐθύμιον, ὁ αὐτὸς Μαλδονᾶτος ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ σημείωσις αὐτοῦ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς λέξεις « οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἁμαρ- » τωλοὺς εἰς μετάνοιαν » (Ματθ. θ', 13) δυςχερῶς ἀπαλλάσσεται πελαγιανισμοῦ, ἐὰν μὴ ἡ ἔκφρασις μετριασθῇ. Διότι ἐνταῦθα παρίστησι λαλοῦντα τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς μὴ ὑπὲρ τῶν δικαίων ἐλθόντα, ἀφ' ἑαυτῶν δυναμένων σωθῆναι, ἀλλ' ὑπὲρ μόνων τῶν ἁμαρτωλῶν, μετανοίας χρείαν ἐχόντων. Καὶ ὅμως οὐκ ἔστι δυνατὸν κατηγορῆσαι τοῦ

(α) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. μετὰ τὸ « ἐνταῦθα » προστίθεται « δέ ». Σ. Μ.— (β) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. «καὶ τόν». Σ. Μ.— (γ) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. «ἀναγ- » καιοτάτου καὶ συνεκτικωτάτου». Σ. Μ.—(δ) Maldonat Comment. in Matth. Cap. XXVI, 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εὐθυμίου ἐπὶ πελαγιανισμῷ, ὁμοῦ μετὰ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων Πατέρων καθολικὴν τοῖς πᾶσι δοθεῖσαν χάριν παραδεχομένου, καὶ σὺν ἐκείνοις ἀναγνωρίζοντος, ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου θέλησις, ὅσον ἂν ᾖ ἀγαθὴ καὶ εὐπροαίρετος, οὐδὲν δύναται ἄνευ τῆς χάριτος κατορθῶσαι (α). Πλὴν προστιθεὶς ὁ πολυμαθὴς οὗτος Ἰησουΐτης ὅτι οὐδόλως καταδικάζει τὸν Συγγραφέα, Ὀρθόδοξον ὄντα, εὐσεβῆ καὶ σοφόν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐλευθεριάζουσαν αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἀπέδωκεν αὐτῷ δικαιοσύνην. « Quanquam, λέγει, non aucto» rem, qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum » loquendi modum dammo ».

« Καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ χωρίοις ὁ σοφὸς οὗτος ἐξηγητὴς φαίνεται πελαγιανίζων· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν περὶ τούτων ὁ Μαλδονᾶτος εἴρηκε, νομίζων ὅτι οὐκ ἐχρῆν κρῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐθυμίου ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τοῦ Αὐγουστίνου. Ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ ἀφορώσῃ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ « καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννή» θη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος (ὁ Ἰούδας) » (Ματθ. κϛ', 24), λαλεῖ τὴν γλῶσσαν τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. « Φασὶ δέ τινες ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. » Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριστο, διὰ τοῦτο παρέδωκεν, ἀλλὰ διότι παρέ» δωκε, διὰ τοῦτο προώριστο, τοῦ Θεοῦ προειδότος τὸ πάντως ἀποβησόμενον· ἔμελλε » γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ».

« Ἀναπτύσσων τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Ἰωάννου « ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐ» τοῦ » (α', 7) λέγει σὺν ἄλλοις· « Ἰωάννης μὲν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν· » οὐ πάντες δὲ ἐπίστευσαν· οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ».

« Ὁμοίως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ χωρίου τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ· « ἦν τὸ φῶς τὸ ἀλη» θινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον » (α', 9), λέγει· « εἰ δὲ » φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώ» τιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἧκον πάντας φωτίζει, οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι παρὰ τὴν » ἑαυτῶν προαίρεσιν (β) πάσχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάν» τας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ φωτι» σθῆναι αἴτιοι ».

« Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς καινῆς Διαθήκης πολλὰ αἰτιολογικὰ μόρια, δι' ὧν φαίνεται καταστρεφομένη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐλευθερία, ὁ Εὐθύμιος μιμούμενος τοὺς Ἕλληνας ἐξηγητὰς σημειοῦται, ὅτι ταῦτα, ἁπλῶς πρὸς δήλωσιν τοῦ μέλλοντος τιθέμενα, ὡς μὴ αἰτιολογικὰ νοητέα. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἑρμηνεύων τὴν φράσιν τοῦ Ἰωάννου « ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ Προφήτου πληρωθῇ » (ιβ', 38) λέγει « κἀνταῦθα τὸ « ἵνα » » οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος ». Αὐτὸ τοῦτο ἐπαναλέγει καὶ ἐν πᾶσι τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς ἡ αὐτὴ φράσις καὶ ἄλλαι, ταύτῃ ὅμοιαι, ἀπαντῶσιν· ὅπερ ἐπεξηγεῖ οὕτως· « τὰ παρὰ τῶν Προφητῶν προρρηθέντα οὐχ ὡς προρ» ρηθέντα συνέβησαν, ἀλλ' ὡς μέλλοντα συμβῆναι προερρήθησαν ». Τὸ δὲ ἐδάφιον τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ « διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας » (ιβ', 39) ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς· « τὸ μὴ δύνασθαι σημαίνει τὸ μὴ βούλεσθαι, ὡς καὶ προ» λαβόντως ἐδιδάξαμεν ». Τὰς αὐτὰς δ' ἐπιφέρει κρίσεις καὶ ἐπὶ τῶν ἀμέσως ἑπομένων λέξεων « τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν », αἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονταί πως τραχεῖαι. « Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ » τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν· τὸ γὰρ « τετύφλωκε » καὶ τὸ

(α) Euthym. Comm. ad Matth. XXVI, 35. Verba infra vide· « οὔτε ἀνθρω» πίνη προθυμίᾳ κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς ».— (β) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. μετὰ τὸ « προαίρεσιν » προστίθεται « αὐτό ». Σ. Μ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«πεπώρωκεν» ἀντὶ τοῦ παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων· οὐδένα » γὰρ ἀνθέλκει διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου »· καὶ ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἑρμηνείαν διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς Διαθήκης.

« Ἀδύνατον δ' ἀποβαίνει μοι ἀναγράψαι λεπτομερῶς πάντα τὰ χωρία, ἐν οἷς ὁ σοφὸς οὗτος ἑρμηνευτὴς προφυλάσσεται, ἵνα μὴ τῷ Θεῷ ἀποδοθῇ ὅ,τι ἐξ ἡμῶν καὶ μόνον προέρχεται. Μετὰ τὴν ἀκριβῆ παραβολὴν πολλῶν ὁμοῦ ἐδαφίων ἀποφαίνεται, ὅτι ταῦτα ἑρμηνεύει κατὰ τὸν τῇ Γραφῇ ἰδιάζοντα τρόπον τοῦ λέγειν, ὃν ἐδίδαξαν αὐτὸν οἱ παλαιότεροι τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδοὺ δ' ὡς ἐν παραδείγματι οἱ στοχασμοὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς εὐαγγελικοὺς λόγους· « ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν » αἰώνιον » (Ἰωάνν. ιζ′, 2). « Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δέ τινες οὔτε ἐπίστευσαν, οὔτε » ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ηὐδόκησεν, » ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν » αὐτοῦ γένωνται. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν Ἀποστόλων δέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον, » τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου. Οἱ δὲ μὴ ὑποτα- » γέντες μηδὲ παραδεξάμενοι οὗτοι (α) τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι· οὐδένα γὰρ ἄκοντα » καταναγκάζει· αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή ».

« Τέλος ἐμνημόνευσα ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πονήματός μου τούτου τῶν περὶ τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τοῦ Μάρκου, καὶ τοῦ ὀγδόου τοῦ Ἰωάννου κριτικῶν τοῦ Εὐθυμίου παρατηρήσεων, δι' ὧν δείκνυται ἡ μεγάλη τοῦ Συγγραφέως τούτου ἀκρίβεια. Ἐκεῖ ὁ Εὐθύμιος οὐ λέγει, ὥςπερ ὁ Ἑντένιος παρίστησιν αὐτὸν ἐν τῇ λατινικῇ αὐτοῦ μεταφράσει λέγοντα, ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος δώδεκα ἐδάφια ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἐξηγητῶν ἡρμηνεύθησαν, ἀλλ' ὅτι, οὐδὲ ὁ Χρυσόστομος εἶπέ τι περὶ αὐτῶν. « Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὅλως μνημονεῦσαι » αὐτῶν ». Οὕτως ἡμεῖς ἀναγινώσκομεν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χειρογράφοις τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βασιλέως. Ἠδυνάμεθα δὲ ἐνταῦθα καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων τοῦ μεταφράσαντος μνημονεῦσαι. . . ἀλλὰ δημοσιευθήσεται ἴσως μετὰ νέας μεταφράσεως τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ ».

Ταῦτα ὁ ἐπὶ κριτικῇ ἐμβριθείᾳ διασημότατος Ῥιχάρδος Σίμων. Καὶ τίνες μὲν αἱ παρεμπεσοῦσαι μεταξὺ αἰτίαι, αἱ τὸν ἄνδρα κωλύσασαι τῆς, ἣν δημοσίᾳ ὑπισχνεῖτο, ἑλληνικῆς τῶν ὑπομνημάτων τούτων ἐκδόσεως, οὐκ οἴδαμεν. Ὃ δὲ γινώσκομεν, τοῦτό ἐστιν, ὅτι αἱ παρ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαι εὔστοχοι περὶ αὐτῶν μελέται ἔνυξαν Φριδερίκου τοῦ Ματθαίου (ἀνδρὸς κατὰ ἀλήθειαν τῶν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεπόντων συγχρόνων οὐδενὸς ἱσταμένου ταπεινότερον) (β), τὸ φιλότιμον, ὥστε εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ κοινῶς ποθούμενον ἔργον, εἰς ὃ ἀληθῶς πόνους ἀτρύτους κατέβαλεν (γ).

(α) Παρὰ F. M. καὶ Φαρμακ. «αὐτοί».— (β) Ἐχρημάτισεν οὗτος πρότερον μὲν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ τῆς Βυττεμβέργης Πανεπιστημίῳ Καθηγητής. Εἶτα κληθεὶς εἰς Ῥωσσίαν, τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνέλαβε τὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων διδασκαλίαν ἐν τῷ τῆς Μόσχας Πανεπιστημίῳ· μετέπειτα δὲ ἐγένετο τῶν ἀνὰ τὴν Ῥωσσίαν αὐτοκρατορικῶν Σχολῶν ἔφορος καὶ ἐτιμήθη τῷ ἀξιώματι τοῦ αὐλικοῦ Συμβούλου. Τὰ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα συγγράμματά εἰσι πλεῖστα καὶ μελέτης ἄξια.— (γ) Ὅρ. [illegible]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ δὴ ὁ φιλοπονώτατος ἀνήρ, πολλαχοῦ ἀναζητήσας, ἐνέτυχεν ἐν ταῖς τῆς Μόσχας Βιβλιοθήκαις δυσὶ τῶν ποθουμένων ὑπομνημάτων κώδιξιν· ὧν ὁ εἷς, ἐκ φύλλων 274 συγκείμενος, ἀνήκει τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ τυπογραφείου τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ῥωσσίας ὑπ' ἀριθ. I, εἰς 2ον. Ὁ δὲ ἕτερος, φύλλα 410 περιέχων, κατετέθειτο ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς αὐτῆς Συνόδου, ὑπ' ἀριθ. XLIX ὁμοίως εἰς 2ον. Ἀμφότεροι δέ εἰσιν ἐπὶ περγαμηνῆς, καί, ὡς τῷ ἐκδότῃ δοκεῖ, τῷ Συγγραφεῖ σύγχρονοι. Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν δύο χειρογράφων, ἃ ἐπιμελῶς ἀντέβαλε καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τέσσαρας λατινικὰς τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἐκδόσεις, ἀπήρτισε Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου τὴν ἑαυτοῦ ἀρίστην καὶ παρὰ πάντων ἐπαινουμένην ἔκδοσιν. Ἐκέκτητο γὰρ ὄντως ὁ ἀνὴρ σπανιωτάτην περὶ ταύτην δὴ τὴν ἐργασίαν ἕξιν καὶ ἄσκησιν. Ὁδοῦ δὲ πάρεργον καὶ τοῦτο πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐνταῦθα εἰρήσθω, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἐργασίᾳ ἀριστοπόνως σχολάζοντι ἐν τῇ τῆς Μόσχας Βιβλιοθήκῃ συνέτυχεν ὁ πολὺς ἐκεῖνος Εὐγένιος, ὅτε καὶ οὗτος ἐν ἔτει 1776 πρὸς ἀναζήτησιν τῶν Ἰωσὴφ τοῦ Βρυεννίου χειρογράφων εἰς τὴν αὐτὴν ἐθάμιζε Βιβλιοθήκην. Καὶ τὸν μὲν ἀνευρεθέντα παρ' αὐτοῦ βρυέννειον κώδικα, καίπερ τηλικοῦτος ὤν, μετριοφρόνως τῇ κρίσει αὐτοῦ καθυπέβαλε· τὴν δὲ φιλοπονίαν, μεθ' ἧς τοὺς ἀρχαίους κώδικας ἀνεδίφα, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κρυπτόμενον πλοῦτον ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ ἐδημοσίευεν, ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς ἐκδόσεως τῶν τοῦ Βρυεννίου πολλοῖς καὶ καλοῖς ὑπεξῆρεν ἐπαίνοις (α).

Real-Encyclopädi für pract. Theol. und Kirche. Band, 4. ἐν λ. Euthymius. « Das andere und wichtigere Werk, der Commentar zu den vier Evange- » lien, ist gleichfalls zuerst lateinisch herausgegeben worden. R. Simon, » später auch Ernesti und Nösselt machten auf die Wichtigkeit desselben » aufmerksam, so wie auch von J. Mill die biblischen lesarten des Com- » mentars aus einer Handschrift ausgezogen wurden. Endlich unterzog sich » Chr. F. Matthäi der grossen Mühe einer vollständigen Herausgabe und » erhöhte deren Werth durch ausführliche Prolegomena». Τουτέστι· « τὸ ἄλλο, » τὸ καὶ σπουδαιότερον τοῦ Ζιγαβηνοῦ σύγγραμμα, ἤτοι τὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων » ὑπόμνημα, ἐξεδόθη ὁμοίως λατινιστὶ κατὰ πρῶτον. Ὁ Ῥ. Σίμων καὶ μετ' αὐτὸν ὁ » Ἐρνέστιος καὶ Νοισσέλτιος ἐπέστησαν τοῦ Κοινοῦ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς σπουδαιότη- » τος αὐτοῦ, ὅπως καὶ ὁ Ἰ. Μίλλιος, ὅστις ἀπὸ ἑνὸς χειρογράφου ἀπήνθισε τοῦ Γραφι- » κοῦ κειμένου τὰς γραφάς, τὰς ἰδιαζούσας τῷ ὑπομνήματι. Τέλος τὸν μέγαν ἀγῶνα τῆς » πλήρους ἐκδόσεως ἀνεδέξατο ὁ Χριστιανὸς Φριδ. Ματθαίου καὶ ἐξῆρεν αὐτῆς τὴν ἀξίαν δι' ἐκτενῶν Προλεγομένων ».— (α) Τόμ. Γ', σελ. 6'. « Ἔοικε δ' ἀπογεγράφθαι » (τὸν κώδικα) κατὰ τὴν ιϛ' ἑκατονταετηρίδα τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Σωτῆρος ἐνιαυτῶν, ...

Ἐξεδόθη δὲ τὸ πόνημα τοῦτο εἰς Τόμους τέσσαρας, σχήματος 8ου, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἐν Λιψίᾳ τῷ 1792, καὶ προςεφωνήθη τῷ Ἐρνέστῳ Β', Πρίγκιπι τῆς Σαξωνίας. Ἠξιοῦτο γὰρ ὁ ἐκδότης, ὡς λέγει, τῆς εὐνοίας τοῦ Πρίγκιπος, ὥς ποτε ὁ Συγγραφεὺς τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκδιδομένης βίβλου τῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου. Ἐν ἀρχῇ τῶν προλεγομένων ὁ σοφὸς Φ. Ματθαίου οὑτωςὶν ἀποφαίνεται περὶ τοῦ Συγγραφέως τοῦ ἀνὰ χεῖρας φιλοπονήματος· «μετὰ οὕτω λαμ-
» πρὰς ἀνδρῶν ἀρίστων περὶ τοῦ Συγγραφέως τῶν ὑπομνημάτων τού-
» των κρίσεις, ἐν αἷς ὁμολογεῖται αὐτῷ κυριολεξία, ἐπιστήμη, ἐπι-
» μέλεια, ἀκρίβεια καὶ ἀγχίνοια, περιττὸν κρίνω αὐτὸς πολλὰ εἰς
» ἔπαινον αὐτοῦ εἰπεῖν. Τοῦτο δὲ μόνον προστίθημι, ὅτι ὁ Συγγρα-
» φεὺς οὐδεμίαν (εἰ μή που ὀλίγων τινῶν) τῶν ἱερῶν γραμμάτων λέ-
» ξιν, ὅσαι ἐν τοῖς τέσσαρσιν Εὐαγγελίοις ἢ ὡς μὴ γνήσιαι ἑλληνικαί,
» ἢ ὡς ἀσαφεῖς θεωροῦνται, ἠμέλησεν, ἵνα ἐξηγήσηται δι' ἄλλων
» σαφεστέρων τε καὶ δοκιμωτέρων. Παρατηρεῖ εὐστοχώτατα καὶ ὑπο-
» δείκνυσι τὸν εἱρμὸν τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀφηγήσεως ἑνός τε ἑκάστου
» τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ πλειοτέρων ὁμοῦ, καὶ αἴρει ῥᾳδίως καὶ εὐ-
» χερῶς τὴν διαφωνίαν. Εἰ δὲ καὶ τῷ Χρυσοστόμῳ, τῷ κρατίστῳ
» τούτῳ μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ σχεδὸν μόνῳ ἑρμηνευτῇ, πολλὰ
» ὀφείλει, πολλὰ δ' ὡςαύτως καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἠρύσατο (καὶ γὰρ
» φαίνεται ὅτι συνεβουλεύθη πᾶσι τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἑρμηνευταῖς),
» ὅμως κατάδηλά εἰσι καὶ ὅσα ἡ ἰδία ἐπιστήμη καὶ σπουδὴ καὶ εὐ-
» φυΐα συνειςήνεγκον» (α).

» καὶ Χριστιανῷ Φριδερίκῳ Ματθαίου δοκεῖ, ἀνδρὶ τῶν ἐπὶ λόγοις οὐκ ἀσήμων· τῷ
» μεθ' ὅσης πλείστης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τοὺς εἰρημένους κώδικας ἀναδιφῶντι καὶ
» τὸν ἐν αὐτοῖς ἐναποκρυπτόμενον πλοῦτον ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ τοῖς φιλολογοῦσι δημο-
» σιεύοντι». Ὁ δὲ F. Matthaei ταύτης τῆς ἐν τῇ τῆς Μόσχας Βιβλιοθήκῃ συντυχίας μνημονεύει ἐν τῷ Ε' Τόμῳ σελ. 141 τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης (ἐν ἔτ. 1782) κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης διὰ τῶν ἑξῆς· «Habeo hujus rei testem
» *gravissimum ipsum Eugenium*, qui mecum aliquando istes Codices hic
» Mosquae evolvit et orationes non nullas ineditas cum epistolis ad futuram editionem sua manu exscripsit». Ἤτοι· «Μάρτυς τούτου μοι ἔστω αὐτὸς ὁ
» σπουδαιότατος Εὐγένιος, ὅς ποτε μετ' ἐμοῦ ἐν Μόσχᾳ τούτους τοὺς κώδικας ἀνεδίφησε
» καί τινας λόγους καὶ ἐπιστολὰς ἀνεκδότους ἰδίᾳ χειρὶ ἀντέγραψε πρὸς ἔκδοσιν». Πρβλ.
» καὶ τὴν ἐν τῷ Β' Τόμῳ τῆς παρούσης Συγγραφῆς μακρὰν εἰς τὴν Α' Καθολικὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάννου (ε',7) ὑποσημείωσιν, τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις οὐκ ἄσχετον οὖσαν.
—(α) Ἐν ἀρχῇ τῶν Προλεγ. «Post tot praeclara summorum virorum de ho-
» rum commentariorum auctore judicia, quibus ei proprietatem sermonis,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· « Εἴθε ἐκδοθείη ποτὲ τὸ τοῦ Ζιγα-
» βηνοῦ Εὐθυμίου εἰς τὰς Καθολικὰς Ἐπιστολὰς ὑπόμνημα, περὶ οὗ
» ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βιβλιοθήκῃ ποιεῖται λόγον ὁ Φαβρίκιος. Καὶ γὰρ ἐκ
» τῶν μήπω ἑλληνιστὶ ἐκδεδομένων αὐτοῦ ὑπομνημάτων εἰς τὰ τέσ-
» σαρα Εὐαγγέλια κατενόησα, ὅτι τοῦ ἀνδρὸς τούτου τὴν φιλοπο-
» νίαν, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν
» θείων Γραφῶν γλαφυρότητα οὔτε τοῦ Ὠριγένους, οὔτε τοῦ Χρυ-
» σοστόμου, οὔτε τοῦ Θεοδωρήτου, οὔτε ἄλλου τινὸς ἐν ἐλάττονι
» προςήκει τίθεσθαι » (α).

Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη τοῦ πρωτοτύπου ἔκδοσις, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου διακαῶς ποθουμένη, οἵας ἠξιώθη παρὰ τοῖς κατὰ τὴν Ἑσπερίαν λογίοις ὑποδοχῆς, μετὰ τὰ εἰρημένα ὑπονοεῖ πᾶς ἕκαστος. Ὁ δὲ ἀοίδιμος Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης, οὗ ὁ πρὸς τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν ζῆλος καὶ ἡ φιλοπατρία οὐδένα τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς λανθάνουσιν, ἀνέλαβε τὴν ἀνατύπωσιν τοῦ ἔργου, καὶ ἐξέδωκε τῷ 1842 Ἀθήνησιν ἐν Τόμοις δυσίν. Καὶ τὴν μὲν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς ἐκδόσεως Φριδερίκου τοῦ Ματθαίου παρέλιπεν, ὥςπερ καὶ ἔδει. Ἐκ δὲ τῶν σημειώσεων ἐκείνου τὰς μὲν καθαρῶς κριτικάς, ὡς ἀφορώσας ἰδίως εἰς τοὺς εἰδικώτερον περὶ τὰς τοιαύτας μελέτας καταγινομέμένους, ὁμοίως παρέλιπεν· ἐτήρησε δὲ μόνον τὰς τοῦ κειμένου διαλευκαινούσας τὸ νόημα, χάριν, ὡς λέγει, τοῦ παρ' ἡμῖν κοινοῦ, ὑπὲρ οὗ καὶ ἡ ἔκδοσις παρ' αὐτοῦ κυρίως ἐγένετο (β).

» doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur,
» ut multa in ejus laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe
» paucissima litterarum sacrarum vocabula, quae in quatuor Evangeliis vel
» minus graeca, vel obscura, occurrunt, ab hoc praetermissa esse, quin vo-
» cabulis magis perspicuis et probabilioribus explicarit. Nexum orationis et
» narrationum cum singulorum, tum plurium Evangelistarum, acutissime
» animadvertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem
» multa Chrysostomo, praestantissimo inter veteres, ac pene dixerim, uni
» interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ante se
» consuluisse videtur interpretes: tamen in promtu sunt, quae ab ipsius do-
» ctrina, studio et ingenio accesserunt ».— (α) N. Testam. Vol. V, p. XXX.
» Rigae. 1782. « Utinam aliquando Euthymii Zigabeni ineditus commenta-
» rius in Epistolas Catholicas prodeat, cujus Fabricius meminit Bibl.Gr.Vol.
» VII, p. 474. Nam ex commentario graece nondum edito in quatuor Evan-
» gelistas intellexi, hujus viri operam, diligentiam, doctrinam et elegantiam
» in interpretandis litteris sacris nec Origeni, nec Chrysostomo, nec Theo-
» doreto, nec ulli alii postponendas esse ».— (β) Θ. Φαρμακ. Ἡ καινὴ Διαθήκη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ ἀνὴρ παρὰ τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἀρετὴν εὐλόγως τιμᾶται ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ ἐπὶ κρίσει ὀρθῇ, τὸ δεῖξαι ἐνταῦθα οἵαν εἶχε γνώμην περί τε τοῦ Εὐθυμίου περί τε τῆς ἀξίας καὶ χρησιμότητος τοῦ προκειμένου συγγράμματος οὐκ ἄπο σκοποῦ, οὐδ' ἔξω τοῦ θέματος εἶναι ἡγούμεθα.

Ὁ Φαρμακίδης ἀποκαλεῖ τὸν Ζιγαβηνὸν ἄνδρα ἀληθοῦς παιδείας κάτοχον, θεολόγον ἄριστον, καὶ εἰς τὸ ἄριστον τῶν ἐξηγητῶν ἀνηγμένον (α). Ἐπικλείζει δ' αὐτόν, καὶ τὸν λαμπρότερον τῶν στεφάνων πλέκει ἀποφαινόμενος, ὅτι διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ λαλοῦσιν οἱ μεγάλοι τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἑρμηνευταί (β). Καὶ τὴν μὲν ἀξίαν τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ εἰς τὰ Εὐαγγέλια πορίζεται ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας, τῆς κυριολεξίας, τῆς σαφηνείας, τῆς πλατυτέρας τῶν ἐννοιῶν ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐστοχίας, μεθ' ἧς ἤτοι συμπληροῖ ἢ διορθοῖ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὑπομνηματιστάς (γ)· ἑτέρωθεν δὲ

Τόμ. Α′, σελ. ιη′. «Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ παρ' ἡμῶν γινομένη ἔκδοσις τῆς » εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ἑρμηνείας τοῦ Εὐθυμίου εἶναι κυρίως ἁπλῆ μετατύπωσις » τοῦ πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ κειμένου, ἐκδεδομένου ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνωτέρω » χειρογράφων. Ἀλλ' ἂν παρὰ τοῦ Ματθαίου ἐξεδόθη περιεργίας χάριν, διότι ἐποθεῖτο » παρὰ πολλῶν, παρ' ἡμῖν ἐκδίδεται πρὸς ὃν κυρίως ἔγραψεν ὁ μακάριος Εὐθύμιος σκο» πόν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἔγραψεν . . . Καὶ ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ πρώτου ἐκδότου ἐκείνας » μόνον παρεδέχθημεν, τὰς ὁποίας ἐκρίναμεν ἀναγκαίας». Καὶ ἐν σελ. ιζ′. «Πα» ρεδράμομεν δὲ τὰς ἄλλας, ὡς μηδὲν συντελούσας πρὸς ὃν κυρίως ἐκδίδονται τὰ ὑπο» μνήματα ταῦτα σκοπόν».— (α) Αὐτόθ. «Ὁ Εὐθύμιος εἶχεν ἀληθινὴν παιδείαν· ἦτον » θεολόγος ἄριστος, καὶ ἄριστα ἠσκημένος εἰς τὴν ἐξήγησιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν Γρα» φῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αὐτὰ αὐτοῦ τὰ συγγράμματα, ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα, καὶ ὁμο» λογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτεροι».— (β) Αὐτόθ. σελ. ιθ′. «Διὰ τοῦ στόματος τοῦ Εὐ» θυμίου λαλοῦσιν οἱ μεγάλοι τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἑρμηνευταί· οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασί» λειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Κύριλλοι, οἱ Χρυσόστομοι. Καὶ οἱ θεῖοι οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας » Πατέρες ἔγραψαν πρὸς ἠθικὴν ὠφέλειαν ὄχι μόνον τῶν συγχρόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ » ἡμῶν τῶν νῦν ζώντων. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ καύχησις· ἀπαιτεῖται καὶ συνεχὴς τῶν » ἀθανάτων αὐτῶν συγγραμμάτων ἀνάγνωσις. Ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν αὐτῶν μετὰ πολλῆς » ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ἐρανισμένην προσφέρει ὁ μακάριος Εὐθύμιος πρὸς πάντας τὴν » εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ἀρίστην ἑρμηνείαν».—(γ) Αὐτόθ. σελ. ιδ′. «Ἐρανίσατο δὲ » αὐτὴν (τὴν εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ἑρμηνείαν) ὁ Εὐθύμιος ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν καὶ » διαφόρων μὲν ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐξαιρέτως δὲ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς » ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς καὶ ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ συγγράμ» ματος αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὁ Εὐθύμιος δὲν εἶναι ἁπλοῦς ἐρανιστής· ὡς εἰς ἄκρον εἰς τὴν » ἐξήγησιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἐξησκημένος, συνεισφέρει καὶ αὐτὸς ἀπὸ » ἑαυτοῦ πολὺ μέρος, καὶ πανταχοῦ δεικνύει ἀκριβῆ Γραφικὴν γνῶσιν καὶ κρίσιν ὀρθήν. » Καὶ ποῦ μὲν διορθόνει ἄλλους ἑρμηνευτάς, ποῦ δὲ ἀναπτύσσει σαφέστερον καὶ πλατύ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐκ τῆς πανδήμου ἐπικροτήσεως τῶν τε συγχρόνων τῷ Συγγραφεῖ, τῶν τε μετ' αὐτὸν καὶ τῶν νεωτέρων ἀλλογενῶν καὶ ἑτεροδόξων λογίων (α). Περὶ δὲ τῆς χρησιμότητος τῆς βίβλου καὶ τῆς σταθερᾶς πεποιθήσεως, ἣν εἶχεν εἰς τὴν ἐξ αὐτῆς προκύψουσαν ὠφέλειαν, σαφῆ τὰ ἑξῆς· «Ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο, λέγει, θέλει ὠφελήσει τὰ μέγιστα, » περὶ τούτου δὲν ἔχομεν κάμμίαν ἀμφιβολίαν. Ἂν δὲν ἤμεθα περὶ » τούτου τόσον πεπεισμένοι, δὲν ἠθέλαμεν ἐπιχειρήσει νέαν αὐτοῦ ἔκ» δοσιν διὰ τὰ τέκνα τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλη»σίας» (β). Οὕτως ἐστοχάζετο ὁ ἀοίδιμος Φαρμακίδης, καὶ οἱ στοχασμοὶ αὐτοῦ ὀρθοὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνεδείχθησαν· καὶ γὰρ ἀσμένως τὸ βιβλίον, ἅμα ἐκδοθέν, ἐγένετο δεκτὸν (γ) καὶ μετὰ ζέσεως ἀνὰ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν μέχρι τοῦ νῦν ἀναγινώσκεται.

Ἀλλά, μοίρᾳ δυσμενεῖ, τὸ γλαφυρώτατον καὶ πολυτιμότατον τοῦτο σύγγραμμα οὐ μόνον ἡμιτελὲς ἦν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, καὶ τοῦ ἡμιτελοῦς ἀτελέστερον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐν πολλοῖς ἐλλιπές τε καὶ δύσληπτον. Καὶ γὰρ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τοῖς τῶν Εὐαγγελίων ὑπομνήμασι τινῶν μὲν ἀκροθιγῶς μόνον ἥψατο, τινὰ δὲ καὶ ὅλως παρέδραμεν, ἐν τῇ τῶν Ἐπιστολῶν ἐξηγήσει βουλόμενος περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα διαλαβεῖν (δ). Καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἐτιμᾶτο, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ ποθεινοτέρα τε καὶ ἀναγκαιοτέρα, οἷα εἰκός, καθίστατο.

Ὁ πρῶτος αὐτοῦ ἐκδότης, ὁ φιλοπονώτατος Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου, ἐπισφραγίζει τὰ ἀξιόλογα τῆς ἑαυτοῦ ἐκδόσεως προλεγόμενα

» τερον τὰ παρ' ἄλλοις συνεπτυγμένως ἢ ἀσαφῶς πως ἐκφρασμένα. Πανταχοῦ διὰ τῆς » ἑρμηνείας ἀναζητεῖ καὶ εὑρίσκει τὴν κυρίαν λέξιν καὶ ἐκφράζει τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν, ὡς » δῆλον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος ».— (α) Αὐτόθ. « Ἡ εἰς τὰ τέσ» σαρα Εὐαγγέλια ἑρμηνεία τοῦ Εὐθυμίου ἐτιμᾶτο πολὺ παρά τε τῶν συγχρόνων αὐτοῦ » καὶ παρὰ τῶν μεταγενεστέρων, καὶ ἐπαινεῖται μεγάλως παρὰ πάντων τῶν νεωτέρων » ἀλλογενῶν καὶ ἑτεροδόξων κριτικῶν ».— (β) Αὐτόθ. σελ. ιη'.— (γ) Αὐτόθ. Τόμ. Γ', σελ. ά. « Ἡ εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ἑρμηνεία τοῦ Εὐθυμίου ἐξεδόθη ἤδη εἰς δύο τό» μους καὶ ἀναγινώσκεται παρὰ πολλῶν τέκνων τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς » Ἐκκλησίας μετὰ μεγάλης ψυχικῆς ὠφελείας ». — (δ) Ὅρ. Τόμ. Α', σελ. 342, ἔκδ. Φαρμακ., ἔνθα ὁ Εὐθύμιος ἀναφορικῶς πρὸς τὸν στίχ. 3, κεφ. ις' τοῦ Ματθαίου γράφει· « ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, καθ' ὃν λέγεται *δόξα αὐτοῦ ὁ σταυρός*, ὃν ἐροῦμεν ἐν » καιρῷ τῷ προσήκοντι». Οἱ δὲ ἐκδόται Φ. Ματθ. καὶ Φαρμακ. ὑποσημειοῦνται· «ἐν τοῖς » εἰς τὰ Εὐαγγέλια ὑπομνήμασι δὲν λέγει τι τοιοῦτον ὁ Εὐθύμιος· ποῦ δὲ λέγει τοῦτο; » ἄδηλον· ἴσως ἔλεγεν αὐτὸ εἰς τὸ εἰς Ἑβρ. 6', 9 ὑπόμνημα αὐτοῦ ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῇ ἑπομένῃ εὐχῇ· «ἤδη οὐδὲν ἄλλο εὔχομαι ἢ ὅπως τὸ τῶν τεσσά-» ρων Εὐαγγελίων ὑπόμνημα τοῦτο τοῦ Εὐθυμίου, τὸ παρὰ οὕτως » ἀρίστων ἀνδρῶν συσταθέν, ἀποβῇ ὅ τι πλείστοις ὠφέλιμον· καὶ » ὅπως ποτὲ καὶ τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀπο-» στόλου Παύλου καὶ τὰς Καθολικὰς ἀνευρεθῶσι καὶ ἐκδοθῶσιν· ἐκ » γὰρ τῆς ἀρχαιότητος οὐδὲν τέως ἔχομεν τῶν Καθολικῶν Ἐπιστολῶν » λόγου ἄξιον ὑπόμνημα» (α). Ὁ δὲ ἀοίδιμος Φαρμακίδης, εἰς τὰς παρ᾽ ἡμῖν ἀνάγκας καὶ τὸν πρακτικὸν μᾶλλον σκοπὸν τοῦ πονήματος ἀφορῶν, γοερώτερον ἐκτραγῳδεῖ αὐτοῦ τὸ ἡμιτελές τε καὶ ἀσυμπλήρωτον. «Ὁ Εὐθύμιος, γράφει (β), ἡρμήνευσε καὶ τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ » Παύλου καὶ τὰς Καθολικάς, ἀλλ᾽ ἡ ἑρμηνεία αὕτη κρύπτεται εἰς-» έτι εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης ἀνέκδοτος. *Πόσον λυπηρὸν » εἶναι εἰς ἡμᾶς ἡ στέρησις αὕτη» !* Καὶ ὅτε δὲ ἐκ τῶν ἐνόντων συνεπλήρου τὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ὑπόμνημα τοῦ Εὐθυμίου διὰ τῆς τοῦ Οἰκουμενίου ἑρμηνείας εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τὰς Καθολικάς, ἵνα παράσχῃ τοῖς Ἕλλησι πλήρη ὁπωσδήποτε τῆς καινῆς Διαθήκης ἐξήγησιν, βαθεῖαν πάλιν τὴν θλῖψιν αὐτοῦ ἐξεδήλου ἐπὶ τῇ στερήσει τούτων δὴ τῶν ἤδη ἀγαθῇ τύχῃ ἀνευρεθέντων καὶ ἐκδιδομένων βιβλίων (γ).

Ἀλλὰ ποῦ τέλος πάντων τὰ οὕτω ποθεινὰ καὶ περισπούδαστα χειρόγραφα, κεκρυμμένα ὄντα ἀνευρέθησαν; Τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐκ τῶν προειρημένων οἴκοθεν προκῦπτον, ἀκούομεν οἱονεὶ προβαλλόμενον ἡμῖν, πρὸς ὃ ἐκ καθήκοντος ὀφείλομεν ἀπαντῆσαι.

(α) F. Matth. Comment. ect. p. 37. «Nunc nihil magis opto, quam ut hic » Euthymii in Evangelia commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis utilitatem praestet, et ut aliquando ejusdem commentarii in Epistolas Pauli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in Epistolas Catholicas ex tota antiquitate nullum adhunc memoratu dignum nacti » sumus commentarium».— (β) Τόμ. Α′, σελ. ια′.— (γ) Τόμ. Γ′, σελ. η′. «Ἡ » εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ἑρμηνεία τοῦ Εὐθυμίου ὑπερέχει τῆς εἰς αὐτὰ ἑρμηνείας » τοῦ Θεοφυλάκτου, *καθὼς ἤθελεν ἀποδειχθῇ ὑπερέχουσα καὶ ἡ εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου ἑρμηνεία αὐτοῦ,* ΑΝ ΗΤΟΝ ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΗ, *τῶν εἰς αὐτὰς » ἑρμηνειῶν τοῦ Οἰκουμενίου καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου».*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΑΣ

Νεωτέρους τὴν ἡλικίαν ὄντας καὶ ἐν τοῖς μαθητιῶσι διατελοῦντας λίαν ἡμᾶς κατέθελγεν ἡ μελέτη τῶν ὑπομνημάτων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων τοῦ Ζιγαβηνοῦ καὶ πολλὴν παρεῖχεν εὐκολίαν καὶ ὠφέλειαν· γηράσκοντες δ᾽ἤδη, ὁπότ᾽ἂν τῇ βίβλῳ ἐντυγχάνωμεν, ὑπερβαλλόντως πάντοτε καὶ θελγόμεθα καὶ ὠφελούμεθα. Πολλὰ γὰρ ἀληθῶς ἔνεστιν αὐτῇ τὰ ἐπαγωγά, καὶ ἐπανθεῖ πανταχοῦ θαυμασία τῆς ἑρμηνείας ἡ χάρις. Οὕτω δ᾽ αὐτῆς τὰς ἀρετὰς πείρᾳ ἰδίᾳ διδαχθέντες, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς περὶ αὐτῆς κρίσεις ἀνδρῶν κρατίστων πολλάκις ἐπαναγνόντες, ἀπὸ μέσης καρδίας καὶ αὐτοὶ ἐθλιβόμεθα κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ ἔτι πλέον ἠκρωτηριασμένην αὐτὴν βλέποντες. Καὶ ὅτι μὲν τῷ Εὐθυμίῳ ἡρμηνευμέναι ἦσαν αἱ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολαὶ καὶ αἱ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων, ἤτοι αἱ Καθολικαὶ λεγόμεναι, ἀμφιβάλλειν ἡμῖν οὐδαμῶς ἐξῆν, ἀξιοπίστων ὄντων τῶν τοῦτο διαβεβαιουμένων ἀνδρῶν. Τὸ δὲ ποῦ τὰ τῶν ὑπομνημάτων τούτων χειρόγραφα κατέκειντο, τοῦτο ἦν τὸ εἰς λύσιν προβαλλόμενον αἴνιγμα. Ὅθεν ἀπό τινος χρόνου συντονώτεροι ἐπεδόθημεν εἰς ἀναζήτησιν αὐτῶν, κοινὸν ἡγούμενοι ἀγαθὸν τὴν τῆς βίβλου συμπλήρωσιν. Καὶ πολλῶν μὲν τῶν κατὰ τὴν Ἑσπερίαν Βιβλιοθηκῶν τοὺς ἐκδεδομένους τῶν χειρογράφων καταλόγους διελθόντες οὐδαμοῦ τι, εἰ μή που ὀλίγα τινὰ τῶν ζητουμένων εἴδομεν (α). Ἀποφατικὴν δ᾽ ὁμοίως ἐλάβομεν ἀπόκρισιν καὶ παρά τινων εἰδημόνων περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἀπετάθημεν, πληροφορίας περὶ τοῦ προκειμένου ζητοῦντες (β).

(α) Ἐν τῇ τοῦ Μονάχου Βιβλιοθήκῃ εὕρηται τοῦ παρόντος ὑπομνήματος ἡ ἐξήγησις μόνον τῆς πρὸς Ῥωμαίους καὶ τῆς Α´ πρὸς Κορινθίους, ἣν καὶ Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου ἔχων ἀνὰ χεῖρας ἐξ ἀντιγραφῆς πολλαχοῦ τῆς παρ᾽ αὐτοῦ γενομένης κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης ἀναφέρει (Wittenbergae, 1803-4, εἰς Τόμ. 3). — (β) Εὐγνωμόνως καταχωρίζομεν ἐνταῦθα τὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐπιστολὴν ἀπόκρισιν τοῦ γνωστοῦ ἐπὶ παιδείᾳ ὁμογενοῦς Ἰωάννου τοῦ Βελούδου, τοῦ τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκείου Βιβλιοθήκης Ἐφόρου, ἔχουσαν ὧδε· «Ἐλλόγιμε κ. Ἀρχιμανδρῖτα καὶ Καθηγητά. Ἐπιμελῶς ἐρευνήσας κατὰ τὴν τιμίαν ὑμῶν ἐπιστολὴν περὶ τῶν παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐλλογιμότητος ζητουμένων Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ συγγραμμάτων, οὐδὲν τούτων εὗρον. Ἄλλα δὲ τοῦ αὐτοῦ ὑπάρχουσι γνωστὰ δὴ καὶ ὑμῖν . . . . ἐν Βενετίᾳ, τῇ 5 Νοεμβρίου 1879».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τέλος ἔγνωμεν αὐτοὶ ἀποδημῆσαι εἰς Ἰταλίαν, καὶ τῶν αὐτόθι δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν Βιβλιοθηκῶν ἐπισκεφθῆναι, ὅσας ἂν συγχωρήσειν ἡμῖν ἔμελλον ὁ χρόνος καὶ αἱ περιστάσεις, ἐκεῖ που κεῖσθαι ὑποτοπάζοντες τὰ ζητούμενα χειρόγραφα. Καὶ γάρ, ὡς γνωστόν, τῶν πλείστων λογίων φυγάδων Ἑλλήνων τὰ βιβλία ἐν αὐταῖς σὺν τῷ χρόνῳ συνερρύησαν. Ἐστηρίζοντο δὲ μάλιστα αἱ πρὸς εὕρεσιν τούτων ἐλπίδες ἐν τῇ τοῦ Οὐατικανοῦ Βιβλιοθήκῃ· τὸ μέν, ὅτι αὕτη πλουσιωτάτη ἐν ἑλληνικοῖς χειρογράφοις ὑπάρχει καὶ τοὺς καταλόγους αὐτῶν ἀνεκδότους ἔτι τηρεῖ· τὸ δέ, ὃ καὶ μᾶλλον ἐπερρώννυεν ἡμῶν τὴν ἐλπίδα, ὅτι Λέων ὁ Ἀλλάτιος, Ἔφορος χρηματίσας τῆς Βιβλιοθήκης ἐκείνης, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ «De inter» stitiis ordinum apud Graecos» (σελ. 196), παρεισάγει χωρία τινὰ ἐκ τοῦ ζιγαβηνείου ὑπομνήματος εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν (α).

Ἀλλ' οἷον ἡμῖν ὑπῆρξε τὸ ἄλγος, ὅτε μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν ἐν ἄλλαις ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων Βιβλιοθήκαις ἀφικόμεθα περὶ μεσοῦντα Ἰούλιον τοῦ 1879 ἔτους εἰς Ῥώμην καὶ εὕρομεν τὴν τοῦ Οὐατικανοῦ Βιβλιοθήκην κεκλεισμένην καὶ μέχρις ἀρχῶν Νοεμβρίου τοῖς φιλολόγοις ἀπρόσιτον! Ἀπηλπικότες σχεδὸν τοῦ ποθουμένου, ἐθαμίζομεν τότε εἰς τὰς ἄλλας τῆς πόλεως ἐκείνης Βιβλιοθήκας, καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ παρακείμενον τῷ Πανθέῳ Μοναστήριον τῶν Δομινικα-

---

(α) Τὰ παρ' Αὐγούστου Ἐρνέστου ἀναφερόμενα τάδε «Memorantur Codices » scripti Comment. Zigabeni in Epist. Pauli, item Catholicas» (Institutio interpr. N. Test. Pars II, Cap. IX, § 24), πάνυ γενικὰ ὄντα καὶ ἀόριστα, εἰς οὐδὲν προδήλως τῷ ἡμετέρῳ σκοπῷ συνεβάλλοντο. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀόριστα τὰ τοῦ πολυμαθοῦς Φαβρικίου (Biblioth. Graeca, Vol. VIII, p. 344, ἔκδ. Β΄), ὃς λόγον ποιούμενος περὶ τῶν ἤδη ἐκδιδομένων ὑπομνημάτων τοῦ Ζιγαβηνοῦ, παρεισάγει τὸν Γκέσνερον (Gessnerum) λέγοντα ἁπλῶς ὅτι, ταῦτα πάλαι σώζονται ἐν Ῥώμῃ. «Commenta» rius in Epistolas Pauli, itidem ex Chrysostomo et aliis Patribus studiose » collectus, quem Romae MS. graece servari pridem Gessnerus scripsit». Ὅσα δ' ἄλλοι μετ' αὐτοὺς εἰρήκασιν ἁπλαῖ ἦσαν ἐξ ἐκείνων ἀντιγραφαί. Ὅρ. Encyklop. der Katholisch. Theol. von Welt, 1849, ἐν λ. Euthymius. «Die Com» mentare zü den paulinischen und Katholischen Briefen sind noch nicht » gedruckt, sondern nur handschriftlich vorhanden».— Καὶ Real-Encyklop. von Herzog 1855, ὁμοίως ἐν λ. Euthymius. «Andere ezegetische Schriften » über paulinische und Katholische Briefe liegen handschriftlich, so wie » auch Briefe, eine Monodie auf den Tod des Eustathius von Thessalonich (α), » und ein Gespräch mit einem saracenischen Philosophen».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νῶν (α), ἐν ᾧ ἡ Κασανατεία λεγομένη Βιβλιοθήκη συγκεκρότηται (β). Εἰςελθόντες δὲ εἰς αὐτὴν καὶ τὸν βιβλιοφύλακα ἐρωτήσαντες, εἰ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφα Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ, ἠκούσαμεν παρ' αὐτοῦ, ἐρευνήσαντος πρότερον τοὺς καταλόγους, ὅτι οὐδὲν τοιοῦτο εὑρίσκετο. Ἐρωτηθεὶς δ' ἐκ δευτέρου εἰ ἐν τῇ λέξει Commentaria novi Testamenti σημειοῦνται ἐν τοῖς καταλόγοις χειρόγραφα, ἀπήντησε «σημειοῦται μὲν ἕν, ἀλλ' ἀνώνυμον». Καὶ ἐδόθη ἡμῖν ὁ ὑπολαμβανόμενος ἀνώνυμος κῶδιξ. Ἀνοίξαντες δ' αὐτὸν εὕρομεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τήνδε τὴν σημείωσιν ὑπὸ τὸν κατάλογον τῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ περιεχομένων κειμένην· «Singulae (αἱ προτεταγμέναι δηλον-» ότι τῶν Ἀποστόλων Ἐπιστολαί) vero habentur cum expositio-» nibus Patrum Graecorum, sed precique S. Iohannis Chry-» sostomi, Collectore Euthymio Monacho Zigabeno» (γ). Ἀναδιφῶντας δ' εἶτα τὸν κώδικα οὐ μικρὰ ὑπέσαινεν ἐλπίς, ὅτι κατηντήσαμεν τέλος εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου, οὗ πάλαι ὠδίνομεν. Ἀλλ' ὅτε ἐβεβαιώθημεν ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ διακαῶς ζητούμενα, ἡ προξενηθεῖσα ἐν ἡμῖν εὐχαρίστησις, ἐπιεικῶς εἰπεῖν, τοσαύτη ἦν, ὡς εἰ πολυτίμῳ ἑρμαίῳ ἄντικρυς κατ' εὐκληρίαν περιετύχομεν.

Ἡ τῆς ἀντιγραφῆς ἄδεια ἐδόθη ἡμῖν παραχρῆμά τε καὶ φιλοφρόνως παρὰ τοῦ βιβλιοφύλακος, ὄντος μοναχοῦ πρεσβύτου τε καὶ σεβασμίου. Καὶ ἐπὶ δύο περίπου μῆνας πέντε ἑκάστης ἡμέρας ὥρας ἐσχολάζομεν τῇ ἀντιγραφῇ ἐν τῷ τῆς Βιβλιοθήκης ἀναγνωστηρίῳ. Πλὴν καὶ οὕτω μόλις κατωρθώσαμεν ἀντιγράψαι τὸ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν ὑπόμνημα ὁλόκληρον καὶ ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς πρώτης πρὸς Κορινθίους (δ). Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τῶν διακοπῶν χρόνος προσήγγιζεν εἰς τὸ τέρμα, ἡμεῖς δὲ χάριν τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας ἐπειγόμεθα ἐπανακάμψαι οἴκαδε, ἡ διὰ τῆς φωτογραφίας ἀποτύπωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος παρίστατο ἡμῖν ὡς τὸ μόνον τῆς ἐντελοῦς τοῦ σκοποῦ ἐπιτυχίας μέσον. Τοῦτο ἀνεκοινωσάμεθα τῷ τῆς κεντρικῆς τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Βιβλιοθήκης Ἐφόρῳ. Ὁ δὲ κύριος Καστελλάνης (τοῦτο αὐτοῦ τὸ ὄνομα), ἀνὴρ τῶν

(α) Τούτου τὸ πλῆρες ὄνομα ἔχει ὧδε· «Monasterium fratrum praedicatorum » Sanctae Mariae supra Minervam». — (β) Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκλήθη Casanatense ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἱδρυτοῦ Καρδινάλεως Casanatis, περὶ τὸ ͵αψ' ἀποβιώσαντος.— (γ) Κατὰ τὴν τοῦ βιβλιοφύλακος κρίσιν, ἡ ἀνωτέρω λατινικὴ σημείωσις ἐγράφη περὶ τὴν ιζ' ἑκατονταετηρίδα. — (δ) Ὅρ. σελ. 276 σημ. α' τοῦ παρόντος Τόμου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀρίστων ἐπὶ καλοκαγαθίᾳ οὐχ ἧττον ἢ ἐπὶ παιδείᾳ, οὐ μόνον εὖ διατεθειμένος πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐδείχθη σκοπόν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα προθύμως πᾶσαν παρέσχεν ἀρωγήν. Οὕτω δὲ κατὰ θυμὸν ἡμῖν προέβη τὸ βούλημα. Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ σεπτὸς ἡμῶν ἄναξ ΓΕΩΡΓΙΟΣ τῷ χρυσῷ τοῦ Σωτῆρος Σταυρῷ ἐπαξίως αὐτὸν ἐτίμησεν. Ὥστε διὰ τῆς θαυμαστῆς φωτογραφίας κατέχομεν ἤδη καὶ πανομοιοτύπως ὃ ἀπὸ πολλοῦ τοσαύτῃ ἐπιθυμίᾳ ἐπεθυμήσαμεν.

Καὶ περὶ μὲν τῶν κατὰ τὴν εὕρεσιν τῶν ζητουμένων χειρογράφων τοσαῦτα. Ἀλλ' ἐπεὶ τοῖς τὸ πρῶτον ἐκδιδοῦσι πόνημά τι τῶν παλαιῶν εἴθισται τὰ κατὰ τὸν κώδικα περιγράφειν, ἐξ οὗ ἡ ἔκδοσις γίνεται, ἱστοροῦμεν καὶ ἡμεῖς, τῷ ἔθει τούτῳ στοιχοῦντες, ὅσα ἀρεστά τε καὶ φίλα τοῖς περιεργοτέροις καὶ εὐμουσοτέροις τῶν ἀναγνωστῶν.

Ἠρίθμηται ὁ ἡμέτερος κῶδιξ ἐν τῇ περὶ ἧς εἴρηται Βιβλιοθήκῃ ἕκτος· σχήματος δ' ἐστὶ τοῦ 2ου· κεχάρακται δὲ ἐν ἱκανῶς παχεῖ, στιλπνῷ καὶ κάλλιστα διατετηρημένῳ χάρτῃ. Τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὸν φύλλα εἰσὶ τετρακόσια ἓξ πρὸς τοῖς ἑξήκοντα· σώζεται δὲ πληρέστατος ἐκτὸς τῶν τεσσάρων ἢ πέντε ἐν ἀρχῇ φύλλων, ἃ ἀποκοπέντα ἀπώλοντο. Κατὰ γενικὸν σχεδὸν κανόνα ἑκάστην τοῦ κώδικος σελίδα πληροῦσι στίχοι τριάκοντα· ὧν οἱ μὲν τὸ κείμενον τῆς θείας Γραφῆς ἀποτελοῦντες γράφονται πάντοτε σχεδὸν γράμμασιν ἐρυθροῖς (ὡς καὶ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας ἐκδόσει μείζοσι στοιχείοις ἐξετυπώθησαν), οἱ δὲ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Συγγραφέως, μέλασιν. Ἀλλ' οἵ τε οὗτοι κἀκεῖνοι πανταχοῦ τοῦ κώδικος τὸ αὐτὸ φέρουσι σχῆμα καὶ μέγεθος. Μετεγράφη δὲ ὑπὸ χειρὸς οὐδ' ἑαυτήν, οὐδὲ τὸν τόπον, οὐδὲ τὸ ἔτος τῆς μεταγραφῆς δηλωσάσης. Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος ὅμως τῆς γραφῆς, ἧς ὁμοιότυπον λελιθογραφημένον δεῖγμα προςήρτηται ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος Τόμου, εἰκάζομεν αὐτὸν ἀπογεγράφθαι κατὰ τὴν ιδ' ἑκατονταετηρίδα. Κατὰ τὴν ἡμετέραν ὡςαύτως δόξαν, ὁ κῶδιξ φαίνεται μετενεχθεὶς εἰς Ἰταλίαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων λογίων φυγάδων μετὰ τὴν Ἅλωσιν, ἢ καὶ ὀλίγῳ πρότερον ἴσως χάριν τῶν πρὸς τοὺς Λατίνους δογματικῶν συζητήσεων, τῶν πρὸς ἕνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μάτην γενομένων. Ἀπάρχεται δὲ οὕτως· «Ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. Μὴ τοίνυν ἡ ὁμωνυ»μία τὴν ὁμοτιμίαν ἐνταῦθα τικτέτω» (α). Συμπεραίνεται δὲ ἐν τοῦ-

(α) Εἰσὶ ταῦτα ἐξήγησις τοῦ στίχ. 18 τοῦ Α' κεφ. τῆς τοῦ Ἰακώβου Ἐπιστολῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοις· «ἀμήν. Ἀληθῶς εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν». Μεθ' ἃ ὁ περὶ τὴν ἀντιγραφὴν ἐκπονήσας, τὸ τέλος ἐπισφραγίζων τοῦ κώδικος, τάδε ὡς ἐξ ἑαυτοῦ προστίθησι· «*Τέλος σὺν Θεῷ ἁγίῳ τοῦ παρόντος ἱερωτά-* »*του καὶ θεσπεσιωτάτου βιβλίου τῶν Ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ Ἀπο-* »*στόλου καὶ ἑτέρων Ἀποστόλων*».

Αἱ τῶν Ἀποστόλων Ἐπιστολαὶ ἔχουσιν ἐν τῷ κώδικι τήνδε τὴν τάξιν· ἡ τοῦ Ἰακώβου. Ἡ Α΄ τοῦ Πέτρου καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Β΄. Ἡ Α΄ τοῦ Ἰωάννου, κατόπιν ἡ Β΄ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ Γ΄. Ἡ τοῦ Ἰούδα. Εἶθ' οὕτως εἰσάγεται ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὧν, ὡς κοινὸν τρόπον τινὰ προοίμιον, προτάσσονται στίχοι τινὲς ἰαμβικοί (α). Κατόπιν τούτων ἀναγινώσκεται ἡ ἑπομένη σημαντικωτάτη καὶ πλείστου λόγου ἀξία ἐπιγραφή, γράμμασιν ἐρυθροῖς γεγραμμένη καὶ χειρὶ τῇ αὐτῇ· «*Ἑρμηνεία τῶν* »*Ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου Παύλου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα* »*μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάν-* »*νου τοῦ Χρυσοστόμου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων,* »*συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου τοῦ ΖΙΓΑΒΗ-* »*ΝΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ*».

Ἐνταῦθα τὰ σημειωτέα εἰσί· πρῶτον μέν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πέμπτῳ φύλλῳ ἀπὸ τῆς ἐνεστώσης τοῦ χειρογράφου ἀρχῆς κειμένη, ἐπιστώσατο ἡμᾶς περὶ τοῦ ὅτι τὰ εὑρεθέντα αὐτὰ ἦσαν τὰ ζητούμενα. Δεύτερον δέ, ὅτι δι' αὐτῆς κατακυροῦται ὁμοίως ἡ αὐθεντία καὶ τῶν τέως ἐκδεδομένων ὑπομνημάτων τοῦ αὐτοῦ Συγγραφέως εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. Καὶ γάρ, ὡς προδεδήλωται, ὅ τε ἱσπανικὸς κῶδιξ, ἐξ οὗ ὁ Ἑντένιος τῷ 1544 τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῶν εὐαγγελικῶν ὑπομνημάτων ἐξεπόνησεν, οἵ τε δύο παρισιανοὶ κώδικες, περὶ ὧν ὁ κριτικὸς Ῥιχάρδος Σίμων πραγματεύεται, καὶ οἱ δύο ἐκεῖνοι τῆς Μόσχας, ἀφ' ὧν ὁ Φριδερῖκος Ματθαίου τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν αὐτῶν κατήρτισε, πάντες οὗτοι ἀνεπίγραφοι ἦσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐξ εἰκασίας, ἀσφαλεστάτης ἄλλως, τῷ ἡμετέρῳ Εὐθυμίῳ ἀπεδίδοντο. Καὶ τρίτον, ὅτι ἡ περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Συγγραφέως ἀπορία (εἰ δηλονότι *Ζυγαδηνὸν* δεῖ αὐτὸν γράφειν τε καὶ ὀνομάζειν, ἢ *Ζιγαδηνόν*, ἢ *Ζυγαβηνόν*) (β),

(α) Ὅρ. τούτους μετὰ τὸ τέλος τοῦ Προλόγου τούτου. — (β) Frid. Matth Comment. ect. p. 8. «Dubium est, utrum Zygadenus, an Zigadenus, an Ziga-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

αἴρεται ἀπὸ τοῦδε, τῆς ἐπιγραφῆς διδασκούσης, ὅτι *Ζιγαβηνός* ἐστι τὸ ἀληθὲς τοῦ Εὐθυμίου παρωνύμιον. Τούτοις προςτεθείσθω καὶ τέταρτον τόδε, ὅτι ὁ κῶδιξ ἐστιν, ὡς ἔοικε, μοναδικός. Εἰκάσειε δ' ἂν τις τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι οὔτε ἄλλος τις τῶν προερευνησάντων ἀνήνεγκεν, ὅτι εἶδέ πού ποτε ἄλλον τοιοῦτον, οὔτε ἡμῖν συνέπεσεν ἰδεῖν ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν μερῶν, καὶ τούτων σποραδικῶς, ἐν διαφόροις τῆς τοῦ Οὐατικανοῦ Βιβλιοθήκης χειρογράφοις. Τοιαύτην παντελῆ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκαν καὶ τῇ εἰς πλεῖστα ἀντίγραφα πολλαπλασιασθείσῃ βίβλῳ ταύτῃ αἱ μακραὶ καὶ δειναὶ τῆς Ἑλλάδος συμφοραί!

Τῇ προειρημένῃ ἐπιγραφῇ ἕπεται ἡ ἑρμηνεία τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὴν ἑπομένην σειράν. Ἡ πρὸς Ῥωμαίους. Ἡ Α' πρὸς Κορινθίους, καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Β'. Ἡ πρὸς Γαλάτας. Ἡ πρὸς Ἐφεσίους. Ἡ πρὸς Κολασσαεῖς. Ἡ πρὸς Φιλήμονα. Ἡ Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς, καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Β'. Ἡ πρὸς Φιλιππησίους. Ἡ πρὸς Ἑβραίους. Ἡ Α' πρὸς Τιμόθεον, καὶ κατόπιν ἡ Β'. Ἡ πρὸς Τῖτον.

Ἐν τῇ τῶν Ἐπιστολῶν καθόλου κατατάξει καλὸν ἡμῖν ἔδοξε μεταλλαγάς τινας ποιήσασθαι, καίτοι πόθος ἡμῖν ἦν πιστῶς, ὡς οἷόν τε, μεταδοῦναι τὰ τοῦ κώδικος. Εἰσὶ δ' αὗται αἱ ἑξῆς· ἤτοι πρῶτον μὲν προὐτάξαμεν τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ δὴ κατὰ τὴν τῆς συνήθους σειρᾶς τάξιν, ἵνα συμμορφώσωμεν τὸ πόνημα πρὸς τὰ κοινῶς φερόμενα κείμενα τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀπαλλάξωμεν τοὐντεῦθεν τῆς συγχύσεως τὸν ἀναγνώστην. Τοῦτο πρῶτον. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐν τῷ κώδικι ἡ κατὰ κεφάλαια διαίρεσις τοῦ κειμένου γίνεται κατὰ τὸ εὐθάλειον σύστημα, καίπερ ἐκ τῆς τοῦ ἀντιγράψαντας ἀμελείας μὴ τιθεμένων ἐπὶ πάντων τῶν κεφαλαίων τῶν τῷ Εὐθαλίῳ πεπονημένων ἐπιγραφῶν, περιέστημεν ἐν ἀπορίᾳ, εἰ ἔδει ἡμᾶς τῷ παλαιῷ τούτῳ συστήματι παρακολουθῆσαι· ἢ τούτῳ τε ἅμα καὶ τῷ νεωτέρῳ, ὡς ὁ ἀοίδιμος Φαρμακίδης ἐποίησε Φριδερίκῳ τῷ Ματθαίου ἑπόμενος, ἢ μόνῳ τῷ νεωτέρῳ. Ἐπὶ πολὺ δὲ σκεψαμένοις καὶ πρὸς τὴν εὐκολίαν τῶν ἐντυγχανόντων τῇ βίβλῳ μᾶλλον ἀπιδοῦσι βέλτιον ἡμῖν ἐφάνη καταταμεῖν τὰ κεφάλαια καθ' ἣν τάξιν κοινῶς τὰ κεί-

» benus dictus est Euthymius. Plerisque, ut arbitror, ex his, quae diximus, » probabitur Zygadenus, quod mihi etiam interim, donec plures Codices « consulantur, placet». Πρβλ. καὶ ἔκδ. Φαρμακ. Τόμ. Α', σελ. ιδ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μενα τῆς ἁγίας Γραφῆς ἔχουσιν. Ἀλλ' ἵνα μὴ πάλιν πολὺ ἀποστῶμεν τῆς πιστῆς τοῦ χειρογράφου ἀποτυπώσεως, ὑποδείκνυμεν καὶ τὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον σύστημα διαίρεσιν, καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν κεφαλαίων σημειούμεθα γράμμασι προςκλινέσι καὶ λεπτοτέροις. Ὅπου δὲ τοῦ κώδικος οὐχ ὑπάρχουσιν αὗται, ἐρανισάμενοι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐθαλίου ἐπιγράφομεν (α).

Πρὸς τούτοις εἰρήσθω, ὅτι εἰς εὕρεσίν τε τῶν Συγγραφέων, οὓς συνήθως ὁ Εὐθύμιος παρεισάγει, τῷ ἀορίστῳ «τινὲς» ἢ «ἄλλως» χρώμενος, καὶ εἰς δεῖξιν τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, ἔνθα κεῖνται τὰ εἰς ἐξήγησιν τῶν κατὰ χώραν ἀποστολικῶν ῥητῶν σχετικὰ χωρία, οὐ μικρὰν κατεβάλομεν σπουδήν. Ἔτι δὲ καὶ ἐπεξηγηματικάς τινας ἐποιησάμεθα σημειώσεις, ὅπου, καθ' ἡμᾶς, τὸ τοῦ Συγγραφέως κείμενον εἴτε πλείονος ἐδεῖτο σαφηνείας, εἴτε καὶ ἄλλη τις χώραν εἶχεν ἐξήγησις.

Νῦν ὑπολείπεται βραχέα τινὰ εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὸν κώδικα κειμένου τῆς θείας Γραφῆς· καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος εὖ ἴσμεν ὅτι οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀξίαν κέκτηται τὸ πόνημα.

Φριδερῖκος ὁ Ματθαίου, ἀνὴρ εἴπερ τις καὶ ἄλλος περὶ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης πονήσας, τάδε λέγει ἐπὶ λέξει ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῆς ἐκδόσεως τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ζιγαβηνοῦ εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. «Εἰ καὶ εὖ οἶδα ὁπόσον ἐστὶν ἀκρι» βὴς καὶ πιστὸς ὁ Εὐθύμιος, ὅμως ἐνίοτε τὰ τοῦ ἱεροῦ κειμένου χω» ρία παραλαμβάνει οὐκ ἐξ ἱερῶν βιβλίων (ἐπισήμων δηλονότι τῆς » καινῆς Διαθήκης κωδίκων), ἀλλ' ἐξ ὑπομνημάτων ἐξηγητῶν, περὶ » οὗ μνείαν ἔστιν ὅτε ποιοῦμαι ἐν ταῖς παρατηρήσεσιν. Κατενόησα ἔτι » τὸν Εὐθύμιον πρῶτον αὐτὸν λέξεις τινὰς εἰς τὸ Γραφικὸν κείμενον » εἰςαγαγόντα, καὶ ἄλλας πάλιν, ἀλλ' ὀλιγωτέρας, παραλιπόντα. » Κώδιξι δὲ τῶν Εὐαγγελίων μετὰ ὑπομνημάτων καὶ Σειρῶν ἐχρή» σατο καὶ οὗτος, ὡς ὁ Θεοφύλακτος, τοιούτοις, οἷοί εἰσιν οἱ παρ' » ἐμοὶ ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας a. d. e. g. 10, περὶ ὧν εἰ-

(α) Ἰστέον ὅτι κατὰ τὰς πιθανωτέρας γνώμας ὁ Εὐθάλιος οὗτος χρηματίσας μὲν πρότερον τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας διάκονος, προεχειρίσθη εἶτα Σούλκης ἐπίσκοπος. Ἤκμαζε δὲ περὶ μεσοῦσαν τὴν ε' ἑκατονταετηρίδα. Αὐτός ἐστιν ὁ καὶ πρῶτος διελὼν τῆς καινῆς Διαθήκης τὸ κείμενον εἰς στίχους καὶ κεφάλαια. Ὅρ. Πατρολ. ὑπὸ Migne. Τόμ. ΠΕ', σελ. 627.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» ρηται ἐν τοῖς τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου Προλεγομένοις τῆς » ἐμῆς ἐκδόσεως τῆς καινῆς Διαθήκης. Ἐκ δὲ τοῦ Ῥιχάρδου Σί- » μωνος, τοῦ Λαμβεκίου, τοῦ Τρεσχοβίου καὶ νεωστὶ ἐκ τοῦ Ἀλτέ- » ρου κατενόησα ὅτι τοῖς ἀνωτέρω κώδιξιν ὅμοιοί εἰσιν οἱ ἐν τῇ Παρι- » σιανῇ καὶ Οὐινδοβονιανῇ (Vindobonensi) Βιβλιοθήκῃ διατηρού- » μενοι. Ὁμοίους ἔτι ἀναφέρει ὁ Βίρχιος ἐν τῇ Ἀουνίᾳ (Huniensi) » ἐκδόσει, ὡς συμπεραίνω ἔκ τινων παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων σχολίων. » Ἐὰν οὖν ὁ Εὐθύμιος πρὸς τοὺς τοιούτους κώδικας ἢ πρὸς τὸν Χρυ- » σόστομον καὶ ἄλλους ὑπομνηματιστὰς συμφωνῇ, ἡ αὐθεντία αὐτοῦ » οὐδὲν ἰσχύει ἀπέναντι κωδίκων ἀκριβεστέρων» (α).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς σημασίας τοῦ κατὰ Ζιγαβηνὸν Γραφικοῦ κειμένου ὁ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ ὑπομνημάτων σοφὸς ἐκδότης. Οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας μελέτας εἰδικώτερον καταγινόμενοι αὐτοὶ κρινάντων, εἰ ἡ γνώμη αὐτοῦ ὀρθῶς καὶ μετ' εὐστοχίας ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὸ νῦν παρ' ἡμῶν ἐκδιδόμενον κείμενον τῶν Ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων. Ἡμεῖς, τὸ καθ' ἡμᾶς, ἓν μόνον τοῦτο (ἀλλὰ μετὰ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός) παρατηρήσεως ἄξιον κρίνομεν, ὅτι τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἔκδοσιν μεγάλως ἠδίκησεν, ἀφελὼν ἐξ αὐτῆς τὸ Γραφικὸν τοῦ Συγγραφέως κείμενον, ὃ προδήλως ἔδει ἀποτελεῖν ἀναπόσπαστον τῆς ἑρμηνείας μέρος. Καὶ τίς μὲν ἡ κινήσασα αὐτὸν εἰς τήν, οὕτως εἰπεῖν, ἀκρωτηρίασιν ταύτην τῆς βίβλου αἰτία ἐν τοῖς Προλεγομένοις ῥητῶς οὐκ ἀναφέρεται. Οὔπω δὲ ἀκριβῶς μαθεῖν ἔσχομεν καὶ εἰ τὸ κατὰ Ζιγαβηνὸν εὐαγγελικὸν κείμενον ἐν ἰδιαιτέρῳ ἐξεδόθη παρὰ τοῦ ἰδίου ἐκδότου τεύχει. Ἀλλ' ὃ ἐκ τῆς προφανοῦς ταύτης ἐλλείψεως ἐδιδάχθημεν, τόδ' ἐστίν, ὅτι ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας ἐκδόσει ἡ συνύπαρξις ἑρμηνείας τε καὶ κειμένου, καὶ τούτου γνησίου τε καὶ ἀπαραλλάκτου ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ, τῶν ἀναγκαίων ἦν καὶ ἀπαραιτήτων. Ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Λέξεις πρωθυστέρως (συγκριτικῶς πρὸς τὰ γνωστὰ ἡμῖν τῆς καινῆς Διαθήκης ἀντίγραφα) γεγραμμένας καὶ γραφὰς ὑπαρχούσας καὶ ἐν ἄλλοις τῶν ἀντιγράφων, εἴτε ἐκδεδομένων, εἴτε μή, διήλθομεν ἀπαρατηρήτους. Ἐκείνας δὲ μόνον, ὡς ἰδιαζούσας τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ, δι' ἀστερίσκων σημειώσασθαι ἔγνωμεν (καὶ τοῦτο κατὰ τὸ ἑνὸν τοῖς κριτικοῖς χαριζόμενοι), ὅσαι οὔτε παρὰ Χρυσοστόμῳ, Θεοδωρήτῳ, Οἰκουμενίῳ

(α) Comment. Zigab. ect. p. 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ Θεοφυλάκτῳ εὕρηνται, οὔτε ἐν οἱῳδήτινι τῶν πολλῶν ἀνεκδότων κωδίκων, ὧν τὰς διαφόρους γραφὰς ὑποδείκνυσιν ὁ Φριδερῖκος Ματθαίου ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ γενομένῃ κριτικῇ ἐκδόσει τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης (α).

Ταῦτα τοίνυν ὅσον εἰς τὸ εἶδος ἀφορᾷ τοῦ ἤδη πρῶτον εἰς φῶς προκύπτοντος πονήματος. Εἰς δὲ χαρακτηρισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διαθέσεώς τε καὶ οἰκονομίας, ὡς καὶ τῆς καθόλου ἀξίας, ἰσχύουσι μὲν προφανῶς πάνθ' ὅσα τέως ἄνδρες ἐν τοῖς γράμμασι 'κράτιστοί τε καὶ διασημότατοι περὶ τοῦ προεκδεδομένου μέρους προειρήκασιν, οὐχ ὅλως δ' ἴσως καὶ τὰ ἑξῆς ἄκαιρά τε καὶ περιττά (β).

Ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας πονήματι δείκνυται ἰδιαζόντως φροντιστὴς τοῦ σαφοῦς, συμμετρίαν ἐν ταῖς περιόδοις φυλάττων καὶ

(α) « Novum Testamentum graece, ad codices utriusque Bibliothecae ss. » Synodi, Tabularii imperialis, atqe Universitatis, item Augustanos, Dres» denses, Goettingenses, Gothanos, Guelpherbytanos, Langeri, Monachien» ses, Lipsienses, Nicephori et Zittaviensem, adhibitis Patrum Graecorum » lectionibus, ect. Ronenburgi, 1807 ». Ἀφιέρωται δὲ τὸ ἔργον τῷ Αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρῳ τῷ Α'. — (β) Οἱονεὶ προάγγελοι τῆς ἀρίστης ὑποδοχῆς, ἧς ἀξιωθήσεται καὶ τὸ ἤδη δημοσιευόμενον ἔργον, ἐγένοντο μέχρι τοῦδε ἄλλοι τε καὶ ὁ πεπαιδευμένος γερμανὸς Ἐρρῖκος Κοιλλίγγιος (Heinrich Koelling, Licentiat. der Theol. Superintend. ect.), ἀφορμὴν λαβὼν ἔκ τινος τοῦ παρόντος πονήματος ἐδαφίου, ὃ τῇ αἰτήσει αὐτοῦ ἀπεστείλαμεν. Ἔστι δὲ τοῦτο ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Ζιγαβηνοῦ εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον (α', 3), ὃ ὁ ἐλλόγιμος ἀνὴρ καταχωρίσας ἐν τῇ ἐν ἔτει 1882 ἐκδοθείσῃ ἀξιολογωτάτῃ αὐτοῦ συγγραφῇ (Der erste Brief Pauli an Timotheus, auf's Neue untersucht und ausgelegt, S. 264), προτάσσει ἐξ ἑαυτοῦ τάδε· « Es liegt uns vor Allen an der Entscheidung eines griechischen Auslegers. » Auch hier sind wir in der Lage, uns auf eine Auctorität zu berufen, deren » durchlagende Bedeutung kein Kundiger verkennen darf. Es ist keine ge» ringere, als die des Euthymius Zigabenus. In dem gänzlich unbekannt ge» bliebenen Commentare des berühmten Byzantinischen Theologen zu den » neutestamentlichen Briefen, dessen Handschrift der Athenische Archiman» drit und Professor der Theologie Nicephoros Kalogeras jüngst entdeckt » hat, findet sich wörtlich folgende Bemerkung des Zigabenus ect.». Ἤτοι· « Ἀλλὰ πρὸ πάντων κείσθω εἰς μέσον ἡ γνώμη Ἕλληνός τινος ἑρμηνευτοῦ. Καὶ γὰρ » ἐνταῦθα εὖ ἔχειν δοκῶ ἐπὶ αὐθεντίας τινὸς στηριχθῆναι, ἧς τὸ κρατοῦν κῦρος οὐδενὶ » τῶν εἰδημόνων μὴ ἀναγνωρίζειν ἔξεστιν. Ἔστι δ' αὕτη οὐχ ὑποδεεστέρα τῆς τοῦ Εὐ» θυμίου Ζιγαβηνοῦ. Ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε ὅλως ἀγνώστοις τοῦ περιωνύμου βυζαντίου » Θεολόγου ὑπομνήμασιν εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τῆς καινῆς Διαθήκης, ἃ ἐν χειρογράφῳ πρὸ » μικροῦ ἀνεκάλυψεν ὁ ἐν Ἀθήναις Ἀρχιμανδρίτης καὶ Καθηγητὴς τῆς Θεολογίας Νι» κηφόρος Καλογερᾶς, ἀπαντᾷ κατὰ λέξιν ἡ ἑξῆς τοῦ Ζιγαβηνοῦ παρατήρησις»... Πρβλ. καὶ σελ. 11. 265.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

φράσει χρώμενος ἑρμηνείᾳ τὰ μάλιστα πρεπούσῃ· πλουτεῖ ἄριστα ταῖς Γραφικαῖς μαρτυρίαις. Οἶδε τηρεῖν τοῦ ἀναγινώσκοντος τὴν διάνοιαν διεγηγερμένην διὰ τῶν συνεχῶς προβαλλομένων ἀπορημάτων, ἐφ' οἷς τὰ μάλιστα χαίρει· καὶ καθίστησιν αὐτῷ τὴν μὲν ἐκ τῆς μελέτης κόπωσιν ἀνεπαίσθητον, ἡδεῖαν δὲ τὴν ἀπόλαυσιν δι' ἣν ἐπιφέρει εὔστοχον τούτων λύσιν. Εἰς τὰ βάθη τῶν ἀποστολικῶν νοημάτων εἰσδύει οἱονεὶ ἀπόνως. Τοὺς γλωσσικοὺς αὐτῶν ἰδιωτισμοὺς ἐξηγεῖται ὀρθῶς, καὶ τὰ ὑποτεθειμένα, εἴτε εἰς τὸ δόγμα ἀνάγονται, εἴτε εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἐκτίθησιν ἐπηκριβωμένως. Αἱ ἀσάφειαι, αἱ πολλαχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων ἀπαντῶσαι, καὶ αἱ φαινόμεναι ἐν αὐταῖς διαφωνίαι αἴρονται μετὰ πειθοῦς καὶ εὐχερείας· τοῦθ' ὅπερ οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, ὁπόσον καθηδύνει τὸν διεξιόντα καὶ οἵαν αὐτῷ προθυμίαν ἐμβάλλει εἰς περαιτέρω ἀνάγνωσιν. Τὰς δὲ ἐκδρομὰς καὶ παρεκβάσεις ἀποφεύγων ἐσπουδασμένως, κόρον ἀφαιρούμενος πάντα, παρέχει τῷ ἐντυγχάνοντι τὸ νόημα τοῦ κειμένου καθαρὸν καὶ ἀσύγχυτον. Τῶν δὲ ἀπομεμακρυσμένων ἤδη ἐννοιῶν τὸν εἱρμὸν συνεχίζων αὖθις ἄνευ ἐκτροπῆς καὶ ψυχρολογίας, χειραγωγεῖ ἀπλανῶς εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως. Κεφαλαιωδῶς δ' εἰπεῖν, ὁ Ζιγαβηνὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν τοῦ Παύλου ἰδίως Ἐπιστολῶν δείκνυται πολλῷ ἑαυτοῦ ὑπέρτερος ἢ ἐν τῇ τῶν Εὐαγγελίων.

Ἔτι δ' ἐν προοιμίοις καὶ τοῦτο σημειωτέον, ὅτι ἄλλῃ τινὶ χρῆται μεθόδῳ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν τοῦ Παύλου Ἐπιστολῶν, καὶ ἄλλῃ ἐν τῇ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων· διότι ἐν ἐκείναις μέν, ὡς ἐν ὅρῳ εἰπεῖν, διὰ τῆς ἰδίας ἀείποτε θεωρίας πρόεισι, καὶ πανταχοῦ ἰχνηλατῶν τυγχάνει τῆς λύσεως· εἰς ταύτας δὲ ἐξ ἑαυτοῦ μὲν εἰσάγει ὀλίγα, τὰ δὲ πλεῖστα ἀρύεται ἐξ ἄλλων ἑρμηνευτῶν, μηδὲν περαιτέρω αὐτὸς ἐμβαθύνων πρὸς τὴν τῆς τοῦ κειμένου ἐννοίας ἀκρίβειαν. Καὶ εἶχεν ἄν τις ἄρα τὸ μετὰ πόθου προσδοκώμενον ὑπόμνημα τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὰς Καθολικὰς Ἐπιστολὰς κατατάξαι κατά τινα τρόπον καὶ οὐκ ἀτόπως ἐν ταῖς οὕτω δὴ καλουμέναις *Σειραῖς*. Πλὴν παρατηρητέον ὅτι, εἰ καὶ ἐν τούτῳ φαίνεται μειονεκτοῦν τὸ τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὰς Καθολικὰς Ἐπιστολὰς ὑπόμνημα τοῦ εἰς τὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, πλεονεκτεῖ ὅμως κατά τι ἄλλο, οὐχ ἧττον σπουδαῖον, ἐφ' ᾧ ὁ Συγγραφεὺς ἀοιδίμου εὐγνωμοσύνης καθίσταται ἄξιος. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὅτι περισώζει ἡμῖν ἐν αὐτῷ περικοπὰς ὅλας τῶν εἰς τὰς Ἐπιστολὰς ταύτας ὑπομνημάτων τῶν κρατίστων ἑρμηνευτῶν, οἷον τοῦ Χρυσοστό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μου, τοῦ Σεβήρου, τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Διδύμου καὶ ἄλλων οὐκ ὀλίγων, ἃ ὁ δυςμενὴς χρόνος βασκήνας ἐξηφάνισεν. Ὥςτε τοῖς τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένοις, καὶ δίκην μαργαριτῶν μετὰ πλείστης ὅσης τῆς φροντίδος παρὰ πολλῶν νεωτέρων πεπαιδευμένων ἀνδρῶν περισυλλεγεῖσιν ἀποσπάσμασι τῶν ὑπομνημάτων τούτων τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἑρμηνευτῶν οὐκ ὀλίγα, ἄγνωστα τέως, προστίθενται διὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης καὶ πολλά, ἡμαρτημένως ἤδη ἔχοντα, διορθοῦνται.

Τέλος· ἡμεῖς, τό γ' ἐφ' ἡμῖν, καὶ πόνους κατεβάλομεν πολλούς, καὶ δαπάνας πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπὲρ τὰς ἡμετέρας δυνάμεις, ὅπως δῶμεν τοῖς Ἕλλησιν ὡς οἷόν τε ἀνελλιπὲς τὸ μέγα καὶ πολύκροτον τοῦτο εἰς τὴν καινὴν Διαθήκην ὑπόμνημα. Οὕτω δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Θ. Φαρμακίδου, εἰς δύο ἱκανῶς ὀγκώδεις τόμους ἀνατυπωθεῖσιν ὑπομνήμασιν Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, προςτίθενται τὰ παρ' ἡμῶν ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων, δύο ἄλλους ὀγκωδεστέρους Τόμους ἀπαρτίζοντα. Ὥςτε τὸ τετράτομον τοῦτο σύγγραμμα, παρ' οὕτω λαμπροῦ Συγγραφέως διὰ πόνου μακροῦ, μελέτης τε συντόνου καὶ φιλοτιμίας βασιλικῆς ἠσκημένον, ἔσεται τῇ μὲν ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν φιλολογίᾳ ἀρίζηλον περικόσμημα ἐςαεί, κλῆρος δὲ πολύτιμος καὶ θησαυρὸς ἀδαπάνητος τῇ καθ' ἡμᾶς καὶ ταῖς μεθ' ἡμᾶς γενεαῖς, ἐκ σοφῶν καὶ εὐκλεῶν προελθὸν προγόνων. Ἡμῶν δ' ἐστὶ νῦν τὸ μὴ κατολιγωρεῖν, ἀλλὰ πρόςκεισθαι ταῖς θείαις Γραφαῖς, γλαφυρωτάτην ἤδη καὶ σαφεστάτην ἐχόντων τῶν νοημάτων αὐτῶν τὴν ἀνάπτυξιν. Καὶ γάρ, κατὰ τὸν κριτικώτατον καὶ σοφώτατον Φώτιον, « τὰ ἱερὰ γράμματα ἔοικε χρυ» σίτιδι γῇ, ἥτις οὐ πᾶσιν, οὐδὲ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς φιλοπό» νως καὶ ἐπιστημόνως μεταλλεύουσι τό τε χρυσίον δόκιμον καὶ τὸ » κέρδος τῶν πόνων μεῖζον παρέχεται. Ὥςπερ οὖν πενίας οὐκ ἀπαλ» λάττεται ὁ τὴν μεταλλικὴν ψάμμον ἐν ὡραϊσμῷ ἢ παιδιᾷ ἢ κατὰ » μυκτηρισμὸν ἐπαφώμενος, οὐδὲν δὲ φιλοπονῶν οὐδ' ἀνιχνεύων τὸ » ὑπὸ ταύτης κρυπτόμενον· οὕτως οὐκ ἂν ἀγνοίας ἀπαλλαγείη, οὐδὲ » τῆς ἐχούσης τοὺς ῥᾳθύμους αἰτιάσεως ὁ τῷ γράμματι μόνῳ περι» φυόμενος, τὸν δὲ ἐν αὐτῷ θησαυρὸν οὐκ ἀνερευνῶν, οὐδὲ τὸ ἐν βάθει » κέρδος τῶν νοημάτων ἀναλεγόμενος· καίτοι καὶ αὐτὸ τὸ κεκρύφθαι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» τὰ θεῖα νοήματα τὸ τιμιώτατον αὐτοῖς καὶ ὑψηλὸν ἐπιμαρτύρεται,
» καὶ πόθον ἐγκεντρίζει μᾶλλον ζητήσεως ταῖς ψυχαῖς, ὅσαι πρὸ τῆς
» ῥᾳστώνης τὸ θεοφιλές τε καὶ φιλόπονον ἔμπροσθεν ἄγουσιν » (α).

Περὶ δὲ τῶν ἔτι ὑπολειπομένων εἰς ἐντελῆ τῆς βίϐλου συμπλήρωσιν (λείπουσι γὰρ τὸ εἰς τὰς Πράξεις ὑπόμνημα καὶ τὸ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν) τί καὶ εἴπωμεν; Ἔστι τις ἄρα τῆς ἀνευρέσεως αὐτῶν προσδοκία, καὶ ὑποσαίνει ἐλπίς τις ὅτι ἀρτιμελές ποτε καὶ κατὰ πάντα σῶον τὸ σῶμα τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου πονήματος φανήσεται; Ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος τάδε περὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν εἰπεῖν ἔχομεν. Ὁ Συγγραφεὺς ἀπροκαλύπτως συντάσσει ἑαυτὸν τοῖς μὴ δεχομένοις ὡς γνήσιον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἔργον τὴν Ἀποκάλυψιν (ϐ), ἐξ οὗ εἰκάσειεν ἄν τις οὐκ ἄνευ λόγου ἀποχρῶντος, ὅτι οὐδ᾽ ὑπεμνημάτισεν αὐτήν. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, ὡς δὴ καὶ φαίνεται, ὑπολείπονται μόναι αἱ Πράξεις. Ἃς ὅτι ἀφῆκεν ἀσχολιάστους ὁ πᾶσαν τὴν ἄλλην καινὴν Διαθήκην ὑπομνηματίσας Ζιγαϐηνὸς οὐδεμία, καθ᾽ ἡμᾶς, ὑπάρχει πιθανότητος ἔνδειξις. Τὸ γὰρ ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ πολυτόμου τούτου πονήματος δίδωσι νύξιν τινὰ περὶ τούτου οὐκ ἄγει, νομίζομεν, ἀσφαλῶς εἰς τὴν περὶ τοῦ ἐναντίου ὑπόθεσιν. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς παροῦσι δυσὶ Τόμοις ἅπαξ μόνον (Ἑϐρ. ϐ΄, 8) ἀναφέρει τὸ παρ᾽ αὐτοῦ συντεταγμένον εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ὑπόμνημα, καίπερ πλειστάκις λαμϐάνων ἀφορμήν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν Εὐαγγελίων σπανιώτατα μνημονεύει τῶν τῶν Ἐπιστολῶν, ὡς καὶ τἀνάπαλιν. Πεπεισμένοι τοίνυν ὅτι καὶ ταῦτα ἐπηλυγάζονταί που τῶν Βιϐλιοθηκῶν, καὶ συντονωτέρα τις ἔρευνα δύναται ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς λήθης ἀνελκύσαι, οὐ μετρίαν τέως σπουδὴν εἰς ἀναζήτησιν κατεϐάλομεν. Ἀλλὰ κατ᾽ ἀτυχίαν καὶ ἡμῶν αἱ ἔρευναι, ὡς καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, ἀπέϐησαν μάταιαι. Καὶ γὰρ οὔτε ἐν τῇ τοῦ Οὐατικανοῦ Βιϐλιοθήκῃ, ἣν κατὰ τὴν δευτέραν ἡμῶν εἰς Ῥώμην ἄφιξιν ὁ Ἔφορος αὐτῆς ἐλλόγιμος καὶ πεπαιδευμένος Καρδινάλις Πίτρας μετὰ καλοκαγαθίας, οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν ὅσης, προσιτὴν καὶ εὔχρηστον

(α) Βιϐλιοθ. ΣΚΒ΄, Τόμ. Γ΄, σελ. 792. — (ϐ) Ὅρ. Α΄ Κορινθ. ιε΄, 52. «Ἐ-
» σχάτην δὲ εἶπεν, ἢ ὡς μηκέτι σάλπιγγος ἠχούσης, ἢ ὡς ἑπτὰ μὲν τότε σαλπίγγων
» ἠχεῖν μελλουσῶν, ὡς ἡ *λεγομένη Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου* διδάσκει».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἡμῖν κατέστησεν (α), εὕρομέν τι τούτων, οὔτε ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τῶν εὐαγῶν τοῦ Ἄθω Μοναστηρίων, ἃς πάσας σχεδὸν ἀνηρευνήσαμεν. Εἴθε τοίνυν ἄλλῳ, ἡμῶν ἢ ἐπιτυχεστέρῳ ἢ εὐτυχεστέρῳ ἰχνευτῇ, κατορθωθείη, ὃ ἡμῖν τέως ὑπῆρξεν ἀκατόρθωτον.

Ἐγράφομεν ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ͵αωπς' Σωτηρίου ἔτους.

† *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος πρῴην Πατρῶν καὶ Ἠλείας*
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Ο ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ.

(α) Monsieur le Ministre,

Conformément à l'assurance que j'ai en l'honneur de donner à Votre Excellence, Mr le professeur Calogeras peut se présenter demain lundi à la bibliothèque Vaticane, et trouvera deux msts., qui répondent au but de son voyage.

Je m'estime heureux de répondre à vos désirs, et n'omettrai aucune occasion de pouvoir faciliter les études des Doctes Hellènes.

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de mes respectueux dévouements.

16 Novembre 1879.

A son Excellence
M. Paparrigopoulo
Ministre de Grèce.

J. B. Card. Pitras
Bibl. de la S. E. A.

ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΔΙ᾽ ΙΑΜΒΩΝ (α).

Ὁ Παῦλος ὡς ἄϋλος ἐκ τῶν πραγμάτων,
Ἢ γραμμάτων πέφηνε τῇ διαστάσει.
Τὸ Π γὰρ αἴρων τοῦτο γνώσῃ ῥᾳδίως,
Μάλιστα προςσχὼν οἷς βιοὺς ἦν καὶ γράφων.
Ἢ Παῦλον αὐλὸν τοῦ Παρακλήτου λέγε.
Ἆρον τὸ πρῶτον γράμμα καὶ τόνον τέλει (β)
Ἐνθείς, διαγνῷς Πνεύματος τοῦτον λύραν,
Ὡς ὄργανόν τε τῆς θείας μουσουργίας·
Ὡς δάκτυλον γὰρ τοῦτον ἡ θεία χάρις
Περικροτοῦσα καὶ δονοῦσα τὴν κτίσιν,
Εἵλκυσεν, ἐξήγειρε πρὸς εὐπιστίαν,
Δι᾽ ἧς τὸ σωσίκοσμον ἤχησε μέλος.
Ἄπολλον, ἔῤῥε καὶ συνεῤῥέτω τρίπους.
Ζήτω δὲ Παῦλος ἐκ πόλου ἄλλου (γ) τρίτου,
Θέλγων, συνέλκων πάντας εἰς τριττὸν σέβας·
Ἐπιστολῶν τούτου γὰρ ἂν δὶς ἑπτάδα
Πιστῶς διέλθοις, ζῶντα καρδίᾳ μέσῃ
Τούτου διαγνῷς καὶ λαλοῦντα τὸν λόγον,
Ὃς Χριστὸς ὁ ζῶν ἐστι τοῦ Πατρὸς Λόγος.
Ἄκουε τοίνυν τῶν Ἐπιστολῶν βάθη,
Ὕψη δὲ μᾶλλον συντομωτάτῳ λόγῳ.
Ἐπιστολὴν πρώτην δὲ πρὸς Ῥώμην γράφει,
Ὡς οἷα πρώτην Χριστὸν εἰςδεδεγμένην.
Ἡ δευτέρα πλήττει δὲ τοὺς Κορινθίους,
Ὡς πίστιν οὐ τηροῦντας ἠκριβωμένως.
Πάλιν δὲ τούτοις τοὺς ὀνειδισμοὺς γράφει,
Καὶ τὴν ἑαυτοῦ προςτιθεὶς παρουσίαν.

(α) Οἱ ἰαμβικοὶ οὗτοι στίχοι ἐν τῷ χειρογράφῳ προτάσσονται τῆς Ὑποθέσεως τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς. Τούτους εὑρίσκομεν δεδημοσιευμένους ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκουμενίου (Verona, 1532) καὶ ἐπαναλαμβανομένους ἐν πάσαις ταῖς κατόπιν τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἐκδόσεσιν. Τίς δ᾽ ὁ τούτους ποιήσας ἄδηλον. — (β) Τὸ χειρόγρ. ἀντὶ «τέλει» φέρει «λέγε». — (γ) Ἡ ἔκδ. ἀντὶ «ἄλλου» ἔχει «λαλῶν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τὴν δ' αὖ τετάρτην πρὸς Γαλάτας, μὴ κόπους
Αὐτῷ παρασχεῖν ἐγχαράττει, πρὸς πλάνην (α)
Ἰουδαϊστῶν ἐκκυλισθέντας πάλιν.
Πρὸς τοὺς Ἐφεσίους δὲ καὶ Ῥώμης ἕνα
Σκοπὸν τέθεικεν, οἷα πιστοῖς ἐκ λόγων·
Τοῦτον γὰρ ἦσαν οὐδαμῶς δεδορκότες.
Ἕκτην Φιλίππων τοῖς κατοίκοις ἐγγράφει,
Πλείους ἐπαίνους τῶν Κορινθίων πλέκων,
Καύχημα τούτου καὶ στέφανον δεικνύων.
Εἰς ἑβδόμην δὲ ταῖς Κολασσαῖς μηνύει,
Ὡς εὐσεβοῦσι, πᾶσαν ἐκφεύγειν πλάνην.
Καὶ νουθετεῖν ἔγραψεν Ἀρχίππῳ πλέον.
Πρὸς Θετταλοὺς δὲ δὶς γράφων εὐφημίας,
Λόγους ἔγραψεν, ὥς τι καὶ πεπονθότας
Ἐκ συγγενῶν, καθώς περ ἐν Σιὼν τινες.
Πάλιν δὲ τούτοις ἦν γράφων εὐθυμίας,
Καὶ καρτερεῖν τε συμφορῶν ἀθυμίαις·
Οἷς καὶ σοφῶς ἔλεξεν αἰῶνος τέλος.
Ἑξῆς ἔγραψε τὴν πρὸς Ἑβραίους μίαν,
Φαίνων ἄμειψιν πίστεως ἐκ τῶν λόγων,
Φωνὰς Προφητῶν, πρόςθεσίν τε τῶν ὄχλων.
Ἡ πρὸς Τιμόθεον δὲ πρώτη, τὸν τρόπον
Ἀρχῆς διδάσκει καὶ τύπους Ἐκκλησίας,
Τὴν τάξιν αὐτὴν καὶ διδάσκεσθαι πόθῳ.
Αἰνεῖ δὲ τοῦτον ἡ δισσὴ (β) καὶ δεικνύει
Τὴν πίστιν ἐκ μάμμης τε καὶ μητρὸς φέρειν.
Ψέγει δὲ λοιπούς, οὐ τὸν Ὀνησιφόρον.
Τιμοθέῳ δηλοῖ δὲ φεύγειν πᾶν ῥέον,
Καὶ τὴν ἑαυτοῦ νῦν τελευτὴν μηνύει.
Τὰς αἱρέσεις φῦναι δὲ καὶ μὴ θαυμάσειν
Γράψας πρὸς αὐτὸν τοῦ πορευθῆναι τάχος·
Τὸ σπένδομαι γὰρ δεῖγμα τρανὸν τοῦ τέλους.

(α) Ἐν τῇ ἐκδόσει ἀντὶ «πρὸς πλάνην» φέρεται «πρὸς πλάτος». — (β) Ἡ ἔκδοσις ἀντὶ «δισσὴ» ἔχει «δὶς ἕξ» ὀρθότερον ἴσως· ὑπονοεῖ γὰρ τὴν Β' πρὸς Τιμόθεον, ᾗ ἕπονται ἡ πρὸς Τῖτον καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἑξῆς δὲ Τίτῳ Κληρικῶν καταστάσεις
Καὶ θεσμὸν ἐκτίθησι τῆς Ἐκκλησίας.
Δέδοκτο (α) καὶ Φιλήμων τὴν δὶς ἑπτάδα,
Τὸν δοῦλον Ὀνήσιμον εἰς ἐλευθέρου
Ἐλθόντα τάξιν, καὶ μεμαρτυρηκότα,
Σκελῶν τε θλάσιν ὡς κεκαρτερηκότα
Ῥώμης ἐπ' αὐτῆς ἐν χρόνοις τοῦ Τερτύλου.
Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ Καίσαρος Τιβερίου,
Ὧν ἦν ἀριθμὸς ἑπτὰ σὺν δὶς ἑξάδι
Παῦλος διδάσκειν ἦρκτο τοῦ κηρύγματος,
Ἕως Κλαυδίου τῶν χρόνων τρεῖς καὶ δέκα,
Ὅθ' ἡγεμὼν ἦν τῆς Ἰουδαίας Φῆλιξ,
Ὑφ' οὗ καθείρχθη Παῦλος ἐν δυσὶ χρόνοις
Ἐν Καισαρείᾳ. Καὶ πάλιν τῷ Πορκίῳ
Φήστῳ παραστὰς τοὺς ἐτασμοὺς ἦν φέρων,
Καὶ μηχανᾶται τοῦτον ἐκπεφευγέναι,
Ζητῶν ἀπελθεῖν ἔνθα Καῖσαρ τυγχάνει.
Καὶ στέλλεται τάχιστα πρὸς Ῥώμην πάλιν,
Ἣν ὁ βδελυρὸς Καῖσαρ ἐστρόβει Νέρων.
Συνῆν δὲ Παύλῳ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων
Λουκᾶς, Ἀρίσταρχός τε σὺν προθυμίᾳ.
Τούτου μέχρι γράφει δέ. Παῦλος γὰρ δύο
Χρόνους καθεῖρκτο, καὶ πέπαυτο τοῦ γράφειν.
Καὶ Λουκᾶς αὐτὸν ἐκλέλοιπεν αὐτίκα
Σὺν Ἀριστάρχῳ, καὶ διῆγε, φεῦ! μόνος.
Ἑξῆς γράφει Παύλου δὲ πᾶν ἀθλημάτων
Εὐσέβιος κάλλιστα καὶ δρόμου χρόνον,
Καὶ πῶς ἄδειαν ἐκ Νέρωνος ἦν ἔχων,
Καὶ πῶς διδάσκων ἦν χρόνοις μέτρῳ δέκα.
Ἔκστηθι τὴν Νέρωνος ὠμὴν καρδίαν·
Ὃς οὐ μόνον δέδεικτο, φεῦ! μητροκτόνος,
Ἀλλ' οὖν μανεὶς ἀνεῖλεν Οὐκταουίαν
Τούτου βοηθόν, συγγενεῖς τε μυρίους.
Ἔπειτα κ' αὐτοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου

(α) Ἡ ἔκδ. «δέδεκτο».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὠμῶς ἀνελεῖν ἦρκτο θηριωδίᾳ.
Ὧ καὶ προςήχθη Παῦλος, ἣν δ' ἔχων πάλιν
Λουκᾶν σὺν αὐτῷ, καὶ νενέκρωται ξίφει,
Ὁ ζῶν ἀεί τε καὶ λαλῶν καθημέραν.
Νέρωνος ἦν δὲ τρεῖς τε καὶ δέκα χρόνος·
Ἐκ τοῦ πάθους δὲ Κυρίου χρόνοι δέκα,
Τρισσουμένων ἦν ὁ δρόμος σὺν ἑξάδι·
Ὁ μητρορραίστης καὶ γένους ἀναιρέτης (α),
Ὁ τοῦ Διός, φεῦ! τὸν τρόπον ὑπηρέτης,
Νέρων ὁ δεινὸς καὶ κατεβδελυγμένος,
Ὠμῆς λεαίνης σκύμνος ἠγριωμένος.
Κτείνας σύνευνον, εἶτα Χριστοῦ Ποιμένος
Τὸν ἄρνα, Παῦλον, γῆς ὅλης τὸν Ποιμένα
Νῦν ἐστι βρῶμα τοῦ κυνὸς τοῦ Κερβέρου.
Παῦλος τρυφᾷ, τρυφῇ δὲ ζωηφόρῳ,
Φῶς τριττὸν ἁπλοῦν ὡς ὁρῶν θεαρχίας,
Ἔπαθλον εὑρὼν τὴν ἄνω σκηπτουχίαν.
Ψυχὴ Νέρωνος ἡ τυραννικωτάτη
Κεῖται νεκρά, δύςφημος, ἠτιμωμένη,
Δεσμοῖς ἀφύκτοις εἰς ἀεὶ πεδουμένη.
Παῦλος δὲ ζῇ καὶ λαλεῖ καθημέραν,
Τὸ τοῦ Θεοῦ δὲ πρόσωπον ἐμφανῶς βλέπει.

(α) Οἱ ἐφεξῆς στίχοι, ἐν ὁμοιοκαταληξίᾳ συντεταγμένοι, ἄλλῳ τινὶ πάντως ἀνήκουσι, καὶ οὐ τῷ τοὺς ἀνωτέρω ποιήσαντος. Ἐν τῇ ἐκδόσει μεταξὺ τούτων κἀκείνων παρενείρεται τόδε τὸ δίστιχον·

« Τὴν Ἐκκάλυψιν τὴν Ἰωάννου δέχου,
« Τοῦ φῶς ἀπαστράψαντος ὡς βροντῆς γόνου ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐν τοῖς ἔτι ἀνεκδότοις τοῦ Εὐθυμίου πονήμασι καταλέγεται καὶ εἷς αὐτοῦ Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν πρῶτον τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπον ἅγιον Ἱερόθεον (α). Τὸν Λόγον τοῦτον εἴδομεν καὶ ἡμεῖς ἔν τινι τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ κατὰ τὸν Ἄθων μοναστηρίου, ὃ κέκληται τοῦ Ζωγράφου. Ἀναλογισάμενοι δὲ ἔνθεν μὲν ὅτι οὐδεμία αἰτία ἀποχρῶσα διηγόρευε τὸ διαμένειν τοῦτον ἐπὶ πλέον ἐν πυκνῷ τῷ φορυτῷ κατακείμενον, ἔνθεν δὲ ὅτι τοῦ παρὰ τῶν αὐτῷ συγχρόνων ὡς ῥητορικωτάτου ἐπαινουμένου Ζιγαδηνοῦ οὐδεὶς Λόγος ἐξῆλθε μέχρι τοῦδε διὰ τῆς τυπογραφίας εἰς φῶς, τότε μὲν ἀντεγράψαμεν, νῦν δὲ συνεκδίδομεν ἐνταῦθα. Εἰ δέ τι καὶ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καθόλου ἐχρῆν εἰπεῖν, ὡς ἐν παρέργου μέρει εἰρήσθω ὅτι καὶ ῥητορικοῖς καλλωπίσμασι κοσμίως ἐπισεμνύνεται ὁ Λόγος, καὶ λέξεσιν ἀνθηραῖς καὶ νοήμασιν οὐ ταπεινοῖς διαπρέπει, καὶ ὅλως τὸ πανηγυρικὸν σχῆμα εὔσημον ὑπενδύεται, εἰ καὶ τὸ εὔτονον καὶ συνεσφιγμένον ἐνιαχοῦ ὑποχαλᾶται τῇ παρειςαγωγῇ περικοπῶν, παρ' ἄλλων εἰλημμένων συγγραφέων. Ἀλλ' ὁπωςδήποτε περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ μηδεὶς ἡμᾶς ἀπαιτείτω γνώμην ἀποφήνασθαι, μηδὲ κριτὰς ἐπικαθεσθῆναι καὶ ἐπιγνώμονας. Διότι οἱ μή, ὡς αἱ μυῖαι, τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνοντες, ἀλλ', ὡς αἱ μέλισσαι, τοῦ τῶν Μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζοντες εὑρήσουσι καὶ ἐν τῷ Λόγῳ τούτῳ οὐκ ὀλίγα τὰ ἀνύσιμα.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ

ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΖΙΓΑΔΗΝΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΕΡΑ ΗΜΩΝ ΙΣΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΗΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΓΑΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (β)

Ἱερόθεον ἐπαινέσομαι τὸν ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον· δίκαιον γάρ. Οὐ μόνον δι' ἀξιοθέων ἔργων καθιερώθη Θεῷ, ὡς συνδραμεῖν ἀραρότως τῇ κλήσει τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς Θεῷ καθιερωθεῖσιν

(α) Ὅρ. Πατρολ. ἔκδ. Migne, Τόμ. ΡΚΗ', σελ. 1. «Ei (Euthymio) ascribitur » *Encomion* in S. Apostolum Hierotheum, quod nondum typis impressum » est, sed ms. servatur in Russia, ut testatur Matthaei in Notitia codd. Mo» squens. p. 114, n. 31».— (β) Ἐν ὑποσημειώσει τοῦ χειρογράφου γέγραπται τάδε· « Εὐθύμιος ὁ Ζιγαδηνὸς ἤκμαζεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐν ἔτει » 1120, γνωριζόμενος ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις ὁ [ὡς] τῶν ἄλλων σοφώτερος. Αὐτὸς » γὰρ καὶ εἰς ὅλον τὸν Ψαλτῆρα θαυμαστὴν ἑρμηνείαν ἔγραψε, τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἁγίων » συνερανισάμενος, καὶ τὴν Δογματικὴν Πανοπλίαν προ[σταγῇ] τοῦ αὐτοῦ βασιλέως».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἄνωθεν αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ Λόγου συνακμάσας καὶ συναναστραφείς, τῆς ἐκείνων καὶ χάριτος καὶ προεδρείας ἀπώνατο, ἴσην αὐτοῖς, ὡς διακονίαν ἐγχειρισθεὶς καὶ δόξαν ἀπενεγκάμενος. Διὰ ταῦτα δίκαιον σὺν αὐτοῖς ἀνακηρύττειν τε καὶ τιμᾶν. Ἐπεὶ γὰρ ὁμολογουμένως ἀποστολικῶς βιοὺς ἀπεβίω, εἰκότως, καὶ εἴ τις ἔπαινος ἀποστολικὸς αὐτῷ καὶ σέβας ὀφείλεται· ἴσων γὰρ πόνων ἴσα τὰ γέρα τὸ εἰκὸς ἀπαιτεῖ. Τῆς δὲ τοιαύτης ὀφειλῆς ὡς μέγα τὸ ἀνταπόδομα. Τί τοῦτο; Τῆς αὐτῆς μισθαποδοσίας ἡ ἀμοιβή. Διὸ δεῖ συνδραμεῖν προθύμως τοὺς φιλοθέους καὶ φιλεόρτους τῷ ἐκείνου τε τῆς ἀρετῆς ἀνυμνῆσαι κλέος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κατατρυφῆσαι καλῶν· ἐφ' ᾧ πάντοτε μέν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῇ σφετέρᾳ τῆς πανηγύρεως ἡμέρᾳ μεθ' ὑψηλοῦ πάντας κηρύγματος συγκαλεῖ.

Ὅθεν μὲν οὖν, κἀκ τίνων ἔφυ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅπως καθαρῶς τραφείς τε καὶ παιδευθεὶς καὶ εἰς μέτρον τελείας ἐφθακὼς ἡλικίας εἰς τοσοῦτον ἐληλάκει περιφανείας, ὡς παρευδοκιμεῖσθαι τούτῳ δοκεῖν καὶ τοὺς ἐπὶ μέγα δόξης διενεγκόντας, ἱστορεῖ μὲν οὐδείς· ὁ δὲ λόγος ἐναργὲς ὢν ἐκμαγεῖον τῶν ἔργων, μᾶλλον δὲ τὸ βραχὺ τοῦ λόγου τμῆμα τῆς ἄκρως ἐπαινετῆς ἀποφαίνει ταῦτα μερίδος· πρὸς γὰρ τὸν τρόπον ὁ λόγος ὁρᾷ, τοῦ τρόπου δ' ἔμπαλιν ὁ λόγος εἰκών, ὡς τὸ ἐν ἑκατέροις εὐδόκιμον χαρακτηρίζειν ἑκάτερον.

Ὅτι δὲ ἐκ νηπίου κομιδῇ καλῶν ἐραστὴς ἔργων καὶ λόγων ἦν, αὐτὰ σαφηνίζει τὰ πράγματα. Ὃς ἐκ πρώτης εὐθὺς τοῦ βίου αἱρέσεως τῇ τῆς φύσεως εὐκληρίᾳ τὸ εὐγενὲς ἐπισυνάψας τοῦ τρόπου, παιδείας μὲν πάσης ἐν ἐπιστήμῃ γέγονεν, ἧς καὶ χρόνος καὶ πόνος μακρὸς συναγείρειν οἶδε τὴν γνῶσιν. Πρὸς δὲ πᾶν καλοκαγαθίας εἶδος ἐπιτηδείως ἔχων, ἐπὶ τὸ μᾶλλον προαγαγεῖν ἃ προελόμενος προσφυῶς μετῄει, πᾶσαν ὅ τι μάλιστα σπουδὴν ἔθετο, μακρὰν χαίρειν εἰπὼν ῥᾳστώνῃ καὶ ἡδονῇ, καὶ τοῖς ὅσα τὸ εὔτονον τῆς περὶ τὰ κρείττω σπουδῆς καὶ φιλοπονίας ἐκλύειν πέφυκεν. Πλείονος μὲν γὰρ οὐκ ἠνέσχετο κτήσεως τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Πᾶν δὲ περιττὸν ἀπολέσαι καλῶς ἠρετίσατο μᾶλλον, ἢ συναπολέσθαι τούτῳ κακῶς· παρὰ γὰρ τοῖς εὖ φρονοῦσι βέλτιον ἀπολέσαι ἢ ἀπολέσθαι. Ἀπολέσαι δέ φημι τὸ εὑρεῖν· τὸ γὰρ ἀπολέσαι διὰ Θεὸν εὑρεῖν ἐστιν εἰς Θεόν, ὅ τι περ ἐν οὐρανοῖς τετίμηται μετὰ πλεονασμοῦ τεθησαυρισμένον. Τὸ δὲ μή, καθ' ὃν εἴρηται τρόπον, οἰκονομούμενον, αὐτόσε διαρρυέν, ἀπόλλυται μάτην. Καὶ ὁ μὴ οὕτως ἀπολλύναι φειδόμενος, συναπόλλυται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἠνίξατο (καὶ ζωῆς αὐτῆς δι' αὐτὸν ἀφειδῶν, πόσῳ γε μᾶλλον ὑπαρχόντων ζημίας), εἰπών· «ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν » αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, ὁ δὲ ἀπολέσας εὑρήσει» (α).

Διὸ δὲ καὶ οὗτος ἔστερξε μὲν τῶν ὧν εἶχεν ἡδέως ἀποβαλεῖν, ἕνα δὲ πλοῦτον, τὴν ἀρετήν, εἰδὼς καὶ τὸν ἑπόμενον λόγον αὐτῇ μόνου σπουδαίως ἀντείχετο· ἅπαξ γὰρ ἀναθεὶς ἑαυτὸν ἀρετῇ καὶ λόγῳ, οὐ παρέργως ἀντεποιήθη τούτων, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνδρικῶς καὶ γνησίως, καὶ πρό γε τοῦ λόγου, τῆς ἀρετῆς, πρὸς ἣν βλέποντες συγκατατιθέμεθα τοῖς πρὸς ἕκαστα λεγομένοις. Ὀρθῶς ἄρα προὔργου τὴν ἀρετὴν δεδοκίμακε φιλοπόνως ἀσκῆσαι, εἶτα αὖθις φιλοσοφῆσαι φιλοτίμως τὸν λόγον, εὖ μάλα συνεὶς ὡς οἱ κατὰ φιλοσοφίαν λόγοι τοὺς ἐπιεικεῖς πρότερον ἀπαιτοῦσι τρόπους καὶ τῶν ἠθῶν τὴν χρηστότητα· «εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία», ἡ Σοφία φησίν (β). Οὗ δὲ χάριν καὶ πρὸ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ σπουδῆς πάντα μὲν ἄξια πράττειν φιλοσοφίας ᾤετο δεῖν, οὐδὲν δὲ ἀνάξιον, ὅτι μηδ' ἐξόν. Ὡς γὰρ ὁ μέλλων σεμνὴν ἀγαγέσθαι παρθένον πᾶν, ὅπερ ἀπεοικὸς ἐκείνῃ, προαπωθεῖται τρόπῳ παντί, πᾶν δὲ προςεοικὸς ἐρανιζόμενος συναγείρει, καὶ ὅ φησιν ὁ Κύριος, «λύχνον ἅπτει καὶ σαροῖ » τὴν οἰκίαν» (γ) οὐχ εὑρεῖν ἀπολωλυῖαν ζητῶν δραχμήν, ἀλλὰ τὸ τῆς συνοικήσεως φιλοκαλῶν ἐνδιαίτημα καὶ διακοσμῶν, ὡς αὐτόν τε καὶ τὴν ἐρωμένην τὴν συνοίκησιν ἀσμενίσαι· οὕτως ὁ μέγας Ἱερόθεος τῆς ἀξιεράστου φιλοσοφίας ἐρῶν, λύχνον ἧψε, τὸν διορατικώτατον νοῦν πάσης ἰλύος ἀποκαθάρας, ὥςτε βλέπειν καὶ διακρίνειν δύνασθαι ὧν τε ἅπτεσθαι καὶ ὧν ἀπέχεσθαι χρή. Καὶ τῇ τῶν κρειττόνων αἱρέσει τοσοῦτον ἑαυτὸν ἄξιον τῆς ἐκείνης σεμνοπρεπείας προητοιμάσατο καταγώγιον, ὡς αὐτήν τε τὸν οἰκεῖον ἐπιγνοῦσαν νυμφίον, κάλλει καὶ ὡραιότητι ψυχῆς διαφέροντα, περιλαβεῖν ἀσπασίως, καὶ στεφάνῃ τρυφῆς δεξιῶσθαι καὶ χαρίτων, αὐτὸν δὲ ὡςαύτως ἐκείνῃ. . . . καὶ τὸ τῆς ᾀσματολογίας εἰκὸς εἰπεῖν· «ὅλη καλὴ εἶ ἡ πλησίον » μου· ὅλη καλή, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί» (δ). Καὶ οὕτως εὐσχημόνως τὴν πρὸς ἀλλήλους ἄχραντον ἁρμόσασθαι συνάφειαν καὶ συμβίωσιν.

Ὢ τῆς θεαρμόστου συζυγίας! Ὢ τῆς ἐπαινετῆς συμβιώσεως!

(α) Ματθ. ι', 39.— (β) Σοφ. Σολομ. ά, 4.— (γ) Λουκ. ιέ, 8.—(δ) Ἆσμ. Ἀσμ. δ', 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλ᾽ ὁπόσης ταῦτα δεῖται σπουδῆς εἰς κατόρθωσιν καὶ ὁποίων ἱδρώτων καὶ πόνων, δείκνυσι μὲν Ἰακὼβ ὁ Πατριάρχης, πολλοῖς πυκτεύσας πολυετῶς πειρασμοῖς, ὥςτε Ῥαχὴλ ἀγαγέσθαι καὶ Λείαν, ὡς Ἱερόθεος πρᾶξιν καὶ θεωρίαν, ἀγνοεῖ δὲ τῶν πεπειραμένων οὐδείς, ὃς μόνος εἰπεῖν τὰ περὶ τούτων ὡς ἔχουσι νομίζοιτ᾽ ἂν ἱκανός· ὁ γὰρ ἀφ᾽ ὧν ἔπαθε μαθὼν ἀξιοπιστότερος εἰς ἀπαγγελίαν, ὅτι περ τῷ ὄντι θαυμάσιον ὅσον χρῆμα καὶ ζηλωτόν. Τὸ γὰρ μὴ συγκαθελκυσθῆναι τὸν νοῦν ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις διὰ πάσης ὅσαι ἡμέραι πολιορκούσαις αἰσθήσεως καὶ θύραν ἀνοῖξαι τοῖς ἀτόποις καὶ ἀκαθέκτοις λογισμοῖς διὰ πάσης ἐγκρατείας, προσοχῆς τε καὶ καρτερίας, καὶ τὰς ἐμφυλίους τῶν παθῶν δρόσῳ καὶ ἀγάπῃ Θεοῦ ἀποσβέσαι δυνηθῆναι φλόγας, αἷς ὁ ἐντὸς ἀκροβολιζόμενος πῆ μὲν τιτρώσκεται, πῆ δὲ καταπίμπραται ἄνθρωπος.

Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ πᾶσαν ἐγκύκλιον παίδευσιν ἀνολιγώρως μετελθεῖν καὶ φιλοσοφῆσαι, καὶ διὰ φιλοπονωτέρας μελέτης τε καὶ τριβῆς εἰς ἕξιν ἀφικέσθαι ταύτης, πόσον ἂν εἴη καὶ πόνου καὶ θαύματος; Οὐδὲ γὰρ ἀμογητὶ κατορθοῦσθαι πέφυκε ταῦτα, σπουδαῖς δὲ πλείοσιν ἐν ἀμετεωρίστῳ νοΐ, μελέταις τε καὶ ἀγρυπνίαις ἐνδελεχέσι καὶ ταῖς ἄλλαις κακοπαθείαις τε καὶ ταλαιπωρίαις· «ἐν μελέτῃ γὰρ ἐκκεκαῦ- » σθαι πῦρ» (α). Πικράν τε τῆς παιδείας τὴν ῥίζαν εἶναι, μόχθου τε δεῖσθαι πολλοῦ καὶ μόγου, καὶ ἀνάγκῃ πόνον ἔχειν εὐκλείας πατέρα, τραχεῖάν τε καὶ ἀνάντη τὴν μεθ᾽ ἱδρῶτος ἐπ᾽ ἀρετὴν φέρουσαν οἶμον, σοφῶν διαγορεύουσι λόγοι (β), ἀσκήσει μακρᾷ καὶ πείρᾳ πολλῇ τὴν τούτων εἰληφότων γνῶσιν καὶ σύνεσιν· οἷς, εἰ καί τις ἄλλος, ὁ θεῖος παιδοτριβηθεὶς Ἱερόθεος, συναυξηθείς τε καὶ συνακμάσας, ὡς ἐνῆν μάλιστα καὶ βίῳ κατηρτίσθη καὶ λόγῳ. Βίῳ μέν, ὡς λίαν ἐλάχιστοι· λόγῳ δέ, ὡς οὐ πάνυ πολλοί. Ὥστε λόγῳ μὲν τοὺς ἐπισήμους ἐπ᾽ ἀρετῇ, βίῳ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς περὶ λόγους διενεγκεῖν. Ἢ λόγῳ μὲν τοὺς περὶ λόγους ἐσπουδακότας, βίῳ δὲ τοὺς ἐπ᾽ ἀρετῇ βεβοημένους. Ἢ βίῳ καὶ λόγῳ τοὺς ἐφ᾽ ἑκάτερον τούτων εὐδοκιμη-

(α) Ψαλμ. λή, 4.— (β) Ἡσίοδ. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 287 κἑξ.

. . . .

Τῆς δ᾽ ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ᾽ αὐτήν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ᾽ εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη δ᾽ ἤπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

κότας ὑπερβαλεῖν· ὁ μὲν γὰρ λόγος τὸν ἄληπτον ἐβεβαίου βίον, ὁ δέ γε βίος τοῦ καλλίστου λόγου ἀπόδειξις ἦν. Συνελόντι δὲ εἰπεῖν· πᾶν ἀγαθόν, ὅ καὶ πρὸς βίον καὶ πρὸς λόγον ὁρᾷ, σπουδαιότερον ἐκλεξάμενος συναγήοχεν· ὧν ὁ μὲν πόνος τῷ παρόντι βίῳ ἐγκαταλύεται, τὸ δὲ κλέος εἰς τὸ διηνεκὲς συντετήρηται. Ὡς ἀγαθῆς φρονήσεως καὶ ἀγχινοίας ἔργον ἡ ἐμπορία ἀνταλλάξασθαι προςκαίρων αἰώνια! Ἐπείπερ ὁποῖα ἂν τὰ ἐπιτηδεύματα ᾖ τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ φρόνημα εἶναι· ἀγαθῶν γὰρ πόνων καρπὸς εὐκλεὴς καὶ ἀδιάπτωτος ἡ ῥίζα τῆς φρονήσεως. Οὕτω τῆς θεωρίας τὴν πρᾶξιν ἐπίβασιν θέμενος, ἐπὶ τὸ ἀκρότατον, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, τοῖς ἐν ἀμφοτέροις κατήντηκεν ἕξεως. Ταῦτα τῆς Ἱεροθέου ψυχῆς πρὸ τῆς ἐν Χριστῷ τελείας πίστεως τὰ γνωρίσματα. Οὕτως ἑαυτὸν προκαθάρας ἢ τελειώσας, ἄξιον τῆς ἀμωμήτου παρεσκεύασε πίστεως, καὶ πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος ἑαυτὸν μορφώσας τῇ ἀληθείᾳ. Δηλοῖ δὲ ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων, ὅπως Διονύσιος ὁ πάνυ καί τινες σὺν αὐτῷ, τῷ θείῳ Παύλῳ μαθητευθέντες, τῆς ἀληθοῦς γεγόνασι πίστεως (α). Οὕτως (β) ἐκεῖνος ὁ Παῦλος, ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ καὶ εἰς παράδεισον ἁρπαγεὶς καὶ ῥητῶν ἀκούσας ἀρρήτων, ἃ οὐκ ἐξόν, ὡς αὐτός φησιν, ἀνθρώποις λαλεῖν (γ). Οὐκ ἄκαιρον δ' ἴσως καὶ αὐτῶν ἐν ὀλίγοις παραθέσθαι τῶν ῥημάτων τὸν νοῦν.

Ὡς ὁ θεῖος Παῦλος τοῖς δεισιδαιμονεστέροις Ἀθηναίοις τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐαγγελισάμενος, Ἐπικουρείοις τέ τισι καὶ Στωϊκοῖς συμβαλών, ξένων ἐνομίσθη δαιμονίων καταγγελεὺς εἶναι, ὑφ' ὧν ἐπὶ τὸν Ἄρειον ἀπηνέχθη Πάγον, δίκας τῆς νομισθείσης βλασφημίας τίσων· οὗ στὰς ἐν μέσῳ, τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἐξεφώνησε δημηγορίαν, ἀπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου βωμοῦ ἀγνώστῳ Θεῷ, εὐκαίρως εἰσαγαγὼν τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας διδασκαλίαν, ὑφ' ἧς εἷλε τοὺς τῆς ὑπὸ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας τῶν ἄλλων ἐλλογιμωτέρους· οἳ καὶ κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς ἦν καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτῷ. Οἶμαι δὲ καὶ πρὸ τῆς θεοπνεύστου δημηγορίας ἐκείνης πιστεῦσαι τὸν Ἱερόθεον, τῷ θείῳ καὶ αὐτὸν Παύλῳ μαθητευθέντα· οὐ γὰρ ἄν, εἰ τηνικαῦτα καὶ οὗτος μετὰ Διονυσίου πιστεύσας ἐκολλήθη τῷ Παύλῳ, παρεσιώπησεν ὁ θεῖος Λουκᾶς

(α) Πράξ. ιζ΄, 34. — (β) Τὸ χειρόγρ. «οὗτος». — (γ) Β΄ Κορινθ. ιβ΄, 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦ μὴ καὶ αὐτοῦ ἐξ ὀνόματος μνημονεῦσαι, ἐπισημοτέρου τε ὄντος καὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ διαφέροντος. Εἰ δὲ καὶ οὗτος εἷς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἦν, οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ὅτι οἱ παρὰ Ἀθηναίοις τὰ πρῶτα φέροντες ἐδίκαζον εἰς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλήν. Λέγεται δὲ κληθῆναι οὕτω τὸ κατὰ τὸν Ἄρειον Πάγον δικαστήριον, Ποσειδῶνος πρὸς Ἄρεα κατὰ τοὺς παλαιοὺς μύθους δίκην εἰπόντος διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἀναιρεθῆναι τὸν ἴδιον υἱὸν Ἁλιρρόθιον. Ἐδίκαζον οὖν Ἀρεοπαγῖται περὶ πάντων σχεδὸν πραγμάτων καὶ παρανομημάτων. Ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τηνικαῦτα βουλεύων ὁ Διονύσιος ἀδέκαστον ἀπέφηνε τὴν κατὰ τὸν πνευματοφόρον Παῦλον ἀληθεστάτην ψῆφον, καὶ τῇ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἀνοήτῳ σεμνότητι ἐρρῶσθαι πολλὰ φράσας, τὸν ἀληθῆ καὶ πανεπίσκοπον κριτὴν ἐπέγνω Χριστόν. Καὶ ἐπιγνούς, εἴχετο τῆς ἀληθείας εὐθύς. Καὶ τελεῖται μὲν ὁ Διονύσιος σὺν Ἱεροθέῳ πάντα τὰ τῆς σωτηρίας δόγματα διὰ Παύλου τοῦ τῆς ἀληθείας κήρυκος, ἐπίσκοποί τε τῶν τηνικαῦτα πεπιστευκότων πεπίστευνται. Ὁ μέντοι θεόληπτος Διονύσιος παιδαγωγεῖται διδασκαλικῶς, ὡς αὐτός φησιν, ὑπὸ Ἱεροθέου τοῦ μεγάλου, ἀφ' οὗ λογίσασθαι χρὴ ὁπόσος ἦν τὴν σοφίαν ὁ Ἱερόθεος, τοιοῦτον ἐπιδεικνύναι μαθητὴν ἔχων. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον (α), τὸ δὲ πολυμαθὲς καὶ διὰ πάσης ἧκον ἐπιστημονικῆς μεθόδου τῆς Διονυσίου παιδεύσεως ἀποκρύπτει πάντα σχεδὸν τὸν διὰ πάσης ἠγμένον παιδείας, τίνα χρὴ νομίζειν τὸν Ἱερόθεον, δι' οὗ τοιοῦτος ἀπεφάνθη ὁ Διονύσιος; Ἀλλ' ἵνα σαφέστερον τῆς ὑψηλῆς Ἱεροθέου φιλοσοφίας τὸ περιὸν γένηται, τινὰ τῶν ἐκείνου φιλοσοφηθέντων, ὅσα τῇ τοῦ θείου Διονυσίου ἐμφέρεται βίβλῳ (β), διεξελθεῖν πειρασόμεθα, ὡς γενέσθαι καταφανὲς ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα, καὶ ἐκ τῶν ὀνύχων τὸν λέοντα. «Τὸν ἔρωτα, εἴ τε θεῖον εἴ τε ἀγγελικὸν εἴ τε νοερὸν εἴ τε ψυ-
» χικὸν εἴ τε φυσικὸν εἴποιμεν, ἑνωτικήν τινα καὶ συγκριτικὴν(γ) ἐννοή-
» σωμεν δύναμιν, τὰ μὲν ὑπέρτερα κινοῦσαν ἐπὶ πρόνοιαν τῶν κατα-
» δεεστέρων, τὰ δὲ ὁμόστοιχα πάλιν εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν καὶ
» ἐπ' ἐσχάτων τὰ ὑφειμένα πρὸς τὴν τῶν κρειττόνων καὶ ὑπερκειμέ-
» νων ἐπιστροφήν».

Καὶ αὖθις· «ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἑνὸς πολλοὺς ἔρωτας διετάξαμεν,

---

(α) Λουκ. ς΄, 40. — (β) Περὶ θείων ὀνομ. Τόμ. Α΄, κεφ. Δ΄, § XIV, σελ. 712, ἔκδ. Migne. — (γ) Τὸ «τινὰ καὶ συγκριτικὴν» ἐν τῷ χειρογρ. οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» ἑξῆς εἰρηκότες, ὅσαι (α) μὲν ἐκ τῶν ἐγκοσμίων (β) τε καὶ ὑπερκοσμίων » ἐρώτων γνώσεις τε καὶ δυνάμεις, ὧν (γ) ὑπερέχουσι κατὰ τὸν ἀπο- » δοθέντα τοῦ λόγου σκοπόν, αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν ἐρώτων » τάξεις τε καὶ διακοσμήσεις, μεθ' οὓς οἱ ἀκατανόητοι καὶ θεῖοι τῶν » ὄντως ἐκεῖ καλῶν ἐρώτων ὑπερεστᾶσι, καὶ ἡμῖν οἰκείως ὕμνηται. » Νῦν αὖθις ἀναλαβόντες ἅπαντας εἰς τὸν ἕνα καὶ συνεπτυγμένον » ἔρωτα, καὶ πάντων αὐτῶν πατέρα συνελίξωμεν ἅμα καὶ συναγάγω- » μεν ἀπὸ τῶν πολλῶν, πρῶτον εἰς δύο συναιροῦντες αὐτῶν τὰς ἐρω- » τικὰς καθόλου δυνάμεις, ὧν ἐπικρατεῖ καὶ προκατάρχει πάντως ἡ » ἐκ τοῦ πάντων ἐπέκεινα παντὸς ἔρωτος ἄσχετος αἰτία, πρὸς ἣν (δ) » ἀνατείνεται προςφυῶς (ε) ἑκάστῳ τῶν ὄντων ὁ ἐκ τῶν ὄντων ὁλικὸς » ἔρως».

Εἶτα πρὸς τούτοις· «ἄγε δή, φησί, καὶ ταύτας πάλιν εἰς ἓν συνα- » γαγόντας εἴπωμεν, ὅτι μία τίς ἐστιν ἁπλῆ δύναμις ἡ αὐτοκινητικὴ » πρὸς ἑνωτικήν τινα κρᾶσιν ἐκ τἀγαθοῦ μέχρι τοῦ τῶν ὄντων ἐσχά- » του, καὶ ἀπ' ἐκείνου πάλιν ἑξῆς διὰ πάντων εἰς τἀγαθὸν ἐξ ἑαυ- » τῆς καὶ ἐφ' ἑαυτῆς καὶ δι' ἑαυτῆς εἰς (ς) ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσα » καὶ εἰς ἑαυτὴν ἀεὶ ταὐτῶς ἀνελιττομένη», καὶ ὅσα ἑξῆς φιλοσοφεῖ περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ ὡς τὸ κακὸν οὔτε ὄν, οὔτε ἐξ ὄντος, οὔτε ἐν τοῖς οὖσι, καὶ περὶ τοῦ δαιμονίου φίλου, καὶ εἴ τι ἕτερον, ἃ παρα- λιπεῖν διὰ τὸ μὴ πέρα τῆς συμμετρίας ἐπεκτεῖναι τὸν λόγον δεῖν ᾠήθημεν. Πρόκειται δὲ τοῖς βουλομένοις εἰς ἔρευναν, ὥςτε κἀντεῦθεν θαυμάσαι τήν τε τοῦ λόγου τοῦ ἀνδρὸς δύναμιν, τήν τε τῶν ἐνθυμη- μάτων εὕρεσιν καὶ τὸν περὶ τῆς εὐσεβείας δογμάτων τὸ εἰλικρινές τε καὶ ἀπηκριβωμένον, καὶ ὅπως τῶν τε δυσσεβῶν Μανιχαίων καὶ τῶν ἄλλων αἱρεσιαρχῶν ἀπελέγχει τὸ μάταιον, κρατύνει δὲ καὶ διασαφεῖ, καθόσον οἷόν τε, τὰ περὶ τῆς τριαδικῆς μοναρχίας καὶ τῆς ἀνεκφρά- στου τοῦ Λόγου οἰκονομίας, περὶ ὧν φησιν αὐτὸς Διονύσιος (ζ)· «Ταῦτα » δὲ ὑμῖν τε ἐν ἄλλοις ἱκανῶς εἴρηται καὶ τῷ κλεινῷ καθηγεμόνι κατὰ » τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ στοιχειώσεις ὕμνηται λίαν ὑπερφυῶς· ἅπερ » ἐκεῖνος εἴ τε πρὸς τὸν ἱερὸν Θεολόγον (η) παρείληφεν, εἴ τε ἐκ τῆς ἐπι-

---

(α) Ἡ ἔκδ. ἀντὶ «ὅσαι» ἔχει «οἷαι». — (β) Ἡ ἔκδ. «μὲν αἱ τῶν ἐγκοσμίων». — (γ) Ἡ ἔκδ. «ᾧ». — (δ) Ἡ ἔκδ. «καὶ πρὸς ἥν». — (ε) Ἡ ἔκδ. «συμφυῶς». — (ς) Τὸ «εἰς» ἐν τῇ ἐκδ. οὐ κεῖται. — (ζ) Ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομ. κεφ. Β', § IX, σελ. 348. — (η) Ἡ ἔκδ. «πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» στημονικῆς τῶν λόγων (α) ἐρεύνης συνεώρακεν, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ
» αὐτὰ γυμνασίας τε καὶ τριβῆς, εἴτε καὶ ἔκ τινος ἐμυήθη θειοτέρας
» ἐπινοίας, οὐ μόνον μαθών, ἀλλὰ καὶ παθὼν τὰ θεῖα, κἀκ τῆς θείας(β)
» πρὸς αὐτὰ συμπαθείας, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, πρὸς τὴν ἀδίδακτον αὐ-
» τῶν καὶ μυστικὴν ἀποτελεσθεὶς ἕνωσίν τε καὶ πίστιν. Καὶ ἵνα τὰ
» πολλὰ καὶ μακάρια θεάματα τῆς κρατίστης ἐκείνου διανοίας ἐν ἐλα-
» χίστοις παραθώμεθα, τάδε περὶ τοῦ Ἰησοῦ φησιν ἐν ταῖς συνηγμέ-
» ναις αὐτῷ θεολογικαῖς στοιχειώσεσιν ».

« Ἡ πάντων αἰτία καὶ ἀποκληρωτικὴ τοῦ Ἰησοῦ θεότης, ἡ τὰ
» μέρη τῇ ὁλότητι σύμφωνα διασώζουσα καὶ οὔτε μέρος οὔτε ὅλον
» οὖσα, καὶ ὅλον καὶ μέρος, ὡς πᾶν καὶ μέρος καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῇ
» συνειληφυῖα καὶ ὑπερέχουσα καὶ προέχουσα, τελεία μέν ἐστιν ἐν
» τοῖς ἀτελέσιν, ὡς τελετάρχις· ἀτελὴς δὲ ἐν τοῖς τελείοις, ὡς ὑπερ-
» τελὴς καὶ προτέλειος. Εἶδος εἰδοποιὸν ἐν τοῖς ἀνειδέοις, ὡς ἰδεάρ-
» χις. Ἀνίδεος ἐν τοῖς εἴδεσιν, ὡς ὑπὲρ εἶδος. Οὐσία ταῖς ὅλαις οὐ-
» σίαις ἀχράντως ἐπιβατεύουσα, καὶ ὑπερούσιος, ἁπάσης οὐσίας ἐξη-
» ρημένη, τὰς ὅλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀφορίζουσα, καὶ πάσης ἀρχῆς
» καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένη. Καὶ μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων, καὶ αἰών,
» καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, καὶ πρὸ αἰῶνος. Πλήρης ἐν τοῖς ἐνδεέσιν, ὑπερ-
» πλήρης ἐν τοῖς πλήρεσιν. Ἄρρητος, ἄφθεγκτος, ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ
» ζωήν, ὑπὲρ οὐσίαν. Ὑπερφυῶς ἔχει τὸ ὑπερφυές, ὑπερουσίως τὸ
» ὑπερούσιον. Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσεως ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐλή-
» λυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνὴρ ὁ Ὑπέρθεος ἐχρημάτισεν (ἵλεω
» δὲ εἴη πρὸς ἡμῶν τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ὑμνούμενα), κἀν τούτοις
» ἔχει τὸ ὑπερφυὲς καὶ ὑπερούσιον, οὐ μόνον ᾗ ἀναλλοιώτως ἡμῖν καὶ
» ἀσυγχύτως κεκοινώνηκε, μηδὲν πεπονθὼς εἰς τὸ ὑπερπλῆρες αὐτοῦ
» πρὸς τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τὸ πάντων καινῶν
» καινότατον ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφυὴς ἦν, ἐν τοῖς κατ᾽ οὐσίαν
» ὑπερούσιος, πάντα ἡμῶν (γ) ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπερέχων ».

Τούτων μὲν οὖν ἅλις. Τί δὲ καὶ αὖθις ὁ Διονύσιος περὶ αὐτοῦ φησιν ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον περὶ εὐχῆς, εὐλαβείας τε καὶ συγγραφῆς θεολογικῆς κεφαλαίῳ, ὅ ἐστι κεφ. γ΄ περὶ θείων ὀνομάτων; « Καὶ τοῦτο
» δὲ ἴσως ἀπολογίας ἄξιον, ὅτι τοῦ κλεινοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν Ἱερο-

---

(α) Ἡ ἐκδ. « τῶν λογίων ».— (β) Ἐν τῇ ἐκδ. τὸ « θείας » οὐ κεῖται.— (γ) Ἡ ἐκδ. « πάντα τὰ ἡμῶν ».

» θέου τὰς θεολογικὰς στοιχειώσεις ὑπερφυῶς συναγαγόντος, ἡμεῖς, » ὡς οὐχ ἱκανῶν ἐκείνων, ἄλλας τε καὶ τὴν παροῦσαν συνεγραψά- » μεθα. Καίτοι γε, εἰ μὲν ἐκεῖνος ἑξῆς διαπραγματεύσασθαι πάσας » τὰς θεολογικὰς πραγματείας ἠξίωσε καὶ μερικαῖς ἀνελίξεσι διῆλθεν » ἁπάσης θεολογίας κεφάλαιον, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἢ μανίας » ἢ σκαιότητος ἐληλύθαμεν, ὡς ἢ ὀπτικώτερον ἐκείνου καὶ θειότερον » οἰηθῆναι ταῖς θεολογίαις ἐπιβαλεῖν, ἢ δὶς τὰ περιττῶς τὰ αὐτὰ λέ- » γοντας (α) εἰκαιολογῆσαι, προσέτι δὲ καὶ ἀδικῆσαι καὶ διδάσκαλον, » ὄντα καὶ φίλον, καὶ ἡμᾶς τοὺς μετὰ Παῦλον τὸν θεῖον ἐκ τῶν ἐκεί- » νου λογίων στοιχειωθέντας, τὴν κλεινοτάτην αὐτοῦ καὶ θεωρίαν καὶ » ἔκφανσιν ἑαυτοῖς ὑφαρπάζοντας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ ὄντι τὰ θεῖα » πρεσβυτικῶς ὑφηγούμενος ἐκεῖνος, συνοπτικοὺς ἡμῖν ὅρους ἐξέθετο, » καὶ ἐν ἑνὶ πολλὰ περιειληφότας, ὡς οἷόν τε ἡμῖν, καὶ ὅσοι καθ' ἡμᾶς » διδάσκαλοι τῶν νεοτελῶν ψυχῶν, ἐγκελευόμενος ἀναπτύξαι καὶ δια- » κρῖναι τῷ ἡμῖν συμμέτρῳ λόγῳ τὰς συνοπτικὰς καὶ ἑνιαίας τῆς νοε- » ρωτάτης τἀνδρὸς ἐκείνου δυνάμεως συνελίξεις· καὶ πολλάκις ἡμᾶς » καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο προέτρεψας, καὶ τήν γε βίβλον αὐτήν, ὡς » ὑπεραίρουσαν, ἀνταπέσταλκας (ὅρα τὴν βίβλον τοῦ θείου Ἱεροθέου, » τὴν σύνεσιν τοῦ ἁγίου Τιμοθέου ὑπερέχουσαν, καὶ διὰ τοῦτο ζη- » τοῦντος αὐτῆς τὴν ἐξήγησιν), ταύτῃ τοι καὶ ἡμεῖς τὴν μέν, τὴν » βίβλον ὡς τελείων (β) καὶ πρεσβυτικῶν διανοιῶν διδάσκαλον, τοῖς » ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἀφορίζομεν, ὥςπερ τινὰ δεύτερα λόγια καὶ τῶν » θεοχρίστων ἀκόλουθα· τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ ἡμεῖς ἀναλόγως ἡμῖν τὰ » θεῖα παραδώσομεν· εἰ γὰρ τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τὸ ταύτῃ » ἑστιᾶν ἑτέρους ὁπόσης ἂν εἴη τελειότητος;»

«Ὀρθῶς οὖν ἡμῖν καὶ τοῦτο εἴρηται, τὸ τὴν μὲν αὐτοπτικὴν τῶν » νοητῶν λογίων θέαν, καὶ τὴν συνοπτικὴν αὐτῶν διδασκαλίαν πρε- » σβυτικῆς δεῖσθαι δυνάμεως· τὴν δὲ τῶν εἰς τοῦτο φερόντων λόγων » ἐπιστήμην καὶ ἐκμάθησιν τοῖς ὑφειμένοις καθιερωταῖς καὶ ἱερωμέ- » νοις ἁρμόζειν· καίτοι καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐπιτετήρηται λίαν ἐμμελῶς, » ὥςτε τοῖς τούτῳ τῷ θείῳ καθηγεμόνι κατ' ἔκφανσιν σαφῆ διηυκρι-

(α) «Λέγοντας». Οὕτως ἡ ἔκδ. καὶ τὸ χειρόγρ. Ἀλλὰ μᾶλλον γραπτέον «λέγοντες», ἵνα ᾖ ἡ σύνταξις «οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐληλύθαμεν ὡς ἢ ἐπιβαλεῖν ἢ εἰκαιολογῆσαι [illegible] » αὐτὰ λέγοντες». — (β) Ἀσαφῶς ἡ ἔκδοσις ἀποδίδωσι τὸ νόημα, γράφουσα [illegible] » ὡς τελείων».

» νημένοις μηδόλως ἐγκεχειρηκέναι ποτὲ πρὸς ταυτολογίαν εἰς τὴν » αὐτὴν τοῦ προτεθέντος αὐτῷ λογίου διασάφησιν. Ἐπεὶ καὶ παρ' » αὐτοῖς τοῖς θεολήπτοις ἡμῶν ἱεράρχαις (ἡνίκα καὶ ἡμεῖς, ὡς αὐτὸς » οἶσθα, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ » ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου σώματος συνεληλύθαμεν, παρῆν δὲ καὶ ὁ » ἀδελφόθεος Ἰάκωβος καὶ Πέτρος, ἡ κορυφαία καὶ πρεσβυτάτη τῶν » θεολόγων ἀκρότης, εἶτα ἐδόκει μετὰ τὴν θέαν ὑμνῆσαι τοὺς ἱεράρ» χας ἅπαντας, ὡς ἕκαστος ἦν ἱκανός, τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθό» τητα τῆς θεαρχικῆς ἀσθενείας) πάντων ἐκράτει (ὁ Ἱερόθεος δη» λαδὴ) μετὰ τοὺς θεολόγους (ἐνταῦθα λέγει τοὺς Ἀποστόλους), ὡς » οἶσθα, τῶν ἄλλων ἱερομυστῶν, ὅλος ἐκδημῶν, ὅλος ἐξιστάμενος » ἑαυτοῦ καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν πάσχων καὶ πρὸς » πάντων, ὧν ἠκούετο καὶ ἑωρᾶτο καὶ ἐγινώσκετο καὶ οὐκ ἐγινώ» σκετο, θεόληπτος εἶναι καὶ θεῖος ὑμνολόγος κρινόμενος ».

Αὐτάρκη καὶ ταῦτα τῆς θεοφυοῦς ἐκείνου διανοίας καὶ ὑψηλῆς ἐμφῆναι τὸ κλέος· δι' ὧν δηλοῦται σαφῶς, ὅτι καὶ τῷ θείῳ Παύλῳ καὶ τῷ μεγάλῳ Ἱεροθέῳ μαθητευθεὶς ὁ θεόληπτος Διονύσιος, δι' ἀμφοτέρων ἐμυήθη τὰ κρείττω καὶ τελεώτερα, τῆς τε οὐρανίου καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας, καὶ ὅτι προβεβηκότως καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ μετὰ γηραλέας τῆς περὶ τὰ θεῖα νοήσεως (τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ « πρε» σβυτικῶς ὑφηγεῖσθαι ») ὁ ἱερὸς οὗτος ἔγραψεν Ἱερόθεος, καὶ ὡς τὰ τοῦδε συγγράμματα δευτέραν ἁγίαν νομιστέον Γραφήν, καὶ ὡς συμπαρῆν καὶ αὐτὸς τοῖς Ἀποστόλοις, καὶ αὐτῷ Διονυσίῳ καὶ Τιμοθέῳ, καὶ ἑτέροις πλείοσιν ἐπὶ τῇ ἐκκομιδῇ καὶ κηδείᾳ τοῦ ἱεροῦ τῆς Θεοτόκου σκήνους, καὶ ὅτι ψαλμοὺς ἐμελῴδησε τότε καί τινας ἐπιταφίους εἶπεν ᾠδάς, ὅλος ἐκδημῶν, ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν πάσχων, ἀπαθὲς τῷ ὄντι καὶ μακάριον πάθος· ὑφ' οὗ πάντων κρατεῖν καὶ ὑπερέχειν παρὰ πάντων τῶν συνόντων οἷα θεόληπτος καὶ θεῖος ὑμνολόγος ἐκρίνετο. Εἶτα ἑξῆς (α)· « Καὶ τί ἂν σοι περὶ τῶν ἐκεῖ θεολογηθέντων εἴποιμι (β); καὶ γὰρ εἰ » μὴ καὶ ἐμαυτοῦ ἐπιλέλησμαι, πολλάκις οἶδα παρὰ σοῦ καὶ μέρη » τινὰ τῶν ἐνθεαστικῶν ἐκείνων ὑμνῳδιῶν ἐπακούσας » . . . « καὶ » ἵνα (γ) τὰ ἐκεῖ μυστικὰ καὶ ὡς τοῖς πολλοῖς ἄρρητα καὶ ὡς ἐγνω-

(α) Αὐτόθ. ἤτοι ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομ. κεφ. γ'.— (β) Ἡ ἔκδ. «λέγοιμι».— (γ) Ἡ ἔκδ. «ἀλλ' ἵνα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» σμένα σοι, παραλείψωμεν, ὅτε τοῖς πολλοῖς ἐχρῆν κοινωνῆσαι καὶ » ὅσους δυνατὸν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερογνωσίαν προςαγαγεῖν, ὅπως » ὑπερεῖχε τοὺς πολλοὺς τῶν ἱερῶν διδασκάλων καὶ χρόνου τριβῇ, » καὶ νοῦ καθαρότητι, καὶ ἀποδείξεων ἀκριβείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς » ἱερολογίαις, ὥςτε οὐκ ἄν ποτε πρὸς οὕτω μέγαν ἥλιον ἀντωπεῖν » ἐνεχειρήσαμεν. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς ἑαυτῶν συνῃσθήμεθα καὶ ἴσμεν, » ὡς οὔτε ἱκανῶς νοῆσαι τὰ νοητὰ τῶν θείων χωροῦμεν, οὔτε ὅσα » ῥητὰ τῆς θεογνωσίας ἐξειπεῖν καὶ φράσαι. Πόρρω δὲ ὄντες, ἀπο- » λειπόμεθα τῆς τῶν θείων ἀνδρῶν εἰς θεολογικὴν ἀλήθειαν ἐπιστή- » μης, ὅτι πάντως ἂν εἰς τοῦτο διὰ περισσὴν εὐλάβειαν ἐληλύθαμεν, » εἰς τὸ μηδόλως ἀκούειν ἢ λέγειν τι περὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, εἰ » μὴ κατὰ νοῦν εἰλήφαμεν, ὡς οὐ χρὴ τῆς ἐνδεχομένης τῶν θείων » γνώσεως ἀμελεῖν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἔπεισαν οὐ μόνον αἱ κατὰ φύσιν » ἐφέσεις τῶν νοῶν ἐρωτικῶς ἀεὶ γλιχόμεναι τῆς ἐγχωρούσης τῶν ὑπερ- » φυῶν θεωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν θείων θεσμῶν ἡ ἀρίστη διάτα- » ξις· τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀποφάσκουσα πολυπραγμονεῖν, καὶ ὡς ὑπὲρ » ἀξίαν καὶ ἀνέφικτα· πάντα δὲ ὅσα ἐν ἡμῖν ἐφίεται (α) καὶ δεδώ- » ρηται μανθάνειν, προσεχῶς ἐγκελευομένη καὶ ἑτέροις ἀγαθοειδῶς » μεταδιδόναι. Τούτοις οὖν καὶ ἡμεῖς πειθόμενοι καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν » τῶν θείων εὕρεσιν μὴ ἀποκαμόντες ἢ δειλιάσαντες (β), ἀλλὰ καὶ » τοὺς μὴ δυναμένους εἰς τὰ ἡμῶν κρείττονα θεωρεῖν, ἀβοηθήτους » καταλιπεῖν οὐ καρτεροῦντες, ἐπὶ τὸ συγγράφειν ἑαυτοὺς καθήκα- » μεν, καινὸν μὲν οὐδὲν εἰςηγεῖσθαι τολμῶντες, λεπτοτέραις δὲ καὶ » ταῖς κατὰ μέρος ἑκάστου (γ) ἐξετάσεσι, τὰ συνοπτικῶς εἰρημένα » τῷ ὄντως Ἱεροθέῳ διακρίνοντες καὶ ἐκφαίνοντες».

Τί δὲ δηλοῦν καὶ ταῦτα τῷ Διονυσίῳ βούλεται; ὅτι καὶ οἱ θεῖοι νόες κατὰ φύσιν ἐφίενται τῆς ἐγχωρούσης τῶν ὑπερφυῶν θεωρίας· καὶ ὅτι τινὰ τῶν συνοπτικῶς εἰρημένων τῷ μεγάλῳ Ἱεροθέῳ τῆς κατὰ μέρος λεπτοτέρας ἑρμηνείας ἠξίωσεν. Ἐπισημαντέον δὲ ὅτι καὶ ἑτέρων αὐτοῦ πραγματειῶν πεποίηται μνήμην. Ἱκανὰ μέντοι καὶ τὰ εἰρημένα τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιστημονικόν, θεόληπτόν τε καὶ μεγαλοφυὲς παραστῆσαι, ἃ δὴ μόνα τῶν ἡμετέρων λόγων χωρὶς πρὸς ἐγκωμίου λόγον ἀρκεῖ. Ἀλλ' ἐπεί, φασί, πείθεσθαι ἄμεινον ποιεῖν ἄξιον, προς-

---

(α) Τὸ χειρόγρ. «ἡμῖν ἐφεῖται». — (β) Ἡ ἔκδ. « ἀποδειλιάσαντες». — (γ) Ἡ ἔκδ. «ἕκαστον».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τεθείκαμεν τοῖς ἐκείνου τὰ παρ' ἡμῶν, ὡς ῥάκους ἐπίβλημα παλαιὸν ἱματίῳ καινόν (α)· καίπερ οὐδ' ἀγνοοῦντες, ὅτι τὰ ἐκείνου καλῶς ἂν ἔχοι τιμᾶν σιωπῇ μᾶλλον ἢ λόγοις ἐπιχειρεῖν ἐπαινεῖν παντὸς λόγου μεγαληγορίας ὑπερκείμενα, ἃ καὶ τὸ θαυμάζειν ἐργῶδες, ὡς δεῖ, πολλῷ δὲ δήπου τὸ ἐπαινεῖν ἐργωδέστερον.

Εἰ γὰρ αὐτὸς Διονύσιος ὁ πολὺς τὰ θεῖα, ὁ τῶν οὐρανίων διακόσμων ὑφηγητὴς ὑπερκόσμιος καὶ θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας ἔμπλεως, τῆς αὐτῶν ἀποδεῖν ἔφη νοήσεως, Τιμόθεος δὲ ὁ ἐν ἱεραποστόλοις ἱερομάρτυς τὴν ἐμπεριειληφυῖαν ταῦτα βίβλον, ὡς τὴν αὐτοῦ νόησιν ὑπεραίρουσαν τῷ χρήσαντι (;) ἀνταπέσταλκε, τίς ἂν ἕτερος εἰ κατὰ Σωκράτη καὶ Πλάτωνα τὴν σοφίαν, ἢ Δημοσθένη ἢ Θουκυδίδην περιττῶς ἐν λόγοις νομίζοιτο, τῆς τούτων ἢ νοήσεως ἢ εὐφημίας ἀφίκοιτο; πᾶν γὰρ τὸ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενον παντὸς ὑπέρκειται καὶ λόγου καὶ θαύματος, καὶ τό τε τῆς φύσεως μέγεθος καὶ τὸ τῆς διανοίας ὑπερφυὲς καὶ καθαρὸν τοῦ συντεταχότος παρίστησιν, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, τὸ μετὰ κάλλους ἐνηλλαγμένον τῆς λέξεως, τὸ τῆς φράσεως εὐκρινὲς καὶ ἡδύ, τὸ λαμπρὸν τοῦ λόγου καὶ μαργαρῶδες, τὸ τῆς συνθήκης ἐντέχνως διεσκευασμένον, τὸ μετ' εὐχρηστίας ἄφθονον τῶν ἐνθυμημάτων, τὸ θεοπρεπὲς τῶν νοημάτων καὶ ὑψηλόν, τὴν μετὰ σαφηνείας σεμνότητα τῆς τριαδικῆς θεολογίας καὶ τῆς τοῦ θεοῦ Λόγου οἰκονομίας τὸ μυστηριωδῶς ἐξαγγελτικόν. Τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὸ μέγεθος, τὸ ἀξίωμα, τὰ ἄλλα πάντα, ἃ καθὸ θεῖά τε καὶ σεβάσμια, ταῖς θεοχαράκτοις ἐκείναις ἁμιλλᾶται πλαξίν, οὐκ ἔλαττον τέρπειν τὴν ἀκοὴν ἐπιστάμενα, ὥσπερ ὠφέλιμον παρέχεσθαι τὴν διδασκαλίαν παραπλησίαν ἔχοντα τοῖς νόμοις τὴν δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐκείνοις συμβέβηκεν οὐχ οὕτω τέρπειν τὴν ἀκοήν, ὅσῳ τῷ βίῳ λυσιτελεῖν. Καὶ ταῦτα δὲ μεγάλα μὲν εὐφραίνειν τοὺς ἐπαΐοντας δύναται, μειζόνως δὲ εὐεργετεῖν τοὺς πειθομένους κατεπαγγέλλεται. Ὥστε μὴ τοσοῦτόν τις τὴν καλλιέπειαν θαυμαζέτω τοῦ λόγου, ὅσον τὸ ἐντεῦθεν ἀποτελούμενον θεωρείτω. Τὸν γοῦν τοσοῦτον μὲν τὴν ἀρετήν, τηλικοῦτον δὲ τὴν σοφίαν τίνι δέον παρεξετάσαι διὰ συγκρίσεως; Ἀγγέλοις; καὶ γὰρ ἀγγελικῶς ἐπολιτεύσατο μετὰ σώματος. Ἀποστόλοις; καὶ γὰρ ἀποστολικὴν ἐγχειρισθεὶς ἐκτετέλεκε λειτουργίαν. Μάρτυσι; καὶ γὰρ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ καὶ λόγοις καὶ ἀγωνί-

---

(α) Γραπτέον ἴσως «ὡς ῥάκους ἐπίβλημα παλαιῷ ἱματίῳ καινόν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σμασιν. Ἱεράρχαις; καὶ γὰρ ἀνεπιλήπτως ἀρχιερατεύσας, Θεῷ εὐηρέστησεν. Διδασκάλοις; ὅτι καὶ διδασκαλικὴν ὑπὲρ πλείονας μετῆλθε διακονίαν. Ἀλλ' οὐρανῷ; εἰκότως· καὶ γάρ, οἷά περ ἄστρασι, ταῖς τῶν ἀειφανῶν ἔργων καὶ λόγων ἐναγλαϊζόμενος χάρισι, δόξαν Θεοῦ διηγήσατο. Ἡλίῳ; ὅτι ταῖς ἁγιοπρεπέσι λαμπρότησι κατήστραψε τὴν ὑφήλιον. Σελήνῃ; ὅτι τῆς ἀγνοίας τὸ τεῖχος τὸ ἀλαμπὲς γνώσεως ἀληθοῦς μαρμαρυγαῖς ἐδᾳδούχησεν. Παραδείσῳ; ὅτι ταῖς διαφόροις ἀρεταῖς, οἷα πολυχρόοις ἄνθεσι, τὴν τοῦ Θεοῦ κοσμήσας εὐωδίασεν Ἐκκλησίαν. Θαλάσσῃ θεωριῶν; Ποταμῷ εἰρήνης; ὅτι ζωηρρύτων ὑδάτων θεορρημοσύνης ἐξέβλυσεν, εἰρήνην καὶ ἀγαθὰ προφητικῶς εὐαγγελισάμενος. Ὀργάνῳ μουσικῷ; Εὐήχῳ σάλπιγγι; ὅτι περ ὁ τῆς αὐτοῦ θεολογίας παναρμόνιος φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν ἀποστολικῶς καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις.

Εἰ δὲ σκεῦος αὐτὸν καλέσομεν ἐκλογῆς, ἀληθεύσομεν· ἐβάστασε γὰρ καὶ οὗτος τὸ Χριστοῦ πανάγιον ὄνομα ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων υἱῶν Ἰσραήλ. Εἰ δὲ καὶ υἱὸν βροντῆς ὀνομάσομεν, καιρίως ἐροῦμεν· καὶ γὰρ καὶ οὗτος τῇ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος μεγαλοφωνίᾳ οὐρανίων θεωριῶν ἐβρόντησεν ἡμῖν ἀπηχήματα.

Τοσούτοις αὐτὸν στεφάνοις ἡ ἀρετὴ κατεκόσμησεν. Τοσούτων ἀγαθῶν ἰδέαις ἡ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν κατεποίκιλεν. Τίνα οὖν πρότερον θαυμάσαι ἢ ἐπαινέσαι χρεών; ἐκ πολλῆς γὰρ τῆς εὐπορίας ἡ ἀπορία. Τὸν θεοσεβῆ; Τὸν φιλόθεον; Τὸν φιλόσοφον; Τὸν ῥήτορα; Τὸν Ἀπόστολον; Τὸν ἀρχιερέα; Τὸν ἱεροπρεπῆ συγγραφέα καὶ διδάσκαλον; ἢ τὸν πάσης δικαιοσύνης ἐργάτην καὶ ἀρετῆς; πάντα γὰρ ταῦτα, καὶ εἴ τι τούτοις ἑπόμενον συλλαβὼν ἔσχεν. Τίς οὖν ἀρκέσει λόγος τοῖς αὐτοῦ κατορθώμασιν; ἢ ποία δυνήσεται γλῶσσα τῶν ἐγκωμίων ἐφικέσθαι τῶν ἐκείνου; ὅταν γὰρ ἅπαν καλὸν συλλαβοῦσα ἔχῃ μία ψυχή, καὶ ἅπαν μεθ' ὑπερβολήν, πῶς ἄν τις περιέσεται τοῦ μεγέθους τῶν ἐγκωμίων;

Ἐγὼ δὲ τοῦτο μόνον τοῖς εἰρημένοις προςθείς, καταπαύσω τὸν λόγον, ὅτι μετὰ τοσούτων καὶ τοιούτων τῶν ἐφοδίων ἐν γήρᾳ καλῷ μετηλλαχὼς τὴν ζωήν, τῆς τῶν Πατριαρχῶν καὶ Προφητῶν, Ἀποστόλων τε καὶ Μαρτύρων καὶ πάντων τῶν δικαίων τῆς συσκηνίας τε καὶ συναυλίας ἠξίωται, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν σὺν αὐτοῖς πρεσβείας ποιούμενος, ἀταράχως τὴν ἅλμην διαπλεῦσαι τοῦ βίου καὶ πρὸς τοὺς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γαληνοὺς καὶ ἀκύμονας ἐνορμισθῆναι λιμένας τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας.

Ἔχεις ἐν τούτοις, ὦ μακαριώτατε τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, τὰ παρ' ἡμῶν σοι προσενηνεγμένα τῆς ἀξίας οὐ τῆς δυνάμεως ἀποδέοντα. Ἀντιπαρέχοις λοιπὸν ἡμῖν τὰ παρὰ σαυτοῦ, ὅσα δι' ἐντεύξεως παρέχειν ἰσχύς (α)· νῦν μὲν εὐεξίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἄφεσιν ἐπταισμένων πειρασμῶν, ἀπαλλαγὴν ἀδοκήτων καὶ τέλος ἄξιον φιλανθρωπίας ἁγίου Θεοῦ. Πρὸς δὲ τὸ μέλλον τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Χριστοῦ παράστασιν ἀνεπαίσχυντον καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις καὶ μέρος· τούτων γάρ σοι τὴν κτῆσιν καὶ μετουσίαν ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ φιλόσοφος ἐφιλοτιμήσατο βίος σὺν ἀντιλήψει Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, καὶ παρὰ πάντων εὐχαριστία, τιμή τε καὶ αἴνεσις, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(α) Γραπτέον ἴσως «ἰσχύεις».

Ἐν τῇ κατὰ τὰ Μετέωρα ἱερᾷ μονῇ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῇ κατ' ἐξοχὴν ἐπικαλουμένῃ «Μετέωρα», ἐνετύχομεν (τῇ 18 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1882) (α) χειρογράφῳ τινὶ βίβλῳ, ἧς ὁ τῆς γραφῆς χαρακτὴρ ὑπεδήλου ὅτι ἐγράφη περὶ τὴν ιϛ′ ἑκατονταετηρίδα. Ἦν δ' αὕτη ἐκ χάρτου, σχῆμα μὲν ἔχουσα τὸ τοῦ μικροῦ 8ου, περιεχόμενον δὲ πραγματείας διαφόρους, θεολογικῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ὕλης, ἐν αἷς καὶ τὴν ἑπομένην *Ἐξομολόγησιν* Γενναδίου ἐκείνου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ πρώτου ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσαντος. Ταύτην οὖν ὡς κειμήλιον πολύτιμον ὑπολαβόντες καὶ μνημεῖον χαρακτηριστικώτατον τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πορείας ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως τύποις νῦν ἐκδιδόντες, γηθοσύνως προσφέρομεν τοῖς Ἕλλησιν ὡς ἱερώτατον δῶρον. Καὶ ὄντως· ἐάν τις ἀναλογίσηται τὴν μεγάλην προσωπικὴν βαρύτητα τοῦ γράψαντος καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἐφ' ἁγιότητι καὶ περινοίᾳ φήμην, ἔτι δὲ τὸ περιβάλλον αὐτὸν ὕπατον τῆς Πατριαρχείας καὶ Ἐθναρχείας ἀξίωμα καὶ τὰς περιστάσεις, καθ' ἅς, καὶ τὸν σκοπόν, δι' ὃν τὴν *Ἐξομολόγησιν* ἔγραψε, καὶ ἰδιαίτατα μάλιστα τὰ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ διατυπουμένων Ἀρχῶν ἀποτελέσματα, πεισθήσεται πάντως ὅτι τὸ νῦν πρῶτον δημοσιευόμενον ἔγγραφον ἀνήκει ἐν τοῖς τιμαλφεστέροις τῶν περισωθέντων λειψάνων τῆς προγονικῆς τῶν Ἑλλήνων κληρονομίας.

Ὡς ἔστι δ' εἰκάσαι, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος *Ἐξομολόγησις*, οὖσα ἐπίτηδες κατὰ τὸν συνήθη τύπον συντεταγμένη τῶν ἐκκλησιαστικῶν Εὐχῶν, προώριστο, ἵνα ἀναγινώσκηται παρὰ τῶν ὑποδουλωθέντων

(α) Τότε ἀπεστάλημεν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἵνα περισυναγάγωμεν τὰ κατὰ τὰς Βιβλιοθήκας τῶν μονῶν τῆς ἄρτι σὺν Θεῷ ἐλευθερωθείσης Θεσσαλίας χειρόγραφα. Συλλέξαντες δὲ 1200 περίπου τοιαῦτα ὕλης τε καὶ ἀξίας διαφόρου, μετηγάγομεν εἰς Ἀθήνας. Κεῖνται δὲ νῦν ἐν τῷ τῶν χειρογράφων τμήματι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἀλλ' ἐκ τῆς εἰρημένης μονῆς τῶν «Μετεώρων», εἰς ἥν, ὡς τὴν κεντρικωτέραν τε καὶ τῶν ἄλλων ἐπισημοτέραν καὶ μείζονα, σενερρύησαν τὰ χειρόγραφα πολλῶν θεσσαλικῶν μονῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ διαφόρους αἰτίας διαλυθεισῶν, μόλις τὸ δέκατον τῶν χειρογράφων κατωρθώθη ἡμῖν λαβεῖν, ἐξ ἀντιστάσεως ἀνοήτου τῶν ἀνοήτων περιοίκων καὶ ἐξ ἀδρανείας τῶν Ἀρχῶν. Ἤδη μετ' ἄλγους πληροφορούμεθα, ὅτι τῶν ἐναπομεινάντων τὰ μὲν διηρπάγησαν, τὰ δὲ ἐκρύβησαν. Οἵα ἐθνικοῦ θησαυροῦ ἀπώλεια! . . .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Χριστιανῶν ἢ δημοσίᾳ ἐπ᾽ ἐκκλησίᾳ, ἤ, τὸ καὶ πιθανώτερον, ἐν ταῖς κατ᾽ ἰδίαν προσευχαῖς (α). Πλὴν εἴτε οὕτως, εἴτε ἐκείνως, ὡς ἐξηγοῦσα ἡμῖν ἐπισημότερον καὶ ὑποτυποῦσα παντὸς ἄλλου ἱστορικοῦ τῆς τότε ἐποχῆς μνημείου πιστότερον τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατάστασιν μετὰ τὰς πρώτας ἀμέσως στιγμὰς τοῦ ῥαγδαίου καὶ κεραυνοβόλου ἐκείνου τῆς κατακτήσεως πλήγματος, πολλῆς καὶ ἐμβριθοῦς παρέχει μελέτης ὑπόθεσιν. Καὶ εἶχεν ἄν τις, ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης τῆς *Ἐξομολογήσεως* τὸ ἐνδόσιμον λαβών, θαυμάσαι οὐ μόνον τὸν ἐκκλησιαστικῶς προνοητικώτατον, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτικῶς διορατικώτατον νοῦν τοῦ ἀνδρός, ὃν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια ἀνύψωσε τότε εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἵνα περισυναγάγῃ τοὺς καταπεπληγμένους καὶ ἀπεγνωσμένους Ἕλληνας, ὡς ἡ ὄρνις τοὺς νεοσσούς.

Ἀνάγκη δ᾽ ἐνταῦθα μὴ διελθεῖν ἀπαρατήρητον ὅτι ἡ *Ἐξομολόγησις* τοῖς ἐξ ἐπιπολῆς αὐτὴν ἀναγινώσκουσι καὶ τροχάδην φανήσεται ἴσως ἢ ὡς καθαρῶς θρησκευτικὸν ἔχουσα χαρακτῆρα καὶ τοῦτον μόνον, ἢ ὡς ἐλαφρῶς καὶ ἐν παρόδῳ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἁπτομένη ἐθνικοῦ δυστυχήματος. Ἀλλ᾽ οἱ συντονώτερον αὐτὴν μελετῶντες καὶ τῇ διανοίᾳ εἰς τὰς καθ᾽ ἃς αὕτη ἐγράφη ἡμέρας ἀναγόμενοι, οὗτοι τὸ κατ᾽ ἀνάγκην αὐτὴν περιβάλλον ἐκκλησιαστικὸν περικάλυμμα αἴροντες ἀνακαλύπτουσι τὸ πατριαρχικὸν πλῆκτρον κροῦον λίαν ἐντόνως τε καὶ ἐντέχνως πάσας τὰς μυχίας χορδὰς τῆς τῶν Ἑλλήνων ψυχῆς, τότε μάλιστα, εἴπερ ποτέ, ἀφῆς ἐπιτηδείας καὶ κρούσεως ψυχαγωγοῦ δεομένης. Ἡ τοῦ ὑψίστου τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας, λέγω, καὶ τῆς αὐτονομίας τῆς Πατρίδος στέρησις μεθ᾽ ἁπάντων τῶν ἀθρόως

(α) Τοὐντεῦθεν ἄπορον ἀληθῶς παντί που φανήσεται πῶς τοσαύτη ἀντιγράφων τῆς «Ἐξομολογήσεως» σπάνις. Ἡμῖν γε δοκεῖ, ὅτι τὸ ἔγγραφον, καίπερ εἰς πλείστων τὸ κατ᾽ ἀρχὰς κυκλοφορῆσαν χεῖρας, ἕνεκεν ὅμως τοῦ οὕτως ἐπισήμως ἐκδηλουμένου ἐν αὐτῷ πάθους κατὰ τῶν κατακτητῶν Τούρκων, λίαν πρωΐμως ἤρξατο περιορίζεσθαι. Ἰστέον δ᾽ ὅτι τοῦ αὐτοῦ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐξεδόθη ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ τῷ 1501 ἐν Ῥώμῃ «*Εὐχὴ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν*» ὑπὸ Ἄλδου Μανουτίου (Aldo Manutio. Ὅρ. Πατρολ. ὑπὸ Migne, Τόμ. ΡΞ΄, σελ. 525), ἥτις ἀνετυπώθη καὶ ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1799 (Ὅρ. Ἀπάνθισμα Εὐχῶν, σελ. 155). Ἡ Εὐχὴ αὕτη, κατὰ τὰ δύο τρίτα οὖσα συντομωτέρα τῆς νῦν ἐκδιδομένης «Ἐξομολογήσεως», πάσης τε τῆς δυνάμεως ἐκείνης ἔν τε λέξεσιν ἔν τε νοήμασι καὶ αἰσθήμασιν ἀμοιροῦσα καὶ ἀμυδρότατα μόλις που ὁμοιότητος ἴχνη πρὸς ἐκείνην σώζουσα, παρέχει ὑπόνοιαν, ὅτι οὐ μετὰ πολὺν ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως χρόνον δι᾽ αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία ἐκ προνοίας ἀντικατέστησε τὴν πρώτην ἐθνικὴν «Ἐξομολόγησιν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

παρακολουθησάντων αὐτῇ ἀνιαρῶν, ἐγένετο, ὡς εἰκός, αἰσθαντικωτέρα τε καὶ ὀδυνηροτέρα ἅμα τῇ Ἁλώσει. Τὸ δὲ πρὸς αὐτὰς φίλτρον, κενὰς ἤδη μακαρίας καταστάσας, ἑπόμενον ἦν ἀναρριπισθῆναι ἐν ταῖς τῶν Ἑλλήνων ψυχαῖς τοσούτῳ θερμότερον, ὅσῳ χαλεπώτερα ἦσαν τὰ ἃ ἔπασχον δεινά. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἅμα τότε καὶ Ἐθνάρχης τοῦ αἰχμαλωτισθέντος Ἔθνους καταστάς, τούτων τῶν αἰσθημάτων τοῦ Γένους διερμηνευτὴς πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων γινόμενος, ἀποτείνει πρὸς αὐτὸν λόγους, κρουνοὺς προκαλοῦντας δακρύων καὶ συγκινοῦντας βαθύτατα καὶ τὴν ἀπαθεστέραν ψυχήν.

«*Μὴ ἐπιλάθου*, λέγει, *Κύριε, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου τῆς » ταλαιπωρίας ἡμῶν, τῆς θλίψεως, τῆς πτωχείας, τῶν ἀνηκέστων » ὀδυνῶν, τῆς ἀφορήτου πικρίας. Ἐκολλήθησαν εἰς γῆν αἱ γαστέρες » ἡμῶν, ἐκπεπνεύκαμεν, διαπεφωνήκαμεν, συνετρίβημεν ὡς σκεύη κε» ραμέως ταῖς ἐπαγωγαῖς τῶν δεινῶν... Οἱ ταῖς διαθήκαις σου πο» λεμοῦντες (α) διήρπασαν αὐτοῖς τὴν ἐκλεκτὴν μερίδα τῶν δούλων » σου (β). Πανταχοῦ διεσπάρημεν. Ὄνειδος προκείμεθα οὐ τοῖς γεί» τοσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. Μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς » τοῖς κύκλῳ ἡμῶν ἐγενόμεθα. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΥΜΦΟΡΑΣ ΕΙΣ » ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ ΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝ ΒΙΟΝ!*»

Ταῦτα σχετλίως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὁ Πατριάρχης ἐκτραγῳδῶν, τὴν μὲν ὀδύνην τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνακουφίζει, αὐτοὺς δὲ γυμνάζει εἰς τὸ φέρειν τὰ δεινὰ τῶν καιρῶν γενναίως, ἐμμένειν τε στερρῶς ἐν τῇ πατρῴᾳ πίστει καὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἐπ' αὐτῶν μόνον τὴν ἐλπίδα στηρίζειν τῆς ἐκ τοῦ καταποντισμοῦ διασώσεως.

Ἀλλ' ἡ ἀπερίγραπτος ἐκείνη συμφορά, ὅτι οὐκ ἐπῆλθεν αὐτόματος, ἀλλ' ἦν ἀποτέλεσμα προηγηθείσης γενικῆς τοῦ ἔθνους ἐξαχρειώσεως ἐκ τῆς ἱστορίας παντί που καὶ γνώριμον καὶ σαφές. Τὸ δὲ παρήγορον, ὅτι μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων συντριβὴν καὶ τὴν κοινὴν αἰχμαλωσίαν κοινὴ πάντας τοὺς Ἕλληνας κατέσχε πεποίθησις, ὅτι τῆς συμφορᾶς αἰτία κυρία ὑπῆρξεν οὐ τοσοῦτον ἡ τοῦ κατακτητοῦ δύναμις, ὅσον αἱ τὸν πολιτικόν, κοινωνικὸν καὶ ἰδιωτικὸν τοῦ ἔθνους βίον κατακλύσασαι ἁμαρτίαι. Ὁ δὲ Πατριάρχης Γεννάδιος,

---

(α) Οἱ ἐπιδραμόντες Τοῦρκοι δηλαδή.— (β) Αἰνίσσεται πιθανῶς ἐνταῦθα ὁ Πατριάρχης τοὺς καὶ ἐν πάσαις μὲν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, ἀλλ' ἰδίως τοὺς ἔναγχος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει αἰχμαλωτισθέντας κατὰ τὴν Ἅλωσιν νεανίσκους καὶ τὰς παρθένους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀνὴρ σοφὸς καὶ περινούστατος, τὸ σωτήριον τοῦτο φρόνημα κρατῦναι θέλων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀθρόον τὸ Ἔθνος καθοδηγεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ποιεῖ αὐτὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰ ἴδια ἁμαρτήματα, ἐφ' οἷς κατ' ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἔδει οὕτω σκληρῶς τιμωρηθῆναι. «Διεφθάρημεν, ἀνακράζουσι πρὸς τὸν Θεὸν διὰ στόματος τοῦ Πατριάρχου ὁμοφώνως οἱ Ἕλληνες, διεφθάρημεν καὶ ἐβδελύχθημεν ἐν τοῖς ἡμῶν ἐπιτηδεύμασιν. Πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρειώθημεν... Τὰ σώματα ἡμῶν τοῖς πάθεσιν ἐξεδώκαμεν. Τὰς ψυχὰς ἡμῶν τοῖς σώμασι προςηλώσαμεν. Αἱ δεξιαὶ ἡμῶν δεξιαὶ ἀδικίας ἐγένοντο. Αἱ γλῶσσαι ἡμῶν ἐβλασφήμησαν κατὰ τῶν ἁγίων σου... Ὠμνύομεν τοῖς πλησίον αὐτοῖς, καὶ ἠθετοῦμεν. Δικαιοσύνην καὶ κρίσιν ἐβδελυξάμεθα... Οἱ Ποιμένες ἠπατῶμεν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς τρίβους αὐτοῦ ἐταράττομεν, καὶ ἐν ἀρετῆς προσχήματι πονηρίαν ἐδιδάσκομεν. Οἱ Ἄρχοντες ἠπειθοῦμεν τοῖς νόμοις σου, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα... Ἁπλῶς εἰπεῖν, παρασυνεβλήθημεν».

Καὶ ἐπέπρωτο ἄρα τῷ τῶν Ἑλλήνων γένει, ἐν τῷ βυθῷ βαπτισθέντι τῶν συμφορῶν, αἰσθέσθαι πρῶτον τῆς ἧς ἔχρῃζεν ἐξαγνίσεώς τε καὶ καθάρσεως. «Νῦν, λέγει ἡ *Ἐξομολόγησις*, κατανοοῦμεν τὴν αἰσχύνην τῶν ἡμετέρων προςώπων, ὡς ἐν κατόπτροις, ταῖς συμφοραῖς, ἐν αἷς ἐπαιδεύθημεν».

Ἐνταῦθα τέλος σημειωτέον ὅτι εἰ ἡ μὲν καθαρὰ ἐξομολόγησις ἔκφανσίς ἐστι καὶ ἐκδήλωσις τῆς ἔνδον συντελεσθείσης ἐπὶ τὸ κρεῖττον τροπῆς, αὕτη δὲ πάλιν τῆς σωτηρίας καθίσταται πηγὴ καὶ ἀρχή, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἅμα τῇ Ἁλώσει στραφὲν ὅλως εἰς ἑαυτό, διαγνὸν τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων τὰ ἕλκη καὶ εἰς τὴν τῆς μετανοίας ὁδὸν εἰςελθόν, ἔπραξε τὴν πρώτην πρᾶξιν, ἐξ ἧς μετὰ καιροὺς ἡ νέα αὐτοῦ ἐθνικὴ ζωὴ ἐξανέτειλεν.

Καὶ ἐστέναξε μὲν ἐφ' ὁλοκλήρους αἰῶνας ἐπωδύνως διὰ τὴν προςβολὴν τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς· ποταμοὺς ἔχυσε δακρύων ἐπὶ τῇ ἁρπαγῇ καὶ ἐξωμοσίᾳ τῶν φιλτάτων· ἐπένθησέ τε καὶ ἐσκυθρώπασεν, ἀπογυμνωθὲν παντὸς ἀνθρωπείου δικαίου· ἐβλήθη σύσσωμον, κυριολεκτικῶς εἰπεῖν, εἰς τὸν λέβητα τοῦ μαρτυρίου· ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τῆς βασάνου πυρός· ἐδοκίμασε πάσας τοῦ βρασμοῦ τὰς ὀδύνας· ἀλλ', ὡς ἐκ θαύματος, οὐκ ἐξηφανίσθη. Μᾶλλον δὲ εἶχεν ἄν τις εἰπεῖν, ἐξαγνισθὲν τοῖς παθήμασι καὶ καθαρθέν, ὡς χρυσὸς ἐν χωνευτηρίῳ, ἐξῆλθε νέαν ἔχον σώματος ῥώμην καὶ ψυχῆς σθένος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰ δ' ἡ πλήρης αὐτοῦ ἀποκατάστασις οὔπω συνετελέσθη καὶ νέων περιπετειῶν σειρὰ προςαναμένει αὐτό, ὡς τοῦτο προμηνύει ἡ ἐνεστῶσα τῶν πραγμάτων φορά, ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ πικρᾶς πείρας διδαχθήτω ὅτι πρὸ πάντων ἡ τοῦ αὐτοῦ μέτρου χρῆσις, ἤτοι ἡ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων ἐπισκόπησίς τε καὶ διόρθωσις, ἔσεται αὐτῷ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ λυσιτελέστερον καὶ ἀσφαλέστερον πρὸς διάσωσιν μέσον.

Ἐὰν δέ ποτε (ὡς εἴθε γένοιτο) καθιερωθῇ ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἡ 29η τοῦ Μαΐου μηνὸς ὡς πένθιμος ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ἑορτὴ καὶ θεσπισθῇ κατ' αὐτὴν ἡ τέλεσις ἱεροῦ μνημοσύνου ὑπὲρ τοῦ ὡς μάρτυρος τῆς χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῆς ἑλληνικῆς Πατρίδος ἡρωϊκῶς πεσόντος τελευταίου βασιλέως Κωνσταντίνου ἐκείνου τοῦ Παλαιολόγου, τῆς ἐπ' Ἐκκλησίαις δημοσίας ἀναγνώσεως τῆς *Ἐξομολογήσεως* ταύτης Γενναδίου τοῦ Πατριάρχου ὑψηλότερόν τε καὶ διδακτικώτερον ταῖς τε νῦν καὶ ταῖς μελλούσαις τοῦ Πανελληνίου γενεαῖς κήρυγμα φαντασθῆναι οὐ δυνάμεθα.

ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΕΥΧΗ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝΑ ΚΑΙ ΤΡΙΣΥΠΟΣΤΑΤΟΝ ΘΕΟΝ, ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΚΑΙ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟΝ ΤΡΙΑΔΑ

ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΩΣ

Κύριε ὑπεράγιε, δημιουργὲ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς πάντων ἔφορε, πάνσοφε, πάντων κυβερνῆτα, βασιλεῦ φοβερώτατε, κριτὰ δικαιότατε, Πάτερ εὐσπλαγχνότατε· ἡ ἀδιαίρετος κατὰ φύσιν Μονὰς ἐν ὑποστάσεων ἀσυγχύτῳ Τριάδι (καθὼς ἡμῖν ἀποκαλυφθῆναι εὐδόκησας καὶ ἐν τῷδε τῷ σκοτεινῷ βίῳ), νοῦ ἄναρχε, Λόγῳ ἐνυποστάτῳ καὶ Πνεύματι ζῶντι καὶ ζωτικῷ πάντων αὐτοτελῶς τελειούμενε καὶ τὴν ἀΐδιον καὶ μακαρίαν ἀνύων ἐν σεαυτῷ ζωήν· ὧν τὸν μὲν Λόγον σου ἔδωκας ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις δούλοις σου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ προσληφθείσῃ φύσει ἡμῶν σωτῆρα καὶ ἰατρὸν καὶ διδάσκαλον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεόν, τὸ δὲ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον ἐν εἴδει σωματικῷ καταπέμψας ἐν τοῖς δώροις τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου τοὺς σοὺς μαθητὰς ἐβεβαίωσε, καὶ δι' αὐτῶν μέχρι τοῦ νῦν τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας βεβαιοῖ· Θεὲ παντοκράτορ, ἀπειροδύναμε, ἄναρχε, ἀσώματε, ἀπερίληπτε, θαυμαστὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀγγέλων, φοβερὲ πᾶσι τοῖς κτίσμασί σου, ἀγαπητὲ πᾶσι τοῖς ἀγαπῶσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν· εἰς σὲ πιστεύομεν, σὲ ὁμολογοῦμεν Δεσπότην ἡμῶν καὶ Πατέρα καὶ δικαστὴν καὶ προμηθέα· εἰς σὲ ἐπερρίφημεν ἐκ κοιλίας μητρὸς ἡμῶν, σὺ εἶ ἡμῶν τροφεύς, σκεπαστὴς καὶ χορηγὸς πάντων τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἀπὸ γενέσεως μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἀγαθῶν, καὶ ὧν ἔχομεν καὶ ὧν ἀφῃρέθημεν. Κύριε, ἐν τοῖς ὠσὶν ἡμῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἠκούσαμεν, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργα, ἃ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις. Οὐ γὰρ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωζεν αὐτούς, ἀλλ' ἡ δεξιά σου καὶ ὁ βραχίων σου καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προςώπου σου· διότι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς, καὶ διότι αὐτοὶ ἐποίουν τὰ θελήματά σου καὶ τὰ προςτάγματά σου ἐφύλαττον. Ἄμωμοι ἐπορεύοντο ἐν ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ εἰργάζοντο δικαιοσύνην. Διὰ τοῦτο ἐπὶ σὲ ἤλπιζον, καὶ ἐρρύου αὐτούς. Πρὸς σὲ ἐκέκραξαν πολλάκις, καὶ ἐσώθησαν. Ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν, καὶ οὐ κατῃσχύνθησαν. Ὁμοίως καὶ ἡμᾶς τοὺς παῖδας αὐτῶν ποσάκις ἔσωσας ἐκ τῶν θλιψάντων ἡμᾶς, ποσάκις τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς κατῄσχυνας; Ἐπαίδευες, καὶ πάλιν ἰῶ. Ὠργίζου, καὶ πάλιν ᾤκτειρες. Ἐνεκρουόμεθα τῷ θυμῷ σου, καὶ τῷ ἐλέει σου εὐθὺς ἐζωοποιούμεθα.

Ἀλλὰ νῦν, Κύριε, εἰς τέλος ἀπώσω καὶ κατῄσχυνας. Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς. Οἱ ταῖς διαθήκαις σου πολεμοῦντες διήρπασαν αὐτοῖς, ὡς πρόβατα βρώσεως, τὴν ἐκλεκτὴν μερίδα τῶν δούλων σου. Πανταχοῦ διεσπάρημεν. Ὄνειδος προκείμεθα οὐ γείτοσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. Μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν ἐγενόμεθα. Παράδειγμα συμφορᾶς εἰς τὸν ἀνθρώπινον κατέστημεν βίον! Καὶ ἵνα τί, Κύριε, ταῦτα συνεχώρησας ἐφ' ἡμῖν; ἵνα τί ὁ θυμός σου ἐφ' ἡμᾶς ἐξεκαύθη; Ὀψὲ ἐπέγνωμεν, Κύριε, παιδευθέντες ἤδη μὲν καὶ πρότερον ἐκ τοῦ νόμου σου, ἀλλ' ἔπεσε πῦρ ἐφ' ἡμᾶς ἐπιθυμίας οὐκ ἀγαθῆς, καὶ οὐχ ἑωράκαμέν σε τὸν τῆς δικαιοσύνης Ἥλιον ἐν τοῖς νόμοις σου λάμποντα. Ἀλλὰ νῦν οἴδαμεν καλῶς καὶ ὁμολογοῦμεν δηλονότι· διότι ἐπειράξαμεν καὶ παρεπικράναμέν σε τοῖς στόμασιν ἡμῶν καὶ ταῖς γλώσσαις ἡμῶν ἐψευσάμεθά σε καὶ ἡ καρδία ἡμῶν οὐκ ἦν εὐθεῖα μετὰ σοῦ. Οὐκ ἐπιστώθημεν ἐν ταῖς διαθήκαις σου, καὶ τὰ μαρτύριά σου οὐκ ἐφυλαξάμεθα, ἀλλ' ἠθετήσαμεν, καὶ ἐστράφημεν εἰς τόξον στρεβλόν. Διεφθάρημεν καὶ ἐβδελύχθημεν ἐν τοῖς ἡμῶν ἐπιτηδεύμασιν. Πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρειώθημεν. Ταῖς ἑορταῖς σου ἠτιμάσαμεν. Τῆς δόξης σου κατεφρονήσαμεν. Τὰ σώματα ἡμῶν τοῖς πάθεσιν ἐξεδώκαμεν. Τὰς ψυχὰς ἡμῶν τοῖς σώμασι προςηλώσαμεν. Αἱ δεξιαὶ ἡμῶν δεξιαὶ ἀδικίας ἐγένοντο. Αἱ γλῶσσαι ἡμῶν ἐβλασφήμησαν κατὰ τῶν ἁγίων σου. Χείλη ἡμῶν δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν κακά. Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ὠμνύομεν τὸ πλησίον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

αὐτοῖς, καὶ ἠθετοῦμεν. Τὸ ἀργύριον ἡμῶν ἐπὶ τόκῳ παρείχομεν, καὶ ἐπ' ἀθῴων ἐλαμβάνομεν δῶρα. Δικαιοσύνην καὶ κρίσιν ἐβδελυξάμεθα. Οἱ ζυγοὶ ἡμῶν ἄνισοι. Τὸ ἀργύριον ἡμῶν ἀδόκιμον. Ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐλογιζόμεθα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Οἱ Ποιμένες ἠπατῶμεν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς τρίβους αὐτοῦ ἐταράττομεν, καὶ ἐν ἀρετῆς προσχήματι πονηρίαν ἐδιδάσκομεν. Οἱ ἄρχοντες ἠπειθοῦμεν τοῖς νόμοις σου, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες καὶ κρίσιν χηρῶν οὐ προσέχοντες. Ἁπλῶς εἰπεῖν, παρασυνεβλήθημεν. Σὺ δέ, Κύριε, ἐμακροθύμεις, ἠνείχου, ἔμενες, ἵνα ποιήσωμεν ὀψὲ σταφυλήν, καὶ ἡμεῖς ἀεὶ ποιοῦμεν ἀκάνθας. Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι ἡμᾶς εὕροσαν ἀπ' αὐτοῦ ἐπὶ τελευταίᾳ δοκιμῇ ἡμῶν εἰς ἐπιστροφήν, καὶ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν. Ἔσειες τὴν γῆν, καὶ ἐτρυφῶμεν. Ἠπείλεις, καὶ οὐκ ἐφροντίζομεν. Ἐδίδασκες, καὶ οὐκ ἐβουλόμεθα συνιέναι τοῦ ἀγαθῦναι. Ἐκέλευες μετανοεῖν, καὶ οὐ προσείχομεν, οὐδ' ἐπολιτευ[όμεθα] καθὼς ἐνετείλω ἡμῖν, ἵνα εὖ ἡμῖν γένηται, ἀλλ' ἐν τῷ βάθει τῶν πειρασμῶν καὶ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἐγκαταλείψεώς σου τοῖς λειψάνοις τῆς ἀναιδείας ἡμῶν ἐπεξήλθομεν, καθὼς ἐποιήσαμεν βουλὴν καὶ οὐ διὰ Κυρίου. Καὶ διὰ τοῦτο τοῖς κρημνοῖς τῆς ἀβουλίας περιεπέσομεν.

Ὁμολογοῦμεν ταῦτα, Θεέ, Βασιλεῦ οὐράνιε. Οὐκ ἀρνούμεθα. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐγενόμεθά σοι εἰς πλησμονήν, καὶ διὰ τοῦτο οὐκέτι ἀφῆκας τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ ὅτε τὰς χεῖρας ἡμῶν ἐξετείναμεν πρὸς σέ, ἀπέστρεφες τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀφ' ἡμῶν. Καὶ ὅτε ἐπληθύναμεν τὴν δέησιν πρὸς σέ, ἀπέστρεφες τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀφ' ἡμῶν, οὔτε εἰσήκουσας, καὶ σεισμοῖς καὶ χαλάζαις ἐδείκνυές σου τὴν ἀγανάκτησιν (α). Πῶς γὰρ ἂν ἐδέξω χεῖρας αἵματος πλήρεις; Πῶς ἂν ἤκουσας χειλέων βλασφημούντων ὁμοῦ καὶ αἰνούντων σε; Πῶς

(α) Ἐκ τῶν ἀμέσως ἐφεξῆς λεγομένων « δικαίως ἐξέωσας ἡμᾶς τῆς ἐνταῦθα κληρο- » νομίας ἡμῶν » εἰκότως ἄν τις τεκμαίροιτο, ὅτι διὰ μὲν τῶν λέξεων « ὅτε τὰς χεῖ- » ρας ἡμῶν ἐξετείναμεν πρὸς σέ . . . Καὶ ὅτε ἐπληθύναμεν τὴν δέησιν πρὸς σέ » ὑπαινίσσεται ὁ Πατριάρχης τὰς ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἀπελπισμῷ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως γενομένας πρὸς τὸν Θεὸν ἐκτενεῖς τῶν κατοίκων δεήσεις. Διὰ δὲ τῶν « σεισμοῖς καὶ χαλάζαις » εἰκονίζει συμβολικῶς τῶν πυροβόλων τῶν πολιορκητῶν τοὺς φοβεροὺς κρότους καὶ τῶν σφαιρῶν τὰ δίκην χαλάζης καταπίπτοντα ῥύματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἔμελλες φείδεσθαι τῆς τοσαύτης ἀνελπίστου καὶ ἀμετανοήτου πωρώσεως; Οὐκοῦν εὐλογητὸν εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Δίκαιος εἶ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐποίησας ἡμῖν. Καὶ πάντα, ὅσα ἐποίησας ἡμῖν, ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐποίησας.

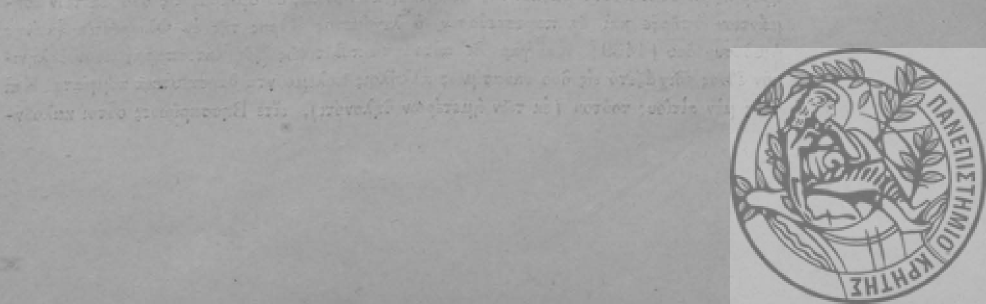
Ἀλλὰ νῦν, Κύριε, ἐξακολουθοῦμέν σοι ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, καὶ φοβούμεθά σε, καὶ ζητοῦμεν τὸ πρόσωπόν σου. Καταγινώσκομεν τῆς ἀναιδείας ἡμῶν ἐκείνης. Καταρώμεθα τῶν παρακοῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἔργων, οἷς παρωξύναμέν σου τὴν ἀγαθότητα. Νῦν ἐπιγινώσκομέν σε Πατέρα, ὅτι δικαίως ἐξέωσας ἡμᾶς τῆς ἐνταῦθα κληρονομίας ἡμῶν, ἵνα, σωφρονισθέντες, μὴ ζημιωθῶμεν τὴν ἀληθινὴν κληρονομίαν ἡμῶν τὴν μέλλουσαν. Νῦν ἐπιγινώσκομέν σε Δεσπότην ἐκ τῆς φρικώδους σου καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως καὶ τῆς *οὐρανίου* (α) προδήλως ἁρπαγῆς τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἐκ σοῦ ἀγαθῶν, ἐφ' οἷς ἀχάριστοι ὤφθημεν. Νῦν ἐπιγινώσκομέν σου τὴν δύναμιν κατα. . . (β) ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις ἐλπίσιν. Νῦν κατανοοῦμεν τὴν αἰσχύνην τῶν ἡμετέρων προσώπων, ὡς ἐν κατόπτροις, ταῖς συμφοραῖς, ἐν αἷς ἐπαιδεύθημεν. Οὐχ ἡ τοῦ Χριστοῦ σου πίστις ἠσθένησεν, ἀλλ' ἡμεῖς ἀσθενήσαντες ἐν αὐτῇ διεφθάρημεν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος ἄνθρωπος καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πεπονθὼς ἀφῆκεν ἐκδότους ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλαῖς, τὴν ἀχαριστίαν οὐκ ἐνεγκών. Οὐ τὸ πατρικόν σου περὶ ἡμᾶς ἐψυχράνθη, Δέσποτα, σπλάγχνον, ἀλλ' ἡ δυσωδία τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν μέχρι καὶ εἰς αὐτὸν ἀναβᾶσα τὸν οὐρανόν, τὴν σὴν ἀπέστρεψεν ἀγαθότητα, καὶ ὅλη καθ' ἡμῶν ἡ τῆς δικαιοσύνης ἔρρεψε πλάστιγξ, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἡμῶν, εἴπερ καὶ δι' ὧν παιδεύεις εὐεργετεῖς, ὁ πολυμήχανος προμηθεύς. Εἴδομέν σου τὴν δικαίαν κρίσιν, ὑπερθαύμαστε δικαστά. Εἴδομέν σου καὶ τὰ συνήθη τῶν οἰκτιρμῶν σπλάγχνα, Πάτερ ἤπιε καὶ φιλόστοργε, ὅτι μετανοοῦμεν θερμῶς ἐφ' οἷς ἐξημάρτομεν, ὅτι εἰς σὲ τὴν ἐλπίδα τείνομεν πᾶσαν, τῇ σῇ μόνῃ κηδεμονίᾳ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ τὰ σώματα παραδίδομεν. Μὴ δὴ καταισχύνῃς ἡμᾶς, ἀλλὰ ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν σὴν ἐπιείκειαν καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου. Μὴ ἐπιλάθου τῆς ταλαιπωρίας ἡμῶν, τῆς θλίψεως, τῆς πτωχείας, τῶν ἀνηκέστων δεινῶν, τῆς ἀφορήτου πικρίας. Ἐταπεινώθησαν γὰρ εἰς χοῦν ἡμῶν αἱ ψυχαί, ἐκολλήθησαν εἰς γῆν αἱ γα-

(α) «Οὐρανίου (;). . . ἁρπαγῆς»· γραπτέον ἴσως «παγκοίνου προδήλως ἁρπαγῆς». —
(β) Ἴσ. «καταισχυνθέντες».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στέρες ἡμῶν, ἐκπεπνεύκαμεν, διαπεφωνήκαμεν, συνετρίβημεν ὡς σκεύη κεραμέως ταῖς ἐπαγωγαῖς τῶν δεινῶν, ἀλλ' οὐκ ἐπιλανθανόμεθα τοῦ ὀνόματός σου, οὐ διαπετάννυμεν χεῖρα πρὸς Θεὸν ἀλλότριον. Εἰ τοίνυν ἐπιστρέψεις ἐφ' ἡμᾶς αὖθις ὁ συμπαθὴς Πατὴρ καὶ Δεσπότης, διασωθησοίμεθα τάχιον ἢ διαφθαρείημεν. Δὸς ἡμῖν ἄνεσιν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, Κύριε, ὅσην ἂν βουληθείη ἡ εὐσπλαγχνία σου. Δὸς ἡμῖν ὑπομονὴν μετ' εὐχαριστίας, ἕως ἂν βούληται ἡ δικαία καὶ πανθαύμαστός σου βουλὴ ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ τῶν πειρασμῶν ἡμῶν δοκιμάζεσθαι, καὶ μὴ συγχωρήσῃς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς ἐν τῷ κλύδωνι τῶν πειρασμῶν ἡμᾶς βασανίζεσθαι, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν διαφύλαξον. Ἐπανάγαγε ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην σου, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν ἵδρυσον ἅπασαν. Εἰ πάντα ἐζημιώθημεν, ἀλλὰ σὲ μὴ ζημιωθείημεν, Πάτερ γλυκύτατε καὶ αἰώνιε, ἡμῶν προμηθεῦ. Εἰ τῶν προσκαίρων καλῶν ἔκρινας ἡμᾶς ἀναξίους, τοιούτους ὄντας, ἀλλὰ τῆς μελλούσης εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἐν σοὶ εὐζωΐας μὴ ἀποκλείσῃς. Ὅτι εἰ μέλλοιμεν σέ, Κύριε, ἔχειν, οὐδὲν ἀπεβάλομεν. Εἰ μέλλοιμεν ἀϊδίως ἐν σοὶ ζῆν, οὐδὲν δεινὸν ἐπεπόνθαμεν. Εἰ μέλλοιμεν τῆς πατρίδος ἐπιτυγχάνειν τῆς ἀϊδίου, οὐδὲν ἡμᾶς λυπήσει τὰ πάθη τῆς παροικίας.

Ἐπάκουσον ἡμῶν, Κύριε, ἐπάκουσον ἐν τῇ θλίψει ταύτῃ βοώντων σοι καὶ αἰρόντων χεῖρας ἡμῶν καὶ ψυχὰς πρὸς σὲ τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ δημιουργὸν ἡμῶν, καὶ κλινόντων τῷ κράτει σου τοὺς ἡμετέρους αὐχένας. Ναί, Κύριε, ἐπάκουσον διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ τῷ ἰδίῳ αἵματι ἡμᾶς ἐξωνησαμένου, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, μεθ' ὧν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οὐσίας ἑνότητι ζῇς τε καὶ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐν τῇ Βιϐλιοθήκῃ τοῦ ἐν Ἄθῳ ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας εὕρηται ἡ ἑπομένη τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐπιστολή, ἣν ἀπὸ τῶν Πατριαρχείων ἀπέστειλε πρός τινα Λαυριώτην μοναχὸν Ἰωακεὶμ τοὔνομα, ἐν τῷ τῆς Λαύρας διατρίϐοντα μοναστηρίῳ. Τὸ χειρόγραφον, ἐν ᾧ ἡ ἐπιστολή, ἐστὶν ἐκ χάρτου, αὐτὴ δὲ ἡ ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος μέχρι τοῦδε.

Τιμιώτατε ἐν μοναχοῖς κύριε Ἰωακείμ (α),

Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο, καὶ οὐκ ἐγράψαμεν ἐν τῷ Πιττακίῳ (ϐ), τῷ πρὸς τὴν Ἁγίαν Μονήν, γράφομεν τοῦτο ἰδίως καὶ οἰκειοχείρως διὰ καλλίονα ἐνθύμησιν ὑμῶν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀδελφῶν. Ἐὰν ἔλθῃ τις ἱερομόναχος ἢ κοσμικὸς ἱερεὺς ἢ διάκονος ἀπὸ τῆς Κρήτης ἢ τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν ἄλλων νήσων *ἀπὸ τοῦ γένους ἡμῶν*, ἔχητε δὲ ἀμφιϐολίαν τινὰ ἢ περὶ τοῦ χειροτονήσαντος αὐτόν, μή ποτε ἐφρόνει τὰ τῶν Λατίνων, ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἱερωμένου, μή ποτε συνελειτούργησεν ἢ ἐμνημόνευσέ τινα ἀπ' ἐκείνου τοῦ μέρους, ἢ ἐάν τι γινώσκητε καὶ φανερῶς, ὅμως θέλει νὰ καρτερήσῃ εἰς τὸ μοναστήριον ὁ τοιοῦτος καὶ ποιήσῃ μετάνοιαν καὶ δώσῃ ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν, καὶ τότε δέχεσθε αὐτὸν εἰς (γ) ἱερέα καὶ συλλειτουργήσει (δ) αὐτῷ. Καὶ τοῦτο οὐ λέγομεν μόνον διὰ τὴν χρείαν τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, *ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον*· ὅτι πάντας τοὺς τοιούτους, ὅσοι ἔδωκαν ὁμολογίαν, ἐδεξάμεθα αὐτῶν τὴν μετάνοιαν, *καὶ ἠρευνήσαμεν τὸν κόσμον* (ε). Ἠκολουθήσαμεν γὰρ καὶ ἁγίας Συν-

---

(α) Ἢ Ἡγούμενος ἢ εἷς τῶν τῆς Λαύρας προϊσταμένων ἦν ὁ Ἰωακεὶμ οὗτος, ὡς φαίνεται.—(ϐ) Χαρακτὴρ τοῦ λόγου, καθ' ὃν τὰ πιττάκια, ἤ, ὡς ἄν τις σήμερον εἴποι, τὰ τῆς ὑπηρεσίας τῶν Πατριαρχείων ἔγγραφα ἐγράφοντο, ἦν ὁ τῆς ἁπλῆς καὶ καθωμιλημένης, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἀνωτέρω συντέτακται πατριαρχικὴ ἐπιστολή. Τοῦτο δῆλον καὶ ἐξ ὧν γράφει ὁ τῷ Γενναδίῳ σύγχρονος Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος ἐν Ἐπιστολῇ ΙΖʹ, Τόμ. Γʹ, σελ. 170, ἔκδ. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. «Ἂν γράφω, πιττακικῷ ἀφορῶν χαρακτῆρι, πολ»λοὺς ἔχω τοὺς τῷ ἁπλοϊκῷ ἐγκαλοῦντάς μοι».— (γ) Γραπτέον ἴσ. «ὡς». — (δ) Ἴσως «συλλειτουργεῖτε».— (ε) Ἐν τοῖς τοσούτοις δεινοῖς, τοῖς ἐν ταῖς ἐσχάταις τῆς Ἁλώσεως ἡμέραις βαθύτατα συνταράξασι τὰς ἑλληνικὰς κοινωνίας, οὐ σμικρός τις οὐδ' ἐκ τῶν ἀσημάντων ὑπῆρξε καὶ ὃν παρεσκεύασεν ὁ λεγόμενος Ὅρος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκείνης ψευδοσυνόδου (1439). Καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ τὸ πολιτικῶς ἤδη κατεσπαραγμένον ἑλληνικὸν ἔθνος ἐδιχάζετο εἰς δύο θανασίμως ἀλλήλοις πολεμοῦντα θρησκευτικὰ κόμματα. Καὶ τοὺς μὲν αἰτίους τούτου (ἐκ τῶν ἡμετέρων δηλονότι), εἴτε Βησσαρίωνες οὗτοι καλοῦν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

όδους, καὶ ἐκεῖναι αἱ Σύνοδοι ἠκολούθησαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεόν· ὅτι πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ ἐχειροτόνησε τὸν Ἀπόστολον Πέτρον ἐπίσκοπον καὶ ποιμένα τῆς Οἰκουμένης, εἰπὼν αὐτῷ, ὅτι «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν » Ἐκκλησίαν, καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας μου, καὶ τὰ ἑξῆς». Ἀλλὰ ἠρνήσατο αὐτὸν ὁ Πέτρος τρεῖς ἀρνήσεις· εἶτα ἔκλαυσε, καὶ ὁ Θεὸς ἐδέξατο αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν, καὶ τὴν χάριν τῆς ἐπισκοπῆς πάλιν αὐτῷ ἔδωκεν. Ἐὰν καί τινες ἀμαθεῖς καὶ σκληροκάρδιοι μιμῶνται μᾶλλον τοὺς Ναυατιανούς, ἀλλ' ὑμεῖς μὴ τοιοῦτοι γίνεσθε, ἀλλὰ ἀκολουθήσατε ταῖς Συνόδοις καὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν τοῖς ταπεινοῖς, καὶ δέχεσθε αὐτῶν τὴν ὁμολογίαν καὶ τὴν ἱερωσύνην, καὶ ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν.

———

ται, εἴτε οἱονδήποτε ἄλλο ὄνομα φέρουσιν, ὡς καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν τυχὸν συνηγοροῦντας λόγους, ἡ νήφουσα Ἱστορία κρινάτω καὶ δικασάτω. Ἡμῖν δέ, ἐκ τῆς προκειμένης ἐπιστολῆς ἐπισήμως τὰ ἐκ τοῦ Ὅρου ἐκείνου ἀναφυέντα δεινὰ καταμανθάνουσιν, ἀδύνατον μὴ κἀνταῦθα αὖθις αἰωνίαν τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον τὸν Σχολάριον ἀνακηρύξαι, τὸν οὕτω σοφῶς τὰ πράγματα οἰκονομήσαντα καὶ τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὴν θρησκευτικὴν ἑνότητα τηρήσαντα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

'Εν τῇ τοῦ Βατοπεδίου Βιβλιοθήκῃ ἀπόκειται χειρόγραφον τοῦ ιδ' αἰῶνος, οὗ τὸ περιεχόμενον οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαυΐδ. Φέρει δὲ τοῦτο ἐν τῷ τῶν χειρογράφων καταλόγῳ ἀριθ. 328. 'Εν τῇ τῆς προτελευταίας σελίδος ᾠᾳ γέγραπται ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς τὸ ἑξῆς σημείωμα περὶ τοῦ αὐτοῦ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου.

«'Εν τῷ ϛϡξδ' (ἀπὸ Χ. 1456), μηνὶ Μαΐῳ ιϐ', ἦλθεν ὁ πανα»γιώτατος ἡμῶν Δεσπότης καὶ πρώην Πατριάρχης κὺρ Γεννάδιος ἐν »τῇ καθ' ἡμᾶς ἱερᾷ καὶ θείᾳ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἡμέρᾳ Σαββάτῳ »τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς» (α).

(α) 'Ο ἀπὸ ἐτῶν περὶ τὴν δημοσίευσιν διαφόρων μέχρι τοῦδε ἀνεκδότων ἔργων τῆς μεσαιωνικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐποχῆς φιλοπόνως καταγινόμενος κ. Σάθας γράφει (ἐν Μεσαιων. Βιβλιοθ. Τόμ. Γ', σελ. κϛ'), ὅτι ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος, ἐν τῇ τοῦ Βατοπεδίου Μονῇ διατρίβων, ἐξεφώνησε τῇ 28 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1456 αὐτοσχέδιον ἐπιτάφιον εἰς τὸν αὐτόθι τελευτήσαντα ἀνεψιὸν αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Σοφιανόν (ἄλλον τοῦτον πάντως παρὰ τὸν κατὰ τὸ Σίναιον Ὄρος μονάζοντα Μάξιμον Σοφιανόν, πρὸς ὃν φέρεται καὶ μία τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου ἐπιστολή. Ὄρ. Πατρολ. Τόμ. ΡΞ σελ. 583). 'Εκ δὲ τοῦ παρ' ἡμῶν ἤδη δημοσιευομένου σημειώματος μανθάνομεν ἀκριβῶς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὸ Βατοπέδιον ἀφίξεως τοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου παραιτηθέντος τλήμονος Πατριάρχου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

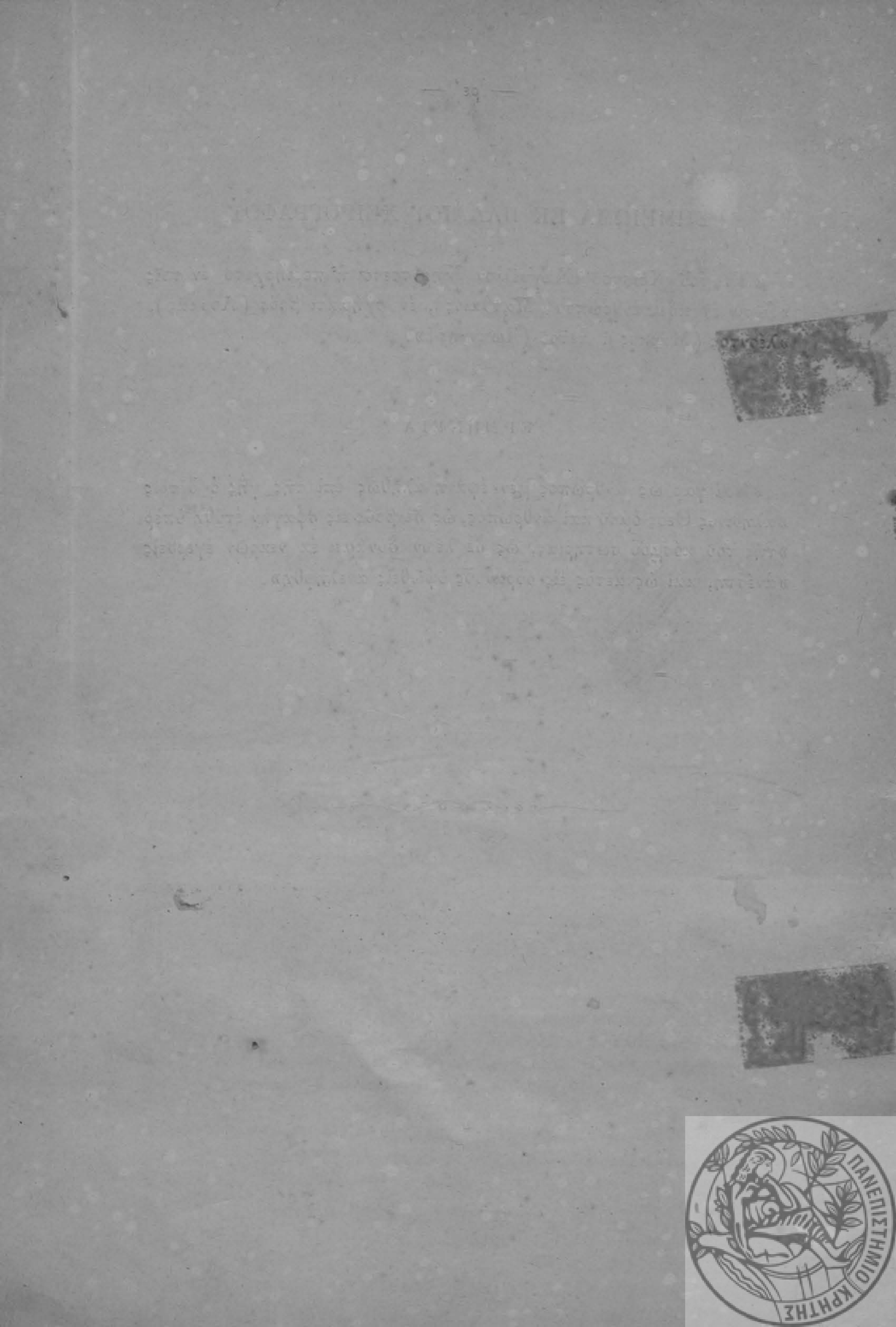
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚ ΠΑΛΑΙΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

«Τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον ἐκηρύσσετο ἢ περιήρχετο ἐν τοῖς »ζῶσιν ἐν εἴδει ἀνθρώπου (Ματθαῖος), ἐν σχήματι βοός (Λουκᾶς), »λέοντος (Μάρκος), ἀετοῦ (Ἰωάννης)».

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

«Καὶ γὰρ ὡς ἄνθρωπος μὲν ἐφάνη ἀληθῶς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ὄντως »ἀληθινὸς Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος, ὡς δὲ βοῦς εἰς σφαγὴν ἐτύθη ὑπὲρ »τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας, ὡς δὲ λέων δυνάμει ἐκ νεκρῶν ἐγερθεὶς »ἀνέστη, καὶ ὡς ἀετὸς εἰς οὐρανοὺς ὑψωθεὶς ἀνελήφθη».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τικόν, ἅπερ ἴδια τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξαίρετα ὄντα, μετήνεγκαν, τό γε καὐτοῖς, εἰς τὸ εἴδωλον. Οὕτω γὰρ νοήσεις, εἰ βούλει, τὸ «καὶ ἐξηλ-»λάξαντο».

23. Καὶ πτεινῶν(*) καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν,

Ἤρκει μὲν ἐλέγξαι τὴν ἄνοιαν αὐτῶν τὸ τοῦ ἀνθρώπου φθαρτόν. Τὸ δὲ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ θεοποιῆσαι τῆς ἄγαν ἐστὶ παραπληξίας. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πτεινὰ [οὕτω] καὶ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ κατηνέχθησαν, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας. Ὥςτε τὴν τιμὴν τοῦ πάντων ἀνωτάτω Θεοῦ τῷ πάντων κατωτάτῳ ἑρπετῷ περιῆψαν, μᾶλλον δὲ τῷ τούτου εἰδώλῳ.

24. Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν,

Δείκνυσιν ἐνταῦθα ὅτι ἀσέβεια γέγονεν αὐτοῖς αἰτία καὶ τῆς διαστροφῆς τῶν νόμων τῆς φύσεως. Τὸ δὲ «παρέδωκεν» ἀντὶ τοῦ «ἀφῆκε »παραληφθῆναι». Μενόντων γὰρ ἀσεβῶν καὶ ἀνιάτων, αὐτὸς μὲν ἀφῆκεν αὐτούς, ὡς ἀναξίους κηδεμονίας, παρέλαβε δὲ αὐτοὺς ὁ Σατανᾶς εἰς ἀκαθαρσίαν, ἐν τῷ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιθυμεῖν αὐτῆς, περὶ ἧς ἐρεῖ προϊών.

25. Τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς.

Τὸ «ἐν ἑαυτοῖς» ἀντὶ τοῦ «μεθ' ἑαυτῶν», ἤγουν μετὰ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Αὐτοὶ γὰρ κυρίως αἱ ψυχαὶ διὰ τὸ ἀρχικὸν τῆς ψυχῆς. Ἢ τὸ «ἐν ἑαυτοῖς» ἀντὶ τοῦ «ἀλλήλοις», «ὑπ' ἀλλήλων». Εἰ δὲ τὰ σώματα, καὶ τὰς ψυχὰς πάντως. Ἐν γὰρ ταῖς αὐθαιρέτοις ὕβρεσι τῆς ἀκαθαρσίας προηγουμένως ἡ ψυχὴ ἀτιμᾶται καὶ καταισχύνεται.

25. Οἵτινες μετηλλάξαντο τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει,

Ἀλήθειαν μὲν τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ψεῦδος δὲ τὴν πλάνην. Ἢ ἀλήθειαν μὲν τοῦ Θεοῦ τὸ θεῖον ὄνομα· ἀληθῶς γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐστι προσηγορία· ψεῦδος δὲ τὰ εἴδωλα διὰ τὸ ψευδῶς προσαγορευθῆναι ταῦτα θεούς. Ἢ ἀλήθειαν μέν, τὰ ἀληθῶς ἐπὶ Θεοῦ

(*) Ἀντὶ τῆς συνήθους γραφῆς *πετεινῶν* ἢ *πτηνῶν*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι δυνάμενα, τὸ δημιουργικόν, τὸ συνεκτικόν, τὸ προνοητικὸν καὶ ὅσα τοιαῦτα· ψεῦδος δέ, τὰ ψευδῶς ἐπὶ τῶν εἰδώλων νοούμενα καὶ λεγόμενα παρὰ τῶν ἀσεβῶν. Ἠλλάξαντο δέ φησιν «ἐν τῷ ψεύδει»· ἤγουν πρὸς τὸ ψεῦδος, προδόντες μὲν ἐκείνην, ἀντιλαβόντες δὲ τοῦτο.

25. Καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα,

Σέβας μέν ἐστιν ἡ μετὰ πίστεως προςκύνησις τοῦ Θεοῦ, λατρεία δὲ ἡ δι' ἔργων θεραπεία. Ἡ λατρείαν τὸ σέβας ἐκάλεσεν ἐκ παραλλήλου. Εἰ δὲ καὶ τὴν δουλείαν νοήσεις, ἀλλά γε τῷ Θεῷ μόνῳ καὶ τὸ σέβας καὶ ἡ λατρεία κεχρεώστηνται κατὰ τὸν τῆς κυριολεξίας λόγον. «Κτίσιν» δὲ λέγει τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα καὶ τὰς εἰκόνας αὐτῶν. Τῇ μέν τοι συγκρίσει πληκτικώτερον τὸν λόγον ἐποίησεν.

25. Ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦτο εἶπε, δηλῶν ὡς οὐ διὰ τοῦτό τι παρεβλάβη ὁ Θεὸς εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν. Καὶ οὕτω γάρ ἐστιν εὐλογητὸς ἀεί· τουτέστιν εὐλογεῖσθαι δίκαιος, ὑμνεῖσθαι ἄξιος. Τὸ δὲ «ἀμὴν» τὸ «ἀληθῶς» ἑρμηνεύει. Εἶτα ἐπαναλαμβάνει τὸν προρρηθέντα λόγον καὶ σαφέστερον αὐτὸν ἐκτίθεται.

26. Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας·

Περὶ τοῦ «παρέδωκεν αὐτοὺς» προείρηται (α). Ὃ δὲ ἀνωτέρω προςηγόρευσεν «ἀκαθαρσίαν», τοῦτο νῦν «πάθη ἀτιμίας» ὠνόμασεν.

26. Αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν·

Τὴν ἐμπρόσθιον μῖξιν εἰς τὴν ὀπίσθιον. Ἢ καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ πάσχειν ἐποίουν, ἀρρενικῶς ἀλλήλαις ἐπακολασταίνουσαι.

27. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρσενες αὐτῶν, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους,

---

(α) Ἀνωτ., στίχ. 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τὸ «ἐξεκαύθησαν» ἐπιτατικόν ἐστι καὶ δηλωτικὸν πολλῆς μανίας καὶ διακαίοντος οἴστρου.

27. Ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι,

Καὶ τὸ «κατεργαζόμενοι» μεμελετημένης ἐστὶν ἀσελγείας ἐμφαντικόν· οὐ γὰρ ἁπλῶς τοῦτο εἰργάζοντο, ἀλλὰ σπουδαίως κατειργάζοντο. Ἡ γὰρ πρόθεσις ἐπίτασίν τινα καὶ φιλονικίαν ὑποδηλοῖ. «Ἀσχημοσύνην» δὲ τὸ γινόμενον ἐκάλεσεν, ὡς αἰσχύνην τῆς φύσεως καὶ ἀνατροπὴν τῶν νόμων αὐτῆς.

27. Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

Καὶ τὸν ἀντὶ τῆς πλάνης αὐτῶν μισθόν· ἤτοι τὸν ἀντὶ τῆς ἀσεβείας, λέγω δὲ τὴν εἰρημένην ἀτιμίαν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες· τουτέστι παρ' ἑαυτῶν, παρ' ἀλλήλων. Ἐπεὶ γὰρ μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν εἰς ψεῦδος, ἀκολούθως μετήλλαξαν καὶ τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Καὶ λοιπὸν οὐ παρ' ἑτέρων, ἀλλὰ παρ' ἑαυτῶν ἠτιμάσθησαν. Γυναῖκες μὲν παρὰ γυναικῶν, παρὰ δὲ ἀρσένων ἄρσενες, «ἀπολαμβάνοντες» μισθὸν μὲν ἀσεβείας τὴν ἀρρητουργίαν τῆς φύσεως, ταύτης δὲ πάλιν τὴν ἀτιμίαν ἑαυτῶν. Μισθὸν μὲν οὖν νοήσεις τὴν ἐνταῦθα τῆς ἁμαρτίας ἐπικαρπίαν, πρόξενον οὖσαν τῆς ἐκεῖ κολάσεως. Τὸ δὲ «ἣν ἔδει» ἀντὶ τοῦ «τὴν ὀφειλομένην τοῖς τοιού-» τοις». Μόνης δὲ τῆς αἰσχρουργίας ταύτης ἐμνημόνευσεν ἢ ὡς ἐπικρατούσης τότε, ἢ ὡς τῶν ἄλλων βδελυρωτέρας.

28. Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα·

Διότι οὐκ ἔκριναν, οὐδ' ᾑρετίσαντο ἐπιγνῶναι τὸν ὄντως Θεόν, εἴασε παραδοθῆναι αὐτοὺς εἰς διεφθαρμένον νοῦν, τῇ ἀποστροφῇ τοῦ Θεοῦ διαφθαρέντα. Τούτου δέ, καθάπερ ἡνιόχου, διαφθαρέντος, πάντα παρεσύρη καὶ παρετράπη.

29. Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ,

Πλήρεις ὄντας ἐν πάσῃ ἀδικίᾳ, ἤγουν κακίᾳ. Ὥσπερ γὰρ δικαιοσύνην καθολικῶς τὴν καθόλου ἀρετὴν λέγομεν, οὕτω καὶ ἀδικίαν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καθολικῶς τὴν καθόλου κακίαν. Ὅταν γὰρ ἀποστροφὴ γένηται Θεοῦ, τότε ἀντεισέρχεται ὁ διάβολος, πᾶσαν ἁμαρτίαν ἐπισυρόμενος.

29. Πορνείᾳ,

Ὀνομάσας γενικῶς τὴν κακίαν, καὶ τοῖς εἴδεσιν αὐτῆς ἐπεξέρχεται. Πορνείαν δὲ νοήσεις καὶ τὴν μοιχείαν. Τῇ πράξει γὰρ καὶ τῇ παρανομίᾳ ταὐτὸν ἀμφότερα, εἰ καὶ τῇ ποιότητι τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῖς ἐπιτιμίοις εἰσὶ διάφορα.

29. Πονηρίᾳ,

Κακούργῳ μελέτῃ καὶ παρασκευῇ κατὰ τοῦ πλησίον.

29. Πλεονεξίᾳ,

Ἐπιθυμίᾳ τοῦ πλείονος, ζημιούσῃ τὸν πέλας.

29. Κακίᾳ·

Κακώσεις τοῦ ἀδελφοῦ.

29. Μεστοὺς φθόνου,

Βασκανίας τῆς ἐπὶ τοῖς καλοῖς τοῦ πλησίον.

29. Φόνου,

Ἐκ τοῦ φθόνου γὰρ ὁ φόνος, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἄβελ ἐδείχθη καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ.

29. Ἔριδος,

Ἐπιψόγου φιλονικίας.

29. Δόλου,

Ἐπιβουλῆς.

29. Κακοηθείας.

Κακοτροπίας.

30. Ψιθυριστάς,

Ὑπ᾽ ὀδόντα τοὺς παρόντας κακολογοῦντας.

30. Καταλάλους,

Διαβολεῖς τῶν ἀπόντων.

30. Θεοστυγεῖς,

Τοὺς τὸν Θεὸν μισοῦντας. Νοητέον ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ τοὺς τῷ Θεῷ μισουμένους· πάντες γάρ, οὓς καταλέγει, κοινῷ λόγῳ μεμίσηνται τῷ Θεῷ.

30. Ὑβριστάς,

Ἔργῳ καὶ λόγῳ διὰ θρασύτητα.

30. Ὑπερηφάνους,

Ἕτερος ὁ ὑψηλόφρων, καὶ ἕτερος ὁ ὑπερήφανος. Ὑψηλόφρων μὲν ὁ μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν αὐτῷ κατορθώμασι, καὶ μὴ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενος. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν λέγοιτο καὶ πεφυσιωμένος. «Ἡ γνῶσις γάρ, φησί, φυσιοῖ(α)»· ὑπερήφανος δὲ ὁ ἐπὶ τοῖς μὴ προςιοῦσιν αὐτῷ κομπάζων καὶ ὑπὲρ ὅ ἐστι φαίνεσθαι ἐπιτηδεύων. Οὗτος δὲ λέγοιτ' ἂν καὶ τετυφωμένος. «Τετύφωται γάρ, φησί, μηδὲν » ἐπιστάμενος (β)».

31. Ἀλαζόνας,

Ἀλαζών ἐστιν ὁ μὴ στοιχῶν τοῖς νενομισμένοις, ἰδίαν δὲ βαδίζων πολιτείας ὁδόν.

31. Ἐφευρετὰς κακῶν,

Τοῖς προλαβοῦσι κακοῖς καινὰ προςεπινοοῦντας.

31. Γονεῦσιν ἀπειθεῖς,

Οὗτοι πρόδηλοι.

31. Ἀσυνέτους,

Ἀσυνειδήτους.

(α) Α' Κορινθ. η', 1. — (β) Α' Τιμ. ς', 4.

31. Ἀσυνθέτους,

Ταῖς συνθήκαις μὴ ἐμμένοντας, ἃς ἂν πρός τινα συνθῶνται. Ἢ ἀπροσκολλήτους εἰς φιλίαν.

31. Ἀστόργους,

Ἀνεπιστρόφους στοργῆς.

31. Ἀσπόνδους,

Ἀδιαλλάκτους, μνησικάκους.

31. Ἀνελεήμονας.

Καὶ οὗτοι γνώριμοι.

32. Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

Δικαίωμα τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν θείαν κρίσιν, τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον. Τί δὲ τοῦτο, ὅτι τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν; Πόθεν δὲ τοῦτο ἐπιγινώσκουσιν; Ἀπὸ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς πολιτικῶν νόμων. Εἰ γὰρ αὐτοὶ θανάτου ἀξίους κρίνουσι τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας, πολλῷ μᾶλλον ἡ θεία ψῆφος. Ἔδειξεν οὖν αὐτοὺς οὐ μόνον ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις εἰς τὸ ἁμαρτάνειν συμπράττοντας, ὅπερ ἐπίτασις κακίας ἐστίν· ἐπεὶ καὶ τοῦ προτέρου χεῖρον τὸ δεύτερον. Οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες μεθύοντες τοῖς πάθεσιν ἁμαρτάνουσιν, οἱ δὲ συνευδοκοῦντες τοῖς ἁμαρτάνουσι νήφοντες πλημμελοῦσιν. Διὸ καὶ πάσης ἀπολογίας ἐστέρηνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1. Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων·

Ἀναπολόγητος εἰς κατάκρισιν. Οὐ πρὸς τοὺς ἄρχοντας δὲ ἀποτείνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχομένους. Καὶ γὰρ καὶ οἱ μὴ θρόνον δικαστικὸν ἔχοντες ὅμως τοὺς ἁμαρτάνοντας κρίνουσιν ἐν διαλέξεσι καὶ κοινοῖς συλλόγοις καὶ τῇ ψήφῳ τοῦ συνειδότος. Διὰ τί δὲ εἶ ἀναπολόγητος; ἄκουσον·

1. Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· [τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων] (*).

Ἐν γὰρ τῇ τοῦ ἁμαρτήσαντος κατακρίσει σεαυτὸν κατακρίνεις, ὅμοια ἁμαρτάνοντα. Ὧν γὰρ αἱ ἁμαρτίαι κοιναί, τούτοις καὶ αἱ κατακρίσεις κοιναί.

2. Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ
3. τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;

Ταῦτα πρὸς τοὺς γινώσκοντας μὲν ὅτι ἀληθῶς κατακρίνει ὁ Θεὸς τὸν ἁμαρτάνοντα, ὁμοίως δὲ καὶ αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ ἐν τῷ μὴ διδόναι δίκην ἐνταῦθα ἀπατῶντας ἑαυτούς, καὶ οἰομένους τὸ αὐτοὺς διαφυγεῖν τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ (α). Ἢ καὶ πρὸς τὸν λογιζόμενον ὅτι, εἰ καὶ αὐτὸς ἁμαρτάνω, ἀλλ' ἐπεὶ ἄλλους κωλύω ἁμαρτάνειν, διαφεύξομαι πάντως τὴν παρὰ Θεοῦ κατάκρισιν. Ἀκούσεται γάρ· «Ἰατρέ, » θεράπευσον σεαυτόν» (β).

4. Ἢ τοῦ πλούτου καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς,

---

(*) Αἱ παρεντεθειμέναι λέξεις ἄδηλον εἰ παρελείφθησαν ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ἀντιγραφέως ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ Συγγραφέως ὠβελίσθησαν ἐπίτηδες. Ἡμεῖς, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλλο ἀντίγραφον πρὸς ἀντιπαραβολὴν μὴ ἔχοντες, σημειούμεθα ἁπλῶς, ὅτι λείπουσιν αὗται καὶ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅρ. Τόμ. Θ', Ὁμιλ. Ε', σελ. 424. —
(α) «Τὸ αὐτοὺς διαφυγεῖν τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ» ἤτοι, τὸ κατ' αὐτοὺς διαφυγεῖν κέξ.»
(β) Λουκ. δ', 23.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

*Ἢ τοῦτο μέν, ὃ εἶπον, οὐ λογίζῃ, καταφρονεῖς δὲ τῆς πολλῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, ἀνεχομένου καὶ μακροθυμοῦντος, ἵνα μετανοήσῃς;

4. Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;

Προτρέπεται, ἕλκει.

5. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ,

Διὰ τὴν σκληρότητα μήτε φόβῳ καμπτομένου, μήτε χρηστότητι μαλασσομένου· καὶ διὰ τὴν ἀμετανόητόν σου ψυχὴν θησαυρίζεις αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ ἀποτίθης ὀργὴν Θεοῦ, φυλαττομένην εἰς ἡμέραν ὀργῆς. «Ὀργὴν» μὲν οὖν λέγει τὴν καταδίκην, «ἡμέραν δὲ ὀργῆς» τὴν τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ κατακριθήσονται οἱ ἁμαρτωλοί, «ἀποκάλυψιν» δὲ τὴν φανέρωσιν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἴρηκεν, ὅτι «ἀπο» καλύπτεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ».(α) *Ἢ καὶ τὴν φανέρωσιν τῶν κρυπτῶν. Ἐπεὶ γὰρ κατεχρήσω πρὸς ἀφορμὴν πλείονος ἁμαρτίας τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν εὐεργεσίαν ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης ἐποιήσω, πλείονα καὶ τὴν καταδίκην εἰργάσω. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐμφαίνεται διὰ τῆς «θησαυρίσεως».

6. «Ὃς ἀποδώσει [ἑκάστῳ] (*) κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ»·

Ἵνα μὴ πάθος καὶ ἐπιθυμίαν τὴν ὀργὴν οἰηθείη τις, τὴν δικαιοκρισίαν ἐπήγαγεν. Ὅπου γὰρ αὕτη, πάθος οὐκ ἔστιν ἐκεῖ· δαυϊδικὴ δὲ ἡ χρῆσις (β) «ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (γ).

7. Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον·

Τὸ ὑπερβατὸν οὕτως· τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀποδώσει· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ «ἀποδώσει». Καθ' ὑπομονὴν μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ «ἐν » ὑπομονῇ ἔργου ἀγαθοῦ». Χρὴ γὰρ ἐγκαρτερεῖν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις·

(α) α', 18. — (*) Ἡ παρεντεθειμένη λέξις, ὑπάρχουσα ἐν τῇ ἐξηγήσει, δηλοῖ προφανῶς ὅτι ἐξέπεσε τοῦ γραφικοῦ κειμένου ἐξ ἀμελείας τοῦ ἀντιγραφέως. — (β) Ἴσως γραπτέον «ἡ ῥῆσις». — (γ) Ψαλμ. ξα', 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐπίπονον γὰρ ἡ ἀρετή, καὶ φερέπονος ὁ ἐνάρετος. Ζωὴν δὲ αἰώνιον λέγει τὴν μακαρίαν, τὴν ὄντως ζωήν. Τρανῶς δὲ εἰπεῖν τὰ αἰώνια ἀγαθὰ μὴ δυνάμενος ἀπὸ τῶν δοκούντων λαμπρῶν παρ' ἡμῖν, κατὰ τὸ ἐκχωροῦν παρέστησε ταῦτα ἀπὸ τῆς δόξης, ἀπὸ τῆς τιμῆς. Ἀπὸ τῆς ἀφθαρσίας δὲ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἐνέφηνεν· ἡ γὰρ ἀφθαρσία τῷ μὴ φθειρομένῳ προσήκει σώματι.

8. Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή·

«Ἔρις μέν ἐστιν, ὅταν τις, ὑποπτεύων μὴ ἐλάττων φανῆναί τινος, » σπουδάζῃ ποιεῖν τι· ἐριθεία δέ, τὸ ἐξ ὧν ποιεῖ τις ἐπιδεικτικῶς ἢ » κενοδόξως παρακαλεῖσθαι καὶ ἐρεθίζειν καὶ ἄλλους εἰς τὰ ὅμοια». Ταῦτα μὲν ὁ μέγας Βασίλειος (α). Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐριθείαν τὴν φιλόνικον ἔνστασιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡρμήνευσεν (β). Ἔστι δὲ ἡ σύνταξις οὕτως· τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας οὖσιν· ἤγουν τοῖς ἐν ἐριθείᾳ καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῷ καλῷ, τῇ ἀρετῇ, τῷ Θεῷ· πειθομένοις δὲ ἑκουσίως τῷ κακῷ, τῇ ἁμαρτίᾳ, τῷ δαίμονι, θυμὸς ἐκ Θεοῦ καὶ ὀργὴ προσέσται· κατ' ἔλλειψιν γὰρ εἴρηται· πολλὰ δὲ τοιαῦτα παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. Τινὲς δὲ τὸ «καὶ» παρέλκον ἐνόησαν, ἵν' εἴη· «τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας » ἀπειθοῦσι.» (γ). Θυμὸν δὲ καὶ ὀργὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ῥητοῦ τὴν σφοδροτάτην ἀγανάκτησιν καὶ ἐπιτεταμένην κόλασιν νόησον κατὰ τὸ δαυϊδικόν· «θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν» (δ).

9. Θλῖψις καὶ στενοχωρία.

Στενοχωρία ἡ πανταχόθεν ἀπορία καὶ συνοχὴ τῶν κακῶν.

9. Ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν,

Ἔσονται ταῦτα δηλονότι. Ἢ τὸ μὲν «θυμὸς καὶ ὀργὴ» τοῖς ὀπίσω

(α) Ἐν τοῖς Κεφαλ. τῶν Ὅρων τῶν κατ' ἐπιτομήν. Ἐρώτ. ΞΕ', Τόμ. Γ', σελ. 1129. — (β) Τόμ. Θ', Ὁμιλ. Ε', σελ. 425. — (γ) Ὁ ἱερὸς Φώτιος, τοὺς στίχους 7 καὶ 8 εἰς μίαν αὐτοτελῆ περίοδον περιλαβὼν καὶ τὰ ὑπερβατὰ εἰς ὁμαλὴν τάξιν σχηματίσας, οὑτωσὶ συντάσσει· «Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, » δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀποδώσει ὁ Θεός· τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι » μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργὴ ἀποδοθήσεται, ἢ ἔσται». Ἀμφιλόχ. Ἐρώτ. ϞΓ', ΙΕ'. — (δ) Ψαλμ. οζ', 54.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

συναπτέον, τὸ δὲ «θλῖψις καὶ στενοχωρία» τοῖς ἔμπροσθεν. Διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἐδήλωσεν, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. Εἰπὼν δὲ καθολικῶς ὅτι ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου κακούργου, διεῖλε τοῦτον εἴς τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας· εἰς τούτους γὰρ οἱ τότε ἄνθρωποι διῃροῦντο.

9. Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος,

Τὸ «πρῶτον» διότι οἱ πλησιέστεροι τῷ Δεσπότῃ πρῶτοι καὶ τιμωροῦνται καὶ τιμῶνται. Ἐγγύτεροι δὲ τῷ Θεῷ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν οἰκειότητα τοῦ γένους· ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας διδασκαλίας, εἰ ἁμαρτήσει, πλείονος κολάσεως ἄξιος.

Β'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ Ἰσραήλ, τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.

10. Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

Τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας λέγει νῦν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας· τοὺς τῷ φυσικῷ νόμῳ πειθομένους, καὶ πλὴν τῶν ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντείνοντα διατηροῦντας, ὁποῖος ἦν ὁ Μελχισεδέκ. Πόρρωθεν προανευρὼν τὸ μέσον Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος, ὅταν ὕστερον ἐν τῇ χάριτι τοῦτο ποιῇ, μὴ δόξῃ καινόν τι καὶ φορτικὸν ποιεῖν. Συνάπτει δὲ αὐτούς, ἵνα μὴ νομίζωσιν Ἰουδαῖοι ἔλαττον ἔχειν τὸν ἀκρόβυστον, εἰ καὶ θεοσεβὴς εἴη. Δόξα μὲν οὖν καὶ τιμὴ παρὰ Θεῷ. Εἰρήνη δέ, ὅτι ἐνταῦθα μὲν ὅσα ἄν τις ἔχῃ καλά, μετὰ πολέμου ἔχει, κἂν μὴ πρὸς ἕτερον, πρὸς γοῦν ἑαυτὸν διαστασιάζει πολλάκις. Ἐκεῖ δὲ πάντα γνησίαν ἔχουσι τὴν εἰρήνην. Ἰουδαίῳ δὲ πρῶτον, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

11. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐπεὶ παράδοξος ὁ λόγος ἐδόκει, λογισμὸν ἐπάγει συνήγορον, ὅτι ὁ Θεὸς οὐ προσώπου λαμβάνει διαφοράν, ἀλλὰ πραγματικὴν ἐξετάζει ποιότητα. Τοῦτο δὲ εἰπών, ἐδήλωσεν ὅτι οὐκ ἐν πράγμασιν, ἀλλ᾽ ἐν προσώποις μόνον ἡ διαφορὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων.

12. Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐνταῦθα δείκνυσι πλέον τὸν Ἰουδαῖον βαρούμενον. Ὁ μὲν γὰρ Ἕλλην ἁμαρτήσας ἀνόμως, ἤγουν χωρὶς νόμου γραπτοῦ, μὴ ἔχωννόμον παιδεύοντα, ἀνόμως καὶ ἀπολεῖται· τουτέστι χωρὶς κατακρίσεως, τῆς ἐκ τοῦ νόμου, μὴ ἔχων νόμου κατηγορίαν, ἀπὸ μόνον δὲ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικαζόμενος. Ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως ἁμαρτήσας, ἤγουν νόμον ἔχων ἐπιστάτην, διὰ νόμου κατακριθήσεται, μετὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος· ὅπερ ἐστὶ μεῖζον εἰς κόλασιν. Εἶτα καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμόν·

13. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.

«Οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου», τοῦ πνευματικῶς νοουμένου. Καλῶς δὲ εἶπεν ὅτι, «παρὰ τῷ Θεῷ»· παρὰ γὰρ ἀνθρώποις δίκαιοι πολλάκις ὀνομάζονται. Ἀκρόασιν δὲ λέγει τὴν ψιλήν, τὴν μέχρι τῶν ὤτων. Ποίησιν δὲ τὴν φυλακὴν καὶ ἐκπλήρωσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐδόκει παράδοξον αὖθις λέγειν (πῶς γὰρ δυνατὸν ἀκροᾶσθαι χωρὶς ποιεῖν τὰ τοῦ νόμου;), κατασκευάζει τὸν λόγον διὰ λογισμοῦ.

14. Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος·

Οὐκ ἐκβάλλω τὸν νόμον, φησίν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δικαιῶ τὰ ἔθνη. Ὅταν γὰρ οἱ ἐκ τῶν Ἑλλήνων θεοσεβεῖς, νόμον γραπτὸν μὴ ἔχοντες, φυσικοῖς λογισμοῖς μόνοις κινούμενοι τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, ὅσα πρὸς εὐσέβειαν ὁρᾷ δηλαδή, χωρὶς τῶν ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται· τότε πάντως οὗτοι νόμον, ὡς εἴρηται, μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος; ἑαυτοῖς νομοθετοῦνται τὰ τοῦ γραπτοῦ νόμου, καὶ τὰ τῆς νομοθεσίας εἰς ἔργον ἄγοντες.

15. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν,

Ἔργον τοῦ νόμου τὸ προτρέπον ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ ἀποτρέπον ἐκ τῶν κακῶν. «Γραπτὸν» δὲ ἀντὶ τοῦ «ἐγγεγραμμένον», ἐγκείμενον ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, ἤτοι τῇ φύσει αὐτῶν.

15. Συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως,

Ἐπιβεβαιούσης τὸ ἐγγεγράφθαι τὸ ἔργον, ὡς εἴρηται, τοῦ νόμου

τῆς συνειδήσεως αὐτῶν ἐν τῷ συνειδέναι τί μὲν τὸ ἀγαθόν, τί δὲ τὸ πονηρόν, καὶ ἐκλέξασθαι τὸ κρεῖττον. Αὐτάρκη γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς αἵρεσιν καὶ τὴν τῆς κακίας ἀποφυγήν.

15. Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ ἀπολογουμένων,

Ἐνδείκνυνται δὲ τὸ εἰρημένον ἔργον τοῦ νόμου ἐγκείμενον τῇ φύσει αὐτῶν οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τοῦτο γὰρ ἐννοεῖ διὰ τοῦ «καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατη-» γορούντων», τουτέστι· καὶ τότε, ὅτε μέσον τῆς ψυχῆς οἱ λογισμοὶ κατηγοροῦσιν ἀλλήλων, τῶν μὲν ἀγαθῶν κατακρινόντων τοὺς φαύλους, οὕς, ἔτι ζῶντος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ψυχὴ ἐλογίσατο, τινῶν δὲ φαύλων καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀπολογουμένων καί τινας αἰτίας προβαλλομένων. Διὰ γὰρ τοῦ «ἤ», τὸ σπάνιον τῶν ὑπεραπολογουμένων λογισμῶν παρεδήλωσεν. Τότε γὰρ οὐ δεῖται κατηγόρων ἄλλων ἡ ἑκάστου ψυχή. Εἶτα ἐσαφήνισε τὸν λόγον.

16. Ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων,

Τὰ κεκρυμμένα ἁμαρτήματα. Εἰ δὲ τὰ κρυπτά, πάντως καὶ τὰ φανερά.

16. Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅτε κρινεῖ τὰ κρυπτά, καθὼς ἐγὼ εὐαγγελίζομαι, καθὼς ἐγὼ κηρύττω. «Εὐαγγέλιον» δὲ τὸ καὶ περὶ τῆς κρίσεως διδάσκον ὠνόμασεν, ὡς καλὸν καὶ ὠφέλιμον ἐν τῷ φοβεῖν καὶ ἐπιστρέφειν. Τὸ δὲ ἑξῆς· ἢ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὰ πάντα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «τὴν » γὰρ κρίσιν, φησί, πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ» (α)· ἢ κατὰ τὸ «διὰ » Ἰησοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιόν μου» (β), τὸ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως εὐαγγελιζόμενον.

17. Ἴδε σὺ Ἰουδαῖος ἐπωνομάζῃ,

Τίθησι τὰ ἐφ' οἷς Ἰουδαῖοι μέγα ἐφρόνουν. Εἶτα ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἐντρέπει. Σύ, φησίν, Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. Τοῦτο δὴ τὸ μέγα παρ'

(α) Ἰωάνν. ε', 22. — (β) Ῥωμ. ιϛ', 25.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑμῖν καὶ τίμιον ὄνομα, καθάπερ παρ' ἡμῖν τὸ «χριστιανός». Ὅρα δὲ τὰς ἐμφάσεις. «Ἐπονομάζῃ» μέν, οὐκ εἶ δέ, μὴ πληρῶν τὸν νόμον.

17. Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ,

Ἀποδεχόμενος αὐτόν. Ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος ἐπαναπαύεταί σοι μὴ τηροῦντι τοῦτον. Ἢ καὶ ἑτέρως· «ἐπαναπαύῃ» μὴ κάμνων περὶ τὴν ζήτησιν τῶν πρακτέων, ὡς ὁ ἔξω νόμου, ἀλλ' ἔχων αὐτὸν πάντα σοι ὑπαγορεύοντα.

17. Καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ,

Ἐν τῷ ἐκλεγῆναι παρὰ Θεοῦ καὶ προτιμηθῆναι πάντων τῶν ἐθνῶν· οὐ μὴν θεραπεύεις τὸν ἐκλεξάμενον (α).

17. Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα,

Τὸ τοῦ Θεοῦ· οὐ μὴν τοῦτο ποιεῖς· ὃ μείζονός ἐστι κολάσεως ἄξιον.

18. Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα,

Καὶ διακρίνεις τὰ διαφέροντα ἀλλήλων· οἷον καλὸν καὶ κακόν, ἀρετὴν καὶ κακίαν. Ἢ τὰ προσήκοντα τῷ ἀνθρώπῳ.

18. Κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου,

Διδασκόμενος ταῦτα ἐντεῦθεν· οὐ μὴν ἐργαζόμενος αὐτά.

19. Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν
20. σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων,

Θαρρεῖν εἶναί σε τοιοῦτον· οὐ μὴν εἶ. Τυφλοὺς δὲ λέγει, καὶ ἐν σκότει, καὶ ἄφρονας καὶ νηπίους τοὺς προσκολλωμένους τοῖς Ἰουδαίοις προσηλύτους.

20. Ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

Τὸ «ἔχοντα» οὐ πρὸς τὸ «πέποιθας» ἀνοιστέον· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ

(α) Χρυσόστ. ἐν λ. (Τόμ. Θ', Ὁμιλ. ς', σελ. 432) «Ἐνταῦθα δέ μοι ἠρέμα δοκεῖ » εἰς ἀπόνοιάν τε αὐτοὺς (τοὺς Ἰουδαίους) σκώπτειν καὶ εἰς πολλὴν τὴν δοξομανίαν, » ὅτι τῷ δώρῳ τούτῳ οὐκ εἰς σωτηρίαν τὴν ἑαυτῶν, ἀλλ' εἰς τὸ τῶν ἄλλων κατεξανί» στασθαι καὶ ὑπερορᾶν κατεκέχρηντο».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νοητέον. «Μόρφωσιν» μὲν οὖν λέγει τὴν εἰκόνα, τὸ σχῆμα· «ἀλή-» θειαν» δὲ τὴν γνῶσιν, τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, ἤγουν τὴν εὐσέβειαν. Ἔχοντα, φησί, σχῆμα μόνον ἀληθείας καὶ γνώσεως· ἤγουν εὐσεβείας, ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐκ ἀληθοῦς εὐσεβείας. Εἰπὼν δὲ τὰ πλεονεκτήματα, ἅπερ ἔσχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγει αὐτῶν καὶ τὰ ἐλαττώματα.

21. Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύτ-
22. των μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις;

Παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἔλεγεν ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀκρόασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ καὶ ἡ πρᾶξις προσῇ· «οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, » φησί, δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ» (α). Νυνὶ δὲ πολλῷ μᾶλλον δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον ἡ ἀκρόασις, ἀλλὰ καί, ὃ πλέον ἦν τῆς ἀκροάσεως, ἡ διδασκαλία, οὐδὲ αὐτὴ προστῆναι δυνήσεται, τοῦ διδάσκοντος μὴ πράσσοντος ἅπερ διδάσκει· μᾶλλον δὲ πράσσοντος ἅπερ ἀπαγορεύει. Κατ' ἐρώτησιν δὲ τά τε προρρηθέντα καὶ τὰ ἑξῆς. Διὸ ἀναγνωστέον·

23. Ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς;

Τοῦ νόμου βδέλυγμα μὲν τὰ εἴδωλα καλοῦντος, βδελυσσομένου δὲ καὶ τὰ τούτων χρήματα, ὡς ἀνατεθειμένα δαίμοσιν, ὁ Ἰουδαῖος τὰ εἴδωλα μὲν ἐβδελύσσετο, τὰ δὲ τούτων χρήματα ἥρπαζεν ὑπὸ φιλοχρηματίας· ὃ καὶ ἱεροσυλίαν ἐκάλεσεν· ἱερὰ γὰρ καὶ ταῦτα παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις ὠνομάζοντο. Ἐνέφηνε δὲ ὅτι μείζονος τιμωρίας ἄξιος ὁ ἐν γνώσει ἁμαρτάνων.

23. Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;

Ἐκαυχᾶτο γὰρ διὰ τὸν νόμον, ὡς μόνος παρὰ Θεοῦ τιμηθεὶς ἐν τῷ λαβεῖν αὐτόν. Εἰπὼν δὲ ὅτι «διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου » τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις», οὐ μόνον τὸν νόμον ἀτιμάζεις, ἀλλὰ καὶ τὸν δοτῆρα τούτου συνατιμάζεις, καί, βαρὺν τὸν ἔλεγχον ποιησάμενος, παράγει μάρτυρα τὸν Προφήτην, ὡσανεὶ ἔλεγεν οὐκ ἐμὸς ὁ βαρὺς οὗτος λόγος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαΐου.

(α) Ῥωμ. β', 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

24. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

Ἐν Ἡσαΐᾳ δηλονότι (α). Βλέποντες γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν τοὺς Ἰουδαίους κακῶς πολιτευομένους ἐβλασφήμουν εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἢ οὐ καλῶς ἀγαπήσαντα τοὺς κακούς, ἢ οὐ προειδότα ὁποῖοί τινες ἔσονται.

25. Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς·

Ἐὰν τὰ νομικὰ παραγγέλματα φυλάσσῃς· ἐὰν οὐ κλέπτῃς, οὐ μοιχεύῃς, οὐδὲ ἱεροσυλῇς, οὐδὲ τὰ ἀπηγορευμένα ποιῇς, ὧν ἡ φυλακὴ περιτομή ἐστι νοητή τε καὶ ψυχική· ἧς τύπος καὶ ἡ αἰσθητή τε καὶ σωματική, περιτεμνούσης πᾶν εἴ τι περιττὸν καὶ ἀπόβλητον. Ὥςπερ οὖν ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστιν (β), οὕτω καὶ ἡ περιτομὴ χωρὶς πράξεων δικαίων ἀνόνητος.

25. Ἐὰν δὲ καὶ (*) παραβάτης νόμου ἦς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.

Ἀπώλετο παρὰ σὲ τὸν κακῶς αὐτῇ χρώμενον, καὶ ὅσον ἐπὶ τῷ παρανομεῖν οὐδὲν διαφέρεις τοῦ ἀνόμου ἀκροβύστου. Τί γὰρ ὠφελεῖ τὸ τῆς βασιλείας σύμβολον τὸν τὴν βασιλείαν οὐκ ἔχοντα;

25. Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;

Καὶ τοῦτο κατ' ἐρώτησιν. Ἐὰν γὰρ φυσικῶς τις τὰς ἐντολὰς τοῦ νόμου τηρῇ, οὐδὲν αὐτῷ ἐμποδίσει ἡ ἀκροβυστία, ὅσον εἰς τὸ λογισθῆναι παρὰ Θεῷ ἔννομον. Ὥςπερ γὰρ τὸν παράνομον οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ περιτομή, οὕτως ἄρα τὸν ἔννομον οὐδὲν βλάψει ἡ ἀκροβυστία· ἐκ φύσεως γὰρ αὕτη, καὶ οὐκ ἐκ προαιρέσεως.

27. Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην τοῦ νόμου.

(α) Ἡσ. νβ', 5. — (β) Ἰάκ. β', 20. — (*) Ὁ «καὶ» ἐν οὐδενὶ εὕρηται τῶν γνωστῶν μοι ἀντιγράφων, οὐδὲ παρὰ Χρυσοστόμῳ, Οἰκουμενίῳ κλ. Σὺ δέ μοι σημείωσαι αὐτοῦ τὴν σημασίαν ἐνταῦθα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πρότερον μεταστήσας εἰς τὴν περιτομὴν τὸν πράξεις ἔχοντα χρηστὰς ἀκρόβυστον, θεοσεβῆ μέντοι, καὶ ἐξορίσας εἰς τὴν ἀκροβυστίαν τὸν παράνομον ἐμπερίτομον, οὕτω δίδωσι τὴν νίκην τῷ τοιούτῳ ἀκροβύστῳ. Καὶ κατακρίνει, φησί, καὶ νικήσει ὁ ἐκ φύσεως ἀκρόβυστος, νομίμως βιῶν, ἢ ὁ ἐκ φύσεως τὸν νόμον πληρῶν, σὲ τὸν διὰ γραπτοῦ νόμου καὶ περιτομῆς σωματικῆς ἀχθέντα καὶ παραβαίνοντα τὸν νόμον. Εἰπὼν δὲ δύο περιτομάς, τήν τε νόμιμον καὶ σωματικὴν καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως καὶ ψυχικήν, ἣν ἐπιδείκνυται ὁ εὐσεβὴς ἀκρόβυστος· καὶ πάλιν δύο ἀκροβυστίας, τήν τε φυσικὴν καὶ τὴν ἐξ ἔργων, ἣν ἐπιδείκνυται ὁ παράνομος Ἰουδαῖος· εἶτα ὁρίζει τίς ὁ ὄντως Ἰουδαῖος, καὶ τίς ἡ ἀληθὴς περιτομή.

28. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή.

Ο[illegible]
κυρι[illegible] γὰρ [illegible]ις λαμ[illegible]
ἤτοι κατὰ σάρκα «περιτομὴ» αὕτη [illegible]
τὴν λέξιν ταύτην ληπτέον.

29. Ἀλλ᾽ ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος,

Ἀλλ᾽ ὁ νοητὸς Ἰουδαῖος, ὁ ἐξομολογούμενος Θεῷ. Ἰου[illegible] ἐξομολόγησις ἑρμηνεύεται.

29. Κ[illegible] περιτομὴ καρδίας,

Καὶ περιτομὴ ἀληθής, ἡ τῆς καρδίας, ἡ ψυχική, πᾶν κριθὲν ἀπόβλητον περιτέμνουσα. Ὅ τε γὰρ αἰσθητὸς Ἰουδαῖος τύπος ἦν νοητοῦ, ἥ τε σωματικὴ περιτομή, τῆς ψυχικῆς

29. Ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι.

Διὰ πνεύματος γὰρ ἁγίου οἱ ἀληθεῖς Ἰουδαῖοι περιτέμνονται τὰς ἁμαρτίας καὶ οὐ διὰ τοῦ νομικοῦ γράμματος. Τινὲς δὲ «πνεῦμα» νῦν τὴν προαίρεσιν ἐνόησαν, ὡς τὸ «ἐγεννήθη πνεῦμα ἕτερον ἐν αὐτῷ, » καὶ ἐπηκολούθησέ μοι» (α). Ὅρα δὲ ὅπως ἀποδοκιμάσας μὲν τὰ ἐν τῷ φανερῷ ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ πάντα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ περιτομὴ

(α) Ἀριθ. ιδ', 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σαρκὶ ἀπέθανε καὶ ἐτάφη, ἡμεῖς δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπεθάνομεν καὶ ἐτάφημεν. Διὸ καὶ αἱ μὲν τρεῖς καταδύσεις τὴν τριήμερον ταφὴν ὑποφαίνουσιν, αἱ δὲ τρεῖς ἀναδύσεις τὴν τριήμερον ἀνάστασιν.

4. Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον·

Τὸν τῆς ἁμαρτίας, εἰς τὸ νεκρῶσαι αὐτόν.

4. Ἵνα, ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

«Διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός»· ἤγουν εἰς δόξαν Πατρός, ἢ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρός· τουτέστι δι' ἑαυτοῦ. «Χριστὸς γάρ, φησί, Θεοῦ »δύναμις» (α). Ἵνα, ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ὁ Θεὸς ἀληθῶς καὶ οὐκέτι π[illegible] οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐγερθέντες ἀπὸ τῶν νεκρῶν καὶ βδελυρῶν [illegible] μηκέτι διὰ τῆς ἁμαρτίας

25. Ἐὰν δὲ καὶ (*) παραβάτης νόμου ἧς, ἡ πε[illegible]
κροβυστία γέγονεν.

[illegible] ζωῆς· ἤτοι τῆς μετὰ τὴν παγκόσμιον

Ἀπώλετο παρὰ σὲ [illegible]
παρανομεῖν οὐδὲ [illegible]
τὸ τῆς βασιλ[illegible]

[illegible]σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου [illegible], ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα·

25

Ὁ μὲν σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτός ἐστιν· ὅτι εἰ συναπεθάνομεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, πάντως καὶ συναναστησόμεθα. «Σύμφυτοι» δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ «κοινωνοί», ἐμφαίνων διὰ τῆς τοιαύτης λέξεως, ὅτι ὥσπερ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα φυτευθέν, ἤτοι ταφὲν ἐν τῇ γῇ, καρπὸν ἤνεγκε τὴν τῆς Οἰκουμένης σωτηρίαν· οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον, φυτευθέν, ἤτοι ταφὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, καρπὸν ἤνεγκε τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἁγιασμόν, τὴν υἱοθεσίαν, τὰ μυρία ἀγαθά. Οἴσει δὲ καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Κοινωνοὶ δὲ γεγόναμεν οὐχ ἁπλῶς τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ «τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ». Οὐ γὰρ ἐπίσης αὐτῷ ἀπεθάνομεν, ἀλλὰ καθ' ὁμοίωσιν. Ὥςπερ γὰρ ἐκεῖνος τῇ σαρκί, οὕτως ἡμεῖς τῇ ἁμαρτίᾳ. Καὶ ὥςπερ ἐκεῖνος ἐν τῇ γῇ, οὕτως ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι. Μετέσχομεν τοίνυν οὐ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ὁμοιώσεως τοῦ θανάτου αὐτοῦ. «Ἀνάστασιν» δὲ νῦν λέγει τὴν τῶν σωμάτων, τὴν μέλλουσαν, ἧς κοινωνήσομεν οὐ καθ' ὁμοίωσιν, ἀλλ' ἐπίσης ἐκείνῳ κατὰ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, κατὰ τὴν σάρκα.

(α) Α' Κορινθ. α', 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

6. Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη,

«Παλαιὸν ἡμῶν ἄνθρωπον» λέγει τὴν ὁλόκληρον κακίαν, τὴν ἐκ διαφόρων κακιῶν συγκειμένην. «Παλαιὸν» δὲ διὰ τὸ σαπρὸν καὶ ἀπόβλητον. «Συνεσταυρώθη» δὲ τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος· σταυρὸς γὰρ καὶ τὸ βάπτισμα, ὡς θάνατος τῆς ἁμαρτίας.

6. Ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας,

Ὅπερ ἀνωτέρω προςηγόρευσε παλαιὸν ἄνθρωπον τοῦτο ἐνταῦθα κέκληκε «σῶμα τῆς ἁμαρτίας». Ἡ «σῶμα τῆς ἁμαρτίας» ἡ παρ' ὑπόστασιν (;) τῆς ἁμαρτίας (α).

6. Τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ.

Ἵνα καταργηθῇ, φησί, χάριν τοῦ μηκέτι ἡμᾶς ἁμαρτάνειν.

7. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Ἠλευθέρωται ἀπὸ τοῦ ἁμαρτάνειν. Εἰ τοίνυν ὁ νεκρὸς οὐχ ἁμαρτάνει, οὐδὲ ὁ συναποθανὼν καὶ συνταφεὶς τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος ὀφείλει ἁμαρτάνειν, νεκρωθεὶς ἤδη τῇ ἁμαρτίᾳ.

8. Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ.

«Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ» διὰ τοῦ βαπτίσματος, «πιστεύο» μεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ» ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, ἄκουσον·

9. Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγερθείς, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

Εἶτα κατασκευάζει πῶς οὐκέτι κυριεύει αὐτοῦ ὁ θάνατος·

10. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ.

Τὸν θάνατον, ὃν ἀπέθανε, διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπέθανε τὴν ἡμετέραν, καὶ οὐχ ὡς ὑπεύθυνος αὐτῷ. Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν αὐτός,

---

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, περιφραστικῶς αὐτὴ ἡ ἁμαρτία τουτέστιν » ὅλη διόλου ἀργὴ καὶ ἄχρηστος τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀλλ' ἵνα δοὺς δίκην ἀνθ' ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνέλῃ τὴν ἁμαρτίαν ἡμῶν. Εἰ δὲ ἀνυπεύθυνος ὢν τῷ θανάτῳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ διὰ τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, οὐκέτι πάντως ἀποθανεῖται, καταλύσας ἤδη αὐτήν.

10. Ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ.

Τὴν ζωὴν δέ, ἣν ζῇ, ζῇ κατὰ Θεόν· τουτέστιν ἀκατάλυτον καὶ ἀΐδιον. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν ζωή, ἣν ζῶσιν οἱ ἐνταῦθα ζῶντες, ὁμοίωμα καὶ εἰκὼν τῆς ζωῆς ἐκείνης. Ἵνα δὲ μή τις λέγῃ· τί οὖν πρὸς ἡμᾶς τὸ εἰρημένον; ἐπήγαγεν·

11. Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς εἶναι νεκροὺς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ,

Ὥςπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ζῇ, «οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυ» τοὺς εἶναι νεκροὺς μὲν εἰς ἁμαρτίαν, ζῶντας δὲ κατὰ Θεόν»· ἤτοι πνευματικῶς καὶ θεαρέστως.

11. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Τοῦ Χριστοῦ συμμαχοῦντος καὶ τὸ πᾶν κατορθοῦντος.

12. Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι,

Μὴ κυριευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ σώματι ὑμῶν· τὰ πλεῖστα γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων διὰ τοῦ σώματος φύονται. «Θνητὸν» δὲ εἶπε τὸ σῶμα, τοῦτο μὲν ἀναμιμνήσκων ὅτι διὰ τῆς πρώτης ἁμαρτίας θνητὸν ἐγένετο· τοῦτο δὲ καὶ παραμυθούμενος τοὺς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀγῶνας. Θνητοῦ γὰρ τοῦ σώματος ὄντος, πρόσκαιροι πάντως καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ «μὴ τυραννείτω», ἀλλὰ «μὴ βασιλευέτω» δεικνύων ὅτι ἑκόντων βασιλεύει, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκείας δυνάμεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν βασιλευομένων ῥᾳθυμίας. Ἡ γὰρ τυραννὶς ἀκόντων ἄρχει, καὶ βίᾳ ὑφισταμένων. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς βασιλείας·

12. Εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ·

Τὸ μὲν γὰρ ἐπιτάττειν αὐτῆς· τὸ δὲ μὴ ὑπακούειν ἡμέτερον. «Ἐπιθυμίας δὲ τοῦ σώματος» λέγει τὰς ***ἐφ' ἁμαρτίαν*** (α).

(α) Τὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου χειρόγραφον ἀντὶ «τὰς ἐφ' ἁμαρτίαν» γράφει «τὰς ἐφαμάρτους». Ὅρ. F. Matth. n. Testam. ἐν λ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

13. Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ·

Οὐκοῦν μέσον τὸ σῶμα κακίας καὶ ἀρετῆς, καθάπερ οὖν καὶ τὰ ὅπλα. Ἑκάτερα δὲ τὰ ὅπλα, τά τε τῆς ἀδικίας τά τε τῆς δικαιοσύνης, ἐπὶ τὸν χρώμενον γίνεται. Καὶ ἡ σὰρξ τοίνυν παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς γνώμην, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ὅπλον ἀδικίας ἢ δικαιοσύνης γίνεται. Ἂν μὲν γὰρ ἀκολάστως ἴδῃς, ὅπλον ἀδικίας ἐγένετό σοι ὁ ὀφθαλμός, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν (ὀφθαλμοῦ γὰρ τὸ ὁρᾶν), ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ κελεύσαντος λογισμοῦ πονηρίαν, ἤτοι τὸ κακῶς ὁρᾶν. Ἂν δὲ χαλινώσῃς τὸν ὀφθαλμόν, γέγονεν ὅπλον δικαιοσύνης. Οὕτω καὶ ἐπὶ γλώττης καὶ ἐπὶ χειρῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μελῶν. » Καλῶς δὲ «τὴν ἁμαρτίαν» ἀδικίαν ἐκάλεσεν· ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἢ ἑαυτὸν ἢ τὸν πλησίον ἀδικεῖ· μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν πρὸ τοῦ πλησίον.

13. Ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας,

Μὴ γίνεσθε, φησί, στρατιῶται τῆς ἁμαρτίας, παριστάνοντες αὐτῇ, ὡς βασιλίδι, τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας. Ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ στρατιώτας, καὶ οὕτω προθύμως, ὡς ἐκ νεκρῶν καὶ ἀπολωλότας διὰ τῆς φθοροποιοῦ ἁμαρτίας, ζῶντας ἤδη διὰ τῆς τοῦ βαπτίσματος παλιγγενεσίας καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος.

13. Καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ.

«Ὅπλα» εἰπών, ἐδήλωσεν ὅτι καὶ πόλεμος ἐφέστηκε χαλεπός.

14. Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει·

Ὅρα πῶς θαρρύνει τὸν στρατιώτην καὶ ἀλείφει τὴν προθυμίαν. «Ἁμαρτία γάρ, φησίν, οὐ κυριεύσει ὑμῶν» ὡς πρὸ τῆς παρουσίας, εἰ μὴ σφόδρα ὑποκατακλιθῆτε αὐτῇ.

14. Οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν.

«Ὑπὸ νόμον» τὸν κελεύοντα μόνον, ἢ τὸν ἐλέγχοντα μόνον· «ἀλλ' ὑπὸ χάριν» τὴν καὶ τὰ πρότερον ἁμαρτήματα ἀφιεῖσαν καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζομένην, καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ῥωννύουσαν. Εἶτα παραίνεσιν ἐξ ἀντιθέσεως εἰσάγει, πλέον ἀσφαλιζόμενος·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

15. Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν;

Ὅτι ὁ μὲν νόμος κολάζει, ἡ δὲ χάρις ἐλευθεροῖ κολάσεως;

15. Μὴ γένοιτο.

Ἐρωτήσας, ἀπαγορεύει εὐθύς, δεικνὺς κἀν τούτῳ τὸ τῆς ἐρωτήσεως ἄτοπον.

16. Οὐκ οἴδατε, ὅτι, ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε, ᾧ ὑπακούετε;

Καὶ τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἐντρεπτικώτερον. «Οὐκ οἴδατε, φησίν, » ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους»; Εἶτα προςτίθησι καὶ τὸν τρόπον τῆς δουλείας· ὅτι κατὰ τὴν ὑπακοήν, καθὸ ὑπακούετε αὐτῷ ἐπιτάττοντι, δοῦλοί ἐστε αὐτοῦ; τὸ δὲ «ᾧ ὑπακούετε» ἀντὶ τοῦ «διότι » ὑπακούετε». Εἰπὼν δὲ ὅτι «ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς» καὶ ὅτι «δοῦ- » λοί ἐστε» αὐτοῦ καὶ ἐμφήνας τήν τε ἁμαρτίαν καὶ τὸν Θεόν, ὡς ἀνωτέρω διελάβομεν, νῦν διαιρεῖ καὶ σαφηνίζει τὸν λόγον·

16. Ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην.

Ἢ ἁμαρτίας δούλους (εἴ γε ταύτῃ παριστάνετε ἑαυτοὺς) εἰς θάνατον φερούσης, καὶ τοῦτον ἐχούσης ἔπαθλον· ἢ ὑπακοῆς τοῦ Χριστοῦ (εἰ τούτῳ πείθεσθε), εἰς δικαιοσύνην ἄγοντος.

17. Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς.

«Χάρις τῷ Θεῷ» τῷ ἐλευθερώσαντι τῆς δουλείας καὶ συνεργήσαντι πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ. Ὑπηκούσατε δὲ τῷ Χριστῷ «εἰς τύπον», ἤγουν τὸν κανόνα καὶ ὅρον τῆς εὐσεβοῦς πολιτείας, εἰς ὃν παρεδόθητε παρ' ἡμῶν τῶν Ἀποστόλων διὰ τῆς βοηθείας αὐτοῦ (α). «Ἐκ καρδίας» δὲ ἀντὶ τοῦ ἐκ προαιρέσεως, ἑκόντες καὶ προθύμως.

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «ὑμεῖς μὲν γὰρ ἑκόντες ὑπηκούσατε· ὁ δὲ Θεὸς ὑμᾶς εἰς τὸν τύπον » τοῦτον τῆς διδαχῆς παρέδωκεν. Ποῖον; τὸ ὀρθῶς ζῆν ἐθέλειν καὶ ὑγιαίνειν περὶ τὰ δόγ- » ματα. Τύπον δέ, φησί, διδαχῆς, οἷον ὅρον καὶ κανόνα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

18. Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ.

Δύο δείκνυσιν ἐνταῦθα δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, τὸ τῆς ἁμαρτίας ἐλευθερῶσαι, καὶ τὸ δουλῶσαι τῇ δικαιοπραγίᾳ, τῷ ὀρθῷ βίῳ, τῇ ἀνεπιλήπτῳ ζωῇ.

19. Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν·

Τῇ φύσει μετρῶ τὴν παραίνεσιν. Οἶδα γὰρ τὰ πάθη τοῦ σώματος. Ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν λέγω ὃ λέξω. Ἢ «ἀνθρώπινον» ἀντὶ τοῦ «σύμμετρον». Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· «πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴ» ληφεν, εἰμὴ ἀνθρώπινος» (α)· τουτέστι σύμμετρος καὶ μικρός.

19. Ὥςπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν· οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν.

Εἰ καὶ πολὺ τῶν δεσποτῶν τούτων τὸ μέσον, ὅμως τὴν ἴσην ἀπαιτῶ, φησί, δουλείαν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι «σύμμετρον λέγω». «Ἀκαθαρσίαν» μὲν οὖν λέγει καὶ «ἀνομίαν» πᾶσαν ἁμαρτίαν. «Εἰς »τὴν ἀνομίαν» δὲ ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ ἀνομεῖν, εἰς τὸ μιαίνεσθαι. Καὶ αὖθις· «δικαιοσύνην» μὲν τὸν ἐνάρετον βίον, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὃν ἀλλαχοῦ δικαιοσύνην ῥητῶς ὀνομάζει (β). «Εἰς ἁγιασμὸν» δὲ ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ ἁγιάζεσθαι. Πανάθλιος δὲ ὁ μὴ τοσαύτην δουλείαν εἰςάγων τῷ Χριστῷ, ὅσην τῷ διαβόλῳ πρότερον.

20. Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ.

«Ἐλεύθεροι»· τουτέστι μὴ ὑποτεταγμένοι τῇ δικαιοσύνῃ, ἀλλ' ἠλλοτριωμένοι αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ δοῦλοι ἐγένεσθε τῆς δικαιοσύνης, ἐλεύθεροι γίνεσθε τῇ ἁμαρτίᾳ· τοῦτο γὰρ συνυπακούειν ὁ σκοπὸς ἀπαιτεῖ τοῦ λόγου. Εἶτα δὲ δείκνυσι καὶ τῶν δουλειῶν τούτων πολὺ τὸ διάφορον. Καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ καρποῦ καὶ τοῦ τέλους ἑκατέρας·

21. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε;

(α) Α' Κορινθ. ι', 13. — (β) Αὐτόθ. α', 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὅτε δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας.

21. Ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε.

Ἐρωτήσας, ἀποκρίνεται ὅτι, ταῦτα εἴχετε καρποὺς τῆς ἁμαρτίας, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε, μνημονεύοντες τῆς βδελυρίας αὐτῶν. Ὧν δὲ ἡ μνήμη καὶ μόνον αἰσχύνην φέρει, πολλῷ μᾶλλον ἡ πρᾶξις.

21. Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος.

Ὁ τῆς ψυχῆς δηλονότι· τουτέστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς αὐτῆς.

22. Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον.

«Τὸν καρπὸν ὑμῶν» τὸν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης· ἤτοι τὰς ἀρετάς. «Εἰς ἁγιασμὸν» δὲ ἀντὶ τοῦ καθαρότητα εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ. Ὅρα δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν δεδομένων πιστοῦται τὰ μέλλοντα. Ἀπὸ μὲν τῆς αἰσχύνης, τὸν αἰώνιον θάνατον· ἤτοι τὴν ἀθάνατον κόλασιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἁγιασμοῦ, τὴν αἰώνιον ζωήν· τουτέστι τὴν ἀτελεύτητον ἀπόλαυσιν.

23. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος·

Μνημονεύσας ὅπλων καὶ βασιλέως, ἔμεινε τῇ τροπῇ. Ὀψώνια λέγει τὰ σιτηρέσια, τὸν μισθόν (α).

23. Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος,

Οὐκ εἶπεν ὅτι «τὰ δὲ ὀψώνια τοῦ Θεοῦ» ἢ «ὁ μισθὸς τῶν κατορ»θωμάτων», ἀλλὰ «τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ»· δεικνὺς ὅτι οὐκ οἴκοθεν ἀπηλλάγησαν, οὐδὲ ὀφειλὴν ἀπέλαβον, οὐδὲ ἀμοιβὴν καὶ πόνων ἀντίδοσιν, ἀλλὰ χάριτι καὶ δωρεᾷ τοῦ Θεοῦ τοσαῦτα εὐηργετήθησαν. Οὐ μόνον γὰρ ἀπήλλαξεν ἁμαρτίας καὶ μετέθηκεν εἰς ἀρετὴν καὶ ὡδήγησεν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἀλλὰ καὶ μηδὲν καμόντας μηδὲ πονήσαντας.

23. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, τὸ διὰ τοῦ Χριστοῦ δεδωρημένον.

(α) Θεοφύλ. ἐν λ. «Ὀψώνιον λέγεται τὸ τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ βασιλέως διδο» μενον σιτηρέσιον».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η' Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

1. Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί (γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ),

Εἰπὼν ὅτι «ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ» (α) δείκνυσιν ἐνταῦθα ὅτι οὐ μόνον ἁμαρτία οὐ κυριεύει αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ νόμος· καὶ καταγλυκαίνει τὸν λόγον ἀπὸ παραδείγματος ἀνθρωπίνου. Τοῦτο ποιεῖ φανερόν. Δύο δὲ τίθησι κατασκευὰς τοῦ προκειμένου, ὅτι τε, ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρός, ἡ γυνὴ ἀπολέλυται αὐτοῦ καὶ οὐ κεκώλυται ἑτέρῳ γενέσθαι γυνή· καὶ ὅτι ἐνταῦθα οὐ μόνον ὁ ἀνήρ, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐτελεύτησεν· ὥςτε διπλῆς ταύτην ἐλευθερίας τυχεῖν. «Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί», ὃ μέλλω νόμιμον ἐρεῖν; ἀλλὰ μὴν οὐκ ἀγνοεῖτε· νομομαθέσι γὰρ λαλῶ. Τί δέ ἐστιν;

1. Ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ;

Τοῖς ζῶσι γὰρ ὁ νόμος ἐπιτάττει καὶ οὐ τοῖς τεθνεῶσιν. «Τοῦ ἀν»θρώπου» δὲ κοινῶς καὶ καθολικῶς εἰπών, ἐπὶ τῆς γυναικὸς ποιεῖται τὸ παράδειγμα·

2. Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ·

«Νόμῳ» τῷ δεσμοῦντι αὐτὴν αὐτῷ διὰ τῆς γαμικῆς συναφείας.

2. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός.

«Κατήργηται» ἀντὶ τοῦ πέπαυται, λέλυται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ συνδέοντος αὐτὴν τῷ ἀνδρί.

3. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός, μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ·

Ἐν τάξει μὲν ἀνδρὸς τίθησι τὸν νόμον, ἐν τάξει δὲ γυναικὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, πρὸς οὓς καὶ ὁ λόγος. Καὶ θάνατον μὲν τοῦ ἀνδρὸς λέγει τὴν παῦλαν τοῦ νόμου· πέπαυκε γὰρ αὐτοῦ τὰ σωματικὰ καὶ φαινόμενα ὁ Χριστός. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα τύπος ἦσαν καὶ

(α) Ἀνωτ. ς', 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, φανέντος ἤδη τοῦ τυπουμένου καὶ εἰκονιζομένου, λοιπὸν ἐπαύθησαν αἱ σκιαί. Θάνατον δὲ τῆς γυναικὸς τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος νέκρωσιν τῶν πιστῶν, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴρηται (α).

4. Ὥστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ,

Τουτὶ τὸ συμπέρασμα οὐκ ἐπήγαγε κατὰ τὴν πρότασιν. Ἦν γὰρ ἀκόλουθον εἰπεῖν «ὥςτε οὐ κυριεύει ὑμῶν ὁ νόμος· ἀπέθανε γάρ». Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ προτάσει τοῦτο ᾐνίξατο, ἐν δὲ τῇ ἐπαγωγῇ, «ὅτι » καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ» ἠλευθερώθητε ἀπὸ τοῦ νόμου· ὁ γὰρ ἀποθανὼν ἀπολέλυται. Ὥςτε διπλῇ ἐλευθερωθέντες, οἷα καὶ τοῦ νόμου ἀποθανόντος καὶ ὑμῶν, οὐκέτι ἐστὲ ὑπὸ τὸν νόμον, οὐδὲ κριθήσεσθε μοιχείᾳ, ἀνδρὶ ἑτέρῳ γενόμενοι, λέγω δὴ τῷ Χριστῷ.

4. Διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ·

Οὐχ ἁπλῶς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, ἀλλὰ «διὰ τοῦ σώματος τοῦ » Χριστοῦ», θανατωθέντος δηλονότι ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα θανατωθῶμεν τῷ νόμῳ καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν.

4. Εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἀνδρὶ (*) ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι,

«Ἐγερθέντι» δι' ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκείας θεότητος. Ὅπερ δὲ ἐν ἄλλοις φησίν, «ὅτι οὐκ ἐστε ἑαυτῶν» καὶ ὅτι τιμῆς «ἠγοράσθητε» (β) καὶ ὅτι «εἷς ὑπὲρ ὑμῶν πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυ- » τοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι» (γ) τοῦτο καὶ νῦν λέγει.

4. Ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ.

Ἐπειδὴ γάμου καὶ συναφείας ἐμνημόνευσεν, ἀκολούθως καὶ καρποφορίας ἐμνήσθη· ἴδιον γὰρ τοῦτο τοῦ γάμου.

5. Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ.

«Ἐν τῇ σαρκί», φησί· τουτέστιν ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ, ἐν ταῖς πονηραῖς πράξεσιν. «Τὰ πάθη δὲ τῶν ἁμαρτιῶν» οὐ τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου

(α) Ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ στίχου 4 τοῦ ς' κεφαλαίου τῆς παρούσης ἐπιστολῆς. —
(*) Ἐν πᾶσι τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων ἡ λέξις «ἀνδρί» παραλείπεται. —
(β) Α' Κορινθ. ζ', 23. — (γ) Β' Κορινθ. ε', 15.

γινόμενα· ἅγιος γὰρ ὁ νόμος, ἀλλὰ τὰ διὰ τοῦ νόμου γνωριζόμενα, κατηγόρου τάξιν ἐπέχοντος, καὶ τὰς μὲν ἁμαρτίας ἐλέγχοντος, οὐκ ἐπικυροῦντος δέ. Καλῶς δὲ καὶ τὸ «ἐνηργεῖτο»· οὐ γὰρ οἴκοθεν ἐνεργοῦσι τὰ κατὰ τὰ μέλη, ἀλλὰ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Καρποφορία δὲ τῷ θανάτῳ τὰ μέλη τῶν ἀποθνησκόντων, ἃ διὰ τῆς ἁμαρτίας καρποφοροῦμεν αὐτῷ (α).

6. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες (*),

Ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἅτε ἀποθανόντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὅσον εἰς ἁμαρτίαν, δι᾽ ἣν γέγονεν ἡ χρεία τοῦ νόμου. Τῆς ἁμαρτίας γὰρ ἀναιρεθείσης, περιττὸς ἡμῖν ὁ διὰ ταύτης νόμος.

6. Ἐν ᾧ κατειχόμεθα·

Δι᾽ ἣν ἁμαρτίαν κατειχόμεθα τῷ νόμῳ.

6. Ὥςτε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος.

Ἵνα μὴ δόξαιεν, ἐλευθερωθέντες τοῦ νόμου, λοιπὸν ἀκινδύνως ποιεῖν, ἃ βούλονται, φησὶν ὅτι ἠλευθερώθημεν, ὥςτε δουλεύειν τῷ Θεῷ ἐν καινότητι πνευματικοῦ νόμου (Πνεῦμα γὰρ τὸν πνευματικὸν νόμον ὀνομάζει· τουτέστι τὸ Εὐαγγέλιον), καὶ οὐχί, ὥςπερ πρότερον, ἐν παλαιότητι νόμου. «Γράμμα» γὰρ τὸν γραπτὸν νόμον καλεῖ, ἢ ὥςτε δουλεύειν ἡμᾶς καινῷ νόμῳ καὶ οὐ παλαιῷ, παρελκούσης τῆς προθέσεως (β). Ὅπερ γὰρ ἀνωτέρω εἴρηκεν ὅτι «οὔκ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ᾽ ὑπὸ χάριν» (γ) τοῦτο καὶ νῦν λέγει ὅτι οὐκ ἔστι νῦν νόμος καταδικάζων, ἀλλὰ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου πνευματικῶς βοηθοῦντος. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς εἴ πού τις ἐφάνη παρθενίαν ἀσκῶν, ἔκπληκτον ἐποίει πρᾶγμα. Ἐπὶ δὲ τῆς Νέας πανταχοῦ τοῦτο τῆς Οἰκουμένης ἔσπαρται. Καὶ

(α) Κομψὰ καὶ τὰ τοῦ Θεοφυλάκτου ἐν λ. «Οὐκ εἶπεν ὅτι τὰ μέλη ἐνήργει τὴν πονηρίαν, ἵνα μὴ δώσῃ χώραν κατηγορῆσαι τῆς σαρκός. Ἡ γὰρ ψυχή ἐστιν οἷόν τις κιθαριστής, τὰ δὲ μέλη ἡ κιθάρα. Κακῶς οὖν κρούοντος τοῦ κιθαριστοῦ, κακῶς ἠχεῖ ἡ κιθάρα. Ὑπὸ τὸν νόμον τοίνυν ὄντες, ἐπειδὴ τὰ πάθη οὐκ ἐδυνάμεθα φυγεῖν, ἐτεκνογονοῦμεν τὰς πονηρὰς πράξεις τῷ θανάτῳ». — (*) F. Matth. n. Testam. ἐν λ. «In Codice Monacho reperio quidem *ἀποθανόντος*. Sed hujus quoque interpretatio contraria videtur. Addit enim «διὰ τοῦ βαπτίσματος» quod ad νόμον referri nequit». Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον χειρόγραφον οὐ μόνον ἐν τῇ ἐξηγήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κειμένῳ ἔχει «*ἀποθανόντες*». — (β) «*Ἐν*» δηλονότι. — (γ) Ῥωμ. ς', 14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τότε μὲν μόλις ὀλίγοι θανάτου κατεφρόνουν, νυνὶ δὲ καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν κώμαις δῆμοι μαρτύρων ἄπειροι οὐκ ἀνδρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων. «Παλαιότητα» μὲν οὖν εἰπών, τὴν ἀσθένειαν ἐκείνων ᾐνίξατο· «καινότητα» δὲ φήσας, τὴν δύναμιν τούτων, ἣν χαρίζεται διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

θ' Περὶ τῆς ὑπὸ νόμον κατακρίσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

7. Τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτία;

Ἐπεὶ περὶ τοῦ νόμου διαφόρως εἶπεν, ὅτι τε «τὰ παθήματα τῶν ἁ- » μαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου» καὶ ὅτι «ἡ ἁμαρτία ὑμῶν οὐ κυριεύσει, » οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον» καὶ ὅτι «οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παρά- » βασις» (α), καὶ ὅτι «νόμος δὲ παρειςῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παρά- » πτωμα» (β), καὶ ὅτι «ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται» (γ), καὶ ἐδόκει ταῦτα πάντα διαβολὴν ἐπιφέρειν τῷ νόμῳ καὶ λυπεῖν τοὺς ἐξ Ἰουδαίων περιέποντας ἔτι τὸν νόμον, καὶ μᾶλλον ἐῴκει συναγορεύειν τοῖς αἱρετικοῖς, διαβάλλουσι τὸν νόμον, διορθοῦται τὴν ἐκ τῶν τοιούτων ῥητῶν ὑπόνοιαν, καί, ὥςπερ ἐξ ἀντιθέσεως ἐρωτῶντος, ἀποκρίνεται καὶ λύει τὸ προςιστάμενον.

7. Μὴ γένοιτο·

Πρὸ τῆς κατασκευῆς εὐθὺς ἀπηγόρευσε, τὸν σκανδαλιζόμενον θεραπεύων καὶ οἰκειούμενος.

7. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου·

Μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν· οὐκ ἔστι γάρ. «Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ » ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου» τοῦ ταύτην ἀπαγορεύοντος. Οἰκειοῦται δὲ τὸ τῶν Ἑβραίων πρόσωπον, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν μετὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' εἰ οὐκ ἔγνωσαν τὴν ἁμαρτίαν οἱ πρὸ τοῦ νόμου, πόθεν ὁ κατακλυσμὸς γέγονε; καὶ διὰ τί τὰ Σόδομα οὕτως ἐνεπρήσθη; Ἀλλὰ τὸ «οὐκ ἔγνων» ἐνταῦθα οὐ τὸ παντελῶς ἀγνοεῖν εἰςάγει, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀκριβῶς γινώσκειν. Ἤδεσαν μὲν γὰρ τὴν ἁμαρτίαν, οὐχ οὕτω δέ, ὡς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν γὰρ φυσικὸς νόμος καὶ ἐγνώριζε

(α) Αὐτόθ. δ', 15. — (β) Αὐτόθ. ε', 21. — (γ) Αὐτόθ. δ', 15.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῖς ἀνθρώποις τὸ κακὸν καὶ ἀπηγόρευεν. Ὁ δὲ γραπτὸς νόμος οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκόλαζεν.

7. Τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν «οὐκ » ἐπιθυμήσεις» (α).

« Ἐπιθυμίαν » τὴν πονηράν. Οἷον δὲ νοεῖται τὸ «οὐκ ἔγνων», τοιοῦτον ἐνταῦθα καὶ τὸ «οὐκ ᾔδειν». Ὅρα δὲ πῶς ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν δείκνυσι τὸν νόμον οὐ μόνον κατήγορον τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικὸν αὐτῆς, οὐχ ἵνα διαβάλῃ τοῦτον, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλάξῃ φόβου τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, δεδιότας ἔτι τὸν νόμον, καὶ ἀντιποιουμένους αὐτοῦ.

8. Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν·

« Ἁμαρτίαν » νῦν λέγει τὴν ἁμαρτικὴν γνώμην καὶ ὀλισθηρὰν προαίρεσιν, ἥτις ἐπιθυμία κωλυομένη παρὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νόμου, τῆς λεγούσης « οὐκ ἐπιθυμήσεις » καὶ ἀφορμὴν λαβοῦσα « διὰ τῆς »ἐντολῆς» (ἤγουν ἀπὸ τῆς ῥηθείσης ἐντολῆς·) τὸ κωλύεσθαι, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ τυχόν, τῷ ἐπιθυμοῦντι, πολλὴν τὴν ἐπιθυμίαν. «Πᾶ»σαν» γὰρ ἀντὶ τοῦ πολλὴν καὶ ἐπιτεταμένην. Ὅταν γὰρ ἐπιθυμῶμεν καὶ κωλυώμεθα, αἴρεται μᾶλλον ἡ φλὸξ τῆς ἐπιθυμίας, ἀφορμὴν τῆς αὐξήσεως λαβοῦσα τὴν κώλυσιν. Ὥςτε ὁ κωλύων νόμος ηὔξησε τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο μεμπτός· οὐ γὰρ ἐβούλετο τοῦτο. Ἀλλ' ἐβούλετο μὲν ἀπαγαγεῖν τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέβη δὲ μᾶλλον ἡ κώλυσις εἰς αὔξησιν, οὐ τοῦ νόμου πταίσαντος, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ῥαθυμίας καὶ ἀμελείας, καταχρησαμένης τῷ καλῷ πρὸς τὸ κακόν, ἤγουν τῇ κωλύσει πρὸς τὴν αὔξησιν. Λοιπὸν οὐ τοῦ ἰατροῦ, τοῦ δὲ νοσοῦντος τὸ ἔγκλημα, τῷ φαρμάκῳ χρησαμένου κακῶς. Ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τῆς καινῆς Διαθήκης πολλαὶ ἐντολαί (β), ἃς οἱ παραβαίνοντες κολάζονται. Καὶ οὐκ ἄν τις αὐτὰς τολμήσῃ κακίσαι, ὡς παραβάσεως ἀφορμὰς καὶ κολάσεως προξένους. Ἀλλὰ ταύτας μέν, ὡς εὐεργέτιδας, ἐπαινέσεται· τὴν δὲ φαύλην γνώμην τῶν καταφρονούντων διαβαλεῖ. Τί οὖν, φησί, τοῦ νόμου τὸ κέρδος; οὐδέν, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸ βλάβος. Ἀλλ' οὐ τοῦ νόμου τὸ ἔγκλημα, τῆς δὲ ῥαθυμίας τῶν δεξαμένων αὐτόν.

(α) Ἔξοδ. κ', 17.— (β) Ἐξυπακούεται τὸ «εἰσίν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

8. Χωρὶς γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία νεκρά.

Τουτέστιν οὐχ οὕτω γνώριμος, ὡς μετὰ τὴν δόσιν τοῦ νόμου. «Χωρὶς δὲ νόμου» ἀντὶ τοῦ «πρὸ τοῦ νόμου». Πρότερον μὲν γὰρ τὴν φύσιν μόνην εἶχεν αὕτη κατήγορον. Ὕστερον δὲ καὶ τὸν νόμον, ῥητῶς ταῦτα ἀπαγορεύοντα καὶ κολάζοντα.

9. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ·

Πρὸ τοῦ νόμου δηλονότι· τὸ γὰρ πρόσωπον οἰκειοῦται (α) τῶν πρὸ Μωϋσέως ὄντων. Ἔζων τότε, φησί, χωρὶς νόμου, καὶ ἦν μοι ἡ ἁμαρτία νεκρά.

9. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησε.

Δοθείσης δὲ τῆς ἐντολῆς τοῦ νόμου, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησε· τουτέστι κρυπτομένη μέχρι τότε, ἐφάνη ἀπὸ τότε. Ἕως μὲν γὰρ τοῦ νόμου ἐκρύπτετο οἵα ἦν. Μετὰ δὲ τὸν νόμον ἐφάνη οἵα οὐκ ἐδόκει· ὃ τέως κατώρθωσεν ὁ νόμος, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον.

10. Ἐγὼ δὲ ἀπέθανον·

Ἀπέθανον κατὰ τὴν ψυχήν. Οἱ γὰρ ἐν τῇ γνώσει ἁμαρτάνοντες νεκρὰν ἔχουσι τὴν ψυχήν, ὡς ἀκίνητον εἰς ἀρετὴν καὶ ἀνενέργητον.

10. Καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωήν, αὕτη πρὸς θάνατον(*).

Διὰ τοῦ «εὑρέθη μοι» τὸ παράδοξον ἐδήλωσεν. Ἄτοπον γὰρ τὸ διὰ τῶν ὠφελούντων βλάπτεσθαι. Καὶ ἡ ἐντολή, φησί, τοῦ νόμου, εἰς ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν ἄγουσα, ἐχρημάτισέ μοι εἰς θάνατον καὶ κόλασιν, κακῶς αὐτῇ δηλονότι χρησαμένῳ. Σαφηνίζει δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἑξῆς·

11. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς (**),

Ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

(α) Ὁ Παῦλος δηλονότι. — (*) Ἐν ἄλλ. «εἰς θάνατον». Ἀλλὰ καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξηγήσει «ἐχρημάτισέ μοι *εἰς* θάνατον» γράφει.— (**) Ὁ Συγγραφεύς, τῷ Χρυσοστόμῳ ἑπόμενος, τὸ «διὰ τῆς ἐντολῆς» συντάσσει τῷ «λαβοῦσα». Ἄλλοι συνάπτουσιν αὐτὸ τῷ κατόπιν «ἐξηπάτησε» καὶ τιθεῖσι τὴν ὑποστιγμὴν μετὰ τὸ «λαβοῦσα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

11. Ἐξηπάτησέ με,

Τῇ ἡδονῇ δελεάσασα.

11. Καὶ ἀπέκτεινε δι᾽ αὐτῆς.

Διὰ τῆς ἐντολῆς, ἀφορμὴν ἀπ᾽ αὐτῆς λαβοῦσα. Ἀπαλλάξας δὲ τὸν νόμον ἁπάσης μέμψεως καὶ ῥᾳθυμίᾳ τῶν ἁμαρτανόντων ἐπιγράψας τὸ ἔγκλημα, φησίν·

12. Ὥςτε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

Εἰ καὶ οἱ παραβαίνοντες τὸν νόμον ἀκάθαρτοι καὶ ἄδικοι καὶ πονηροί, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτῶν, ὡς εἴρηται, ῥᾳθυμίαν· αὐτὸς γὰρ ἅγιος· «ὁ νόμος γάρ, φησί, Κυρίου ἄμωμος» (α). Καὶ ἡ ἐντολὴ δέ· τουτέστιν ὁ αὐτὸς νόμος, ἁγία μέν, ὡς ἀκαθαρσίας ἀπάγουσα· δικαία δέ, ὡς τοὺς μὲν φυλάσσοντας αὐτὴν εὐεργετοῦσα τοὺς δὲ παραβαίνοντας κολάζουσα· ἀγαθὴ δέ, ὡς ὁδηγοῦσα πρὸς τὸ ἀγαθόν.

13. Τὸ οὖν ἀγαθόν, ἐν (*) ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο·

Κατ᾽ ἐρώτησιν ὁ λόγος· ἆρα ὁ ἀγαθὸς νόμος γέγονέ μοι θάνατος; ἤγουν ἐθανάτωσέ με; Οὐμενουν.

13. Ἀλλ᾽ ἡ ἁμαρτία,

Ἁμαρτία ἐστὶν οὐ δύναμίς τις ἐνυπόστατος, ἀλλ᾽ ἡ πονηρὰ πρᾶξις, οὔτε πρὸ τοῦ γενέσθαι οὖσα, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἀφανιζομένη.

13. Ἵνα φανῇ ἁμαρτία διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον,

Ἵνα φανερωθῇ ἡ ἁμαρτία ἡλίκον ἐστὶ κακόν, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ νόμου κατεργαζομένη μοι θάνατον, καὶ διὰ τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων ἀναιροῦσα τὸ καταχρήσασθαι τῇ κωλύσει τοῦ νόμου εἰς αὔξησιν τῆς βλάβης, ὡς προδιασεσάφηται. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

(α) Ψαλμ. ιη΄, 8.— (*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων παραλείπουσι τὴν πρόθεσιν «ἐν». Παραλείπει δὲ ταύτην καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξηγήσει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

13. Ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

Ἵνα διὰ τοῦ νόμου ἐλεγχθῇ λίαν μιαρὰ καὶ ὀλέθριος ἡ ἁμαρτία, φανεροῦντος τὸν ἰὸν αὐτῆς καὶ τὴν λύμην θριαμβεύοντος, οὐ τοιαύτης πρὸ τοῦ νόμου γνωριζομένης. Ὅπερ οὐ μόνον μέμψεως ἀνώτερον δείκνυσι τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμιον αὐτῷ γίνεται.

14. Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν·

Ἐπειδὴ ἔδειξεν ὅτι ἡ ἁμαρτία ἐπιλαβομένη τῆς ἐντολῆς ἐγένετο δυνατωτέρα, λέγει δὲ καὶ λογισμόν, καθ' ὃν τοῦτο γέγονεν. Οἴδαμεν δέ, φησί, πάντες ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· τουτέστι θεῖος, ἅτε διδάσκαλος ἀρετῆς, καὶ ἔλεγχος κακίας, καὶ πολέμιος ἁμαρτίας. Ἀλλὰ πόθεν ἡ ἁμαρτία ἐνεδυναμώθη, τοιούτου ὄντος τοῦ διδασκάλου; πόθεν ἄλλοθεν, ἢ παρὰ τὴν ἡμῶν τῶν μαθητῶν ῥᾳθυμίαν;

14. Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι,

Ἐγκωμιάσας τὸν νόμον, ἐπὶ τὸν ἀνώτερον χρόνον ἀνέδραμεν, ἵνα δείξῃ πῶς καὶ τότε τὸ ἡμέτερον διέκειτο γένος. Τὸ γὰρ «ἐγὼ» τόν τε πρὸ τοῦ νόμου καὶ τὸν ἐν τῷ νόμῳ πολιτευόμενον ἄνθρωπον ὑπογράφει. «Σαρκικὸς» δέ, ὡς τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐκπληρῶν, καὶ ταύτῃ χαριζόμενος.

14. Πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

Δουλεύων τῇ ἁμαρτίᾳ· ἡδονῆς γὰρ ἑαυτοὺς ἀπεμπολήσαμεν τῇ ἁμαρτίᾳ. Καὶ ἄλλως γάρ· «ὁ ποιῶν, φησί, τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι »τῆς ἁμαρτίας» (α) καὶ ᾧ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται» (β). Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον ὅτι περὶ τῶν πρὸ τοῦ νόμου καὶ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρώπων λέγει (γ)·

15. Ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω·

Ὃ ἁμάρτημα κατεργάζομαι, οὐκ οἰκειοῦμαι ἢ γινώσκω ἐμόν,

(α) Ἰωάνν. η', 34.— (β) Β' Πέτρ. β', 20.— (γ) Οἰκουμ. ἐν λ. «Μετὰ γὰρ τοῦ θα- »νάτου καὶ ὁ τῶν παθῶν ὑπεισῆλθεν ἑσμός· οἷον ὀργή, λύπη, ἐπιθυμία κακή. Τούτοις, »φησί, παραδεδομένος ἤμην· τοῦτο γὰρ τὸ «πεπραμένος»· παρεδεδόμην δέ, τῶν πα- »θῶν ἀρχὴν λαβόντων τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀλλ' ἐπίταγμά ἐστι τῆς κυριευούσης μου ἁμαρτίας. Ἢ «οὐ γινώ-»σκω» ὅτε τοῦτο κατεργάζομαι, ἅτε τηνικαῦτα σκοτιζόμενος τῷ καπνῷ τοῦ πάθους· οὐ γὰρ τὸ παντελῶς ἀγνοεῖν ὁ λόγος ἐμφαίνει (τίς γὰρ ἁμαρτάνων οὐκ οἶδεν ὅτι ἁμαρτάνει;), ἀλλὰ καθ' ὃν καιρὸν ἁμαρτάνομεν, μεθύοντες ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀγνοοῦμεν τρόπον τινὰ ὃ κατεργαζόμεθα (α). Διὸ τότε μὲν ἡδόμεθα, ὕστερον δὲ νήψαντες ἀνιώμεθα.

15. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω· ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ.

Τὸ «οὐ γὰρ ὃ θέλω» οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖ, ἀλλὰ δηλοῖ τὸ οὐ γὰρ ὃ ἀποδέχομαι, ὃ φιλῶ, ὃ ἐπαινῶ. Ἡττώμενος γὰρ τῆς ἡδονῆς, ὃ μισῶ, ὡς φύσει κακόν, τοῦτο ποιῶ, ὡς μόνον ἡδύ.

16. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ,

Συμφωνῶ τῷ νόμῳ, θέλοντι μὲν τὰ καλά, μισοῦντι δὲ τὰ φαῦλα, ὡς καὶ ἐγὼ πρό γε τοῦ ἁμαρτῆσαι. Ἐν γὰρ τῷ ἁμαρτάνειν σκοτίζομαι. Ἢ καὶ ἑτέρως νοητέον τὸ «ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ»· ὅτι ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ὃ οὐκ ἐπαινῶ, ποιῶ, τῆς διανοίας μου καὶ τότε ὑγιαινούσης καὶ μισούσης, ὃ ποιῶ.

16. Ὅτι καλός.

Συμφωνῶ, φησί, τῷ νόμῳ· καὶ γὰρ καλός ἐστιν. Ἢ συμφωνῶ ὑπὲρ τοῦ νόμου τοῖς λέγουσιν ὅτι καλὸς ὁ νόμος.

17. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Ὅρα πῶς καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς ἀπήλλαξεν ἐγκλήματος, τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ μεταστήσας· ἤγουν ἐπὶ τὴν πονηρὰν προαίρεσιν· ψυχὴ μὲν γὰρ καὶ σῶμα ἔργα Θεοῦ, ἡ δὲ πονηρὰ προαίρεσις ἐξ ἡμῶν αὐτῶν γίνεται. Καὶ ἡ μὲν βούλησις ἔμφυτον καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ τοιαύτη βούλησις, ἕτερον καὶ τῆς ἁμαρτίας γνώμη. Διὸ καὶ «ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί», εἶπε· τουτέστιν ἡ ἐξ ἡμῶν ἢ ἐν ἡμῖν γινομένη.

(α) Χρυσόστ. Ἑρμην. εἰς τὸν δ' Ψαλμ. Τόμ. ε', σελ. 50. «Ὥςπερ γὰρ [illegible] »τῶν ὀφθαλμῶν διειδεῖ κόρῃ προςιζάνουσα ἐπισκοτεῖ καὶ θολοῖ τὸ φωτ[illegible], οὕτω δὴ »καὶ λογισμὸς ὑπὸ πονηρίας κατειλημμένος σκοτεῖ καὶ πηροῖ τὴν διάνοιαν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ι' Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

18. Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί· τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου ἀγαθόν·

Οὐ διαβάλλων τὴν σάρκα τοῦτό φησιν, ἀλλὰ τὸ ὑπερέχον τῆς ψυχῆς δεικνύων καὶ τὸ κῦρος ταύτῃ διδούς· ταύτης γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ σύνεσις. Ἄλογον δὲ ἡ σὰρξ καὶ τῶν ἀγομένων, ἀλλ' οὐ τῶν ἀγόντων.

18. Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὑρίσκω.

Τὸ μὲν θέλειν τὸ καλὸν παρ' ἐμοί ἐστι· τὸ δὲ κατεργάζεσθαι αὐτὸ οὐχ εὑρίσκω, οὐχ ὡς ἀγνοῶν πῶς ἐργάσομαι τοῦτο, οὐδ' ὡς ἀπορῶν, ἀλλὰ τὸ «οὐχ εὑρίσκω» ἀντὶ τοῦ οὐ κατορθῶ, οὐκ εὐοδοῦμαι, ἅτε ἐπηρεαζόμενός τε καὶ ἐπιβουλευόμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας.

19. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν
20. τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Τὰ ἄνω ῥηθέντα σαφηνίζων ἐπανέλαβεν αὐτά. Τὸ δὲ «ἡ οἰκοῦσα» τινὲς ἀντὶ τοῦ «ἡ συνήθης» ἐνόησαν (α).

21. Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν,

Εἰπὼν ὅτι μισῶ τὸ κακόν, εἰ καὶ ποιῶ αὐτό, καὶ δείξας ἐντεῦθεν ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν ἡμῖν συγκεκλήρωται ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ θέλειν μὲν τὸ καλόν, μὴ θέλειν δὲ τὸ πονηρόν, ἅπερ εἰσὶν ἔργον τοῦ φυσικοῦ νόμου, δείκνυσιν ἔτι καὶ τὸν γραπτὸν νόμον βοηθὸν εἰς ταῦτα καὶ συνεργὸν τοῦ φυσικοῦ. Καὶ ἐν μὲν τοῖς κακοῖς πλείονα κατήγορον, ἐν δὲ τοῖς καλοῖς μείζονα ἐπαινέτην, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ ἐπίτασιν τοῦ φυσικοῦ καὶ προσθήκην (εὑρίσκω, φησί, τὸν νόμον ἐμοὶ τῷ θέλοντι τὸ καλόν· τουτέστι βοηθὸν ἐμοὶ τῷ διὰ τοῦ

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Ἐκ τοῦ ἀεὶ ἁμαρτάνειν εἰς ἕξιν τινὰ τῆς ἁμαρτίας ἤλθομεν. Τὸ » γὰρ ἄγαν ἔθος ἴσα φύσεως γίνεται.».

φυσικοῦ νόμου θέλοντι τὸ καλόν. Νόμον γάρ, φησίν, ἔδωκεν ἡμῖν εἰς βοήθειαν) (α), εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης βοηθείας.

21. Ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.

Διότι ἐγγίζει μοι τὸ κακὸν διὰ τὸ ποθητὸν τοῦ σώματος καὶ τῆς ἁμαρτίας εὐεπιχείρητον.

22. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον·

Τὸ «γὰρ» ἀντὶ τοῦ τοίνυν. Ἤδειν μέν, φησί, τὸ καλὸν καὶ πρότερον· εὑρίσκω δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ γραπτῷ νόμῳ. «Συνήδομαι» τούτῳ· τουτέστιν ἀποδέχομαι τοῦτον καὶ ἐπαινῶ, ὡς ἐπιτείνοντά μοι τὴν αἵρεσιν τοῦ καλοῦ. «Ἔσω δὲ ἄνθρωπον» ὠνόμασε τὴν ψυχήν.

23. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου,

«Νόμον μὲν ἕτερον» λέγει τὴν ἁμαρτίαν διὰ τὴν ὑπακοὴν τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῇ. «Νόμον δὲ νοὸς» τὸν φυσικὸν νόμον. Καὶ εἰσάγει παράταξιν καὶ μάχην, καὶ ἀνατίθησιν ὅλον τὸν ἀγῶνα τῷ φυσικῷ νόμῳ. Ὁ γὰρ διὰ Μωϋσέως νόμος ὕστερον προςετέθη. Καὶ ὅμως τοῦ μέν, διδάξαντος τὸ καλόν, τοῦ δέ, ἐπαινέσαντος, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ἠνύσθη πλέον.

23. Καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας,

Καὶ οὐχ ἁπλῶς νικῶσαν, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζουσαν ἑαυτῇ· τουτέστι τῇ οἰκείᾳ τυραννίδι καὶ δυνάμει.

23. Τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

Καὶ ἀνωτέρω εἶπεν ὅτι «ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία» (β)· ἐμφιλοχωρεῖ γὰρ διὰ τῶν αἰσθητῶν τοῖς ἡμετέροις αἰσθητηρίοις. Οὐ διαβολὴ δὲ τοῦτο τῶν μελῶν ἡμῶν, ὥςπερ οὐδὲ βασιλικοῦ οἴκου, εἰ τύραννος, ἢ λῃστὴς ἐνδιατρίβει αὐτῷ. Εἶδες ὅση τῆς κακίας ἡ τυραννίς; καὶ γὰρ καὶ συνηδομένους τῷ νόμῳ νικᾷ καὶ αἰχμαλωτίζει. Ἀλλ' ὁ μὲν νόμος οὐδέν, φεύγοντά με πρὸς αὐτόν, ἴσχυσε ῥύσασθαι. Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτοῦ ἔσωσεν. Βλέπεις ὅση τῆς χάριτος ἡ ὑπερ-

(α) Ἡσ. η', 20. — (β) Στίχ. 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

βολή; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀνοιμώξας δὲ μόνον, ὡς ἐν ἐρημίᾳ τοῦ βοηθήσοντος, διὰ τῆς ἀπορίας δείκνυσι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν καὶ χάριν, καί φησιν·

24. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;

Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἤρκεσε καίτοι αἰωνιζόμενος. Ὁ γραπτὸς οὐκ ἴσχυσε, πόθεν οὖν ἐλπὶς σωτηρίας; «τοῦ σώματος δὲ τούτου», ὃ περίκειμαι. «Τοῦ θανάτου» δὲ τοῦτο εἶπεν, ὡς ὑπὸ τὸν θάνατον ὄν· τὸν γὰρ κατεξουσιαζόμενον τοῦ κατεξουσιάζοντος εἶναι λέγομεν.

25. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Διὰ τῆς εὐχαριστίας τὴν ἀντίληψιν ἐνέφηνεν. «Εὐχαριστῶ», φησί, τῷ Πατρὶ διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ αὐτοῦ, γεγονότος αἰτίου μοι τῆς εὐχαριστίας τοῦ Πατρός· ὁ μὲν γὰρ ηὐδόκησεν, ὁ δὲ ἀντελάβετό μου καὶ ἐρρύσατο τῆς τυραννίδος. Ἐν αὐτῷ δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύοντας σχηματίζει.

25. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοὶ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ· τῇ δὲ σαρκί, νόμῳ ἁμαρτίας.

Βουλόμενος εἰπεῖν ὅτι οὐ μόνον τῶν προτέρων κακῶν ἀπηλλάγημεν διὰ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχείρωτοι γεγόναμεν, οὐ πρότερον αὐτὸ εἴρηκεν, ἕως ἀνέμνησε πάλιν τῆς προτέρας καταστάσεως. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν ὅτι «συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄν» θρωπον, αἰχμαλωτίζομαι δὲ τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσί » μου», συλλογίζεται λέγων· ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ εἷς ὢν μερίζομαι δυσὶ δεσπόταις, τῷ τε νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ τῷ μὲν δουλεύω διὰ τοῦ νοός· ἤτοι διὰ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, τῷ δὲ διὰ τῆς σαρκός· ἤγουν διὰ τῶν μελῶν μου, οἷς ἐμφιλοχωρεῖ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

1. Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,

Τῆς κατακρίσεως οὖν, φησίν, ἐπικειμένης ἡμῖν διὰ τὸ δουλεύειν, ὡς εἴρηται, τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, οὐδὲν νῦν κατάκριμα γίνεται τοῖς τοῦ Χριστοῦ, τοῖς ὑπὸ τὸν Χριστόν, οὔτε ἀπὸ τῶν προτέρων κακῶν, οὔτε ἀπὸ τῶν μελλόντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀπηλλάγημεν, τοῖς δὲ ἀχείρωτοι κατέστημεν. Ἐπεὶ δὲ ἀντέκειτο αὐτῷ τὸ πολλοὺς καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνειν ἐκ ῥᾳθυμίας, προσέθηκε·

1. Μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Μὴ κατὰ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας πολιτευομένοις, λέγω δὴ τὰς φαύλας· ἀλλὰ πνευματικῶς καὶ κατὰ Θεὸν ἀναστρεφομένοις· ἤτοι κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

2. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

Ὥςπερ «νόμον ἁμαρτίας» καλεῖ, οὕτω καὶ «νόμον πνεύματος» τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὐτὸ γάρ, φησί, διὰ τοῦ πέμψαντος αὐτὸ Χριστοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἀντιστρατευομένης, ὡς προείρηται, καὶ κοῦφόν μοι τὸν πρὸς αὐτὴν ἀγῶνα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς πεποίηκεν. Καὶ οὐ ταύτης μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θανάτου. Τινὲς δὲ «τῆς ἁμαρτίας τοῦ θανάτου» ἀναγινώσκουσιν ἀντὶ τοῦ τῆς θανατούσης (α)· ὥςπερ καὶ «πνεύματος τῆς ζωῆς» ἀντὶ τοῦ ζωοποιοῦντος. Σκόπει δὲ καὶ πῶς ἔδειξε τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐλευθερώσαντα ἡμᾶς. «Εὐχαριστῶ γάρ, φησί, τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χρι» στοῦ». Εἶτα πάλιν τὸ πανάγιον Πνεῦμα σὺν τῷ Υἱῷ. «Ὁ γὰρ » νόμος, φησί, τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέ» ρωσέ με». Εἶτα πάλιν τὸν Πατέρα μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἑξῆς ἐρεῖ, πάντα τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι λογιζόμενος.

(α) Πρβλ. Οἰκουμ. ἐν λ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΑ' Περὶ τῆς ἀποδύσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας.

3. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡ ἀσθένεια διὰ τῆς σαρκός,

Ἡ ἀσθένεια τοῦ γραπτοῦ νόμου διὰ τῆς σαρκὸς ἐγίνετο· ἤγουν διὰ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, ἐμποδίζοντος αὐτῷ. Εἰπὼν δὲ πῶς ὁ νόμος ἠδυνάτει ῥύεσθαι, λοιπὸν λέγει καὶ διὰ τίνος ἐρρύσθημεν·

3. Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας,

Σαρκὸς ἁμαρτωλῆς. «Ἐν ὁμοιώματι» δὲ εἶπε, διότι, ὥσπερ τὸ ὁμοίωμα, πῆ μὲν ἔοικε τῷ ἀρχετύπῳ, πῆ δὲ ἀπέοικεν· οὕτω καὶ ἡ προςληφθεῖσα δεσποτικὴ σὰρξ κατὰ μὲν τὴν φύσιν ἴση ἦν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί, κατὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἴση· ἀναμάρτητος γάρ· ἐπεὶ καὶ παρὰ φύσιν ἡ ἁμαρτία. Ἀπὸ δὲ τῆς σαρκὸς καὶ ἡ ψυχὴ νοεῖται, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.

3. Καὶ περὶ ἁμαρτίας,

Καὶ ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, ὥςτε ἐξᾶραι αὐτήν, ὥςτε ἀφανίσαι.

3. Κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί·

«Ἐν τῇ σαρκί», τῇ πολλὰ τυραννηθείσῃ πρότερον, τῇ ἀπειράκις καταβληθείσῃ, ἐνίκησε τὴν ἁμαρτίαν· ἡ γὰρ δεσποτικὴ σὰρξ τῷ μὲν ἁμαρτάνειν οὐκ ἐνικήθη, τῷ δὲ ἀποθανεῖν καὶ ἐνίκησε, καὶ κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἀδικήσασαν. Ἕως μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὺς ἐλάμβανε, δικαίως ἀνῄρει. Ἐπεὶ δὲ ἀναμάρτητον σῶμα τῷ θανάτῳ παρέδωκεν, ὡς ἀδικήσασα κατεκρίθη καὶ ἐξελύθη, φοβερᾶς αὐτῇ λοιπὸν γενομένης τῆς προτέρας εὐκαταφρονήτου σαρκός. Ὁ δὲ Χρυσόστομος(α) τὸ «καὶ περὶ ἁμαρτίας» τῷ «κατεδίκασε τὴν ἁμαρτίαν» συντάττει, λέγων, ὅτι καὶ ὡς ἁμαρτήσασαν κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, οὐ μὴν ὡς ἰσχυρὸς καὶ ἐξουσιάζων.

4. Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν,

(α) Ἐν λ. Τόμ. Θ', Ὁμιλ. ιγ', σελ. 514.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τί ἐστι «τὸ δικαίωμα»; Ὁ σκοπός, τὸ σπούδασμα· σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῷ ἀναμάρτητον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. Τούτου δὲ μὴ ἰσχύσαντος, ἐπληρώθη ἐν ἡμῖν διὰ Χριστοῦ ὅ ἐκεῖνος ἐσπούδαζεν.

4. Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Εἶπε ταῦτα καὶ μικρὸν ἀνωτέρω καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐκεῖ (α).

5 Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος.

Οἱ μὲν τῇ σαρκὶ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες δουλεύουσιν αὐτῇ, καὶ πληροῦσι τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς, οἱ δὲ τῷ πνεύματι, πάλιν ἀκολούθως.

6. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος·

Οὐκ εἶπεν «ἡ τῆς σαρκὸς φύσις», ἀλλὰ «τὸ φρόνημα τῆς σαρκός»· Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐ λογισμὸν ἴδιον τῇ σαρκὶ διδούς, ἀλλὰ τὴν παχυτέραν καὶ ὑλικωτέραν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου φρόνημα τῆς σαρκὸς ὀνομάζων· ὥςπερ δὲ καὶ φρόνημα τοῦ πνεύματος τὴν ἀϋλωτέραν καὶ πνευματικὴν διάνοιαν. «Θάνατος» δὲ ψυχικός.

6. Τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη.

Ζωὴ πνευματικὴ καὶ εἰρήνη πρὸς τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε·

7. Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται·

Τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ.

7. Οὐδὲ γὰρ δύναται.

Οὐ δύναται, ἕως ἂν μένῃ οἷόν ἐστιν. Ἡ πονηρὰ γὰρ καὶ γνώμη καὶ πρᾶξις οὐ δύναται εἶναι ἀγαθή, ἕως ἐστὶ πονηρά. Μεταβαλλομένη δέ, δύναται πάντως. Ὥςπερ δὲ οἱ σπουδάζοντες πείθουσι τὴν σάρκα καὶ ποιοῦσι ταύτην πνευματικήν, ὑποταττομένην τῷ τῇ ψυχῇ ἐνοικοῦντι θείῳ πνεύματι, τῷ δεδωρημένῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος· οὕτως οἱ ῥαθυμοῦντες ποιοῦσι τοὐναντίον τὴν ψυχὴν σαρκικήν, ὑποταττομένην τῇ σαρκὶ καὶ συμφωνοῦσαν αὐτῇ.

(α) Ἐν στίχ. 1 τοῦ παρόντος κεφ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

8. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.

Οὐχ ἁπλῶς ἐκδέχεσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα· σάρκα γὰρ ἐνταῦθα λέγει οὐ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸν σαρκικὸν βίον καὶ κοσμικόν, τὸν οὐδὲν ἔχοντα πνευματικόν. Εἴρηται γὰρ ὅτι οἱ μὴ προσέχοντες, τὴν ψυχὴν σάρκα ποιοῦσιν, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτῆς μεταβάλλοντες, ἀλλὰ τὴν εὐγένειαν αὐτῆς ἀπολλύντες. Τὸ δὲ «οὐ δύνανται» ὡς μικρὸν ἀνωτέρω παραδεδώκαμεν.

9. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι,

Τὸ «ἐν σαρκὶ» ἢ ὡς προείρηται νοητέον· ἢ ἐν σαρκὶ εὐχειρώτῳ τῇ ἁμαρτίᾳ, ὥςπερ πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἐν πνευματικῇ σαρκί, Πνεύματος ἁγίου μετεχούσῃ· ἢ ἐν πνευματικῷ βίῳ.

9. Εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

Δεδωρημένον, ὡς εἴρηται· ὅπερ καὶ τὴν σάρκα πνευματικὴν ποιεῖ τοῖς προςέχουσιν, οὐ τὴν φύσιν αὐτῆς ἀλλοιοῦν, ἀλλὰ κουφοτέραν ἐργαζόμενον, καὶ συμπτεροῦν αὐτὴν τῇ ψυχῇ· μεταδίδωσι γὰρ καὶ αὐτῇ τῆς οἰκείας ἐνεργείας, ὥςπερ τῷ σιδήρῳ τὸ πῦρ. Ὁ τοίνυν τὴν σάρκα διαβάλλων (διότι τῷ ὀνόματι αὐτῆς ὁ πονηρὸς ὑποδηλοῦται βίος), διαβάλλει καὶ τὴν ψυχήν. Ψυχικοὶ γὰρ καὶ οἱ ἐν πλάνῃ ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου (α). Καὶ τὸν κόσμον δὲ πάλιν (β)· κόσμος γὰρ ὠνόμασται καὶ ἡ πονηρία. Ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ταῖς λέξεσι χρὴ προςέχειν, ἀλλὰ καὶ τῇ διανοίᾳ τοῦ λέγοντος. Τὸ δὲ «εἴπερ» τοῦτο πολλαχοῦ τίθησιν οὐκ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύων, καὶ ἀντὶ τοῦ «ἐπείπερ».

9. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ,

Οὐκ εἶπεν «εἰ δὲ οὐκ ἔχετε» ἵνα μὴ λυπήσῃ. «Πνεῦμα δὲ Χρι-»στοῦ» τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηκε, τὴν οἰκείωσιν αὐτῶν ἐμφαίνων.

10. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.

Ὁ γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχων ἔχει καὶ τὸν Χριστόν. Ἀχώρι-

(α) Α' Κορινθ. β', 14. — (β) Ἐξυπακούεται τὸ «διαβάλλει».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στος γὰρ ἡ παναγία Τριάς. Εἰ δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα ὑμῶν νεκρὸν ἔσται, ὅσον εἰς ἁμαρτίαν (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «δι' ἁμαρτίαν»)· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἐν ὑμῖν, ζωή, ζωοῦν πνευματικῶς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Ἁμαρτίας γὰρ οὐκ οὔσης, οὐδὲ θάνατος ἔσται. Θανάτου δὲ μὴ ὄντος, ζωὴ ἔσται ἀκατάλυτος.

11. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν,

Ὅπερ εἶπε «Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ» τοῦτο λέγει πάλιν πνεῦμα τοῦ Πατρός. Ὅρα πῶς περὶ ἀναστάσεως πάλιν κινεῖ λόγον, καὶ πιστοῦται ταύτην ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἐγείρας γάρ, φησί, τὸν Κύριον ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν. Προςέθηκε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης ἐνεργείας.

11. Διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

Ὥστε οἱ ἀπολλύντες τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν οὐ ζωοποιηθήσονται, ἀλλ' ἀναστήσονται εἰς κόλασιν· ζωὴ γὰρ κυρίως ἡ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπόλαυσις.

12. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν.

Πανταχοῦ κατασκευάζει, ὅτι τὰ μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς γεγενημένα οὐκ ὀφειλῆς ἦσαν, ἀλλὰ χάριτος. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα παρ' ἡμῶν γινόμενα οὐ χάριτος, ἀλλ' ὀφειλῆς. Ὀφειλέται, φησίν, ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκὶ τοῦ σαρκικῶς ζῆν καὶ φιληδόνως καὶ ὡς ἡ σὰρξ βούλεται· πέρα δηλονότι τῶν ἀναγκαίων καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν. Ἀλλὰ τίνι ἐσμὲν ὀφειλέται; Τῷ πνεύματι, δηλονότι τοῦ πνευματικῶς καὶ φιλοθέως ζῆν· τοῦτο γὰρ συνεξήκουσται· τῇ σαρκὶ γὰρ τὸ πνεῦμα ἀντίκειται.

13. Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε πάλιν (*) ἀποθνήσκειν·

Ἀποθνήσκοντες σωματικῶς, ἀποθανεῖσθε καὶ ψυχικῶς θάνατον τὸν ἀθάνατον, ὅς ἐστιν ἡ αἰώνιος κόλασις.

(*) Τὸ «πάλιν» ἰδιάζουσά ἐστιν, ὡς ἔοικε, μόνῳ τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ γραφή, ἐν οὐδενὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἀντιγράφων κειμένη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

13. Εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε.

Ὁρᾷς, ὅτι οὐ τὴν φύσιν τοῦ σώματος κελεύει θανατοῦν, ἀλλὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ τὰς φαύλας; Εἰ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτὰς θανατοῦτε, ζήσεσθε ἐνταῦθα μὲν πνευματικῶς, ἐκεῖ δὲ αἰωνίως. Εἶτα καὶ ἑτέραν τίθησιν εὐεργεσίαν τοῦ Πνεύματος·

14. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

Οὐκ εἶπεν «ὅσοι Πνεῦμα ἔλαβον, ἀλλ' ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγον-»ται» παρὰ πάντα τὸν βίον. Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παιδαγωγοῦνται, κυβερνῶνται, ἡνιοχοῦνται. Ἐπεὶ δὲ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱϊκῆς ταύτης προςηγορίας ἦσαν ἠξιωμένοι, «υἱὸς γάρ, »φησί, πρωτότοκος Ἰσραήλ» (α), δείκνυσιν ὅσον τὸ μέσον ἐκείνων καὶ ἡμῶν.

15. Οὐ γὰρ ἐλάβετε πάλιν πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον,

Πνεῦμα δουλείας τὸν μωσαϊκὸν ἐκάλεσε νόμον. «Πνεῦμα» μέν, ὡς πνεύματι Θεοῦ ὑπαγορευθέντα (καὶ ἀνωτέρω γὰρ πνευματικὸν αὐτὸν ὠνόμασε) (β)· «δουλείας» δέ, ὡς φόβον ἐμποιοῦντα διὰ τὸ παραυτίκα κολάζειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. Διὸ καὶ προςέθηκε τὸ «εἰς »φόβον»· ἤγουν εἰς τὸ φόβῳ τιμωρίας ἀπέχεσθαι τοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐστὶ δουλεία. Ἅπαξ, φησίν, ἐλευθερωθέντες τοῦ δουλεύειν τῷ νόμῳ, οὐκ ἐλάβετε πάλιν αὐτόν.

15. Ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας,

Ἦν μὲν ἀκόλουθον εἰπεῖν «πνεῦμα ἐλευθερίας». Ἀλλ' ὁ πολλῷ μεῖζον εἰπὼν ἐνέφηνε κἀκεῖνο. Ἰουδαῖοι, φησίν, εἰ καὶ υἱοὶ προςηγορεύθησαν, ἀλλ' ἐδούλευον· ὡς δούλοις γὰρ αὐτοῖς ὁ νόμος ἐκέχρητο, φοβῶν καὶ κολάζων. Ὑμεῖς δὲ ἐλάβετε χάρισμα υἱοθεσίας, υἱοθετῆσαν ὑμᾶς τῷ ἀναγεννήσαντι διὰ τοῦ βαπτίσματος Θεῷ. Οὐκέτι γὰρ παρὰ πόδα ἡ σωματικὴ κόλασις, οὐδὲ φόβος ταύτης, ἀλλὰ πόθος τοῦ μένειν ἐν τῇ υἱότητι, καὶ κατὰ προαίρεσιν ἡ ἀρετή. Διὸ καὶ πολ-

(α) Ἔξοδ. δ', 22. — (β) ζ', 14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λάκις ὑπερβαίνουσι πολλοὶ τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, μειζόνων ὀρεγόμενοι στεφάνων.

15. Ἐν ᾧ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ.

Δι' οὗ πνεύματος τῆς υἱοθεσίας κράζομεν πρὸς τὸν Θεόν, ἀββᾶ· τουτέστιν, ὁ πατήρ. Διὰ τούτου γὰρ τοῦ πνεύματος ἐμάθομεν καλεῖν Πατέρα τὸν Θεόν, καὶ τοῦτό ἐστιν αἴτιον τῆς τοιαύτης κλήσεως. Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι Πατέρα τὸν Θεὸν ἐκάλεσαν, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ οὐ παρὰ τοῦ Πνεύματος διδαχθέντες. Κἀκεῖνοι μέν ποτε, καὶ ὡς κτίστην, ἡμεῖς δὲ καὶ διὰ παντὸς Πατέρα καλοῦμεν αὐτὸν καὶ ὡς ἀναγεννήσαντα. Νοεῖται δὲ πνεῦμα υἱοθεσίας καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. «Πνεῦμα» μέν, ὡς πνευματικὸν καὶ θεοδίδακτον· «υἱοθεσίας» δέ, ὡς υἱοθεσίας πρόξενον, δι' οὗ μεμαθήκαμεν Πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζειν. «Πάτερ » γάρ, φησίν, ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (α).

16. Αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Παράκλητος συμμαρτυρεῖ τῷ χαρίσματι τῆς υἱοθεσίας, τῷ δεδωρημένῳ ἡμῖν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. Οὐ γὰρ τοῦ χαρίσματός ἐστιν ἡ φωνὴ αὕτη, ἀλλὰ τοῦ δόντος τὸ χάρισμα Παρακλήτου. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξε διὰ τοῦ χαρίσματος οὕτω φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ὅτι «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα » τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ Πατήρ» (β).

17. Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ·

Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν αὔξει τὴν δωρεάν. Ἐπεὶ γὰρ οὐ πάντα τὰ τέκνα κληρονόμοι (εἴρηκε γὰρ καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ «οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται ἔξω»)(γ), δείκνυσιν ὅτι ἡμεῖς καὶ τέκνα καὶ κληρονόμοι. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες οἱ κληρονόμοι μεγάλοι εἰσὶ κληρονόμοι, δείκνυσιν ὅτι καὶ τοῦτο ἔχομεν, κληρονόμοι ὄντες Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ συμβαίνει κληρονόμους μὲν εἶναι μεγάλους, οὐ πάντοτε δὲ τῷ Μονογενεῖ συγκληρονόμους, δείκνυσι καὶ τοῦτο ἔχοντας, καὶ ἐφιλονίκησεν ἐγγὺς ἡμᾶς ἀγαγεῖν τοῦ Δεσπότου.

(α) Ματθ. ϛ', 9.—(β) Γαλάτ. δ', 6.—(γ) Ματθ. η', 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

17. Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

Ἵνα μή, τὸ πᾶν τῆς χάριτος εἶναι νομίζοντες, ῥᾴθυμοι γινώμεθα, τοῦτο προςέθηκε· καὶ διδάσκων ὅτι δεῖ καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων. Τὸ δὲ «εἴπερ» ἀντὶ τοῦ «ἐπείπερ»· διὰ τοῦτο, φησί, συμπάσχομεν τῷ Μονογενεῖ, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν αὐτῷ. Ὁ γὰρ πρὸ τῶν πόνων τοσαῦτα δωρησάμενος, ὅταν ἴδῃ καὶ συμπάσχοντας, πῶς οὐκ ἀξιώσει μειζόνων; Ἵνα δὲ μάθωμεν ὅτι νικᾷ τοὺς ἡμετέρους πόνους ταῖς ἀντιδόσεσιν ὁ Θεὸς καὶ μὴ ἐπαιρώμεθα, καὶ ἵνα προτρέψῃ, ἐπήγαγεν·

ΙΒ' Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

18. Λογίζομαι γάρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.

Τὸ «λογίζομαι» ἀντὶ τοῦ λογισμῷ τῷ προςήκοντι χρώμενος πέπεισμαι. Εἰπὼν δὲ «τοῦ νῦν καιροῦ» τὸ πρόςκαιρον τῶν πόνων ἐνέφηνε, καὶ διὰ τούτου παραμυθούμενος. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ὑπερβατόν ἐστιν «ὅτι πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς δόξαν», τῷ μὲν ὀνόματι τῆς δόξης τὴν ἄκραν ἀπόλαυσιν δηλῶν, διὰ δὲ τοῦ «ἀποκαλυφθῆναι» διδάσκων ὅτι πάλαι ἡτοίμασται, καὶ ἔστι μέν, καὶ μένει, κέκρυπται δέ. Σκόπει δὲ πῶς ὀπίσω μὲν τῶν παθῶν τὴν διόρθωσιν ἀπήτησε, λέγων «οὐκ ὀφείλετε κατὰ σάρκα ζῆν» (α). Ὅτε δὲ ἐγγὺς ἔστησε τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕψωσε ταῖς ἐλπίσι, τότε λοιπὸν ἐξήγαγεν ἐπὶ τοὺς κινδύνους. Ἀξιόπιστον δὲ ποιῶν τὸν περὶ τῆς μελλούσης δόξης λόγον, βεβαιοῖ τοῦτον ἀπὸ τῆς κτίσεως λέγων·

19. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.

Ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι αὐτὴ ἡ κτίσις σφόδρα προςδοκῶσα ἀπεκδέχεται τὴν τοιαύτην δόξαν τῶν δικαίων. «Ἀποκαραδοκίαν» μὲν ὀνομάσας τὴν σφοδρὰν προςδοκίαν, «ἀποκάλυψιν» δὲ τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. Εἰ δὲ ἡ κτίσις ἡ ἄλογος ἐλπίζει αὐτήν, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ λόγῳ χρώμενοι. Ὥςτε δὲ καὶ ἐμφαντικώ-

(α) Ὅρ. ἀνωτ. στίχ. 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τερον γενέσθαι τὸν λόγον προσωποποιεῖ τὴν κτίσιν· ἤτοι τὸν κόσμον τοῦτον, ὅπερ καὶ οἱ Προφῆται ποιοῦσιν, ὅταν παραστῆσαι βούλωνται ἢ μέγα καλόν, ἢ μέγα κακόν· μέγα μὲν καλόν, ὡς ὅταν εἰςάγωσι ποταμοὺς κροτοῦντας χερσί (α), καὶ ὄρη σκιρτῶντα, καὶ βουνοὺς ἀλλομένους (β)· μέγα δὲ κακόν, ὡς ὅτε γράφουσιν ἄμπελον θρηνοῦσαν, καὶ τείχη κατάγοντα δάκρυα, καὶ τὰ τοῦ ναοῦ φατνώματα ὀλολύζοντα (γ). Τὴν ὑπερβολὴν γὰρ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ ἐνδείξασθαι θέλοντες εἰςάγουσι καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα αἰσθανόμενα. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς σφοδρᾶς ἐλπίδος καὶ τῆς ὀρέξεως, ὅτι ἵνα καὶ αὐτὴ ἀπαλλαγῇ τῆς φθορᾶς.

20. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη,

Τῇ φθορᾷ ὑπέπεσε· ταύτην γὰρ λέγει νῦν ματαιότητα. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ γεγόνασι, φθορᾷ δὲ ὁ ἄνθρωπος ὑπεβλήθη διὰ τὴν παρακοήν, φθορᾷ καὶ ταῦτα διὰ τὸν ἄνθρωπον ὑπεβλήθησαν. Τῆς μὲν γῆς κατάραν δεξαμένης καὶ ἀκάνθας καὶ τριβόλους φέρειν κελευσθείσης· τοῦ δὲ οὐρανοῦ παλαιουμένου· «κατ᾽ἀρχὰς γάρ, φησί, σύ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα »τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· »καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλί»ξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται» (δ). Φθορὰν δὲ λέγει νῦν οὐ τὴν παντελῆ ἀπώλειαν· οὐδὲ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα φθειρόμενον ἀπολεῖται παντελῶς, ἀλλὰ τὴν τῆς γῆς μὲν κατάραν, τοῦ οὐρανοῦ δὲ παλαίωσιν.

20. Οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα,

«Οὐχ ἑκοῦσα» εἶπεν, οὐχ ἵνα γνώμην ἔχουσαν αὐτὴν ἀποφήνῃ, ἀλλ᾽ἵνα τηρήσῃ τε τὴν τροπολογίαν καὶ δείξῃ ὅτι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πέπονθεν, ὑποτάξαντος αὐτὴν τῇ φθορᾷ δι᾽ἐμέ. Καὶ μὴν ἄδικον ἕτερον ἀνθ᾽ἑτέρου ἐπηρεάζεσθαι. Ἀλλ᾽ἡ δι᾽ἐμὲ γενομένη κτίσις, εἰς ἐμὴν διόρθωσιν ταῦτα πάσχουσα, οὐκ ἂν ἀδικοῖτο. Ἄλλως τε περιττὸν κινεῖν τοῦ ἀδίκου καὶ δικαίου λόγον ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων.

(α) Ψαλμ. ϞΖ', 9.— (β) Αὐτόθ. ριγ', 4.— (γ) Ἀμὼς η', 3.— (δ) Ψαλμ. ρα', 25.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

20. Ἐπ' ἐλπίδι·

Τοῦ ἐλευθερωθῆναι τῆς φθορᾶς δηλονότι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

21. Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς,

Ὅτε δηλαδὴ καὶ τὸ φθειρόμενον σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀφθαρτισθείη. Τότε γὰρ οὐκέτι ἔσται φθαρτή.

21. Εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Ἐλευθερωθήσεται, φησί, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἔνδοξον τῶν δικαίων. Ὥςπερ γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον φθαρτὴ γέγονεν, οὕτω πάλιν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἄφθαρτος γενήσεται. Καὶ ὥςπερ τῆς φθορᾶς συμμετέσχεν, οὕτω καὶ τῆς ἀφθαρσίας συναπολαύσεται. Καὶ καθάπερ πατήρ, τοῦ υἱοῦ δοξάζεσθαι μέλλοντος, καὶ τοὺς δούλους λαμπροτέραν ἐνδύει στολὴν εἰς δόξαν τοῦ παιδός, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν ἀφθαρσίᾳ κοσμήσει εἰς δόξαν τῶν τέκνων αὐτοῦ.

22. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα κτίσις(*) συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν.

Τοῦτο εἶπεν, οὐ στεναγμοῦ τινος ἀκούσας, ἀπὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς φερομένου, ἀλλ' ἵνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐνδείξηται τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν κατεχόντων κακῶν. «Πᾶσα, φησίν, ἡ κτίσις στενάζει» τῷ κατέχεσθαι τῇ φθορᾷ, καὶ σὺν ἡμῖν ὠδίνει καὶ ἐπιθυμεῖ ἀπαλλαγῆναι.

23. Οὐ μόνον δέ,

Οὐ μόνον δὲ ἡ κτίσις.

23. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν,

« Ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος» ὀνομάζει τὴν γνῶσιν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν (α). « Ἀπαρχὴν» μὲν ὡς γεῦμα καὶ ἀρραβῶνα· «τοῦ πνεύ-

(*) Ἐν ἄλλ. «ἡ κτῆσις» ὡς καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξηγήσει. — (α) Θεοφύλ. ἐν ἄλ. «ἐξ ὧν γὰρ ἐλάβομεν πνευματικῶν χαρισμάτων (ταῦτα γὰρ ἡ ἀπαρχή), καὶ τὰ μέλλοντα » τεκμαιρόμεθα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»ματος» δὲ ὡς τῶν πνευματικῶν καὶ θείων. Λέγει δὲ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τὴν δικαίωσιν, καὶ τὸν ἁγιασμόν, καὶ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, ἅπερ ἀπαρχή ἐστι τῶν μελλόντων. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ἡλίκον καὶ ὁποῖον τὸ ὅλον; «Στενάζομεν» δέ, τοῦ ὅλου καὶ τῶν μειζόνων ἐρῶντες. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε προςθείς·

23. Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι,

Καὶ μὴν υἱοθετήθημεν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλ᾽ ἑτέραν λέγει τὴν ἀδιάπτωτον, ἣν αὐτὸς ἡρμήνευσεν εὐθύς·

23. Τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.

Τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν καὶ τῆς φθορᾶς λύτρωσιν αὐτοῦ. Ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα υἱοθεσία διαπίπτει πολλάκις· πολλοὶ γὰρ υἱοθετηθέντες γεγόνασι κύνες (α)· ἡ δὲ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ παλινζωίας αὕτη τελεία καὶ βεβαιοτάτη υἱοθεσία. Ἐπεὶ δὲ τῇ τῶν μελλόντων ἐνδιέτριψεν ὑποσχέσει, ἐδόκει δὲ τοῦτο λυπεῖν τὸν ἀσθενέστερον ἀκροατήν, εἴ γε ἐν ἐλπίσι τὰ ἀγαθά, φησί·

24. Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν·

Ἡ ἐλπὶς γέγονεν ἡμῖν ὁδὸς σωτηρίας. Καὶ τοῦτο μόνον ἡμεῖς εἰςηνέγκαμεν τὸ δῶρον, τὸ ἐλπίζειν εἰς Θεὸν καὶ πιστεύειν αὐτῷ, μυρία τὰ μέλλοντα ἐπαγγειλαμένῳ. Εἰ τοίνυν αὕτη σε ἔσωσε, καὶ δι᾽ αὐτὴν τετύχηκας εὐεργεσιῶν, ταύτην κατάλαβε, καὶ οὐδὲ περὶ τῶν μελλόντων σε ψεύσεται.

24. Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς·

Ἐλπίδος δὲ ἴδιον τὸ μὴ βλέπεσθαι κατά γε τὸ ἐλπιζόμενον πρᾶγμα.

24. Ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;

Τὸ «τί» ἀντὶ τοῦ «πῶς». Ἡ ἐλπὶς γὰρ μελλόντων ἐστὶ καὶ μήπω φαινομένων.

(α) Τοῦτο ἀναφέρεται πάντως πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς Βογομίλους, οὓς καὶ ἐν ἄλλοις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ Συγγραφεὺς κύνας ἀποκαλεῖ, ὡς ἀρνουμένους τὸ δόγμα τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως. Ὅρα τὰ περὶ τούτου ἐν τοῖς Προλεγομένοις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

25. Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.

Ἐπειδὴ ὃ οὐ βλέπομεν τοῦτο ἐλπίζομεν, χρή, ὑπομένοντας τὰ ἐπερχόμενα λυπηρά, ἀπεκδέχεσθαι τὰ ἐλπιζόμενα ἀγαθὰ καὶ μὴ πάντα ζητεῖν ἐνταῦθα.

26. Ὡςαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν·

Ἐπικουρεῖ ταῖς ἐν τοῖς πόνοις ἀσθενείαις ἡμῶν. Καὶ τὸ μὲν γίνεται σόν, τὸ τῆς ὑπομονῆς· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, τὸ ῥωννύειν πρὸς τὰ ἐλπιζόμενα. Δεῖξαι δὲ βουλόμενος ὅτι οὐ μόνον ἐν τοῖς πόνοις καὶ κινδύνοις παρέστηκεν ἡμῖν αὕτη ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσιν εὐκόλοις, οἷον ἐν τῇ εὐχῇ, ἐπήγαγεν·

26. Τὸ γὰρ τί προςευξόμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν,

Αἰτοῦντες ἀσύμφορον πολλάκις. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀπαλλαγῆναι τοῦ δοθέντος αὐτῷ ἐν τῇ σαρκὶ σκόλοπος τρὶς τὸν Κύριον παρακαλέσας, οὐκ εἰςηκούσθη, ὡς τὸ μὴ συμφέρον ζητῶν (α). Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ τῶν μεγάλων ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ τῶν αἰτουμένων ἀπέτυχον, ὡς ἃ μὴ ἔδει προςευχόμενοι. Τοῦτο δὲ εἰπών, ἐπαίδευσε τοὺς ἀκροατὰς μὴ αἰτεῖσθαι τῶν φαινομένων δεινῶν ἀπαλλαγήν, μηδὲ ζητεῖν ἄνεσιν· ἀλυσιτελὴς γὰρ αὕτη τοῖς κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένοις.

26. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

Τοῖς ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ τότε καιροῦ βαπτιζομένοις διάφορα χαρίσματα ὁ Θεὸς ἐδίδου· τῷ μέν, προφητείας, καὶ προέλεγε τὰ μέλλοντα· τῷ δέ, σοφίας, καὶ ἐδίδασκε τοὺς πολλούς· τῷ δέ, ἰαμάτων, καὶ ἐθεράπευε τοὺς νοσοῦντας· τῷ δέ, δυνάμεων, καὶ ἤγειρε τοὺς νεκρούς· τῷ δέ, γλωσσῶν, καὶ ἐλάλει διαφόροις φωναῖς· ἃ δὴ καὶ πνεύματα ἐκαλοῦντο, ὡς χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἦν δὲ καὶ χάρισμα εὐχῆς, πνεῦμα καὶ αὐτὸ προςαγορευόμενον. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ τῶν συμφερόντων ἡμῖν ἀγνοοῦντες, αἰτοῦμεν τὰ μὴ συμφέ-

(α) Β' Κορινθ. ιβ', 7. 8. 9.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ροντα, ἤρχετο τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς ἐφ' ἕνα τῶν βαπτιζομένων. Καὶ λοιπὸν ἐν καιρῷ εὐχῆς ἵστατο μετὰ πολλῆς κατανύξεως, καὶ προςπίπτων τῷ Θεῷ μετὰ πολλῶν τῶν κατὰ διάνοιαν στεναγμῶν ᾔτει τὰ κοινῇ συμφέροντα· οὗ καὶ νῦν σύμβολον ὁ διάκονος, τὰς ὑπὲρ ἁπάντων ἀναφέρων εὐχάς. Τούτων οὕτω γινομένων, «πνεῦμα» λέγει νῦν αὐτὸ τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς, καὶ τὴν δεχομένην αὐτὸ ψυχήν. (Ἡ μὲν γὰρ ἐνήργει τὴν προσευχήν, τὸ δὲ συνήργει ὑποβάλλειν τὸ λέγειν τὰ δέοντα)· ὑπερέντευξις δέ (α), ἡ σύντονος καὶ θερμὴ παράκλησις κατ' ἐπίτασιν.

27. Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος,

Ὁ δὲ Παράκλητος, οὗ ἐστι τὸ χάρισμα, ὁ ἀκριβῶς εἰδὼς τὰ ἐγκάρδια καὶ κεκρυμμένα ἐνθυμήματα (τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐνταῦθα ἡ ἔρευνα), οἶδε τί ἐστι τὸ βούλημα τῆς τὸ χάρισμα δεξαμένης ψυχῆς· ἤγουν τοῦ διὰ τοῦ χαρίσματος προσευχομένου πνευματικοῦ ἀνδρός. Εἶτα λέγει καὶ τὸ φρόνημα·

27. Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει

Εὐαρέστως τῷ Θεῷ· ἵνα τε παιδεύσῃ τὸν λαὸν αἰτεῖν ἃ χρὴ καὶ ὡς χρή, καὶ ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπην, ἄχρι τούτου συγκαταβαίνοντος· διὸ καὶ ὡς θεοφιλῶς εὐχόμενος εἰςηκούετο.

27. Ὑπὲρ ἁγίων.

Διττόν ἐστι τὸ τῆς ἁγιότητος ὄνομα· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς πίστεως, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἁγνῆς πολιτείας. Ἢ νῦν «ἁγίους» λέγει τοὺς διὰ τῆς προςευχῆς ἁγιαζομένους.

28. Οἴδαμεν δέ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν,

Τοῦτο εἶπεν ἀλείφων εἰς ὑπομονὴν τοὺς ἐν πειρασμοῖς καὶ κινδύνοις. «Πάντα» καὶ τὰ λυπηρὰ δηλονότι. «Συνεργεῖ δὲ εἰς τὸ ἀγαθόν»· ἤγουν εἰς ἀγαθὸν τέλος, εἰς εὐδοκίμησιν, εἰς τὸ διὰ τούτων λάμψαι

(α) Ἐξυπακούεται τὸ «λέγεται».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

8. Καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι,

«Σκύβαλόν» ἐστι τὸ περιττὸν τοῦ σίτου. Ὥςπερ οὖν ἐκεῖνο μετὰ τὴν τοῦ σίτου συλλογὴν ἀποβάλλεται, οὕτω καὶ τὰ νομικὰ παραγγέλματα καὶ τὰ ἔθη μετὰ τὸν Χριστόν, μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπεβλήθη. «Σκύβαλα» δὲ κυρίως τὸ ἄχυρον. Εἰ μὴ τὸ σκύβαλον ἦν, οὐκ ἂν ὁ σῖτος ἐγένετο. Εἰ μὴ ὁ Νόμος ἐπαιδαγώγησεν, οὐκ ἂν τὸ Εὐαγγέλιον ἐπαίδευσεν. Λύχνος μὲν ἦν ὁ Νόμος· ἥλιος δὲ τὸ Εὐαγγέλιον. Ζημία δέ, τοῦ ἡλίου φανέντος, παραμένειν ἔτι τῷ λύχνῳ. Λοιπὸν οὖν ἡ ζημία οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ Νόμου, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Εὐαγγελίου.

8. Ἵνα Χριστὸν κερδήσω,

Ἀπεβαλόμην τὸ ἔλαττον κέρδος, ἵνα τὸ πολλῷ μεῖζον κερδήσω, τὸν μέγιστον πλοῦτον· ἤτοι τὴν κατὰ Χριστὸν γνῶσιν.

9. Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην

Εἰ ὁ δικαιοσύνην ἔχων τὴν ἐκ τοῦ νόμου πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου δικαιοσύνην ἔδραμεν, ἀφεὶς ἐκείνην, ὡς μηδὲν οὖσαν πρὸς ταύτην, [οἱ] (α) μὴ ἔχοντες πῶς οὐ προςδραμοῦνται ταύτῃ πολλῷ μᾶλλον; Καλῶς δὲ εἶπεν «ἑαυτοῦ δικαιοσύνην» τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὡς μετὰ πόνου προςγενομένην αὐτῷ· ἡ γὰρ διὰ πίστεως, τῆς εἰς Χριστόν, οὐκ ἐκ πόνου, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος. Διὸ καὶ «ἐκ Θεοῦ» αὐτὴν εἶπεν, ὡς δώρημα θεῖον, μὴ πονήσασι χαρισθεῖσαν ἡμῖν.

10. Ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι αὐτόν (*),

Δικαιούμενος διὰ τὴν πίστιν τοῦ γνῶναι αὐτόν, ἅτε ἐκ πίστεως γνοὺς αὐτόν· ἤτοι τὰ κατ' αὐτόν, τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐκ λογισμῶν καὶ λογικῶν ἀποδείξεων.

(α) Τὸ χειρόγραφον «εἰ μὴ ἔχοντες»· ὃ ἡμεῖς μετατρέψαι δεῖν ἔγνωμεν εἰς «οἱ μὴ ἔχοντες». — (*) Εἰς τὸ «ἐπὶ τῇ πίστει» ἄλλοι στίζουσιν, ἐπισυνάπτοντες αὐτὸ τοῖς προηγουμένοις· ἤτοι «δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει». Κοινότερον ὅμως ἀποδίδοται εἰς τὰ ἑπόμενα· οἷον «ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι αὐτόν», ἣν σύνταξιν δέχεται καὶ ὁ Συγγραφεύς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

10. Καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ,

Καὶ διὰ τὴν πίστιν αὖθις «τοῦ γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς ἀναστά-»σεως αὐτοῦ», ἅτε πάλιν ἐκ πίστεως γνοὺς ὅτι ἐδυνήθη ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν, ὡς καὶ Θεὸς ὢν παντοδύναμος. Εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα ἀνάστασις αὐτοῦ πίστει μόνῃ γινώσκεται, πῶς τὸ πολλῷ μεῖζον, ἡ κατὰ σάρκα γέννησις αὐτοῦ, μὴ πίστει, ἀλλὰ συλλογιστικῇ ἀποδείξει γνωσθήσεται; Τῆς γὰρ γεννήσεως ἐλάττων ἡ ἀνάστασις· ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα γεγόνασι, τῆς δὲ γεννήσεως οὐδέν. Νεκροὶ μὲν γὰρ πολλοὶ πολλάκις ἀνέστησαν, εἰ καὶ πάλιν ἀπέθανον. Ἀπὸ δὲ παρθένου οὐδεὶς ἐτέχθη. Πιστεύομεν οὖν ὅτι ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ἐδυνήθη ἀναστῆναι. Τὸ δὲ πῶς τοῦτο, ἢ πῶς ἐκεῖνο, οὐ πολυπραγμονοῦμεν, ὡς ὑπερφυῆ καὶ ἀκατάληπτα λογισμῷ. Ἡ πίστις λοιπὸν δικαιοῖ εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἄφεσιν τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἁμαρτιῶν, ἀλλ᾽ οὐ τὰ ἔργα.

10. Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ,

Καὶ διὰ τὴν πίστιν πάλιν τοῦ γνῶναι «τὴν κοινωνίαν τῶν παθη-»μάτων αὐτοῦ» ἅτε αὖθις ἐκ πίστεως γνοὺς ὅτι πάσχων ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων κοινωνῶ αὐτῷ παθημάτων. Κἀκεῖνος γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἔπαθε καὶ ἀπέθανεν· εἰ γὰρ μὴ ἐπίστευσα τοῦτο, οὐκ ἂν ἡδέως ἔπασχον. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον·

10. Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ· εἴ πως καταντήσω εἰς
11. τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν.

Ὁμοιούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ διὰ τοῦ ὁμοίως αὐτῷ πάσχειν καὶ εἰς θάνατον συνελαύνεσθαι· ἰσούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ διὰ τῆς ἴσης κακοπαθείας· ὥςπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν εὐεργετουμένων ἀνῃρέθη, οὕτω κἀγὼ ὑπὸ τῶν εὖ πασχόντων ἀναιρεθῆναι μέλλω. Πάντα δὲ προθύμως ὑφίσταμαι, ἵνα δυνηθῶ φθάσαι εἰς τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν. Οὐ τὴν κοινὴν ταύτην καὶ παγκόσμιον, ἣν πάντες ἀναστήσονται καὶ πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, ἀλλὰ τὴν κατὰ Χριστόν, τὴν μετὰ δόξης, τὴν εἰς Χριστὸν φέρουσαν, οὗ τῷ θανάτῳ συμμορφοῦμαι. Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ, φησίν· «εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶ-»μεν» (α).

(α) Ῥωμ. η΄, 17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

12. Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι·

«Συμμορφούμενος» δὲ εἶπον «οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον» τὸ βραβεῖον, «ἢ ἤδη τετελείωμαι» πληρώσας τὸν ἀγῶνα καὶ διαδραμὼν τὸ στάδιον. Ἔτι γὰρ ἐναγώνιός εἰμι· ἔτι τρέχω· ἔτι τοῦ τέρματος ἀφέστηκα.

12. Διώκω δέ, εἰ καὶ καταλάβω,

Καὶ οὐχ ἁπλῶς τρέχω, «διώκω δέ»· ὃ δηλοῖ τὸν μετὰ τόνου καὶ πόνου δρόμον. Εἰ ἄρα καὶ καταλάβω τὸ τέρμα· εἰ καὶ τυχεῖν τοῦ βραβείου δυνηθῶ· ἔτι γὰρ δέδοικα, καὶ οὔπω θαρρῶ διὰ τὰ μεταξὺ προςκόμματα καὶ ἐμπόδια (α). Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ, φησί· «φοβοῦμαι »μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι» (β). Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τοσαῦτα πάσχων καὶ τηλικαῦτα ἀγωνιζόμενος οὔπω ἐθάρρει, πότε θαρρήσει τις ἕτερος πρὸ τοῦ τέλους;

12. Ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ φεύγοντα κατέλαβέ με Χριστός, καὶ ἀποσειόμενον τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν πιστεῦσαι πεποίηκεν, ἵνα διώκων, ὡς εἴρηται, «καταλάβω»· ἵνα τύχω τοῦ ἐφετοῦ, ὃ καταδιώκω νῦν.

13. Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λογίζομαι κατειληφέναι·

Εἰδὼς ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἡ μνήμη τῶν εἰργασμένων ἡμῖν κατορθωμάτων ῥᾳθυμίαν τε ἐμποιεῖ καὶ εἰς οἴησιν ἐπαίρει, καὶ οὕτω κενοῖ πάντα καὶ ἐκφυσᾷ, ἀσφαλίζεται ἡμᾶς διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν παραδείγματος. Ἐγὼ γάρ, φησίν, οὔπω ἥγημαι ἐμαυτὸν κατειληφέναι τὸ βραβεῖον· ἐπιτυχεῖν τοῦ σπουδαζομένου· ἀνύσαι τὸ πᾶν. Εἰ δὲ λέγει ἀλλαχοῦ· «τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι· τὸν δρόμον τετέλεκα» (γ), οὐκ ἐναντιολογῶν ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τὰ προκείμενα μὲν πρότερον ἔγραψεν, ἐκεῖνα δὲ ὕστερον πρὸς τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

13. Ἓν δέ,

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. « Ὅρα δέ, πόσην ἔμφασιν ἔχει ὁ λόγος τοῦ «διώκω, εἰ καὶ κατα- »λάβω». Ὁ γὰρ διώκων καὶ ἀμφιβόλως ἔχων, εἰ ἄρα καταλάβῃ, οὐδὲν ἄλλο ὁρᾷ, οὐδὲν »ἄλλο λογίζεται, ἢ τὸ ἐπιτυχεῖν τοῦ διωκομένου». — (β) Α' Κορινθ. θ', 27. — (γ) Β' Τιμ. δ', 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Ποιῶ» δηλονότι.

14. Τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ

Ἐπεὶ γὰρ οὔπω κατέλαβον, οὐ παύομαι τρέχων εὐτόνως. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον τοῦ τοιούτου δρόμου· ὅτι τὰ μὲν ἀνυσθέντα κατορθώματα ἐκβαλὼν τῆς μνήμης, πρὸς δὲ τὰ λείποντα ἐπειγόμενος, κατὰ σκοπὸν φέρομαι, τὸ προκείμενον μόνον βλέπων καὶ τούτου καταστοχαζόμενος καὶ πρὸς τοῦτο συντεινόμενος· ἤγουν «ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ», τὸ ἔπαθλον μὲν τῶν ἀγώνων, τῆς ἄνω δὲ κλήσεως ὄν. Διότι κάτω μέν ἐστιν ὁ ἀγών, ἄνω δὲ καλεῖ ὁ Θεὸς τοὺς λαβεῖν τὸ βραβεῖον μέλλοντας. Ἄνω γὰρ κεῖται τὸ βραβεῖον παρὰ τῷ βραβευτῇ καὶ ἀγωνοθέτῃ. Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἡ ἐπουράνιος ἀπόλαυσις. Ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῖν κάτω μὲν τὸ στάδιον, ἄνω δὲ καθήμενος ὁ βασιλεὺς ἄνω καλεῖ τὸν νενικηκότα, κἀκεῖ τὸν στέφανον δίδωσιν. Καὶ ὁ δρομεὺς γὰρ οὐχ ὅσον ἔδραμεν ἀναλογίζεται, ἀλλ' ὅσον ἔτι λείπεται· καὶ τούτου μόνου γίνεται, τῶν ἄλλων πάντων ἀφέμενος.

14. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Διδάσκω, φησίν, «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»· διὰ Χριστοῦ βοηθούμενος καὶ δυναμούμενος, οὗ χωρὶς οὐκ ἔστι κατόρθωσις.

15. Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν·

Τὸ λογίζεσθαι μήπω κατειληφέναι· ἢ τὸ τὰ μὲν ὄπισθεν ἐπιλανθάνεσθαι, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι. Ἀλλὰ πῶς λέγεις τελείους τοὺς μήπω καταλαβόντας; διότι, φησί, κατ' αὐτὸ τοῦτο τέλειοί εἰσι· τὸ γὰρ λογίζεσθαι ἑαυτοὺς ἀτελεῖς τελείου ἐστὶ φρονήματος. Καὶ ὄντως τελειότης ἡ ταπεινοφροσύνη.

15. Καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει.

«Ἑτέρως» παρ' ὃ εἶπον· ἤγουν, εἰ λογίζεσθε ἑαυτοὺς τελείους· εἰ μνημονεύετε τῶν ἰδίων κατορθωμάτων· εἰ μὴ ἐπεκτείνεσθε τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν γνωρίσει, μὴ καλῶς ἔχον, ἀλλὰ βλα-

βερόν. «Ἀποκαλύψει» δὲ εἶπεν εὐφήμως, ὡς ἀγνοούμενον. Τοῦτο δὲ οὐ περὶ δογμάτων ἀλλὰ περὶ βίου τελειότητος εἴρηται.

16. Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν

«Πλὴν» ὃ κατωρθώσαμεν, τοῦτο κατέχωμεν, τούτου μὴ ἐκπέσωμεν διὰ ῥᾳθυμίαν. Τί δέ ἐστιν, ἄκουσον·

16. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι,

Τῷ αὐτῷ τῆς πίστεως ὅρῳ (α).

16. Τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

Ὁμοφρονεῖν· ὁμογνωμονεῖν διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης.

17. Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί,

Μιμηταὶ κατὰ τὸν βίον· οἴδατε γὰρ τὴν ἐμὴν πολιτείαν.

17. Καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας,

Προσέχετε τοῖς, ὡς ἐγώ, περιπατοῦσι· τοῖς κατ' ἐμὲ πολιτευομένοις.

17. Καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς.

Ἔχοντες αὐτοὺς δηλονότι καθὼς ἡμᾶς ἔχετε τύπον· ἤγουν παράδειγμα εἰς μίμησιν καὶ ὁμοίωσιν.

18. Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσι νῦν (*),

Πολλοὶ ἀναστρέφονται οὐχ ὡς ἐγώ. Ὑμεῖς δὲ τοῖς, ὡς ἐγώ, ἀναστρεφομένοις προσέχοντες, τοὺς οὐχ ὡς ἐγὼ ἐᾶτε.

18. Οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν,

Περὶ ὧν πολλάκις ἀνήγγειλα ὑμῖν, ὅτε παρήμην ὑμῖν. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἐκ περιτομῆς ψευδάδελφοι καὶ ἀπατεῶνες.

(α) Θεοδώρ. ἐν λ. (Τόμ. Γ', σελ. 584). «Κανόνα δὲ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκάλεσε κή-»ρυγμα. Ὁ δὲ κανὼν εὐθύτητος ὅρος οὐδενὸς προσδεόμενος. Παρεγγυᾷ τοίνυν αὐτοῖς »μὴ ἀνέχεσθαι τῶν τὰ νομικὰ τῷ Εὐαγγελίῳ παραμιγνύντων». — (*) Τὸ «νῦν» ἐν οὐδενὶ τῶν γνωστῶν μοι ἀντιγράφων ἀναγινώσκω. Ἔστι δ', ὡς οἶμαι, κατὰ παραδρομὴν ἐπανάληψις τοῦ ἐν τῷ μεθεπομένῳ στίχῳ «νῦν»· «νῦν δὲ καὶ κλαίων»· τοῦ ὅπερ καὶ ἡ παντελὴς αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξηγήσει παρασιώπησις μαρτυρεῖ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

18. Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

«Νῦν δὲ καὶ κλαίων» αὐτούς, ὅτι ἐπέτειναν τὸ κακόν, καὶ ὀδυρόμενος τὴν καταστροφὴν αὐτῶν λέγω καὶ γνωρίζω ὑμῖν. «Λέγω» δὲ «τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ». «Ἐχθροὺς» δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει τοῦ σταυροῦ, ὡς ἐναντίως τῷ σταυρῷ ζῶντας. Ὁ μὲν γὰρ ἐναγωνίου καὶ ἐπιπόνου ζωῆς σύμβολον· οἱ δὲ ἐν ἀνέσει καὶ τρυφῇ διέζων, τὰ ἡδέα μεταδιώκοντες καὶ ῥᾳθύμως βιοῦντες. «Ἐχθρὸς» οὖν τοῦ σταυροῦ» πᾶς τρυφηλός τε καὶ ῥᾴθυμος.

19. Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια,

«Ὧν τὸ τέλος», οὕτως ἀποθνησκόντων, κόλασις αἰώνιος.

19. Ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία,

Ὡς Θεὸς θεραπευομένη καὶ τιμωμένη παρ' αὐτῶν.

19. Καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν,

Ἐγκαλλωπιζομένων τῇ αἰσχύνῃ ἑαυτῶν. Δεινὸν μὲν γὰρ τὸ πράττειν αἰσχρά· τὸ δὲ ἐγκαλλωπίζεσθαι τῇ αἰσχροπραγίᾳ πάνδεινον καὶ πέρα δεινῶν, ὅταν, δέον αἰσχύνεσθαι, μᾶλλον ἐναβρύνηταί τις, ὡς ἀγαθῷ, τῷ κακῷ.

19. Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

Οὗτοί εἰσι δηλονότι οἱ τὰ γεηρὰ λογιζόμενοι καὶ τούτοις προςκείμενοι. Φιλοσωματοῦντες γάρ, τὰ θεραπεύοντα τὸ σῶμα ζητοῦσιν. Γεηρὰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῦ, τρυφὴ καὶ ἄνεσις καὶ χρήματα καὶ εἴ τι τοιοῦτον.

20. Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει,

Τουτέστιν οὐράνιόν ἐστι καὶ ἀγγελικόν. Καὶ ὄντως ἀγγελικὸν τὸ πληροῦν τὰ θεῖα προστάγματα, τὸ εὐχαριστεῖν, τὸ δοξολογεῖν· ἔτι δὲ τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἀφιλοχρήματον, τὸ ἀφιλόδοξον, τὸ φιλάλληλον, τὸ ἀστασίαστον καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Εἰ τοίνυν τὸ πολίτευμα ἡμῶν οὐράνιον, τὰ οὐράνια φρονεῖν καὶ μελετᾶν ὀφείλομεν. Ἢ καὶ ἑτέρως «πολίτευμα» νοεῖται ἡ ἐν ἀπολαύσει ζωή. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ εἴρη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κεν ὅτι· «ἡ ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται» (α)· τουτέστιν ἐν οὐρανῷ ἐστι καὶ μέλλει φανῆναι σὺν τῷ Χριστῷ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ Παρουσίαν. Διὸ νῦν μὲν ἀγῶνες καὶ πόνοι, τότε δὲ ἄνεσις καὶ ἀνάπαυσις.

20. Ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν·

« Ἐξ οὗ» τόπου ἢ οὐρανοῦ· πρὸς τὸν ἀνώτατον γὰρ οὐρανὸν ἀπέδωκε τὸν λόγον. « Ἐξ οὗ», φησί, «καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα» τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ κάθοδον. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας.

21. Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν,

Μετασχηματισμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ τὴν ἑτερομορφίαν τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν σχήματός φησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ μεταβολὴν εἰς τὸ ἄφθαρτον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀδόξου εἰς τὸ ἔνδοξον. «Σῶ-»μα δὲ ταπεινώσεως» εἶπε· διότι τεταπείνωται νῦν δουλεῦον φθορᾷ καὶ ἀλγηδόνι καὶ ποικίλοις παθήμασιν.

21. Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ,

Ὥςτε γενέσθαι τὸ τῶν εὐσεβῶν σῶμα σύμμορφον τῷ σώματι αὐτοῦ τῷ δεδοξασμένῳ, τῷ λελαμπρυσμένῳ. «Σύμμορφον» δὲ κατὰ τὴν εἰρημένην μεταβολὴν («τότε γάρ, φησίν, οἱ δίκαιοι [ἐκλάμψου-»σιν] (β) ὡς ὁ ἥλιος») (γ), καὶ κατὰ τὴν ποιότητα τῆς δόξης οὐ τὴν ποσότητα. Εἶτα, ἵνα μὴ ἀπιστήσῃς, καὶ λογισμὸν ἐπήγαγεν·

21. Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

«Μετασχηματίσει», φησί, τὸ σῶμα ἡμῶν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως, ἧς ἔχει· δύναται γὰρ οὐ μόνον τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον ἀφανίσαι, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα ὑποτάξαι ἑαυτῷ. «Κατὰ τὴν »ἐνέργειαν τοίνυν τοῦ δύνασθαι καὶ τὰ πάντα ὑποτάξαι ἑαυτῷ» ποιήσει καὶ τοῦτο. Περὶ δὲ τῆς πάντων ὑποταγῆς εἴρηται λεπτομερῶς πρὸς τῷ τέλει τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς (δ).

(α) Κολασσ. γ', 3. — (β) Ἡ παρεντεθειμένη Γραφικὴ λέξις λείπει ἐκ τοῦ χειρογράφου. — (γ) Ματθ. ιγ', 43. — (δ) ιε', 25. 28.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΣΤ' Παραινέσεις ἴδιαί τινων καὶ κοιναὶ πάντων.

1. Ὥςτε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί.

Οὐχ ἁπλῶς χαρά μοι, ἀλλὰ καὶ στέφανος· οὐ μόνον γὰρ χαίρω ἐφ' ὑμῖν προκόπτουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζομαι ὑμῖν καὶ ἐνδοξάζομαι. «Οὕτω στήκετε» ἑδραῖοι ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν· ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει· ἐν πάσῃ δεσποτικῇ ἐντολῇ. «Οὕτω» δέ· πῶς; ὡς στήκετε δηλονότι μέχρι καὶ νῦν.

2. Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ ἐν Κυρίῳ (*).

Εὐδόκιμοι μὲν αὗται αἱ γυναῖκες. Φαίνονται δὲ ἔριν τινὰ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσαι, ἃς δὴ καὶ ὁμοφρονεῖν παρακαλεῖ.

3. Ναὶ ἐρωτῶ καὶ σέ, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς,

[Τὸν τῆς μιᾶς αὐτῶν] (α) σύζυγον παρακαλεῖ συλλαβέσθαι αὐταῖς τῆς ὁμονοίας, καὶ συμβιβάσαι πρὸς εἰρήνην. Τινὲς δὲ κύριον ὄνομα «τὸν σύζυγον» ἐνόησαν, γνώριμον αὐταῖς καὶ οἰκεῖον ὄντα (ϐ). Τὸ

(*) Κοινὴ πάντων τῶν γνωστῶν μοι ἀντιγράφων γραφὴ «καὶ Συντύχην παρακαλῶ » ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ». Ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ Συγγραφεὺς οὕτως ἀνέγνω, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν γραφὴν τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσε, τὰ ἐν τῇ ἐξηγήσει «ἃς δὴ καὶ ὁμοφρονεῖν παρα» καλεῖ» ἀσφαλῶς βεβαιοῦσιν. — (α) Τὰ ἐν ἀγκύλαις γράφονται ἐν τῷ χειρογράφῳ οὕτως· «τῶν τῆς μιᾶς τῶν σύζυγον». — (ϐ) Θεοδώρ. ἐν λ. (Τόμ. Γ', σελ. 585). «Τὸν » σύζυγόν» τινες ἀνοήτως ὑπέλαβον γυναῖκα εἶναι τοῦ Ἀποστόλου, οὐ προςεσχηκότες » τοῖς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους γεγραμμένοις, ὅτι τοῖς ἀγάμοις συνέταξεν ἑαυτόν· «λέγω » γάρ, φησί, τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις· καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν, ὡς κἀγώ» » (Α' Κορινθ. ζ', 8.). Καὶ δῆλον μὲν ὡς, εἴτε ἄγαμος ἦν, εἴτε χῆρος, οὐκ εἶχε γυ» ναῖκα. Ἀλλὰ τὸ τῆς ἀγαμίας ἀληθέστερον· νεανίας γὰρ ὢν ἐκλήθη» (Πράξ. ζ', 58. » θ', 1, κέξ.). — Οἰκουμ. ἐν λ. «Ἐκ τούτου τινὲς ὑπενόησαν, γυναῖκα ἔχειν τὸν Παῦ» λον . . . . ἀλλὰ μωρὸν τὸ τοιοῦτον . . . Ἀλλ' ἐροῦμεν, ἢ ὅτι ἀνὴρ μιᾶς ἦν τῶν δύο, » ὧν ἐμνήσθη, ἢ ὄνομα κύριον εὐδοκίμου τινὸς ἀνδρός, ᾧ καὶ παρατίθεται τὰς εἰρημένας » γυναῖκας». Περὶ τούτου ἔπιθι καὶ τὰ ἐν τῇ σημειώσει α'. τῆς Α' Κορινθ. ζ', 9. Τόμ. Α', σελ. 249.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μὲν οὖν «ναὶ» τῆς παρακλήσεως ἐπίτασις. Τὸ δὲ «ἐρωτῶ» τὸ παρακαλῶ σημαίνει καὶ ἐνταῦθα.

3. Αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι,

Ἐν τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι συνεκακοπάθησάν μοι, συνεργοῦσαι τὰ εἰκότα.

3. Μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου,

Κλήμης οὗτος ὁ γεγονὼς ὕστερον Πάπας Ῥώμης.

3. Ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς·

«Ὧν» γυναικῶν· ἢ ὧν «συνεργῶν», ἵνα καὶ αὗται κἀκεῖνοι συμπεριληφθῶσιν. «Βίβλος δὲ ζωῆς» περὶ ἧς φησιν ὁ Δαυΐδ· «ἐξαλειφθή» τωσαν ἐκ βίβλου ζώντων» (α). Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ εἴρηκε· «χαίρετε» δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (β). Γράφονται δὲ οὐ μέλανι, ἀλλὰ μνήμῃ· οὐδὲ ὡς γράφουσιν ἄνθρωποι, ἀλλ' ὡς ὁ Θεὸς οἶδε γράφειν.

4. Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε·

Εἰ καὶ πρὸς καιρὸν ἀλγεῖτε πάσχοντες καὶ κακοπαθοῦντες διὰ Χριστόν, ἀλλ' οὖν «χαίρετε πάντοτε ἐν Κυρίῳ» ὅτι διὰ τὸν Κύριον πάσχετε· «ὑπέστρεφον γάρ, φησίν, οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ συνεδρίου » χαίροντες ὅτι κατηξιώθησαν περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μαστιγωθῆ» ναι» (γ). Καὶ ὁ Κύριος δὲ εἰρηκώς· «μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδί» σωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι» καὶ τὰ ἑξῆς, ἐπήγαγε· «χαίρετε καὶ ἀγαλ» λιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (δ). Τοιαύτη γὰρ ἡ φύσις τῶν κατὰ Θεὸν λυπηρῶν, χαρὰν διηνεκῆ παρεπομένην ἔχει, κουφίζουσαν καὶ παραμυθουμένην ταῖς ἐλπίσι τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀντιδόσεων.

4. Πάλιν ἐρῶ, χαίρετε.

Ἐπίτασις τοῦτο καὶ βεβαίωσις τῆς χαρᾶς. Εἰ γὰρ τοῖς εὐγνωμονεστέροις τῶν οἰκετῶν ἡδὺ τὸ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν, πόσῳ

(α) Ψαλμ. ξθ', 28.—(β) Λουκ. ι', 20.—(γ) Πράξ. ε', 41. Ἀπὸ μνήμης ὁ Συγγραφεὺς παρενείρει τὸ χωρίον.— (δ) Ματθ. ε', 11. 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μᾶλλον τὸ πᾶν ὁτιοῦν διὰ τὸν ἀληθῶς Δεσπότην Χριστὸν ὑφίστασθαι;

5. Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις·

Τὸ ἀνεξίκακον· τὸ πρᾶον. «Πᾶσι» δέ, μὴ τοῖς ἀδελφοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπίστοις καὶ πολεμίοις.

5. Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε·

Εἰ καὶ ἐπιβουλεύουσιν οἱ διώκοντες ὑμᾶς, καὶ ἀπειλοῦσι τὰ χαλεπώτατα, «μηδὲν μεριμνᾶτε»· «ὁ Κύριος ἐγγὺς» εἰς ἀντίληψιν· «καὶ »ἰδοὺ γάρ, φησίν, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι» (α). Ἢ «ὁ κριτὴς ἐπὶ θύ»ραις» (β) ἀποδώσων ἐκείνοις μὲν κόλασιν αἰώνιον, ὑμῖν δὲ ἀπόλαυσιν ἀΐδιον. Καὶ ἑτέρως δέ· διὰ τοῦ «ἐγγὺς» τὸ πρόσκαιρον καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας ὑπεδήλωσε, παρηγορῶν τούτους καὶ ἀνακτώμενος καὶ εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν ἀλείφων.

6. Ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν.

«Ἐν παντὶ» καιρῷ· ἢ «ἐν παντὶ» πράγματι· ὅτε προσεύχεσθε καὶ δεῖσθε τοῦ Θεοῦ, «μετὰ εὐχαριστίας» γινέσθω τὰ αἰτήματα ὑμῶν· «μετὰ εὐχαριστίας» ἀναφερέσθω πρὸς τὸν Θεόν· δεῖ γὰρ πρῶτον εὐχαριστεῖν αὐτῷ ὑπὲρ πάντων ἡδέων τε καὶ λυπηρῶν, ὡς συμφερόντως οἰκονομουμένων, εἶτα ἐπισυνάπτειν τὴν αἴτησιν· πῶς γὰρ λήψεται, ὃ αἰτεῖ, ὁ μὴ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς προγεγενημένοις· ἴσος γάρ ἐστι τῷ ἀγνώμονι.

7. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν

«Εἰρήνην» λέγει τὴν πρὸς τοὺς ἐκπεπολεμωμένους τῷ Θεῷ ἀνθρώπους καταλλαγὴν αὐτοῦ, ἥτις ὑπερβαίνει οὐ μόνον πάντα λόγον διὰ τὸ παράδοξον καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν γεγενημένων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν διάνοιαν, οὐκ ἀνθρωπίνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικήν· ὑπὲρ γὰρ τῶν ἐχθρῶν· ὑπὲρ τῶν μισούντων καὶ ἀποστρεφομένων αὐτὸν ἐξέδωκεν εἰς θάνατον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, ἵνα διὰ τῆς τούτου σφαγῆς καταλλαγὴ καὶ εἰρήνη γένηται, καὶ σωτηρία τῶν

(α) Αὐτόθ. κη', 20. — (β) Αὐτόθ. ιγ', 29.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δούλων, τῶν ἐχθρῶν, τῶν ἀδικούντων, τῶν ἀπολλυμένων. Αὕτη οὖν «ἡ εἰρήνη»· τουτέστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, φυλάξει τὰς καρδίας ὑμῶν, ὥστε μήτε πειρασμοῖς καταβαπτίζεσθαι μήτε ὑπὸ ἀπάτης παράγεσθαι.

7. Καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν

Καὶ τὰς διανοίας ὑμῶν· ἤτοι τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν ὑμῶν.

7. Ἐν τῷ Ἰησοῦ (*).

Φυλάξει ταῦτα ἐν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει· ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ.

8. Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἅγια (**), ὅσα προςφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴτις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε.

Πᾶσαν ἔννοιαν πονηρὰν ἐξορίσαι βούλεται τῶν ψυχῶν αὐτῶν· διότι ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν αἱ πράξεις εἰώθασι γίνεσθαι. «Ἀληθῆ» μὲν οὖν, τὰ οὐράνια καὶ τὰ τῶν ἀρετῶν· ψευδῆ δέ (α), τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ τῶν κακιῶν. «Σεμνὰ» δέ, τὰ τίμια. «Προςφιλῆ» δέ, τὰ θεοφιλῆ. «Εὔφημα» δέ, τὰ ἐπαινετά. Τὸ δὲ «εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις »ἔπαινος» συγκεφαλαιωτικῶς εἴρηκεν· ἀντὶ τοῦ εἴ τι ἐνάρετον, εἴ τι ἐπαινετόν· ἤγουν ὃ ἔχηται ἀρετῆς· ὃ ἐπαινεῖται.

9. Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε,

Πρὸς μὲν τὸ «ἐμάθετε» τὸ «ἠκούσατε». Πρὸς δὲ τὸ «παρελά»βετε» τὸ «εἴδετε ἐν ἐμοί»· οὐ μόνον γὰρ ἔλεγεν, ἀλλὰ καὶ ἔπραττεν, ἀμφοτέρωθεν παιδεύων αὐτοὺς καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ.

9. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

(*) «Ἐν τῷ Ἰησοῦ» ἀντὶ «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», ὡς πάντα κοινῶς τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων διδόασιν. — (**) «Ὅσα ἅγια» ἀντὶ «ὅσα ἁγνὰ» ὡς ἔχουσι πάντα κοινῶς τὰ ἀντίγραφα. Μῶν ἆρα ἐκ πλημμελείας τοῦ ἀντιγράφοντος προῆλθεν ἡ τοιαύτη γραφή; Ἡ ἐν τῇ ἐξηγήσει παρασιώπησις τῆς λέξεως παρὰ τὴν συνήθειαν τοῦ Συγγραφέως κρατύνει, οἶμαι, τὴν ὑπόνοιαν. — (α) Τὸ χειρόγρ. «ψευδῆ γάρ»· ὃ γράφειν δεῖν ἔγνωμεν «ψευδῆ δέ»· τοῦθ' ὅπερ ἀπαιτεῖ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ κώλῳ «ἀληθῆ »μέν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ ποιητὴς τῆς εἰρήνης· ὁ χορηγός· ὁ αἴτιος, εἴη μεθ᾽ ὑμῶν, εἰρηνεύων ὑμᾶς ἐπὶ πλέον ἑαυτῷ καὶ ἀλλήλοις.

Ζ᾽ Ἀποδοχὴ τῆς ἀποσταλείσης αὐτῷ διακονίας.

10. Ἐχάρην ὅτι δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν·

«Ἐχάρην δὲ μεγάλως» οὐ βιωτικῶς, «ἀλλ᾽ ἐν Κυρίῳ»· τουτέστι κατὰ Κύριον· ἤτοι πνευματικῶς διὰ τὴν ὠφέλειαν ὑμῶν, ὅτι ὀψέποτε ἀνεβλαστήσατε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, φημὶ δὴ τὸ φροντίζειν μου. Ὑποδηλοῖ δὲ τὴν ἀποστολὴν τῶν χρημάτων, ἃ ἔπεμψαν αὐτῷ διὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου. Θάλλοντες γὰρ τοῦτο πρότερον, ἀπεμαράνθητε ἐφ᾽ ἱκανόν. Ἐπεὶ δὲ αὖθις ἀνεθάλετε, «ἐχάρην» οὐ δι᾽ ἐμέ, ὅτι ἔλαβον χρήματα (τοῦτο γὰρ βιωτικῶς ἐστι χαίρειν), ἀλλὰ δι᾽ ὑμᾶς· διὰ τὴν προκοπὴν ὑμῶν, ὅτι εὖ ἐποιήσατε, ὅτι αὐτοὶ μᾶλλον εὐηργετήθητε· ὁ γὰρ μεταδιδοὺς τῶν ὄντων, αὐτὸς εὐεργετεῖται πλέον· τούτου γὰρ τὸ κέρδος ψυχικὸν καὶ ἀΐδιον καὶ πολλαπλάσιον. Ἅμα τοίνυν καὶ ὠνείδισε καὶ ἐπήνεσε· τὸ μέν, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται τῷ κατορθώματι· τὸ δέ, ἵνα ἐπιμένοιεν κατορθοῦντες.

10. Ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ.

Ὑπὲρ οὗ καὶ ἐφροντίζετε μέν, οἷα διδασκάλου, «ἠκαιρεῖσθε δέ»· τουτέστιν οὐκ εἴχετε καιρόν, ἢ διὰ τὸ μὴ ἐν ἀφθονίᾳ χρημάτων εἶναι, ἢ διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν διακομιοῦντα. Ὑπεραπολογεῖται γὰρ αὖθις αὐτῶν, ἵνα μὴ σφόδρα ῥᾳθυμήσωσιν ἐλεγχθέντες.

11. Οὐχ ὅτι καθ᾽ ὑστέρησιν λέγω·

«Οὐχ ὅτι καθ᾽ ὑστέρησιν» ἤμην, λέγω ἃ εἶπον· ἢ διότι ἐν ἐνδείᾳ ἤμην, ὠνείδισα ὑμῖν· ἄπαγε. Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα μὴ καταρρᾳθυμῆτε τοῦ ἀγαθοῦ ἔργου.

11. Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι.

Ὅπου εἰμί, ἑαυτῷ ἀρκεῖσθαι, διὰ τῆς τῶν ἐμαυτοῦ χειρῶν ἐργασίας τὰ ἀναγκαῖα πορίζεσθαι. Ἄρα μάθησις καὶ τοῦτο, καὶ γυμνασία καὶ ἄσκησις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

12. Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν·

Ἐπίσταμαι καὶ ἐν ἐνδείᾳ εἶναι καὶ ἐν περισσείᾳ· καὶ ἀμφότερα σὺν λόγῳ· τοῦτο γὰρ ἐπιστήμης, τοῦτο γνώσεως ὀρθῆς.

12. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι

«Ἐν παντὶ» πράγματι, ἢ καιρῷ· καὶ «ἐν πᾶσιν» ἀνθρώποις ἢ τόποις πεπαίδευμαι, πεπείραμαι, τὸν λόγον ἔχων ὑφηγητὴν καὶ διδάσκαλον.

12. Καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν,

Ἕκαστον ἐν καιρῷ.

12. Καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι.

Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν σαφηνείας ἕνεκεν. «Περισσεύειν» δὲ ἐγίνωσκεν, ἵν' ἔχῃ μεταδιδόναι τοῖς χρῄζουσιν. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ μεγαληγορεῖν, ἐπήγαγεν·

13. Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

Οὐκ ἐμὸν τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχὺν δεδωκότος Χριστοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ ἰσχύω καὶ τοῦτο κἀκεῖνο φέρειν. Ἵνα δὲ μὴ ὑποπτευθῇ καταφρονήσας τῶν ἀπεσταλμένων χρημάτων, καὶ ῥᾳθυμοτέρους ἐργάσηται, ὅρα τί φησιν·

14. Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει.

«Συγκοινωνήσαντές μοι» τῶν πειρασμῶν διὰ τῆς μεταδόσεως τῶν πρὸς χρείαν· διὰ τῆς ἐντεῦθεν ἀντιλήψεως. Εἰ γὰρ καὶ χωρὶς ὧν ἀπεστάλκατε ἠδυνάμην ζῆν· ἀλλ' οὖν ἀποστείλαντες καλῶς πεποιήκατε, φιλοπατορίας ἔργον καὶ φιλανθρωπίας ἐπιδειξάμενοι.

15. Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι Ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι·

Κατὰ τρόπον «δόσεως» τῶν σαρκικῶν, τῶν πρὸς χρείαν τοῦ σώματος, «καὶ λήψεως» τῶν πνευματικῶν, τῶν πρὸς χρείαν τῆς ψυχῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦτο γὰρ κοινωνία, ἡ τῶν ἀλλήλοις ἀναγκαίων ἀντίδοσις. Ὑμεῖς, φησί, μόνοι ἐκοινωνήσατέ μοι μεταδόντες σαρκικῆς χάριτος, καὶ μεταλαβόντες πνευματικῆς εὐλογίας. Μέγα δὲ τοῦτο τούτοις ἐγκώμιον καὶ ἀρκοῦσα παράκλησις.

16. Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὰς χρείας μοι ἐπέμψατε.

Οὐκ εἶπεν, εἰς τὰς ἐμάς· ἀλλ' ἁπλῶς «εἰς τὰς χρείας»· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο. Ἐπεὶ δὲ σύνοιδε τοῦτο σφόδρα ταπεινὸν ὄν, ἀσφαλίζεται αὐτὸ τῇ ἐπιδιορθώσει λέγων·

17. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπόν, τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.

Ταῦτα δέ, φησίν, εἶπον, οὐ διότι ἐπιζητῶ τὴν δόσιν τῶν χρημάτων, «ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπόν», τὸν ἀπὸ τοῦ δόματος, «τὸν πλεονάζοντα»· ἤτοι τὸν τικτόμενον, τὸν ἐκφυόμενον «εἰς λόγον ὑμῶν»· τουτέστιν, εἰς σωτηρίαν ὑμῶν. Τοῖς μὲν γὰρ διδοῦσιν ἐκεῖ φυλάσσονται αἱ τῆς δόσεως ἀμοιβαί. Τοῖς δὲ λαμβάνουσιν ἐνταῦθα ἀναλίσκονται τὰ δοθέντα. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν «οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα», ἵνα μὴ πάλιν ἀθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ, περιφρονηθέντων αὐτοῖς τῶν δώρων, φησίν·

18. Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω·

Ἤδη κεκόμισμαι πάντα, ὅσα ὀφείλετε ἀποστεῖλαί μοι. Καὶ οὐ μόνον ἀνεπληρώθην τὰ ἐλλειφθέντα ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ πλέον ἔχω. Καὶ γὰρ ὑπερεβάλετε τὰ κεχρεωστημένα.

18. Πεπλήρωμαι,

Ἀπολαβὼν πάντα τὰ ὀφειλόμενα. Ὅρα πῶς ὀφειλὴν ὀνομάζει τὴν μετάδοσιν. Πῶς δὲ «πεπλήρωμαι»;

18. Δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν,

Τὰ παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα.

18. Ὀσμὴν εὐωδίας,

«Ὄντα» δηλονότι. Τί δέ ἐστιν «ὀσμὴν εὐωδίας» ἐπήγαγεν·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

18. Θυσίαν δεκτήν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ.

Βαβαί! ποῦ τὰ δῶρα αὐτῶν ἀνήγαγεν. Οὐκ ἐγώ, φησίν, ἔλαβον, ἀλλ' ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ. Καὶ οὐ μόνον ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ ἀπεδέξατο καὶ ηὐφράνθη· τὸ γὰρ «καὶ ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας» (α) τὴν εὐφροσύνην ὑποφαίνει. Ἀνθρωποπρεπῶς δὲ εἴρηται· καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἐπευφραίνεσθαι ταῖς εὐωδίαις εἰώθαμεν.

19. Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσαι πᾶσαν χρείαν ὑμῶν,

Ἐπεύχεται, καθάπερ οἱ πένητες, ἵνα προθυμοτέρους αὐτοὺς ἐργάσηται. «Πληρώσαι δὲ πᾶσαν χρείαν ὑμῶν» ἀντὶ τοῦ ἐμπλῆσαι πάντων, ὧν χρῄζετε.

19. Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ,

Ἐμπλῆσαι δὲ πλουσίως καὶ δαψιλῶς καὶ ἀξίως τοῦ πλούτου αὐτοῦ· πλούσιος γὰρ ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι καὶ ὑπερπλήρης.

19. Ἐν δόξῃ,

Εἰς δόξαν αὐτοῦ· εἰς ἔπαινον τῆς μεγαλοδώρου δεξιᾶς αὐτοῦ.

19. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

«Πληρώσαι» δέ, ὡς εἴρηται διὰ τοῦ Χριστοῦ· ἢ σὺν τῷ Χριστῷ.

20. Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

«Πατρὶ μὲν ἡμῶν» ὡς δημιουργῷ. «Ἡ δόξα» δέ· ἤγουν ὁ αἶνος, εἴη διηνεκὴς καὶ αἰωνία· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «εἰς τοὺς αἰῶνας »τῶν αἰώνων» (β).

21. Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

«Ἅγιον» διὰ Χριστοῦ, τοῦ ἁγνίσαντος καὶ ἁγιάσαντος ἡμᾶς.

21. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.

(α) Γέν. η', 21.—(β) Τὸ ἐν πᾶσι τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων «ἀμὴν» παραλείπει τὸ χειρόγραφον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Οἱ παρεδρεύοντές μοι.

22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι,

Οἱ ἐν Ῥώμῃ ὄντες.

22. Μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.

Τοῦτο πρὸς παρηγορίαν Φιλιππησίων, εἴγε καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκίας ἐπελάβετο τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ οἱ περὶ τὰ βασίλεια κατεφρόνησαν πάντων διὰ τὸν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὺς χρὴ τοῦτο ποιεῖν. Εἰπὼν δὲ ὅτι «μάλιστα (ὅτι πλέον) ἀσπάζονται » ὑμᾶς» οὗτοι, ἐνέφηνεν ὅτι πολλὰ τούτοις ἐγκώμια Φιλιππησίων διηγούμενος ἠρέθισεν εἰς πολλὴν ἀγάπην, ὡς καὶ μὴ ἰδόντας σφόδρα φιλεῖν.

23. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἡ εὐμένεια, ἡ ἀντίληψις.

Ἀμήν.

Ἀληθῶς εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Τέλος τῆς πρὸς Φιλιππησίους. Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου στίχοι ση'.

αἴτια στεφάνων αὐτοῖς γινόμενα. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τὸ τὰ ἐπαχθῆ κοῦφα ποιεῖν ἡμῖν καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμῶν βοήθειαν τρέπειν. Ὥςπερ δὲ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν καὶ τὰ δοκοῦντα βλαβερὰ ὠφελεῖ, οὕτω τοὺς μὴ ἀγαπῶντας καὶ τὰ ὠφέλιμα βλάπτει. Τοὺς Ἰουδαίους γὰρ καὶ ἡ τῶν τοῦ Χριστοῦ σημείων ἐπίδειξις, καὶ ἡ τῆς διδασκαλίας φιλοσοφία ἔβλαψεν. Καὶ δι' ἐκεῖνα μὲν δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλουν (α), διὰ δὲ ταύτην ἀντίθεον (β). Ἑρμηνεύσας δὲ τίνες οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, ἐπήγαγε·

28. Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν.

Τοῖς κατὰ προαίρεσιν γενομένοις κλητοῖς. Πάντες μὲν ἐκλήθησαν εἰς τὴν πίστιν, οὐ πάντες δὲ ἦλθον· διὸ οὐδὲ ἐγένοντο κλητοί. Οὐκ ἀνάγκη γὰρ ἕλκει τοὺς κληθέντας, ἀλλὰ προαίρεσις.

29. Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,

Διότι, φησίν, οὓς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ προέγνω κλητοὺς κατὰ πρόθεσιν· ἤγουν ὑπακούσοντας ἐκ ψυχῆς, τούτους καὶ προώρισε, καὶ ἐτύπωσε συμμόρφους, καὶ δι' ὁμοιώσεως ἀδελφοὺς τοῦ προςλήμματος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· τουτέστι κοινωνοὺς τῆς κατὰ τὸ πρόςλημμα ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ. Ὁμοιόμορφοι γὰρ οἱ ἀδελφοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. «Εἰκόνα» δὲ τὸ πρόςλημμα εἶπεν, ὡς ὁμοίωμα τοῦ ἀρχετύπου Ἀδάμ.

29. Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Μονογενὴς μέντοι ἐστὶν Υἱός, ὡς Θεός· πρωτότοκος δὲ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ὡς ἄνθρωπος· αὐτὸς γὰρ κατήρξατο τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως καὶ υἱοθεσίας, πρῶτος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος βαπτισθείς, καὶ πρωτότοκος οὕτω γεγονὼς ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, τοῖς ὁμοίως αὐτῷ διὰ τοῦ τοιούτου βαπτίσματος ἀναγεννωμένοις καὶ υἱοθετουμένοις Θεῷ, οἷς ἔδωκεν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι κατὰ τὸν Εὐαγγελιστήν (γ). Εἶδες τιμῆς ὄγκον; ὅπερ γὰρ ὁ Υἱὸς ἦν κατὰ φύσιν, τοῦτο καὶ αὐτοὶ γεγόνασι κατὰ χάριν. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε περὶ τῶν μελλόντων.

(α) Μάρκ. γ', 22. — (β) Ἰωάνν. θ', 16. — (γ) Ἰωάνν. α', 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

30. Οὓς δὲ προώρισε τούτους καὶ ἐκάλεσεν

Καὶ μὴν πάντας ἐκάλεσεν εἰπὼν «δεῦτε πρός με πάντες οἱ κο»πιῶντες καὶ πεφορτισμένοι» καὶ τὰ ἑξῆς(α). Ἀλλ᾽ ἐπεὶ ἐν τῇ εὐαγγελικῇ παραβολῇ τῶν κεκλημένων εἰς τοὺς γάμους δύο ἀναγράφονται κλήσεις, πρώτη καὶ δευτέρα· καὶ οἱ μὲν τῆς πρώτης παρῃτήσαντο, οἱ δὲ τῆς δευτέρας ἦλθον· κληθέντας λέγει νῦν τοὺς τῆς δευτέρας κλήσεως. Ἐκάλεσε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τοὺς ἀπιστήσαντας, καί τοι εἰδὼς ὅτι οὐ πεισθήσονται, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ προφασίσωνται ἐν καιρῷ κρίσεως ὅτι οὐκ ἐκλήθησαν. Ἤδει δὲ τοὺς πιστεύοντας, οὓς προώρισε καὶ ἐκάλεσεν.

30. Καὶ οὓς ἐκάλεσε τούτους καὶ ἐδικαίωσεν·

Δικαίους ἐποίησεν, ἐλευθερώσας τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς καθάρσεως τοῦ βαπτίσματος.

30. Οὓς δὲ ἐδικαίωσε τούτους καὶ ἐδόξασε.

Ἐδόξασε διὰ τῆς υἱοθεσίας καὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

31. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;

Πρὸς τὰ ἤδη δεδωρημένα ἡμῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς ἀμφιβάλλεις, ἀλλά γε τούτοις οὐκ ἀπιστεῖς, αὐτὸς σὺ τούτων τετύχηκας. Ἐπεὶ δ᾽ εἰκός τινας αὐτῶν θορυβεῖσθαι καὶ λέγειν ὅτι καθ᾽ ἡμῶν γεγόνασι καὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες καὶ δῆμοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολῖται, παραθαρρύνει τούτους λέγων·

31. Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ᾽ ἡμῶν;

Οὐδεὶς πάντως. Τίς γὰρ ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, τρέποντος τοὺς καθ᾽ ἡμῶν πειρασμοὺς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀποχρωμένου τούτοις εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδοκίμησιν καὶ δόξαν;

32. Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;

(α) Ματθ. ια΄, 28.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μεθ' ὑπερβολῆς καὶ πολλῆς θερμότητος ταῖς λέξεσι κέχρηται, ἵν' ἐνδείξηται τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην, καὶ ἵνα πιστώσηται τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς παρέδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εὐεργετικῶς, ἵνα ὁ θάνατος αὐτοῦ εὐεργετήσῃ πάντας ἡμᾶς, ὁ δὲ Ἰούδας παρέδωκεν αὐτὸν ἐπιβουλευτικῶς. Διάφοροι οὖν τῆς παραδόσεως οἱ τρόποι. Ὁ τὸν ἴδιον, φησίν, Υἱὸν ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἐκδοὺς εἰς θάνατον, καὶ μὴ ἀντιποιησάμενος αὐτοῦ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «μὴ φεισάμενος»), πῶς οὐχὶ καὶ συγκληρονόμους ἡμᾶς αὐτοῦ ποιήσει; Καὶ ὁ ἐχθροῖς ἡμῖν οὖσι τὸ μεῖζον δούς, πῶς οὐχὶ δώσει καὶ τὸ ἔλαττον, φίλοις γενομένοις; Ἀλλαχοῦ δέ φησιν ὅτι ὁ Υἱὸς παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν (α), ἵνα γνῷς ὅτι ἀμφοτέροις ἓν τὸ θέλημα. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῶν ἀπίστων ἐνεκάλουν τοῖς πιστεύουσιν, ἤγουν ἐμέμφοντο, ὡς ἀπατωμένοις ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῶν ἁμαρτημάτων (πῶς γὰρ ἔνι τὸν ὑπεύθυνον δικαιωθῆναι δωρεάν;), φησίν·

33. Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;

Ἡ γὰρ ἐκλογὴ καὶ τότε, ἡ τοῦ Θεοῦ, σημεῖον τῆς ἀρετῆς τῶν ἐκλεγέντων. Ἐπίστευσαν γὰρ αὐτῷ, καὶ κληθέντες ὑπήκουσαν· διὸ καὶ δωρεὰν πολλῶν εὐεργεσιῶν ἔτυχον.

33. Θεὸς ὁ δικαιῶν· τίς ὁ κατακρίνων;

Συντόμως ἐπεστόμισε τούτους ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐκλεξαμένου· ὃν γάρ, φησίν, ὁ Θεὸς δικαιοῖ, τίς κατακρίνει; μόνος γὰρ δίκαιος κριτὴς ὁ Θεός.

34. Χριστὸς ὁ ἀποθανών,

Χριστός ἐστιν ὁ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ ἐδικαιώθημεν· ὁ Χριστὸς αὐτός, καὶ οὐχ ἕτερος. Λοιπὸν οὖν οὐ χρὴ διαπιστεῖν.

34. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς,

Ὁ ἀποθανὼν μέν, ὡς ἄνθρωπος, ἐγείρας δὲ ἑαυτόν, ὡς Θεός.

34. Ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ,

Ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῆς τιμῆς τῆς πατρικῆς καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ βασιλείας.

(α) Ἐφεσ. ε', 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

34. Ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

Παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, οἷα συγγενὴς ἡμῶν γενέσθαι καταξιώσας. Εἰ δὲ καὶ ὡς Θεὸν ἐντυγχάνειν τῷ Πατρὶ φήσαιμεν, τὸ «ἐντυγχάνειν» δι' οὐδὲν ἕτερον παρειλῆφθαι λέγομεν, ἢ ἵνα μόνον ἐπιδείξηται τὸ θερμὸν καὶ ἀκμάζον τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ τὸ «οὐκ ἐφείσατο» ἐὰν μὴ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς ἐμφαντικὸν νοήσωμεν, καὶ μόνον, πολλὰ τὰ ἄτοπα ἕψεται. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φαίνεται ὁ Πατὴρ παρακαλῶν τοὺς ἀνθρώπους καταλλαγῆναι αὐτῷ· «ὡς τοῦ » Θεοῦ γάρ, φησί, παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν» (α). Ἓν τοίνυν καὶ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων συλλέγομεν, τὴν τῆς ἀγάπης καὶ κηδεμονίας ἐπίτασιν· διὸ καὶ ὥσπερ ἔνθους γενόμενος ὑπὸ ταύτης, φησίν·

ΙΓ' Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης τῷ Χριστῷ.

35. Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;

Οὐκ εἶπε τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ «τοῦ Χριστοῦ». Διὸ καὶ διάφορον ἐνόμισε Θεὸν εἰπεῖν καὶ Χριστόν. «Ἡμᾶς», φησί, τοὺς οὕτως ἀγαπηθέντας καὶ τηλικαῦτα εὐεργετηθέντας. Τίς; Οὐδεὶς δηλονότι.

35. Θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα;

Οὐκ εἶπε ταῦτα οἷς καθ' ἡμέραν ἁλισκόμεθα, χρημάτων ἔρωτα καὶ δόξης ἐπιθυμίαν καὶ ἡδονῆς τυραννίδα· ἀλλὰ τὰ πολλῷ τούτων τυραννικώτερα καὶ βεβαιότερα (β). Θλῖψιν μὲν λέγει τὴν ἐξ οἱουδήτινος πειρασμοῦ ταλαιπωρίαν. Στενοχωρίαν δὲ τὴν βίαν. Κίνδυνον δέ, τὴν ἐκ ναυαγίου ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπειλούμενα ἢ ἐπερχόμενα διὰ τὸν Χριστόν, οὐ διαστήσουσιν ἡμᾶς τῆς ἀγάπης τῆς εἰς αὐτόν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ταῦτα ἐγκαταλείψεως εἶναι, ἐπάγει τὸν προφήτην Δαυῒδ προαναφωνοῦντα ταῦτα·

36. Καθὼς γέγραπται «ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν »ἡμέραν»·

(α) Β' Κορινθ. ε', 26. — (β) Γραπτέον ἴσως «βιαιότερα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὅτι διὰ τὴν ἀγάπην σου ἀποθνήσκομεν ἀεί· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «ὅλην τὴν ἡμέραν». Εἰ γὰρ καὶ εἷς ἐστιν ὁ φυσικὸς θάνατος, ἀλλά γε κατὰ προαίρεσιν διηνεκῶς ἀποθνήσκομεν.

36. «Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς» (α)·

Πᾶσιν εἰς τὸ θανατοῦν ἐκκείμενοι, καὶ μὴ ἀνθιστάμενοι τοῖς σφάζειν βουλομένοις, ὥςπερ οὐδὲ τὰ πρόβατα.

37. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν,

Διανίστησι τὸν ἀκροατὴν καὶ ὑψηλότερον τῶν πειρασμῶν ἀπεργάζεται. Οὐχ ἁπλῶς γάρ, φησί, νικῶμεν, ἀλλ' «ὑπερνικῶμεν»· τουτέστιν ὑπερβολικῶς νικῶμεν, ὑπερφυῶς ἱστῶμεν τὰ τρόπαια. Τὴν γνώμην γὰρ μόνον παρασκευάζοντες, παραδόξως νικῶμεν. Καὶ μαστιζόμενοι γὰρ τῶν μαστιζόντων περιγινόμεθα· καὶ ἀποθνήσκοντες τῶν ἀναιρούντων.

37. Διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

Συνεργοῦντος ἡμῖν καὶ συμμαχοῦντος Χριστοῦ, οὗ ἡ δύναμις ἄφατος καὶ ἄμαχος. Ὅρα οὖν τοὺς Ἰουδαίους ἐν μέσῳ αὐτοὺς ἔχοντας, καὶ ἀποροῦντας καὶ λέγοντας· «Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις;» (β). Ὅσα γὰρ κατ' αὐτῶν ἐμηχανῶντο, πάντα ὑπὲρ αὐτῶν ἑώρων γινόμενα. Ἀντεπιδείξασθαι δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἀγάπης βουλόμενος, ἐπήγαγε·

38. Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ,

Οὔτε θάνατος ἀπειλούμενος, οὔτε ζωὴ ἐπαγγελλομένη, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε, συλλήβδην εἰπεῖν, δυνάμεις αἱ οὐράνιαι, καὶ πᾶσα ἡ ἄνω κτίσις, εἴπερ ἠνάγκαζον ἡμᾶς ἀποστῆναι τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ περὶ τῶν ἄνω δυνάμεων εἶπεν εἰς ἔμφασιν μόνον τοῦ ζέοντος φίλτρου. Ναὶ μὴν οὔτε τὰ παρόντα ἀγαθὰ πάντα, ἐπαγγελλόμενα, οὔτε τὰ μέλλοντα πάντα. Ἢ καὶ ἄλλως· οὔτε τὰ παρόντα δεινὰ πάντα, ἀπειλούμενα, οὔτε τὰ μέλλοντα πάντα. Καὶ «ὕψωμα» μὲν

(α) Ψαλμ. μδ', 22. — (β) Πράξ. δ', 16.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἴρηκε τὸ ὑπερουράνιον· βάθος δὲ τὸ ὑποχθόνιον. Εἶτα, ὡς οὐκ ἀρκοῦντα ταῦτα παραστῆσαι τὸν πόθον, ὃν εἶχε, προςέθηκεν, ὅτι «οὔτε τις κτίσις ἑτέρα» εἰ προςτεθείη τοῖς εἰρημένοις, ἐπίγειος καὶ οὐράνιος.

39. Τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένης ἡμῖν. Ὅ τε γὰρ Υἱὸς τοσοῦτον ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥςτε δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· ὅ τε Πατὴρ τοσοῦτον αὖθις, ὥςτε καὶ τὸν Υἱὸν ἐκδοῦναι εἰς θάνατον. Εἶτα ἐπισπάσασθαι καὶ τοὺς μήπω πεπιστευκότας Ἰουδαίους βουλόμενος, φησίν·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΙΔ' Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραήλ, τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἐκλεχθέντος μετὰ ἐθνῶν.

1. Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι,

Τουτέστι τοῦ Χριστοῦ μὴ συγχωροῦντός μοι ψεύσασθαι.

1. Συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου,

«Συμμαρτυρούσης μοι» ὅτι ἀλήθειαν λέγω.

1. Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ,

Ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὥςτε καὶ διὰ τοῦτο μὴ ψεύσασθαι.

2. Ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου.

Διὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

3. Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵ-
4. τινές εἰσιν Ἰσραηλῖται,

«Ἀνάθεμα» ἀντὶ τοῦ «κεχωρισμένος», ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀνα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θεμένων τῷ Θεῷ κειμηλίων, ἃ κεχώρισται τῶν κοινῶν. Ἄλλο τοίνυν «ἀνάθεμα» Θεοῦ, ὃ καὶ ἀνάθημα καλεῖται· καὶ ἄλλο «ἀνάθεμα» ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ κεχώρισται τῶν κοινῶν, ὡς τίμιον. Τὸ δὲ κεχώρισται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄτιμον. «Ηὐχόμην, φησίν, αὐτὸς ἐγώ», ὃν οὐδὲν χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, κεχωρισμένος εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἕνεκεν τῶν ἀδελφῶν μου· ἤγουν τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν μου, οὐ μὴν κατὰ πίστιν. Ὥστε, ἐμοῦ ἀποβληθέντος, αὐτοὺς προςληφθῆναι(α). Ἐμιμεῖτο γὰρ Μωϋσῆν ὑπεραλγοῦντα τῶν συγγενῶν καὶ λέγοντα πρὸς τὸν Θεὸν «Εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς ἄφες· εἰ δὲ μή, » ἐξάλειψόν με ἀπὸ τῆς Βίβλου, ἧς ἔγραψας» (β). Ἀλλὰ πῶς ὁ λέγων «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ» καὶ πάντα δεύτερα ταύτης ἡγούμενος, νῦν προτιμᾷ ταύτης τὴν σωτηρίαν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ; ὅτι κερδαλεώτερον ἐνόμιζε Χριστῷ τὴν τῶν τοσούτων μυριάδων σωτηρίαν, ὑπὲρ τὴν ἑνός, ἑαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἀγαπῶντος μὲν τοὺς Ἰσραηλίτας, πλεῖον δὲ τὸν Χριστόν. «Ηὐχόμην» μὲν γὰρ ἄν, εἰ ἐνεχώρει· οὐκ ἐγχωρεῖ δὲ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.

4. Ὧν ἡ υἱοθεσία,

Εἴρηκε γὰρ περὶ αὐτῶν ὁ Θεὸς «υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ» (γ). Ἐκ πάντων γὰρ τῶν ἐθνῶν πρῶτοι αὐτὸν ἐπέγνωσαν δημιουργὸν καὶ κατὰ τοῦτο Πατέρα.

4. Καὶ ἡ δόξα,

Ἣν ἐδοξάσθησαν ἔν τε τοῖς δι᾽ αὐτοὺς κατ᾽ Αἴγυπτον σημείοις καὶ τέρασι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα θαυμασίοις.

4. Καὶ αἱ διαθῆκαι,

Ἃς διέθηκεν ὁ Θεὸς τοῖς προγόνοις αὐτῶν, μέλλουσι φυγεῖν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, ἢ ἅμα τῷ διαβῆναι τὴν Ἐρυθράν.

(α) Φώτιος ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἀποσπάσμασι τοῦ ὑπομνήμ. εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ. (Τόμ. Α΄, σελ. 1245). «Ἄλλως τε οὐδὲ λέγει «ἀνάθεμα γενέσθαι»· τουτέστιν ἀπὸ τοῦ νῦν » αὐτοῦ χωρισθῆναι· τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον· ἀλλὰ «ἀνάθεμα εἶναι»· τουτέστι κεχωρι- » σμένον ἔτι εἶναι, καὶ μήπω τῷ Χριστῷ προςελθεῖν, ἀλλ᾽ ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, » εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἴςοδον καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει. Μὴ γὰρ ὅτι προς- » ῆλθον τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προςκαλεῖσθαι νομίσητε, φησίν. Καὶ πρὸ » ἐμοῦ ὑμᾶς ἐβουλόμην προςδραμεῖν αὐτῷ.» — (β) Ἔξοδ. λβ΄, 31. — (γ) Αὐτόθ. δ΄, 22.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

4. Καὶ ἡ νομοθεσία,

Ἡ διὰ Μωϋσέως.

4. Καὶ ἡ λατρεία,

Ἡ διὰ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων, ἃ ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἀναγέγραπται.

4. Καὶ αἱ ἐπαγγελίαι·

Αἱ πρὸς τοὺς Πατριάρχας αὐτῶν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἔτι δὲ καὶ τὸν Δαυΐδ.

5. Ὧν οἱ πατέρες,

Οἱ Πατριάρχαι, οἱ ἐπίσημοι πατέρες καὶ περιβόητοι.

5. Καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστός, τὸ κατὰ σάρκα,

«Ὧν» Ἰσραηλιτῶν, τάδε εἰσὶ καὶ τάδε· καὶ ἐξ ὧν, Ἰσραηλιτῶν, ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα μέρος, ἤγουν κατὰ τὴν σάρκωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα εἴρηκεν ὑπεραλγῶν αὐτῶν, ὅτι τοσούτων ἀγαθῶν ἐκπεπτώκασιν.

5. Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός,

Ὁ Χριστός, φησίν, ὁ ὢν ἐπάνω πάντων Θεός· ἢ ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων Θεός.

5. Εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὑμνητέος ἀεί.

5. Ἀμήν.

Ἀληθῶς. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἑτέρως ἡρμήνευσε τὸ «Ηὐχόμην ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ» (α)· ὅτι ἐπεί τινες τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων κατηγόρουν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀδίκως ἀποβεβληκότος τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες ὅτι τοῖς τῶν Ἰουδαίων προγόνοις ἐπηγγείλατο, καὶ τοὺς ἐκείνων ἐκγόνους ἀφείς, τὰ μηδέποτε αὐτὸν ἐγνωκότα ἔθνη εἰς τὰ ἐκείνων ἀντεισήγαγεν ἀγαθά· ἐξ ἄλλων ἐγεννήθη καὶ ἄλλους

(α) Ἐν λ. (Τόμ. Θ΄, Ὁμιλία Ις΄, σελ. 550).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἔσωσε· καὶ ἄλλας τοιαύτας, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, δικαιολογίας ἐπισυνείροντες, ἀκούσας ὁ Ἀπόστολος ἐδάκνετο τὴν ψυχήν, καὶ σφόδρα ὑπεραλγῶν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης εἴρηκεν, ὅτι οὐ μόνον ἐβουλόμην, ἀλλὰ καὶ ηὐχόμην ἂν χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἕνεκα τοῦ πιστεῦσαι καὶ προςληφθῆναι τοὺς ἀποβληθέντας, ἵνα μᾶλλον ἡ διὰ τούτους κατηγορία τοῦ Θεοῦ λυθῇ καὶ μηκέτι ἀκούω τὸν Θεὸν βλασφημούμενον. Ὥςπερ γὰρ ὁ Μωϋσῆς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλασφημεῖσθαι τὸν Θεὸν εἵλετο ἐξαλειφθῆναι καὶ ἀπολέσθαι (ἵνα γάρ, φησί, μὴ εἴπωσιν ὅτι παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς σῶσαι » ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἀπολέσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ») (α), οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ἐψεύσατο ὁ Θεὸς ἅπερ ἐπηγγείλατο, εἰ καὶ ἀδίκως καὶ ψευδῶς τοῦτο ἔλεγον. Λοιπὸν οὖν καὶ τὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸ Παύλου σφόδρα φιλούντων ἦν τὸν Θεόν. Πρὸς ταύτην δὲ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὸ ὁ «ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς» ἑτέρως ἑρμηνευτέον· ὅτι εὐλογητός ἐστιν ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, εἰ καί τινες αὐτὸν βλασφήμως κακολογοῦσιν.

6. Οὐχ οἷον δέ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ·

Οὐχ ὅτι δὲ διαπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ταῦτα εἶπον, ἀλλ' ἵνα δείξω τὸ πρὸς τὸν Θεὸν φίλτρον. Οὐ διέψευσται γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὃν εἴρηκε πρὸς Ἀβραὰμ λέγων· «Σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω » τὴν γῆν ταύτην. Καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πάντα τὰ » ἔθνη» (β). Εἶτα δείκνυσι πῶς οὐ διαπέπτωκεν, ἀλλ' ἕστηκεν ἡ τοιαύτη ἐπαγγελία·

6. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραήλ. Οὐδ' ὅτι εἰσὶ
7. σπέρμα Ἀβραὰμ πάντες τέκνα.

«Τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ» δηλονότι. Ἀλλὰ τίνες εἰσὶν Ἰσραηλῖται καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ εἰπάτω ἡ θεία Γραφή.

7. Ἀλλ' «ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα» (γ)·

Ἀλλ' εἴρηται, φησί, πρὸς Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ Θεοῦ ὅτι ἐν τῇ ὁμοιώσει τοῦ Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα. Καὶ οἱ τῷ τρόπῳ τῷ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννώμενοι, οὗτοι κληθήσονται σπέρμα· τουτέστιν οἱ

(α) Δευτερον. θ', 28. — (β) Γέν. ιβ', 7. — (γ) Αὐτόθ. κα', 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐξ ἐπαγγελίας καὶ ὑπερφυῶς τικτόμενοι. Πῶς οὖν ὁ Ἰσαὰκ ἐγεννήθη; οὐ κατὰ νόμον φύσεως, οὐδὲ κατὰ δύναμιν σαρκός, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας Θεοῦ. Σαφηνίζων δὲ τὸν λόγον ἐπήγαγε·

8. Τουτέστιν· ὅτι (*) οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα Θεοῦ.

Οὐ τὰ κατὰ φύσιν τέκνα, ταῦτα τέκνα Θεοῦ κατὰ τὸν Ἰσαάκ· οὗτος γάρ, εἰ καὶ υἱὸς ἦν τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἐπεὶ ὑπερφυῶς ἐγεννήθη καὶ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας Θεοῦ, τέκνον Θεοῦ ἦν τὸ πλέον.

8. Ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.

Ἀλλὰ τὰ τέκνα, ἃ γεννᾷ ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, ταῦτα λογίζεται τῷ Ἀβραὰμ εἰς σπέρμα διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ὁμοίωσιν, ὅσον ἐπὶ τῷ ἐξ ἐπαγγελίας τίκτεσθαι.

9. Ἐπαγγελία (**) γὰρ ὁ λόγος οὗτος·

Ποῖος; εἰπέ·

9. «Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ »υἱός» (α).

Ὥςπερ ὁ λόγος οὗτος, ἐν βίβλῳ Γενέσεως γεγραμμένος, τὸν Ἰσαὰκ διέπλασε καὶ ἐγέννησε (τί γὰρ ὅτι ὑπέκειντο μήτρα Σάρρας καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ νεκρὰ καὶ ἄμφω, διὰ τὸ γῆρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως;)· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ διαπλάττουσι καὶ γεννῶσι τοὺς βαπτιζομένους· τὸ ὄνομα δηλονότι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑπόκειται δὲ κἀνταῦθα μήτρα μὲν ἡ κολυμβήθρα, σπέρμα δὲ ὁ ἐκβαλλόμενος ἄνθρωπος. Καὶ ὥςπερ ἐκεῖ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ προαγορεύσας γέννησιν ὁ Θεὸς ὕστερον αὐτὴν ἐπλήρωσεν, οὕτω καὶ ὧδε τὴν ἡμετέραν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, προαναφωνήσας διὰ τῶν Προφητῶν, μετὰ ταῦτα εἰς ἔργον ἤγαγεν. Εἰ δὲ λέγοιεν Ἰουδαῖοι ὅτι τὸ «ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα» τοῦτο δηλοῖ τὸ τοὺς ἐξ Ἰσαὰκ γεννωμένους «λογίζεσθαι τῷ Ἀβραὰμ » εἰς σπέρμα»· ἔδει καὶ τοὺς Ἰδουμαίους καὶ πάντας ἐκείνους σπέρμα

(*) Τὸ ὅτι ἐν οὐδενὶ κεῖται τῶν γνωστῶν μοι ἀντιγράφων. — (**) Πάντα τὰ γνωστά μοι ἀντίγραφα κατὰ γενικὴν πτῶσιν γράφουσιν ἐπαγγελίας. — (α) Γεν. ιη', 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ χρηματίζειν. Ὁ γὰρ πρόγονος αὐτῶν Ἠσαῦ υἱὸς ἦν τοῦ Ἰσαάκ. Νῦν δὲ οὐ μόνον οὐ χρηματίζουσιν υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠλλοτρίωνται καὶ ἀλλόφυλοι ὀνομάζονται.

10. Οὐ μόνον δέ,

Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ τοῦτο γέγονε, τὸ μόνον τὸν Ἰσαὰκ τιμηθῆναι καὶ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ὀνομασθῆναι, καίτοι καὶ ἐκ Χετούρας τεχθέντων αὐτῷ παίδων, καὶ σπέρμα ὄντων αὐτοῦ, ἵνα μὴ λέγω τὸν Ἰσμαὴλ διὰ τὸ δούλην εἶναι τὴν μητέρα αὐτοῦ.

10. Ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα,

Ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα δείξει τοῦτο· ἐλλειπτικὸς γὰρ ὁ λόγος.

10. Ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν.

Ἐξ ἑνὸς ἀνδρὸς σπερμογονίαν ἔχουσα. Τοῦτο γὰρ ἡ κοίτη δηλοῖ. Τοῦτο δὲ εἶπε, διδάσκων ὅτι ἀναντίρρητον τοῦτο μάλιστα τὸ παράδειγμα, καὶ σαφεστέρα ἡ ἀπόδειξις. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Ἀβραάμ, εἰ καὶ ὁ πατὴρ εἷς, ἀλλ' αἱ μητέρες δύο, Σάρρα καὶ Χετούρα. Ἐπὶ δὲ τῆς Ῥεβέκκας εἷς τε πατήρ, ὁ Ἰσαάκ, καὶ μία μήτηρ, ἡ Ῥεβέκκα, καὶ τὰ ὁμοπάτρια καὶ ὁμομήτρια τέκνα δίδυμα, Ἰακώβ τε καὶ Ἠσαῦ. Καὶ ὅμως ἐτιμήθη μὲν ὁ Ἰακὼβ καὶ μόνος εἰς σπέρμα τῷ Ἰσαὰκ ἐλογίσθη, καὶ μόνος τῆς πατρικῆς ἐκληρονόμησεν εὐλογίας. Ἐντεῦθεν τοίνυν μανθάνομεν ὅτι οὐχ ἡ γέννησις μόνη ποιεῖται παῖδα τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότητα· τοῦτο γὰρ δίδωσι τὴν γνησιότητα.

11. Μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κα-
12. κόν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένῃ, οὐκ ἐξ
ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος ἐρρήθη αὐτῇ «ὁ μείζων
» δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι» (α).

«Μήπω γεννηθέντων», τῶν διδύμων τέκνων δηλονότι, «μηδὲ πρα» ξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν», ἀφ' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἢ δικαιοῦται ἢ καταδικάζεται, «ἐρρήθη αὐτῇ» παρὰ Θεοῦ «ὁ μείζων» ἤτοι ὁ πρῶτος γεννηθεὶς «δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι». «Ἐλάσσονι» δὲ κατὰ τὸ ὕστερον

(α) Γέν. κε', 23.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γεννηθῆναι. Εἶτα ἡ μεταξυλογία· ἵνα, φησίν, ἡ κατ' ἐκλογὴν προτίμησις τοῦ Θεοῦ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν «ἡ πρόθεσις»), ἣν ὁ Θεὸς προετίμησε τὸν Ἰακώβ, μένῃ καὶ φαίνηται οὐκ ἐξ ἔργων προγεγονότων γενομένη, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος εἰς προτίμησιν, ἢ τοῦ διαλεγομένου τῇ Ῥεβέκκᾳ, προθέντος τὸν Ἰακὼβ ἐκ μόνης προγνώσεως, καὶ τὸ ἐσόμενον προμηνύσαντος· προεώρα γὰρ ἀμφοτέρας τὰς γνώμας καὶ προαιρέσεις.

13. Καθὼς γέγραπται· «τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ »ἐμίσησα.» (α).

Ἵνα φαίνηται ἡ κατ' ἐκλογὴν προτίμησις τοῦ Θεοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ Γενέσεως (β). Ἐκλογῆς γὰρ καὶ προτιμήσεως τὸ «τὸν » Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα»· ὅτι γὰρ δικαίως σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ τέλους ἔγνως, ὁ δὲ Θεὸς καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς ᾔδει σαφῶς.

14. Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ;

Ὅτι καὶ πρὸ τῶν ἔργων ὁ μὲν προετιμήθη καὶ εἰς σπέρμα τῷ Ἰσαὰκ ἐλογίσθη, ὁ δὲ ἀπεδοκιμάσθη.

14. Μὴ γένοιτο.

Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν ἀδικία γέγονεν, ὅτι οἱ μὲν ἀπεβλήθησαν, οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν ἀντεισήχθησαν.

15. Τῷ γὰρ Μωϋσῇ λέγει·

Ὁ Θεὸς ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου, ὅτε τῶν μοσχοποιησάντων οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ συνεχωρήθησαν.

15. «Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω» (γ).

Οὐ σόν ἐστιν, ὦ Μωϋσῆ, γινώσκειν τίνες εἰσὶν ἄξιοι ἐλέους καὶ φειδοῦς, ἀλλ' ἐμοὶ τοῦτο παραχώρει. Εἰ δὲ Μωϋσέως οὐκ ἔστι τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἔστιν ἡμῶν. Ἐκ τούτων δὲ συνάγει ὁ Ἀπόστολος ὅτι οὐ χρὴ ἀπαιτεῖν τὸν Θεὸν λόγους ὧν πράττει, ἀλλὰ πάντα

(α) Μαλαχ. α', 2-3.—(β) Γραπτέον, οἶμαι, «ἐν βίβλῳ Μαλαχίου». Τὰ γὰρ ἑξῆς «ἐκλογῆς γὰρ κτλ.» οὐκ ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν τῷ στίχ. 12 ῥητὸν τῆς Γενέσεως, ἀλλ' εἰς τὸ ἐν τῷ στίχ. 13 τοῦ Μαλαχίου. — (γ) Ἔξοδ. λγ', 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ νομίζειν καὶ ὀνομάζειν καλὰ καὶ δίκαια, κἂν ἡμεῖς τοὺς λόγους αὐτῶν ἀγνοῶμεν. Ὅρα δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ Ἰακὼβ καὶ τοῦ Ἠσαῦ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία διέκρινεν· ἐνταῦθα δὲ ἓν τὸ ἁμάρτημα, πάντες ὁμοῦ μοσχοποιήσαντες. Καὶ ὅμως οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δὲ ἀφέθησαν.

16. Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ.

Ἐπειδή, φησίν, ἐλεεῖ ὃν ἂν θέλῃ· τουτέστιν ἐλεεῖ ὡς θέλει· λοιπὸν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ σπουδάζοντός ἐστι τὸ πᾶν, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Οὗ γὰρ τὸ πλέον ἐστί, τούτου τὸ πᾶν εἶναι λέγεται. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ τὸ θελῆσαι τὸ καλὸν καὶ σπουδάσαι εἰς τοῦτο, Θεοῦ δὲ τὸ ἀνύσαι καὶ τελειῶσαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Θεοῦ τὸ πλέον, τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐστιν. Εἶτα τίθησι καὶ ἕτερον δοκοῦν ἄπορον, ἵνα πολλαχόθεν παιδεύσῃ μὴ πολυπραγμονεῖν τὰς οἰκονομίας τοῦ πάντα σὺν λόγῳ οἰκονομοῦντος Θεοῦ.

17. Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ τῷ Φαραώ·

Ἡ τῆς Ἐξόδου. Τουτὶ λέγει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ τῷ Φαραώ·

17. «Ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ » τὴν δύναμίν μου».

Δι' αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε εἰς ὕψος βασιλείας· ἢ ἐζωοποίησά σε, ἵνα ἐνδείξωμαι διὰ σοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν δύναμίν μου. Τοῦ γὰρ Φαραὼ σκληρυνομένου καὶ ἀπειθοῦντος, ὁ Θεὸς ἐνεδείκνυτο τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἔν τε ταῖς δέκα τῆς Αἰγύπτου πληγαῖς καὶ ἐν τῇ διαιρέσει τῆς θαλάσσης.

17. «Καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ» (α).

Πανταχοῦ γὰρ διεφημίσθη κατὰ τὴν Αἴγυπτον (β) σημεῖα καὶ τέρατα.

18. Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ· ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

Γέγραπται καὶ τοῦτο, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωϋσῆν «σκληρύνω

(α) Ἔξοδ. θ', 16. — (β) Ἴσως γραπτέον «τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ, καὶ οὐκ ἐξαποστελεῖ τὸν λαόν μου»(γ). Ἐπεὶ οὖν ἄνω μὲν ἔλεγεν «ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ»· ἐνταῦθα δὲ «σκλη- » ρύνων σκληρυνῶ», ἀμφότερα συνάγει ὁ Ἀπόστολος λέγων· «Ἄρα » οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει». Εἶτα ἐπάγει τὸ δοκοῦν ἄπορον, ὡς ἐξ ἀντιθέσεως·

19. Ἐρεῖς οὖν μοι· τί ἔτι μέμφεται;

Τί λοιπὸν μέμφεται τοῖς σκληρυνομένοις καὶ ἁμαρτάνουσιν;

19. Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;

Τοῦτο διὰ τὸ «ὃν δὲ θέλει σκληρύνει». Συνελάσας μέντοι εἰς ἀπορίαν, οὐκ εὐθὺς ἐπάγει τὴν λύσιν, ἀλλ' ἐντρέπει πρῶτον καὶ ἐπιστομίζει τοὺς περιεργαζομένους τὰς θείας οἰκονομίας, παιδεύων εἰδέναι τί μὲν Θεός, τί δὲ ἄνθρωπος· καὶ ὅτι ἀκατάληπτος ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια καὶ ὑπερβαίνουσα νοῦν ἀνθρώπινον.

20. Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε,

Ἀληθῶς, ὦ ἄνθρωπε, τῷ θελήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκεν.

20. Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;

Ἀλλὰ σύ, ὁ ἀντιλέγων τῷ Θεῷ, ὁ δικαιολογούμενος «τίς εἶ» οὐδὲν ὤν; «Σὺ τίς εἶ»; μὴ κοινωνὸς τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ; μὴ δικαστὴς ὧν ποιεῖ; Τὸ γὰρ λέγειν οὐκ ἔδει γενέσθαι τόδε, ἀλλὰ τόδε, ἀντιλογία καὶ ἐναντίωσίς ἐστιν. Εἶδες πῶς ηὐτέλισε καὶ κατῄσχυνε τοὺς περιεργαζομένους τὰ τοῦ Θεοῦ;

20. Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· διὰ τί (*) με ἐποίησας οὕτως;

Διὰ παραδείγματος ποιεῖ τὴν ἐπιτίμησιν, ἵνα καὶ μᾶλλον καθίκηται. Εἶτα καὶ σαφηνίζει τὸν λόγον·

21. Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

(α) Ἔξοδ., αὐτόθ. — (*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων παραλείπουσι τὴν διά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Διδάσκει διὰ τοῦ παρόντος παραδείγματος οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς ποιεῖ ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν τὸν ἄνθρωπον (τοῦτο γὰρ ἀναιροῦντός ἐστι τὸ αὐτεξούσιον), ἀλλ' ὅτι ὅσον εἰς τὸ ἀπαιτεῖν τὸν Θεὸν λόγον, ὃν ποιεῖ, οὐδὲν ἡμᾶς χρὴ διαφέρειν τοῦ κεραμικοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ σιγᾶν καὶ ἐοικέναι ἐκείνῳ, ταῖς χερσὶν ἑπομένῳ τοῦ κεραμέως καὶ περιαγομένῳ, ὅπου ἂν ἐκεῖνος ἐθέλῃ. Εἰς τοῦτο γὰρ μόνον ἔλαβε τὸ παράδειγμα. Δεῖ δὲ ἐφ' ἑκάστου παραδείγματος τοῦτο μόνον σκοποῦντας, οὗ ἕνεκεν εἴληπται, ἐκεῖνον μόνον ἐκλέγεσθαι, τἆλλα δὲ τούτου μὴ περιεργάζεσθαι, ἀλλ' ἐᾶν. Ὥςπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ εἰς ἀτιμίαν ποιηθὲν σκεῦος, ἤγουν εἰς χρῆσιν καὶ ὑπηρεσίαν ἄτιμον, οὐ μέμφεται τῷ κεραμεῖ, οὐδὲ λέγει, διὰ τί με οὕτως ἐποίησας, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς δυνάμεθα (α) τῷ δημιουργῷ ἡμῶν, διὰ τί τοῦ αὐτοῦ γένους τὸν μὲν τιμᾷς καὶ δοξάζεις, τὸν δὲ ἀτιμάζεις καὶ κολάζεις· οἶδε γὰρ ὃ ποιεῖ, καὶ Κύριος ἡμῶν ἐστιν. Οὕτω τὴν ἄκαιρον αὐτῶν ἀντιλογίαν ἐπιστομίσας, ἐπάγει λοιπὸν καὶ τὴν λύσιν. Χρὴ γὰρ πρῶτον ἀνασπᾶν τὰς ἀκάνθας, εἶτα καταβάλλειν τὰ σπέρματα.

22. Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργήν,

Τὴν κόλασιν, τὴν διὰ τῶν πληγῶν τῆς Αἰγύπτου.

22. Καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ,

Καὶ φανερῶσαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὴν οἰκείαν δύναμιν, τὴν διὰ τῶν σημείων καὶ τεράτων, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

22. Ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς,

Ἠνέσχετο μακροθύμως τὸν Φαραὼ καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Τούτους γὰρ καλεῖ «σκεύη ὀργῆς» ὡς ὕλην ἐξαπτικῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ἐπισπωμένους αὐτήν.

22. Κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν.

Τέλεια εἰς τὸ ἀπολέσθαι, ἕτοιμα εἰς κόλασιν· πλὴν οἴκοθεν τοιαῦτα γενόμενα καὶ κατὰ προαίρεσιν ἰδίαν. Ὁ γὰρ Θεός, ἀπειθοῦντος ἐκείνου (β) καὶ ἀντιλέγοντος, ἠνείχετο μακροθύμως, ἵνα, εἰ μηδὲν βούλοιτο κερδᾶναι ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀνεξικακίας, ἀλλὰ καταχρήσεται

(α) Ἐξυπακούεται τὸ «λέγειν». — (β) Τοῦ Φαραώ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μᾶλλον ταύτῃ πρὸς ἀπείθειαν, δικαίως αὐτὸν ὡς ἀδιόρθωτον κολάσῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἕτεροι παιδευθῶσι καὶ βελτίους γένωνται, δειχθείσης ἐπ' αὐτοῦ τῆς ὀργῆς καὶ δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

23. Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπὶ σκεύη ἐλέους,

Ἐλλειπτικὸν καὶ τοῦτο καὶ σαφηνείας δεόμενον. Εἰ γὰρ θέλων, φησίν, ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἠνέσχετο τὸν Φαραώ, ἄρα καὶ τῶν μοσχοποιησάντων τοὺς μὴ ἀναιρεθέντας ἠλέησε πάλιν, ἵνα διὰ τῆς εἰς ἐκείνους φειδοῦς φανερώσῃ τὸν πλοῦτον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἐπὶ ἀνθρώπους ἀξίους ἐλέους, ἐπιτηδείους ἐλεεῖσθαι, μαθόντας δι' ἐκείνων, ὅτι οἱ μετανοοῦντες ἐλεοῦνται, καὶ μετανοήσαντες καὶ ἐλεηθέντες [σώζονται] (α). Προείρηκε γὰρ ὅτι πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἶπεν ὁ Θεὸς «ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ», περὶ τῶν μὴ ἀναιρεθέντων τοῦτο λέγων. Ὥςπερ γὰρ ἐκεῖνοι ἄξιοι ἦσαν συγγνώμης, ὡς μετανοήσαντες ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ ἐφ' οὓς ἐφανέρωσε τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ (λέγει δὲ τοὺς διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύοντας) ἄξιοί εἰσιν ἐλέους ὡς μετανοήσαντες ἐφ' οἷς τῷ Θεῷ προσέκρουσαν διὰ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων. «Δόξαν» δὲ τὴν φιλανθρωπίαν προσηγόρευσεν, ὡς ταύτῃ μάλιστα δοξαζομένου τοῦ Θεοῦ.

23. Ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν αὐτοῦ (*).

Οὓς προώρισεν ἐκ προγνώσεως· «οὓς γάρ, φησί, προέγνω, τούτους » καὶ προώρισε» (β). Προγνοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀξίους, οἷα μετανοῆσαι καὶ εὐαρεστῆσαι αὐτῷ μέλλοντας, προώρισεν αὐτοὺς καὶ ἀφώρισεν εἰς τὸ δοξάζειν αὐτόν, ἢ εἰς τὸ δοξάζεσθαι δι' αὐτῶν.

24. Οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς,

«Ἡμᾶς», δηλονότι τοὺς πιστούς, «οὓς καὶ ἐκάλεσεν». Εἴρηται δὲ καὶ ἀνωτέρω, ὅτι οὓς προώρισε τούτους καὶ ἐκάλεσε, καὶ ζήτησον τὴν ἐκεῖ τεθεῖσαν ἐξήγησιν (γ).

(α) Ἡ παρεντεθειμένη λέξις ἡμετέρα ἐστὶν ἐξ εἰκασίας προσθήκη. Ἀπαιτοῦσι γὰρ τοιοῦτό τι ῥῆμα αἱ ἀναναπόδοτοι μένουσαι μετοχαὶ «μετανοήσαντες καὶ ἐλεηθέντες».
(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων τὸ «αὐτοῦ» παραλείπουσιν. — (γ) Ῥωμ. η', 29.

24. Οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν·

Ἐκάλεσε δὲ ἡμᾶς «οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν», οὐ πρὸς τὰ γένη ἀποβλέψας, ἀλλὰ πρὸς τὰς γνώμας. Διὸ καὶ οὔτε πάντας Ἰουδαίους ἐκάλεσεν, οὔτε πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐκ τούτων κἀκείνων τοὺς ἀξίους. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ οἴκοθεν λέγειν ὅτι καὶ ἐξ ἐθνῶν ἐκάλεσεν ὁ Θεός, μάρτυρα παράγει τὸν Προφήτην·

25. Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει·

Ὁ Θεὸς δηλονότι. Ἀλλ' εἰπὲ τί λέγει;

25. «Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου λαόν μου· καὶ τὴν οὐκ ἠγα-
» πημένην ἠγαπημένην» (α).

Ὃ δὴ καὶ πεποίηκεν. Τὸν γὰρ λαὸν τῶν ἐθνῶν, οὐ λαὸν αὐτοῦ ὄντα πρότερον, ὡς εἰδώλοις δουλεύοντα, ὕστερον ἐπιγνόντα τὸν Δεσπότην, προςηγόρευσε λαὸν ἑαυτοῦ. Καὶ τὴν πρὶν οὐκ ἠγαπημένην πληθὺν αὐτῶν μετὰ τὸ πιστεῦσαι ἠγαπημένην ὠνόμασεν.

26. «Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐρρήθη αὐτοῖς· οὐ λαός μου
» ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος» (β).

Ὁρᾷς ὅτι οὐ μόνον ἐκλήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸ πολλῷ μεῖζον υἱοὶ Θεοῦ γεγόνασι; Καὶ ἔσται, φησίν, ὃ λέγω· τουτέστι γενήσεται. Εἶτα λέγει καὶ ὃ «ἔσται», ὅτι ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐρρήθη αὐτοῖς, καὶ τὰ ἑξῆς. Τίς δὲ ὁ τόπος οὗτος; οἶμαι ὅτι ὁ ἑκάστου ἔθνους. «Θεοῦ ζῶν-»τος» εἶπε, διὰ τὰ εἴδωλα, ἅπερ θεοὶ ὀνομαζόμενα, νεκρά εἰσι· «στόμα »γάρ, φησίν, ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήλουσι» καὶ τὰ ἑξῆς (γ). Εἰ δὲ λέγοιεν Ἰουδαῖοι περὶ τῶν ἀγνωμονησάντων Ἰουδαίων καὶ διὰ τοῦτο ἀποβληθέντων εἰρῆσθαι τὸ «καλέσω τὸν οὐ λαόν μου λαόν μου» καὶ τὰ λοιπά, καὶ οὕτως ὁ περὶ τῶν ἐθνῶν λόγος ἵσταται. Εἰ γὰρ τοὺς ἀποβληθέντας Ἰουδαίους μετανοήσαντας εἰςεδέξατο, πάντως καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν μετανοήσαντας παραδέχεται· ἀπροσωπόληπτος γάρ.

27. Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ.

(α) Ὠσηέ, β', 23. — (β) Αὐτόθ. α', 10. — (γ) Ψαλμ. ριγ', 13.

Παρρησίᾳ καὶ ἀπαρακαλύπτως βοᾷ περὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους. Πρόθεσις ἀντὶ προθέσεως (α). Τί δὲ κράζει;

27. «Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς »θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται».

«Ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης»· τουτέστιν ἄπειρος κατὰ τὴν πρὸς τοὺς προγόνους ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ. «Κατάλειμμα» δὲ λέγει τοὺς καταλειφθέντας καὶ τηρηθέντας εἰς σωτηρίαν, τῶν ἄλλων ἀπολωλότων. Κατελείφθησαν δὲ οἱ ἄξιοι διὰ τὴν ἀγαθὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν. Ἰδοὺ καὶ Ἡσαΐας οὐ πάντας Ἰουδαίους λέγει σώζεσθαι, ἀλλὰ τοὺς ἀξίους. Εἶτα προςτίθησιν Ἡσαΐας καὶ πῶς σωθήσονται·

28. «Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ»,

Λείπει τὸ «ἔστιν»· ὁ Θεὸς ἔστι, φησί, λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων· τουτέστι λόγον τέλειον καὶ σύντομον ποιῶν, ὅς ἐστι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, μηδενὸς τῶν εἰς σωτηρίαν συντεινόντων ἐνδέον, καὶ σύντομον ὁδὸν ἐπὶ σωτηρίαν ὑποδεικνύον. Τέλειον δὲ καὶ σύντομον εἶπε τοῦτο πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ὅς ἐστι καὶ ἀτελής, ὡς παιδαγωγικὸς καὶ στοιχειώδης («ὁ νόμος γάρ, φησίν, οὐδὲν »ἐτελείωσε») (β), καὶ μακρὰς καὶ δυςκατορθώτους ἔχων περιόδους. «Ἐν δικαιοσύνῃ» δὲ ἀντὶ τοῦ ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἵνα δίκαιοι καὶ ἐνάρετοι οἱ ἄνθρωποι γένωνται.

28. «Ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς» (γ).

Καὶ τοῦτο, τοῦ Ἡσαΐου ὄν, σαφηνισμός ἐστι τοῦ προρρηθέντος.

29. Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας· «εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ »ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, »καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν» (δ).

Πάλιν εἰςάγει τὸν Ἡσαΐαν μαρτυροῦντα, ὅτι οὐδὲ αὐτὸ «τὸ κα-

(α) «Πρόθεσις ἀντὶ προθέσεως». Ταῦτα ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ πρόθεσιν *ὑπέρ*, ᾗ ἐχρήσατο ὁ Ἀπόστολος ἀντὶ τῆς *περί*, ὡς καὶ ἐν τῇ Β′ Κορινθ. η′, 28. Καὶ Φιλιππ. α′, 7. — (β) Ἑβρ. ζ′, 19. — (γ) Ἡσ. ι′, 22. Περὶ τῆς τῶν ῥητῶν τούτων ἐννοίας καὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν ὁ Ἀπόστολος οὐχ ἠκολούθησε πιστῶς κατὰ πάντα ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ προφητικοῦ κειμένου· ἔπιθι Βασιλ. τοῦ μεγ. Ἑρμηνείαν εἰς τὸν Ἡσ. (Τόμ. Β′, σελ. 552).— (δ) Αὐτόθ. α′, 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»τάλειμμα» ἐσώθη ἂν οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ [ὡς] (α) τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα ἔπαθεν ἄν· τουτέστι πανωλεθρίᾳ διεφθάρη καὶ πρόρριζον, εἰ μὴ ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων τῶν οὐρανίων (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «Σαβαώθ») δι' οἰκείαν ἀγαθότητα ἐγκατέλιπεν αὐτῷ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε «σπέρμα». Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκεν «ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι» (β). «Ἐγενήθημεν »καὶ ὡμοιώθημεν» εἶπε προσώπῳ τοῦ «καταλείμματος», ἤτοι τῶν πιστῶν. Τὸ δὲ «ὡς Γόμορρα ὡμοιώθημεν» ἀντὶ τοῦ «εἰς τὰ Γό»μορρα παρεικάσθημεν ἄν».

ΙΕ' Ὅτι κατὰ ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν ἐγκαταλείψεως καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

30. Τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως·
31. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.

Δύο ζητήματα τίθησι, πῶς τε τὰ ἔθνη, μὴ ζητοῦντα, ἐπέτυχον, καὶ πῶς ὁ Ἰσραήλ, ζητῶν, ἀπέτυχεν. Τί οὖν, φησίν, ἐροῦμεν; διότι ἔθνη τὰ πρῶτον «μὴ διώκοντα δικαιοσύνην», ἤτοι τὰ μὴ ζητοῦντα δικαιοσύνην καὶ σωτηρίαν, κατέλαβεν αὐτήν. Δικαίωσιν δὲ κατέλαβε τὴν ἐκ πίστεως, δικαιοῦσαν κατὰ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Ἀβραάμ· «ἐπίστευσε γάρ, φησίν, Ἀβραὰμ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύ»νην» (γ). Ἰσραὴλ δὲ «διώκων καὶ ζητῶν νόμον δικαιοσύνης», ἤγουν νόμιμον δικαιοσύνην, οὐκ ἔφθασεν εἰς αὐτήν. Ὁ νόμος γὰρ ἐδικαίου τὸν φυλάξαντα αὐτόν. Οὕτως ἐπαπορήσας, ἐπάγει τὴν λύσιν·

32. Διὰ τί;

Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· διὰ τί «ὁ Ἰσραὴλ διώκων» οὐκ ἔφθασεν, ἄκουσον·

32. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως,

(α) Τὸ ὡς ἡμετέρα ἐστὶ προσθήκη. Ἄνευ γὰρ αὐτοῦ ὁ λόγος ἀσαφής. — (β) Ματθ. ιγ', 3.— (γ) Γέν. ιε', 6.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Αὕτη ἐστὶν ἡ σαφεστάτη τοῦ ὅλου χωρίου λύσις, ἣν μετὰ πολλὰς ἀπορίας καὶ κατασκευὰς καὶ ἀποδείξεις ἐπήγαγεν, ἵνα εὐμαθέστερον οὕτω καὶ εὐπαράδεκτον γένηται. Τί, φησίν, ἀπορεῖς, ὦ Ἰουδαῖε, πῶς οἱ τὰς ἐπαγγελίας ἔχοντες Ἰουδαῖοι ἀπεβλήθησαν; Τούτου ἐστὶ τὸ αἴτιον, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι ἠθέλησαν· ὅπερ τὰ ἔθνη θελήσαντα ἀντεισήχθησαν, καὶ τῷ ἐκ πίστεως δικαιωθέντι Ἀβραὰμ υἱοθετήθησαν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκληρονόμησαν.

32. Ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου·

Ἀλλὰ δηλονότι δικαιωθῆναι ἠθέλησαν ὡς ἐκ τοῦ πληροῦν τὸν νόμον. Τὸ δὲ «ὡς» ἐμφαντικόν ἐστιν ὑποκρίσεως· ὑπεκρίνοντο γὰρ καὶ τὰ ἔργα τοῦ νόμου. Διὸ καὶ τῆς ἐντεῦθεν δικαιώσεως ἀποτυχόντες τῇ κατὰ τῶν μὴ φυλαττόντων αὐτὸν ἀρᾷ ὑπεβλήθησαν.

32. Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος.

«Λίθον προσκόμματος» τὸν Χριστὸν ὁ Προφήτης ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ὥσπερ γὰρ τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ κειμένῳ λίθῳ προσκόπτουσιν οἱ μὴ προσέχοντες, οὕτω καὶ τῷ Χριστῷ, μέσον τῶν Ἰουδαίων ὄντι, προσέκοπτον οἱ μὴ προσέχοντες, οἷς ὁ νόμος καὶ οἱ Προφῆται περὶ αὐτοῦ προηγόρευσαν· ἀλλ' ἑτέρωσε βλέποντες, λέγω δὴ περὶ τὰ δοκοῦντα σωματικὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν Προφητῶν καὶ πρὸς αἴσθησιν λαμβανόμενα. Τὸ αὐτὸ δὲ «λίθος προσκόμματος» καὶ «πέτρα σκανδάλου».

33. Καθὼς γέγραπται·

Ἐν βίβλῳ Ἡσαΐου. Τί δὲ γέγραπται;

33. «Ἰδού, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν »σκανδάλου».

Εὐδοκίᾳ γὰρ τοῦ ταῦτα λέγοντος Πατρὸς ὁ Χριστὸς ἐν Σιὼν ἐγεννήθη. Ἀλλὰ «λίθος μὲν καὶ πέτρα», ὡς στερρὸς καὶ συντρίβων τοὺς προσκόπτοντας. «Προσκόμματος δὲ καὶ σκανδάλου», ὡς προσκοπτόντων αὐτῷ καὶ σκανδαλιζομένων τῶν μὴ προσεχόντων, ὡς προείρηται.

33. «Καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται» (α).

(α) Ἡσ. η', 14. κη', 16.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἰδοὺ καὶ ἄλλη μαρτυρία, ὅτι ἀπὸ τῆς πίστεως ἡ παρρησία καὶ εὐδοκίμησις (ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ «μὴ καταισχυνθήσεται»), καὶ ὅτι πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἡ ἐκ πίστεως δικαίωσις αὕτη δεδώρηται. «Πᾶς» γάρ, φησίν, ὁ πιστεύσας ἐπ' αὐτῷ, κἂν Ἰουδαῖος ᾖ, κἂν Ἕλλην, κἂν οἱοσδήποτε ἄνθρωπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

1. Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστιν εἰς σωτηρίαν.

Μέλλων πάντως καθάψασθαι αὐτῶν προαναιρεῖ τὴν ὑπόνοιαν τῆς ἀπεχθείας βεβαίως, ὅτι οὐκ ἀπὸ διανοίας ἐχθρᾶς ἐρεῖ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος. Διό φησιν ὅτι «ἡ εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας»· ἤγουν ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία, ἔτι δὲ καὶ ἡ πρὸς Θεὸν δέησις ὑπὲρ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐστιν, ὥςτε σωθῆναι αὐτούς. Παρέλκει δὲ ὁ σύνδεσμος (α), μὴ ἔχων ἀπόδοσιν τὴν τοῦ «δέ».

2. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.

Προςέθηκε καὶ αἰτίαν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγαθῆς διαθέσεως αὐτοῦ, ὅτι «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν»· ἤγουν ἔνστασιν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο κραταιῶς ἀντέχονται τοῦ νόμου, πλὴν οὐ γινώσκουσι τὸ θέλημα τοῦ νόμου, ὅπερ ἐστὶ δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὃ τοῦ νόμου κατορθῶσαι μὴ δυνηθέντος, ὁ Θεὸς χάριτι διὰ πίστεως ἐδωρήσατο. Διὰ μὲν οὖν τὸν ζῆλον τοῦ Θεοῦ διάθεσιν ἔχω πρὸς αὐτούς, διὰ δὲ τὴν ἐκ ῥαθυμίας ἄγνοιαν μέμφομαι καὶ καθάπτομαι.

3. Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην,

Τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην.

(α) Ὁ σύνδεσμος *μέν*, ἤτοι ἡ *μὲν εὐδοκία*.

3. Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι.

Καὶ τὴν ἐξ ἔργων νόμου δικαιοῦσαν φιλονικοῦντες πληρῶσαι.

3. Τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.

Τῇ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ὡς εἴρηται, δικαιοσύνῃ οὐ προςῆλθον. Λοιπὸν οὖν καὶ ἀμφοτέρων ἐξέπεσον, τὴν μὲν μὴ δυνηθέντες πληρῶσαι, τὴν δὲ μὴ καταδεξάμενοι. «Ἰδίαν» μὲν οὖν ἐκείνην εἴρηκεν, ὡς αὐτοῖς περισπούδαστον, ἢ καὶ ὡς ἐξ ἰδίων πόνων συνισταμένην. «Τοῦ Θεοῦ» δὲ ταύτην, ὡς ἐκ δωρεᾶς καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ γινομένην. Ἵνα δὲ μὴ δόξωσιν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες τῆς μὲν ἐκπεσεῖν, τὴν δὲ κτήσασθαι καὶ διὰ τοῦτο δυςφορῶσι, φησί·

4. Τέλος γὰρ νόμου Χριστός,

Ὥςπερ τέλος ἰατρικῆς ὑγίεια· οὕτω τέλος καὶ βούλημα νόμου δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ὡς προείρηται. Ἐπεὶ οὖν ὁ Χριστὸς τοῦτο πεποίηκε, τέλος καὶ βούλημα νόμου ὁ Χριστός, ὅπερ ὁ νόμος ἐβούλετο ποιήσας. Ὁ τοῦτον νῦν ἔχων τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως καὶ τέλος τοῦ νόμου ἔχει, λέγω δὴ τὴν δικαιοσύνην· ὁ δὲ τοῦτον μὴ ἔχων οὐδὲ ἐκεῖνον πάντως ἔχει.

4. Δικαιοσύνη (*) παντὶ τῷ πιστεύοντι.

Τέλος νόμου, φησίν, ὁ Χριστὸς εἰς τὸ δικαιῶσαι πάντα τὸν πιστεύοντα.

5. Μωϋσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου·

Ὑποδείκνυσι τίς αὕτη καὶ πόθεν συνίσταται· λέγει γὰρ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ·

5. « Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς» (α).

Ὁ ποιήσας τὰ νομοθετηθέντα, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐκεῖ, οὗτος ζή-

(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων «εἰς δικαιοσύνην» γράφουσιν. Ἀλλὰ τὸ ἐν τῇ ἐξηγήσει «εἰς τὸ δικαιῶσαι» ἴσως ὑποδηλοῖ ὅτι οὕτως ἀνέγνω καὶ ὁ Συγγραφεύς. —
(α) Λευΐτ. λ', 11. 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σεται ἐν αὐτοῖς· ἤγουν δικαιωθήσεται δι᾽αὐτῶν. Ἴδιον γὰρ δικαιοσύνης ἡ ζωὴ καὶ ἀπόλαυσις. Ἀλλὰ Μωϋσῆς μὲν οὕτως ὁρίζεται τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην· ποίησιν δηλονότι τῶν νενομοθετημένων, οὐδεὶς δὲ αὐτὰ ἐπλήρωσεν.

6. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει·

Οὕτω λέγει περὶ ἑαυτῆς· οὕτως ὁρίζεται ἑαυτήν· οὕτω διδάσκει τί ἐστιν. Οὕτω δέ, πῶς;

6. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· «τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρα-
7. »νόν;» (α) τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἢ «τίς καταβή-
»σεται εἰς τὴν ἄβυσσον;» (β)· τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν
ἀναγαγεῖν.

Πρῶτον αὕτη (γ) ἀποτρέπει τοὺς τῆς ἀμφιβολίας λογισμούς· εἶτα τίθησι τοὺς ὑπογράφοντας ἑαυτὴν λόγους. Ἀλλ᾽ἐπὶ μὲν τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς τοὺς ταύτην δεχομένους, περὶ τῆς εἰρημένης ἀνόδου καὶ καθόδου διδάσκων, ὅτι δίχα πόνου τὴν τῶν πρακτέων διδασκαλίαν ἐκτήσαντο, μήτε τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου, μήτε τῆς εἰς ᾅδην καταβάσεως δεηθέντες. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος εἰς τὸν περὶ πίστεως λόγον ἐξέλαβε ταῦτα, συνάψας καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Διὸ καὶ τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν προσωποποιήσας εἰσήγαγεν αὐτήν, τὰ ῥηθέντα λέγουσαν πρὸς τὸν πιστεῦσαι βουλόμενον. «Μὴ εἴπῃς, φησίν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου»· ἤγουν μὴ ἐννοήσῃς ὅτι «τίς ἀναβήσεται εἰς »τὸν οὐρανόν»; τουτέστιν, ὥστε «Χριστὸν καταγαγεῖν», ἵνα ἰδὼν αὐτὸν πιστεύσω; Ἢ «τίς καταβήσεται εἰς τὸν ᾅδην»; (τοῦτο γὰρ λέγει νῦν «ἄβυσσον» διὰ τὸ βάθος) ὥστε «Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν», ἵνα ἰδὼν αὐτὸν ἄρτι ἐκ νεκρῶν ἀναγόμενον ἀπιστήσω; Τὸ μὲν γὰρ «καταγαγεῖν» ἐμφαντικῆς ὁρμῆς εἰς πίστιν. Τὸ δὲ «ἀναγαγεῖν» ἀνθολκῆς εἰς ἀπιστίαν. Ἀλλ᾽ἀναμφιβόλως πίστευσον· τοῦτο γὰρ ἴδιον πιστεύοντος. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως ἑρμηνεῦσαι. Μὴ πολυπραγμόνει τίς κατήγαγε τὸν Χριστόν, ἐνανθρωπήσαντα, ἢ τίς ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐκ τοῦ ᾅδου, ἀνελευσόμενον εἰς οὐρανόν.

8. Ἀλλὰ τί λέγει;

(α) Δευτερον. λ΄, 12. — (β) Αὐτόθ. λ΄, 13. — (γ) Δῆλον ὅτι «ἡ ἐκ πίστεως δικαιο- »σύνη».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλὰ τί ἕτερον προςτίθησιν; (α)

8. «Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστι σφόδρα» (*).

Λίαν ἐγγύς σου τὸ κήρυγμά ἐστι, καὶ οὐ χρεία σοι ἀνόδου ἢ καθόδου· τουτέστι πόνου καὶ καμάτου ὥςτε λαβεῖν αὐτό.

8. «Ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου» (β).

Ἐγγὺς τοῦ στόματός σου, δι' οὗ ἡ ὁμολογία γίνεται· καὶ ἐγγὺς τῆς καρδίας σου, δι' ἧς τὸ πιστεύειν. Εἰπὼν δὲ ὅτι τὸ «ῥῆμα», λέγει καὶ ποῖον ῥῆμα·

8. Τουτέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν·

Τὸ κήρυγμα τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως. Ὑποτίθησι δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὁμολογίας καὶ πίστεως, καὶ ῥᾴδιον οὕτω δείκνυσι τὸ πρᾶγμα.

9. Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν,

Ἐὰν ὁμολογήσῃς Κύριον καὶ Δεσπότην, ὡς Θεόν, τὸν ὡς ἄνθρωπον Ἰησοῦν.

9. Καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

Τουτέστι· δικαιωθήσῃ.

10. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

«Καρδίᾳ μὲν πιστεύεται» ὁ Χριστός, ὥςτε δικαιοῦν. «Στόματι δὲ » ὁμολογεῖται», ὥςτε σώζειν. Ἡ καρδίᾳ μὲν πιστευόμενος ὁ Χριστός, τουτέστιν ἀληθῶς καὶ βεβαίως πιστευόμενος, ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε, δικαιοῖ τὸν πιστεύοντα. Στόματι δὲ ὁμολογούμενος καὶ διαρρήδην κηρυττόμενος σώζει καὶ τῶν αἰωνίων ἀξιοῖ ἀγαθῶν. Χρὴ γὰρ ἀμφότερα συνδραμεῖν. Ἐδείχθη τοίνυν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ γενναίας δεῖται ψυχῆς ἡ πίστις εἰς τὸ ἀποκρούεσθαι καὶ πόρρω βάλλειν τοὺς ἐνο-

---

(α) Ἡ Γραφὴ δηλονότι. — (*) Τὸ *σφόδρα*, λέξις οὖσα τοῦ Δευτερονομίου, ἐν οὐδενὶ τῶν ἐμοὶ γνωστῶν ἀντιγράφων συμπεριλαμβάνεται ἐν τῷ ἀποστολικῷ κειμένῳ. — (β) Δευτερον. λ', 14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

χλοῦντας λογισμοὺς τῆς ἀμφιβολίας, καὶ ὅτι τούτων ἀπελαυνομένων, ῥᾴστη καὶ εὐχερής ἐστιν εἰς κτῆσιν αὕτη. Ἀλλὰ τίνος ἂν εἶεν ἄξιοι συγγνώμης Ἰουδαῖοι, τὸν μὲν ἐπαχθῆ καὶ ἀνήνυτον νόμον κατέχειν φιλονικοῦντες, τὴν ἐλαφρὰν δὲ καὶ εὐκατόρθωτον πίστιν καὶ τὴν ἄπονον χάριν φρενοβλαβῶς ἀπωθούμενοι;

11. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· «Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καται- » σχυνθήσεται» (α)·

Εἰπὼν περὶ πίστεως καὶ ὁμολογίας, παράγει καὶ τούτων μαρτυρίας ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Τῆς μὲν οὖν πίστεως μαρτυρία τὸ «πᾶς ὁ πιστεύων » ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται». Ἔστι δὲ τοῦτο τοῦ Ἠσαΐου, καὶ ἡρμηνεύθη ἀνωτέρω, ἔνθα τὸ «Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προςκόμ- » ματος» καὶ τὰ ἑξῆς (β). Τὴν δὲ τῆς ὁμολογίας (γ) ἐρεῖ προϊών.

12. Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος·

Πάλιν ἀνακεφαλαιοῦται τὰ διὰ πλειόνων ἀποδειχθέντα αὐτῷ, βεβαιῶν ὅτι ὅσον τὸ πιστεύειν οὐδὲν τὸ μέσον Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος. «Πᾶς γάρ, φησίν, ὁ πιστεύσας ἐπ' αὐτῷ κἂν Ἰουδαῖος, κἂν Ἕλλην, κἂν οἱοςδήποτε ἄνθρωπος. «Διαστολὴν» δὲ λέγει τὴν διαφοράν.

12. Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων,

Ὅπερ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηκεν ἀνωτέρω, λέγων «ἢ Ἰουδαίων ὁ » Θεὸς μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν» (δ)· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγει, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς Κύριός ἐστι πάντων ἀνθρώπων, Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων.

12. Πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

Πλουτῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν Θεὸν ἢ βοηθόν, ὡς Θεόν· τουτέστι πλοῦτον ἔχων τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν· ἤτοι τοὺς πιστεύοντας. Γέγραπται γὰρ ὅτι «καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν »σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς» (ε). Διὰ δὲ τοῦ

(α) Ἠσ. κη', 16. — (β) Ῥωμ. θ', 33. — (γ) «Μαρτυρίαν» δηλονότι. — (δ) Ῥωμ. γ', 29. — (ε) Ψαλμ. β', 8.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«πλούτου» τὸν ἔρωτα τῆς σωτηρίας τῶν πιστευόντων ἐνέφηνεν. Ἐράσμιος γὰρ ὁ πλοῦτος τῷ πλουτοῦντι.

13. « Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται » (α).

Ἰδοὺ καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ὁμολογίας ἀπὸ τῆς γραφῆς Ἰωήλ. Ὅρα δὲ πανταχοῦ τὸ «πᾶς», ἵνα μηδὲν πλέον ἔχωσιν Ἰουδαῖοι.

14. Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν;

Προειπὼν ὅτι «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» (β), δείκνυσι λοιπόν, ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς ἀγνοίας δίκην ὀφείλουσι τῷ Θεῷ. Κατασκευάζει δὲ τοῦτο προάγων τὸν λόγον κατ' ἀντίθεσιν καὶ λύσιν, ἵνα καὶ σαφὴς ὁ ἔλεγχος γένηται, τῶν μὲν ἀντιθέσεων φανερῶς κειμένων, τῶν δὲ λύσεων σιωπηρῶς νοουμένων. Σκόπει δέ· εἴρηκεν ὁ Προφήτης· «πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται». Εἶτα ἡ ἀντίθεσις, ὡς ἐρωτῶντός τινος, ὅτι καὶ πῶς ἐπικαλέσονται τὸν Χριστὸν Ἰουδαῖοι, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Εἶτα ἡ λύσις· οὐδεὶς ἐκώλυσε πιστεῦσαι. Εἶτα πάλιν ἑτέρα ἀντίθεσις·

14. Πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν;

Πῶς πιστεύσουσιν εἰς τὸν Χριστόν, περὶ οὗ οὐκ ἤκουσαν; ἢ πῶς πιστεύσουσι τῷ περὶ Χριστοῦ κηρύγματι, ὃ οὐκ ἐνωτίσαντο; Εἶτα ἡ λύσις· καὶ μὴν ἤκουσαν. Εἶτ' αὖθις ἀντίθεσις·

14. Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;

Μὴ ὄντος κήρυκος; Εἶτα ἡ λύσις· καὶ μήν εἰσιν οἱ κηρύσσοντες, καὶ κηρύσσουσιν. Εἶτα πάλιν ἀντίθεσις·

15. Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσιν;

« Ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι» παρὰ Θεοῦ. Εἶτα ἡ λύσις, ὅτι οὗτοι παρὰ Θεοῦ ἀπεστάλησαν.

15. Καθὼς γέγραπται·

Εἰσάγει τὸν προφήτην Ἡσαΐαν μαρτυροῦντα περὶ τῶν Ἀποστό-

(α) Ἰωὴλ β', 32.—(β) Ἀνωτ. στίχ. 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λων καὶ μακαρίζοντα τοὺς δι' αὐτῶν τρέχοντας τὴν θείαν ὁδόν·

15. «Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά» (α).

Ὡς ἀμώμητος ἡ πορεία τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν. Εἰ τοίνυν οἱ κήρυκες, φησίν, ἡμεῖς εἰρήνην καὶ ἀγαθὰ εὐαγγελιζόμεθα, ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν περὶ ὧν εἶπεν ὁ Προφήτης, καὶ πρόδηλον ὅτι παρὰ Θεοῦ ἀπεστάλημεν. Τοιγαροῦν εἰ τὸ μὲν σωθῆναι ἐκ τοῦ ἐπικαλέσασθαι ἦν, τὸ δὲ ἐπικαλέσασθαι ἐκ τοῦ πιστεῦσαι, τὸ δὲ πιστεῦσαι ἐκ τοῦ ἀκοῦσαι, τὸ δὲ ἀκοῦσαι ἐκ τοῦ κηρύξαι, τὸ δὲ κηρύξαι ἐκ τοῦ ἀποσταλῆναι· ἀπεστάλησαν δὲ καὶ ἐκήρυξαν, καὶ τὸν Προφήτην ἔσχον μάρτυρα τοῦ κηρύγματος αὐτῶν, εὔδηλον ὅτι τὸ μὴ πιστεῦσαι ἐκείνων ἔγκλημα· τὰ γὰρ παρὰ Θεοῦ ἀπήρτισται πάντα.

16. Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ·

Ἀντίθεσις καὶ τοῦτο, λέγοντι, ὡς εἰ παρὰ Θεοῦ καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ τὸ κήρυγμα, ἔδει πάντας τοὺς ἀκούοντας πιστεῦσαι. Νῦν δὲ οὐ πάντες ἐπίστευσαν. Εἶτα ἡ λύσις ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου·

16. Ἡσαΐας γὰρ λέγει· «Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν»; (β)

Εἰςάγει τὸν Ἡσαΐαν ἄνωθεν καὶ τὸ περὶ τῆς τοιαύτης ἀπιστίας προφητεύσαντα, ὡς εἶναι καὶ ἀπὸ τούτου δῆλον, ὅτι παρὰ Θεοῦ καὶ καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ τὸ κήρυγμα. Προσώπῳ γὰρ αὐτῶν ἐκεῖνος εἴρηκε· «καὶ τίς ἐπίστευσε τῷ κηρύγματι ὑμῶν;» Τοῦτο γὰρ λέγει ἀκοήν, ὡς ἄκουσμα καὶ διδασκαλίαν. Διὰ δὲ τοῦ «τίς» τὸ σπάνιον τῶν πιστευσάντων ἐνέφηνεν.

17. Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς.

Μνησθεὶς ὁ Ἀπόστολος τῆς ἀκοῆς, καὶ δραξάμενος ἀφορμῆς, εὐκαίρως ἐπιστομίζει τοὺς δεχομένους τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ ὁ Προφήτης «ἀκοὴν» τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως προσηγόρευσεν, ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς ὀφείλει γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐκ σημείων. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀτελὲς ἐδόκει, ἐξαίρει τὸ πρᾶγμα καὶ μεγαλύνει λέγων·

(α) Ἡσ. νβ', 7.—(β) Αὐτόθ. νγ', 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

17. Ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ·

Ἡ δὲ παρὰ τοῦ Προφήτου ῥηθεῖσα «ἀκοή», τουτέστι τὸ κήρυγμα, διὰ ῥήματος Θεοῦ ἐστι, τὰ τοῦ Θεοῦ φθεγγομένων τῶν κηρυσσόντων καὶ ἃ ὁ Θεὸς αὐτοῖς ἐνετείλατο.

18. Ἀλλὰ λέγω· μὴ οὐκ ἤκουσαν;

Κατειρωνεύεται τῶν ἀπιστησάντων, ὑποκρινόμενος τὴν ἀντίθεσιν. Ἴσως γάρ, φησίν, οὐκ ἤκουσαν. Εἶτα λύει ταύτην μεθ' ὑπερβολῆς·

18. Μενοῦνγε «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐ- » τῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης τὰ ῥήματα » αὐτῶν» (α).

«Μενοῦνγε»· τουτέστιν ἀληθῶς οὐκ ἤκουσαν. Εἰρωνικῶς δὲ καὶ τοῦτο. Εἶτα τὸ ἑξῆς· πανταχοῦ ἐξῆλθε τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων, καὶ εἰς αὐτὰ τῆς Οἰκουμένης τὰ πέρατα, καὶ πῶς εἰκὸς τούτους μὴ ἀκοῦσαι, παρ' οἷς οἱ Ἀπόστολοι τοσοῦτον διέτριψαν χρόνον, καὶ ὅθεν ἦσαν; Εἶτα ὑποκρίνεται καὶ ἄλλην ἀντίθεσιν·

19. Ἀλλὰ λέγω· μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ;

Ἴσως, φησίν, ἤκουσαν μέν, οὐκ ἔγνωσαν δέ. Καὶ ὅρα πάλιν τοὺς λόγους ἀπό τε Μωϋσέως πρῶτον καὶ Ἡσαΐου δεύτερον·

19. Πρῶτος Μωϋσῆς «λέγει»· «ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ »ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς» (β).

Πρῶτος Μωϋσῆς ἀποστερεῖ τούτους πάσης συγγνώμης ἐπὶ τῇ ἀγνοίᾳ. Λέγει γὰρ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς· ἐγὼ παρακνίσω ὑμᾶς καὶ φθονεροὺς ποιήσω ἐπὶ τιμῇ ἔθνους, οὐκ ἔθνους λογιζομένου παρ' ἡμῖν. Λέγει δὲ τὸ τῶν Χριστιανῶν γένος, τὸ τῶν πιστῶν σύστημα, ὅπερ ἐφαύλιζον Ἰουδαῖοι τοσοῦτον, ὡς μηδὲ ἔθνος αὐτοὺς ὀνομάζειν, ὡς ἀσυνέτους καὶ πλανωμένους. Ἢ «οὐκ ἔθνος» λέγοιτ' ἄν, καὶ ὡς μὴ καθ' ἑαυτὸ ἔθνος ὄν, ἀλλ' ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συνεστηκός. Οὐ τοσοῦτον γὰρ ἐλύπει Ἰουδαίους ἡ ἔκπτωσις τῆς ἐπαγγελίας, ὅσον ἡ εὐημερία τῶν ἐθνῶν. Τὸ δὲ «ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ» καὶ τὰ ἑξῆς, ἑρμ-

(α) Ψαλμ. ιη', 5. — (β) Δευτερον. λβ', 21.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μηνευτικά ἐστι τοῦ προρρηθέντος στίχου. Ἐπεὶ οὖν τινες, ὡς ἀνωτέρω προείρηται, ἐμέμφοντο τῷ Θεῷ, ἀντεισαγαγόντι τοὺς ἐξ ἐθνῶν εἰς τὰ τῶν Ἰουδαίων (α), φησὶ νῦν, ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἀπὸ τούτου ἔδει γνῶναι, ὅτι θεόθεν εἰς τὸ κήρυγμα. Πάλαι γὰρ περὶ τῆς μέμψεως ταύτης καὶ τοῦ φθόνου προεῖπε Μωϋσῆς. Εἶτα καὶ τὸν Ἡσαΐαν εἰσάγει·

20. Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· «εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζη»τοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι» (β).

Τολμηρόν τι ποιεῖ, μὴ δειλιάσας τὴν τῶν Ἰουδαίων μιαιφονίαν, καὶ λέγει διαρρήδην περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν θεογνωσίας καὶ σωτηρίας. Λέγει γὰρ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ εὑρέθην καὶ ἐγνωρίσθην τοῖς ἔθνεσι, τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι πρότερον. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγει καὶ διὰ τοῦ ἐφεξῆς ῥητοῦ. Ταὐτὸν γὰρ τό τε «εὑρέθην» καὶ τὸ «ἐμφανὴς ἐγενόμην». Ἔτι δὲ τό τε «μὴ ζητοῦσι» καὶ τὸ «μὴ ἐπερωτῶσιν». Ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ χάρις τὸ αὐτὸν αὐτοῖς εὑρεθῆναι, τῶν ἐθνῶν δὲ κατόρθωμα τὸ εὑρεθέντα λαβεῖν. Ἵνα δὲ μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι ὅτι ἡμῖν οὐκ ἐνεφανίσθη, παράγει πάλιν τὸν Ἡσαΐαν ἐλέγχοντα αὐτούς·

21. Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· «ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα »τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα» (γ).

Καὶ ταῦτα προσώπῳ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν Ἡσαΐας, παριστῶν ὅτι οὐ μόνον ἐνεφανίσθη τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «ὅλην τὴν ἡμέραν». Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκάλει τούτους καὶ ἐπεσπᾶτο. Τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τῶν χειρῶν ἡ ἔκτασις. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ἠπείθουν τε καὶ ἀντέλεγον. Ταῦτα προεῖπε μὲν ὁ Ἡσαΐας, ἐγένετο δὲ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, διδάσκοντος καὶ τὰ σημεῖα ἐργαζομένου. Ἔδει οὖν Ἰουδαίους καὶ ἀπὸ τῆς τῶν προφητευθέντων τούτων ἐκβάσεως γνῶναι ὅτι θεόθεν ἐστὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου.

(α) Ὅρ. τὴν ἐξήγησιν τοῦ στίχ. 5 τοῦ Θ' κεφ. τῆς παρούσης ἐπιστολῆς. — (β) Ἡσ. ξε', 1. — (γ) Αὐτόθ. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΙϚ΄ *Περὶ τοῦ σκοποῦ, καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥςτε δεύτερον ἐπανελθεῖν, ζήλῳ τῶν προτιμηθέντων ἐθνῶν συνταχθέντων τῷ πιστῷ Ἰσραήλ.*

1. Λέγω οὖν· μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ;

Ἐρωτᾷ ὅτι ἐπειδὴ ἠπείθησαν καὶ ἀντεῖπον, ἆρα ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Εἶτα ἀπαγορεύει ὃ ἠρώτησε, λέγων·

1. Μὴ γένοιτο.

Τὸ ἀπώσασθαι δηλονότι· τοῦ ὅλου γὰρ λαοῦ καὶ ὀλίγοι πιστεύσαντες λαός εἰσι τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτῶν, κληρονομησάντων, πεπλήρωται ἡ πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελία.

1. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμί, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν.

Εἰ ἀπώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ, φησίν, οὐκ ἂν ἐγὼ ᾠκειώθην καὶ εἰς τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἀπεστάλην, Ἑβραῖος καὶ αὐτὸς ὢν καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

2. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω.

Οὐκ ἠρκέσθη τῷ «μὴ γένοιτο», ἀλλ' ἐπιβεβαιῶν τὴν ἀπαγόρευσιν «οὐκ ἀπώσατο, φησί, τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω» δεξόμενον τὴν πίστιν, ὃν ᾔδει ἄξιον ἑαυτοῦ. Ἐνέφηνε δὲ διὰ τοῦ «λαοῦ» τούς τε ἄλλους Ἀποστόλους καὶ τοὺς μετὰ τούτους τριςχιλίους, καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους πεντακιςχιλίους, καὶ αὖθις μυρίους· οἳ σύμπαντες Ἑβραῖοί τε ἦσαν, καὶ ἐξ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ ἐκεῖθεν λαοῦ κατήγοντο (α). Ἵνα οὖν μὴ λέγωσι· τί οὖν εἰς τοσούτους, ὅσους λέγεις, περιέστη ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὅλος, ὁ τῷ πλήθει τὰ ἄστρα καὶ τὴν ἄμμον μιμούμενος, παράγει τὴν κατὰ τὸν Ἠλίαν ἱστορίαν, δεικνύων ὅτι ὥςπερ τότε ἐν ὀλίγοις ὁ λαὸς περιέστη, πλὴν δοκίμοις καὶ τῶν πολλῶν ἀνταξίοις, οὕτω καὶ νῦν.

(α) Πράξ. β΄, 41. κα΄, 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

2. Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφή;

Ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἠλίαν ἱστορίᾳ. «Γραφὴ» δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν.

2. Ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ,

Ὅπως ἐγκαλεῖ πρὸς τὸν Θεόν, ἢ διαλέγεται τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ εἰδωλολατρήσαντος Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ.

3. Λέγων· «Κύριε, τοὺς Προφήτας σου ἀπέκτειναν καὶ τὰ θυ-
» σιαστήριά σου κατέσκαψαν· κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ
» ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου» (α).

«Ζητοῦσιν» εἰς τὸ ἐξᾶραι αὐτήν.

4. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός;

Ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγος.

4. «Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας»,

«Κατέλιπον» θελήσαντας εἶναι παρ' ἐμοί. Τοὺς ἄλλους δὲ πάντας ἀπέλυσα, ἀθετήσαντάς με, μήτε τοὺς ἀποστάντας ἀπ' ἐμοῦ βιασάμενος, καὶ τοῖς παραμένουσι συνεργήσας. Τὸ γὰρ «κατέλιπον» ἐμφαίνει καί τινα παρὰ Θεοῦ χάριν.

4. «Οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ» (β)·

Οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τῇ Βάαλ. Εἴδωλον δὲ τοῦ Διός.

5. Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν (γ).

Κατάλειμμα γέγονεν, ἐκλεγὲν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος, ὡς δόκιμον καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἀντάξιον. Ἀλλὰ τοῦ καταλείμματος μὲν τὸ πιστεῦσαι· τῆς χάριτος δὲ τὸ ἐκλέξασθαι καὶ οἰκειώσασθαι.

6. Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων·

(α) Γ' Βασιλ. ιθ', 10. ιδ', 18. — (β) Αὐτόθ. — (γ) Βασίλειος ὁ μέγ. (Ἑρμ. εἰς τὸν Ἡσ., Τόμ. Β', σελ. 549) λέγει ὅτι τὸ ῥητὸν τοῦτο τοῦ Ἀποστόλου ἔχει τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἡσαΐου (ι', 20) εἰρημένον. «Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακὼβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰ δὲ χάριτι ἐξελέγη, ἄρα οὐκ ἐξ ἔργων ἐξελέγη, ἀλλ' ἐκ μόνης πίστεως, ὥςπερ καὶ οἱ κατὰ τὸν Ἠλίαν ἑπτακιςχίλιοι ἐκ μόνης τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἐξελέγησαν. Τὸ πλέον δὲ τῆς θείας χάριτος ἦν κἀκεῖ καὶ ἐνταῦθα.

6. Ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις·

Εἰ ἔργων δεόμεθα εἰς τὸ ἐκλεγῆναι, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ λοιπὸν οὐκέτι λογίζεται χάρις, ἀλλ' ἔργων ἀντίδοσις καὶ μισθός. Νῦν δὲ οὐκ ἔργων χρεία, ἀλλ' εὐγνωμοσύνης καὶ πίστεως, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις δειχθῇ καὶ ὁ Θεὸς δοξασθῇ.

6. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις·

Εἰ δὲ ἐξ ἔργων ἡ ἐκλογή, ἀνῄρηται ἡ χάρις.

6. Ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκέτι ἐστὶν ἔργον.

Ἐπεὶ εἰ μὴ ἀναιρεθῇ ἡ χάρις, τὸ ἔργον οὐκέτι λογίζεται ἔργον. Ἀλλήλοις γὰρ ἐμποδίζουσι. Καὶ εἰ μὴ θάτερα ἀπείη, θάτερα οὐ συστήσεται (α). Τοῖς ἔργοις μὲν γὰρ ἕπεται μισθός, ἀλλ' οὐ χάρις· ἡ χάρις δὲ δίδοται τοῖς μὴ ἐργασαμένοις, ἀλλ' οὐ τοῖς ἐργασαμένοις. Τί τοίνυν φιλονικεῖτε ἐξ ἔργων νόμου δικαιωθῆναι, ὅπερ οὐ δυνήσεσθε; Τί δὲ φοβεῖσθε προςελθεῖν, ἔργα μὴ ἀπαιτούμενοι, ἀλλὰ χάριτι δικαιούμενοι;

7. Τί οὖν;

Τί γέγονεν;

7. Ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ τούτου οὐκ ἐπέτυχεν·

Ἐπιζητεῖ μὲν τὴν ἐξ ἔργων νόμου δικαιοσύνην, οὐκ ἐπέτυχε δὲ ταύτης, διὰ τὸ μὴ φυλάξαι τὸν νόμον, ὡς ἀνωτέρω προείρηται. «Ἰσραὴλ» δὲ νῦν λέγει τοὺς ἀπιστοῦντας Ἰουδαίους.

7. Ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν,

«Ἐπέτυχε» τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσύνης. «Ἐπέτυχε» δὲ εἶπεν,

(α) Ὀρθοτέρα ἡ γραφὴ τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου ὑπάρχοντος χειρογράφου ἔχουσα ὧδε· «κἂν μὴ θάτερον ἀπείη, θάτερον οὐ συστήσεται». Ὅρ. E. Matth. n. Testam. ἐν λ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐμφαίνων τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἀπήλαυσαν. «Ἐκλογὴ» δὲ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες, οὓς καὶ «λεῖμμα» ἐκάλεσεν.

7. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν.

Οἱ ἀπιστοῦντες Ἰουδαῖοι ἀναίσθητοι τοῦ καλοῦ γεγόνασιν.

8. Καθὼς γέγραπται·

Ἐν Ἡσαΐᾳ. Εἶτα τίθησι καὶ τὰ ῥητά·

8. «Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως».

Ἐπεὶ ἡ κατάνυξις μεταβολή τίς ἐστιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον καὶ μετάθεσις, κατάνυξιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν οἰητέον. Μετέβαλον γὰρ τὸ ὁρᾶν εἰς τὸ μὴ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν εἰς τὸ μὴ ἀκούειν. «Πνεῦμα οὖν κατανύξεως» ἀντὶ τοῦ «κατάνυξιν» περιφραστικῶς· ἢ προαίρεσιν κατανύξεως. Τὸ δὲ «ἔδωκεν» ἀντὶ τοῦ «συνεχώρησεν ἔχειν» (α).

8. «Ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν» (β).

Καὶ συνεχώρησεν, ὡς εἴρηται, ἔχειν ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ μὴ ὁρᾶν τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὦτα εἰς τὸ μὴ ἀκούειν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Περὶ τούτων γὰρ ἡ παροῦσα προφητεία τοῦ Ἡσαΐου, παριστῶσα τὸ ἐθελότυφλον τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθελόκωφον.

8. Ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

Τοῦτο τοῦ Ἀποστόλου ἐστὶ τὸ ῥητόν.

9. Καὶ Δαυῒδ λέγει· «γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, » καὶ εἰς θήραν».

Βουλόμενος δεῖξαι ὅτι καὶ δίκην τίσουσιν, ἐπάγει τὸν Δαυΐδ, τοῦτο προαναφωνήσαντα. Καὶ διὰ μὲν «τῆς τραπέζης» αἰνίττεται τὴν τροφὴν αὐτῶν καὶ τὰ ἀγαθά· διὰ δὲ «τῆς παγίδος καὶ τῆς θήρας» τὴν παρὰ τῶν πολεμίων ἐπιβουλὴν καὶ τὴν ἅλωσιν. Τὸ δὲ «γενηθήτω»

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Κατάνυξιν τὴν περὶ τὸ χεῖρον νῦν ἕξιν καὶ προσοχὴν τῆς ψυχῆς » καλεῖ. Κατανυγῆναι γάρ ἐστι τὸ ἐμπαγῆναί που καὶ προσηλωθῆναι καὶ ἐν καλῷ καὶ » ἐν κακῷ».— (β) Ἡσ. ς', 9. 10. κθ', 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ τὰ ἑξῆς προστακτικὰ ἀντὶ τοῦ «γενηθήσεται καὶ σκοτισθήσεται » καὶ συγκαμφθήσεται».

9. «Καὶ εἰς σκάνδαλον καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς»·

Εἰς σκῶλον καὶ εἰς ἔκτισιν ὧν ἡμαρτήκασιν.

10. «Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν».

Σκοτισθήσονται ἑκόντες, ὡς προείρηται.

10. «Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον» (α).

Διὰ τῆς τοῦ νώτου συγκάμψεως τὴν νωτοφορίαν καὶ δουλείαν αὐτῶν ἐδήλωσε, μᾶλλον δὲ ἀειδουλείαν. Τοῦτο γὰρ εἰσάγει τὸ διὰ παντός.

11. Λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι ;

Ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν κατέδραμε καὶ τοὺς Προφήτας εἰσήγαγε διαφόρως καταβοῶντας αὐτῶν, παραμυθεῖται πάλιν, ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβαλών, ἀποτειχίσῃ τούτοις τὴν πίστιν, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἐπάρῃ, φυσηθέντας εἰς ἀπόνοιαν. Ἐρωτᾷ τοίνυν· μὴ ἔπταισαν Ἰουδαῖοι μὴ πιστεύσαντες εἰς Χριστόν, ἵνα ἀπόλωνται; Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «ἵνα πέσωσι». Μὴ ἔπταισαν ἀνίατα;

11. Μὴ γένοιτο·

Τὸ πταῖσαι αὐτοὺς ἀδιόρθωτα· ἔστι γὰρ μετάνοια καὶ σωτηρίας ἐλπίς. Εἶτα κατασκευάζει, ὅτι τὸ πταῖσμα αὐτῶν διπλῆν οἰκονομίαν ἐργάζεται· τά τε γὰρ ἔθνη ἀντεισάγει καὶ αὐτοὺς δὲ παρακνίζον καὶ ἐρεθίζον ἐπιστρέφει, μὴ φέροντας τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν τιμήν.

11. Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.

Οὕτως ὁ Ἀπόστολος καὶ πρὸς τοὺς στασιάζοντας Ἰουδαίους ἀλλαχοῦ φανερώτερον ἔλεγεν· «ὑμῖν πρῶτον ἀναγκαῖον ἦν λαληθῆναι » τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς πεποιήκατε, ἰδού, » στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη» (β). Ἀλλ' αὐτῶν, φησί, πταισάντων ἐν

(α) Ψαλμ. ξη', 23. 24.— (β) Πράξ. ιγ', 46.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῷ μὴ παραδέξασθαι τὸ κήρυγμα, ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι γέγονε, στραφέντων ἡμῶν εἰς αὐτὰ καὶ κηρυξάντων καὶ ἑλκυσάντων πολλούς, ὥςτε παραζηλῶσαι καὶ φθονῆσαι καὶ πιστεῦσαι πολλοὺς αὖθις Ἰουδαίους. Ταῦτα δὲ εἶπεν ὑποτείνων τε τούτοις ἐλπίδας καὶ εὐφυῶς ἐπισπώμενος καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν καταστέλλει, ὡς ἐκείνων γενομένων αἰτίων τῆς σωτηρίας τούτων. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι γέγονεν, ἵνα παραζηλώσωσιν Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἡ μὲν παραζήλωσις ἐξέβη κατ' ἀκολουθίαν, ὁ δὲ Ἀπόστολος, ὡς προηγούμενον ἔθηκε τοῦτο, παραμυθούμενος, ὡς εἴρηται, πεπληγυίας τὰς τῶν Ἰουδαίων ψυχάς. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις οὐ διὰ μόνους τοὺς Ἰουδαίους γέγονεν, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντας ἀνθρώπους, εἰ καὶ προηγουμένως διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ πρώτους ἐγνωκότας τὸν Θεόν.

12. Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν;

Ἐνταῦθα πρὸς χάριν αὐτοῖς διαλέγεται. Καὶ γὰρ εἰ μυριάκις παρέπεσον οὗτοι, οὐκ ἂν ἐσώθησαν τὰ ἔθνη, εἰ μὴ ἐπίστευσαν. Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, παρηγορεῖ τούτους ἀθυμήσαντας καὶ παρασκευάζει θαρρεῖν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, εἰ μόνον [μεταμέλοιντο] (α). Εἰ γὰρ τὸ πταῖσμα αὐτῶν, ὃ καὶ «ἥττημα» προςηγόρευσε, πλοῦτος ἐγένετο κόσμου, τουτέστιν εὐεργεσία καὶ σωτηρία τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον πλοῦτος κόσμου ἔσται τὸ δι' αὐτῶν «πλήρωμα»; Νῦν μὲν γὰρ ὅσον ἐπὶ τούτοις ἐλλιπής ἐστιν ὁ πλοῦτος τοῦ κόσμου· ὅτε δὲ καὶ οὗτοι εἰςέλθωσιν, ἀπαρτισθήσεται.

13. Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν,

Ἐπὶ τους ἐξ ἐθνῶν τρέπει τὸν λόγον, ἅμα μὲν καταστέλλων τὸ φρόνημα τούτων, ἅμα δὲ καὶ παρακνίζων ἠρέμα τὸν Ἰουδαῖον. Ἀλλ' εἰπέ, τί λέγεις;

13. Ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν Ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω·

Ἕως εἰμὶ ἐθνῶν διδάσκαλος, ἢ διότι εἰμὶ ὑμῖν κῆρυξ, ὑμᾶς ἐπαινῶ.

(α) Τὸ χειρόγραφον ἔχει «μετάνοιντο» διὰ πλημμέλειαν τοῦ ἀντιγραφέως πάντως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ «τὴν διακονίαν μου δοξάζω». Ὑμεῖς γὰρ διακονία μου καὶ ἔργον μου· τουτέστιν ἡ ὑμετέρα πίστις καὶ σωτηρία. Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς οὐ μόνον ὅτι ἐπιστεύσατε, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ῥηθησομένην αἰτίαν·

14. Εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.

Αὕτη ἡ ἑτέρα αἰτία τοῦ ἐπαίνου. Εἴ πως, φησίν, ἐπαινῶν ὑμᾶς παρακνίσω τοὺς συγγενεῖς μου (τοῦτο γὰρ διὰ τῆς «σαρκὸς» ᾐνίξατο)· λέγει δὲ πάντας τοὺς Ἰουδαίους· καὶ δι' ὑμῶν ἐρεθίσας αὐτοὺς σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Σκόπει δέ· ὥςπερ οἱ Ἰουδαῖοι αἴτιοι γεγόνασι τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη αἴτια τῆς τῶν Ἰουδαίων σωτηρίας. Ἀλλὰ οἱ μὲν ἐξ ἀπιστίας, οἱ δὲ ἐκ πίστεως. Τῶν μὲν γὰρ ἀπιστησάντων ἀντειςήχθησαν τὰ ἔθνη· τῶν δὲ πιστευσάντων παρεζήλωσαν οἱ πιστεύσαντες Ἰουδαῖοι.

15. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου· τίς ἡ πρόςληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;

Ἐπὶ πλέον προτρέπων Ἰουδαίους εἰς τὴν πίστιν, ἐπαναλαμβάνει τὸν ἀνωτέρω ῥηθέντα λόγον. Εἰ γὰρ ἀποβληθέντων, φησίν, αὐτῶν διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, κατηλλάγησαν τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου πρὸς τὸν Θεὸν διὰ πίστεως (λέγει δὲ τοὺς ἐκ παντὸς ἔθνους πιστεύσαντας), τίς ἔσται ἡ πρόςληψις τῶν ἀποβληθέντων; οὐδὲν ἕτερον ἔσται, εἰμὴ ἄντικρυς ζωὴ ἐκ νεκρῶν. Μεγαλῦναι γὰρ τὸ πρᾶγμα βουλόμενος, παλινζωΐᾳ τοῦτο παρείκασεν. Μεγάλων, φησίν, εὐεργεσιῶν ὑπόθεσις ἔσται, τελείας ἤδη τῆς καταλλαγῆς καὶ ἐπὶ τούτοις γινομένης, καὶ τοῦ Θεοῦ τέλεον θεραπευομένου.

16. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι.

Ἅγιοι δηλονότι. Ἐγκωμιάζει δὲ τοὺς Ἑβραίους, κἀντεῦθεν παραμυθίαν τοῖς ἀθυμοῦσιν ἐπινοῶν καὶ ἠρέμα πρὸς τὴν πίστιν ἐκκαλούμενος, «ἀπαρχὴν» μὲν οὖν καὶ «ῥίζαν» λέγει τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς λάμψαντας Πατριάρχας καὶ Προφήτας. «Φύραμα» δὲ καὶ «κλάδους» τοὺς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν πιστεύοντας. «Φύραμα» δὲ ἡ ζύμη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

17. Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν,

Ἐκ τῆς ῥίζης ἀπεβλήθησαν διὰ τῆς ἀπιστίας. Λέγει δὲ τοὺς μὴ παραδεξαμένους τὸ κήρυγμα. «Τινὲς» δὲ εἶπε, παραμυθούμενος αὐτούς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἐπεὶ πολλῷ πλείους οἱ ἀπιστήσαντες.

17. Σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων·

Δοκεῖ μὲν παραμυθεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἐν τῷ καταστέλλειν τὸ φρόνημα τῶν ἐθνικῶν, πλήττει δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἐν τῷ λέγειν πρὸς τὸν ἐξ ἐθνῶν ὅτι «ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης» ἐν τοῖς μένουσι κλάδοις, ἐν τοῖς μὴ ἐκκλασθεῖσι, καὶ συγκοινωνὸς αὐτοῖς ἐγένου τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος· τουτέστιν εὐτελὴς καὶ δυςγενὴς ὤν, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῖς εὐγένειαν καὶ περιφάνειαν καὶ φύσιν κατέστης, ἐν μηδενὶ ἐλαττούμενος. Καὶ αὖθις ἐν τῷ λέγειν ὅτι «μὴ κατακαυχῶ τῶν ἐκ»κλασθέντων κλάδων» δείκνυσι γὰρ (α) ὅτι χρὴ τοῦτον, εἰ καὶ μὴ κατακαυχᾶσθαι, ἀλλὰ τέως καυχᾶσθαι, ἅτε διὰ πίστεως ἰδίας καὶ χάριτος θείας τηλικούτων ἀξιωθέντα. Ὅσῳ γὰρ ἂν εὐτελὴς ᾖ ὁ ἐξ ἐθνῶν, τοσούτῳ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος ἀλγεῖ, τοῖς ἑαυτοῦ τὸν τοιοῦτον ἐντρυφῶντα βλέπων. Κἀκείνῳ δὲ οὐ τοσαύτη ἀπὸ τῆς εὐτελείας ἡ αἰσχύνη, ὅση ἀπὸ τῆς μεταβολῆς ἡ τιμή.

18. Εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ.

Εἰ μὲν τῆς ῥίζης κατεκαυχώμην, εἶχεν ἄν τινα τοῦτο λόγον. Εἰ δὲ ταύτην, ὡς ἁγίαν, τιμῶ, τί τοῦτο πρὸς τοὺς ἐκκλασθέντας κλάδους; Οὐδέν. Ἀλλὰ κἀνταῦθα σκιὰν γοῦν τινα παραμυθίας ἐπενόησεν αὐτοῖς ὁ Ἀπόστολος, ἅμα καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν τὸ φύσημα καθαιρῶν.

19. Ἐρεῖς οὖν· ἐξεκλάσθησαν κλάδοι ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ.

Ἐρεῖς οὖν ὅτι «ἐξεκλάσθησαν» ὡς ἄχρηστοι, ἵνα ἀντὶ τούτων ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ, μέλλων χρησιμεῦσαι, καὶ πῶς οὐ καυχήσομαι τοιούτου καταξιωθεὶς ἀγαθοῦ; Ἐσχημάτισε δὲ τὸν λόγον, ὡς τῶν ἐξ ἐθνῶν

(α) Πλεονάζει προφανῶς ἐνταῦθα ὁ γάρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦτο λεγόντων, καὶ παροξύνει μάλιστα καὶ ἐφέλκεται λεληθότως τὸν Ἰουδαῖον.

20. Καλῶς·

Συναινεῖ τῷ λόγῳ, ὡς ἀληθεῖ. Εἶτα τίθησι καὶ τὰς αἰτίας τῆς τε τῶν Ἰουδαίων ἀποβολῆς καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν προςλήψεως.

20 Τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας·

Ἐγκεντρισθεὶς ἕστηκας ἐπὶ τῆς ῥίζης.

20. Μὴ ὑψηλοφρόνει,

Ἐφ' οἷς εὐηργετήθης. Καὶ δοκεῖ μὲν τὸν ἐξ ἐθνῶν κατασφαλίζεσθαι, διδάσκει δὲ τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι οὐ χρὴ θαρρεῖν τῇ συγγενείᾳ τῆς φύσεως.

20. Ἀλλὰ φοβοῦ.

Μὴ καὶ σὺ δι' ἀπιστίαν ἐκπέσῃς.

21. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μή πως οὐδὲ σοῦ φείσηται.

Τῶν κατὰ φύσιν τῆς ῥίζης, τῶν φύσει τέκνων τοῦ Ἀβραάμ. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς ὅτι «οὐδὲ σοῦ φείσηται» ἀλλὰ τὸ «μήπως» προςέθηκεν, ὑποτεμνόμενος τοῦ λόγου τὸ φορτικόν, κἀκεῖνον μὲν ἐπισπώμενος, τοῦτον δὲ καταστέλλων καὶ ποιῶν ἐναγώνιον.

22. Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα,

Οὐκ εἶπεν «ἴδε σὸν κατόρθωμα», ἀλλ' ἴδε φιλανθρωπίαν Θεοῦ, δεικνύων ὅτι τὸ πλεῖον τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτός ἐστιν. Οὗ δὲ τὸ πλεῖον, ὡς εἰρήκαμεν, τούτου τὸ πᾶν εἶναι λέγεται. Ἐπὶ μὲν τοὺς ἀποβληθέντας κλάδους αὐστηρίαν ὀργῆς, ἐπὶ δὲ σὲ τὸν ἐγκεντρισθέντα, ἀγαθότητα.

22. Ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι·

Ἐὰν ἄξια τῆς θείας χρηστότητος ἐργάζῃ· οὐ γὰρ πίστεως δεῖ μόνης, ἀλλὰ καὶ ἔργων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

22. Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ.

Ὥςπερ Ἰουδαῖοι· «εἰ μὴ ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι» τοῦ Θεοῦ.

23. Καὶ ἐκεῖνοι δέ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται·

Ὥςπερ ἐνεκεντρίσθης καὶ σύ· οὐδὲν γὰρ ἀκίνητον, οὔτε τὸ σὸν καλὸν οὔτε τὸ ἐκείνων κακόν. Μήτε οὖν σὺ «χρηστότητα» ἀκούων ἐπαρθῇς καὶ ῥᾳθυμήσῃς, μήτε ἐκεῖνοι «ἀποτομίαν» ἀκούοντες ἀπογινωσκέτωσαν καὶ καταπιπτέτωσαν, ἀλλὰ καὶ σὺ καταστέλλου καὶ ἀσφαλίζου, κἀκεῖνοι ἐγειρέσθωσαν καὶ παραμυθείσθωσαν (α). Ὅρα δὲ πῶς τὸν μὲν ἐξ ἐθνῶν ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων Ἰουδαίοις φοβεῖ, τὸν δὲ Ἰουδαῖον ἀπὸ τῶν τοῖς ἔθνεσι δωρηθέντων παρασκευάζει θαρρεῖν. Ὅλον δὲ τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τρέπει, ἐν τῇ τῶν ἰσχυροτέρων ἐπιπλήξει τοὺς ἀσθενεῖς διορθούμενος.

23. Δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς.

Συμφῦσαι· ἀποκαταστῆσαι τῇ ῥίζῃ.

24. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐπιστώσατο τὸν λόγον· εἶτα δὲ καὶ ἀπὸ τάξεως πραγμάτων καὶ λογισμῶν ἀκολουθίας. Εἰ γὰρ σύ, φησίν, ὁ ἐξ ἐθνῶν, ἐκ τῆς φυσικῆς ἐξεκόπης ῥίζης· ἤγουν τῶν εἰδωλολατρούντων προγόνων, ἐξεκόπης δὲ τῇ ἀξίνῃ τῆς πίστεως (ταύτην γὰρ τὴν ῥίζαν λέγει «ἀγριελαίαν» ὡς δυςγενῆ) καὶ ἐνεκεντρίσθης εἰς τὴν εὐγενῆ ῥίζαν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ὅπερ ἐστὶ «παρὰ φύσιν» ἐγκεντρισμός (οὐ γὰρ εἰς οἰκείαν ῥίζαν, ἀλλ' εἰς ἀλλοτρίαν ἐνεκεντρίσθης), πολλῷ μᾶλλον οὗτοι «οἱ κατὰ » φύσιν» κλάδοι, οἱ τῆς αὐτῆς ἐκφύσαντες ῥίζης, ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ῥίζῃ. Καὶ εἰ τὸ «παρὰ φύσιν» ἴσχυσεν ἡ πίστις, πολλῷ μᾶλλον τὸ «κατὰ φύσιν». «Κατὰ φύσιν» δὲ καὶ «παρὰ φύσιν» ἀκούοντες, τὸ εἰκὸς καὶ ἀκόλουθον, καὶ τὸ ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον νοεῖν

(α) Τὸ χειρόγραφον *παραμυθέσθωσαν*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὀφείλομεν. Οὐ γὰρ φυσικὰ τὰ καλά τε καὶ κακά, ἀλλὰ γνωμικὰ καὶ προαιρετικά.

25. Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο,

Πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ὁ λόγος. «Μυστήριον» δὲ λέγει τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόρρητον.

25. Ἵνα μὴ ἦτε παρ᾽ ἑαυτοῖς φρόνιμοι,

Ἵνα μὴ τῇ ἀγνοίᾳ τούτου, ἡγούμενοι συνετοὺς ἑαυτούς, φυσιωθῆτε, καὶ κατεπαίρησθε τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλὰ τί τὸ μυστήριον;

25. Ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν,

Σκληροκαρδίᾳ πρὸς παραδοχὴν τοῦ κηρύγματος, ἀναισθησίᾳ τῆς ἀληθείας. «Ἀπὸ μέρους» δὲ εἰπὼν ἐνέφηνεν ὅτι τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ οὐ πάντες ἐπωρώθησαν, ἀλλὰ πολλοὶ ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουσιν.

25. Ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ.

Πώρωσις δὲ τοῖς ἀπιστοῦσίν ἐστιν, ἕως οὗ πάντες οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεῦσαι μέλλοντες εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πίστιν. Τούτους γὰρ «πλήρωμα » τῶν ἐθνῶν» ὠνόμασεν, ὡς πληροῦντας τὸ μέτρον, ὃ προέγνω ὁ. Θεὸς καὶ προώρισεν· ἢ ὡς συμπληροῦντας τὴν ἐκ διαφόρων ἐθνῶν Ἐκκλησίαν.

26. Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται·

Καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν «πᾶς Ἰσραὴλ» ὁ καταληφθεὶς καὶ ζῶν ἔτι «σωθήσεται». Τῆς γὰρ δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προδραμεῖν μέλλοντος Ἠλιοὺ τοῦ πάνυ, καὶ τῷ καταλείμματι τοῦ Ἰσραὴλ προσενεγκεῖν τῆς πίστεως τὴν διδασκαλίαν, πιστεύσουσι καὶ σωθήσονται. Περὶ ὧν καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκεν· «ἔρ» χεται Ἠλίας καὶ ἀποκαταστήσει πάντα» (α).

26. Καθὼς γέγραπται·

Εἰπὼν ὅτι «σωθήσεται» παράγει μάρτυρα τὸν προφήτην Ἡσαίαν· γέγραφε γάρ·

(α) Ματθ. ιζ', 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

26. «Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος»,

Ἐκ Σιὼν γὰρ ἄρξεται τοῦ κηρύττειν ὁ Ἠλίας, καὶ ἐκ Σιὼν ἄρξεται τοῦ σώζειν ὁ Θεός.

26. «Καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ».

Ἀπώσεται ἀσεβήματα ἀπὸ τοῦ λαοῦ, πιστεύσαντος δηλονότι.

27. «Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι »τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν» (α).

Τοῦ Προφήτου πάντα τὰ μέχρις ὧδε. Ἵνα δὲ μή τις τὰ προρρηθέντα δύο ῥητὰ τοῖς ἤδη πιστεύσασιν ἐφαρμόσῃ, καὶ εἰς τοὺς προλαβόντας ἑλκύσῃ χρόνους, ἔθηκε παράσημον τοῦ καιροῦ, ὅτι «καὶ »αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ πληρωθήσεται διαθήκη»· ἤγουν ἐπαγγελία. Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, οὐκ ἐξ ἔργων δηλαδὴ νόμου, ἀλλ' ἐξ οἰκείας χάριτος. Εἰ τοίνυν οὔπω ἀφείλετο τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἔσται τοῦτο πάντως, καὶ οὔπω γέγονεν. Καὶ ἔστε τότε, ὅτε πιστεύσουσί τε καὶ βαπτισθήσονται.

28. Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογήν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς Πατέρας.

Ἕνεκα μὲν τοῦ Εὐαγγελίου, φησίν, ἐχθροί μού εἰσι δι' ὑμᾶς· ἤγουν διότι εὐαγγελίζομαι ὑμῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ φιλονικότεροι γεγονότες, ἀποστρέφονταί με. Καθὸ δὲ ἐξελέξατο πάλαι ὁ Θεὸς τὸ γένος αὐτῶν, ἀγαπητοί μού εἰσι, διὰ τὴν τῶν προγόνων θεοφιλίαν. Καὶ μὴν οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν τούτων πονηρίαν. Ἀλλὰ καταχειρίζεται τούτοις, ἵνα ἐφελκύσηται.

29. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τοῦτο πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἀνωτέρω λόγου, τοῦ ὅτι «πᾶς »Ἰσραὴλ σωθήσεται». Χαρισάμενος γὰρ ὁ Θεὸς τῷ καταλείμματι τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν καὶ τὴν εἰς τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι κλῆσιν, οὐ μεταμεληθήσεται ἐπ' αὐτοῖς, οὐδ' ἀκυρώσει ταῦτα.

(α) Ἡσ. νθ', 20. 21.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

30. Ὥςπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ νῦν δὲ
31. ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπεί-
θησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν.

Καὶ ταῦτα πρὸς παρηγορίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων καὶ χάριν λέγει, καταστολὴν δὲ καὶ νουθεσίαν τῶν ἐξ ἐθνῶν, δεικνύων ἴσα τε αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα καὶ ὁμοίαν τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τούτους κἀκείνους εὐεργεσίαν. Ὥςπερ γάρ, φησί, καὶ ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἠπειθήσατε πρὸ τοῦ τὸν Ἁβραὰμ εἰς θεογνωσίαν μεταβῆναι· καὶ φυσικὴν γὰρ κεκτημένοι διάγνωσιν καὶ τὴν φύσιν ἔχοντες θεογνωσίας διδάσκαλον, κἀντεῦθεν τὸν Θεὸν γνόντες, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδοξάσατε, νῦν δὲ πιστεύσαντες ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, τουτέστι τούτων ἀπειθούντων· οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, τουτέστιν ὑμῶν ἐλεουμένων. Τὸ δὲ ἐφεξῆς «ἵνα» οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλὰ βεβαιωτικὸν τοῦ μέλλοντος. «Ἵνα γάρ, φησί, καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν»· ἀντὶ τοῦ «καὶ αὐτοὶ δὲ ἐλεηθήσονται», πιστεύσαντες δηλονότι ἢ μετὰ καιρόν, ἢ ὅτε τὸν Ἠλίαν δέξονται, καθὼς ἀνωτέρω διείληπται.

32. Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα
τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

Παρεχώρησε συγκλεισθῆναι ὑπὸ τὴν ἀπείθειαν καὶ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, ἵνα αἰσθομένους καὶ μετανοήσαντας πάντας ἐλεήσῃ. Ὥςτε οὔτε αἰσχύνεσθαι χρὴ διὰ τὴν ἀπείθειαν· κοινὸν γὰρ ἁπάντων τὸ ἁμάρτημα, οὔτε βραδύναντας ἀπογινώσκειν· κοινὸς γὰρ πρὸς πάντας ὁ θεῖος ἔλεος. Καταμαθὼν δὲ πῶς, ἀπειθησάντων ποτὲ τῶν ἐθνῶν, ἐξελέγησαν οἱ Ἑβραῖοι, ἐπεὶ δὲ καὶ οὗτοι ἠπείθησαν, ἀντειςῆλθοσαν τὰ ἔθνη, καὶ ἀποβλέψας εἰς τὴν εὐμήχανον καὶ ποικίλην τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἐξεπλάγη καὶ ἀνεβόησε, λέγων·

33. Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ.

Ὅτι μὲν βάθος ἐστὶν οἶδε, πόσον δέ ἐστιν οὐκ οἶδεν. Θαυμάζοντος γὰρ ἡ ῥῆσις, οὐκ εἰδότος τὸ πᾶν. Τὸ δὲ «βάθος» ἐπίτασίς ἐστι κρυφιότητός τε καὶ ἀκαταληψίας. Δέον δὲ «ὦ βάθους(α)» εἰπεῖν, «ὦ βάθος» εἶπεν ἀδιαφόρως. Καὶ «πλοῦτον» μὲν εἴρηκε τὴν ἀγαθότητα

(α) Γράφ. «ὢ βάθους» κ. ἑ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦ Θεοῦ, δι' ἣν τὰ πάντα πεποίηκε· «σοφίαν» δὲ τὴν δημιουργικήν· «γνῶσιν» δὲ τὴν οἰκονομικήν τε καὶ προνοητικήν.

33. Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ,

Οὐ μόνον ἀκατάληπτα, ἀλλὰ καὶ «ἀνεξερεύνητα». Καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ λίαν. Τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ «ὡς» ἐπιρρήματος δηλοῦται. «Κρί-» ματα» δὲ λέγει τὰς οἰκονομίας.

33. Καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν ἐκ παραλλήλου· «ἀνεξιχνίαστον» γὰρ τὸ ἀνεξερεύνητον· καὶ «ὁδοὶ» καὶ «κρίματα» αἱ οἰκονομίαι.

34. «Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;»

Καθ' ὃν οἰκονομεῖ καὶ κυβερνᾷ καὶ διεξάγει πάντα;

35. «Ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» (α)

Κτιστὸς μὲν οὐδείς. Ὁ δὲ Ἡσαΐας τὸν Υἱὸν εἶπε θαυμαστὸν σύμβουλον τοῦ Πατρός (β). Ἀλλὰ Παῦλος μὲν οὐδένα σύμβουλον αὐτοῦ λέγων εἶναι, τὸ ἀνενδεὲς τοῦ Πατρὸς παρέστησεν· Ἡσαΐας δὲ τὸν Υἱὸν σύμβουλον εἰσάγων, τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Υἱοῦ κηρύττει.

35. Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;

Τίς προεδάνεισε σοφίαν, ἢ γνῶσιν, ἢ δύναμιν, ἤ τι τοιοῦτον τῷ ἀνενδεεῖ τε καὶ ὑπερπλήρει, ἵνα ἀνταποδοθῇ παρ' αὐτοῦ χάρις καὶ ἀμοιβὴ τῷ προδεδανεικότι; ὄντως οὐδείς. Ἀλλ' αὐτὸς ἀναβλύζει καὶ πηγάζει τὰ ἀγαθὰ πάντα, καὶ αὐτὸς κατάρχει τῶν εὐεργεσιῶν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

36. Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.

Ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῖς οὖσι τὸ εἶναι· καὶ δι' αὐτοῦ τούτοις ἡ διαμονὴ καὶ συντήρησις· καὶ εἰς αὐτὸν ἐπέστραπται ταῦτα, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ προνοητὴν ἀποβλέποντα. «Οἱ ὀφθαλμοὶ γάρ, φησί, » πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι» (γ). Καὶ πάλιν· «πάντα πρὸς σὲ προσδο-» κῶσι» (δ). Εἶτα, ἐπειδὴ ἐξεπλάγη, καὶ εὐχαριστίαν ἀναφέρει λέγων·

(α) Ἡσ. μ', 13.— (β) Αὐτόθ. γ', 2.—(γ) Ψαλμ. ρμδ', 16.— (δ) Αὐτόθ. ργ', 25.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

36. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Αὐτῷ ἡ μεγαλοσύνη πάντοτε. Εἴωθε δὲ ὁ Ἀπόστολος, ὅταν τι τοιοῦτον λέγῃ μέγα καὶ ἄπορον, θαυμάζων, εἰς δόξαν καταλήγειν (α).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΙΖ΄ Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνθρώπους· ἐν ᾗ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας· περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας· περὶ τῆς πρὸς ἀντικειμένους ἀνεξικακίας· περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς· περὶ σωφροσύνης καὶ πρᾳότητος· περὶ τῆς ἐν βρώμασι καὶ ἡμέραις ἀμάχου διανοίας.

1. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ,

Πολλὰ περὶ τῆς Θεοῦ φιλανθρωπίας διαλεχθεὶς καὶ δείξας ὅτι ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ τὰ μυρία εἰς τοὺς πιστεύοντας ἀγαθά, αὐτοὺς δὴ τοὺς θείους οἰκτιρμούς, δι᾽ ὧν εὐηργετήθημεν, συλλήπτορας τῶν ἱκετηρίων εἰς τὸ πεῖσαι τοὺς εὐεργετηθέντας πεποίηται. Ἐντρέπων οὕτω καὶ ὀνειδίζων «παρακαλῶ», φησίν, ὑμᾶς τοὺς πιστοὺς συνεφαπτομένων μοι τῆς παρακλήσεως καὶ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, δι᾽ ὧν ἠλεήθητε. Ἀλλὰ τί αἰτεῖς; εἰπέ·

1. Παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ,

Γίνονται δὲ τὰ σώματα ἡμῶν θυσία τῷ πάντα ἡμῶν τὰ μέλη ἀπέχεσθαι μὲν παντὸς κακοῦ, ἀντέχεσθαι δὲ παντὸς ἀγαθοῦ· τοῦ ὀφθαλμοῦ μὲν ἀπταίστως ὁρῶντος, τῶν ὤτων δὲ ἀβλαβῶς ἀκουόντων, τοῦ στόματος δὲ τὰ θεοφιλῆ λαλοῦντος, τῶν χειρῶν δὲ μηδὲν παράνομον ἐργαζομένων καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ὁμοίως ἐνεργούντων. Ἴδιον γὰρ θυ-

---

(α) Ὡς ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ ις΄, 27. Καὶ Β΄ Κορινθ. ια΄, 31. Ἐφ. γ΄, 21. Α΄ Τιμ. α΄, 17. κλπ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σίας μηδὲν ἔχειν μεμπτόν. Ὁ τοίνυν παριστῶν τῷ Θεῷ ἀμώμητον ἑαυτὸν πανταχόθεν, ἀπό τε τῶν ψυχικῶν κινήσεων, ἀπό τε τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν, οὗτος θύει ἑαυτόν, σφαγιάσας μὲν τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν τῇ μαχαίρᾳ τῆς ἀρετῆς, ὁλοκαυτώσας δὲ ἑαυτὸν τῷ πυρὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ εἶπε «θυσίαν», ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι σφάξαι κελεύει τὰ σώματα, ἐπήγαγεν εὐθὺς ὅτι «ζῶσαν». Εἶτα διαστέλλων ταύτην ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς, προσέθηκεν ὅτι «ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ » Θεῷ». Ἡ γὰρ Ἰουδαϊκὴ οὔτε ἁγία διὰ τὴν κακίαν τῶν προσαγόντων, οὔτε εὐάρεστος διὰ τὸ μὴ προηγουμένως ἀποδέχεσθαι τὸν Θεὸν τὰς ἀλόγους θυσίας, ἀλλ' οἰκονομικῶς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ φιληδονίαν τῶν Ἰουδαίων. «Τίς ἐξεζήτησε ταῦτα, φησίν, ἐκ τῶν χει» ρῶν ὑμῶν;» (α) Καὶ πάλιν· «μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα » τράγων πίωμαι» (β). Καὶ αὖθις· «αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου » μετ' ᾠδῆς, καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα » καὶ ὁπλάς» (γ).

1. Τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν·

Τὴν πνευματικὴν διακονίαν. Ἡ μὲν γὰρ διὰ τῶν ἀλόγων ζῴων θυσία ἄλογος ἦν λατρεία. Ἡ δὲ διὰ τῶν σωμάτων τῶν λογικῶν ἀνθρώπων λογικὴ λατρεία ἐστίν. Ἐπάρας δὲ τὸν ἀκροατὴν καὶ χειροτονήσας ἕκαστον ἱερέα καὶ θύτην ἑαυτοῦ, λέγει καὶ τὸν τρόπον, δι' οὗ τοῦτο κατορθωθήσεται· φησὶ γάρ·

2. Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ·

«Αἰῶνα» μὲν ὠνόμασε τὸν παρόντα βίον, «σχῆμα» δὲ τούτου τὸ προσωπεῖον καὶ τὴν ἐπίδειξιν. Καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησιν ὅτι «παράγει τὸ » σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (δ)· προσωπεῖον γὰρ ἔχει καὶ οὐχὶ πρόσωπον· ἐπίδειξιν καὶ οὐκ ἀλήθειαν· κἂν γὰρ σώματος ὥραν εἴποις, κἂν πλοῦτον, κἂν δόξαν, κἂν ὁτιοῦν τῶν δοκούντων ἐν αὐτῷ μεγάλων, ἄστατα πάντα καὶ ἀβέβαια καὶ ταχέως παρερχόμενα. «Μὴ συ»σχηματίζεσθε» τοίνυν· τουτέστι μὴ συναρπάζεσθε τῇ ἀπάτῃ τούτου. Ἢ μὴ συναστατεῖτε τούτῳ, περὶ τὰ ἐν τούτῳ ἄστατα καταγινόμενοι.

(α) Ἡσ. α', 12. — (β) Ψαλμ. μθ', 14. — (γ) Αὐτόθ. ξη', 36. — (δ) Α' Κορινθ. ζ', 31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

2. Ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν,

Ἀλλὰ ῥίψαντες τὸ προςωπεῖον τῶν ἀστάτων μεταβαίνετε ἐπὶ τὸ πρόςωπον καὶ τὴν ἀληθῆ μορφὴν τῶν ἑστώτων. Τοῦτο δὲ γίνεται τῇ διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνανεώσει καὶ ἀνορθώσει τοῦ διὰ τῆς κακίας παλαιουμένου καὶ καταπίπτοντος νοὸς ἡμῶν. Χρὴ γὰρ δίκην σαθρωθείσης οἰκίας ἀνανεοῦν τὴν ψυχὴν τῇ μετανοίᾳ καὶ ἀγαθοεργίᾳ.

2. Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον (*) καὶ ἀγαθόν,

Ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε, φησίν, ὥςτε ἐξετάζειν καὶ διακρίνειν ὁποῖόν ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Εἶτα προςέθηκε καὶ τὸ ἴδιον τοῦ θελήματος, εἰπὼν «τὸ ἀγαθόν». Πᾶν γὰρ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν πάντοτε. Ἐπεὶ δὲ καὶ [ἡ] (α) παλαιὰ Διαθήκη θέλημα ἀγαθὸν ἦν, ἐπήγαγε·

2. Καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

Ἐκείνη γάρ, εἰ καὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν ἦν, ἀλλ' οὔτε εὐάρεστον, ὡς ἀνωτέρω διελάβομεν, τὴν διὰ τῶν σωμάτων ἡμῶν θυσίαν ἑρμηνεύοντες, οὔτε μὴν τέλειον, ὡς εἰςαγωγή τε καὶ στοιχειώδης. Εὐάρεστον δὲ καὶ τέλειον ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία.

3. Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν,

«Λέγω παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν»· τουτέστι παραινῶ καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικί, καὶ γέροντι καὶ νέῳ, καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ σοφῷ καὶ ἰδιώτῃ, καὶ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ. Λέγω δὲ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπαγορευούσης μοι «τῆς χάριτος» τοῦ Θεοῦ, «τῆς δοθείσης μοι». Τί δὲ λέγεις, ὦ Παῦλε;

3. Μὴ ὑπερφρονεῖν, παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν·

Μὴ ὑψηλοφρονεῖν παρὰ τὸ μέτρον τῆς φρονήσεως· παράχρησις γὰρ φρονήσεως ἡ ὑπερφρόνησις.

(*) Ἡ γραφὴ «τὸ ἅγιον» ἐν οὐδενὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἀντιγράφων εὕρηται. Παραλείπει δὲ ταύτην ἐν τῇ ἐξηγήσει καὶ ὁ Συγγραφεύς. — (α) Τὸ παρεντεθειμένον «ἡ» ἐκπεσὸν πάντως ἐξ ἀπροςεξίας τοῦ ἀντιγραφέως, προςετέθη παρ' ἡμῶν, ἀπαιτούσης τοῦτο τῆς ἐννοίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

3. Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν,

Ἀλλὰ τῇ φρονήσει κεχρῆσθαι εἰς τὸ μετριοφρονεῖν· σωφρονεῖν γὰρ νῦν τὸ ταπεινὰ φρονεῖν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ταπεινόφρων σώας ἔχει τὰς φρένας, ὥςπερ ὁ ὑψηλόφρων οὐ σώας. Καὶ ὁ μὲν νήφει κατὰ διάνοιαν, οὗτος δὲ ἐξέστηκέ τε καὶ παραπαίει.

3. Ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

«Ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισεν» ἑκάστῳ μέτρον πίστεως πρόςεστιν, ἀφ' ἧς τὰ χαρίσματα, ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν οἱ ὑψηλόφρονες. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἐμέρισε καὶ ἀπένειμε, τί ὑψηλοφρονοῦσι; τοῦ Θεοῦ γάρ εἰσι χαρίσματα, ἀλλ' οὐκ αὐτῶν κατορθώματα. «Μέτρον δὲ πίστεως» τὸ θερμότερον καὶ τὸ διαπυρώτερον, καὶ τὸ ἔτι μεῖζον καὶ τὸ μᾶλλον ὑψηλότερον, ὧν ἕκαστον δῶρον Θεοῦ, ἀναλόγως ἀπομεριζόμενον τῷ παρασκευάζοντι ἑαυτὸν ἄξιον τοιούτου χαρίσματος. Ἢ «μέτρον πίστεως» ἀντὶ τοῦ μέτρον χαρίσματος μεῖζον ἢ ἔλαττον. Νοεῖται γὰρ καὶ τὸ χάρισμα πίστις, ὡς πίστεως ἔκγονον· πάντα γάρ, φησί, δυνατὰ τῷ πι- » στεύοντι» (α).

4. Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη.

Μεγάλη τοῦ παρόντος παραδείγματος ἡ δύναμις εἰς τὸ καταστεῖλαι τὸ νόσημα τῆς ὑψηλοφροσύνης. Διὸ καὶ πρὸς Κορινθίους ἐχρήσατο τούτῳ, νοσοῦντας ὁμοίως (β). Λέγει τοίνυν ὅτι εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἔχομεν πάντες πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν τῶν χαρισμάτων, ἀλλ' ὁ μὲν δύναται τόδε, ὁ δὲ τόδε· καὶ ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ ἧττον, ἀλλ' οὖν οἱ πάντες πιστοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν παρὰ τῷ Χριστῷ, καὶ ἕκαστοι ἀλλήλων μέλη. Ὁ μείζων, μέλος τοῦ ἐλάττονος, καὶ ὁ ἐλάττων, μέλος τοῦ μείζονος. Εἰ δὲ ἓν ἐσμεν σῶμα, πάντες πάντως ὁμότιμοι κατὰ τοῦτο. Εἰ δὲ ὁμότιμοι, διατί ταῖς ὑψηλοφροσύναις σχιζόμεθα παρὰ φύσιν, καὶ ἀλλήλων κατεπαιρόμεθα;

6. Ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα,

(α) Μάρκ. θ', 23. — (β) Α' Κορινθ. ιβ', 12—26.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐλλειπτικῷ ἐχρήσατο σχήματι ἐν ὅλῳ τῷ προκειμένῳ χωρίῳ, εἴτε φυσικῶς, εἴτε καὶ τῆς θείας χάριτος χορηγησάσης, εἰς αἰσχύνην τῶν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μέγα φρονούντων· λείπει γὰρ ἐνταῦθα τὸ «μένωμεν» ἢ «ἀρκώμεθα»· ἵν' εἴη τοιοῦτον τὸ λεγόμενον· «Ἔχοντες γὰρ χαρί» σματα διάφορα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν, μέ» νωμεν ἐν τούτοις» ἕκαστος ἐν τῷ δοθέντι, καὶ τοῦτο ἐνεργείτω, μὴ κατεπαιρόμενος τοῦ ἀδελφοῦ (α). Εἰπὼν δὲ καθολικῶς «χαρίσματα», λέγει ταῦτα καὶ κατὰ μέρος.

6. Εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως·

Εἴτε προφητείαν ἔχει, ἐν ταύτῃ μενέτω. Ἄνω μὲν οὖν εἰπὼν ὅτι «κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν», ἔδειξεν ὅτι τοῦ Θεοῦ δῶρον ἕκαστόν ἐστι χάρισμα. Νῦν δὲ φήσας ὅτι «κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως» δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς ἕκαστος αἴτιος ἑαυτῷ γίνεται τοῦ μεῖζον ἢ ἔλαττον χάρισμα λαβεῖν. Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἐκχεῖται, ἀλλὰ τὰ μέτρα παρὰ τῶν ἀξίων λαμβάνουσα, τοσοῦτον ἐπιρρεῖ, ὅσον χωρεῖν δύναται τὸ σκεῦος τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῇ διὰ τῆς πίστεως. «Προφητείαν» δὲ νοήσεις οὐ μόνον τῶν μελλόντων τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν κεκρυμμένων τὴν γνῶσιν.

7. Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ·

Εἴτε διακονίαν ἔχει, «ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω». «Ἡ διακονία» δὲ σημαίνει μὲν καὶ ειδικὴν ὑπηρεσίαν καὶ οἰκονομίαν, σημαίνει δὲ καθο-

---

(α) Λέγων ἀνωτέρω ὁ Συγγραφεὺς «ἐν ὅλῳ τῷ προκειμένῳ χωρίῳ» ἐννοεῖ τὰ ἀπὸ τοῦ στίχου 6 «ἔχοντες δὲ χαρίσματα» μέχρι τοῦ «εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε» (στίχ. 14). Τὰς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ *ἐλλείψεις* συμπληροῖ κατὰ τὸν κριτικώτατον Φώτιον (Ὅρ. Ἀπόσπασμ. εἰς Ῥωμ. ιϐ', 8. Τόμ. Α', σελ. 1250), ὃς ἀνερευνῶν τὰς ἐν αὐτῷ ποικίλας τοῦ λόγου στροφὰς καὶ θαυμάζων τὰ τεχνικώτατα ζεύγματα, τὰς περιβολὰς καὶ τὰ κατὰ τοὺς ῥήτορας πνεύματα, λέγει περὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Ἀμφιλ. Τόμ. Α', Ἐρώτ. ϛΓ', κδ', σελ. 601). «Τῶν μὲν οὖν ἀποστολικῶν γραμμάτων καὶ τοῖς εἰρη» μένοις καὶ πολλοῖς ἑτέροις σχήμασιν ὁ χαρακτὴρ οὕτω πέφυκε διαμορφοῦσθαι· οὐχὶ δὲ » ὅπερ καὶ πολλαχοῦ ἀπειπάμην τέχνῃ καὶ μελέτῃ ταῦτα γράφειν αὐτὸν ἡδέως εἴποιμι » ἄν . . . . ἀλλ' ἐμφύτῳ κράτει διανοίας καὶ τῷ περὶ πάντα δραστηρίῳ, μᾶλλον δὲ τῇ » ἄνωθεν χάριτι, ἣ καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῷ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ τῆς ὑπὲρ τὸ ἀνθρώ» πινον ἀγχινοίας καὶ φρονήσεως χορηγοῦσα διὰ πάντων οὐ διέλιπε, δι' ἧς καὶ τῶν » ἄλλοις ὅσα πόνοι καὶ μελέται μόλις κατορθοῦσιν, αὐτὸς ἀταλαίπωρον ἔσχε τὴν χρῆσιν » καὶ μεταχείρισιν». Παρβλ. καὶ Οἰκουμ. ἐν λ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λικῶς καὶ πᾶν ἔργον πνευματικόν. Ἐνταῦθα δὲ μᾶλλον τὴν ἀποστολὴν δηλοῖ καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος λειτουργίαν.

7. Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ·

Εἴτε ὁ διδάσκων ἔχει χάρισμα, «ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μενέτω»· διδάσκει γάρ τις καὶ δίχα χαρίσματος, ὡς οἱ φαντιῶντες. «Διδασκα-» λίαν» δὲ λέγει τὴν τῶν θείων δογμάτων.

8. Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει·

Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἤτοι ὁ προτρεπόμενος εἰς ἀρετήν, ἔχει χάρισμα, «ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω» καὶ αὐτὸς ὁμοίως.

8. Ὁ μεταδιδούς, ἐν ἁπλότητι·

«Μεταδιδότω» δηλονότι. Εἰπὼν γὰρ τὰ πνευματικά, ἐπισυνάπτει καὶ τὰ σωματικά. Ἁπλότητα δὲ νῦν καλεῖ τὴν δαψίλειαν. Ὁ μὲν γὰρ ὀλίγα διδοὺς ἐσφιγμένην ἔχει τὴν χεῖρα, ὁ δὲ πολλὰ ἡπλωμένην. Δείκνυσι δὲ ὁ Ἀπόστολος ὅτι οὐ μέγα ὄφελος ἀρετὴν μετιέναι δίχα τοῦ προσήκοντος τρόπου. Ἐπεὶ καὶ αἱ μωραὶ παρθένοι εἶχον μὲν ἔλαιον, ἀλλ' ἐπεὶ δαψιλὲς οὐκ εἶχον, τοῦ παντὸς ἐξέπεσον.

8. Ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ·

«Προϊστάσθω» δηλαδή. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ προστῆναι, ἂν μὴ μετὰ προθυμίας γίνηται. Προστασίαν δὲ νοοῦμεν ἢ τὴν ἀντίληψιν τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν καὶ τὸ τῶν τοιούτων ὑπερμαχεῖν· ἢ τὴν κυβέρνησιν καὶ ἡγεμονίαν τῶν ὑποτεταγμένων.

8. Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι.

«Ἐλεείτω». Ἱλαρότης δὲ ἡ χαρὰ καὶ φαιδρότης. «Ἐν ἱλαρό-» τητι», φησί, μὴ ἐν λύπῃ καὶ στυγνότητι· τίς γὰρ ἁμαρτημάτων ἄφεσιν κομιζόμενος κατηφιᾷ; τίς δὲ βασιλείαν οὐρανῶν λαμβάνων σκυθρωπάζει; Ἀλλὰ τίς ἡ διαφορὰ τοῦ μεταδιδόντος καὶ τοῦ ἐλεοῦντος; Μεταδιδόντα μὲν ἀνωτέρω νοοῦμεν τὸν δαπανῶντα εἰς τοὺς πένητας μὲν ὁμοπίστους δέ, καὶ ἕνεκα φιλαδελφίας. Ἐλεοῦντα δὲ νῦν τὸν ἐπὶ τοὺς ἄλλους πένητας ἀναλίσκοντα, καὶ ἕνεκα φιλανθρωπίας.

9. Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Ἔστω». Διδάσκων γὰρ πῶς ἂν τὰ εἰρημένα κατορθωθείη, ἐπήγαγε τὴν μητέρα πάντων τούτων, λέγω δὴ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην, ἣν καὶ ἀνυπόκριτον ἀπαιτεῖ· τουτέστιν ἐπαληθεύουσαν. Εἶτα διαιρῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἀγάπης καὶ συμφωνίας, φησίν·

9. Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν,

Σφόδρα μισοῦντες. Ἡ γὰρ «ἀπὸ» πρόθεσις παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ πολλάκις ἐπίτασιν εἰςάγει, ὡς ἐπὶ τῆς «ἀποκαραδοκίας» καὶ τοῦ «ἀπεκδέχεσθαι» καὶ τῆς «ἀπολυτρώσεως».

9. Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

Ἀδιαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως ἐχόμενοι τοῦ ἀγαθοῦ πράγματος. Χρὴ γὰρ μὴ μόνον σφόδρα μισεῖν τὸ πονηρόν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀγαπᾶν τὸ ἀγαθόν· τουτέστιν ἐνδιαθέτως καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν.

10. Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι·

Ἀδελφοί ἐστε κατὰ τὴν αὐτὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκην ἔχετε φιλαδελφίας. «Τῇ φιλαδελφίᾳ οὖν γί» νεσθε εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι»· τουτέστι θερμῶς καὶ διαπύρως φιλοῦντες. Ἐπίτασις γὰρ φιλίας ἡ στοργή, καὶ τῆς στοργῆς πάντως αὔξησις ἡ φιλοστοργία.

10. Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι·

«Διατελεῖτε» δηλονότι. «Προηγούμενοι» δὲ ἀντὶ τοῦ προλαμβάνοντες, νικῶντες· οὕτω γὰρ ἀγάπη γίνεται, καὶ γενομένη μένει. Τὰ μὲν οὖν πρότερον εἰρημένα γίνεται ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ὡς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται, ἡ δὲ ἀγάπη γίνεται ἀπὸ τῆς τιμῆς· ὥςπερ αὖ καὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τιμή.

11. Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί·

Πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην ἀφ' ὑμῶν σπουδὴν περὶ τὴν ἀγάπην, ἢ περὶ πάντα τὰ εὐάρεστα τῷ Θεῷ μὴ ὀκνηροὶ γίνεσθε.

11. Τῷ Πνεύματι ζέοντες·

Τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, τῷ ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἐγγινομένῳ ὑμῖν,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ζέοντες καὶ ἀνυπόστατοι (α) καὶ φοβεροὶ τοῖς δαίμοσι γινόμενοι. Ἢ καὶ ἄλλως· τῇ ψυχῇ διάπυροι περὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ· ἢ τῇ περὶ ταύτας προθυμίᾳ σφοδροί· ἢ πρὸς τὸ ἐν ἑκάστῳ χάρισμα ζέοντες καὶ διεγειρόμενοι· ὥςτε μὴ διὰ ψυχρότητος καὶ ῥᾳθυμίας ἀπολλύειν αὐτό.

11. Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες·

Διὰ τῶν εἰρημένων· οἱ γὰρ ταῦτα κατορθοῦντες τῷ Κυρίῳ δουλεύουσι καὶ τὸν Θεὸν θεραπεύουσιν.

12. Τῇ ἐλπίδι χαίροντες·

Χρὴ γὰρ τοὺς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντας χαίρειν τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων καὶ μενόντων αὐτοὺς ἀγαθῶν.

12. Τῇ θλίψει ὑπομένοντες·

Χρὴ γὰρ τοὺς τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων χαίροντας ὑπομένειν ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ ἵνα καρτερικοὶ καὶ δόκιμοι γένησθε καὶ πρὸ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καρπώσησθε τοῦτο.

13. Τῇ προςευχῇ προςκαρτεροῦντες·

Χρὴ γὰρ τοὺς τῇ θλίψει ὑπομένοντας τῇ προςευχῇ προςκαρτερεῖν, καὶ ταύτην λαμβάνειν σύμμαχον εἰς ἀνδρείαν καὶ ὑπομονήν.

13. Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες·

«Ἁγίους» ἐνταῦθα τοὺς ἐκλεκτοὺς λέγει, τοὺς διὰ Χριστὸν πάσχοντας. Κοινωνοί, φησί, γινόμενοι τῶν ἁγίων ἐν ταῖς σωματικαῖς χρείαις αὐτῶν. Ἐν τῷ εἰςφέρειν γὰρ αὐτοῖς τὰ χρειώδη κοινωνεῖτε τούτοις καὶ τῶν πόνων καὶ τῶν ἐπάθλων. Ὑμεῖς μὲν γὰρ αὐτοῖς χρήματα εἰςάγετε, αὐτοὶ δὲ ὑμῖν παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν, ὅπερ ἐστὶ κοινωνία καὶ ἐμπορία.

13. Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες.

Οὐκ εἶπεν ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ διώκοντες, παιδεύων μὴ ἀναμένειν πότε τις ἐπιξενωθῇ, ἀλλὰ ζητεῖν καὶ ἀνευρίσκειν τοὺς δεομένους ξεναγωγίας.

14. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε.

(α) Ἴσως «ἀνυπότακτοι» ἢ «ἀνυπόκριτοι».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Δείξας αὐτοὺς πῶς πρὸς ἀλλήλους διακεῖσθαι χρή, λοιπὸν ἐξάγει καὶ ἐπὶ τὴν ἔξω παράταξιν, κελεύων μὴ μόνον ἀμνησικακεῖν, [ἀλλὰ] (α) καὶ εὐφημεῖν τοὺς διώκοντας. Εἰπὼν δὲ δὶς τὸ «εὐλογεῖτε» καὶ διὰ τούτου τὴν ἐπίτασιν τῆς προτροπῆς ἐμφήνας, ἐπήγαγε· «καὶ μὴ καταρᾶσθε», ἵνα μὴ κἀκεῖνο καὶ τοῦτο ποιῶσιν, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο μόνον. Διπλοῦς γὰρ ἐνταῦθα ὁ μισθὸς ἐπί τε τῇ ὑπομονῇ ἐπί τε τῇ εὐφημίᾳ. Καταπλήξει δὲ καὶ τοὺς διώκοντας ἡ τοιαύτη φιλοσοφία καὶ ἢ μετριώτεροι γενήσονται ἢ τέλεον ἀποστήσονται.

15. Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.

«Χρὴ» δηλονότι. Τινὲς δὲ τὸ «χαίρειν» ἀντὶ τοῦ χαίρετε νενοήκασιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ «κλαίειν» ἀπαρέμφατον ἀντὶ προστακτικοῦ. Τὸ μὲν οὖν κλαίειν μετὰ κλαιόντων καὶ ἡ φύσις δίδωσιν· ἴδιον γὰρ αὐτοῖς ἡ συμπάθεια καὶ τὸ συναλγεῖν τοῖς ἐν συμφοραῖς. Τὸ (β) συγχαίρειν τοῖς εὐημεροῦσι καὶ κατορθοῦσι τοῦτο μέγα, καὶ γενναίας ψυχῆς δεόμενον, ὥστε μὴ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συγχαίρειν. Παρέπεται γὰρ τοῖς κατορθοῦσιν ἡ βασκανία, ὥςπερ καὶ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἡ συμπάθεια. Διὸ καὶ πρῶτον τέθεικε τὸ «συγχαίρειν», ὡς μεῖζον καὶ δυςκατόρθωτον. Συνήδου μέν, ἵνα καὶ τὴν χαρὰν τῶν χαιρόντων αὐξήσῃς καὶ σεαυτὸν δείξῃς φθόνου καθαρόν. Συνάλγει δέ, ἵνα καὶ τὴν λύπην τῶν λυπουμένων κουφίσῃς καὶ σεαυτὸν διδάξῃς ἐλεεῖν καὶ μαλάττεσθαι.

16. Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες·

Πολλὴν πάλιν περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης ποιεῖται τὴν σπουδήν· ὅθεν καὶ ἤρξατο μάλιστα τῆς παραινέσεως. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς φρονήματος μεστοὺς εἶναι καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως καὶ δι᾽ ἄλλα. Διὸ καὶ συνεχῶς ὑπορύττει τὸ νόσημα καὶ καταστέλλει τὴν φλεγμονήν. Τί δέ φησι; Παρεγένετό σοι πένης εἰς τὴν οἰκίαν; τὸ αὐτὸ φρόνει εἰς ἐκεῖνον, ὃ καὶ εἰς σεαυτόν· τουτέστι τὸ αὐτὸ λογίζου περὶ ἐκείνου, ὃ καὶ περὶ σεαυτοῦ. Εἰ μὲν μέγαν σεαυτὸν ὑπολαμβάνεις, μέγαν ὑπολάμβανε κἀκεῖνον, πρὸς τὸν ἴσον πλοῦτον τῆς αὐτῆς πίστεως ἀποβλέπων. Εἰ δ᾽ ἐκεῖνον μικρόν, καὶ σεαυτὸν ὁμοίως μικρόν.

(α) Ἡ παρενθεθειμένη λέξις οὐ κεῖται ἐν τῷ χειρογράφῳ. — (β) Ἀπαραίτητος ἐνταῦθα ἡ προςθήκη τοῦ «δέ», ἵνα ᾖ ὁ λόγος «τὸ μὲν οὖν κλαίειν. . ., τὸ δὲ συγχαίρειν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

16. Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες·

Μὴ ὑψηλοφρονοῦντες, μὴ ἐπαιρόμενοι.

16. Ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.

Τοῖς εὐκαταφρονήτοις συμπεριφερόμενοι καὶ εἰς τὴν τούτων εὐτέλειαν καταβαίνοντες.

16. Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ᾽ ἑαυτοῖς.

Μὴ λογίζεσθε ἑαυτοὺς φρονίμους καὶ αὐτάρκεις ἑαυτοῖς εἰς σύνεσιν (α). Οὐαὶ γάρ, φησίν, οἱ συνετοὶ παρ᾽ ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες (β). Οἱ τοιοῦτοι γάρ, αὐτάρεσκοι ὄντες, οὔτε διορθώσεως οὔτε συγγνώμης τεύξονται (γ).

17. Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες.

Εἰ γὰρ ἐκεῖνος κακὸν ἐποίησε, φεῦγε τὴν τούτου μίμησιν, καὶ μὴ τῇ αὐτῇ ὑποπέσῃς κατηγορίᾳ.

17. Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων (δ).

Ἐργαζόμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς διδασκαλίαν, καὶ ὥστε μηδενὶ δοῦναι πρόφασιν σκανδάλου.

18. Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες.

Καὶ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Καλῶς δὲ τὸ «εἰ δυνατόν»· ἔστι γὰρ ὅπου ἀδύνατον, ὡς ὅταν ὁ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀληθείας παραβλάπτηται λόγος. Τὸ «ἐξ ὑμῶν» δὲ ἀντὶ τοῦ ὅσον ἐξ ὑμῶν ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ νόμου τῆς εἰρήνης, ὅσον χρεωστεῖτε εἰσενεγκεῖν.

19. Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί·

(α) Κατὰ τὸ σολομώντειον «μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ». Παροιμ. γ΄, 7.—(β) Ἡσ. ε΄, 21. —(γ) Βασίλειος ὁ μέγ. πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα τίς ὁ λόγος, δι᾽ ὃν ὁ Παῦλος ὁτὲ μὲν λέγει «μὴ γίνεσθε ἄφρονες» (Ἐφ. ε΄, 17), ὁτὲ δὲ «μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ᾽ ἑαυ- » τοῖς», ἀποκρίνεται· «Ἄφρων μέν ἐστιν ὁ μὴ συνιεὶς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου· φρόνιμος » δὲ παρ᾽ ἑαυτῷ πᾶς ὁ λογισμοῖς ἰδίοις χρώμενος καὶ μὴ κατὰ πίστιν στοιχῶν τοῖς ῥή- » μασι τοῦ Θεοῦ». Ὅρ. κεφάλαια τῶν Ὅρων κατ᾽ ἐπιτομήν. Τόμ. Γ΄, σελ. 1256.—(δ) Καὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο προςείληφεν ὁ Ἀπόστολος ἐκ τῶν Παροιμιῶν γ΄, 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μὴ ἑαυτοῖς ἐπιτρέποντες τὴν ἐκδίκησιν, ἐφ' οἷς ἀδικεῖσθε παρά τινων.

19. Ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ·

Ἀλλὰ παραχωρεῖτε τῆς ἐκδικήσεως τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ, τῇ κρίσει τοῦ Κυρίου.

19. Γέγραπται γάρ· «Ἐμοὶ ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει » Κύριος» (α).

Ἐμοὶ προσήκει τὸ ἐκδικεῖν. Εἰ δ' ὑμεῖς ἐκδικεῖτε, ἐγὼ οὐ μόνον οὐκ ἐκδικήσω, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑμᾶς ὀργισθήσομαι. Ἐπαγαγὼν δὲ τὴν γραφικὴν μαρτυρίαν, καὶ ταύτῃ τὸν ἀδικούμενον παραμυθούμενος, ἀπήτησε μείζονα φιλοσοφίαν.

20. Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν δὲ διψᾷ, πότιζε αὐτόν·

Μὴ μόνον μὴ ἀμύνου τὸν ἐχθρόν σου, ἀλλὰ καὶ εὐεργέτει. Ἐπεὶ δὲ δυσχερὲς καὶ μέγα ἐπέταξεν, ἐπήγαγεν·

20. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Ταῦτα λέγει κἀκεῖνον καταστέλλων τῷ φόβῳ καὶ τοῦτον διεγείρων εἰς εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος τῇ ἐλπίδι τῆς θεηλάτου τιμωρίας. Διὸ καὶ ἐπεδαψιλεύσατο τῇ κολάσει κατάφλεξιν κεφαλῆς ἀπειλήσας. Ἐπεὶ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ὡς τὸ ἰδεῖν ἐχθρὸν κολαζόμενον, δίδωσι πρῶτον τὸ καταθύμιον, καὶ οὕτω τὸν ἰὸν τῆς ἀμύνης ἐξελών, τὰ ὑψηλότερα παραινεῖ λέγων·

21. Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Ἠρέμα πως ᾐνίξατο τὸ μὴ τοιαύτῃ γνώμῃ ψωμίζειν καὶ ποτίζειν (τὸ γὰρ ἔτι μνησικακεῖν ἡττᾶσθαι τοῦ κακοῦ ἐστιν), ἀλλὰ συμπαθεῖ προαιρέσει ψωμίζειν καὶ ποτίζειν τὸν πεινῶντα καὶ διψῶντα ἐχθρόν. Τοῦτο γὰρ νικῶντός ἐστιν ἐν τῇ ἀγαθοεργίᾳ τὴν κακουργίαν, καὶ ἐν τῇ εὐεργεσίᾳ τὴν ἄμυναν.

(α) Δευτερον. λϐ', 35.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

1. Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω·

Πᾶς ἄνθρωπος οἱοςδήποτε (πρὸς πιστοὺς ὁ λόγος) τοῖς ἐξουσιάζουσι καὶ ὑπερέχουσιν ἐν ἀρχαῖς καὶ ἡγεμονίαις χωρῶν καὶ πόλεων ὑποτασσέσθω, τὴν προςήκουσαν τιμὴν ἀπονέμοντες, καὶ τοὺς ἐπιβάλλοντας φόρους καταβάλλοντες, κἂν Ἕλληνες εἶεν. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι βλάβη τῆς εὐσεβείας, ἀλλ᾽ εὐταξία καὶ εὐνομία. Καὶ ὁ Χριστὸς γὰρ εἴρηκεν· «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (α).

1. Οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ (*)·

Οὐ περὶ τῶν καθέκαστον ἀρχόντων φησίν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἁπλῶς ἀρχῆς, καθ᾽ ἣν ὑπὸ τάξιν ἄγεται πάντα, καὶ τὸ μὲν ἄρχει, τὸ δὲ ἄρχεται. Διάφορος δὲ ἡ ἐξουσία· βασιλέως γὰρ πρὸς ὑπηκόους, καὶ δεσπότου πρὸς δοῦλον, καὶ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, καὶ πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ διδασκάλου πρὸς μαθητήν. Κἂν τοῖς ἀλόγοις δὲ ζῴοις τὴν ἀρχὴν εὕροι τις ἄν, καὶ τοῦτο διδάσκουσι μέλισσαι καὶ γέρανοι καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Λέγει γοῦν ὅτι αὐτὸ τὸ ἐξουσιάζειν καὶ τὸ ἄρχειν οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν, εἰμὴ ἀπὸ Θεοῦ. Κατὰ πρόνοιαν γὰρ δεδώρηται τοῦ μὴ συγχεῖσθαι πάντα καὶ ἀτακτεῖν.

1. Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.

Αἱ δὲ πανταχοῦ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ ἐτάχθησαν εὐταξίας ἕνεκεν.

2. Ὥςτε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν·

Ἀπὸ συλλογισμοῦ συμπείθει τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἦσαν γάρ τινες λέγοντες μὴ δεῖν ὅλως πειθαρχεῖν ἄρχουσιν ἀπίστοις πιστούς, μὴ διακρίνοντες ὅτι περὶ μόνης πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀντιτάττεσθαι χρή, τἆλλα δὲ πάντα πείθεσθαί τε καὶ ὑποτάττεσθαι καὶ μὴ περιττοὺς ἀναδέχεσθαι πολέμους, μηδ᾽ ἐγκαλεῖσθαι τὴν τῆς εὐταξίας ἀνατροπήν.

(α) Μάρκ. ιβ', 17.— (*) Ἐν ἄλλ. ὑπὸ τοῦ...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

2. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται.

Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, τῇ διαταξάσῃ τὰς ἐξουσίας, ὡς προείρηται, ἑαυτοῖς ἐπισπάσονται κρίμα, τὸν τῆς ἀρχῆς δοτῆρα καὶ τῆς ὑποταγῆς νομοθέτην παροξύνοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγε τούτους φοβῶν καὶ τοὺς ἄρχοντας θεραπεύων καὶ ἠρέμα ἐπισπώμενος, καὶ τοὺς ἐγκαλοῦντας τοῖς Ἀποστόλοις ἀνατροπὴν τῆς εὐταξίας ἐπιστομίζων.

3. Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσι φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν.

Μετὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ ἀπὸ λογισμῶν πείθει, λέγων ὅτι οἱ ἄρχοντες οὐκ εἰσι φόβος τοῖς ἀνθρώποις ἕνεκεν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλ' ἕνεκεν τῶν κακῶν. Ὥςτε οὐ χρὴ τούτοις διὰ τὴν ἀρχὴν ἀπεχθάνεσθαι, εἰ μὴ καὶ προςαποδέχεσθαι διὰ τοῦτο.

3. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει,

Θέλεις ἤπιόν σοι εἶναι τὸν ἄρχοντα; τὸ ἀγαθὸν ἐργάζου.

3. Καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς.

Οὐ μόνον οὐ φοβήσει, ἀλλὰ καὶ ἐπαινέσει σε.

4. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν(*) εἰς τὸ ἀγαθόν.

Τῷ θείῳ γὰρ βουλήματι ὑπηρετῶν, ἐν οἷς ἐπαινεῖ μὲν τοὺς ἀγαθούς, κολάζει δὲ τοὺς πονηρούς, ἔστι σοι Θεοῦ διάκονος εἰς τὸ ἀγαθοεργεῖν σε. Ἢ γὰρ φοβούμενος αὐτόν, κολάζοντα τοὺς πονηρούς, ἢ ἀποδεχόμενος, ἐπαινοῦντα τοὺς ἀγαθούς, ἀγαθοποιήσεις.

4. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ·

Οὐκ ἄρ' ὁ ἄρχων ποιεῖ τὸν φόβον, ἀλλ' ἡ κακουργία.

4. Οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ.

Ἀλλ' εἰς κόλασιν τῶν κακουργούντων· ἐξιφηφόρουν γὰρ οἱ ἄρχοντες.

(*) Ἐν ἄλλ. *ἔστι σοι*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξηγήσει «ἔστι σοι Θεοῦ διά»κονος» γράφει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

4. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν,

Εἰς τὸ κολάζειν τοὺς ἁμαρτάνοντας.

4. Ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι.

Ἔκδικος εἰς τιμωρίαν.

5. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

Διότι ἔκδικός ἐστιν εἰς ὀργήν, ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι αὐτῷ, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ὀργιζομένου τοῖς τῇ διαταγῇ αὐτοῦ ἀνθεστηκόσιν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, ἵνα μὴ ἀσυνείδητος δόξῃς καὶ ἀγνώμων πρὸς τὸν εὐεργέτην· εὐηργέτησε γὰρ ὁ ἄρχων συνεργῶν εἰς τὸ ἀγαθόν, ὡς προείρηται, καὶ φυλάττων ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ τὰς διαφορὰς λύων, καὶ εὐνομίαν χαριζόμενος καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

6. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε·

Διότι εὐεργετεῖσθε ὑπ' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο καὶ φόρους παρέχετε μισθὸν προνοίας καὶ κηδεμονίας· ὥστε καὶ ἡ δασμοφορία τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀρχόντων ἀπόδειξίς ἐστιν.

6. Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν,

Ὑπηρέται, διάκονοι. Πολλάκις δὲ τοῦτο λέγει πληροφορῶν ὅτι θέλημα Θεοῦ τὸ πείθεσθαι τοῖς ἄρχουσιν.

6. Εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.

Εἰς τὸ φροντίζειν τῶν ἀρχομένων καὶ πᾶσαν ἐπινοεῖν αὐτοῖς ἀσφάλειαν. Διπλῆς οὖν τιμῆς ἄξιοι, καὶ ὡς κηδεμόνες καὶ ὡς παρὰ Θεοῦ δεδομένοι, ὅσον ἐπὶ εὐταξίᾳ καὶ ὠφελείᾳ τῶν ὑπηκόων.

7. Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς. Τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμήν, τὴν τιμήν.

Ἀπόδοτε τῷ μὲν τὸν φόρον χρεωστουμένῳ, τὸν φόρον· τῷ δὲ τὸ τέλος, τὸ τέλος καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως. Πανταχοῦ γὰρ ἐξακούεται τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«χρεωστουμένῳ»· περὶ ὀφειλῆς γὰρ ὁ λόγος. Νοεῖται δὲ «φόρος» μὲν ἡ ὑπὲρ τῆς γῆς εἰςφορά, «τέλος» δὲ ἡ ὑπὲρ τῆς ἐμπορίας συντέλεια, «φόβος» δὲ ἡ αἰδὼς καὶ ὑποστολή, ἥτις ὀφείλεται καὶ αὕτη, ὡς χρέος, τοῖς ἄρχουσιν, ὥςπερ καὶ ἡ τιμή (α).

8. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους·

Πάλιν ἐπὶ τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν καταφεύγει καὶ διδάσκαλον τῶν εἰρημένων καὶ ποιητικὴν ἀρετῆς ἁπάσης· λέγω δὴ τὴν ἀγάπην, ἣν καὶ χρέος καλεῖ, καὶ ἣν ἀεὶ μὲν χρεωστεῖσθαι βούλεται, ἀεὶ δὲ ἀποδίδοσθαι, καὶ μηδέποτε πληροῦσθαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ φύσις τοῦ χρέους ταύτης. Εἶτα λέγει καὶ τί τὸ κέρδος αὐτῆς·

8. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε.

Τὸν κελεύοντα ἀγαπᾶν τὸν πλησίον. Ὁ δὲ νόμον πληρῶν, ὀφειλὴν πληροῖ. Χρέος ἄρα καὶ οὐ χάρις τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

9. Τὸ γὰρ «οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευ-»δομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις» καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ «ἀγαπήσεις »τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν» (β).

Οὐκ εἶπεν ὅτι πληροῦται ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι «ἀνακεφαλαιοῦται»· τουτέστι συντόμως πληροῦται. Τὰ γὰρ διὰ τῶν πολλῶν ἐντολῶν εἰρημένα, καθάπερ τις ἀνακεφαλαίωσις, ἤτοι σύντομος περίληψις, ἐν τῷ τὸν πλησίον ἀγαπᾶν περιέχεται, καὶ τὸ πᾶν ἔργον τῶν ἐντολῶν

(α) Παραδραμεῖν ἴσως οὐκ ἄξιον ὅσα ὁ βαθυνούστατος Φώτιος εἴρηκεν (Ἐν Ἀμφιλοχ. Ἐρωτ. ΡΟΘ', Τόμ. Α', σελ. 881) ἑρμηνεύων τὰ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου «ὑποτάγητε »πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἐλεύθεροι» (Α' Πέτρ. β', 13), πολλὴν ἔχοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐνταῦθα ῥητόν. «Ἵνα μή τις λέγῃ εἰ γεγό»ναμεν ἐλεύθεροι, πῶς πάλιν ὑποτάττεις τοῖς ἐγκοσμίοις ἄρχουσιν ἡμᾶς; . . . Πῶς δὲ »καὶ ἄλλως οὐ σωτήριον ἐκουσιότητι γνώμης τὴν ἐν Πολιτείᾳ τάξιν διαφυλάττειν καὶ »τὸ κατ' ἀξίαν νέμειν τοῖς ὑπερέχουσιν; Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι ἐλευθέρας τε »φέρουσιν ἐκ πάσης ἀταξίας καὶ στάσεως τὰς ψυχάς, καὶ τῆς θεόθεν δεδομένης ἡμῖν »ἐλευθερίας ἄξιοι πᾶσιν ἐπιδείκνυνται. Οἱ δὲ γνώμῃ μὲν μοχθηρᾷ, τόλμῃ δὲ πονηρᾷ »καὶ ταραχαῖς χαιρούσῃ τὴν ἐλευθερίαν ἐπιφημίζοντες, καὶ διὰ τοῦτο στάσει τὴν εὐνο»μίαν λύοντες, οὗτοι προκάλυμμα πονηρίας καὶ αὐθαδείας τὴν ἐλευθερίαν προβαλλόμε»νοι, δοῦλοι μέν εἰσιν ἀλογίστων παθῶν, δοῦλοι δὲ ταραχῆς καὶ θορύβων καὶ τῆς ἐλευ»θερίας κατήγοροι, καὶ διὰ τοῦτο ταύτης ἀνάξιοι». — (β) Ἔξοδ. κ', 13-16. Λευϊτ. ιθ', 18. Ματθ. ιθ', 18. 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

συντόμως ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ πλησίον ἀπαρτίζεται. Πάσης γὰρ ἀρετῆς ἀρχὴ καὶ τέλος ἡ ἀγάπη. Καὶ ὁ ταύτην πληρῶν πᾶσαν ἐντολὴν κεφαλαιωδῶς πληροῖ. Ἀγάπην δὲ λέγει τὴν ἐπιτεταμένην, ὡς ἀγαπᾷ τις ἑαυτόν.

10. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐ κατεργάζεται.

Εἰ γὰρ οὐ βλάψει τις ἑαυτόν, πάντως οὐδὲ τὸν ὡς ἑαυτὸν ἀγαπώμενον.

10. Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη.

Ὡς ἔχουσα καὶ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐργασίαν, καὶ τῶν κακῶν τὴν ἀποχήν, ὑπὲρ ὧν πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ τοῦ νόμου νενομοθέτηνται. Ἐπεὶ δὲ πάντα ὅσα ἐχρῆν ἐπέταξεν, ὠθεῖ πάντας αὐτοὺς εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν ἀπὸ τοῦ κατεπείγοντος· λέγει γάρ·

11. Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρόν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι·

Καθάπερ Κορινθίοις ἔγραφεν ὅτι «ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοι-» πόν ἐστι» (α)· καὶ Ἑβραίοις πάλιν ὅτι «μικρὸν ὅσον ὅσον ὁ ἐρχόμε-» νος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ» (β)· οὕτω καὶ νῦν φησιν ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἀναστῆναι. Καὶ ἐκεῖ μὲν τοὺς πονουμένους ὑποστηρίζων καὶ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρασμῶν παραμυθούμενος, τὰ ῥηθέντα ἔλεγεν. Ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἐν τῇ ῥᾳθυμίᾳ καθεύδοντας διεγείρων, φησὶν ὅτι «καὶ τοῦτο εἰδότες» διατελεῖτε· λέγω δὴ τὸν καιρὸν τὸν ἐφεστῶτα, ὅτι καιρὸς ἡμᾶς ἤδη ἐκ τῆς ἀμελείας ἀναστῆναι, καιρὸς ἐγρηγόρσεως.

11. Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς πίστεως εἶναι σπουδαιοτέρους, ἀκμάζοντος αὐτοῖς τοῦ πόθου, προελθόντος δὲ τοῦ χρόνου μαρανθῆναι τὴν σπουδήν, φησίν, ὅτι τοὐναντίον χρὴ ποιεῖν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ὁ βασιλεὺς ἐγγίζῃ, τοσούτῳ μᾶλλον προσήκει παρασκευάζεσθαι· καὶ ᾧ μᾶλλον ἐγγὺς τὸ βραβεῖον, τοσούτῳ πλέον διεγείρεσθαι πρὸς τὸν ἀγῶνα. «Σωτηρίαν» δὲ λέγει τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων ταύτην οὕτω προσαγορεύων.

(α) Α' Κορινθ. ζ', 29. — (β) Ἑβρ. ι', 37.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

12. Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν.

«Νύκτα» μὲν τὸν παρόντα βίον καλεῖ διὰ τὸ κατακεχυμένον αὐτοῦ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τὸ ὀνειρῶδες αὐτοῦ καὶ φαντασιῶδες καὶ ἀπατηλόν. «Ἡμέραν» δὲ τὸν μέλλοντα, διὰ τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ καὶ φανερωτικὸν τῶν κεκρυμμένων. Εἰ οὖν προέκοψε μὲν ὁ παρὼν βίος, τουτέστιν ἐγγὺς τοῦ τέλους ἐγένετο, ἤγγικε δὲ ὁ μέλλων, τὰ τοῦ ἐγγίσαντος διαπραττώμεθα, καὶ πρὸς τοῦτον παρασκευαζώμεθα.

12. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.

«Ἔργα μὲν τοῦ σκότους» ἤτοι νυκτός, πᾶσα πρᾶξις αἰσχύνην ἐπάγουσα καὶ λήθης ἄξια· τοιαύτη δέ ἐστι πᾶσα ἁμαρτία. «Ὅπλα δὲ »τοῦ φωτὸς» ἤγουν ἡμέρα, πᾶσα ἀρετή, ὁπλίζουσα μὲν ἐνταῦθα καὶ περιφράττουσα, καὶ φοβερὸν ποιοῦσα τοῖς δαίμοσι, φαιδρύνουσα δὲ ἐκεῖ καὶ λαμπρύνουσα.

13. Ὡς ἐν ἡμέρᾳ, εὐσχημόνως περιπατήσωμεν·

Ὡς πολλῶν ἡμᾶς ὁρώντων, ἀμέμπτως πολιτευσώμεθα, ἔργα φωτὸς ἄξια καὶ μὴ σκότους ἐπιδεικνύμενοι.

13. Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις,

«Ἐμπεριπατήσωμεν» δηλονότι· μὴ ἐν τούτοις πολιτευσώμεθα. Ἔστι δὲ κῶμος συμπόσιον μετὰ καὶ αἰσχρῶν ᾀσμάτων. Ὅρα δὲ τὴν τάξιν· κωμάζων μὲν γάρ τις μεθύει, μεθύων δὲ κοιτάζεται, κοιταζόμενος δὲ ἀσελγαίνει, τοῦ οἴνου τοῦτον τῇ πλησμονῇ πυρπολοῦντος καὶ διερεθίζοντος. Ἢ καὶ ἄλλως· τοῦ κώμου μὲν ἑφερμηνευτικὴ ἡ μέθη, τῆς κοίτης δὲ ἡ ἀσέλγεια (α).

13. Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ·

Ἐκ τῶν εἰρημένων γὰρ ἔριδες καὶ φθόνοι γεννῶνται, ἀφ' ὧν πάλιν οἰκιῶν ἀνατροπαὶ καὶ δεινὰ μυρία.

(α) Οὕτω καὶ ὁ Θεολ. Γρηγόριος (Λόγ. ΛΗ', εἰς τὰ Θεοφ. Τόμ. Β', σελ. [illegible]): «Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, οἷς κοίτας καὶ ἀσελγείας οἶδα συνεζευγμένας».

14. Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν (*),

Ἀποδύσας τῶν σκοτεινῶν καὶ πονηρῶν ἱματίων, ἐνδύει καινοπρεπῶς· αὐτὸν γὰρ τὸν Χριστόν, αὐτὸν τὸν Δεσπότην, δίδωσιν ἡμῖν ἱμάτιον. Ἔνδυσις δὲ αὐτοῦ τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν αὐτὸν φαίνεσθαι. Ὅ τε γὰρ ἐνδυσάμενος ἐν τῷ ἱματίῳ ἐστί, καὶ τὸ ἱμάτιον ἐπὶ τῷ ἐνδυσαμένῳ φαίνεται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ἐν τοῖς θελήμασιν αὐτοῦ μένωμεν καὶ ἐφ' ἡμῖν φαίνωνται χαρακτῆρες αὐτοῦ καὶ ὁμοιώσεις.

14. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν (**).

Ὥσπερ οὐ τὸ πίνειν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ τὸ μεθύειν· οὐδὲ τὸ γαμεῖν, ἀλλὰ τὸ ἀσελγαίνειν· οὕτως οὐδὲ τὸ προνοεῖν τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸ εἰς ἐπιθυμίαν· ἤγουν εἰς τὸ τὴν χρείαν ὑπερβαίνειν. Ἐπιθυμίας γὰρ νῦν λέγει τὰς περιττάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1. Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προςλαμβάνεσθε,

Τινὲς μὲν τῶν πεπιστευκότων ἐξ Ἰουδαίων καὶ μετὰ τὴν πίστιν, οὔπω θαρροῦντες ἀποστῆναι τέλεον τοῦ νόμου, βρωμάτων τινῶν ἀπείχοντο. Ὥστε δὲ μὴ ἐν τῷ ἀπέχεσθαι χοιρείων κρεῶν καὶ τοιούτων ἄλλων γίνεσθαι αὐτοὺς καταφώρους, λάχανα ἤσθιον, ἵνα δοκῶσιν ἐγκράτειαν ἀσκεῖν, ἀλλὰ μὴ παρατηρεῖν βρωματικὴν μετάληψιν. Τινὲς δὲ πάλιν, οἱ τελειότεροι τούτων, ὠνειδίζοντο, καὶ ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς ἀσθένειαν πίστεως, φορτικοὶ τούτοις ἐγίνοντο, καὶ εἰς ἀθυμίαν ἐνέβαλλον (α). Δεδιὼς οὖν ὁ Ἀπόστολος μὴ βαρυνθέντες τῇ λύπῃ παν-

(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων ἔχουσιν «Ἰησοῦν Χριστόν». — (**) Ἐν ἄλλ. «ἐπιθυμίας». Ἀλλὰ καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξηγήσει γράφει «ἐπιθυμίας νῦν λέγει» κἑξ. — (α) Θεοφύλ. ἐν λ. «Εἶτα ὥςτε μὴ εὐφώρατοι καταστῆναι ὡς τῶν χοιρείων »μόνων ἀπεχόμενοι, πάντων ἁπλῶς ἀπείχοντο κρεῶν καὶ λάχανα ἤσθιον. Ἕτεροι πά»λιν ἦσαν τελειότεροι, οἵ, μηδὲν παρατηροῦντες, ὠνείδιζον τοῖς παρατηροῦσιν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τελῶς ἀποφοιτήσωσι τῆς πίστεως, δοκεῖ μὲν ἐπιτιμᾶν τοῖς ὀνειδίζουσι, πλήττει δὲ μᾶλλον ἐκείνους ἀνεπαχθῶς, ἀσθενεῖς αὐτοὺς ὀνομάζων, καὶ λεληθότως τὸ τῆς διορθώσεως ἐνίησι φάρμακον. Λέγει τοίνυν πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους, ὅτι τὸν ἐν τῇ πίστει ἀσθενοῦντα, τὸν δειλιῶντα καὶ διστάζοντα, οἰκειοῦσθε καὶ μὴ ἀποστρέφεσθε.

1. Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν·

Μὴ οὕτω δὲ προςλαμβάνεσθε αὐτὸν ὥςτε καὶ ὑμᾶς διακρίνεσθαι τοῖς διαλογισμοῖς· τουτέστιν ὥςτε συμμετέχειν τῆς ἐν τῷ διστάζειν λύμης. Καὶ τοῦτο δὲ κατηγορία τῶν ὀνειδιζομένων.

2. Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα,

Οὗτος μὲν ὑγιαίνων τῇ πίστει, πιστεύει καὶ θαρρεῖ φαγεῖν πάντα τὰ βρώματα, μὴ δεδουλωμένος ἔτι τῷ νόμῳ.

2. Ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.

Ὥςπερ ἐκεῖνον ἀνεκήρυξεν ἀπὸ τῆς δυνάμεως· οὕτω καὶ τοῦτον ἤλεγξεν, εἰς ἐπικάλυμμα τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀσθενείας τὰ λάχανα ἐσθίοντα.

3. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω·

Ὁ ἐσθίων πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ μὴ φαυλιζέτω τὸν μὴ ποιοῦντα τοῦτο, ὡς ἀτελῆ τῇ πίστει καὶ ἔτι ἰουδαΐζοντα.

3. Καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω·

Μὴ κατακρινέτω, ὡς λαίμαργον καὶ παράνομον.

3. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προςελάβετο.

Ἐλευθερώσας τῶν νομικῶν παρατηρήσεων. Εἶτα πάλιν τρέπει τὸν λόγον πρὸς τὸν ἰσχυρόν·

4. Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;

Τὸν τοῦ Θεοῦ. Δοκεῖ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ ἀγανάκτησις πρὸς τὸν ἰσχυρὸν εἶναι, καθάπτεται δὲ μᾶλλον τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐπήγαγε γάρ·

4. Τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πρὸς τὸν ἴδιον Δεσπότην ὁρᾷ ἡ στάσις ἢ πτῶσις αὐτοῦ. Καὶ οὐ σοί, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα διαφέρει. Νῦν μὲν οὖν ἀμφίβολον αὐτὸν εἰςάγει· προϊὼν δέ, ἀσθενῆ καὶ σεσαλευμένον.

4. Σταθήσεται δέ· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι αὐτόν.

Εἰπὼν μὲν ὅτι «σταθήσεται» ἔδειξεν αὐτὸν σεσαλευμένον, ὡς προείρηται. Τῇ τοῦ Θεοῦ δὲ δυνάμει ἀναθεὶς τὴν στάσιν καὶ ἑδραίωσιν αὐτοῦ, ἐνέφηνεν αὐτὸν πολλῆς ἐπιμελείας δεόμενον.

5. Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν,

«Ἐσθίειν» δηλονότι· περὶ τούτου γὰρ ὁ λόγος. Ἐντεῦθεν δὲ εἰς τὸν περὶ νηστείας ἐνέβαλε λόγον. Καὶ ἐπειδὴ οἱ μὲν τῶν πιστευσάντων ἡμέραν μίαν νηστεύοντες, ἐν τῇ μετὰ ταύτην ἤσθιον (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ «ἡμέραν παρ' ἡμέραν»), οἱ δὲ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν ἤσθιον, καὶ συνέβαινέ τινας τῶν παρ' ἡμέραν ἐσθιόντων κατακρίνειν τοὺς μηδόλως νηστεύοντας, ἀποτρέπει τὸ κατακρίνειν, λέγων, ὅτι ἄλλος μὲν κρίνει καὶ προαιρεῖται ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐσθίειν·

5. Ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν.

Ἄλλος δὲ προαιρεῖται καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐσθίειν.

5. Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω.

Καὶ ὁ νηστεύσας, ὡς εἴρηται, καὶ ὁ μὴ νηστεύσας ἀναπαυέσθω ἐν τῇ ἰδίᾳ προαιρέσει. Πεπείσθω ἐν αὐτῇ ὡς καλῶς προελόμενος εἴτε τοῦτο εἴτε ἐκεῖνο. Μόνον εἰ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ οὗτος κἀκεῖνος. Ὁ μέν, ὡς παρέχοντι δύναμιν εἰς τὸ νηστεύειν· ὁ δέ, ὡς χορηγοῦντι καθ' ἡμέραν τροφὴν εἰς σύστασιν τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς καιρίοις τὸ νηστεύειν διὰ τὸν καιρόν· ἔτι γὰρ νεοπαγεῖς ἦσαν εἰς τὴν πίστιν. Ἐν ἄλλοις δὲ καὶ ἐπιτρέπει (α) τοῦτο, καὶ ἐπιτείνει διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τελειοτέρους.

6. Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ φρονεῖ·

Ὁ αἱρούμενος ἑκάστην ἡμέραν ἐσθίειν διὰ τὸν Κύριον αἱρεῖται

(α) Γραπτέον ἴσως «ἀποτρέπει», ἵνα εἴη ὁ νοῦς· «ἐν ἄλλοις δὲ (ὡς ἐν τῇ πρὸς Κολασσ. 6', 16) *ἀποτρέπει* τοῦτο (δηλ. τὸ ἐσθίειν ἀπαρατηρήτως), καὶ ἐπιτείνει» (δηλ. τὸ νηστεύειν).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦτο καὶ κατὰ Θεὸν ἐσθίει ἵνα τῇ μεταλήψει ῥωννύμενος εὐτονῇ πρὸς τὰς πνευματικὰς διακονίας.

6. Καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ οὐ φρονεῖ.

Καὶ ὁ μὴ αἱρούμενος ἑκάστην ἡμέραν ἐσθίειν διὰ τὸν Κύριον οὐχ αἱρεῖται, ἵνα διὰ νηστείας ὑποτάσσων τὰ πάθη εὐαρεστῇ αὐτῷ.

6. Καὶ ὁ ἐσθίων Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει· καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

Ἀνακεφαλαιοῦται τὰ προειρημένα, καὶ ἐπιβεβαιοῖ ταῦτα, λέγων ὅτι καὶ ὁ μὴ νηστεύων διὰ τὸν Κύριον τοῦτο ποιεῖ· εὐχαριστεῖ γὰρ αὐτῷ, ὡς προδιείληπται. Νηστεύοντας δὲ καὶ μὴ νηστεύοντας λέγει τοὺς κατὰ Θεὸν ζῶντας, οὐ μὴν τοὺς μὴ κατὰ Θεὸν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ποιοῦντας· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὐκ εὐχαριστοῦσιν.

7. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει.

Τοιοῦτός ἐστιν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου· ὅτι οὐκ ἐσμεν ἐλεύθεροι, ἀλλὰ Δεσπότην ἔχομεν τὸν Θεόν, ᾧ ἀνήκει προηγουμένως καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν καὶ ὁ θάνατος. Ζῶντες μὲν γὰρ θεοφιλῶς πλοῦτος αὐτῷ γινόμεθα· ἀποθνήσκοντες δὲ ψυχικῶς, ζημία. Λοιπὸν οὖν αὐτῷ μέλει πλέον ἡμῶν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Καὶ εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, μὴ προφάσει διορθώσεως πλῆττε τὸν ἀδελφὸν ἐν τῷ κατακρίνειν, ἀλλ᾽ ἄφες αὐτὸν εἰς τὸν Δεσπότην, οὗ δοῦλός ἐστιν. Δυνατὸς γάρ ἐστιν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ὥσπερ τὸν σαλευόμενον τῇ πίστει στῆσαι, οὕτω καὶ τὸν ἀσθενῆ πρὸς νηστείαν ῥῶσαι. Λέγει τοιγαροῦν, ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ προηγουμένως, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· ὁ Θεὸς γὰρ κατὰ πρῶτον λόγον ζημιοῦται ὡς Δεσπότης τῷ θανάτῳ τοῦ δούλου.

8. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν·

«Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν», τῷ Κυρίῳ διαφέρει προηγουμένως καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν καὶ ὁ θάνατος, ὡς Δεσπότῃ.

8. Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

Τὰ διὰ πλειόνων ῥηθέντα συνεπέρανε καὶ ἀνεκεφαλαιώσατο. Καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ζῶντες γάρ, φησί, καὶ ἀποθνήσκοντες, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. Καὶ αὐτὸς ἡμῶν φροντιεῖ, ὥςτε καλῶς ζῆσαι, καὶ μὴ κακῶς ἀποθανεῖν. Εἶτα καὶ ἕτερον σημεῖον ποιεῖται μέγιστον τῆς πολλῆς αὐτοῦ περὶ τοὺς πιστοὺς προνοίας.

9. Εἰς τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς (*) ἀπέθανε (**) καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

Εἰ γὰρ μὴ τοσαύτην ἡμῶν ἐποιεῖτο πρόνοιαν, οὐκ ἂν περὶ ἡμῶν ἀπέθανεν· οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο ῥᾳδίως προέσθαι τούτοις, ὑπὲρ ὧν τὸ οἰκεῖον αἷμα ἐξέχεε, καὶ τοσαύτην τιμὴν κατεβάλετο. Καὶ εἰ νεκρῶν γινομένων ἡμῶν προνοεῖται, πρόδηλον ὅτι καὶ ζώντων. Ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος οὐ τοσοῦτον ἐπέχων τοὺς κατακρίνοντας, ὅσον ἐντρέπων τοὺς ὀνειδιζομένους καὶ καταισχύνων τοὺς ἀντεχομένους ἔτι τοῦ νόμου· ὅτι ἀγνωμονοῦντες περὶ τὸν ὄντως εὐεργετήσαντα, παλινδρομοῦσιν ἐπὶ τὸν νόμον, οὗτινος οὐδὲν ἀπώναντο. Ἱκανῶς δὲ αὐτῶν καθαψάμενος πάλιν ἀνίησι λέγων·

10. Σὺ τί κρίνεις (***) τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου;

Πρὸς ἀμφοτέρους ὁ λόγος, τόν τε ἀντεχόμενον ἔτι τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο κατακρίνοντα τοὺς ἐσθίοντας πάντας, καὶ πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τῇ πίστει, καὶ διὰ τοῦτο ἐξουθενοῦντα τοὺς μὴ πάντα ἀπαρατηρήτως ἐσθίοντας. Καὶ πρῶτον μὲν τῷ ὀνόματι τοῦ «ἀδελφοῦ» πειρᾶται λύειν αὐτοῖς τὴν φιλονικίαν. Εἶτα καὶ τῇ μνήμῃ τῆς μελλούσης φοβερᾶς κρίσεως· ἐπήγαγε γάρ·

10. Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ.

Ἐνταῦθα μάλιστα κατασείει τὴν διάνοιαν τοῦ ἔτι ἰουδαΐζοντος, ὡς τοῦ Χριστοῦ κρῖναι μέλλοντος, οὗ τὴν χάριν ἀθετῶν, προσφεύγει τῷ νόμῳ. Εἰσάγει δὲ καὶ τὸν Προφήτην μαρτυροῦντα τῷ Χριστῷ τὴν πάντων ὑποταγήν.

11. Γέγραπται γάρ·

Ἐν βίβλῳ Ἡσαΐου.

(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων «Χριστὸς» ἄνευ τοῦ ἄρθρου. — (**) Ὁμ. «καὶ »ἀπέθανε». — (***) Ὁμ. «Σὺ δὲ τί κρίνεις;»

11. «Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ»,

Τὸ «ζῶ ἐγὼ» καὶ τὸ «ζῇ Κύριος» ἀντὶ ὅρκου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐτίθετο· ὅτι ἐμὲ προςκυνήσει πᾶς.

11. «Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ» (α)·

Ἐξαγορεύσει, λόγους ὑφέξει τῶν πεπραγμένων.

12. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ.

Λοιπὸν οὖν ἑαυτῷ πρόςεχε. Μὴ φιλονικείτω (β) τῷ ἀδελφῷ, ὃν κρῖναι μέλλει Χριστός· τοῦτον γὰρ νῦν λέγει «Θεόν».

13. Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν·

Μὴ κατακρίνωμεν, ἀλλὰ ἀδελφικῶς καὶ φιλανθρώπως διορθώμεθα.

13. Ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον,

Τοῦτο προκρίνατε, τοῦτο θελήσατε.

13. Τὸ μὴ τιθέναι πρόςκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον·

Ἵνα μήτε ὁ τέλειος σκανδαλίζηται ἐπὶ τῇ τῶν βρωμάτων παρατηρήσει, μήτε ὁ ἀτελὴς προςκόπτῃ ἐπὶ τῇ σφοδρᾷ ἐπιπλήξει.

14. Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ.

Τὸ «ἐν Κυρίῳ» ἀντὶ τοῦ παρὰ Κυρίου μαθὼν καὶ πεισθείς, τὸ «οὐδὲν» (γ) βρῶμα κοινὸν ἔστι δι' αὐτοῦ»· τουτέστιν οὐδὲν ἀκάθαρτόν ἐστι τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἢ «δι' αὐτοῦ» τοῦ Κυρίου κτισθέν. «Καὶ »εἶδε γάρ, φησίν, ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν» (δ).

14. Εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι ἐκείνῳ κοινόν.

Ἀλλὰ τῷ λογιζομένῳ εἶναί τι ἀκάθαρτον βρῶμα, ἐκείνῳ μόνῳ

(α) Ἡσ. με', 23. — (β) Ἢ γραπτέον «φιλονίκει» κατὰ τὸ ἀμέσως προηγούμενον «πρόςεχε»· ἤ, μενούσης τῆς γραφῆς «φιλονικείτω», νοητέον τὸ «ἕκαστος». — (γ) Γραπτέον ἴσως «ὅτι οὐδέν». — (δ) Γέν. α', 31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐστὶ τοῦτο ἀκάθαρτον διὰ τὸ λογισθῆναι τοιοῦτον, καὶ οὐ διὰ τὴν οἰκείαν φύσιν.

15. Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς·

«Εἰ δὲ διὰ βρῶμα» ἐσθιόμενον μὲν παρὰ σοῦ, ἀκάθαρτον δὲ τῷ ἀτελεῖ λογιζόμενον, λυπεῖται ὁ ἀδελφός σου ὁ ἀτελής, οὐκέτι ἐν ἀγάπῃ πολιτεύῃ. Χρὴ γὰρ καὶ συγκαταβαίνειν δι᾽ἀγάπην τοῖς ἀσθενέσιν, ἔνθα μὴ περί τι καίριον ἡ ζημία, καὶ πρὸς καιρὸν οἰκονομικῶς ἀπέχεσθαι τοῦ σκανδαλίζοντος πράγματος, καὶ τῇ ἀγάπῃ μᾶλλον ἐφέλκεσθαι ἢ τῇ ἀκριβείᾳ λύειν ταύτην. Διὸ καὶ ἐπήγαγε·

15. Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανεν.

Ὁ μὲν Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ· σὺ δὲ οὐδὲ βρώματος ἀποχῇ πραγματεύῃ τούτου τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ τῷ ἐσθίειν ἀπόλλυς αὐτὸν καὶ ποιεῖς ἀποσχίζεσθαι σκανδαλιζόμενον, καὶ διὰ μικρὸν ἀνατρέπεις ἐν τοῖς μείζοσιν. Μὴ τοίνυν τὸν οὕτω περισπούδαστον τῷ Χριστῷ, οὕτως εὐκαταφρόνητόν σοι λογίζου.

16. Μὴ βλασφημείσθω οὖν ἡμῶν τὸ ἀγαθόν.

«Ἀγαθὸν ἡμῶν» ἐνταῦθα τὴν πίστιν καλεῖ καὶ τὴν ἀπηρτισμένην εὐσέβειαν. Ὅταν γὰρ φιλονικῇς καὶ μάχῃ καὶ λυπῇς καὶ σχίζῃς τὴν Ἐκκλησίαν, τότε οὐ μόνον οὐκ ὠφελεῖς, ἀλλὰ καὶ ποιεῖς βλασφημεῖσθαι τὸ δόγμα, καὶ διασύρουσι τὴν πίστιν ἡμῶν οἱ ἄπιστοι, ὡς σκάνδαλα καὶ στάσεις ἔχουσαν.

17. Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις,

Οὐχὶ βρῶσις τοιάδε ἢ πόσις τοιάδε ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· τουτέστιν ἡ πρόξενος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἵνα σφόδρα ταύτης ἀντιλαμβάνησθε (α).

17. Ἀλλὰ δικαιοσύνη,

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Εἰπὼν ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία κτλ.» δείκνυσι τὴν περὶ τὰ βρώ»ματα αὐτῶν ἔριν σφοδροτάτην οὖσαν καὶ πέρα τοῦ μετρίου».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ ἐνάρετος βίος. «Δικαιοσύνην» γὰρ νῦν τὴν καθόλου ἀρετὴν λέγει.

17. Καὶ εἰρήνη,

Ἡ πρὸς τὸν ἀδελφόν, ᾗ ἐναντιοῦται ἡ φιλονικία.

17. Καὶ χαρὰ

Ἡ ἐκ τῆς ὁμονοίας, ἣν ἀναιρεῖ ἡ ἐπίπληξις. Ταῦτά εἰσιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς εἰσάγοντα εἰς αὐτήν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπὶ πονηρῶν πραγμάτων ἔστιν εἰρήνη καὶ χαρά, προσέθηκεν·

17. Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Εἰ τοίνυν οὐκ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ταῦτα προξενεῖ τὴν αἰώνιον ἀπόλαυσιν, παροπτέον ἐκεῖνα πάντα.

18. Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.

Ὁ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ καὶ εἰρήνῃ καὶ χαρᾷ θεραπεύων τὸν Χριστόν.

19. Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν,

Ζητῶμεν.

19. Καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους·

Τὰ τῆς συστάσεως, ἵνα ἀλλήλους ἑδραιῶμεν, ἵνα ἕκαστος ἕκαστον αὔξῃ καὶ προστιθῇ.

20. Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ.

Μὴ δι' εὐτελὲς πρᾶγμα. «Ἔργον δὲ τοῦ Θεοῦ» καλεῖ τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς ἐνηνθρώπησεν. Καὶ ὀπίσω δὲ ἔλεγε· «μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ » Χριστὸς ἀπέθανεν» (α). Εἶτα, ἵνα μὴ ἡ τοσαύτη συγχώρησις βεβαιώσῃ τὸν ἀσθενέστερον ἐν τῇ πονηρᾷ ὑπολήψει, φησί·

20. Πάντα μὲν καθαρά, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι.

(α) Ἀνωτ. στίχ. 15.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλὰ βλάβη τῷ μετὰ πονηροῦ συνειδότος ἐσθίοντι. Εἰ γὰρ ὁ ἀσθενέστερος φάγῃ μὲν ἀναγκασθείς, σκανδαλίζηται δὲ ἐν τῷ ἐσθίειν, οὐ μόνον οὐκ ὠφελεῖται ὅτι ἐσθίει, ἀλλὰ καὶ βλάπτεται ὅτι σκανδαλίζεται, ὡς διακρινόμενος.

21. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέας (*), μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου σκανδαλίζεται ἢ προσκόπτει ἢ ἀσθενεῖ.

Πάλιν πλέον ἀπαιτεῖ, μὴ μόνον μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ καὶ συγκαταβαίνειν τῷ ἀσθενεῖ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐποίησε τοῦτο, ὅτε περιέτεμεν, ὅτε ἐξυρᾶτο, ὅτε ἔθυεν ἰουδαϊκῶς (α). «Καλόν, φησί, τὸ μὴ »φαγεῖν κρέας». Καὶ τί λέγω κρέας; κἂν οἶνος ᾖ, κἂν ἄλλο τι, ἐφ' ᾧ ὁ ἀδελφὸς σκανδαλίζεται, παραιτητέον τοῦτο, οὐχ ὡς ἀκάθαρτον, ἀλλ' ὡς σκανδαλίζον, καὶ προτιμητέον τὴν οἰκοδομὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου. Εἰπὼν δὲ ὅτι «σκανδαλίζεται» καὶ τὰ ἑξῆς ἰσοδύναμα, καθίκετο τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀτελοῦς.

22. Σὺ πίστιν ἔχεις; κατὰ σεαυτὸν ἔχε (**).

Μὴ ἐπιδείκνυε ταύτην ἐν τῷ ἀπαρατηρήτως ἐσθίειν, ὅτε σκανδαλίζεταί τις, ἀλλ' ἀρκοῦ τῇ σεαυτοῦ συνειδήσει. «Πίστιν» γὰρ οὐ τὴν ἐν δόγμασι λέγει νῦν, ἀλλὰ τὴν ἐν βρώμασιν.

22. Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει·

Μακαρίζει τὸν μὴ ἐξ ἀνάγκης ἐσθίοντα καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἐσθίειν σκανδαλιζόμενον. Μακάριος γάρ, φησίν, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτόν, ἐν ᾧ δοκιμάζει πράττειν· ὃν οὐ κατακρίνει τὸ συνειδός.

23. Ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται,

Ὁ καθ' ἑαυτὸν ἀμφιβάλλων καὶ διστάζων κατακρίνεται. Καὶ διὰ τί;

23. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως·

Διότι οὐκ ἐκ πίστεως ἔφαγεν, οὐ πιστεύσας ὅτι καθαρὸν ἦν, ἀλλ' ἀναγκασθείς.

(*) Ἐν τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων «κρέα».— (α) Πράξ. κά, 24.— (**) Ὁ Συγγραφεύς, ἑπόμενος τῷ Χρυσοστόμῳ, μετὰ τὸ «ἔχε» οὐ προστίθησι τὰς λέξεις «ἐνώ- »πιον τοῦ Θεοῦ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

23. Πᾶν δέ, ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστί.

Πᾶν ὅ οὐκ ἐκ πίστεως ἐσθίεται. Ἁμαρτάνει γὰρ ὁ ἐσθίων, ὡς οὐ μόνον ἀπιστῶν, ἀλλὰ καὶ ὑποκρινόμενος πιστεύειν.

24. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι (α).

Δόξα δηλονότι εἰς τοὺς αἰῶνας, μὴ διηνεκής. Πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς δὲ ὁ λόγος.

24. Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.

Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι ἐν τῇ ἐμῇ διδασκαλίᾳ.

24. Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Καὶ κατὰ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ· τουτέστι καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Χριστοῦ· ἓν γὰρ ἀμφότερα. Πρὸς ἀξιοπιστίαν δὲ τοῦτο εἴρηκεν.

24. Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν.

Ἀποκαλυφθέντος καὶ φανερωθέντος ἡμῖν μυστηρίου, χρόνοις μὲν πολλοῖς σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν. «Μυστήριον» δὲ λέγει τὰ τῆς προαιωνίου βουλῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς κατὰ τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως.

25. Διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ᾽ ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος·

Διά τε γραφῶν προφητικῶν γνωρισθέντος εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν εὐαγγελισαμένων τὸ κήρυγμα. «Γνωρισθέντος» δὲ κατ᾽ ἐντολὴν τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου Θεοῦ, ὥστε ὑπακούειν τὰ ἔθνη καὶ πιστεύειν. Τὸ κήρυγμα γὰρ ὑπακοῆς καὶ πίστεως δεῖται· ὑπερφυῆ γὰρ τὰ περὶ τοῦτο καὶ ἀκατάληπτα, καὶ πίστει μόνῃ παραλαμβανόμενα. Εἰπὼν δὲ ὅτι «διὰ

(α) Τὰ ἀπὸ τούτου τοῦ στίχ. μέχρι τέλους τοῦ παρόντος ιδ´ κεφ. τίθενται συγχύδην ἐν τῷ ις´ κεφ. τῆς παρούσης ἐπιστολῆς ὡς στίχ. 25. 26. 27. Ἀλλ᾽ ὁ Συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ κἀν τούτῳ τῷ Χρυσοστόμῳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»γραφῶν προφητικῶν» παρεθάρρυνε τὸν ἀσθενῆ, διδάσκων ὅτι καὶ ὁ νόμος οἶδε τὸ κήρυγμα τοῦτο καὶ βούλεται κηρύττεσθαι. Οὐ χρὴ δὲ ζητεῖν διὰ τί νῦν ἐφανερώθη. Τοῦτο γὰρ μόνος ὁ Θεὸς ἀκριβῶς ἐπίσταται. Εἰ δὲ λέγει τις ὅτι καὶ μὴν πάλαι τοῖς Προφήταις ἐφανερώθη, ἐροῦμεν ὅτι ἐκείνοις μὲν ἀμυδρῶς καὶ σκιωδῶς, ἡμῖν δὲ τρανῶς καὶ σαφῶς.

26. Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Οὕτως ἡ σύνταξις· «τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ »Χριστοῦ». Εἶτα ἡ μεταξυλογία. Ἔπειτα τὸ «μόνῳ σοφῷ Θεῷ δόξα »εἰς τοὺς αἰῶνας». Διὰ Χριστοῦ γὰρ καὶ μανθάνομεν καὶ στηριζόμεθα, καὶ χωρὶς τῆς βοηθείας αὐτοῦ κατορθοῦμεν οὐδέν. Μόνον δὲ σοφὸν τὸν Πατέρα προςηγόρευσε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κτίσεως ἁπάσης, ὅτι κυρίως μόνος οὗτος σοφός. Εἰ δ' ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς πάντως, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· κοινὰ γὰρ ἐπίσης αὐτοῖς πάντα πλὴν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιοτήτων. Ὅταν γὰρ ἐννοήσῃς πῶς τὰ ἔθνη εἰσήγαγε· πῶς ἀπεγνωσμένους ἔσωσε· πῶς τῆς γῆς ἀναξίους ὄντας εἰς οὐρανὸν ἀνήγαγε· πῶς ὑπὸ δαιμόνων πατουμένους ἀγγέλοις ἐφαμίλλους ἐποίησε, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τότε σφόδρα θαυμάσεις τὸ ὑπερβάλλον τῆς σοφίας αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΙΗ' Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

1. Ὀφείλομεν (*) ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν,

Ὡς χρέος ἀπαιτούμεθα τοῦτο. Αὐτοὺς μὲν οὖν ἐπῆρε τῷ δυνατοὺς αὐτοὺς ὀνομάσαι καὶ τῷ συντάξαι ἑαυτῷ, τούτους δὲ ἐλέους ἀξίους

(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων «ὀφείλομεν δέ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐποίησε τῷ τε ἀδυνάτους προσαγορεῦσαι καὶ τῷ εἰπεῖν «ἀσθενήματα». Σὺ μὲν γάρ, ὡς δυνατός, συγκαταβαίνων οὐ βλαβήσῃ, ἐκείνῳ δέ, ὡς ἀσθενεῖ, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος, εἰ μὴ διαβαστάζεται.

1. Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.

Εἰς δύναμιν δηλονότι. Μὴ ἰατροῖς μετρεῖν τὴν ἰσχύν, ἀλλ' οἱ ἀσθενεῖς μετρείτωσαν ταύτην ἐν τῷ βαστάζεσθαι ὑπὸ σοῦ. Οὗτοι πεῖραν αὐτῆς λαβέτωσαν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

2. Ἕκαστος ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν.

Οὐχ ἁπλῶς «ἀρεσκέτω»· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀρέσκει τις καὶ ἐπὶ κακῷ, προσέθηκεν ὅτι «εἰς τὸ ἀγαθόν». Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀρεσκέτω αὐτῷ εἰς τὸ ἀγαθόν; ἕνεκα οἰκοδομῆς αὐτοῦ, ἵνα στηριχθῇ, ἵνα συντεθῇ σοι.

3. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν,

Ἐπειδὴ μέγα ἐπέταξε τῆς οἰκείας καθυφεῖναι τελειότητος εἰς τὸ διορθῶσαι τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀδελφοῦ, τὸν Χριστὸν ἄγει παράδειγμα, προτρέπων ἐντεῦθεν. «Οὐχ ἑαυτῷ δὲ ἤρεσεν», ὡς μὴ τὸ ἑαυτοῦ σκοπήσας· καὶ γὰρ ἐξῆν αὐτῷ μὴ παθεῖν, εἴ γε τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖν ἤθελεν. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως·

3. Ἀλλά, καθὼς γέγραπται·

Ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σκοπήσας, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν παρεῖδε, καὶ σταυρωθείς, ἀσθενὴς ἔδοξε· καὶ ὠνειδίσθη τοῦτο, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν.

3. «Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ» (α).

Τοῦ Υἱοῦ, λέγοντος πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ὀνειδιζόντων σε πολλάκις, ὅτε ἐγόγγυζον, ἐπῆλθον καὶ ἐπ' ἐμέ, ὅτε ἔλεγον· «εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ» (β). Καὶ αὖθις· «ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι» (γ).

4. Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη·

(α) Ψαλμ. ξή, 10. — (β) Ματθ. κζ', 40. — (γ) Αὐτ. 42.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἵνα παραδείγματα ἔχοντες μιμώμεθα.

4. Ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς νευρούμενοι καὶ διὰ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν ἐναγόμενοι εἰς ταύτην, παρακαλουσῶν ἡμᾶς εἰς ὑπομονήν, μὴ ἐκπέσωμεν τῆς ἐλπίδος τῆς σωτηρίας· ταῦτα γὰρ ἀλλήλων συστατικά· ἡ ὑπομονὴ τῆς ἐλπίδος, καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ὑπομονῆς. Εἶτα εἰς εὐχὴν τρέπει τὸν λόγον·

5. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως

Ὁ δοτὴρ τούτων. Πᾶν γὰρ καλὸν ἐκ Θεοῦ δίδοται τοῖς αἱρουμένοις αὐτό.

5. Δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις

Τὸ αὐτὸ φρονεῖν περὶ ἀλλήλων· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀγάπη, τὸ φρονεῖν τινα περὶ τοῦ πλησίον, ὃ φρονεῖ περὶ ἑαυτοῦ· τὸ θέλειν ἐκείνῳ, ὃ θέλει ἑαυτῷ.

5. Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν·

Καθὼς ὁ Χριστὸς βούλεται.

6. Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

«Ὁμοθυμαδὸν» ἀντὶ τοῦ ἐν ὁμοψυχίᾳ.

7. Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ὑμᾶς προσελάβετο.

Ἵνα οὖν ὃ εἶπον γένηται, προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους ἐπισφίγγοντες τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης, καὶ ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ὑπομονῇ καὶ μακροθυμίᾳ· καὶ ὁ Χριστὸς γὰρ ἀπωσμένους ὑμᾶς προσελάβετο, καὶ συνέδησεν ἑαυτῷ, πολλὰ ὑπομείνας, ὡς ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο κατορθώσῃ.

7. Εἰς δόξαν Θεοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Προςλαμβάνεσθε, φησίν, ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ποιούντων ὑμῶν, ὁ Θεὸς εὐφημεῖται παρὰ τῶν ὁρώντων.

8. Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν (*) τῶν Πατέρων·

Τοῦτο πρὸς τοὺς ἀντεχομένους ἔτι τοῦ νόμου καὶ λέγοντας ὅτι ὁ Χριστὸς περιτμηθεὶς ἐβεβαίωσε τὸν νόμον, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀληθεῦσαι τὸν Θεόν, ἐφ' οἷς ὑπέσχετο τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ὥςτε βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας, τὰς εἰς τοὺς προγόνους τῶν Ἰουδαίων γεγενημένας· τὸν Ἀβραὰμ δηλονότι καὶ τοὺς ἐφεξῆς. Ἐπεὶ γὰρ πάντες, παραβάντες τὸν νόμον, ἐξέπεσον τῶν ἐπαγγελιῶν, ὁ Χριστός, ἐξ Ἰουδαίων βλαστήσας, καὶ μετὰ τοῦ φυλάξαι τἄλλα τοῦ νόμου ἔτι καὶ περιτμηθείς, οὐκ ἀφῆκε διαπεσεῖν τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλ' ἐβεβαίωσεν αὐτάς, ἄξιον αὐτῶν ἑαυτὸν ποιήσας. «Ἐπαγγελίας» δὲ λέγει τὸ κληρονομῆσαι τῆς Παλαιστίνης τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τὸ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἀνευλογηθῆναι πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ Χριστὸς γὰρ ἐκληρονόμησε, καὶ ἐν τῷ Χριστῷ εὐλογοῦνται οἱ ἐκ τῶν πανταχῇ ἐθνῶν πεπιστευκότες.

9. Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν·

Τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας λέγω, ἕνεκα ἐλέους σωθέντας, δοξάσαι τὸν Θεόν· τουτέστι φιλανθρωπίᾳ μόνῃ Θεοῦ προςληφθέντας εἰς δόξαν Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι τέως ἐπαγγελίας εἶχον, εἰ καὶ ἀναξίους αὐτῶν ἑαυτοὺς ἐποίησαν. Οὗτοι δὲ ἐλέῳ μόνῳ, χωρὶς προγεγενημένων ἐπαγγελιῶν οἰκειωθέντες, δόξα τῷ Θεῷ γίνονται. Καὶ τοῦτο δὲ καταστέλλει μὲν τοὺς ἐξ ἐθνῶν, καὶ πείθει μὴ κατεπαίρεσθαι τῶν ἐκ περιτομῆς, παραμυθεῖται δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων καὶ εἰς ὁμόνοιαν τούτους τε κἀκείνους συνάγει. Διὸ καὶ μαρτυρίας ἐπάγει, δεικνὺς ὅτι χρὴ συνῆφθαι·

9. Καθὼς γέγραπται·

Ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν. Καθώς, φησί, γέγραπται περὶ ὁμονοίας.

(*) Ἐν ἄλλ. «τὰς ἐπαγγελίας». Ἀλλὰ καὶ ὁ Συγγραφεὺς οὕτως ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

9. «Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ »ὀνόματί σου ψαλῶ» (α).

Εὐχαριστήσω σοι, Κύριε, μετὰ τῶν ἐθνῶν. Ἐκ τοῦ Δαυῒδ δὲ ὁ λόγος προςώπῳ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ κοινῇ μετὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν δοξάσουσι τὸν Θεόν.

10. Καὶ πάλιν λέγει·

Ἡ Γραφὴ τοῦ Δευτερονομίου·

10. «Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ» (β).

Κοινῇ μετὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

11. Καὶ πάλιν· «αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινέ»σατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί» (γ).

Κοινῇ τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοί· πληθυντικὸν ἀντὶ ἑνικοῦ· «οἱ λαοὶ» γὰρ ἀντὶ τοῦ λαὸς τῶν Ἰουδαίων.

12. Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει· «ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ »ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν» (δ).

Ῥίζαν λέγει τὸν Χριστόν, ὡς θεμέλιον καὶ ἀρχηγὸν τῆς πίστεως. Προεῖπε τοίνυν ὁ Προφήτης, ὅτι ἔσται ἡ ῥίζα τῆς πίστεως ἐκ τοῦ Δαυῒδ (ἐκ τούτου γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα), καὶ ὁ ἀνιστάμενος εἰς τὸ ἄρχειν ἐθνῶν ὁμοίως ἔσται ἐκ τοῦ Δαυΐδ. Υἱὸς γὰρ ὁ Δαυῒδ τοῦ Ἰεσσαί. Ἐπ' αὐτῷ δὲ τῷ ἀνισταμένῳ ἄρχειν ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Ἀνέστη μὲν γὰρ ὁ Χριστός, ἤγουν ἐβλάστησεν, εἰς τὸ ἄρχειν τῶν ἐθνῶν· λέγω δὲ τῶν πιστευόντων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐλπίζουσιν ἀεὶ οἱ τοιοῦτοι, ὡς ἐπὶ Δεσπότῃ καὶ Σωτῆρι. Καὶ ταῦτα δὲ τοῦ Ἡσαίου κοινωνίαν εἰςάγουσιν· ἐξ Ἰουδαίων μὲν γὰρ ὁ ἄρχων, ἐξ ἐθνῶν δὲ οἱ ἀρχόμενοι καὶ ἐλπίζοντες.

13. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης.

«Ὁ δὲ Θεὸς» ὁ τῆς ἐλπίδος βεβαιωτὴς ἢ χορηγός. «Χαρὰν» μὲν

(α) Ψαλμ. ιζ', 50.—(β) Δευτερον. λβ', 43.—(γ) Ψαλμ. ριϛ', 1.—(δ) Ἡσ. ια', 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οὖν λέγει τὴν ἐξ ὁμοφροσύνης καὶ ἀγάπης. «Εἰρήνην» δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλους.

13. Ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι.

Πληρώσει διὰ τούτων ἐν τῷ πιστεύειν ὑμᾶς εἰλικρινῶς· καὶ τοσοῦτον, ὥςτε μὴ ἁπλῶς ἐλπίζειν ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ νικᾶν ἀλλήλους ἐν τῷ ἐλπίζειν. «Περισσείαν» γὰρ τὴν νίκην νοήσεις.

13. Ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.

Δυναμοῦντος ὑμᾶς εἰς ταῦτα τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

14. Πέπεισμαι δέ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν.

Ἐπεὶ πολλαχοῦ τραχύτερον τὸν λόγον ἐποίησε, θεραπεύει νῦν. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι «ἤκουσα», ἀλλ' ὅτι «πέπεισμαι», μὴ δεόμενος μαθεῖν παρ' ἑτέρου. Καὶ «αὐτὸς δὲ ἐγὼ» ὁ ἐπιτιμῶν, ὁ ἐπιπλήττων. «Ἀγαθωσύνης» δέ, ὅτι οὐχ ὡς ὠμοῖς καὶ ἀσυμπαθέσιν ἐνεκάλεσα, καὶ ἐκέλευσα προςλαμβάνεσθαι ἀλλήλους, ἀλλὰ νόμῳ διδασκαλίας. Οἶμαι δὲ καὶ ἄλλως «ἀγαθωσύνην» ἐνταῦθα τὴν καθόλου ἀρετὴν καλεῖν· τὸ δὲ «καὶ αὐτοὶ» ὅτι καὶ οἴκοθεν.

ΙΘ' Περὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ τῆς ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει.

15. Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους,

Ἐπειδὴ βαθεῖαν ἔδωκε τὴν τομὴν ἐν τῷ καθάψασθαι σφοδρότερον, καὶ κατώρθωσεν ὃ ἐβούλετο, λοιπὸν πολλῇ κέχρηται τῇ θεραπείᾳ. Ἔδει γὰρ ἐπηρμένην τὴν διάνοιαν αὐτῶν καταστέλλειν, μὴ μόνον τῷ στύφειν, ἀλλὰ καὶ τῷ χαλᾶν. Φησὶν οὖν ταπεινοφρονῶν ὅτι παρρησιαστικώτερον ἔγραψα ὑμῖν. «Ἀπὸ μέρους» δέ, ὅτι οὐ δι' ὅλου τοῦ γράμματος, ἀλλ' ἐν μέρει· ἔν τισι λόγοις, ἢ ἀντὶ τοῦ ἠρέμα.

15. Ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς,

Οὐκ εἶπεν ὅτι διδάσκων, ἀλλ' ὅτι μικρόν τι ἀναμιμνήσκων· πεπλήρωσθε γὰρ πάσης γνώσεως, ὡς προείρηται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

15. Διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (*),

Διὰ τὴν διακονίαν τῆς ἀποστολῆς. Ἀνάγκη γάρ μοι τοὺς μὲν ἀγνοοῦντας διδάσκειν, τοὺς δὲ εἰδότας ἀναμιμνήσκειν. Ὅρα δὲ πῶς ποικίλλει τοὺς λόγους εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκροατῶν.

16. Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη,

«Τὴν δοθεῖσάν μοι», ὥςτε εἶναί με κήρυκα καὶ ἱερέα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

16. Ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ,

Ἱερεύοντα τὸ εὐαγγελίζεσθαι καὶ προςφέροντα.

16. Ἵνα γένηται ἡ προςφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόςδεκτος,

Προςφορὰ γὰρ καὶ θυσία αὐτοὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντες. Σπουδὴ οὖν τῷ ἱερεῖ ποιεῖν τὴν προςφορὰν ἄμωμον, ἵνα εὐπρόςδεκτος γένηται. Λοιπὸν οὖν ἀνέχεσθέ μου, ῥυθμίζοντος ὑμᾶς καὶ καταρτίζοντος.

16. Ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Ὃ ἁγιάζει διὰ τῆς ἁγνῆς πολιτείας τοὺς ἀγωνιζομένους. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ ὕψους καταβὰς ὡς ὁμοτίμοις αὐτοῖς διελέχθη καὶ ὑφειμένως, πάλιν ἐπαίρει τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξῃ εὐκαταφρόνητος καὶ ἀναξιόπιστος· καί φησιν·

17. Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς τὸν Θεόν.

«Ἔχω οὖν καύχησιν» οὐκ ἴδια κατορθώματα, ἀλλὰ «τὰ πρὸς τὸν »Θεὸν» ἀναφερόμενα· τουτέστι τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ, ἐφ' οἷς καυχῶμαι, ὡς ἀξιωθεὶς αὐτῶν, καὶ οὐχ ὡς ἐνεργήσας αὐτά. «Ἐν Χρι- »στῷ Ἰησοῦ» ἀντὶ τοῦ διὰ Χριστοῦ ἔχω τὴν καύχησιν· δι' αὐτοῦ γάρ μοι πάντα.

18. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι, ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ,

Οὐ γὰρ τολμήσω φθέγγεσθαί τι πρὸς καύχησιν, μὴ κατεργασθέν

(*) Ἐν τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων «ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» ἢ «ὑπὸ Θεοῦ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑπὸ Χριστοῦ δι᾿ἐμοῦ, εἰ μὴ μόνα, ἃ εἰργάσατο Χριστὸς δι᾿ἐμοῦ, ἐφ᾿ οἷς καὶ καυχῶμαι, ὡς ὑπηρέτης ἐπὶ τούτοις Χριστοῦ.

18. Εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν,

Κατειργάσατο δὲ δι᾿ἐμοῦ ἕνεκεν ὑπακοῆς τῶν ἐθνῶν, ὥςτε εἰς πίστιν ἐνάγεσθαι ταῦτα.

19. Λόγῳ καὶ ἔργῳ,

Κατειργάσατο δὲ ἔν τε δογματικῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν ἐπιδείξει φιλοσόφου πολιτείας καὶ βίου θεοφιλοῦς.

19. Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων,

«Σημεῖα» μὲν αἱ τῶν νοσούντων θεραπεῖαι καὶ αἱ τῶν πηρώσεων ἀποκαταστάσεις· «τέρατα» δὲ αἱ τῶν νεκρῶν ἀναστάσεις καὶ αἱ τῶν ἐκ γενετῆς πηρώσεων ἀναπληρώσεις, καὶ ὅσαι [ἄλλαι] (α) λίαν ὑπερφυεῖς παραδοξοποιίαι.

19. Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ·

Γινομένων δηλονότι. Πάντα γὰρ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου ἐπετελοῦντο.

19. Ὥςτε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Ἀρίθμει τοίνυν καὶ πόλεις καὶ χώρας καὶ δήμους καὶ ἔθνη καὶ μή μοι τὴν κατ᾿ εὐθὺ λεωφόρον ἔλθῃς μόνον τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰ κύκλῳ περιεργάζου. Μὴ τὴν διὰ Φοινίκης καὶ Συρίας καὶ Κιλικίας καὶ Καππαδοκῶν· ἀλλὰ καὶ τὴν Σαρακηνῶν καὶ Περσῶν καὶ Ἀρμενίων καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων καὶ ὅση κατὰ τὸν Πόντον Ἀσία. «Πεπληρωκέναι δὲ τὸ Εὐαγγέλιον» ἀντὶ τοῦ ἀνελλιπῶς καὶ τελείως κηρύξαι.

20. Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός,

(α) Ἡ παρεντιθεμένη λέξις ἡμετέρα ἐστὶν ἐξ εἰκασίας προςθήκη εἰς συμπλήρωσιν κενοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ χώρου, προελθόντος ἐξ ἀποσβέσεως λέξεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Οὕτω δὲ φιλοτίμως ἀγωνιζόμενόν με καὶ μετὰ δαψιλεστέρου πόθου ἐγίνετο εὐαγγελίζεσθαι οὐχ ὅπου ἐκηρύχθη Χριστὸς ὑφ' ἑτέρου Ἀποστόλου, ἀλλ' ὅπου οὐ κατηγγέλη.

20. Ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ·

«Ἀλλότριον» οὐ κατὰ τὴν ποιότητα τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ κατὰ τὸν κόπον, ὡς ἄλλου Ἀποστόλου πονήσαντος εἰς τὸ θεμελιῶσαι τὴν πίστιν. «Θεμέλιον» μὲν οὖν αὐτῆς ἡ ἁπλῆ καὶ στοιχειώδης διδασκαλία, «οἰκοδομὴ» δὲ ἡ τελειοτέρα.

21. Ἀλλά, καθὼς γέγραπται·

Ἀλλ' ὅπου δηλονότι οὐκ ὠνομάσθη. Λέγει δὲ τὰ ἔθνη, εἰς ἃ οὗτος ἀπεστάλη, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ Ἡσαΐου. Τί δὲ γέγραπται;

21. «Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἳ οὐκ ἀκη»κόασι, συνήσουσιν» (α)·

Οἷς οὐκ ἐκηρύχθη περὶ τοῦ Χριστοῦ ὑφ' ἑτέρου Ἀποστόλου, οὗτοι γνώσονται περὶ αὐτοῦ. Καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι περὶ αὐτοῦ παρὰ Προφητῶν, οὗτοι συνήσουσίν αὐτόν.

22. Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Διότι τοσαῦτα ἔθνη περιηρχόμην, ἐκωλυόμην πολλάκις τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Εἴρηκε γὰρ καὶ ἀρχόμενος τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι «πολλάκις »προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο» (β). Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ εἶπε τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως, ἐνταῦθα δὲ ἐνέφηνε ταύτην.

23. Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις,

Νυνὶ δέ εἰμι μηκέτι τόπον ἔχων ἀπεριόδευτον ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις.

23. Ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν·

Εἰμὶ δὲ ἐπιπόθησιν ἔχων ἐν πολλοῖς ἔτεσι τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

24. Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς.

(α) Ἡσ. νβ', 15. — (β) Ῥωμ. α', 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Ὡς ἐὰν πορεύωμαι» ἀντὶ τοῦ ὄντως, ἀληθῶς ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἱσπανίαν· τουτέστιν ὅτε ἀπέρχομαι εἰς τὴν Ἱσπανίαν· ἀνάγκη μοι γὰρ πορευθῆναι ἐκεῖ.

24. Ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς,

Διὰ τῶν ὁρίων ὑμῶν πορευόμενος εἰς Ἱσπανίαν. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ καταφρονεῖν, ὡς ὁδοῦ πάρεργον τούτους ποιούμενος, ἐπήγαγε·

24. Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ·

Ὑμῶν προπεμπόντων με.

24. Ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

Ὅτε ὑμῶν πρὸ ἐκείνων ἀπολαύσω. «Ἐκ μέρους» δέ, ὅτι οὐχ ὅσον ἐπιθυμῶ ἐμπλησθήσομαι τῆς ἡμετέρας ἀγάπης. Οὐδεὶς γὰρ χρόνος κορέσαι με δυνήσεται. Ἐπεὶ δὲ ἔμελλε βραδύνειν, τίθησιν αἰτίαν τῆς βραδύτητος, ἵνα μὴ δόξῃ διαχλευάζειν αὐτούς.

25. Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις.

Ὑπηρεσίαν ἀποπληρῶν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστοῖς. Εἶτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς διακονίας.

26. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ·

Ἐδοκίμασαν, ᾑρετίσαντο ἐλεημοσύνην διὰ χρημάτων ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν ἁγίων, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ· ἤγουν εἰς τοὺς πενεστέρους ἢ εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων (α), τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ. «Κοινωνίαν» δὲ τὴν ἐλεημοσύνην ὠνόμασεν, ὡς τῶν παρεχόντων κοινωνούντων διὰ τῆς μεταδόσεως τοῖς ἁγίοις, καὶ τῶν ἄθλων καὶ τῶν ἐπάθλων. Ἐπιρρωνύουσι γὰρ αὐτούς, καί, ἀνακτηθέντας, ἐγκαρτερεῖν τοῖς πόνοις παρασκευάζουσιν. Λέγοιτο δ' ἂν «κοινωνία» καὶ ὡς ἔρανος, γνώμῃ κοινῇ συλλεγεὶς ἀπὸ τῶν δόντων.

27. Εὐδόκησαν γάρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν·

Ὄντως εὐδόκησαν καὶ χρεωστικῶς τοῦτο πεποιήκασιν. Εἶτα λέγει πῶς εἰσιν ὀφειλέται.

(α) Τὸ χειρόγρ. «τοὺς ἁγίους» κακῶς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

27. Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.

Πνευματικὰ τῶν Ἰουδαίων αἱ Προφητεῖαι, αἱ Χριστοῦ διδασκαλίαι, τὰ τῶν Ἀποστόλων κηρύγματα. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ καὶ οἱ Προφῆται, καὶ ὁ Χριστός, καὶ οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἡ εὐσέβεια· ὧν ὁμοῦ πάντων ἐκοινώνησαν τὰ τῆς Οἰκουμένης ἔθνη, ἐν οἷς εἰσι καὶ οἱ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας. Εἰ τοίνυν ἐν τοῖς πνευματικοῖς τούτοις, ἤγουν τῶν πνευματικῶν τούτων, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἀνηκόντων, ἐκοινωνήσατε, εἰ τῶν δείπνων τῶν ἐκείνοις ἡτοιμασμένων ἡμεῖς εἰςελθόντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀπηλαύσατε κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν (α), ὀφείλετε καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς· τουτέστι καὶ ἐν ταῖς σωματικαῖς χρείαις διακονῆσαι αὐτοῖς· ἤτοι μεταδοῦναι αὐτοῖς ὧν δέοιντο. Ταῦτα δὲ λέγων, παρακνίζει καὶ διεγείρει τοὺς Ῥωμαίους εἰς ζῆλον τῶν Μακεδόνων καὶ Ἀχαιῶν.

28. Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας,

Τὸ διακονῆσαι τοῖς ἁγίοις, ὡς προείρηται.

28. Καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον,

Ἐν ἀσφαλεῖ καὶ ἀσύλῳ τόπῳ ταμιεύσας τοῖς Μακεδόσι καὶ Ἀχαιοῖς τὸ κέρδος τοῦτο· λέγει δὲ τὴν ἐλεημοσύνην.

28. Ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν.

Δι' ὑμῶν πορευόμενος.

29. Οἶδα δέ, ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, ὄντας δηλονότι ἐν πληρώσει εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου· τουτέστι πεπληρωμένους ἐπαίνου τοῦ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου (β). Διὰ τοῦ ἐπαίνου δὲ τὰ ἐφ' οἷς ὁ ἔπαι-

---

(α) Λουκ. ιδ', 24. — (β) Ὁ δὲ Χρυσόστομος καὶ ταύτην τοῦ Συγγραφέως τὴν ἐξήγησιν τῆς λέξεως «εὐλογία» ἐγκρίνων, προςαποδίδωσιν αὐτῇ καὶ τὴν σημασίαν «τῆς ἐ»λεημοσύνης» οὑτωσὶ λέγων (Τόμ. Θ', Ὁμιλ. Λ', σελ. 662)· «Τί ἐστιν ἐν πληρώματι »εὐλογίας; ἤτοι περὶ χρημάτων φησὶν ἢ περὶ πάντων ἁπλῶς τῶν κατορθωμάτων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νος ἐδήλωσε· λέγω δὴ τὰς ἀρετάς, ἵν' εἴη «πεπληρωμένους ἀρετῶν, » ἃς ἐπαινεῖ τὸ Εὐαγγέλιον».

30. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος,

Τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς μεσιτείαν προβαλλόμενος. Καθάπερ γὰρ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· πάντως καὶ ὁ Πατήρ. Τί οὖν παρακαλεῖς;

30. Συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προςευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

«Ἐν ταῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν προςευχαῖς»· καθ' ὑπερβατὸν γὰρ ἡ τοῦ λόγου σύνταξις.

31. Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ·

«Ἵνα ῥυσθῶ»· εὔχεσθε γάρ, φησί, μὴ εἰςελθεῖν εἰς πειρασμόν. Ἤδει δέ τινας ἐκεῖ λύκους καὶ θηρίων ἀγριωτέρους ἐπιθησομένους αὐτῷ.

31. Καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόςδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις·

Ἵνα μετὰ προθυμίας ὑποδέξωνται τὰ πεμφθέντα. Μέγα γὰρ τοῦτο καὶ τοῖς παρέχουσιν εὐχῆς ἄξιον διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρετῆς τῶν λαμβανόντων.

32. Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ,

Ἵνα μηδεμίαν ἐκεῖθεν ἐπισυρόμενος ἀθυμίαν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἀρχόμενος τῆς ἐπιστολῆς εἴρηκεν· «Εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς » ὑμᾶς» (α).

32. Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν.

» Εὐλογίαν γάρ, ὡς τὰ πολλά, τὴν ἐλεημοσύνην εἴωθε λέγειν· ὡς ὅταν λέγῃ «ὡς εὐλο-»γίαν, μὴ ὡς πλεονεξίαν» (Β' Κορινθ. θ', 5). Καὶ ἔθος δὲ παλαιὸν οὕτως ἦν καλεῖσθαι τὸ πρᾶγμα. — (α) Ῥωμ. α', 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὑμῶν μὲν ἀναπαυομένων καὶ ψυχαγωγουμένων ἐπ' ἐμοὶ καὶ παράκλησιν δεχομένων, ἐμοῦ δὲ ἐφ' ὑμῖν.

33. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ἡμῶν. Ἀμήν.

Ὅπερ πολλαχῆ ποιεῖν εἴωθε, τοῦτο καὶ νῦν ἐποίησεν, εὐχὴν τῇ παραινέσει προςθείς. Ὁ δὲ Θεός, ὁ τῆς εἰρήνης κύριος καὶ δοτήρ, εἴη, φησί, μετὰ πάντων ὑμῶν, εἰρήνην ἅπασι χαριζόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

1. Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, διάκονον οὖσαν τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς·

Γνωρίζων ὑμῖν ταύτην. Ὅρα δὲ διὰ πόσων αὐτὴν σεμνύνει. Καὶ γὰρ πρὸ πάντων ἐμνήσθη ταύτης καὶ ἀδελφὴν ἐκάλεσε καὶ τὸ ἀξίωμα προσέθηκεν, ὅτι διάκονος.

2. Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ,

Διὰ τὸν Κύριον, ὡς τοῦ Κυρίου δούλην.

2. Ἀξίως τῶν ἁγίων,

Ὡς δεῖ ὑποδέχεσθαι ἁγίους.

2. Καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζει πράγματι·

Καὶ συνεργήσητε ἐν οἷς ἂν ὑμῶν ἐπιδεηθείη.

2. Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ.

Τοῦ κήρυκος τῆς Οἰκουμένης.

3. Ἀσπάσασθε Πρίσπιλλαν καὶ Ἀκύλαν,

Τὴν Πρίσπιλλαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς προέθηκε, συνειδὼς αὐτῇ πλείονα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εὐλάβειαν καὶ περὶ τὰ θεῖα σπουδήν. Αὕτη γὰρ καὶ τὸν λόγιον Ἀπολλὼ κατήχησεν, ὡς ἡ τῶν Πράξεων ἐδίδαξε βίβλος (α). Ὁμότεχνος δὲ ἦν ὁ Ἀκύλας Παύλῳ· σκηνοποιὸς γὰρ καὶ οἰκῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν τὸν Παῦλον ξενίσας, ὡς ἡ δηλωθεῖσα βίβλος παρέστησεν (β).

3. Τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Τοὺς κοινωνούς μοι τῶν πόνων διὰ τὸν Χριστόν.

4. Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν·

Ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ζωῆς ἀποθανεῖν εἵλοντο, καὶ μάρτυρες τῇ προαιρέσει γεγόνασιν.

4. Οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν.

Ἐνταῦθα τὴν φιλοξενίαν αὐτῶν ἀνακηρύττει καὶ τὴν τῶν χρημάτων μετάδοσιν, ὅτι πάντας τοὺς πιστοὺς ἐξένιζον καὶ τὰ χρειώδη τοῖς δεομένοις ἐχορήγουν.

5. Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν.

Οὕτω γὰρ ἦσαν εὐσεβεῖς, ὡς καὶ τὸν οἶκον ἑαυτῶν ἐκκλησίαν ποιῆσαι τῷ πάντας βαπτίσαι καὶ πᾶσιν αὐτὴν τοῖς πιστοῖς ἀνοῖξαι. Ὅρα τοιγαροῦν, πῶς οὔτε ὁ γάμος αὐτοῖς ἐνεπόδισεν, οὔτε τὸ τῆς τέχνης εὐκαταφρόνητον, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ πάντα ἀποκρύψασα λαμπροὺς αὐτοὺς ἐποίησε καὶ περιβοήτους.

5. Ἀσπάσαθε Ἐπαινετὸν τὸν ἀγαπητόν μου,

Ἄξιον ἰδεῖν, πῶς ἑκάστῳ προστίθησιν ἔπαινον· οὐ μικρὸν γὰρ τὸ Παύλου εἶναι ἀγαπητόν, ὃς ᾔδει φιλεῖν οὐ χάριτι, ἀλλὰ κρίσει.

5. Ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας

Ἐξαίρετος· ἢ ὡς πρὸ τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ πάντων πιστεύσας, ἢ ὡς τῶν ἐν αὐτῇ πάντων εὐσεβέστερος. Ἵνα δὲ μὴ κοσμικόν τι προτέρημα ὑποπτεύσῃς, ἐπήγαγεν·

(α) Πράξ. ιη', 26. — (β) Αὐτόθ. ιη', 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

5. Εἰς Χριστόν.

«Ἀπαρχὴ εἰς Χριστόν».

6. Ἀσπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς.

Εἰς θεραπείαν ἡμῶν.

7. Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου,

Μέγα μὲν αὐτοῖς καὶ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου. Τὸ δὲ ἐφεξῆς μεῖζον τούτου καὶ σαφὲς ἐγκώμιον·

7. Καὶ συναιχμαλώτους μου·

Καὶ μὴν οὔτε αὐτὸς ᾐχμαλωτίσθη νόμῳ πολέμου, οὔτε οὗτοι· ἀλλὰ «συναιχμαλώτους» αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς ἐπίσης αὐτῷ διὰ Χριστὸν καὶ οἰκίας ἀλλοτριωθέντας καὶ πατρίδος, καὶ κακοπαθοῦντας, καὶ καθ' ἑκάστην τὸν θάνατον ὑποπτεύοντας.

7. Οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς Ἀποστόλοις,

Καίτοι καὶ τὸ Ἀποστόλους αὐτοὺς εἶναι μέγα· τὸ δὲ καὶ «ἐπισήμους» ἡλίκος ἔπαινος! Ἐπίσημοι γὰρ ἦσαν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων. Βαβαί! πόση τῆς γυναικὸς ταύτης ἡ φιλοσοφία, ὡς καὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἀξιωθῆναι προσηγορίας.

7. Οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ.

Ἐν τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ. Οἵτινες πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ αὐτοῖς ἐφεῦρεν ἐγκώμιον.

8. Ἀσπάσασθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ.

Τὸν διὰ τὸν Κύριον ἀγαπητόν μου· διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

9. Ἀσπάσασθε Οὐρβανόν, τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ,

Τὸν συνεργὸν ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ· ἤγουν ἐν τῷ κηρύγματι·

9. Καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου.

Καὶ τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀγάπης στεφανοῖ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

10. Ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ.

Τὸν ἀνεπίληπτον ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν.

10. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου.

Τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου συγγενῶν· ἢ ἄλλως οἰκείων. Ἐπίσημος δὲ ἔοικεν εἶναι ὁ Ἀριστόβουλος, ὥςπερ ἄρα καὶ ὁ Νάρκισσος.

11. Ἀσπάσασθε Ἡρωδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ.

Τοὺς ὄντας ἐν τῇ τοῦ Κυρίου πίστει. Πῶς δὲ οὐ λέγει τὸν Κύριόν μου τόνδε ἢ τὸν δεσπότην μου; διότι μείζω τούτων, ἃ προεμαρτύρησεν ἑκάστῳ ἐγκώμια· ταῦτα μὲν γὰρ τιμῆς εἰσιν ἁπλῶς, ἐκεῖνα δὲ ἀρετῆς. Οὓς δὲ προςαγορεύει διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ γνώριμοι μὲν ἦσαν αὐτῷ, ᾤκουν δὲ ἐν Ῥώμῃ τηνικαῦτα. Εἰκὸς δὲ γνωσθῆναι τούτῳ τινὰς αὐτῶν καὶ ἐκ φήμης μόνης, κηρυττούσης τὰς ἀρετὰς αὐτῶν.

12. Ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ.

Ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου· ἢ διὰ τὸν Κύριον.

12. Ἀσπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ.

«Τὴν ἀγαπητὴν» προςθείς, μείζονα ταύτην ἔδειξεν.

13. Ἀσπάσασθε Ῥοῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ.

Πολλὴν ἐμαρτύρησεν ἀρετὴν τῇ γυναικί, μητέρα ἑαυτοῦ ταύτην προςαγορεύσας·

14. Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς.

Οὗτοι δεύτεροι τῶν προμνημονευθέντων εἶναι φαίνονται. Κοινῇ δὲ καὶ τούτους ἐτίμησεν «ἀδελφοὺς» εἰπών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

15. Ἀσπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.

Καὶ οὗτοι τῆς αὐτῆς ὄντες τάξεως, κοινῇ ἐτιμήθησαν «ἅγιοι» προςαγορευθέντες.

16. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

Ἵνα μήτε οἱ μείζονες καταφρονῶσι τῶν ἐλαττόνων, μήτε οἱ ἐλάττους βαςκαίνωσι τοῖς μείζοσιν, «ἀσπάσασθαι ἀλλήλους» κελεύει· τοῦτο γὰρ ἰσοτιμίαν εἰςάγει· «φίλημα δὲ ἅγιον» οἶμαι τὸ διὰ χειλέων. Ἐπεὶ δὲ «ἀσπασμὸν» ἔλεγε τὸν διὰ τοῦ προςαγορεύειν γινόμενον, προςέθηκε λοιπὸν καὶ τὸν διὰ τῶν χειλέων. «Ἅγιος» δὲ οὗτος, ὡς πνευματικὸς καὶ κατὰ Θεὸν ἐπιτελούμενος.

16. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

Αἱ κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς ὁ Ἀπόστολος διέτριβεν ὅτε ταῦτα ἔγραφεν.

17. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχήν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας·

Κατανοεῖν τοὺς ποιοῦντας τὰ προφάσει δογμάτων εὐσεβεστέρων σχίσματα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἅπερ εἰσὶ «σκάνδαλα» μέν, ὡς ἐμποδίζοντα τῇ πίστει· «παρὰ τὴν διδαχὴν» δὲ τῶν Ἀποστόλων, ἣν ἐμάθετε, ὡς ἀλλότρια ταύτης.

17. Καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν.

Ὡς βλαβερῶν.

18. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν,

Εἰ καὶ προςποιοῦνται δουλεύειν αὐτῷ ἐν τῷ διδάσκειν.

18. Ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ·

Διὰ γὰρ τοῦ δοκεῖν διδάσκειν οἰκειούμενοι τοῖς ἔχουσι, παρατρυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

φῶσι· περὶ ὧν καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν ὅτι «κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν »χηρῶν» (α). Τὸ μὲν οὖν σκάνδαλον ἐκ τῆς διχοστασίας, ἡ δὲ διχοστασία ἐκ τῶν παρὰ τὴν διδαχὴν τὴν ἀποστολικὴν δογμάτων, τὰ δὲ τοιαῦτα δόγματα ἀπὸ τοῦ δουλεύειν τῇ γαστρὶ καὶ θεραπεύειν τὴν κοιλίαν.

18. Καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.

Τῶν ἁπλῶν καὶ ἀπερισκέπτων. «Χρηστολογίαν» δὲ καὶ «εὐλο»γίαν» λέγει τὴν κολακείαν.

19. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο,

Πειθομένους ῥᾳδίως τοῖς διδασκάλοις, οὗ χάριν καὶ κατανοεῖν κελεύει τοὺς ἑτεροδιδασκάλους.

19. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν·

Κατὰ τὸ ὑμέτερον, ὅτι πείθεσθε τοῖς διδασκάλοις. Εἶτα ἐξασφαλίζεται πλέον·

19. Θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν,

Ὥςτε ἢ ὄν, μὴ [ἀποβάλλειν] (β) αὐτό· ἢ μὴ ὄν, κτᾶσθαι.

19. Ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.

Ἁπλοῦς, ὥςτε καὶ παρὸν [ἀποβάλλειν] αὐτό· καὶ μὴ παρόν, μὴ κτᾶσθαι· ἢ καὶ ἄλλως· σοφοὺς μὲν εἰς τὸ ἀγαθοποιῆσαι, ἀπονήρους δὲ εἰς τὸ κακοποιῆσαι.

20. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει.

Μνημονεύσας διχοστασίας, ἐμνήσθη καὶ εἰρήνης. «Τὸν Σατανᾶν» δέ, τὸν αἴτιον τῆς διχοστασίας. «Ἐν τάχει» δέ, ἵνα μὴ αὐξηθῇ τὸ σκάνδαλον.

(α) Λουκ. κ', 47. — (β) Οὕτω διωρθώσαμεν τὸ ἐν τῷ χειρογράφῳ «*ἀπόλλειν*» ὃ καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἑπομένου στίχου αὖθις ἀπαντᾷ· «ἁπλοῦς, ὥςτε καὶ παρὸν *ἀπόλλειν* αὐτό». Προῆλθε δ', οἶμαι, ἡ γραφὴ αὕτη ἐκ τῆς κατὰ παραδρομὴν ἐκκοπῆς τῆς **συλλαβῆς** *βα*.

20. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.

Ἡ εὐμένεια τοῦ Χριστοῦ, τὸ μέγιστον ὅπλον, τὸ ἄρρηκτον τεῖχος, ὁ ἄσειστος πύργος, τὸ ἀκαθαίρετον φρούριον.

21. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου,

Ὅρα πάλιν τὰ συνήθη ἐγκώμια.

21. Καὶ Λούκιος καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος οἱ συγγενεῖς μου.

Τούτου τοῦ Ἰάσονος καὶ Λουκίου ἐν ταῖς Πράξεσι μέμνηται (α).

22. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν

Οὐ μικρὸν καὶ τὸ ὑπογραφέα εἶναι τοῦ μεγάλου Παύλου. Τέθεικε δὲ τοῦτο μᾶλλον, ἵνα τὴν ἀγάπην αὐτῶν καὶ ἀπὸ τῆς διακονίας ταύτης ἐπισπάσηται.

22. Ἐν Κυρίῳ.

«Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ»· τουτέστιν ὡς Κύριος βούλεται.

23. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ἡμᾶς Ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός.

«Ὁ οἰκονόμος» ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ τῶν μεγάλων ἥψατο τὸ κήρυγμα· οὕτω γὰρ καὶ Φιλιππησίοις ἔγραψεν «ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἐκ »τῆς Καίσαρος οἰκίας (β). «Πόλεως» δὲ λέγει τῆς Κορίνθου· ἐκεῖθεν γὰρ λέγεται γράψαι τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν.

24. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀρξάμενος, εἰς ταύτην καὶ ἐτελείωσε· Χάρις οὖν καὶ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ, χαρισαμένῳ ἡμῖν καὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης χάριν καὶ μεγίστην ὠφέλειαν.

(α) Πράξ. ιγ', 1. ις', 1. ζ', 5. κ', 4.— (β) Φιλιππ. δ', 22.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἡ Κόρινθός ἐστι μὲν πόλις τῆς Ἑλλάδος, ἐκόμα δὲ τηνικαῦτα πλούτῳ καὶ σοφίᾳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις προτερήμασιν. Ἐν ταύτῃ πολλὰ πέπονθεν ὁ Παῦλος. Ἐν ταύτῃ γὰρ φανεὶς ὁ Χριστὸς «μὴ σιγήσῃς, »φησίν, ἀλλὰ λάλει· διότι λαός μοι πολύς ἐστιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ»(α). Τὴν γοῦν οὕτω μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον πόλιν ἰδὼν ὁ διάβολος τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην, διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οἱ μὲν αὐτοχειροτόνητοι γεγόνασι διδάσκαλοι· τοῦ δὲ πλήθους οἱ μὲν τούτοις ἐφοίτων, οἷα σοφωτέροις, οἱ δὲ ἐκείνοις, ἅτε πλουσιωτέροις καὶ μεῖζον ἐκείνων δυναμένοις εἰς προστασίαν. Καὶ οὕτως ἀντιφιλοτιμούμενοι διέσπων τὴν Ἐκκλησίαν. Ἓν μὲν οὖν τοῦτο χαλεπόν. Ἕτερον δὲ ὅτι συγγενόμενός τις τῇ ἑαυτοῦ μητρυιᾷ, οὐ μόνον οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὠχλαγώγει καὶ ἐφυσᾶτο ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ. Καὶ ἄλλο δὲ πάλιν· ὅτι τῶν δῆθεν τελειοτέρων τινὲς ἀπὸ γαστριμαργίας ἤσθιον εἰδωλόθυτα, καὶ τοῖς ἱεροῖς κατακλινόμενοι πολλοὺς ἔβλαπτον. Καὶ ἄλλοι δὲ μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ χρημάτων, παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἐδικάζοντο. Καὶ ἕτεροι δὲ καθ᾽ἑαυτοὺς ἐσθίοντες ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῖς δεομένοις οὐ μετεδίδοσαν. Ἄλλοι δὲ μέγα φρονοῦντες ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι πρὸς ἀλλήλους ἐζηλοτύπουν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλαινεν ἐν αὐτοῖς. Καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ᾽αὐτοῖς περιῄεσαν κατὰ τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους. Ἔγραψαν μὲν οὖν διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ πρὸς τὸν Ἀπόστολον περὶ γάμου καὶ παρθενίας, τἆλλα παραλιπόντες. Ἀντι-

(α) Πράξ. ιη', 9-10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γράφει δὲ λοιπὸν αὐτὸς οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθών. Ἵσταται δὲ πρῶτον κατὰ τοῦ νοσήματος τῶν τὰ τελειότερα δῆθεν διδασκόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ πλειόνων καὶ διαφόρων ἡ ἐπιστολὴ διόρθωσιν ἔχει τῶν Κορινθίοις ἡμαρτημένων.

1. Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Ὅρα τὸ προοίμιον, εὐθὺς καθαπτόμενον τῶν ψευδοδιδασκάλων. Ἐκλήθην, φησί, καὶ ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ οὔκ εἰμι αὐτοχειροτόνητος, ὡς οἱ ἐν ὑμῖν διδάσκοντες.

1. Διὰ θελήματος Θεοῦ,

Ἐπεὶ γὰρ ἓν θέλημα Υἱοῦ καὶ Πατρός, «διὰ θελήματος τοῦ Πα»τρός», φησίν. Οὓς γὰρ ὁ Υἱὸς ἀπέστειλε, τούτους καὶ ὁ Πατὴρ ἀποσταλῆναι ἠθέλησεν.

1. Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός·

Μετριοφροσύνην διδάσκων, συνέταξεν ἑαυτῷ τὸν πολλῷ ἐλάττονα. Μέμνηται δὲ τοῦ Σωσθένους τούτου καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία (α). Φασὶ δέ τινες ὅτι καὶ Κορίνθιος ἦν (β).

2. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ,

« Ἐπιστέλλομεν » δηλονότι. Τῷ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὀνόματι συνάπτει τοὺς διεστῶτας. Ἡ Ἐκκλησία γὰρ συστήματός ἐστι προσηγο-

---

(α) Πράξ. ιη', 17. « Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνά» γωγον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος κἑξ. ». — (β) Θεοδώρ. ἐν λ. (Τόμ. Γ', σελ. 229) « Τοῦτον (τὸν Σωσθένην) ὑπολαμβάνω Κορίνθιον εἶναι ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ρία καὶ ἑνώσεως ὄνομα. «Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ», φησίν, οὐ τοῦδε ἢ τοῦδε. Εἰ δὲ ἑνὸς Θεοῦ ἐστιν, ἥνωται, καὶ μία ἐστίν.

2. Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,

Κεκαθαρμένοις ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῶν ἁμαρτημάτων τῷ λουτρῷ τοῦ βαπτίσματος, διὰ Χριστοῦ δωρηθέντι.

2. Κλητοῖς ἁγίοις,

Κληθεῖσιν εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὸν τοιοῦτον ἁγιασμόν, ἀλλ᾽ οὐκ αὐτομολήσασιν· ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς ἐκάλεσεν ὑμᾶς ἐλεήσας, αὐτοὶ δὲ ὑπηκούσατε, θελήσαντες ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀκαθαρσίας. Ὥςτε οὐδ᾽ ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις ἔργον ὑμῶν ὁλόκληρον, ἀλλὰ τὸ πλεῖον αὐτοῦ ἐστιν.

2. Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ,

«Κλητοῖς οὖσιν ἁγίοις, μετὰ πάντων τῶν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπικα-» λουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (α)· τουτέστι κληθεῖσιν εἰς τὸν ἁγιασμὸν μετὰ πάντων τῶν ἁπανταχῇ πιστῶν. Εἰ δὲ τοῦτο, χρὴ ὑμᾶς τοὺς Κορινθίους οὐ μόνον ἀλλήλοις ὁμονοεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν παντὶ τόπῳ πιστοὺς ὁμογνώμονας (β). Κοινὰ γὰρ πᾶσι καὶ ὁ Δεσπότης καὶ ἡ πίστις καὶ ὁ ἁγιασμός. Εἰπὼν δὲ ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἵνα μὴ δόξῃ χωρίζειν τοὺς ἐν ἑτέροις τόποις πιστούς, ἐπήγαγεν·

2. Αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν.

«Τοῦ Κυρίου, φησίν, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν»· πάντων γάρ ἐστι Κύριος. Οἷς δὲ κοινὸς ὁ Δεσπότης, τούτοις κοινωνία πολλὴ καὶ ἕνωσις ὀφείλει προςεῖναι.

3. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν,

Ἐπεύχεται αὐτοῖς χάριν, ἤγουν οἰκείωσιν καὶ εὐμένειαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διασύρων ἐντεῦθεν τὴν ἀπὸ τῶν ἑτεροδιδασκάλων γινομένην αὐ-

(α) Οὕτως ἁπλοποιεῖ τὸ ὑπερβατὸν τοῦτο τοῦ Ἀποστόλου σχῆμα ὁ Συγγραφεύς. Ἀλλ᾽ ὁμαλώτερον ἴσως ὧδε· «κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐν παντὶ τόπῳ ἐπικαλου-» μένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». — (β) Εἶναι δηλονότι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῖς. Ναὶ μὴν καὶ εἰρήνην, διαστασιάζουσι πρός τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τὸν Θεόν. «Πατέρα δὲ ἡμῶν» τὸν Θεὸν προςηγόρευσεν, ὡς υἱοθετουμένων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας.

3. Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Ἃ γὰρ δίδωσιν ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Τοῦτο δὲ δηλωτικὸν τῆς ἐν ἀμφοτέροις ἰσότητος.

4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

Εὐχαριστεῖν ἀεὶ τῷ Θεῷ παιδεύει ἡμᾶς καὶ εὐλογεῖν ὑπέρ τε ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων. Ἐν πάσῃ σχεδὸν ἐπιστολῇ πρὸ πάντων εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ἀπὸ εὐχαριστίας ἄρχεται τοῦ λόγου. «Τῷ Θεῷ »μου» δὲ εἶπε τὸ κοινὸν ἰδιοποιούμενος ὑπὸ πολλῆς τῆς πρὸς αὐτὸ διαθέσεως. Δηλώσας δὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἤγουν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπήγαγεν·

5. Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ,

Ὅτι ἐν παντὶ πράγματι πνευματικῷ δαψιλοῦς δωρεᾶς ἀπηλαύσατε δι' αὐτοῦ· λέγω δή, τοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ ἐν παντὶ χάριν ἐλάβετε, τί μέγα φρονεῖτε; Καὶ εἰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐλάβετε, διὰ τί ἑτεροδιδασκαλεῖσθε (α), τοὺς Ἀποστόλους αὐτοῦ παρατρέχοντες;

5. Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει·

Εἰπὼν ὅτι «ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε» σαφηνίζει τὸ «ἐν παντί». Ἢ καὶ εἰπὼν ἐκεῖνο καθολικώτερον προστίθησι καὶ περὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώσεως ἰδιαζόντως, ἐμφαίνων ὅτι καὶ λέγειν εἰσὶν ἱκανοὶ καὶ νοεῖν. «Ἐν παντὶ μὲν οὖν λόγῳ» τῷ τε διδασκαλικῷ καὶ τῷ ἐξηγητικῷ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῷ διαλεκτικῷ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῷ συμβουλευτικῷ καὶ τοῖς τοιούτοις. «Ἐν πάσῃ δὲ γνώσει» τῇ τε τῆς παλαιᾶς Γραφῆς καὶ τῆς Νέας καὶ τῇ τῶν ὄντων καὶ τῇ τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ἃ πάντα χαρίσματά εἰσι, διὰ Χριστοῦ ἡμῖν δωρηθέντα, μηδὲν ἐπὶ τῇ κτήσει τούτων προκεκμηκόσιν.

(α) Σημείωσαι τὸ ἐν παθητικῇ διαθέσει ἐνταῦθα κείμενον «ἑτεροδιδασκαλεῖσθε» καὶ πρβλ. Α΄ Τιμ. α΄, 3. σημ. α΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

6. Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν,

Δι' ὧν χαρισμάτων, θεοδωρήτων, τοῦ λόγου τε καὶ τῆς γνώσεως, ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν τὸ κήρυγμα· ἐκ τούτων γὰρ ἐπληροφορήθητε, ἐστερεώθητε εἰς τὴν πίστιν. «Μαρτύριον» δὲ ὠνόμασε τὸ κήρυγμα, ὡς μαρτυροῦν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποδεικνύον ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

7. Ὥςτε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι,

«Ἐπλουτίσθητε», φησίν, ὥςτε ὑμᾶς μὴ ἐλαττοῦσθαι τῶν ἐν ἑτέραις πόλεσι πιστῶν «ἐν μηδενὶ χαρίσματι». Ζητεῖται ἐνταῦθα πῶς, οἷς τοσαῦτα πνευματικὰ προτερήματα προςεμαρτύρησε, καὶ οὕτως ἐπῄνεσε, τούτοις ἐπιτιμᾷ παρακατιών, καὶ σαρκικοὺς καλῶν ἐγκαλεῖ (α). Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχήν, ὅτε ἐπίστευσαν, τοιοῦτοι ἦσαν, πᾶσι κομῶντες χαρίσμασι, καὶ ἀξιέπαινοι γεγονότες· ὕστερον δὲ ῥαθυμήσαντες, μέμψεως ἀξίους ἑαυτοὺς πεποιήκασιν. Ἢ καὶ ἄλλως· οὐ πρὸς πάντας οὔτε τὰ ἐγκώμια, οὔτε τὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους καὶ ταῦτα κἀκεῖνα. Ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν ἔτι σπουδάζοντες, οἱ δὲ ῥαθυμήσαντες. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν, ὅτι οἰκονομικῶς οἱ ἔπαινοι ἔγκεινται, προοδοποιοῦντες τῷ λόγῳ· ὁ γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικὰ φθεγξάμενος ἀπέκλεισε τῷ λόγῳ τὴν ἀκοήν· ἄν τε γὰρ ὁμότιμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργισθήσονται, ἄν τε ἐλάττους, λυπηθήσονται, καὶ μάτην ἐρεῖ.

7. Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐπαινέσας αὐτούς, ἀνέμνησε καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς φοβερᾶς ἡμέρας, ἠρέμα καταστέλλων καὶ ἐναγωνίους ποιῶν.

8. Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους.

Τὸ «βεβαιώσει» δοκεῖ μὲν εὐχῆς εἶναι, ἐμφαίνει δὲ λοιπὸν ὅτι ἐσαλεύθησαν καὶ παρεκινήθησαν ἀπὸ τοῦ δέοντος.

(α) Ἐν τῇ ᾤᾳ ἀναγινώσκεται τάδε, ὡς ἀπὸ τοῦ ἀντιγραφέως· «διαπόρημα ὡς ἔθος » τῷ Συγγραφεῖ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

8. Ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

«Ἀνεγκλήτους» εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ταύτην γὰρ «ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ» λέγει, ὡς τηνικαῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ τελειότερον φαινομένης. Καὶ τὸ «ἀνεγκλήτους» δὲ καθαπτομένου μᾶλλόν ἐστιν. Ἐνδείκνυται γὰρ ὅτι ἐγκλήματα ἔχουσιν. Σκόπει δὲ πῶς συνεχῶς αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ προφέρει, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸ ὅλον ἐξυφαίνει προοίμιον, μηχανώμενος ἀποστῆσαι τῶν ψευδοδιδασκάλων, εἰς οὓς κατεμερίσθησαν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν συναγαγεῖν.

9. Πιστὸς ὁ Θεός,

Ἀληθής ἐστιν ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἀληθής ἐστιν, ποιήσει πάντως καὶ ἃ ἐπήγγελται. Ἐπήγγελται δὲ κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιῆσαι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

9. Δι' οὗ καὶ (*) ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Εἰς ὃ καὶ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, ὡς ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴ τῶν καλουμένων εἰς τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως διδάσκει (α). Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς εἴρηκεν ὁ Χριστός, εἰ μὴ ἑλκύσῃ αὐτὸν ὁ Πατήρ (β). «Κοινωνίαν» δὲ λέγει οὐ μόνον τὴν διὰ τῆς τοῦ βαπτίσματος παλιγγενεσίας υἱοθεσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ «δι' οὗ» οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενον (γ).

Α' Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, ἐν ᾧ περὶ θείας σοφίας, περὶ λειτουργιῶν, περὶ τοῦ μὴ κρίνειν διδασκάλους, περὶ τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι.

10. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

«Παρακαλῶ ὑμᾶς» οὐ δι' ἐμαυτοῦ μόνου, ἀλλὰ μάλιστα «διὰ τοῦ

(*) Ἐν τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων ὁ «καὶ» οὐ κεῖται. — (α) Ματθ. κβ', 2. — (β) Ἰωάνν. ς', 44. — (γ) Πρβλ. Ῥωμ. α', 8. σημ. 6'.

» ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ». Τοῦτο συλλαμβανόμενόν μοι τῆς δεήσεως προβαλλόμενος, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐντρέψας πείσω. Τί δέ ἐστιν ὑπὲρ οὗ παρακαλεῖς, ὦ Παῦλε;

10. Ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα,

Ἵνα ὁμοφρονῆτε ἔν τε τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς περὶ ὀρθοῦ βίου λόγοις καὶ μὴ σχίζησθε εἰς διάφορα μέρη ταῖς διαφόροις ἐναντιολογίαις. Ἵνα δὲ μὴ νομίσωσι ψιλὴν ἀπαιτεῖσθαι συμφωνίαν καὶ μέχρι ῥημάτων, ἐπήγαγεν·

10. Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

Χρὴ γὰρ ἔτι καὶ ὁμονοεῖν καὶ ὁμογνωμονεῖν· τοῦτο γὰρ ὁ καταρτισμὸς καὶ ἡ τελειότης. Οἱ γὰρ τῆς αὐτῆς μὲν πίστεως, μὴ τῆς αὐτῆς δὲ ἀγάπης καὶ διαθέσεως ὄντες, ὁμονοοῦσι μέν, ὡς τὰ αὐτὰ νοοῦντες περὶ τῆς πίστεως, οὐχ ὁμογνωμονοῦσι δέ, ὅπερ καὶ τότε ἐγίνετο, τοῦ μὲν τόνδε αἱρουμένου, τοῦ δὲ τόνδε διδάσκαλον.

11. Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι.

Πάλιν «ἀδελφοὺς» αὐτοὺς προςαγορεύει, τῇ γνησιότητι τοῦ ὀνόματος προκαταλαμβάνων, ὥστε μὴ ἀποπηδῆσαι τῆς ἀκροάσεως τῶν ἐλέγχων τε καὶ ἐπιτιμήσεων. Ἡ Χλόη δὲ γένους ἦν παράσημον καὶ πατριᾶς ἐπωνυμία. Κοινῶς δὲ εἰπὼν ὅτι «ὑπὸ τῶν Χλόης» ἐδήλωσε μὲν τοὺς μηνύσαντας, ἵνα μὴ δόξῃ πλάττειν τὴν κατηγορίαν, ἀπεσιώπησε δὲ τὰ ὀνόματα, ἵνα μὴ συγκρούσῃ τούτοις τοὺς ἐγκαλουμένους. Οὐ γὰρ τὸ τούτων μόνον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνων συμφέρον. Εἶτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἔριδος·

12. Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.

Λέγω δὲ ἔριδας τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἐπιφημίζει ἑαυτοῦ διδάσκαλον. Οὐ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Ἀπολλὼ καὶ τὸν Κηφᾶν ἐπέγραφον ἑαυτοῖς, ἀλλ᾽ ἑτέρους, οὓς ἀπεσιώπησε, καθάπερ τισὶ προσωπείοις, τοῖς ὀνόμασι τούτοις τῶν Ἀποστόλων ὑποκρύπτοντες αὐτούς. Ἵνα δὲ ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιήσῃ καὶ ἵνα διδάξῃ ὅτι, εἰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τί ἐστι τὸ καλόν; τί τὸ συμφέρον; Ἐρωτήσας δὲ ἀποκρίνεται παραινῶν τὸ καλὸν καὶ συμφέρον·

26. Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει, πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω.

«Ἕκαστος ὑμῶν» ὁ μὲν ψαλμοῦ χάρισμα ἔχει, ἤτοι προσευχῆς. Ἀλλὰ νῦν οὐ τῆς ἐν γλώσσῃ λέγει, ἀλλὰ τῆς ἐν συνήθει διαλέκτῳ. Ὁ δὲ χάρισμα διδαχῆς. Ὁ δὲ ἀποκαλύψεως· ἤγουν προφητείας. Ὁ δὲ γλώσσης. Ὁ δὲ ἑρμηνείας γλώσσης. Πάντα τὰ ἔργα τῶν χαρισμάτων τούτων πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας γινέσθω. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ συνέρχεσθε, ἵνα οἰκοδομῆτε αὐτήν.

27. Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος·

Καὶ τὸ τῶν γλωσσῶν τοῖς ἄλλοις χαρίσμασι συνέταξε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἤρξατο θεραπεύων τοὺς πληγέντας ἐπὶ τῇ ἐλαττώσει αὐτοῦ. Φησὶν οὖν· εἴτε γλώσσῃ ξένῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο γλώσσας λαλείτω· ἢ τὸ πλεῖστον κατὰ τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος· τουτέστι μὴ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νοήματος δυσὶ διαλέκτοις ἢ τρισὶ χρώμενος. Ἀλλὰ τόδε μὲν τὸ νόημα διὰ ταύτης ἐκφέρων, τόδε δ' αὖ δι' ἄλλης, καὶ ἄλλο δι' ἑτέρας, ἵνα μὴ σύγχυσις γένηται.

27. Καὶ εἷς διερμηνευέτω.

Εἷς τῶν τὸ χάρισμα τῆς ἑρμηνείας τῶν γλωσσῶν ἐχόντων, ἵνα μὴ κἀνταῦθα θόρυβος καὶ σύγχυσις γένηται.

28. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν Ἐκκλησίᾳ·

Ἵνα μὴ μάτην λαλῇ, μηδενὸς ἐπαισθανομένου τῶν λεγομένων· χρὴ γὰρ μηδὲν περιττῶς γίνεσθαι, μηδὲ πρὸς φιλοτιμίαν.

28. Ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.

Τουτέστι κατὰ διάνοιαν, ἠρέμα καὶ ἀψοφητί. Εἴγε βούλοιτο λαλεῖν γλώσσῃ ξένῃ καὶ μὴ δύναιτο σιωπᾶν, οὕτω λαλείτω, ὥστε ἀκουστὰ ἑαυτῷ μόνῳ καὶ τῷ Θεῷ λαλεῖν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, ἵνα διδάξητε ὅτι χάρισμα ἔχετε, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομῆτε τοὺς ἀκούοντας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

29. Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.

«Δύο ἢ τρεῖς», ἀλλ᾽ οὐχ ἅμα· ἰδίᾳ δὲ ἕκαστος. «Καὶ οἱ ἄλλοι», οἱ ἔχοντες δηλονότι τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως, «διακρινέτωσαν», εἰ μὴ ψευδοπροφῆταί εἰσιν. Πάλιν κἀνταῦθα ὑπερέθηκε τὴν προφητείαν· ὡς γὰρ πολυωφελεστάτης οὔσης καὶ χρησιμωτάτης, δύο ἢ τρεῖς ἐν ἑκάστῃ συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας προφητεύειν ἐπέτρεψεν. Χρεία δὲ καὶ ἐπὶ τούτων τοῦ χαρίσματος τῆς διακρίσεως, οὐχ ὡς μὴ αὐταρκούντων, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ παρεισπέσῃ ψευδοπροφήτης.

30. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω.

«Καθημένῳ» καὶ ἀκούοντι τοῦ προφητεύοντος. Φαίνεται γὰρ ὅτι ηὐδόκησεν ἡ χάρις τότε λαλῆσαί τι δι᾽ αὐτοῦ ἀναγκαῖον τῇ Ἐκκλησίᾳ. «Πρῶτον» δὲ λέγει τὸν προφητεύοντα πρὸ τοῦ τηνικαῦτα τὴν ἀποκάλυψιν δεξαμένου. Εἶτα, παραμυθούμενος τὸν κελευσθέντα σιγᾶν, ἐπήγαγε·

31. Δύνασθε γὰρ καθ᾽ ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι καὶ παρακαλῶνται.

«Καθ᾽ ἕνα», τουτέστιν ἕτερος μετὰ τὸν ἕτερον, καὶ οὐκ ἐπιλείψει καιρός. Προεφήτευον δὲ οὐ τὰ συμβησόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα τούτοις ἀπεκαλύπτοντο.

32. Καὶ πνεύματα Προφητῶν Προφήταις ὑποτάσσεται.

«Πνεύματα» τὰ χαρίσματα λέγει. Εἰ δὲ τὰ χαρίσματα τῶν Προφητῶν τούτων ὑποτάσσεται Προφήταις ἄλλοις καὶ παραχωρεῖ, πολλῷ μᾶλλον οἱ ταῦτα ἔχοντες (α). Εἶτα δεικνὺς ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, φησίν·

33. Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ᾽ εἰρήνης,

Οὐ γάρ ἐστι στάσεως καὶ ἀταξίας Θεὸς ὁ Θεός, ἵνα μὴ παραχωρῆτε ἀλλήλοις ἐν καιρῷ, ἀλλὰ τάξεως καὶ ὁμονοίας.

(α) Θεοδώρ. ἐν λ. (Τόμ. Γ΄, σελ. 315). «Οὕτως Ἰησοῦς ὑπετάσσετο τῷ Μωϋσῇ· » οὕτως ὁ Ἐλισσαῖος τῷ Ἠλίᾳ· οὕτως αὐτῷ τῷ Ἐλισσαίῳ τὸ πλῆθος τῶν Προφη- » τῶν· οὕτως αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ Τιμόθεος καὶ Τῖτος καὶ οἱ λοιποί».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

33. Ὡς πάσαις (*) ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

«Γίνεται» δηλονότι ἢ «διδάσκω». Οὐ γὰρ ξένον τι καὶ ἀσύνηθες παραινῶ, ἀλλὰ τὸ κρατοῦν κἀν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις.

34. Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν·

Ἵνα μὴ θορυβῶσι· φιλόλαλον γὰρ τὸ φῦλον τῶν γυναικῶν.

34. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν,

Ἐν ἐκκλησίᾳ δηλονότι. Οὐκ ἐπιτέτραπται δὲ τοῦτο παρὰ τῆς θείας εὐταξίας.

34. Ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι,

Τοῖς ἀνδράσι· τοῖς διδασκάλοις.

34. Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει·

Περὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν· γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ Γενέσεως «πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἐπιστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει» (α). Εἰ δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὑπέταξεν αὐτάς, πολλῷ μᾶλλον τοῖς διδασκάλοις, οἷς ὑποτάττονται διδασκόμενοι καὶ οἱ τούτων ἄνδρες.

35. Εἰ δέ τι μαθεῖν ἐθέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν.

Ἵνα κἀντεῦθεν τὴν ὑποταγὴν φυλάττωσι, καὶ ἵνα οἱ ἄνδρες αὐτῶν ἀναγκάζωνται μανθάνειν, ὥςτε διδάσκειν ταύτας ἐπερωτώσας.

35. Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.

Αἰσχύνη γὰρ αὐταῖς τὸ ἀτακτεῖν, καὶ μὴ τηρεῖν τὸν νόμον τῆς εἰρημένης ὑποταγῆς, καὶ ἀσχημοσύνη καὶ ἀκοσμία. Λέγει δέ τις καὶ τῶν ἔξω· «Γύναι, γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει» (β).

36. Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν;

(*) Τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων «ὡς ἐν πάσαις» ἔχουσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐξηγήσει «κἀν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις» φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Συγγραφεὺς οὕτως ἀνέγνω. —
(α) Γέν. γ', 16. — (β) Σοφοκλ. Αἴας 293.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐρωτᾷ ἐντρεπτικῶς· ἆρα ἀφ᾽ ὑμῶν πρώτων τὸ κήρυγμα ἐξῆλθεν, ἵνα καὶ δύνησθε λέγειν ὅτι οὐκ ἀνεχόμεθα παρ᾽ ἑτέρων μαθεῖν;

37. Ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

Καὶ τοῦτο κατ᾽ ἐρώτησιν. Ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους ἐτελεύτησεν, ἵνα καὶ εἴπητε ὅτι οὐ δεχόμεθα μεταγενεστέρων ἐκκλησιῶν παραδείγματα; Ἵνα δὲ δείξῃ ὅτι ὅσα παραινεῖ ὁ Θεὸς ἐπιτάττει δι᾽ αὐτοῦ, φησίν·

37. Εἰ δέ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί.

«Ἢ πνευματικός», ἤγουν πνευματικὸν χάρισμα ἕτερον ἔχων, οἷον διακρίσεως.

38. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω.

Εἰ δέ τις μὴ ὢν πνευματικὸς ἀγνοεῖ ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί, ἀγνοείτω. Οὐ βιάζομαι τοῦτον εἰδέναι, οὐδὲ φιλονικῶ· ὅπερ ἐστὶ σημεῖον μὴ βουλομένου τὸ οἰκεῖον ἱστᾶν, ἀλλὰ σκοποῦντος (α) τὸ ἑτέροις συμφέρον.

39. Ὥστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν,

Συνεχῶς αὐτοὺς «ἀδελφοὺς» καλεῖ, παιδεύων εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους γνησιότητα. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος «ἀδελφοὺς» αὐτοὺς ὀνομάζει, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ προσαγορεύειν ἀλλήλους οὕτως ὀφείλουσιν. Ἀναδραμὼν τοίνυν ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, τὴν περὶ τῶν χαρισμάτων, ἐπιτρέπει ζηλοῦν καὶ ἐπιθυμεῖν τυχεῖν τοῦ προφητεύειν, ὡς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται.

39. Καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε.

Ὡς ἤδη φανὲν ἔλαττον. Χρειωδέστερον μὲν γὰρ τὸ προφητεύειν, διὸ καὶ ἐπιθυμεῖν αὐτοῦ προσέταξε· χρειῶδες δὲ καὶ τὸ τῶν γλωσσῶν, παρόντος τοῦ ἑρμηνεύοντος.

(α) Τὸ χειρόγραφον κακῶς γράφει «σκοποῦντα» ἀντὶ «σκοποῦντος»· ἣν γραφὴν ἀπαιτεῖ τό τε προηγούμενον «βουλομένου» καὶ ἡ τοῦ Χρυσοστόμου ἐν λ. (Τόμ. Ι΄, Ὁμιλ. ΛΖ΄, σελ. 318) ἐξήγησις, ἣν κατὰ λέξιν σχεδὸν ἀποδίδωσιν ἐνταῦθα ὁ Συγγραφεύς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

40. Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

Κοσμίως καὶ εὐτάκτως. Ἀπαρτίσας δὲ τὸν περὶ τῶν χαρισμάτων λόγον, ἐφ' ἕτερον μεθίσταται κεφάλαιον ἀναγκαιότατον, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἦσαν γάρ τινες διαστρέφοντες πολλούς. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἔλεγον μὴ γενήσεσθαι ἀνάστασιν, οἱ δὲ ἤδη γεγονέναι, ἄλλοι δὲ ὅτι τῆς ψυχῆς ὁ καθαρμός ἐστιν ἀνάστασις, οὓς ἐλέγχει πάντας ὁ Ἀπόστολος ῥᾳδίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

θ' Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς· ἐν ᾧ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διορθώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως. Ὁμοίωσις τῶν ἀνισταμένων πρὸς τὰ ἀναφυόμενα σπέρματα. Περὶ τῆς εἰς δόξαν καὶ δύναμιν ἀλλαγῆς.

1. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν,

Γνωρίζω ὑμῖν πάλιν τὸ ἤδη δῆλον γενόμενον, ὑπομιμνήσκω, ἄνωθεν ἀνιστορῶ.

1. Ὃ καὶ παρελάβετε,

Οὐκ ἠκούσατε μόνον, ἀλλὰ καὶ παρεδέξασθε.

1. Ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε.

Ὧ καὶ ἐμμένετε. Καὶ μὴν ἐσαλεύοντο κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως. Ἀλλὰ προκαταλαμβάνει τούτοις τοῖς ἐπαίνοις, ἵνα λαβὼν συνομολογοῦντας τότε ἐπαγάγῃ τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ ἑτέρως δ' εἰπεῖν, πρὸς τοὺς μὴ σαλευθέντας λέγει ταῦτα.

2. Δι' οὗ καὶ σῴζεσθε,

Φυλάττοντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτὸ πολιτευόμενοι.

2. Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τί λέγων, τί κηρύσσων εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ μνημονεύετε τί τὸ κεφάλαιον τοῦ κηρύγματος.

2. Ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε.

Εἰ μή που μάτην ἐπιστεύσατε. Εἰ γὰρ μὴ κατέχετε ὃ παρελάβετε, μάτην ἐπιστεύσατε. Ἤρξατο δὲ κατὰ μικρὸν αἰσχύνειν τοὺς κολακευομένους. Προβαίνων δὲ καὶ διαθερμαινόμενος σφοδρότερον καθικνεῖται τούτων. Ἐρωτήσας δὲ νῦν, αὐτὸς ἀποκρίνεται λέγων τί ἐστι τὸ κεφάλαιον τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος·

3. Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον,

«Ἐν πρώτοις»· τουτέστι πρότερον, ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἐδίδαξα ὑμᾶς. Παρέλαβε δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου ἢ παρὰ τοῦ βαπτίσαντος αὐτὸν Ἀνανίου (α). Τί δὲ ὃ παρέλαβες;

3. Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς·

Τὰς τῶν Προφητῶν· «ἀπὸ γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου, » φησὶν Ἡσαΐας, ἥκει εἰς θάνατον» (β). Καὶ πάλιν· «Κύριος παρέ- » δωκεν αὐτὸν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν» (γ)· καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ ὁ Πρόδρομος δὲ Ἰωάννης ἐβόα· «ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων » τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου» (δ).

4. Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς·

Περὶ μὲν ταφῆς γράφει Δαυῒδ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ λέγων· «ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανά- » του» (ε). Εἰκὸς δὲ καὶ ἄλλας Γραφὰς περὶ τούτου λέγειν. Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως πάλιν ὁ Δαυΐδ· «ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν » μου εἰς ᾅδου» (ς). Καὶ ὁ Ἡσαΐας· «Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐ- » τὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς· δεῖξαι αὐτῷ φῶς» (ζ). Καὶ πάλιν· «ὑπόμεινόν » με εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου» (η).

5. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ,

(α) Πράξ. κβ΄, 16. — (β) Ἡσ. νγ΄, 8. — (γ) Αὐτόθ. νγ΄, 6. — (δ) Ἰωάνν. α΄, 29 — (ε) Ψαλμ. πζ΄, 6. — (ς) Αὐτόθ. ιε΄, 10. — (ζ) Ἡσ. νγ΄, 10. 11. — (η) Αὐτόθ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τῷ Ἀποστόλῳ Πέτρῳ. Τῇ ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξει προςτίθησι καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἀναστάντα μαρτυρίαν. Ὤφθη δὲ τῷ Πέτρῳ πρὸ τῶν Δώδεκα, ὡς καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἱστόρησεν (α)· οὐ γὰρ νῦν λέγει περὶ τῶν γυναικῶν, αἳ πρῶται εἶδον αὐτὸν ἀναστάντα (β).

5. Εἶτα τοῖς Δώδεκα.

Μετὰ τὸ τὸν Ματθίαν ἀντειςαχθῆναι τοῦ Ἰούδα, τουτέστι μετὰ τὴν ἀνάληψιν.

6. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς

Τὸ «ἐπάνω» τινὲς ἡρμήνευσαν ἀντὶ τοῦ «ἄνωθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», οὐκ ἐπὶ γῆς βαδίζων, ἀλλ' ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτοῖς φαινόμενος, ἵνα καὶ τὴν ἀνάστασιν ἅμα καὶ τὴν ἀνάληψιν πιστώσηται (γ). Τινὲς δὲ τὸ «ἐπάνω» ἀντὶ τοῦ ἐπέκεινα· καὶ πλεῖον ἢ πεντακοσίοις πιστοῖς (δ).

6. Ἐφάπαξ,

Ἐν μιᾷ ὀπτασίᾳ τοῖς πεντακοσίοις, καὶ οὐ νῦν μὲν τοσοῖςδε, νῦν δὲ τοσοῖςδε.

6. Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν.

«Ἐκοιμήθησαν» εἶπε, δηλῶν ὅτι ἀναστήσονται· καὶ ταύτῃ τῇ λέξει τὴν ἀνάστασιν βεβαιοῖ.

7. Εἶτα ὤφθη Ἰακώβῳ·

Τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν λέγεται κεχειροτονηκέναι ἐπίσκοπον ἐν Ἱεροσολύμοις πρῶτον (ε).

7. Εἶτα τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν.

Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι, λέγω δὴ τοὺς ἑβδομήκοντα.

8. Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡςπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί.

(α) Λουκ. κδ', 34. — (β) Ματθ. κη', 9. — (γ) Χρυσόστ. ἐν λ. Οἰκουμ. ἐν λ. Θεοφύλ. ἐν λ.— (δ) Οἱ αὐτοὶ αὐτόθ.— (ε) Χρυσόστ. ἐν λ. (Τόμ. Ι', Ὁμιλ. ΛΗ', σελ. 326).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Ἔσχατον» ὅτι μετὰ τὰς ἄλλας ὀπτασίας· ὕστερον γὰρ τούτων οὗτος ἐκλήθη. Ὡςανεί τινι δὲ «ἐκτρώματι» εἶπε, ταπεινῶν ἑαυτὸν καὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐξευτελίζων. Ἔκτρωμα γὰρ τὸ πρὸ τοῦ τελείως ἐν τῇ μήτρᾳ διαμορφωθῆναι ἐξαμβλούμενον καὶ ἀπορριπτόμενον. Ὥςπερ γὰρ ἀλλαχοῦ «περίψημα» καὶ «περικάθαρμα» ἑαυτὸν ἔλεγεν (α), οὕτως καὶ νῦν «ἔκτρωμα». Μᾶλλον δὲ ὅμοιον ἐκτρώματι. Ὤφθη γάρ, φησί, κἀμοὶ ἔσχατον πάντων ἀξίως, ὡς εὐτελεστέρῳ πάντων, ὡς περί τινι ἐκτρώματι ὄντι· τουτέστιν ἀποβλήτῳ διὰ τὸ διώκειν τότε καὶ πορθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν.

9. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν Ἀποστόλων·

Ὁ ἔσχατος, ὁ κατώτερος. Εἶτα ἐπὶ πλέον ἐξουδενῶν ἑαυτὸν ἐπήγαγεν·

9. Ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι Ἀπόστολος,

Οὐκ εἰμὶ ἄξιος. Διὰ τί;

9. Διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐκάκωσα.

10. Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι.

Ἀπόστολος δηλονότι. Ὅρα δὲ καὶ ἄλλην ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Τὰ μὲν ἐλαττώματα ἑαυτῷ λογίζεται, τὰ δὲ κατορθώματα τῷ Θεῷ ἐπιγράφεται. «Χάριτι γάρ, φησί, Θεοῦ» καὶ εὐεργεσίᾳ, ἀλλ' οὐ τῆς ἑαυτοῦ σπουδῆς.

10. Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κενὴ ἐγενήθη,

Οὐκ ἄκαρπος.

10. Ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα·

Διὰ τὸ ῥητὸν τοῦτο προλαβὼν ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν τῷ λόγῳ, ἵνα εὐπαράδεκτον γένηται, ὡς μὴ προηγουμένως ἐξ ἀκολουθίας ῥηθέν· εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς οὕτως εἶπεν, ἔδοξεν ἂν κομπηρὸν λέγειν καὶ φορτικόν. Νῦν δὲ ἐξ ἀκολουθίας λέγων, ἀνύποπτος. Καὶ διὰ τί τὸ

(α) Α΄ Κορινθ. δ΄, 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μέγα τοῦτο ἐφθέγξατο; Διότι τὸν καιρὸν ἑώρα καταναγκάζοντα. Πῶς γὰρ ἂν ἔδοξεν ἀξιόπιστος ἐφ' οἷς ἐρεῖν ἔμελλεν, εἰ τοσοῦτον ἐξουδενώσας ἑαυτόν, οὐδὲν ἀξιόλογον ἑαυτῷ προςεμαρτύρησεν; Καὶ τοῦτο δὲ μεθ' ὑποστολῆς ἐφθέγξατο· οὐ γὰρ εἶπε κατ' εἶδος τοὺς πόνους, ἀλλ' ὀλίγους εἰπών, καὶ διὰ τοῦ «κόπου» ὑποδηλώσας τὰ κατορθώματα, ὥςπερ ἐπελάβετο ἑαυτοῦ καὶ ἐπιδιωρθώσατο τὸν λόγον· ἐπήγαγε γάρ·

10. Οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.

Οὐκ ἐγὼ δὲ κατώρθωσα, ἀλλ' ἡ θεία χάρις συνοῦσα καὶ συνεργοῦσά μοι. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἔλεγε· «χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με » Χριστῷ» (α).

11. Εἴτε οὖν ἐγώ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν,

Εἴτε οὖν ἐγὼ κηρύσσω, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ ἐγήγερται, ὡς ἀνωτέρω εἴρηκεν. Ἐπίσης, φησί, καὶ σύμφωνα κηρύσσομεν.

11. Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Ὅτε πρῶτον ἐδίδαξα ὑμᾶς.

12. Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;

Κηρύσσεται παρ' ἐμοῦ καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων, καὶ πιστεύεται παρ' ὑμῶν· ἡ γὰρ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ σημεῖον καὶ ἀπόδειξις τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀναστάσεως. Ἐκ τοῦ ὡμολογημένου καὶ ἀναμφιβόλου τὸ ἀμφιβαλλόμενον ἔλυσεν.

13. Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν,

Ὡς οὗτοι λέγουσιν.

13. Οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.

Ἀκόλουθον γάρ· ἐπεὶ καὶ οὗτος ἄνθρωπος κατὰ τὸ πρόςλημμα.

14. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν,

(α) Α' Τιμ. α', 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μάταιος ὁ πόνος ἡμῶν ὁ ἐπὶ τῷ κηρύγματι, οὗ κεφάλαιον ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασις.

14. Κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.

Ἀνόνητος. Καὶ λοιπὸν οἴχεται ἡμῖν πάντα καὶ τὸ πᾶν μυστήριον ἀνετράπη τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ.

15. Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ·

Τοῦ Πατρός. Ἀλλὰ πῶς;

15. Ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ,

Ὅτι ἐσυκοφαντήσαμεν αὐτόν. Ἀλλὰ τί εἰπόντες ἐσυκοφαντήσατε;

15. Ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν, ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω συνελογίσατο. Πάλιν δὲ τὰ αὐτὰ λαμβάνει καὶ κατασκευάζει λέγων·

16. Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ
17. δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν·

Ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἀναμφιβόλου καὶ [τὸ] (α) δοκοῦν ἀσθενὲς καὶ ἀμφίβολον ἰσχυροποιεῖ. Πάλιν δέ φησιν ὅτι «ματαία ἡ πίστις »ὑμῶν», πλέον ἐκφοβῶν. Καὶ ὅρα τὸν συλλογισμὸν ἄνωθεν. Εἰ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, οὐδὲ Θεοῦ Υἱὸς ἦν καὶ Θεός· εἰ δὲ οὐκ ἦν Θεός, μάτην ἐκηρύξαμεν ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε καὶ ἀπέθανε μὲν δι' ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, ἠγέρθη δὲ ὡς Θεός· εἰ δὲ ἡμεῖς μάτην ἐκηρύξαμεν, μάτην ὑμεῖς ἐπιστεύσατε.

17. Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Ὧν ἀπαλλαγῆναι ἠλπίσατε διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ βαπτίσματος ἔχοντος τύπον θανάτου καὶ ἀναστάσεως.

18. Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο (*).

(α) Τὸ παρεντιθέμενον ἄρθρον, ἀπαιτούσης προφανῶς τῆς ἐννοίας, προσθετέον.
(*) Τὸ χειρόγρ. «ἀπώλλοντο».

Τὸ «ἐν Χριστῷ», ἢ τὸ ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει δηλοῖ, ἢ τὸ διὰ Χριστόν. Συλλογιστικῶς δέ φησιν· ἄρα καὶ οἱ ἀποθανόντες ἐν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει, ἢ διὰ Χριστὸν μαρτυρικῶς τελειωθέντες ἀπώλοντο, ὡς καταλιπόντες τὴν πατρῴαν θρησκείαν καὶ ψευδῆ πίστιν ἀνταλλαξάμενοι.

19. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.

Εἴπερ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ, τουτέστιν εἰς τὰς τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας, τὰς περὶ τῶν μελλόντων αἰωνίων ἀγαθῶν, ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ ἐκπεσούμεθα τῆς τοιαύτης ἐλπίδος, ἀθλιώτεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν, μάτην τοὺς τοσούτους ὑπομείναντες πόνους διὰ τὴν εἰρημένην ἐλπίδα. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἐγείρεται, οὐδὲ ἡ ψυχὴ στεφανωθήσεται. Κοινὰ γὰρ ψυχῆς καὶ σώματος τὰ ἐνταῦθα κατορθώματα, ἐφ᾽ οἷς ἐκεῖ δίδονται οἱ στέφανοι καὶ αἱ ἀπολαύσεις.

20. Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν·

Δείξας ὅσα τίκτεται ἄτοπα ἀπὸ τοῦ μὴ πιστεύεσθαι τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον καί φησιν· ἀλλὰ μὴν ὁ Χριστὸς ἐγήγερται, ὡς προαποδέδεικται.

20. Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο.

Ἀρχὴ εἰς ἀνάστασιν· εἰ δὲ «ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο», ἄρα καὶ οἱ κεκοιμημένοι ἀναστήσονται· ἀκόλουθον γὰρ ἀκολουθεῖν τῇ ἀπαρχῇ τοὺς ὧν ἔστιν αὕτη ἀπαρχή (α). Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν·

21. Ἐπειδὴ γὰρ δι᾽ ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι᾽ ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.

Ἔδει γὰρ τὴν θανοῦσαν φύσιν ἡμῶν ζῆσαι πάλιν, καὶ πεσοῦσαν ἀναστῆναι. Καὶ ἐπειδὴ δι᾽ ἀνθρώπου ὁ θάνατος τοῦ σώματος γέγονε (λέγω δὴ τοῦ Ἀδάμ), δι᾽ ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωή, τουτέστιν ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος. Λέγει δὲ τὸν Χριστόν, ὅς ἡμῖν ἐχαρίσατο τοῦτο,

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Ἀπαρχὴ γάρ ἐστι τὸ ἐκ πολλῶν ἕνα τινὰ πρῶτον τόδε ἢ τόδε »ποιῆσαι, ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν ἐφεξῆς».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῇ ἰδίᾳ ὑπακοῇ λύσας τὸ κατάκριμα τῆς παρακοῆς. Εἶτα σαφηνίζει ὅ εἶπεν·

22. Ὥςπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

Ἡ «ἐν» πρόθεσις ἀντὶ τῆς «διά». «Θάνατον» δὲ τὸν τοῦ σώματος λέγει, ὥςπερ καὶ ζωοποίησιν.

23. Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι·

Πάντες μὲν ζωοποιηθήσονται, ἕκαστος δὲ ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει, οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τῇ τάξει τῶν ἁμαρτωλῶν ὥςτε κολασθῆναι, καὶ οἱ δίκαιοι ἐν τάξει τῶν δικαίων ἐπὶ τῷ στεφανωθῆναι.

23. Ἀπαρχὴ Χριστός,

Ὁδὸς εἰς ἀνάστασιν ἄπτωτον καὶ παλινζωίαν ἀθάνατον ὁ Χριστός.

23. Ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

«Ἔπειτα» ἀναστήσονται δηλονότι οἱ οἰκεῖοι τῷ Χριστῷ τῇ κατὰ πίστιν καὶ εὐαρέστησιν οἰκειώσει. Ἀναστήσονται δὲ ἐν τῇ μελλούσῃ παρουσίᾳ αὐτοῦ· πρὸ τῶν ἁμαρτωλῶν γὰρ καὶ τῶν ἀπίστων ἀναστήσονται εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου (α).

24. Εἶτα τὸ τέλος,

Ἡ κοινὴ τῶν ἄλλων πάντων ἀνάστασις. Ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς ἀρχὴ ἀναστάσεως, οὗτοι δὲ τέλος. Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ τὸν Χριστὸν καὶ ἄλλοι ἀνέστησαν ἐκ θαυματουργίας, ἀλλὰ πάλιν ἀπέθανον.

24. Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί·

Τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀποστάντες οἱ δαίμονες ἐσφετερίσαντο καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις βασιλείαν αὐτοῦ. Ἐνανθρωπήσας δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν ἤρξατο ἀνακαλεῖσθαι ταύτην διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ ἀνασώσεται ἑαυτῷ πᾶσαν ἄχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, τῶν μὲν ἑκόντων ὑποπιπτόντων, τῶν δὲ ἀκόντων ὑποκλιθησομένων. Τελευ-

(α) Α΄ Θεσσαλον. δ΄, 17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ταῖον γὰρ καὶ οἱ δαίμονες ὑποταγήσονται. Τότε τοίνυν κατορθώσας ἐντελῶς τὸ κατὰ πάντων κράτος ὁ Κύριος, προςάξει τῷ Πατρὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν κατὰ πάντων, μᾶλλον δὲ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων, ἀστασίαστον. Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτος. Χρὴ δὲ θεοπρεπῶς νοεῖν τὸ «παραδῷ». Παραδώσει γὰρ οὐχ ὡς αὐτὸς ταύτης ἐκπίπτων (κοινὴ γὰρ ἡ βασιλεία, ὥςπερ καὶ ἡ θεότης), ἀλλ' ὡς τὸ ἔργον τελειώσας, ὃ ὁ Πατὴρ αὐτῷ ἐνεχείρισεν. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, παρέδωκά σοι τὸ ἔργον, ὅ μοι ἐνεχείρισας· ἀντὶ τοῦ ἐτελείωσα, ἤνυσα.

24. Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

Οὐ μόνον τὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων.

25. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν «ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς »ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ» (α).

Ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἀκόλουθον τὸ βασιλεύειν αὐτόν· ἤγουν τὸ ὑποτάττειν ἑαυτῷ τοὺς ἀνθισταμένους, ἄχρις ἂν πάντας ὑποτάξῃ. Ἔκτοτε γὰρ οὐχ ἕξει οὓς ὑποτάξει, πάντων ἤδη ὑποταγέντων, ἀλλ' ἁπλῶς εἰς τὸ ἑξῆς βασιλεύσει, μηκέτι ὑποτάττων, ἀλλ' ἀποδιδοὺς ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος τὸ «ἄχρις οὗ» τοῦτο ἑρμηνεύων φησὶν ὅτι «τὸ ἕως οὐ πάντως ἀντιδιαιρεῖται τῷ μέλλοντι, » ἀλλὰ τὸ μέχρι τοῦδε μὲν τίθησι, τὸ μετὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀναίνε-» ται» (β).

26. Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀπίστων, μετὰ τὴν τῶν δαιμόνων, μετὰ τὴν τοῦ διαβόλου, ἀργήσει καὶ ὁ θάνατος. Τῆς ἀναστάσεως γὰρ λοιπὸν γενομένης, ἀπολεῖται παντελῶς ὁ θάνατος τῷ μηκέτι ἀποθνήσκειν τινά· καὶ γὰρ καὶ πρότερον «ἔσχατος» εἰςῆλθε· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ διαβόλου συμβουλὴν καὶ τὴν παρακοὴν εἰςῆλθεν. «Ἐχθρὸν» δὲ

(α) Ψαλμ. ρθʹ, 1. — (β) Ταῦτα ὁ θεολόγος Γρηγόριος γράφει ἐν τῷ Θεολογικῷ Δʹ περὶ Υἱοῦ (ὅρ. Τόμ. Βʹ, κεφ. δʹ, σελ. 108). Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Συγγραφεύς, ἐξηγῶν τὸν 13 στίχ. τοῦ αʹ κεφ. τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, ἐπαναλαμβάνει αὖθις τὸ αὐτὸ τοῦ θεολόγου Γρηγορίου χωρίον, ἀλλὰ κατ' ἔννοιαν μᾶλλον ἢ κατὰ λέξιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ τοῦτον εἶπεν, ὡς πολέμιον τοῦ πλάσματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναιρέτην, καὶ ὡς ὑπουργὸν τοῦ διαβόλου. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος παρέδωκε τῇ ἁμαρτίᾳ, ἡ δὲ ἁμαρτία τῷ θανάτῳ. Τῇ μὲν οὖν δυνάμει ἔκτοτε κατήργηται ὁ θάνατος, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς ἀνέστη· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τότε καταργηθήσεται.

27. «Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ» (α)·

Ὁ Πατὴρ ὑπέταξε πάντα ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς τοῦ Υἱοῦ μὴ δυναμένου ὑποτάττειν μόνου, ἀλλὰ τοῦτο εἶπε δεικνὺς ὅτι κοινὰ τούτοις τὰ κατορθώματα καὶ ἵνα μή τις ὑπολάβῃ μείζονα τὸν Υἱόν, ᾧ τὴν καθαίρεσιν τῶν ἐχθρῶν ἀνέθηκεν.

27. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.

Ἔτι ἀσφαλίζεται καὶ σαφηνίζει τὴν λέξιν τὴν «πάντα». Ὅταν δέ, φησίν, εἴπῃ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τὸ «πάντα ὑποτέτακται» (ἐρεῖ δὲ τοῦτο, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται), δῆλον ὅτι πάντα εἴπῃ τὰ ἄλλα καὶ οὐ τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ οὐ τὸν Πατέρα, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα πάντως. Ἔθος δὲ τῷ Ἀποστόλῳ μὴ πάντοτε πάντων ἅμα μνημονεύειν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τῶν τριῶν προςώπων, ποτὲ δὲ τῶν δύο, ποτὲ δὲ τοῦ ἑνός, ὡς ὁ καιρὸς καὶ ἡ χρεία ἀπαιτοῦσιν. Ἐκτός, φησί, τοῦ Πατρός, τοῦ μὴ μόνον τοῖς ὑποταγεῖσι συνεμφαινομένου, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑποτάξαντος τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, τουτέστι συγκατορθώσαντος τὴν κατάλυσιν τῶν εἰρημένων ἐχθρῶν.

28. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα,

Ὑποταγήσεται οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων ὑποταγήν· ἄπαγε, ἀλλὰ καθ' ἑτέραν ἀξιοπρεπῆ καὶ εὐσεβῶς νοουμένην. Ἐπεὶ γὰρ ἔδειξεν αὐτὸν ἰσοσθενῆ τῷ Πατρί, φοβηθεὶς μὴ δόξῃ τισὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἄναρχος ἀρχὴ καὶ ἀντικειμένη τῷ Πατρί, τὸ «ὑποταγήσεται» εἴρηκεν, ἀναιρῶν πρόρριζον τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν διὰ τῆς τοιαύτης λέξεως, ἐμφαινούσης ὅτι τε ὁ Πατὴρ ἀρχή ἐστι τῷ Υἱῷ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς ὁμονοεῖ τῷ Πατρί. Ταῦτα γὰρ μόνα διὰ τῆς ὑποταγῆς

(α) Ψαλμ. ρθ΄, 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ταύτης ἐδήλωσε καὶ οὐδὲν ἕτερον. Καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος, εἴρηκεν «ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι» (α), τῷ αἰτίῳ δηλονότι. Καὶ τὴν ὁμόνοιαν δὲ παριστῶν εἶπεν «οὐχ ἵνα »ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πα»τρός» (β). Καὶ πολλὰ τοιαῦτα, δι' οἰκονομίαν.

28. Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.

Ἵνα, πάντων μὲν ὑποτεταγμένων τῷ Υἱῷ, τοῦ Υἱοῦ δὲ ὁμονοοῦντος τῷ Πατρί, ᾖ ὁ Πατὴρ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐν τῷ Υἱῷ μὲν Πατήρ· ἐν δὲ τῷ Πνεύματι προβολεύς· ἐν δὲ τοῖς δικαίοις γεροδότης καὶ βασιλείας διανομεύς· ἐν δὲ τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τῷ διαβόλῳ δικαστής τε καὶ κολαστής. Ἢ καὶ ἑτέρως· ἵνα πάντες αὐτὸν ἔχωσιν ἀρχὴν ἄναρχον καὶ ἀγέννητον. «Τὰ πάντα» ἀντὶ τοῦ ἐξαίρετος. Τῷ μὲν Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι κατὰ τὸ αἴτιον, τοῖς δὲ ἄλλοις κατά τε τοῦτο καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ βασιλείαν.

29. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

«Οἱ βαπτιζόμενοι», καταδυόμενοι καὶ ἀναδυόμενοι, τὸν θάνατον τῶν σωμάτων καὶ τὴν ἀνάστασιν εἰκονίζουσιν. Διὸ καὶ πρότερον ὁμολογοῦσι προςδοκᾶν ἀνάστασιν νεκρῶν, ἤτοι σωμάτων. Φησὶ τοίνυν ὁ Ἀπόστολος ὅτι, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τοῦ ἀναστῆναι τὰ νεκρὰ σώματα προςδοκήσαντες μέν, ἀπατηθέντες δέ;

29. Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται (*), τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

Τί ματαιοπονοῦσιν οἱ ἀθετοῦντες μὲν τὴν ἀνάστασιν, βαπτιζόμενοι δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀναστῆναι τοὺς νεκρούς, τουτέστιν ἐπὶ προςδοκίᾳ ἀναστάσεως; οἷς μὲν γὰρ πράττουσιν ὁμολογοῦσι προςδοκᾶν τὴν ἀνάστασιν, οἷς δὲ νῦν λέγουσιν ἀρνοῦνται αὐτήν.

30. Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;

(α) Ἰωάνν. ιδ΄, 28. — (β) Αὐτόθ. ε΄, 30.— (*) Ἐν ἄλλ. τὰ «εἰ ὅλως—ἐγείρονται» συνάπτονται τῷ ἀνωτέρῳ στίχῳ καὶ δέχονται τὸ τοῦ ἐρωτηματικοῦ σημεῖον· «ἐπεὶ τί »ποιήσουσιν,—εἰ οὐκ ἐγείρονται»;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰ ὑμῶν καταψευδόμεθα κηρύσσοντες ἀνάστασιν, τί καὶ ἡμεῖς πάντες οἱ Ἀπόστολοι κινδύνοις ὁμιλοῦμεν οὐ δὶς ἢ τρίς, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ὥραν, ἤγουν δι' ὅλης τῆς ζωῆς; Οὐ γὰρ δήπου καὶ ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν. Εἰ μὴ πεπληροφορήμεθα, οὐκ ἂν τοσαῦτα ὑπὲρ ἀναστάσεως ἐπάσχομεν.

31. Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν,

«Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω» τῇ προαιρέσει καὶ τῷ καθ' ἡμέραν παρασκευάζεσθαι πρὸς τὸ ἀποθανεῖν. Προσέθηκε δὲ καὶ ὅρκον τὸ «νὴ »τὴν ὑμετέραν καύχησιν»· ἤγουν μὰ τὴν ἐφ' ὑμῖν καύχησίν μου.

31. Ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Ἣν καυχῶμαι ἐφ' ὑμῖν, πιστεύσασι καὶ κατορθοῦσιν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς κατορθοῦντας. Ἔχω δὲ ταύτην τοῦ Χριστοῦ συνεργοῦντος. Ἢ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω τοῦ Χριστοῦ ἐνισχύοντός με πρὸς τοὺς θανάτους.

32. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος;

Εἰπὼν ἀορίστως ὅτι «καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω» μνείαν ποιεῖται ἑνὸς τέως γνωρίμου τούτοις θανάτου, τῆς ἐν Ἐφέσῳ θηριομαχίας, λέγων· εἰ ὅσον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἧκον, θηρίων βορὰ γέγονα, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Λοιπὸν οὖν ἐπειδὴ ἐγείρονται, διὰ τοῦτο καὶ ἐθηριομάχησα καὶ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, προσδοκῶν ἀνάστασιν καὶ ἀντίδοσιν τῶν πόνων. Εἴη δ' ἂν θηριομαχία καὶ ἡ πρὸς τοὺς θηριώδεις ἀνθρώπους σύρρηξις καὶ μάχη (α).

(α) Τὴν λέξιν «ἐθηριομάχησα» ὁ Χρυσόστομος (Τόμ. Ι', Ὁμιλ. Μ', σελ. 350) καὶ ὁ Θεοδώρητος (ἐν λ. Τόμ. Γ', σελ. 364) ἐξηγοῦσι κυριολεκτικῶς διὰ τοῦ «θηρίων »βορὰ γέγονα». Ὁ δὲ Οἰκουμένιος (ἐν λ.) καὶ Θεοφύλακτος (ἐν λ.) πρὸς ταύτῃ τῇ σημασίᾳ δέχονται καὶ ἑτέραν, καθ' ἣν τὸ «θηριομαχῶ» σημαίνει μεταφορικῶς τὴν πρὸς θηριώδεις ἀνθρώπους μάχην (Πρβλ. Β' Τιμ. δ', 17 «καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος »λέοντος». Ζιγαβ. «Λέοντα τὸν Νέρωνα διὰ τὸ θηριῶδες κτλ». Ἰγνάτ. ὁ Θεοφ. πρὸς Ῥωμ. ε'. «Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ »ἡμέρας, δεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστι στρατιωτῶν τάγμα»). Ὡς τοιούτους δὲ θηριώδεις ἀνθρώπους, πρὸς οὓς ἐπάλαισεν ὁ Ἀπόστολος, ὑποδεικνύουσι τοὺς ἐν Ἐφέσῳ Ἰουδαίους καὶ τὸν ἀργυροκόπον Δημήτριον (Πράξ. ιθ'.). Ἀλλ' ἐνταῦθα παρατηρητέον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

32. Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται (*), «φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔ»ριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (α).

Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἀνταπόδοσις πάντως ἔσται. Εἰ δὲ ἀνταπόδοσις οὐκ ἔσται, φάγωμεν καὶ πίωμεν πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ὡς ταῦτα μόνα κερδανοῦντες ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς. Ἡσαΐας δὲ τοῦτο λέγει περί τινων ἀπηλγηκότων καὶ ἀπεγνωκότων καὶ οὕτω φθεγγομένων (β).

33. Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Ὁμοῦ μὲν καθάπτεται τούτων, ὡς εὐκόλων καὶ κούφων (χρηστὰ γὰρ ἤθη νῦν τὰ εὐεξαπάτητα εὐφήμως ὠνόμασεν), ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ τοῦ καθιστᾶν εἰς ἄλλους τὴν αἰτίαν τῆς φθορᾶς συγγνώμην τούτοις νέμων καὶ εἰς διόρθωσιν ἐνάγων. Τὸ δὲ «φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμι»λίαι κακαὶ» λακωνική ἐστι παροιμία (γ).

34. Ἐκνήψατε δικαίως,

Ὥσπερ ἀπὸ μέθης. «Δικαίως» δὲ ἀντὶ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ συμφέροντι καὶ χρησίμῳ. Ἔστι γὰρ καὶ νῆψις ἐπιβλαβής, ὅταν γρηγορῇ τις ἐπὶ κακῷ.

34. Καὶ μὴ ἁμαρτάνετε·

Ἐξ ἁμαρτίας γὰρ τὰ σπέρματα τῆς ἀπιστίας τοῖς ἀθετοῦσι τὴν ἀνάστασιν. Βίος γὰρ διεφθαρμένος τίκτειν οἶδε πονηρὰ δόγματα.

34. Ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσιν.

ὅτι ὁ Συγγραφεύς, καίτοι τὴν δευτέραν ταύτην γνώμην ἐγκρίνων, καλῶς ποιῶν ἀορίστως διέρχεται τοὺς πρὸς οὓς ὁ Ἀπόστολος «ἐθηριομάχησε». Καὶ γὰρ καὶ οἱ νεώτεροι τῶν ἐξηγητῶν τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν ἀπαναίνονται δι' ἄλλους τε λόγους καὶ διότι ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ κατά τι προγενεστέρα ἐστὶ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ περιστατικοῦ. A. Maier Commentar. ect. ἐν λ.— (*) Ἐν ἄλλ. ἡ στίξις οὕτω· «τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ »ἐγείρονται»;—(α) Ἡσ. κϐ', 13.—(ϐ) Κατὰ τὸν Φώτιον (ἐν Ἀμφιλοχ. Ἐρωτ. ΡΝΑ') τὸ «φάγωμεν κτλ.» δημώδης ἐστὶ λακωνικὴ παροιμία, ἣν παραλαβὼν ὁ Προφήτης ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κατατάττει λόγοις. — (γ) Σύγχυσις προφανῶς ἐνταῦθα συνέβη. Λακωνικὴ παροιμία ἐστὶ τὸ «φάγωμεν κτλ.», ὡς δέδεικται. Τὰ δὲ «φθείρουσι κτλ.» λόγοι εἰσὶ Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ (Φώτ. αὐτόθ.). Ὅρ. ἔκδ. Meinecke σ. 75. Ἀμφότερα δὲ ἔπη ἰαμβείῳ μέτρῳ συντεταγμένα. Παρβλ. Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. Α', ιδ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Οὐκ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν οἱ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντες· ὁ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων πάντα ὑποστήσας πολλῷ μᾶλλον τὰ διαλυθέντα συστῆσαι καὶ ἀναστῆσαι δυνήσεται.

34. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω.

Τὸ «ἐκνήψατε» καὶ τὰ ἑξῆς· ὥστε αἰσχυνθέντες διορθώσασθαι.

35. Ἀλλ᾽ ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;

Τὸ «πῶς ἐγείρονται» ἀντίθεσίς ἐστι ζητοῦσα τὸν τρόπον τῆς ἀναστάσεως. Τὸ δὲ «ποίῳ σώματι ἔρχονται» εἰς παλινζωΐαν, δευτέρα πάλιν ἐπαπόρησις, εἰ τῷ αὐτῷ σώματι ἢ ἑτέρῳ. Εἰ μὲν γὰρ τῷ αὐτῷ, πῶς τῷ διαλυθέντι; Εἰ δὲ ἑτέρῳ, οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ἀνάστασις, ἀλλ᾽ ἑτερότης. Ὅρα δὲ πῶς λύει καὶ ἀμφότερα τὰ ζητήματα.

36. Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

Πληκτικώτερον τῷ λόγῳ χρησάμενος «ἄφρονα» τὸν διαποροῦντα προσηγόρευσεν, ὡς ἔχοντα τὴν ἀπόδοσιν τοῦ τρόπου τῆς ἀναστάσεως ἀφ᾽ ὧν αὐτὸς ἑκάστοτε πράττει καὶ μὴ συνιέντα. Ὃ γάρ, φησί, σὺ σπείρεις εἰς γῆν, ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀσθενὴς καὶ ἀπολλύμενος, οὐ ζωοποιεῖται εἰς στάχυν, ἐὰν μὴ σαπὲν ἀποθάνῃ· καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοδυνάμου καὶ ἀϊδίου διαμφιβάλλεις εἰ δύναται ἀναστῆσαι τοὺς νεκροὺς καὶ τρόπον ζητεῖς; Θάνατον δὲ καὶ ζωοποίησιν τῷ ἀψύχῳ σπέρματι περιτέθεικεν, οἰκειῶν τὸ παράδειγμα τῷ ζητήματι. Σκόπει δὲ πῶς ἀφ᾽ ὧν ἐκεῖνοι τὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως ἀνεσκεύαζον, ἀπὸ τούτων οὗτος τοῦτον κατασκευάζει καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει τούτοις τὸν λόγον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔλεγον οὐκ ἀνίστανται ἐπειδὴ ἀπέθανον. Οὗτος δέ φησιν, ἐπειδὴ ἀπέθανον, ἀνίστανται κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ῥηθέντος σπέρματος. Εἶτα λέγει καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἐπαπορήσεως. Περὶ ταύτης γὰρ ὁ ἐφεξῆς λόγος·

37. Καὶ ὃ σπείρεις οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ
38. γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα καθὼς ἠθέλησεν,

Δι᾽ ἑνὸς ὑποδείγματος ἀμφότερα τὰ ζητήματα λύει. «Σῶμα δὲ » γενησόμενον» λέγει τὸν στάχυν ὅλον. Οὐ «κόκκον» περιβεβλημένον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σπείρεις καλάμην ἔχοντα, λέμματα καὶ ἀνθέρικας καὶ τοιαύτην εὐπρέπειαν καὶ ὡραιότητα. Εἰπὼν δὲ ὅτι «καθὼς ὁ Θεὸς ἠθέλησεν», ἐπεστόμισε τοὺς τρόπον ζητοῦντας. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ἕτερον σῶμα λέγειν, ἐπήγαγεν εὐθύς·

38. Ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.

Αὐτὸ ἐκεῖνο καὶ οὐχ ἕτερον. Αὐτὸ μὲν ἐκεῖνο τῇ οὐσίᾳ, λαμπρότερον δὲ [καὶ] (α) κρεῖττον τῇ ποιότητι. Τί γὰρ καὶ καθήρει τὴν οἰκίαν, εἰ μὴ κρείττω ταύτην ἀνοικοδομῆσαι ἔμελλεν;

39. Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σάρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ πτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων.

Ἵνα μὴ ἀκούσαντες, ὅτι πάντες οἱ νεκροὶ ἐγείρονται, νομίσωσιν ὅτι καὶ πάντες τῶν αὐτῶν τεύξονται, δείκνυσιν ἀπὸ παραδειγμάτων ὅτι πολλὴ ἔσται τῶν ἀνισταμένων ἡ διαφορὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τῆς δόξης ἢ τῆς ἀδοξίας, εἰ καὶ μία καὶ κοινὴ ἡ ἀνάστασις. Ὥςπερ τοίνυν οὐ πᾶσα σὰρξ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ἢ κατασκευήν, ἀλλ' ἑτέραν μὲν ἡ τῶν ἀνθρώπων, ἑτέραν δὲ ἡ τῶν κτηνῶν, καὶ ἄλλην ἡ τῶν πτηνῶν, καὶ ἄλλην ἡ τῶν ἰχθύων, οὕτω καὶ τῶν ἀνισταμένων ἐκ νεκρῶν πολλὴ πρὸς ἀλλήλους ἡ διαφορά· οὐ μόνον δικαίων πρὸς ἁμαρτωλούς, ἀλλὰ καὶ δικαίων πρὸς δικαίους καὶ ἁμαρτωλῶν πρὸς ἁμαρτωλούς, κατὰ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον τῆς δόξης, ὡς εἴρηται, ἢ τῆς ἀδοξίας, ἀναλόγως καὶ πρὸς ἀξίαν τῶν κατορθωμάτων ἢ παραπτωμάτων τῆς ἐνταῦθα ζωῆς.

40. Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων.

Καὶ καθ' ἕτερον λόγον ἑτέρου παραδείγματος εἰςάγει πάλιν διαφορὰν λέγων· καὶ σώματά εἰσιν ἐπουράνια, οἷον ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες. Καὶ αὖθις σώματα ἐπίγεια, οἷον τὰ τῶν ἐπὶ γῆς διαιτωμένων ζώων. Ἀλλ' εἰ καὶ σώματα κοινῷ λόγῳ ταῦτά τε κἀκεῖνα λέγονται, ὅμως πολλὴν ἔχουσιν ἑτερότητα. Καὶ γὰρ ἄλλη μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων λαμπρότης, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων ποιότης. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα προςυπακούεται. Ἐδήλωσε δὲ διὰ μὲν τῶν ἐπου-

(α) Ὁ «καὶ» προςετέθη, ὡς ἀπαραίτητος τῇ τοῦ λόγου συντάξει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ρανίων σωμάτων τοὺς τὰ ὑψηλὰ καὶ ἐπουράνια φρονοῦντας καὶ πράττοντας δικαίους, ὧν τὰ σώματα τῷ πτερῷ τῆς ἀρετῆς πρὸς οὐρανὸν ἐκουφίζοντο· διὰ δὲ τῶν ἐπιγείων τοὺς χαμαίζηλα καὶ γήϊνα (α) ἁμαρτωλούς, ὧν τὰ σώματα τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας περὶ γῆν ἐσύροντο. Εἴ τι μὲν οὖν σάρξ, τοῦτο καὶ σῶμα. Οὐκ εἴ τι δὲ σῶμα, τοῦτο καὶ σάρξ. Μόνη γὰρ σὰρξ ἡ τῶν ἐμψύχων ζῴων.

41. Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

«Δόξαν» λέγει τὴν λαμπρότητα. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος σελήνης λαμπρότερος, ἡ δὲ σελήνη τῶν ἄλλων ἀστέρων, καὶ οὗτος ὁ ἀστὴρ ἐκείνου καὶ ἄλλος ἄλλου λαμπρότερος. Διὰ μὲν οὖν τῆς τῶν ἀστέρων διαφορᾶς τὴν τῶν δικαίων πρὸς ἀλλήλους ἐν λαμπρότητι διαφορὰν ὑπηνίξατο. Διὰ δὲ τῆς τῶν ἐπιγείων σωμάτων ἑτερότητος τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἀμαυρότητι ἑτερότητα.

42. Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν·

«Οὕτω», πῶς; Κατὰ τὰ ῥηθέντα παραδείγματα, τουτέστιν ἐν διαφορᾷ πολλῇ δόξης ἢ ἀδοξίας. Τί οὖν ἐντεῦθεν μανθάνομεν; ὅτι οὔτε οἱ δίκαιοι τῶν αὐτῶν ἐπίσης τεύξονται ἀμοιβῶν, οὔτε οἱ ἁμαρτωλοὶ κἂν οἱ μὲν δίκαιοι πάντες ἐν βασιλείᾳ ὦσιν, οἱ δ' ἁμαρτωλοὶ πάντες ἐν γεέννῃ. Εἶτα πάλιν ἐπὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως ἔρχεται καὶ τὸν τρόπον αὐτῆς·

42. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ·

Σπείρεται εἰς γῆν ὁ νεκρός· ἤγουν θάπτεται ἐν φθορᾷ καὶ σήψει καὶ διαλύσει, τῆς ἀναστάσεως δὲ ἐλθούσης, ἐγείρεται ἐν συστάσει καὶ ἀρτιότητι καὶ ἀθανασίᾳ.

43. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ·

Τί γὰρ σεσηπότος σώματος εἰδεχθέστερόν τε καὶ ἀτιμότερον; Τὸ δὲ «ἐν δόξῃ» ἐπὶ μὲν τῶν δικαίων διὰ τὴν τότε λαμπρότητα, ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν διὰ τὴν ἀφθαρσίαν.

(α) Ἐννοεῖται «φρονοῦντας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

43. Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ,

Μέχρι γὰρ τριάκοντα ἡμερῶν λύεται καὶ πλέον ἀντέχειν οὐ δύναται (α).

43. Ἐγείρεται ἐν δυνάμει.

Τῇ τῆς ἀθανασίας· οὐκέτι γὰρ αὐτοῦ φθορὰ καὶ θάνατος περιγίνεται.

44. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.

«Ψυχικὸν μὲν σῶμα» καλεῖ τὸ κατὰ τὸν παρόντα βίον, ψυχῇ ζωούμενον καὶ κυριαρχούμενον. «Πνευματικὸν» δὲ τὸ κατὰ τὸν μέλλοντα, Πνεύματι ἁγίῳ ζωοποιούμενον καὶ κυριευόμενον. Τοῦτο δὲ περὶ τῶν δικαίων νοοῦμεν. Τινὲς δὲ «πνευματικὸν» νενοήκασι καὶ τὸ λεπτότερον καὶ κουφότερον καὶ οἷον ἐπ' ἀέρος ὀχεῖσθαι (β). Τί οὖν οὐ κἀνταῦθα πνευματικόν ἐστι τὸ σῶμα τοῦ δικαίου; Πνευματικὸν μέν ἐστιν, ἀλλ' ἐπειδή, πολλάκις ἁμαρτήσαντος, ἀφίσταται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἐκεῖνο μᾶλλον λέγεται «πνευματικόν», ὅτι τε διὰ παντὸς τοῦ λοιποῦ σύνεστιν αὐτῷ τὸ πνεῦμα καὶ ὅτι ἐνταῦθα μὲν ἡ ψυχὴ τὸ κράτος ἔχει τοῦ σώματος, ἐκεῖ δὲ τὸ πνεῦμα κυριεύει καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο ταῦτα οἰκονομεῖ. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐκλάβοιμεν τὸν λόγον, λέγοιτ' ἂν «πνευματι»κὸν» καὶ τὸ ἁμαρτωλὸν σῶμα, ὡς τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ζωοποιούμενον καὶ κρατούμενον εἰς ἀθανασίαν.

44. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.

Ὡς ἤδη δεδήλωται.

45. Οὕτω καὶ γέγραπται·

(α) Οἰκουμ. ἐν λ. «Οὔπω ἡμέραι πέντε, καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν »φθοράν». Οὕτω καὶ Θεοφύλ. ἐν λ. — (β) Τὴν περὶ τῶν πνευματικῶν τῶν δικαίων σωμάτων διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου ἐκτίθησιν ὁ Συγγραφεὺς συνῳδὰ τῷ Χρυσοστόμῳ. (Ὅρ. Τόμ. Ι΄, Ὁμιλ. ΜΑ΄, σελ. 360). Ὁ δὲ Θεοφύλακτος ἐπαναλαμβάνων σχεδὸν αὐταῖς λέξεσι τὴν ἔννοιαν «ἢ πνευματικὸν ἁπλῶς λέγει τὸ ἄφθαρτον, ὡς λεπτομερέστε»ρον καὶ κοῦφον». προστίθησιν· «πλὴν οὐχ ὡς Ὠριγένης λέγει, ἀερῶδες καὶ αἰθέριον· »ἤτοι ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος οὐσίας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐν βίβλῳ Γενέσεως. Τί δὲ γέγραπται;

45. «Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ (*) εἰς ψυχὴν ζῶ»σαν» (α).

Τὸ μὲν «ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» γέγραπται. Τὸ δὲ «ὁ πρῶτος» καὶ τὸ «Ἀδὰμ» ὁ Ἀπόστολος προσέθηκε σαφηνείας ἕνεκα καὶ ἵνα εἴπῃ τὸ «ὁ ἔσχατος Ἀδάμ». Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ψυχικὸν εἶναι τὸ ἐνταῦθα σῶμα τὸ ῥητὸν τῆς Γραφῆς παρήγαγεν· «εἰς ψυχὴν γάρ, φησί, ζῶσαν», ἤτοι ἐνεργοῦσαν διὰ τοῦ σώματος.

45. Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

Τὸ μὲν πρῶτον ῥητὸν ἀνέγνωμεν ἐν τοῖς γράμμασι· τοῦτο δὲ τὸ δεύτερον ἔγνωμεν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἀδὰμ μὲν οὖν τὸν Χριστὸν ὠνόμασε, καὶ ὡς ἐξ Ἀδὰμ καταγόμενον μητρόθεν, καὶ ὡς τὸν Ἀδὰμ διὰ τοῦ προσλήμματος φορέσαντα καὶ τὴν ἐκείνου ἧτταν ἀναπαλαίσαντα. «Ἔσχατον» δέ, ὡς μετὰ πολλὰς γενεὰς γεννηθέντα. Κἀνταῦθα δὲ τὸ «εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν» εἰς παράστασιν ἔλαβε τοῦ πνευματικὸν εἶναι τὸ ἐγειρόμενον σῶμα. Ὅρα γὰρ ὅτι τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ τὸ σῶμα, καὶ οὐχ ἡ ψυχή· ἔχομεν οὖν παράδειγμα τὸ ἐγερθὲν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δὲ βεβαίωσιν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὅ, πνευματικὸν ἀναστάν, οὐκέτι ἀποθνήσκει.

46. Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

Οὐ πρῶτον τὸ «πνευματικὸν σῶμα», ἀλλὰ τὸ ψυχικόν· ἔπειτα τὸ «πνευματικὸν» ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκυπτούσης τῆς φύσεως ἡμῶν.

47. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός,

Εἰπὼν διαφορὰν σώματος ψυχικοῦ καὶ σώματος πνευματικοῦ, λέγει πάλιν ἑτέραν διαφορὰν ἀνθρώπου χοϊκοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐπουρανίου. Ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη διαφορὰ τοῦ παρόντος ἐστὶ βίου καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ δευτέρα δὲ τοῦ πρὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως βίου καὶ τοῦ μετὰ ταύτην. Καί φησιν· «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἤγουν ὁ

(*) Ἡ λέξις «Ἀδὰμ» οὐ κεῖται ἐν τῷ κειμένῳ, ἐνῷ ὁ Συγγραφεὺς διαρρήδην αὐτὴν ἀναφέρει ἐν τῇ ἐξηγήσει. — (α) Γέν. 6΄, 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» Ἀδάμ, ἐκ γῆς» ἦν κατὰ τὸ σῶμα, «χοϊκὸς» γενόμενος· τουτέστι παχυνθεὶς καὶ τοῖς γηΐνοις πράγμασι προςηλωθείς. Καὶ ἐκ γῆς μὲν ἦν κατὰ φύσιν, «χοϊκὸς» δὲ γέγονε κατὰ προαίρεσιν.

47. Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ·

Ὃν ἀνωτέρω «ἔσχατον Ἀδὰμ» ὠνόμασε, τοῦτον ἐνταῦθα «δεύ» τερον ἄνθρωπον» προςηγόρευσεν· ὁ γὰρ Ἀδὰμ πρῶτον ἄνθρωπος ἐκλήθη. Λέγει τοίνυν ὅτι «ὁ δεύτερος ἄνθρωπος», ἤγουν ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα δεύτερος Ἀδάμ, τουτέστιν ὁ Κύριος, ἐξ οὐρανοῦ ἦν κατὰ τὴν θεότητα.

48. Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί·

Οἷος ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἐμπαθὴς καὶ φιλήδονος, τοιοῦτοι καὶ οἱ κατὰ προαίρεσιν, μιμησάμενοι καὶ ὁμοιωθέντες αὐτῷ.

48. Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.

Οἷος ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἀπαθὴς καὶ φιλάρετος, τοιοῦτοι καὶ οἱ κατὰ προαίρεσιν, πάλιν μιμούμενοι καὶ ὁμοιούμενοι αὐτῷ. Οἱ μὲν χοϊκοὶ τῷ κατασπᾶσθαι πρὸς γῆν· οἱ δὲ ἐπουράνιοι τῷ ἀνασπᾶσθαι πρὸς οὐρανόν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐγένοντο δίκαιοι πολλοί, καὶ μετὰ ταύτην ἁμαρτωλοὶ γίνονται καθ' ἑκάστην, οὔτε ἐπὶ τῶν χοϊκῶν δικαίους νοοῦμεν, οὔτε ἐπὶ ἐπουρανίων ἁμαρτωλούς.

49. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.

«Εἰκόνα» λέγει τὴν διὰ μιμήσεως ὁμοιότητα. Καθώς, φησί, μιμησάμενοι τὴν παρακοὴν τοῦ πρώτου Ἀδὰμ ὡμοιώθημεν αὐτῷ κατὰ ταύτην, ὁμοιωθῶμεν καὶ τῷ δευτέρῳ Ἀδάμ, μιμησάμενοι τὴν τούτου ὑπακοὴν ἐν ταῖς θείαις ἐντολαῖς.

50. Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί,

Τοῦτο δὲ συνάγω ἀφ' ὧν εἴρηκα περί τε τοῦ χοϊκοῦ καὶ τοῦ ἐπουρανίου καὶ τοῦτο κατασκευάζω. Τὸ ποῖον;

50. Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Σὰρξ» εἰπών, προςέθηκε καὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς, τὸ «αἷμα». «Σάρκα» δὲ πολλάκις εἴωθε λέγειν τὰς πονηρὰς πράξεις, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ὅταν λέγῃ· «ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκί» (α). Καὶ πάλιν· «οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται» (β). Φησὶν οὖν ὅτι πονηροπράγμων ἄνθρωπος βασιλείαν οὐρανῶν οὐκ ἀπολαύσει.

50. Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

Οὐδ' ὁ ἐφθαρμένος καὶ ἀκάθαρτος βίος, ἤγουν ὁ κακῶς βιῶν ἄνθρωπος, τῶν ἀφθάρτων καὶ ἀκηράτων ἀγαθῶν ἐπιτεύξεται. Ἀφθαρσίας δὲ μνησθείς, πάλιν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἐπανῆλθε λόγον·

51. Ἰδού, μυστήριον ὑμῖν λέγω·

Ἀπόρρητον τοῖς πολλοῖς. Τί δὲ τὸ μυστήριον; εἰπέ·

51. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.

«Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα» τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου, «πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα» κατὰ τὰ σώματα ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν. Μὴ τοίνυν ἀπίστει πῶς τὸ σπειρόμενον ἐν φθορᾷ ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Τινὲς γὰρ ἑστῶτες ἀποθανοῦνται, οἳ (κατὰ τὸν καιρὸν δηλαδὴ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας), καὶ πρὶν ἢ πεσεῖν, ἀλλαγήσονται· λυθήσονται γὰρ καὶ τὰ τούτων σώματα ἐν βραχυτάτῳ πάνυ καιρῷ· καὶ τοσούτῳ, ὡς μηδὲ πεσεῖν εἰς γῆν, ἀλλ' εὐθὺς ἀλλαγῆναι ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ἑστῶτα ὅσον ἐπὶ τῷ μὴ πεσεῖν· ἀναστῆναι ὅσον εἰς ἀφθαρσίαν.

52. Ἐν ἀτόμῳ,

Οὐ τοῦτο μόνον θαυμαστόν, ὅτι σήπεται πρῶτον πᾶν σῶμα ἀνθρώπινον, εἶτα ἀνίσταται, οὐδ' ὅτι πολλῷ κρεῖττον, οὐδ' ὅτι ἕκαστον σῶμα τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπολαμβάνει· ἀλλ' ὅτι τὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα πράγματα, καὶ λογισμὸν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντα, ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ γίνεται· τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν τὸ «ἄτομον», ὃ καὶ σαφέστερον δηλῶν ἐπήγαγεν·

52. Ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ,

(α) Ῥωμ. ή, 9. — (β) Αὐτόθ. ή, 8.

Ὅσον μύσαι βλέφαρον (α).

52. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι·

Ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς εἴρηκεν ἐπιστολῇ ὅτι «αὐτὸς ὁ Κύριος » ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ Ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ κατα- » βήσεται ἀπ' οὐρανοῦ» (β). Σάλπιγγα μὲν οὖν ἢ τὴν φωνὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου νοήσεις διὰ τὸ φοβερὸν καὶ ἐξάκουστον, ἢ σάλπιγγος ἦχον ἕτερον. «Ἐσχάτην» δὲ εἶπεν, ἢ ὡς μηκέτι σάλπιγγος ἠχούσης, ἢ ὡς ἑπτὰ μὲν τότε σαλπίγγων ἠχεῖν μελλουσῶν, ὡς ἡ λεγομένη Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου διδάσκει (γ), τῆς τελευταίας δὲ τούτων ἐγκελευομένης τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, τῶν ἄλλων πρὸ ταύτης σαλπίγγων τὴν συντέλειαν ἐργαζομένων.

52. Σαλπίσει γάρ·

Ὁ Θεὸς δι' ἀγγέλου, ὡς εἴρηται.

52. Καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι,

Ἄφθαρτοι τότε γεγενημένοι διὰ τῆς ἀλλαγῆς.

52. Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα.

Ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν. «Ἡμεῖς» δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ οἱ ζῶντες τότε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴρηται.

53. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.

Εἰπὼν ὅτι «τοῦτο», ἔδειξεν ὅτι τὸ αὐτὸ σῶμα ἀνίσταται καὶ οὐχ ἕτερον. «Ἐνδύεται» δὲ ἀντὶ μὲν φθορᾶς «ἀφθαρσίαν», ἀντὶ δὲ θνη-

---

(α) Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ταύτας τοῦ Ἀποστόλου τὰς λέξεις ἑρμηνεύων (ἐν τῷ ἀνεκδότῳ εἰσέτι πονήματι αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ «περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας» τῷ ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἄθω Μονῇ τοῦ Παντοκράτορος σωζομένῳ) φησίν· «Ἀναστήσονται τῇ τῆς » φωνῆς δυνάμει ἐν μιᾷ ῥοπῇ τε καὶ ἅμα τῆς φωνῆς γινομένης καὶ τῆς αὐτῶν ἀναστά- » σεως. Ὥστε καὶ τῇ φωνῇ αὐτοὺς εὐθὺς ἀναστῆναι, καὶ ἀναστάντας τῆς φωνῆς ἐπα- » κοῦσαι». — (β) Α΄ Θεσσαλον. δ΄, 16. — (γ) Ἐκ τοῦ «ἡ λεγομένη Ἀποκάλυψις» γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς συντάσσεται τῇ γνώμῃ τῶν μὴ τασσόντων τὴν Ἀποκάλυψιν ἐν τοῖς κανονικοῖς τῆς καινῆς Διαθήκης βιβλίοις. Ἴσως διὰ τοῦτον τὸν λόγον οὐδ' ὑπομνήματα εἰς αὐτὴν συνεγράψατο· ἣν εἰκασίαν ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι οὐδεὶς ποτε εἶπεν, ὅτι εἶδέ που τοιοῦτο τοῦ Ζιγαβηνοῦ ὑπόμνημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τότητος «ἀθανασίαν». Φθορὰν δὲ καὶ θάνατον ἢ τὸ αὐτὸ λέγει· ἢ φθορὰν μὲν τὰ ἐκ νόσων πάθη, θάνατον δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς διάζευξιν.

54. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος·

Ἐπειδὴ μεγάλα εἶπε καὶ ἀπόρρητα, ἐπάγει τὸν προφήτην Ὠσηὲ πιστούμενον αὐτὰ καὶ λέγοντα·

54. «Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος».

Ἠφανίσθη κατὰ κράτος, εἰς τέλος, παντελῶς.

55. «Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος»; (α)

Καὶ τοῦτο τοῦ αὐτοῦ ἐστι Προφήτου (β). Ὡς γὰρ ἤδη γινόμενα ταῦτα βλέπων ἐνάλλεται τῷ θανάτῳ καὶ ἐπεμβαίνει λοιπὸν κειμένῳ καὶ φωνὴν ἐπινίκιον ἀλαλάζει· «ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον»; οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ εἰς τὸ μηκέτι εἶναι κεχώρηκεν. Ὁ μὲν οὖν διάβολος ὑπηρέτης ἦν τοῦ θανάτου· ὁ δὲ θάνατος διάκονος τοῦ ᾅδου. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τῆς ἁμαρτίας τιτρώσκων τῷ θανάτῳ παρεδίδου, ὁ δὲ θανατῶν τῷ ᾅδῃ παρέπεμπε, τουτέστι τῷ τάφῳ καὶ τῇ σήψει.

56. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία·

Ὥσπερ τὸ κέντρον τοῦ σκορπίου χαλεπώτερόν ἐστι τοῦ σκορπίου, οὕτω καὶ τοῦ θανάτου χαλεπωτέρα ἡ ἁμαρτία καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἰσχὺν οὗτος κέκτηται. Χωρὶς ταύτης οὐδὲν ἰσχύει.

56. Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος.

Χωρὶς γὰρ τούτου ἀσθενὴς ἦν αὕτη, ἐνεργουμένη μέν, οὐ τοσοῦτον δὲ βλάπτουσα τοὺς ἐνεργοῦντας αὐτήν, μήπω μηδενὸς ἐγγράφου νόμου ταύτην ἀπαγορεύοντος, μηδὲ τιμωρίας κειμένης ὡρισμένης κατὰ

(α) Ὠσηέ, ιγ΄, 14. — (β) Τοῦ Ὠσηὲ δηλαδή. Ἀλλ' ὁ προηγούμενος 54ος στίχος εἴληπται ἐκ τοῦ Ἡσαΐου (κε΄, 8) «κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῶν ἁμαρτανόντων. Εἴρηκε δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· «χωρὶς » νόμου ἁμαρτία νεκρά» (α), καὶ ἡρμήνευται πλατέως ἐκεῖ.

57. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾅδου νῖκος. Τῆς κεφαλῆς γὰρ ἡμῶν, ἤτοι τοῦ Κυρίου, ἀναστάντος ἐνεργείᾳ καὶ τρόπαιον κατ' αὐτῶν στήσαντος, καὶ ἡμεῖς τὸ λοιπὸν σῶμα νῦν μὲν δυνάμει νενικήκαμεν· ὕστερον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ νικήσομεν ἀνιστάμενοι.

58. Ὥςτε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι,

«Ἑδραῖοι» ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως δόγματι· καὶ «ἀμετακίνητοι» ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας.

58. Περισσεύοντες ἐν παντὶ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε.

Ὑπερβαίνοντες τὰ σκάμματα τῶν ἀγώνων καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, μετὰ περιουσίας ἐργαζόμενοι.

58. Εἰδότες, ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἐστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

«Ὁ ἐν Κυρίῳ κόπος ὑμῶν» ὁ διὰ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου· ἢ «οὐκ » ἐστι κενὸς» παρὰ Κυρίῳ· ἕκαστος γάρ, φησί, τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

1. Περὶ δὲ τῆς λογίας εἰς τοὺς ἁγίους (*), ὥςπερ διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

«Λογίας» λέγει τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων, τὴν διὰ τοὺς ἁγί-

(α) Ῥωμ. ζ', 8. — (*) Συνήθης τῶν ἀντιγράφων γραφὴ «τῆς εἰς τοὺς ἁγίους». Ὅτι δὲ καὶ ὁ Συγγραφεὺς οὕτως ἀνέγνω, εἰκάσειεν ἄν τις ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐξηγήσει· «Λο» γίας λέγει τὴν συλλογήν.... τὴν διὰ τοὺς ἁγίους».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ους· ἤτοι τοὺς πιστούς, ἀφαιρεθέντας τὰ προσόντα τούτοις· ἢ καὶ ἄλλοις πενομένοις. Εἰπὼν δὲ ὅτι «καθὼς διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις » τῆς Γαλατίας» εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἐνέβαλεν, αἰσχυνομένους ἡττηθῆναι Γαλατῶν. Τί δὲ διέταξας; εἰπέ·

2. Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ,τι ἂν εὐοδῶται·

«Μίαν σαββάτων» τὴν Κυριακὴν καλοῦσιν Ἑβραῖοι, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἡρμήνευται (α). Κελεύει δὲ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ἕκαστον ἄνθρωπον, κἂν πλούσιος ᾖ, κἂν πένης, κἂν ἀνήρ, κἂν γυνή, παρ' ἑαυτῷ τιθέναι, θησαυρίζοντα λόγῳ τῆς ῥηθείσης «λογίας» ὅ,τι ἂν εἶδος εὐοδωθείη, κἂν πολύ, κἂν ὀλίγον, καὶ μὴ εὐθὺς εἰςφέρειν αὐτό, ἵνα μὴ ὀλίγον ὂν καταισχύνῃ· ἀλλ' ἐάν, ἕως ἂν κατὰ μικρὸν αὐξηθέν, ἀξιόλογον τὸ συλλεγόμενον γένηται. Κατὰ Κυριακὴν δέ, ἵνα καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην αἰδεσθέντες προθυμότεροι γένωνται. Καὶ «εὐοδῶται» δὲ εἰπών, ἔδειξεν ὅτι συνεργήσει τούτοις ὁ Κύριος, εὐμαρίζων τὴν ὁδὸν ταύτην αὐτοῖς.

2. Ἵνα μή, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.

Ἵνα μὴ τότε συλλογαὶ γίνωνται· ἀλλ' ἵνα πρότερον ἀρξάμεναι καὶ κατ' ὀλίγον ἄχρι τότε προςτιθέμεναι, ἀνεπαχθεστέραν ὑμῖν παρέχωσι τὴν δαπάνην.

3. Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω (*) ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Οὓς ἂν προκρίνητε τούτους πέμψω σὺν ἐπιστολαῖς. «Χάριν» δὲ λέγει τὴν ἐλεημοσύνην, ἣν συλλέξαντες ἀποστελοῦσιν. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς «ἐλεημοσύνην», ἵνα μὴ ἐπαρθῶσιν.

(α) Ἔπιθι τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Συγγραφέως εἰς τὸν Ματθαῖον (κη΄, 1).—(*) Ἐν ἄλλ. ἡ στίξις τοῦ ῥητοῦ οὕτως· «οὓς ἐὰν δοκιμάσητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγ» κεῖν κέξ.». Ὁ δὲ Συγγραφεὺς στίζει ἄλλως, ἤτοι· «οὓς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν » τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν κέξ.». Καὶ κατὰ ταύτην τὴν στίξιν ἑρμηνεύει τὸ ῥητόν. Ὁμοίως καὶ ὁ Θεοφύλακτος (ἐν λ.) παραινεῖ λέγων· «στίξον οὖν εἰς τὸ δοκιμάσητε»· εἶτα ἀνάγνωθι· «δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω»· ὥςτε εἶναι τὸ ἑξῆς τοιοῦτον· οὓς ἂν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω διὰ τῶν γραμμάτων μου· ὡσανεὶ λέγων· καὶ αὐτὸς συνέσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς διακονίας διὰ τῶν γραμμάτων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

4. Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

Ἐὰν δὲ τὸ παρὰ πάντων ὑμῶν συλλεγόμενον, οὕτω φιλότιμον καὶ δαψιλὲς ὄν, ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ διακονῆσαι τῇ διακονήσει αὐτοῦ, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. Τοῦτο δὲ εἶπε προτρεπόμενος αὐτοὺς εἰς δαψίλειαν.

5. Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω·

Ἐν Ἐφέσῳ ἦν, χειμῶνος ὄντος, ὅτε ταῦτα ἔγραφεν. Ἵνα δὲ μὴ λέγωσι· τί οὖν Μακεδόνας ἡμῶν προτιμᾷς; ἐπήγαγε·

6. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω,

Τὸν ἐπιόντα χειμῶνα, εἰ μή τι παρεμποδίσῃ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ «τυχόν».

6. Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύωμαι.

Ὅπου ἂν ἀπέρχωμαι. Καὶ τοῦτο δὲ φιλοστοργίας.

7. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν·

Ὥςπερ καὶ τοὺς Μακεδόνας· «Μακεδονίαν γάρ, φησί, διέρχομαι», μὴ παραμένων αὐτοῖς.

7. Ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ.

Ἐνταῦθα ἐσαφήνισε τὸ «τυχόν». Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας φοβῶν.

8. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς· θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργής,

«Θύρα» ἄγρας καὶ συλλογῆς· εἴςοδος πλατεῖα καὶ ἐπιτυχής, ὥςτε θηρεύειν εἰς τὴν πίστιν καὶ προςάγειν Χριστῷ.

9. Καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

Εἰκὸς γὰρ καὶ τὸν διάβολον ἀνταγωνίζεσθαι διὰ τῶν οἰκείων.

10. Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς·

Προσέχετε, ἵνα ἀνεπηρεάστως διατρίψῃ παρ' ὑμῖν. Ἢ τὸ «πρὸς »ὑμᾶς» ἀντὶ τοῦ τό γε ἐφ' ὑμῖν, μηδενὸς αὐτῷ ἐπιβουλεύοντος· εἴρηκε γὰρ καὶ ἀνωτέρω «ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει »τὰς ὁδούς μου» (α).

10. Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ.

«Ἔργον Κυρίου» λέγει τὸ κηρύσσειν.

11. Μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουδενίσῃ·

Ἢ ὡς νέον, ἢ ὡς πένητα, ἢ ὡς ὀλιγομαθῆ. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ εἰς ἀξιοπιστίαν τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ κηρύσσειν καὶ κατὰ τοῦτο ἐξισωθῆναι ἡμῖν.

11. Προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ,

Ὅτε ὑποστρέψαι πρός με θελήσει.

11. Ἵνα ἔλθῃ πρός με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

Καὶ τὸ «ἐκδέχομαι» φοβοῦντός ἐστιν, ἵνα, εἰδότες ὅτι πάντα τῷ διδασκάλῳ ἀπαγγείλῃ, ἐπιεικέστεροι γένωνται· ἅμα δὲ καὶ τὸν μαθητὴν σεμνύνοντος, εἰ περιμενεῖ τὴν ὑποστροφὴν αὐτοῦ, δίχα τούτου μὴ θέλοντος ἐξελθεῖν ἐξ Ἐφέσου. «Ἀδελφοὺς» δὲ λέγει τοὺς ἀκολουθοῦντας τῷ Τιμοθέῳ.

12. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ,

Λείπει τὸ «ταῦτα γράφω». Τί δὲ γράφεις; εἰπέ·

12. Πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν·

Οὗτος καὶ εὐπαίδευτος ἦν, καὶ πρεσβύτερος Τιμοθέου. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσι, διὰ τί τὸν πρεσβύτερον ἀφεὶς ἔπεμψε τὸν νεώτερον, ἀπο-

---

(α) δ', 17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λογεῖται προλαμβάνων, ὅτι οὐ μόνον ἔπεμπεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ παρεκάλει ἀπελθεῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος, ἵνα μὴ διαβάλῃ αὐτόν. Ἀλλὰ τί φησι;

12. Καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα,

Τοῦ Θεοῦ δηλονότι.

12. Ἵνα ἔλθῃ νῦν·

Εἶτα ἵνα μὴ σκῆψις τοῦτο δόξῃ καὶ πρόφασις, ἐπήγαγεν·

12. Ἐλεύσεται δέ, ὅταν εὐκαιρήσῃ.

Ἐὰν εὐθέτου καιροῦ λάβηται.

13. Γρηγορεῖτε,

Προςέχετε.

13. Στήκετε ἐν τῇ πίστει,

Μὴ μετακινεῖσθε ἀπὸ τῆς παραδοθείσης ὑμῖν πίστεως.

13. Ἀνδρίζεσθε,

Κατὰ τῶν πειρασμῶν.

13. Κραταιοῦσθε.

Μὴ μαλακιζόμενοι.

14. Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.

Ἀταράχως, ἀφιλονίκως. Λέγοιτο δ' ἂν τὸ μὲν «γρηγορεῖτε» πρὸς τοὺς οἷον νυστάζοντας ἐν τῷ ῥᾳθυμεῖν· τὸ δὲ «στήκετε» πρὸς τοὺς σαλευομένους· τὸ δὲ «ἀνδρίζεσθε» πρὸς τοὺς χαυνουμένους· τὸ δὲ «κραταιοῦσθε» πρὸς τοὺς ἡττωμένους ἐν τοῖς πάθεσι· τὸ δ' ἐφεξῆς, πρὸς τοὺς στασιάζοντας.

15. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ,
ὅτι ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις
16. ἔταξαν ἑαυτούς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις,

Καθ' ὑπερβατὸν ἡ τῶν ῥητῶν σύνταξις. «Οἴδατε, φησί, τὴν οἰ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»κίαν Στεφανᾶ»· ἤτοι αὐτόν τε τὸν Στεφανᾶν καὶ τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ καὶ τὰ ἑξῆς. «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς», ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ ὑπακούητε ἐν ταῖς διακονίαις τῶν ἁγίων, καὶ συναντιλαμβάνησθε. «Ἀπαρχὴν» δὲ τὴν οἰκίαν ταύτην ἐκάλεσεν οὐ Κορίνθου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὡς πρῶτον προςελθόντων τῇ πίστει καὶ πρωτευόντων ἐν ἀρεταῖς, καὶ μᾶλλον, ὅτι εἰς τὸ διακονεῖν τοῖς πιστοῖς καὶ φιλοξενεῖν ἔταξαν ἑαυτούς, ξενοδόχοι τούτων καταστάντες. Τούτου τοῦ Στεφανᾶ καὶ ἀρχόμενος ἐμνημόνευσεν, εἰπών· «ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον» (α). Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ τούτοις χαρίζεσθαι, προςέθηκε·

16. Καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοθέῳ διακονίᾳ. Χρὴ γὰρ ἕπεσθαι τοῖς προηγουμένοις ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἔργοις καὶ ὡς ἐπιστημονικωτέροις πείθεσθαι.

17. Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ,

Οὗτοί εἰσιν, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐξηγήσεως δεδήλωται, οἱ ἐλθόντες ἐκ Κορίνθου καὶ ἀπαγγείλαντες τῷ Παύλῳ τὰ περὶ τῶν ἀτάκτων, οἷς ἐξηγριῶσθαι τούτους εἰκός, ὡς κατειποῦσιν αὐτῶν. Διὸ καὶ ἐπαινεῖ τούτους ὁ Ἀπόστολος, καὶ πειρᾶται τῆς ὑποψίας ἐξελεῖν·

17. Ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν·

Ἀντὶ πάντων ὑμῶν ἀναζητήσαντες τὸν διδάσκαλον καὶ ἀφ' ὑμῶν ἀσπασάμενοι.

18. Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν.

Ἐθεράπευσαν καὶ παρηγόρησαν τὴν ἐμὴν ψυχήν, τὰ κατορθώματα τῶν εὐαρεστούντων διηγησάμενοι καὶ τῆς ἐφ' ὑμῖν μερίμνης καὶ ἀγωνίας ἀπολύσαντες καὶ ἀνεικότες αὐτὴν καὶ τὴν ὑμετέραν (β) πεισθέντες ὑμῖν τοῖς ἀποστείλασι καὶ τοσαύτην ἀποδημίαν ὑπὲρ πάντων ὑπομείναντες καὶ τὴν ἐγχειρισθεῖσαν διακονίαν ἀνύσαντες.

18. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους.

(α) Ἀνωτ. ά, 16. — (β) Γραπτέον ἴσως «ἡμετέραν».

Οἰκειοῦσθε, τιμᾶτε.

19. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας·

Αἱ κατὰ τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας συναγωγαὶ τῶν πιστῶν.

19. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πολλὰ ἐν Κυρίῳ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ.

Τούτων καὶ ἐν τοῖς ἀσπασμοῖς τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς ἐμνημόνευσε, καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐκεῖ (α).

20. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

Οἱ σὺν ἐμοί.

20. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

Τοῦτο ἔγραψε καὶ ἐν τοῖς ἀσπασμοῖς τῆς πρὸς Ῥωμαίους ὁμοίως ἐπιστολῆς, καὶ ἡρμηνεύθη ἐκεῖ (β).

21. Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου.

Τὰ μὲν ἄλλα τῆς ἐπιστολῆς ἕτερος ἔγραψεν, ὑπαγορεύσαντος τοῦ Ἀποστόλου. Τὸ δὲ «ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας» (καὶ εἴ τις ἕτερος ἐφεξῆς ἀσπασμός), ἔγραψεν αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀπόστολος εἰς βεβαίωσιν.

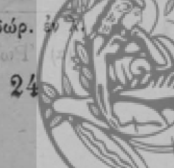
22. Εἴτις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἤτω ἀνάθεμα,

Ὅρα φοβερὸν ἐπιφώνημα. «Ἤτω», φησί, κεχωρισμένος αὐτοῦ καὶ ἀνάθεμα τῷ ἀντικειμένῳ διαβόλῳ. Οὐ φιλεῖ δὲ τὸν Κύριον ὁ μὴ φυλάσσων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Εἴρηκε γάρ· «Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντο»λάς μου τηρήσει» (γ). Τοῦτον δὲ τὸν φρικτὸν λόγον προσέθηκεν, ἐναγωνίους αὐτοὺς ποιῶν καὶ τῆς ῥᾳθυμίας ἀπάγων.

22. Μαραναθά.

Ἑβραῒς ἡ λέξις, ἢ σύρα κατά τινας (δ). Δηλοῖ δὲ τὸ «ὁ Κύριος

(α) Ῥωμ. ις', 3. — (β) Αὐτόθ. 16. — (γ) Ἰωάν. ιδ', 21. — (δ) Θεοδώρ. ἐν Τόμ. Γ', σελ. 373.

» ἦλθε ». Τέθεικε δὲ τοῦτο διεγείρων εἰς ἀρετήν. Ὁ Κύριος ἦλθε, φησί, καὶ ὑμεῖς καθεύδετε; Ὁ Θεὸς τοσοῦτον κατῆλθε, καὶ ὑμεῖς οὐδὲ μικρὸν ἀνυψοῦσθε; Οὐχ ἑλληνιστὶ δὲ τοῦτο εἶπε, κατασπῶν τὴν ὀφρὺν τῶν ἐπὶ τῇ Ἑλλήνων εὐγλωττίᾳ σεμνυνομένων καὶ δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον οὐκ αἰσχύνεται τὴν ἰδιωτείαν τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἐπίτηδες κέχρηται ταύτῃ. Χρεία γὰρ ὀρθοῦ βίου καὶ εὐσεβείας, ἀλλ' οὐκ εὐφραδείας καὶ καλλιρρημοσύνης.

23. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.

Καὶ τοῦτο ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους εἴρηται καὶ ἡρμήνευται (α).

24. Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν,

« Ἐστὶ» δηλονότι. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν ἀνωτέρω καθήψατο καὶ ἐπέπληξε, νῦν θεραπεύει καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἐξ ἀγάπης ἔγραψε πάντα, θερμῶς ἐρῶν τῆς μεταβολῆς καὶ διορθώσεως αὐτῶν, καὶ ὅτι οὐδενὶ μνησικακεῖ, ἀλλὰ πάντας ἀγαπᾷ πατρικῶς ὡς τέκνα, καὶ τῷ σώματι ἀπών, τῇ ἀγάπῃ σύνεστιν αὐτοῖς.

24. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀγάπη μου, ἡ διὰ Χριστόν, ἡ κατὰ Χριστόν· ἀγαπῶ γὰρ ὑμᾶς, διότι ἐστὲ τοῦ Χριστοῦ, οὗ εἰμι κἀγώ.

Ἀμήν.

Ἀληθῶς εἴρηκα.

Πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου. Στίχοι ωό.

(α) Ῥωμ. ις΄, 24.

Η Β΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (α)

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἐπεὶ ἐν τῇ πρώτῃ ὑπέσχετο ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, προθεσμίαν δούς, ταύτης δὲ παραδραμούσης. οὐ παρεγένετο, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐν ἑτέροις ἀναγκαιοτέροις, ἔμελλε δὲ καὶ ἔτι βραδύνειν, ἐδεήθη τῆς δευτέρας ταύτης παραμυθουμένης αὐτούς. Καὶ καθ᾽ ἕτερον δὲ λόγον. Ἐπεὶ διὰ τῆς πρώτης ἐβελτιώθησαν, πληρώσαντες ἃ ἐπέταξεν, ἔγραψε καὶ δευτέραν. Ἔδει γὰρ ὥςπερ ἡνίκα ἡμάρτανον ἐνεκάλει τούτοις, οὕτω, διορθωθέντας, ἀποδέξασθαι καὶ ἐπαινέσαι. Διόπερ οὐδὲ πᾶσα καταφορικωτέρα ἐστίν, ἀλλ᾽ ὀλίγα μέρη τοῦ τέλους. Ἦσαν γὰρ παρ᾽ αὐτοῖς τινες ἐξ Ἰουδαίων μέγα φρονοῦντες καὶ τοῦτον διαβάλλοντες. Πρότερον οὖν τοὺς Κορινθίους ἐγκωμιάσας ὑπὲρ ὧν κατώρθωσαν, ὕστερον ἐφ᾽ οἷς ἐσφάλλοντο μετρίως ἐπιπλήττει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Α΄ Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ᾗ πεποιθέναι φησίν.

1. Παῦλος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ,

Ταῦτα προηρμηνεύθησαν ἐν τῇ προγραφῇ τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς (β).

(α) Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἡ ἐπιστολὴ ἐπιγέγραπται οὑτωσίν· *Εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους δευτέραν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου.* — (β) Α΄ Κορινθ. α΄, 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

1. Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός,

Πεμφθεὶς πρὸς αὐτοὺς ὁ Τιμόθεος, ὡς ἡ πρώτη παρέστειλεν (α) ἐπιστολή (β), καὶ διορθώσας ἃ ἐκελεύσθη, πάλιν ὑπέστρεψε πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὄντα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἅτε (γ) οὖν παρόντα, γραφομένης τῆς παρούσης ἐπιστολῆς, συνέταξε τοῦτον ἑαυτῷ, σεμνύνων τε τὸν μαθητὴν οὕτω καὶ αἰδεσιμώτερον ἀπεργαζόμενος καὶ τὴν ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδεικνύμενος.

1. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ,

Καὶ τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ εἴρηται καὶ ἡρμήνευται (δ).

1. Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ·

Τίνος ἕνεκεν τῇ Μητροπόλει γράφων, δι᾽ αὐτῆς καὶ πᾶσιν ἐπιστέλλει τοῖς ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιῶν; Ῥωμαίοις γὰρ ἐπιστείλας οὐ δήπου καὶ τοῖς τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦσιν ἐπέστειλεν. Καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράψας οὐκ ἔγραψε καὶ Μακεδόσιν. Καὶ ἡ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴ οὐ συμπεριέλαβε καὶ τὴν Ἀσίαν ἅπασαν. Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· «ταῖς Ἐκκλησίαις » γάρ, φησί, τῆς Γαλατίας» (ε). Καὶ Ἑβραίοις δὲ πᾶσιν ἅμα γράφει, μὴ διελὼν αὐτοὺς κατὰ πόλεις. Οἶμαι τοίνυν ὅτι οἷς ἦσαν κοινὰ τὰ νοσήματα, τούτοις κοινῶς ἐπιστέλλει, κοινῆς δεομένοις διορθώσεως. Κοινῇ δὲ πάντας προσαγορεύων συνάγει τὸ ἔθνος εἰς ὁμόνοιαν. Περὶ τῆς τῶν ἁγίων προσηγορίας εἴρηται ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς.

2. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ταῦτα εἴρηται καὶ ἡρμήνευται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁμοίως ἐπιστολῇ (ϛ).

3. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

(α) Ἴσως «παρέστησεν». — (β) Α′ Κορινθ. δ′, 16. — (γ) Τὸ χειρόγρ[illegible] —
(δ) Α′ Κορινθ. ά, 2. — (ε) Γαλάτ. ά, 3. — (ϛ) Ῥωμ. ά, 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἄξιος εὐλογεῖσθαι παρ' ἡμῶν, ἤγουν ὑμνεῖσθαι, ὡς ἐλεῶν καὶ βοηθῶν καὶ διαφυλάττων ἡμᾶς. Ὁ Θεὸς μὲν ἡμῶν, Πατὴρ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ Θεὸς μὲν αὐτοῦ, ὡς ἀνθρώπου, Πατὴρ δὲ αὐτοῦ, ὡς Θεοῦ.

3. Ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν,

Ὁ αἴτιος τοῦ ἐλέους, ὁ πηγάζων τοὺς οἰκτιρμούς, ὁ τὸν ἔλεον ἀναβλύζων.

3. Ὁ Θεὸς πάσης παρακλήσεως·

Ὁ αἴτιος, ἡ πηγή, ὁ χορηγὸς πάσης ψυχαγωγίας καὶ παραμυθίας.

4. Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν,

Ἐντεῦθεν τὸ αἴτιον τῆς βραδυτῆτος ᾐνίξατο, ἀπολογούμενος ὅτι οἱ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον πειρασμοὶ καὶ αἱ διὰ τὸν Χριστὸν κακώσεις καὶ θλίψεις ἐνεπόδισαν ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς. «Ὁ παρακαλῶν» εἰπών, ἐνέφηνε τὴν ἄνωθεν ἐπικουρίαν καὶ τὸν κουφισμὸν τῶν θλίψεων, ἵνα μὴ καὶ διὰ ταύτας ἀνιῶνται.

4. Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει,

Εἶδες πῶς προανεκρούσατό τε τὴν ἀπολογίαν καὶ ἐμετριοφρόνησε, διδάσκων ὅτι παρακαλεῖται θεόθεν αὐτὸς οὐ διὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παρακληθῆναι μέλλοντας; διὰ τοῦτο παρακαλούμεθα καὶ ἀναπνέομεν λέγων, ἵνα ἑτέρους παρακαλῶμεν, παραμυθούμενοι θλιβομένους, καὶ ἀποκαμεῖν μέλλοντας ἀνακτώμενοι καὶ ἀλείφοντες.

4. Διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ·

Δύνασθαι δὲ ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν οἱᾳδήποτε θλίψει διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς παρακλήσεως, ἧς αὐτοὶ ἀεὶ παρακαλούμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

5. Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν.

Εἰπὼν «ὅτι περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ» ἐν ἡμῖν, ἐδί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λωσεν ὅτι οὐ μόνα τὰ τοῦ Χριστοῦ πάσχουσιν, ἀλλὰ καὶ πλείονα τούτων ὑφίστανται· καθάπερ γὰρ μείζονα αὐτοῦ σημεῖα εἰργάσαντο· «ὁ γὰρ πιστεύων, φησίν, εἰς ἐμέ, μείζονα τούτων ποιήσει» (α)· οὕτω καὶ πλείονα αὐτοῦ ἔπαθον. Ἀλλ᾿ ὥςπερ ἐκεῖ τὸ πᾶν αὐτοῦ γίνεται, τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς· οὕτω κἀνταῦθα τὸ πᾶν αὐτοῦ ἐστι, τοῦ παρακαλοῦντος καὶ ἐνισχύοντος φέρειν τὰ συμπίπτοντα δεινά. Διὸ καὶ αἰσθόμενος ὁ Ἀπόστολος ἡλίκον ἐφθέγξατο, συστέλλει τοῦτο πάλιν τῷ εἰπεῖν· «οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ » παράκλησις ἡμῶν», παρακαλουμένων πλέον ὧν πάσχομεν. Τί γὰρ ἴσον τοῦ διὰ Χριστὸν μαστίζεσθαι καὶ κοινωνεῖν τῶν παθημάτων τῷ Δεσπότῃ, καὶ τῶν ἐλαυνόντων περιγίνεσθαι, καὶ ἀναλώτους εἶναι τῇ Οἰκουμένῃ, καὶ προςδοκᾶν ἐκεῖνα τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά; «Περισσεύει » δὲ ἡ παράκλησις» καὶ ὡς μὴ μόνον κουφίζουσα τὰς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ χαίρειν ἐπὶ ταῖς ἀμοιβαῖς τῶν παρόντων παρασκευάζουσα.

6. Εἴ τε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας,

«Εἴ τε θλιβόμεθα» ὑπὲρ ὑμῶν θλιβόμεθα· ὑπὲρ γὰρ τοῦ παρακληθῆναι ὑμᾶς εἰς τὴν πίστιν καὶ ἐλθεῖν εἰς τὴν σωτηρίαν κακοπαθοῦμεν· καὶ διὰ τὴν ὑμετέραν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν θλιβόμεθα, ἵνα ὑμεῖς παρακληθέντες σωθῆτε.

6. Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν·

Σωτηρίας δὲ τῆς τελεσιουργουμένης μὴ μόνον ἐν τῷ θλίβεσθαι ἡμᾶς, κακοπαθοῦντας ἐν τῷ κηρύττειν ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑπομονῇ πολλῇ τῇ ὑμετέρᾳ. «Ὑπομονῇ δὲ τῶν αὐτῶν παθημάτων», ὧν καὶ ἡμεῖς οἱ κήρυκες πάσχομεν· καὶ ὑμεῖς γὰρ παραδεχόμενοι τὸ κήρυγμα καὶ πιστεύοντες τὰ ἴσα ἡμῖν ὑπομένετε, πάσχοντες καὶ κακοπαθοῦντες ὁμοίως τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν. Ἐνεύρωσε δὲ τούτους εἰς ἴσον τοῖς Ἀποστόλοις ἀγαγών.

6. Καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν (*)·

(α) Ἰωάνν. ιδ΄, 12. — (*) Ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων ὁ στίχος οὗτος ἕπεται τῷ κατόπιν «εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· καὶ ἡ ἐλπὶς » ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐλπιζόντων ἡμῶν βεβαίως ὑπὲρ ὑμῶν ὅτι, οὔτε ἡμῶν πασχόντων κακῶς, οὔτε ὑμῶν, περιτραπήσεσθε, ἀλλὰ στήσεσθε γενναίως ἐν τοῖς δεινοῖς.

6. Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.

«Παρακαλούμεθα» δηλονότι· πάλιν γὰρ κἀνταῦθα τὸ αὐτὸ (α) ληπτέον ἀπὸ κοινοῦ. «Παρακαλούμεθα» γὰρ ὑπὸ Θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται (β), ἵνα ὑμεῖς βλέποντες ἡμᾶς οὕτως ἐν ταῖς θλίψεσι παρακαλουμένους παρακαλῆσθε καὶ εὐέλπιδες γίνησθε, ὡς καὶ αὐτοὶ τῆς ἴσης ἀπολαύσοντες παρακλήσεως ἐν τῷ καιρῷ τῶν δεινῶν.

7. Εἰδότες ὅτι ὥςπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.

«Κοινωνοὶ μὲν τῶν παθημάτων» ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ὑπομένειν, ἃ καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὡς προδιείληπται· «παρακλήσεως» δὲ τῆς ἐν τῷ κουφίζεσθαι τὰ δεινά, ἢ ἐνισχύεσθαι πρὸς ὑπομονήν. Ἢ καὶ ἑτέρως· «κοινωνοὶ μὲν τῶν παθημάτων» ἐν τῷ συνθλίβεσθαι ἡμῖν θλιβομένοις· «παρακλήσεως» δὲ τῆς ἐν τῷ συνήδεσθαι ἡμῖν ἡδομένοις καὶ οἰκεῖα τὰ ἡμέτερα λογίζεσθαι. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν πρὸ μικροῦ τὴν θλῖψιν ὑπέμειναν.

8. Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ,

«Ὑπὲρ τῆς θλίψεως» ἀντὶ τοῦ περὶ τῆς θλίψεως. Ἔγραψε γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἐπιστολῇ, ὅτι «θύρα μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ »ἐνεργής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί» (γ). Τοὺς τοίνυν ἐκ τούτων πειρασμοὺς καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ κακώσεις νῦν λέγει «θλῖψιν», ἣν καὶ γνωρίζει Κορινθίοις· νόμος τε γὰρ ἀγάπης τὰ ἀλλήλων μανθάνειν, εὖ τε καὶ ἑτέρως ἔχοντα, καὶ μεγίστη παράκλησις μηνύειν τοῖς ἀγαπητοῖς τὰς ἑαυτοῦ θλίψεις τὸν θλιβόμενον, καὶ ἁπλῶς ἐν οἵοις ἐστίν· ὥςτε, λυπηρῶν μὲν ὄντων, παρασκευάζεσθαι καὶ ἐναγωνίους εἶναι καὶ ἀσφαλεστέρους· χρηστῶν δέ, συγχαίρειν καὶ συνδιατίθεσθαι.

(α) Ἤτοι τὸ «παρακαλούμεθα». — (β) Ἐν στίχ. 4. — (γ) Α' Κορινθ. ις', 9.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

8. Ὅτι καθ᾽ ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν

Καθάπερ πλοῖον βάρει πολλῷ βαπτιζόμενον, τοσαύτη τις ἦν ἡ θλῖψις.

8. Ὑπὲρ δύναμιν,

Νικῶσα τῇ ὑπερβολῇ τὴν ἡμετέραν δύναμιν.

8. Ὥςτε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν.

Ὥςτε ἀπελπίσαι ἡμᾶς καὶ τὴν ζωήν, ὅπερ ὁ Δαυῒδ πύλας ᾄδου καλεῖ, καὶ ὠδῖνας θανάτου, καὶ σκιὰν θανάτου (α).

9. Ἀλλ᾽αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν,

«Ἀπόκριμα» λέγει τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν· τοιαύτην γὰρ ἠφίει τὰ πράγματα φωνήν· τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ συμβάντα, ὅτι πάντως ἀποθανούμεθα. Ἀλλ᾽ ἡ μὲν φύσις τῶν πραγμάτων ἀπεφήνατο καθ᾽ἡμῶν τὸν θάνατον, καὶ ἔστη μέχρι τῆς ἡμετέρας ὑπονοίας· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἀφῆκεν εἰς ἔργον ἐξελθεῖν τὴν ἀπόφασιν. Διό, φησίν, «ἐν ἑαυτοῖς» καὶ ἐν τῇ προςδοκίᾳ ἑαυτῶν τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ.

9. Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ᾽ ἑαυτοῖς, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ Θεῷ,

Καὶ μὴν οὐκ αὐτὸς ἐφ᾽ἑαυτῷ ἐθάρρει (πῶς γὰρ ὁ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα τὴν ταπεινοφροσύνην ἀσκήσας;), ἀλλ᾽ ἐν τοῖς περὶ ἑαυτοῦ λεγομένοις ἑτέρους ῥυθμίζει, καὶ καταστέλλει τὸ φύσημα τῶν μέγα φρονούντων ἐφ᾽ ἑαυτοῖς, ἅμα δὲ καὶ μετριάζει συνήθως, ἐπεὶ καὶ προϊὼν φησίν· «Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατάν, »ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι» (β)· καίτοι δι᾽ ἄλλην αἰτίαν ἐδόθη, ἣν ἐκεῖ γενόμενοι μαθησόμεθα.

9. Τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς·

Πάλιν τὸν περὶ ἀναστάσεως κινεῖ λόγον καὶ ὑπομιμνήσκει ἃ ἔγραψεν ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ).

(α) Ψαλμ. ιζ΄, 5. 6. κβ΄, 4. μγ΄, 20. μζ΄, 7. ρς΄, 10. 18. — (β) Β΄ Κορ. ιβ΄, 7. — (γ) Ἰδίως ἐν τῷ ιε΄ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης κεφαλαίῳ.

10. Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς καὶ ῥύεται· εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, ὅτι καὶ ἔτι ῥύσηται (*).

Εἰπὼν ὅτι «καὶ ῥύσηται» νιφάδας τε προανεφώνησε πειρασμῶν καὶ θείαν ἀντίληψιν ἐν πᾶσιν· ἅμα μὲν δεικνὺς ἐναγώνιον τὸν βίον τῶν εὐσεβῶν, ἅμα δὲ μὴ συγχωρῶν ἀποκάμνειν, ἔχοντας σύμμαχον τὴν ἄνωθεν χάριν.

11. Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν,

Συναγωνιζομένων ἡμῖν καὶ ὑμῶν τῇ ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Θεὸν δεήσει· τουτέστι δεομένων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα νικήσωμεν καὶ ῥυσθῶμεν.

11. Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.

Ἵνα τοῦ Θεοῦ χαριζομένου ὑμῖν τὴν ἐμὴν ζωήν, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, ἡ κατ' ἐμὲ εὐεργεσία, χαρισθέντος μου ὑμῖν, εὐχαριστηθῇ ἐκ πολλῶν προσώπων, τῶν ὑμετέρων δηλονότι, ἅτε εὐεργετηθέντων. «Εὐχαριστηθῇ» δὲ ἀντὶ τοῦ εὐχαριστίας ὑπόθεσις γένηται. Τὸ δὲ «διὰ πολλῶν» ἀντὶ τοῦ ἐπὶ πλεῖον. Δι' ἑνὸς γὰρ πράγματος, τῆς ἐμῆς σωτηρίας, πολλῶν προσώπων εὐεργετηθέντων, πολλὴ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστία ὀφείλεται. «Εὐχαριστηθῇ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν», ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ζωῆς. Ἐντεῦθεν οὖν παιδεύει εὔχεσθαί τε ὑπὲρ τῶν ἐν κινδύνοις καὶ ῥυομένων, εὐχαριστεῖν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Εἰ δὲ ὑπὲρ ἑτέρων ἀμφότερα ποιεῖν ὀφείλομεν, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν. Σκόπει δὲ ὅτι ἀρχόμενος μὲν τῆς ἐπιστολῆς τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἐλογίσατο. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ταῖς τούτων προσευχαῖς, διδάσκων ὅτι, εἰ καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων οἰκτιρμῶν ἐλεεῖ ὁ Θεός, ὅμως δέχεται καὶ τὰς τῶν προσευχομένων δεήσεις, ἀγάπης οὔσας γνώρισμα καὶ συμπαθείας, αἷς εὐαρεστεῖται μάλιστα.

12. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν,

Δείκνυσιν ὅτι καὶ οἴκοθεν ἑτέραν ἔχει παρακλήσεως ὑπόθεσιν, οὐκ

(*) «Ῥύσηται» οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει. Τὰ δὲ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι «ῥύσεται».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐλάχιστα παραμυθουμένην αὐτόν, λέγω δὴ τὸ καθαρὸν συνειδός, οὐδαμοῦ τοῦτον καταδικάζον, ὡς διά τι πονηρὸν ἐλαυνόμενον, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ μαρτυροῦν, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν πάσχει. Τοῦτο δὲ σφόδρα δύναται διαβαστάζειν τὸν πάσχοντα. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν, φησί, τουτέστι τὸ μαρτύριον, ἐφ' ᾗ σεμνυνόμεθα, αὕτη ἐστί· λέγω δὴ «τὸ »μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν» ἡ μαρτυρία τῆς συνειδήσεως ἡμῶν μαρτυρούσης ἃ ἐφεξῆς ἐρεῖ·

12. Ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ,

Ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ θεοδωρήτῳ ἀνεστράφημεν ἐν πάσῃ τῇ Οἰκουμένῃ. Ἁπλότητα μὲν λέγει τὸ εὐθὲς τοῦ τρόπου καὶ ἀπηλλαγμένον διπλόης καὶ σκολιότητος. Εἰλικρίνειαν δὲ τὸ καθαρὸν τοῦ βίου καὶ ἀνεπίληπτον. Ἢ «ἁπλότητα καὶ εἰλικρίνειαν» ἅμα τὸ ἀληθὲς καὶ ἐλεύθερον τῆς ψυχῆς, καὶ καθαρὸν καὶ ἀπόνηρον τῆς γνώμης καὶ ἄδολον τῆς διανοίας καὶ μηδὲν ἔχον συνεσκιασμένον καὶ ὕπουλον. «Σοφίαν δὲ σαρκικὴν» εἴωθε λέγειν τὴν δεινότητα τῶν λόγων, τὴν πλοκὴν τῶν σοφισμάτων, τὴν ἀπάτην τῶν παραλογισμῶν, ἣν καὶ ἀνθρωπίνην σοφίαν οἶδεν ὀνομάζειν (α), ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἐπινοηθεῖσαν. «Χάριν δὲ Θεοῦ» προσαγορεύει τὰ θεῖα χαρίσματα, περὶ ὧν ἡ προλαβοῦσα διέξεισιν ἐπιστολή.

12. Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς·

Ἀνεστράφημεν ἐν χάριτι Θεοῦ δηλονότι. Παρ' αὐτοῖς γὰρ πολλὰ σημεῖα καὶ θαύματα ἐπεδείξατο, καὶ πλείονα ἀκρίβειαν πολιτείας ἀνεπιλήπτου· ἐκεῖ γὰρ καὶ τὰ σκάμματα ὑπερέβη, ἀδάπανον τιθεὶς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τὰ οἰκεῖα δὲ κατορθώματα τῇ θείᾳ χάριτι ἐπιγράφεται.

13. Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε,

Ἐπειδὴ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν, αὐτοὺς παράγει μάρτυρας λέγων, ὅτι «οὐκ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν» περὶ ἑαυτῶν παρὰ τὰ ὑμῖν ἐγνωσμένα, ἀλλ' ἃ ἀναγινώσκετε διὰ τῶν

(α) Α΄ Κορινθ. β΄, 4. 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

παρόντων γραμμάτων, ταῦτα καὶ «ἐπιγινώσκετε» διὰ τῶν προλαβόντων πραγμάτων, καὶ συνᾴδει τῇ ἀναγνώσει ἡ γνῶσις, ἣν εἴχετε περὶ ἐμοῦ. Τὸ δὲ «ἢ» παρέλκον ἐστίν.

13. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε, καθὼς καὶ
14. ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους,

Ἀπὸ τῶν παρελθόντων πιστοῦται τὰ μέλλοντα. «Ἐπέγνωτε δὲ »ἡμᾶς, φησίν, ἀπὸ μέρους», ἀλλ' οὐ τέλεον.

14. Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Καὶ ὑμεῖς ἐφ' ἡμῖν τοῖς διδασκάλοις καλλωπισθήσεσθε, καὶ ἡμεῖς ἐφ' ὑμῖν τοῖς μαθηταῖς· ἡμεῖς τε γὰρ ὑμῶν ἐσόμεθα καύχημα καὶ δόξα, μηδὲν ἀνθρώπινον διδάξαντες, μηδὲ λαβήν τινα δεδωκότες· καὶ ὑμεῖς ἡμῶν εὐπειθῶς τοὺς ἡμετέρους λόγους παραδεξάμενοι καὶ καρποφορήσαντες. Καύχημα, φησίν, ἀλλήλων ἐσμέν, τηρούμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἑκάστῳ πεπραγμένων, ὅτε ὁ Κύριος ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Β΄ Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

15. Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρότερον πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν,

Ποίᾳ πεποιθήσει; τῷ θαρρεῖν δηλαδὴ ἐφ' ὑμῖν· τὸ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, ὡς κατορθοῦσιν ὡς γνησίοις μαθηταῖς. «Ἐβουλόμην, φησίν, »ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς πρότερον»· ἤγουν πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ μὴν ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ οὐχ οὕτως ἔγραψεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ὅτι «ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω» (α). Ἔγραψε μὲν οὖν ἐν τῇ πρώτῃ οὕτως. Ὕστερον δὲ μεθ' ὃ ἔγραψεν ἐβουλήθη ἐλθεῖν πρότερον εἰς τούτους.

15. Ἵνα διπλῆν χάριν ἔχητε (*).

(α) Α΄ Κορινθ. ις΄, 5. — (*) Ἡ γραφὴ «διπλῆν χάριν» ἰδιάζει μόνῳ τῷ Συγγραφεῖ, πάντων τῶν ἔμοι γε γνωστῶν ἀντιγράφων ἐχόντων «δευτέραν χάριν». Καί, ὡς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τήν τε ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς, τήν τε ἀπὸ τῆς μετ᾽ ἐκείνην παρουσίας μου· «χάριν» δὲ λέγει τὴν χαρὰν καὶ παράκλησιν.

16. Καὶ δι᾽ ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν,

Διὰ μέσου ὑμῶν.

16. Καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ᾽ ὑ-
17. μῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μή τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην;

Κατ᾽ ἐρώτησιν ὁ λόγος. Ἆρα μή τι τῇ κουφότητι τῶν φρενῶν ἐχρησάμην; Μήποτε ὡς εὐμετάβολος ἐφ᾽ ἑτέρας ἦλθον γνώμης;

17. Ἢ ἃ βούλομαι (*), κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ᾽ ἐμοὶ τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ;

Καὶ ταῦτα κατ᾽ ἐρώτησιν. Ἢ ἄρα ἃ βουλεύομαι ποιῆσαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι; τουτέστι κατὰ ἄνθρωπον σαρκικὸν βουλεύομαι ταῦτα, ἵνα ᾖ παρ᾽ ἐμοὶ βέβαιον ὃ ἂν βουληθῶ· ἤτοι τὸ ποιῆσαι ἢ τὸ μὴ ποιῆσαι ἃ διὰ τοῦ «ναὶ» καὶ «οὒ» ὑπεδήλωσε, τοῦ δευτέρου «ναὶ» καὶ τοῦ δευτέρου «οὒ» τὸ βέβαιον δηλούντων. Ὁ μὲν γὰρ σαρκὶ δουλεύων, ὡς τῆς ἑαυτοῦ κυριεύων γνώμης, ἀπέρχεται ὅπου βούλεται, ὅτε δύναται. Ὁ δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δουλεύων, ἅτε τῆς ἐκεῖθεν ἐξουσίας ἐξηρτημένος, κωλύεται πολλάκις, καὶ οὐ συγχωρεῖται ποιεῖν ἃ βούλεται. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐφανέρωσε τὸ αἴτιον τοῦ μὴ ποιῆσαι ὃ ἠβουλήθη. Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτός, ἐκωλύθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις πολλάκις· οὐ γὰρ πάντα ᾔδει τὰ συμφέροντα. Διὸ καὶ οἴκοθεν ἔστιν ὅτε βουλευόμενος ἐκωλύετο, ἐλεγχόμενος ὡς ἄνθρωπος.

18. Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ,

Ἵνα μή τις ὑπολάβῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ κηρύγματι ἴσως ἐδίδαξέ τινα

ἔοικεν, ἐγράφη ἐν τῇ ᾤᾳ ὡς ἐπεξήγησις τῆς λέξεως «δευτέραν», ἣν εἶτα ἀντικατέστησεν ἐν τῷ κειμένῳ ἡ τῶν ἀντιγραφέων πλημμέλεια. Τὰ ἀναγινωσκόμενα παρὰ Χρυσοστόμῳ (ἐν λ. Τόμ. Ι΄, Ὁμιλ. Γ΄, σελ. 407) «τί ἐστι δευτέραν»; ἵνα διπλῆν χάριν [illegible] πιστοῦνται τὴν εἰκασίαν. — (*) Συνήθης γραφὴ «εἰς ἃ *βουλεύομαι*», ἣ κεῖται ἐν τῇ ἐξηγήσει καὶ ὁ Συγγραφεύς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οἴκοθεν ἃ οὐκ ἐδόκει Θεῷ, λύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν λέγων· ἀληθής ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ ἀξιόπιστος μάρτυς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς, ἤτοι τὸ κήρυγμα, οὐκ ἐγένετο βέβαιον καὶ ἀβέβαιον· πῆ μὲν ἀληθές, πῆ δὲ ψευδές. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποδημίαις ἐγένετο τὸ δοκοῦν καὶ τὸ μὴ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ἐν δὲ τῷ κηρύγματι οὐδαμῶς. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ καὶ οἴκοθεν ἐγίνοντο, τοῦτο δὲ θεοδίδακτον ἦν.

19. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθείς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ,

Οὐκ ἐγένετο ἐναντίως κηρυττόμενος· οὐκ ἐκηρύχθη νῦν μὲν οὕτως, νῦν δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὡςαύτως καὶ ἀπαραλλάκτως, καίτοι μὴ παρ' ἐμοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου κηρυχθεὶς ὑμῖν. Τοῦτον δὲ τὸν Σιλουανὸν τινὲς εἶπον καὶ Σίλαν καλεῖσθαι, ὥςπερ τὴν Πρίσκιλλαν καὶ Πρίσκαν (α).

19. Ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν,

Ἀλλὰ μονομερῶς ἀπαρασάλευτον ἐν αὐτῷ γέγονε τὸ κήρυγμα, ἤγουν τὸ περὶ αὐτοῦ.

20. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναί,

Ὅσαι ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ γεγόνασιν ἐν αὐτῷ· ἤγουν διὰ τοῦ κηρύγματος (πολλὰ γὰρ ἐπαγγέλλεται τοῖς πιστεύουσιν), ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαι τὸ «ναὶ» ἔχουσιν, ἤτοι τὸ βέβαιον καὶ ἀκίνητον.

20. Καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν,

Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι τὸ «ἀμήν» ἐστιν, ὃ δηλοῖ τὸ ἀληθές.

20. Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν.

Ἔστιν ἐν αὐτῷ, φησί, τὸ ἀληθές, καὶ πάντα, ἃ ἐπαγγέλλεται, ἔσονται πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, διὰ δόξαν Θεοῦ, ἵνα αὐτὸς δοξασθῇ,

---

(α) Θεοδώρ. ἐν λ. (Τόμ. Γ', σελ. 384) «Σιλουανὸν δὲ ἡγοῦμαι τὸν Σίλαν καλεῖ-» σθαι . . . εὑρίσκομεν δὲ καὶ ἄλλων ὀνομάτων ἐναλλαγάς· καὶ γὰρ τὴν Πρίσκιλλαν » Πρίσκαν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐκάλεσεν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πληρώσας ἃ ἐπηγγείλατο διὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν κηρύγματος. Πρὸς δόξαν δὲ Θεοῦ, γινομένην δι᾽ ἡμῶν, διὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῶν πιστευόντων ταῖς τοιαύταις ἐπαγγελίαις. Συνδέεται γὰρ τῇ δόξῃ αὐτοῦ ἡ ἡμετέρα σωτηρία. Καὶ εἰ οὐ καταφρονήσει τῆς ἑαυτοῦ δοξης, πάντως οὐδὲ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

21. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός·

Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς εἰς τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα, εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν, καὶ χρίσας ἡμᾶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν παθῶν καὶ ὑποτάττειν αὐτὰ καὶ εἰς τὸ ἱερουργεῖν ἑαυτοὺς θυσίαν ζῶσαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ, ὁ Θεός ἐστιν.

22. Ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς,

Τῷ θείῳ βαπτίσματι· σφραγὶς γὰρ τοῦτο τοῦ νέου λαοῦ, ὥςπερ ἡ περιτομὴ τοῦ παλαιοῦ.

22. Καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

«Ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος» λέγει τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, περὶ ὧν ἡ πρώτη διέλαβεν ἐπιστολή. «Ἀρραβῶνα» δὲ εἰπών, ἐνέφηνεν ὅτι πάσας πληρώσει τὰς ἐπαγγελίας· ὁ γὰρ ἀρραβὼν ἐγγυᾶται τὸ ὅλον τῆς ὑποσχέσεως. Εἰ τοίνυν ὁ Θεός ἐστιν ὁ ταῦτα ποιήσας, θαρρεῖν χρὴ καὶ περὶ τῶν μελλόντων· ἀληθὴς γὰρ καὶ παντοδύναμος ὁ καὶ ἐπαγγειλάμενος, καὶ τὸν ἀρραβῶνα δούς.

23. Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον·

Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἴρηκας (α) ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κωλυθῆναι· πῶς ἐνταῦθα λέγεις ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον; Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; ὅτι μετὰ τὸ κωλυθῆναι συνεχωρήθη ἀπελθεῖν ὕστερον, εἰ βούλοιτο· ὁ δὲ φειδόμενος αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀδιορθώτους εὑρὼν κολάσῃ, οὐκέτι ἦλθε διδοὺς καιρὸν μετανοίας· ἦσαν γάρ τινες ἡμαρτηκότες καὶ δεόμενοι διορθώσεως. «Μάρτυρα δέ, φησίν, ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν»,

(α) Ἐν στίχ. 15.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀντὶ τοῦ μάρτυρα τῆς ἐμῆς ψυχῆς, συνίστορα τῆς ἐμῆς καρδίας. Φοβεῖ δὲ αὐτοὺς κἀντεῦθεν, ὃ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἐποίησεν εἰπών, ὅτι «ἐὰν ἔλθω πάλιν, οὐ φείσομαι» (α).

24. Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως,

Εἰπὼν ὅτι «φειδόμενος ὑμῶν», ἔδοξεν ἐξουσίαν πολλὴν ἐνδείκνυσθαι. Διὸ καὶ θεραπεύει τὸν λόγον. Εἶπον γάρ, φησί, τοῦτο οὐχ «ὅτι »κυριεύομεν τῆς πίστεως ὑμῶν»· τίς γὰρ κύριος ἀναγκάσαι πιστεῦσαι τὸν μὴ βουλόμενον;

24. Ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν·

Ἀλλ' ὅτι «συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν» καὶ οὐ θέλομεν λυπῆσαι ὑμᾶς καὶ εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν, κολάζοντές τινας ἐξ ὑμῶν. Ἔμεινα οὖν, ἵνα διορθωθέντες εὐφρανθῆτε μᾶλλον.

24. Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

Ἡδραίωσθε. Ἄλλα δέ εἰσι τὰ σφάλματα ὑμῶν, ἤτοι τῶν ῥᾳθύμων. Ὁρᾷς ὅτι διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς ἐβεβαιώθησαν εἰς τὴν πίστιν, ὥςπερ καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἐκεῖθεν ἐβελτιώθησαν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1. Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Ἔκρινα οὖν ἐν ἐμαυτῷ τὸ μὴ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἐν λύπῃ πάλιν· τουτέστι πάλιν λυπῶν ὑμᾶς ἐν τῷ ἐπιτιμᾶν καὶ ὀργίζεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι, ὃ καὶ διὰ τῆς προτέρας ἐποίησα ἐπιστολῆς· ἀλλὰ περιμεῖναι καὶ δοῦναι καιρὸν εἰς διόρθωσιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἐδόκει

(α) Β' Κορινθ. ιγ', 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λυπεῖν αὐτοὺς καὶ κατηγορεῖν, εἴ γε οὕτω βιοῦσιν, ὡς λυπεῖν τὸν διδάσκαλον, ἐπιθεραπεύει τοῦτο καί φησιν·

2. Εἰ δὲ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;

Εἰ δὲ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς ταῦτα λέγων, καὶ τί ἄλλο θέλω ἢ τὸ λυπεῖσθαι ὑμᾶς ἐκ τῶν ἐμῶν λόγων; Καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με; οὐδεὶς ἄλλος, εἰμὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ· σημεῖον γὰρ τοῦτο μεταμελείας καὶ ὑπόθεσις διορθώσεως. Αἰσθανόμενος γὰρ δάκνεται καὶ μετανοεῖ, λυπούμενος ὅτι λυπεῖ τὸν διδάσκαλον καὶ παροργίζει τὸν εὐεργέτην. Ὁ γὰρ ἀνάλγητος ἀναίσθητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίατος.

3. Ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω ἀφ᾽ ὧν ἔδει με χαίρειν·

Ποῖον ἔγραψας; τὸ «ἔκρινα ἐν ἐμαυτῷ»· τὸ «μὴ πάλιν ἐν λύπῃ »ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς». Ἔγραψα δὲ τοῦτο οἰκονομικῶς, ἵνα μή, ἐλθὼν πρὸ τοῦ διορθωθῆναι ὑμᾶς καὶ εὑρὼν ἀθεραπεύτους, λύπην ἔχω καὶ λυπῶ ἀφ᾽ὧν μᾶλλον ἔδει με χαίρειν, ὡς προκοπτόντων ἐπὶ τὰ κρείττονα.

3. Πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς,

Τεθαρρηκὼς ἐπὶ πᾶσιν ὑμῖν. Τί δὲ τεθαρρηκώς;

3. Ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.

Τοῦτο ἠλπικώς. Διὰ δὲ τοῦ εὐφήμου ἐνέφηνε καὶ τὸ δύσφημον, ἤτοι τὴν λύπην. «Τεθάρρηκα», φησίν, ὅτι ὁρῶντές με λυπούμενον λυπεῖσθε, καὶ χαίροντα χαίρεσθε, τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἐκκρεμάμενοι καὶ συνδιατιθέμενοι. Ἀνέμεινα οὖν διορθωθέντας ὑμᾶς εὑρών, χαίρω καὶ ἔχω ὑμᾶς συγχαίροντας, ὃ πολλῆς φιλοστοργίας τεκμήριον. Ἐπὶ πλέον δὲ ταύτην ἐνδεικνύμενος ἐπήγαγεν·

4. Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν

Σφόδρα λυπούμενος ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι καὶ ἀποπνιγόμενος τὴν καρδίαν τῇ ἀγχόνῃ τῆς ἀθυμίας, καὶ μηκέτι φέρων ἔγραψα τὰ παρόντα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

4. Διὰ πολλῶν δακρύων,

Ἔγραψα δὲ ταῦτα πολλὰ δάκρυα χέων ἐν τῷ γράφειν.

4. Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

Ἔγραψα δὲ ταῦτα οὐχ ἵνα προηγουμένως λυπηθῆτε, οὐδὲ ἐπίτηδες τοῦτο πραγματευόμενος. Καὶ ἦν μὲν τὸ ἀκόλουθον εἰπεῖν· «ἀλλ' »ἵνα διορθωθῆτε». Θέλων δὲ ἐπισπάσασθαι τούτους εἰς μεῖζον φίλτρον, «ἀλλ' ἵνα γνῶτε, φησί, τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχω ὑπερβαλλόντως εἰς ὑμᾶς» καὶ τίθησι τοῦτο ἀντ' ἐκείνου· δεικνύων ὅτι πάντα ἀπὸ ἀγάπης ποιεῖ. Ἀπολογησάμενος δὲ οὕτως ὑπὲρ ἑαυτοῦ, μέτεισι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ πεπορνευκότος ἀπολογίαν·

5. Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς.

Εἰ δέ τις ἁμαρτήσας λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ μόνον λελύπηκεν, ἀλλ' ἐκ μέρους πάντας ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ αὐτὸν λέγων ἁπλῶς ὅτι πάντας ὑμᾶς. Φειδόμενος γὰρ αὐτοῦ προσέθηκα τὸ «ἀπὸ μέρους»· οὐχ ἧττον γὰρ ἐμοῦ καὶ ὑμεῖς ἐλυπήθητε· προείρηκε γὰρ ὅτι «ἡ ἐμὴ χαρὰ »πάντων ὑμῶν ἐστιν» (α)· εἰ δὲ ἡ χαρὰ κοινή, πάντως καὶ ἡ λύπη. Οὐκ ἔθηκε δὲ τὸ ὄνομα τούτου, ὥςπερ οὐδ' ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ (β). Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν αἰσχυνόμενος, ἐνταῦθα δὲ φειδόμενος. Διὸ οὐδὲ τῆς ἁμαρτίας ἐμνημόνευσεν.

6. Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων.

Ἡ κόλασις, ἣν ἐπεθήκατε αὐτῷ, ὡς ἡ προτέρα ἐκέλευσεν ἐπιστολή· ἡ ἀγανάκτησις, ἡ ἀποστροφή. «Πλείονας» δὲ λέγει τοὺς πολλούς.

7. Ὥςτε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι,

Ὥςτε τὸ ἐναντίον τῇ ἐπιτιμήσει βούλομαι· τουτέστι μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι αὐτῷ, δωρουμένους λοιπὸν τὴν ἄφεσιν καὶ παρακαλέσαι ἀνακτωμένους αὐτόν. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς συγγνώμης·

(α) Ἀνωτ. στίχ. 3. — (β) Ὅρ. τὴν ἐξήγησιν τοῦ 2ου στίχ. τοῦ ε' κεφ. τῆς Α' Κορινθ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

7. Μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

Μήπως καταποθῇ ὑπὸ τῆς ἀπογνώσεως, καὶ ἢ ἐπὶ ἀγχόνην ἔλθῃ, ἢ ἐπὶ χεῖρον ἀτόπημα, μὴ φέρων τὴν πλείονα λύπην. Ἔδειξε τοίνυν ὅτι καὶ σφόδρα λελύπηται μετανοῶν, καὶ ὅτι ἀσθενής ἐστιν. Διὸ χρὴ συμμετρεῖν τῇ ἀσθενείᾳ τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ μὴ πρὸς τὴν φύσιν μόνον τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἕξιν καὶ δύναμιν τῶν ἁμαρτανόντων ὁρίζειν τὴν μετάνοιαν, μήπως τὸ πᾶν ζητοῦντες, τὸ πᾶν ἀπολέσωμεν.

8. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

Οὐκέτι ἐπιτάττει, ἀλλὰ παρακαλεῖ ὡς ὁμότιμος, κἀκείνους ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ θρόνου καθίσας, ἔστησεν ἑαυτὸν ἐν τάξει συνηγόρου. Ἐπειδὴ γὰρ κατώρθωσεν ὃ ἐβούλετο, τὴν ἐκείνου μετάνοιαν, λοιπὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἱκετεύει. «Κύρωσιν» δὲ λέγει τὴν βεβαίωσιν τῆς ἀγάπης· ὥστε μὴ ἁπλῶς προσέσθαι τοῦτον, ἀλλ' ἐν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ· φαίνονται γὰρ σφόδρα τοῦτον ἀποστραφέντες.

9. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμασίαν (*) ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπακούετε (**).

Διὰ τοῦτο ἔγραψα ὑμῖν κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἵνα μάθω τὸ δόκιμον ὑμῶν· τουτέστιν εἰ εἰς πάντα ὑπακούετέ μου, ὥςπερ ἐν τῷ ἀποτέμνειν, οὕτω καὶ ἐν τῷ συνάπτειν. Τὸ «διὰ τοῦτο» δὲ εἶπεν, ἵνα ἐπισπάσηται αὐτοὺς μᾶλλον εἰς ὑπακοήν· καί τοι οὐ διὰ τοῦτο προηγουμένως ἔγραψεν, ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκεῖνος καταποθῇ τῷ στόματι τῆς ἀπογνώσεως.

10. Ὧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ·

Ὅρα πῶς πάλιν τὰ δευτερεῖα ἑαυτῷ δίδωσιν, ἐκείνους μὲν ἡγουμένους, ἑαυτὸν δὲ ἑπόμενον δεικνύς. Ὧτινι γάρ, φησί, χαρίζεσθέ τι ὑμεῖς, τούτῳ καὶ ἐγὼ χαρίζομαι. Ἐκλύει δὲ οὕτως τὸ φιλόνικον αὐτῶν, καὶ εἰς ὑπακοὴν ἔτι καὶ συμπάθειαν ἐφέλκεται.

10. Καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι δι' ὑμᾶς,

(*) Ἐν τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων ἀναγινώσκεται «δοκιμήν». — (**) Ἀντὶ «ὑπακούεται» τὰ γνωστά μοι τῶν ἀντιγράφων ἔχουσιν «ὑπήκοοί ἐστε».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Εἴ τι κεχάρισμαι», φησίν, εἴτε τῷ πεπορνευκότι, εἴτε τινὶ ἑτέρῳ ἡμαρτηκότι. «δι' ὑμᾶς» κεχάρισμαι αὐτῷ καὶ «δι' ὑμᾶς» πάντα ποιῶ. Ἐν τῷ ἐπιτιμᾶν μέν τινι ἵνα φυλαττόμενοι μὴ μετάσχητε τῆς ἐκείνου λύμης· «μικρὰ γάρ, φησί, ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ» (α)· ἐν τῷ συγχωρεῖν δὲ καὶ ἐπισπᾶσθαι καὶ ὑμᾶς εἰς συγγνώμην, ἵνα φιλόνικοι δοκοίητε καὶ ἀπάνθρωποι (β).

10. Ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν ἐφορῶντα καὶ εὐδοκοῦντα (γ). Δι' οὗ ἐμφαίνεται ὅτι οὐ κατὰ προσωποληψίαν, ἀλλὰ κατὰ ἀρέσκειαν Θεοῦ ταῦτα διαπράττεται.

10. Ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ.

Τοῦτο αἰτία πάλιν τῆς συγχωρήσεως. Εἰ γὰρ δι' ἀπογνώσεως λάβῃ τὸν ἡμαρτηκότα ὁ Σατανᾶς, πλεονεκτεῖ τὴν Ἐκκλησίαν· οὐ γὰρ τὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον λαμβάνει καὶ ἐλαττοῖ τὴν ἀγέλην τοῦ Χριστοῦ.

11. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

Οἶδα γὰρ οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς μετανοίας κερδαίνειν, ὅτε τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ βαρηθείς τις εἰς ἀπόγνωσιν κατακρημνισθῇ. Ὅταν οὖν οὐ μόνον διὰ τῶν ἰδίων ὅπλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων βάλλῃ καὶ καταβάλλῃ, πῶς οὐχὶ πλεονεξία τὸ πρᾶγμα; Ταύτας οὖν αὐτοῦ τὰς πανουργίας οὐκ ἀγνοοῦντες ἀντιμηχανώμεθα. Καὶ γὰρ τῆς ἐσχάτης ἐστὶν αἰσχύνης διὰ τῶν ἡμετέρων φαρμάκων κατασκευάζειν αὐτὸν τὰ τραύματα. Καὶ ἄλλως δὲ «νοήματα» τοῦ διαβόλου λέγει τὸ ποικίλον, τὸ δολερόν, τὸ κακομήχανον, τὸ ἐπὶ προσχήματι εὐλαβείας ἐπηρεαστικόν.

(α) Α' Κορινθ. ε', 6 — (β) Ἴσως γραπτέον ἵνα «μὴ φιλόνικοι» κἑξ. — (γ) Ὀρθότερον ἂν ἔλεγεν «ἐφορῶντος καὶ εὐδοκοῦντος (τοῦ Χριστοῦ)». Ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐοδοῦται τὸ νόημα, ἐὰν ἐξυπονοήσωμεν τὸ «ἔχων»· ἤτοι «ἐφορῶντα ἔχων καὶ εὐδοκοῦντα τὸν Χριστόν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Γ' Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ θείας ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησιν.

12. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ,

Ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν ἐπὶ τῷ εὐαγγελίσασθαι καὶ κηρύξαι τὸν Χριστόν.

12. Καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου

«Θύρας» πιστευόντων· εὐπορίαν μαθητῶν. Οὐκ ἔσχηκα ἀνάπαυσιν τῇ ψυχῇ μου. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν·

12. Τῷ μὴ εὑρεῖν με Τῖτον τὸν ἀδελφόν μου·

Τὸν συνεργόν μου, τὸν συναπόστολον. Ὅρα πῶς ἐκεῖνον μὲν ὑψοῖ τῷ τῆς ἀδελφότητος ὀνόματι, ἑαυτὸν δὲ ταπεινοῖ καὶ πανταχοῦ τῆς συνήθους οὐκ ἐξίσταται μετριοφροσύνης.

13. Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

Παραιτησάμενος αὐτούς, τὰ ἐξιτήρια προσειπών, μὴ παραμείνας ἐπὶ πλεῖστον· ἐλυπήθη μὲν γὰρ τῷ μὴ εὑρεῖν τὸν Τῖτον, οὐ μὴν διὰ τοῦτο παρεῖδε τοὺς πιστεῦσαι μέλλοντας καὶ καταφρονήσας αὐτῶν ἀπεπήδησεν, ἀλλὰ τὸ ἔργον ὅσον ἐνεχώρει πληρώσας οὐκέτι ἐκαρτέρησεν· ἐπεῖγε(α) γὰρ αὐτὸν ἡ λύπη. Δεινὸς μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸς καταβάλλειν ψυχὴν ἑσμὸς πειρασμῶν. Ὅταν δὲ μηδὲ ὁ παραμυθούμενος εἴη, καὶ συνδιαφέρων τὸ φορτίον, μείζων ὁ χειμών. Ἴσως δὲ καὶ τὸ ἔργον ἐνεποδίζετο, μὴ παρόντος Τίτου.

14. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ,

Εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ τῷ πάντοτε νικητὴν τῶν πειρασμῶν αὐτὸν ἀναδεικνύντι· θρίαμβος γάρ ἐστι νίκης θεατρισμός, καὶ δημοσία τροπαίου τινὸς ἐπίδειξις. « Ἐν τῷ Χριστῷ » δὲ ἀντὶ τοῦ διὰ τοῦ Χρι-

(α) Τὸ χειρόγρ. ἔπειγε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στοῦ· ἐν τῷ Χριστῷ γὰρ ἐνίκα, καὶ τὰς θλίψεις ἔφερε γενναίως. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως ἑρμηνεῦσαι τὸ ῥητόν. Τῷ πάντοτε περιφανεῖς ἡμᾶς ποιοῦντι καὶ καταδήλους, ἔν τε τοῖς πιστεύουσιν, ἔν τε τοῖς ἀπιστοῦσι· τῶν μὲν σφόδρα τιμώντων ἡμᾶς, τῶν δὲ σφόδρα ἀτιμαζόντων καὶ ἐλαυνόντων. Καὶ τοῦτο δὲ κἀκεῖνο διὰ τὸν Χριστόν.

14. Καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ.

Καὶ τὴν εὐωδίαν τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος διδασκομένης, φανεροῦντι δι' ἡμῶν πανταχοῦ. Ὥςπερ γὰρ ὁ τὸ μύρον βαστάζων τὴν εὐωδίαν αὐτοῦ δημοσιεύει ἔνθα βαδίζει· οὕτω, φησί, καὶ ἡμεῖς βαστάζοντες τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς περιφέροντες, ἀποπνέομεν τὴν εὐωδίαν αὐτοῦ, δι' ἧς γινώσκεται. Θυμιατήριόν ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἂν ἀπέλθωμεν τὴν εὐωδίαν αὐτοῦ ἀποπέμποντες, καὶ τοῦ οὐρανίου καὶ πνευματικοῦ μύρου ἀπόζοντες. Ἃ γὰρ λέγομεν καὶ ἃ πράττομεν αἴσθησιν τοῦ Χριστοῦ διδόασι τοῖς ἀκούουσι καὶ βλέπουσι, μιμήματα τῶν ἐκείνου καὶ λόγων καὶ ἔργων ὄντα.

15. Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ

Ἐπειδὴ Χριστοῦ εὐωδία λογιζόμεθα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· «Χριστοῦ δὲ εὐωδία» ἢ ὡς Χριστῷ θυόμενοι, ἢ ὡς τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς ἀποπνέοντες ἐν τῷ μιμεῖσθαι ταύτην καὶ ὁμοίως ἐκείνης πάσχειν.

15. Ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις·

Εἴτε γὰρ σώζεταί τις πιστεύων ἡμῖν, εἴτε ἀπόλλυται ἀπιστῶν, ἡμεῖς μένομεν αὐτὸ τοῦτο ὄντες, ὅπερ ἐσμέν· τουτέστι Χριστοῦ εὐωδία. Καὶ καθάπερ τὸ φῶς, εἰ καὶ σκοτίζει τὰς ἀσθενεῖς ὄψεις, καὶ τὸ μέλι πάλιν, εἰ καὶ πικρὸν φαίνεται τοῖς νοσοῦσιν, ὅμως τὸ μὲν φῶς ἐστι, τὸ δὲ μέλι καὶ τὴν οἰκείαν φύσιν ἀμετάτρεπτον ἔχουσιν· οὕτω καὶ οἱ ἀπολλύμενοι οὐ παρ' ἡμᾶς, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀπόλλυνται ἀπιστίαν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ εἰς πτῶσιν πολλῶν καὶ ἀνάστασιν ὢν (α), ὅμως μένει Σωτήρ, καὶ μυρίων πιπτόντων.

(α) Λουκ. 6', 34.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

16. Οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν·

Ὁ μέγας Παῦλος ὀσμὴ ἦν ἀπὸ μὲν ζωῆς εἰς ζωήν, ὡς τῇ εὐωδίᾳ τῶν πράξεων ἕλκων τοὺς αἰσθανομένους ἀπὸ τῆς κατ᾽ αἴσθησιν ζωῆς ἐπὶ τὴν ἐν πνεύματι ζωήν· ἢ τῇ εὐωδίᾳ τῶν λόγων ἕλκων τοὺς ἐναρέτους ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ πρακτικὸν ζωῆς ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ θεωρητικὸν ζωήν. Ἀπὸ δὲ θανάτου εἰς θάνατον, ὡς αἴσθησιν διδοὺς τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ διαμαρτυρόμενος ὅτι ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἄγνοιαν θανάτου ἐπὶ τὸν κατὰ τὴν ἀπιστίαν θάνατον βαδίζουσιν. Ἢ ἄλλως· τοῖς μὲν ἀπειθοῦσιν εὐωδία θανάσιμος ὄντες, ὥςτε ταύτην θανατοῦν αὐτούς· τοῖς δὲ πειθομένοις εὐωδία ζωηρά, ὥςτε ζωοῦν αὐτούς, θανάτου μὲν νοουμένου τῆς αἰωνίου κολάσεως, ζωῆς δὲ τῆς αἰωνίου ἀπολαύσεως. Τοιαύτη γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἡ φύσις. Οὐ τὰ οἰκεῖα διορθοῦται καὶ σώζει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ἀπόλλυσιν. Καὶ ταύτῃ μάλιστα διαδείκνυται τούτων ἡ δύναμις. Ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ οὐχ ὅταν φωτίζῃ μόνον, οὐδ᾽ ὅταν χρυσίον καθαίρῃ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκάνθας δαπανᾷ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἐπιδείκνυται.

16. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;

Πρὸς τὰ ῥηθέντα κατορθώματα, ὑπὲρ ὧν ηὐχαρίστησεν ἀνωτέρω. Τίς ἄνθρωπος ἱκανός ἐστι πρὸς κατόρθωσιν αὐτῶν; Ὄντως οὐδείς. Λοιπὸν οὖν τὸ πᾶν τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεώς ἐστι, δι᾽ ἡμῶν ταῦτα κατορθούσης καὶ ἐνισχυούσης ἡμᾶς εἰς κατόρθωσιν αὐτῶν.

17. Οὐ γάρ ἐσμεν, ὡς οἱ λοιποί, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,

Παραφθείροντες τὸ κήρυγμα καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τῷ παραμιγνύειν αὐτοῖς νόθα τινὰ καὶ ἀλλότρια, καί, ὥςπερ οἱ κάπηλοι τῷ οἴνῳ ὕδωρ, καὶ οἷον ἐξυδαροῦντες τὸν λόγον διὰ ψυχρολογίας καὶ μωρᾶς διδασκαλίας, ἢ πωλοῦντες αὐτὸν τῷ πρὸς χάριν λέγειν καὶ μὴ πρὸς ἀλήθειαν, ἀλλ᾽ αἰσχροκερδῶς ὁπωσδήποτε. Αἰνίττεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους.

17. Ἀλλ᾽ ὡς ἐξ εἰλικρινείας,

Ἀλλ᾽ ὡς ἐκ καθαρότητος διδάσκομεν· τουτέστιν ἀδόλως. Οἷον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γὰρ ἐπιστεύθημεν, τοιοῦτον παρέχομεν ἄκρατον τὸν λόγον, προτείνοντες καὶ ποτίζοντες.

17. Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

Ἀλλὰ λαλοῦμεν καὶ διδάσκομεν οὐχ ὡς ἐξ ἡμῶν λαλοῦντες, οὐδ' ὡς ἴδια παραμιγνύντες, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἐνηχηθέντες καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ παραλαβόντες ἃ κηρύσσομεν. Λαλοῦμεν δὲ ταῦτα, ἤτοι τὰ τοῦ Θεοῦ, «κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ», τουτέστιν ἐφορῶντος καὶ ἀκούοντος. Λαλοῦμεν δὲ ταῦτα ἐν Χριστῷ δυναμούμενοι, διὰ Χριστοῦ εὐοδούμενοι· οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι οὐ μόνον παρεμίγνυον ἴδια, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαυχῶντο τούτοις. Ἐπεὶ δὲ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο, καὶ ἔδοξεν ὥσπερ συνιστάνειν ἑαυτὸν καὶ γνωρίζειν τοῖς Κορινθίοις, ἐπήγαγεν·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

1. Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν;

Ὡς δόξει τισὶν ἴσως, ἅτε προσμαρτυροῦντες ἑαυτοῖς τηλικαῦτα. Ἀλλ' οὐ τοῦτο βουλόμεθα.

1. Ἢ μὴ χρῄζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν;

Κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος. Ἆρα δεόμεθα γραμμάτων συνιστώντων ἡμᾶς πρὸς ὑμᾶς; ἤτοι γνωρίμους ποιούντων καὶ ἀπαγγελλόντων ὁποῖοί ἐσμεν, ὥς τινες δέονται τοιούτων; Λέγει δὲ τοῦτο περὶ τῶν ψευδαποστόλων, οἵ, μὴ δυνάμενοι ἀπὸ φανερῶν ἔργων συνίστασθαι, συστατικῶν ἐπιστολῶν ἐδέοντο, γραφομένων ἀπ' ἐκείνων τῶν πιστευόντων πρὸς τούτους, καὶ ἀπὸ τούτων αὖθις πρὸς ἄλλους, αἳ προσεμαρτύρουν αὐτοῖς πολλὰ καὶ μεγάλα. Ἢ πάλιν· μὴ χρῄζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν ἐξ ὑμῶν γραφομένων πρὸς ἄλλους περὶ ἡμῶν;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

2. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε,

Τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ δεῖσθαι συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς ὑμᾶς, ὥςτε καὶ ἡ πρὸς ἄλλους συστατικὴ ἡμῶν ἐπιστολή, ἡ μαρτυροῦσα περὶ ἡμῶν, ὑμεῖς αὐτοί ἐστε. Ὅπερ γὰρ ἂν ἐποίησαν τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς τισι καὶ αἰδεσίμους ποιοῦντα, τοῦτο ποιεῖτε ὑμεῖς, ὁρώμενοί τε καὶ ἀκουόμενοι. Μαθητῶν γὰρ ἀρετὴ κηρύττειν καὶ κοσμεῖν εἴωθε τὸν διδάσκαλον.

2. Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν,

Ἐπιστολὴ δὲ οὐχ οἵα τε ἀπορριφθῆναι κατὰ τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἀλλ' ἀναπόβλητος καὶ ἐγκεκολαμμένη ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἐχόντων τὴν μνήμην καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν ἐγκάρδιον καὶ ἀεὶ περιφερόντων.

2. Γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων (*)·

Γινωσκόντων μὲν ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν, ἀναγινωσκόντων δὲ τὰ περὶ ἐμοῦ ἀφ' ὑμῶν, ὥςπερ ἀπό τινος ἐπιστολῆς συστατικῆς. Ὑμᾶς μὲν γὰρ γνωρίμους πᾶσι ποιεῖ τὰ καλὰ ἔργα· ὑμεῖς δὲ δίκην ἐπιστολῆς συνιστάνετε ἐμέ, καθὼς ἀνωτέρω εἴρηται· ἔπαινος γὰρ διδασκάλου μαθητῶν εὐδοκίμησις. Ἢ καὶ ἑτέρως· οὓς πάντες γινώσκουσι καὶ ἀναγινώσκουσιν ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν, αἷς ἐγγεγραμένοι ἐστέ. Ἀεὶ γὰρ καὶ πανταχοῦ ὑμᾶς ἀνακηρύττομεν, καὶ τὰ ὑμέτερα διηγούμεθα κατορθώματα.

3. Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ,

Τὸ «φανερούμενοι» πρὸς τὸ «ὑμεῖς ἐστε» ἀναφέρεται. Ἀνωτέρω μὲν οὖν ἐπιστολὴν ἑαυτοῦ τούτους ὠνόμασεν, ὡς συνιστῶντας αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ ἐπιστολὴν Χριστοῦ, ὡς ἔχοντας ἐγγεγραμμένας ἑαυτοῖς τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ. «Φανερούμενοι», φησίν, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ φέρειν ἐγκεχαραγμένους ταῖς καρδίαις ὑμῶν τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ.

(*) Ἐν ἄλλ. «ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων». Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐξηγήσει οὓς πάντες *γινώσκουσι καὶ ἀναγινώσκουσιν* εἰκάσειεν ἄν τις καὶ τὸν Συγγραφέα οὕτως ἀνεγνωκέναι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

3. Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν,

Ἀπαρτισθεῖσα ὑφ' ἡμῶν τῶν Ἀποστόλων. Ὥςπερ γὰρ ὁ Μωϋσῆς τοὺς λίθους καὶ τὰς πλάκας ἐκόλαψεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς καρδίας ὑμῶν.

3. Ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις,

Ἔχουσα τὰ γράμματα οὐ διὰ μέλανος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τὸ μὲν γραφῆναι ἴσον· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγράφησαν, καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος. Ἡ δὲ διαφορά, ὅτι ἐκεῖναι μὲν μέλανι, αὕτη δὲ Πνεύματι. Κἀκεῖναι μὲν πλάκες λίθιναι, αὕτη δὲ καρδίαι σάρκιναι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

3. Ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίναις.

Ἀλλ' ἐν πλαξί, λέγω δὴ καρδίαις σαρκίναις. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων «καρδίας» γράφουσιν· ἵνα ᾖ, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας, οὔσαις δηλονότι σαρκίναις. Ὅσον δὲ τὸ μέσον μέλανος καὶ πνεύματος, λιθίνης πλακὸς καὶ σαρκίνης, τοσοῦτον τὸ διάφορον τῶν τότε δεξαμένων τοὺς νόμους ἀνθρώπων καὶ τῶν νῦν, ἀκολούθως δὲ καὶ τοῦ διακονήσαντος ἐκείνοις Μωϋσέως καὶ τῶν διακονησάντων τούτοις Ἀποστόλων· ἐφ' ὧν γὰρ τὰ πράγματα μείζονα, ἐπὶ τούτων καὶ οἱ διάκονοι μείζους.

4. Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

Θάρρος δὲ τοιοῦτον ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι ἡμεῖς διηκονήσαμεν τῷ πράγματι, ὡς εἰρήκαμεν. Ἔχομεν δὲ τὸ θάρρος τοῦτο διὰ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὰ ἄλλα πάντα.

5. Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν,

Θαρροῦμεν δὲ οὕτως, ὡς εἴρηται, οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν λογίσασθαί τι καὶ ἐπινοήσασθαί τι κατόρθωμα ἀφ' ἑαυτῶν, ὡς ἐξ ἑαυτῶν γίνεσθαι τοῦτο, ὡς οἴκοθεν κατορθοῦσθαι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

5. Ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ Θεοῦ.

Ἀλλὰ πεποίθαμεν οὕτως, διότι ἡ δύναμις ἡμῶν ἡ ἐν τοῖς τοιούτοις μεγάλοις καὶ θαυμαστοῖς ἐκ Θεοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν. Ὅρα πῶς ἐπιδιωρθώσατο τὴν ὑποψίαν τῆς μεγαλορρημοσύνης.

6. Ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς Διαθήκης,

Τί ἐστιν «ἱκάνωσε»; δυνατοὺς ἐποίησεν· ἐπιτηδείους διακόνους καινῶν ἐντολῶν.

6. Οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος·

Οὐ διὰ γράμματος διδομένων, ὡς ἡ παλαιὰ Διαθήκη, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος, τουτέστι σὺν ἁγίῳ Πνεύματι παρεχομένων. Οὐ γὰρ Πνεῦμα ἐκόμισε τοῖς Ἑβραίοις ὁ Μωϋσῆς. Οἱ δὲ Ἀπόστολοι μετὰ τοῦ κηρύγματος καὶ Πνεῦμα παρεῖχον· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἀποστολικῶν χειρῶν Πνεῦμα ἅγιον ἐδίδοτο, καθὼς ἐδίδαξεν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων (α). Ἐπεὶ δὲ ἀφορμῆς δραξάμενος ἐνδιατρίβει τῇ συγκρίσει τῆς καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Παλαιάν, θεὶς τὰς ἤδη ῥηθείσας διαφορὰς αὐτῶν, νῦν ἐπάγει τὴν μεγίστην, δι' ἧς φανεροῖ τὸ μεγαλεῖον τῆς Καινῆς καὶ τὴν διαφερόντως ὑπεροχὴν καί φησι·

6. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

«Γράμμα» μὲν λέγει τὸν παλαιὸν Νόμον, ὡς γραπτόν· ὁ γὰρ φυσικὸς νόμος ἄγραφός ἐστι, πρὸς ὃν ἀντιδιαστελλόμενος γραπτὸς οὗτος ὠνομάσθη. «Πνεῦμα» δὲ τὴν Καινήν, ὡς διὰ Πνεύματος ἁγίου ταῖς καρδίαις τῶν ἀξίων ἐγγραφομένην. Καὶ ἄλλως γὰρ οὔπω τὰ εὐαγγέλια συνεγράφησαν· ὁ μὲν οὖν παλαιὸς Νόμος, ἐὰν λάβῃ πλημμελοῦντα μεγάλην ἁμαρτίαν, ἀναιρεῖ τοῦτον ἢ λίθοις ἢ ἑτέρῳ θανάτῳ· ὁ δὲ καινὸς τὸν θανατωθέντα διὰ μεγάλης ἁμαρτίας μᾶλλον ζωοῖ· διὰ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἀποκαθαίρων αὐτὸν ἐλευθεροῖ τοῦ ταύτης θανάτου, νῦν δὲ καὶ διὰ μετανοίας. Ἐννόησον τοίνυν ἡλίκον τὸ ἀξίωμα τῆς Καινῆς. Ἐπεὶ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἐδόκει μέγα τὸ δοξασθῆναι τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διακομίσαντος τὸν νόμον, σπεύδει καὶ τοῦτο τοῦ Νόμου τὸ προτέρημα ἐλαττῶσαι καὶ τίθησι λογισμοὺς αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζοντας·

(α) Πράξ. η', 18.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Δ' Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ νόμον.

7. Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐνατενίσαι (*), τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως διὰ τὴν δό-
8. ξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

«Διακονίαν τοῦ θανάτου» λέγει τὸν παλαιὸν Νόμον, ὡς ὑπάγοντα τῷ θανάτῳ τὸν ἁμαρτήσαντα· ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία ποιητικὴ θανάτου, ὁ δὲ νόμος ἐπακτικὸς θανάτου. Ὥςπερ τοίνυν ὁ τὸ ξίφος ἐπάγων τῷ καταδικασθέντι οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ ἀναιρῶν, διὸ οὐδὲ ὡς ἀνδροφόνος κολάζεται, καίτοι αὐτὸς ἀποτέμνων, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τοῦτον ἀναιρεῖ (αὕτη γὰρ προηγουμένως αὐτοῦ κατεψηφίσατο θάνατον), οὕτω καὶ ὁ νόμος ὑπηρέτης ὢν τῆς ἀποφάσεως ὑπάγει τῇ κολάσει καὶ ἐπάγει τὸν ἤδη ψηφισθέντα θάνατον, κολάζων μὲν τὸν προκαταδικασθέντα, ἀνελεῖν δὲ σπεύδων τὴν καταδικάζουσαν ἁμαρτίαν, τῷ δέει τῆς τιμωρίας ἀναστελλομένων τῶν ἀνθρώπων καὶ φευγόντων αὐτήν. «Διακονίαν δὲ τοῦ Πνεύματος» πάλιν λέγει τὴν καινὴν Διαθήκην, ὡς παρεκτικὴν Πνεύματος ἁγίου, καθὰ προείρηται. Ἔστι δὲ ὁ λογισμὸς τοιοῦτος· εἴπερ ὁ Νόμος διὰ γραμμάτων ἐντετυπωμένος ἐν λιθίναις πλαξὶν ἐγενήθη τοσοῦτον ἔνδοξος, ὥςτε μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰσραηλίτας ἀτενίσαι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κομίσαντος αὐτὸν Μωϋσέως διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν πρόσκαιρον (τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν τὸ «τὴν καταργουμένην»), πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἔσται ἐν δόξῃ ἡ καινὴ Διαθήκη; Ὁ μὲν γὰρ θάνατον παρεῖχε τοῖς ἁμαρτήσασιν· αὕτη δὲ μετὰ τῆς ζωῆς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Κἀκείνη μὲν ἡ δόξα καὶ αἰσθητὴ ἦν καὶ πρόςκαιρος, αὕτη δὲ καὶ νοητὴ καὶ ἀΐδιος. Τὸ μέντοι «ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις» πρὸς ἐλάττωσιν πλείονα τέθεικεν, ὡςανεὶ λέγων, ὅτι ὁ νόμος ὁ μωσαϊκὸς στῆλαί ἐστι καὶ γράμματα θάνατον τοῖς παραβαίνουσιν αὐτὰ φέρουσαι. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ «τὴν καταργουμένην». Ἔτι δὲ καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς

(*) Ἐν ἄλλ. «ἀτενίσαι». Ἀλλὰ καὶ ὁ Συγγραφεὺς οὕτως ἐν τῇ ἐξηγήσει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως ταλαιπωρίαν καταγινώσκει τῶν τότε Ἰσραηλιτῶν, ὡς ἐξ ἀσθενείας τοῦτο πασχόντων καὶ χαμαιζηλίας.

9. Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ.

Τὸ αὐτὸ περιστρέφει πάλιν λέγων συνοπτικώτερον ὅτι, εἴπερ ὁ τὴν κατάκρισιν τῶν ἁμαρτανόντων φέρων Νόμος ἔνδοξος γέγονε, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἐν δόξῃ ἡ τὴν δικαίωσιν παρέχουσα καινὴ Διαθήκη. Καὶ τοσοῦτον περισσεύει, ὅσον ζωὴ κρείττων ἐστὶ θανάτου. Συγκρίνας δὲ οὕτω καὶ δείξας ἔνδοξον μὲν τὴν Παλαιάν, ἐνδοξοτέραν δὲ πολλῷ τὴν Νέαν, ἔτι προστίθησιν ὅτι τοσαύτη τῆς Νέας ἡ διαφορὰ καὶ δόξα, ὥστε ἐν συγκρίσεως λόγῳ οὐδὲ δόξαν ἔχειν ἡ Παλαιὰ δόξει, καίτοι δεδοξασμένη οὖσα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε·

10. Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.

Καὶ γὰρ «τὸ δεδοξασμένον», ἤγουν ὁ παλαιὸς Νόμος, «ἐν τῷ μέρει», τῷ τῆς συγκρίσεως δηλονότι καὶ ἀντιπαραθέσεως, «οὐ δεδόξασται»· οὐ δοκεῖ δεδοξάσθαι. Διὰ τί; διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς Καινῆς, ἐπισκιάζουσαν καὶ ἀποκρύπτουσαν τὴν ἐκείνου δόξαν, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τοῦ τῶν ἄλλων ἀστέρων. Εἶτα δείκνυσι καὶ ἄλλην ὑπεροχὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου·

11. Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ.

Εἰ δὲ ὁ παυόμενος ἤδη Νόμος γέγονε «διὰ δόξης», ἤγουν δεδόξασται (τούτου γὰρ ἦν τύπος τὸ Μωϋσέως πρόσωπον), πολλῷ μᾶλλον «ἐν δόξῃ» ἐστὶ τὸ μένον διηνεκῶς, ὅ ἐστιν ἡ καινὴ Διαθήκη. Οὐ διαβάλλει δὲ τὰ ῥηθέντα τὴν Παλαιάν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνίστησιν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν εἰώθασι γίνεσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐ φαύλην ἐκείνην ἀποφαίνουσιν, ἀλλὰ τὴν Νέαν ὑπερβαλλόντως ὑψηλοτέραν. Ἔστι γὰρ καὶ καλοῦ κάλλιον, καὶ ὠφελίμου ὠφελιμώτερον.

12. Ἔχοντες τοίνυν τοιαύτην ἐλπίδα,

Τὴν ὅτι μειζόνως ἢ Μωϋσῆς ἠξιώθημεν ἡμεῖς οἱ διακονοῦντες τὴν νέαν Διαθήκην.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

12. Πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα·

Πρὸς ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς ἡμῶν· τουτέστι μετ' ἐλευθερίας φθεγγόμεθα, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, ἀλλ' ἀνακεκαλυμμένως διδάσκοντες. Οὐδὲ γὰρ δεδοίκαμεν μὴ πλήξομεν τὰς ὄψεις ὑμῶν· δυνατοὶ γὰρ ὑμεῖς ἐνατενίζειν ἡμῖν, καίτοι πλείονα καὶ φαιδροτέραν δόξαν περικειμένοις ἢ Μωϋσῆς.

13. Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.

Ἱστόρηται ἐν τῇ Ἐξόδῳ (α) ὅτι, ὅτε ἐκ δευτέρου τὰς πλάκας λαβὼν ὁ Μωϋσῆς κατῄει ἐκ τοῦ ὄρους, δόξα τις ἐκπηδῶσα τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοσοῦτον ἀπέλαμπεν, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰσραηλίτας ἐνατενίζειν αὐτῷ· ὃ παρὰ τοῦ λαοῦ μαθών, ὅτε μὲν ἔμελλεν αὐτοῖς ὁμιλεῖν, ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὄψεων αὐτῶν. Ὅταν δὲ εἰσεπορεύετο ἐναντίον Κυρίου λαλεῖν, περιῄρει τὸ κάλυμμα, ἕως τοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτόν. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη, ὡς ἐν συνόψει. Λέγει δὲ ὁ Ἀπόστολος ὅτι, οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, τιθέαμεν ἡμεῖς· τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τὸ ἀκόλουθον προςυπακούεται. Τὸ δὲ ἐφεξῆς αἰτιολογία τῆς καλύψεως ἐκείνου· διὰ γὰρ τὸ μὴ ἀτενίσαι δύνασθαι αὐτούς, ἢ ὥςτε μὴ ἀτενίσαι καὶ πληγῆναι τὰς ὄψεις αὐτῶν. «Ἀτενίσαι δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου»· τουτέστιν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τὸ ὂν τέλος τοῦ παυθέντος ἤδη νόμου, ἤγουν τὸ τυποῦν καὶ εἰκονίζον τὸ τέλος τοῦ παυομένου Νόμου. Ὥςπερ γὰρ τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο παρῆλθε καὶ πέπαυται, οὕτω καὶ ὁ Νόμος τέλος ἔχει καὶ πέπαυται.

14. Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν·

Ἀλλ' ἡ ἀσθένεια τῶν ὀμμάτων ἐκείνων πώρωσιν τῶν νοημάτων αὐτῶν ᾐνίττετο καὶ ἀμβλυωπίαν τῶν νοητῶν ὀμμάτων ὑπεδήλου· ὥςπερ γὰρ τὸ κάλυμμα μὲν ἔβλεπον, τὸ δὲ πρόσωπον ἰδεῖν οὐκ ἠδύναντο, οὕτως ἄρα καὶ τὸ φαινόμενον μὲν τοῦ νόμου καὶ παχύτερον

(α) λδ', 33. 34.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ κατ' αἴσθησιν λαμβανόμενον ἐνόουν, τὸ δὲ ὑποκρυπτόμενον καὶ λεπτότερον καὶ κατὰ θεωρίαν ὑψηλοτέραν λαμβανόμενον νοεῖν οὐκ ἠδύναντο. Ὅπερ δὲ οἱ τότε ἔπασχον διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ πώρωσιν τῆς διανοίας αὐτῶν, τοῦτο μέχρι καὶ νῦν πάσχουσιν οἱ ἀπ' ἐκείνων.

14. Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει,

Ἀφ' ὧν ἐδόκουν Ἰουδαῖοι πλεονεκτεῖν, λέγω δὴ τοῦ τὴν ὄψιν Μωϋσέως ἐξαστράπτειν, ἀπὸ τούτων μᾶλλον καταβάλλει τὸ τούτων φύσημα, δεικνύων αὐτοὺς ἀμβλυωποῦντας διὰ τὸ παχὺ καὶ χαμαιπετὲς αὐτῶν, μὴ δυναμένων ὑψηλότερον ἀρθῆναι δι' ὑψηλοτέρων νοημάτων. Ἄχρι γὰρ καὶ νῦν, φησί, τὸ αὐτὸ κάλυμμα μένει ἐπὶ τῇ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης· «τὸ αὐτὸ» δέ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῇ παρὰ τοῖς ἐπὶ Μωϋσέως Ἑβραίοις· ἢ ὅπερ καὶ ἐπὶ τῷ προσώπῳ Μωϋσέως. Τὸ αὐτὸ δὲ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσον ἐπὶ τῷ καλύπτειν τὸ ὑποκείμενον. «Κάλυμμα» δὲ λέγει οὐ τὴν ἀσάφειαν τῶν γεγραμμένων (ἦν γὰρ ἂν τοῦ Νόμου τοῦτο κατηγορία), ἀλλὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὀμμάτων καὶ τὴν πώρωσιν τῆς διανοίας αὐτῶν· ταῦτα γὰρ οἷόν τι μεσότοιχον ἢ προκάλυμμα τὴν θεωρίαν τῶν ὑποκειμένων ἀποκωλύουσιν, ὅπερ ἐστὶν ἔγκλημα τῶν ἀναγινωσκόντων, ἀμβλυωπούντων ἐκ καχεξίας. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπεν ὅτι, ἐπὶ τῷ νόμῳ μένει, ἀλλ' «ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει» τοῦ νόμου.

14. Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.

Μὴ γνωριζομένου τούτοις ὅτι διὰ Χριστοῦ πέπαυται ὁ μωσαϊκὸς νόμος. Ἀντὶ γὰρ πλαγίας συντάξεως λαμβάνεται τὸ «μὴ ἀνακαλυ»πτόμενον». Τοῦ γὰρ εἰρημένου καλύμματος ἐμποδίζοντος, οὐ συγχωρεῖται τοῦτο ἀνακαλυφθῆναι καὶ ἐμφανισθῆναι τοῖς ἀναγινώσκουσιν Ἰουδαίοις. Καὶ ποῦ τοῦ νόμου τοῦτο κείμενον οὐχ ὁρᾶται τούτοις; Ποῦ; Ἔν τε ἄλλοις τόποις καὶ ἔνθα φησὶν ὁ νομοθέτης Μωϋσῆς. «Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ, » αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν ἐντελεῖται ὑμῖν· καὶ ἔσται » πᾶσα ψυχή, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ Προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευ» θήσεται» (α). Τὸ τοίνυν «ὡς ἐμὲ» ἀντὶ τοῦ «νομοθέτην». Τοιοῦ-

(α) Δευτερον. ιή, 15.

τος δὲ ὁ Χριστός, ὃς ἐλθὼν ἔδωκεν ἐντολὰς παυούσας τὴν σωματικὴν περιτομὴν καὶ τὸ σωματικὸν σάββατον καὶ ὅσα σωματικὰ τῆς Νομικῆς λατρείας, καὶ πάντα τὰ τυπικὰ καὶ σκιώδη.

15. Ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται.

«Μωϋσῆν» ἐνταῦθα τὸν μωσαϊκὸν νόμον λέγει· Νόμος δὲ λέγεται καὶ ὅλη ἡ Πεντάτευχος Μωϋσέως. Ὁρᾷς πῶς εἶπεν ὅτι ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, καὶ οὐκ ἐπὶ τὰ γράμματα; Ἐπεὶ καὶ τὸ κάλυμμα τὸ κείμενον ἐπὶ τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, οὐ τῆς ὄψεως Μωϋσέως κάλυμμα ἦν, ἀλλὰ τῆς τῶν Ἑβραίων· οὐ γὰρ ἵνα κρύπτηται ἡ δόξα αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μὴ βλέπωσιν ἐκεῖνοι· οὐ γὰρ ἐχώρουν τὴν ὄψιν. «Καρδίαν» δὲ νοήσεις νῦν τὴν ἀνωτέρω ῥηθεῖσαν «διάνοιαν».

16. Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.

Ὥςπερ ὁ Μωϋσῆς, ὅτε εἰςεπορεύετο ἐναντίον Κυρίου, ὡς προείρηται, περιῃρεῖτο τὸ κάλυμμα, οὕτω καὶ σοί (α), ὦ Ἰουδαῖε, ἡνίκα ἂν ἐπιστρέψῃς πρὸς Κύριον, ἀποστὰς τοῦ νόμου, περιαιρεῖται τὸ ἐπικείμενον τῇ διανοίᾳ σου κάλυμμα· τύποι γὰρ ἐκεῖνα τούτων. Καὶ τότε λοιπὸν ἀκωλύτως βλέπεις, ἃ πρότερον ἰδεῖν οὐκ ἠδύνω. Καὶ οὐ τὰ ῥήματα τοῦ νόμου μόνον, ἅπερ ἐοίκασι σώματι, ἀλλὰ καὶ τὰ νοήματα, ἅπερ εἰσὶν οἱόν τις τούτου ψυχή.

17. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν·

Ὁ δὲ ῥηθεὶς Κύριος, πρὸς ὃν ἐπιστρέψεις, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, αὐτὸς ὁ Παράκλητος. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ περὶ τούτου διελέγετο ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῷ λέγειν ὅτι «ἐγγεγραμένη οὐ μέλανι, » ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος».

17. Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.

Ὅπου δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ὥςπερ ὅπου ὁ μωσαϊκὸς νόμος, ἐκεῖ ζυγὸς καὶ δουλεία, διὰ τὰς ἀπηρτημένας ἀπὸ τούτου σωματικὰς πληγάς. Ὅπου, φησίν,

(α) Τὸ χειρόγρ. «σύ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐστὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῆς πνευματικῆς νομοθεσίας, διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, διά τινος πνευματικοῦ χαρίσματος.

18. Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα

Ἡμεῖς δὲ πάντες οἵ τε διακομίζοντες τὸ κήρυγμα Ἀπόστολοι οἵ τε δεχόμενοι τοῦτο μαθηταὶ ἡμῶν ἀκαλύπτῳ προσώπῳ ψυχῆς καὶ ἀμεσολαβήτῳ τὴν δόξαν Κυρίου βλέποντες τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, λέγω δὴ τὴν ἔλλαμψιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν αὐτὴν ὁμοίωσιν πάντως μεταμορφούμεθα· βαπτιζομένων γὰρ καθαίρονται ἡμῶν αἱ ψυχαὶ προηγουμένως, καὶ καταυγασθεῖσαι τῇ αἴγλῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐ μόνον ὁρῶσιν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ μεταμορφοῦνται πρὸς αὐτήν, ἐκλάμπουσαι καὶ αὐταὶ καὶ ὁμοίως ἐκείνῃ ἀπαστράπτουσαι, καθάπερ χρυσὸς καθαρὸς καὶ ἄργυρος, ἡλιακῆς ἀκτῖνος προσβαλούσης, τὴν ὁμοίαν ἀποπέμπει λαμπηδόνα· ὃ καὶ ἀντιπέμπειν λέγεται. «Τὴν αὐ»τὴν» μὲν οὖν εἶπε, διὰ τὸ πάσας τὰς ψυχὰς ἐπίσης ἀπὸ βαπτίσματος λαμπρύνεσθαι. «Εἰκόνα» δὲ τὴν τῆς λαμπηδόνος τῶν ψυχῶν ὁμοίωσιν πρὸς τὴν αἴγλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἡ γὰρ εἰκὼν οὐ παντάπασιν ἔοικε τῷ πρωτοτύπῳ. Καὶ τὸ «κατοπτριζόμενοι» δὲ τὸ ἐσοπτριζόμενοι δηλοῖ διὰ τὴν ἐνδότητα τῆς ψυχῆς.

18. Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν.

Μεταμορφούμεθα δὲ ἀπὸ δόξης καὶ λαμπρότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς δόξαν καὶ λαμπρότητα ἡμετέραν· ὥστε καὶ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ δοξάζεσθαι καὶ λάμπειν κατὰ ψυχήν.

18. Καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

«Εἰς δόξαν», οἵαν εἰκὸς λάμπειν ἀπὸ Κυρίου· λέγω δὴ τοῦ Πνεύτος. Σημειωτέον δὲ πῶς διαφόρως ἐνταῦθα Κύριον τὸ Πνεῦμα καλεῖ.

ἔφη· «ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας»· ὡςανεὶ ἔλεγεν, ὁ τῆς εὐγλωττίας πυρσός, ὅταν τοὺς μεγάλα πταίοντας κοσμῇ (α), ἐγκαλλώπισμα δοκεῖ τῆς ἀδικίας. Χρὴ τοιγαροῦν τῇ δεινότητι κεχρῆσθαι οὐ πρὸς τὸ τὴν κακίαν (β) κοσμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἀρετὴν σεμνύνειν, τὴν καὶ χωρὶς λόγων ὑπέρλαμπρον.

ΙΗΣΟΥ ΥΙΟΥ ΣΕΙΡΑΧ. Πολλοὶ ἔπεσον ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ οὐχ ὡς οἱ πεπτωκότες διὰ γλώσσης. Μακάριος ὁ σκεπασθεὶς ἀπ' αὐτῆς, ὅς οὐ διῆλθεν ἐν τῷ θυμῷ αὐτῆς καὶ τοῖς δεσμοῖς αὐτῆς οὐκ ἐδέθη· ὁ γὰρ ζυγὸς αὐτῆς, ζυγὸς σιδηροῦς καὶ οἱ δεσμοὶ αὐτῆς χαλκοῖ, καὶ τὰ ἑξῆς.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Οὐκοῦν πλέον τῆς κόρης φύλασσε τὴν γλῶσσαν (γ). Ἵππος ἐστὶ βασιλικὸς ἡ γλῶσσα. Ἂν μὲν οὖν ἐπιθῇς αὐτῇ χαλινὸν καὶ διδάξῃς βαδίζειν εὔρυθμα, ἐπαναπαύεται αὐτῇ καὶ ἐπικαθιεῖται ὁ βασιλεύς. Ἂν δὲ ἀχαλίνωτον ἀφῇς φέρεσθαι καὶ σκιρτᾶν, τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων γίνεται.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΕΚ ΤΟΥ ΡΗΤΟΥ· «ΠΑΥΣΟΝ ΤΗΝ ΓΛΩΣ-»ΣΑΝ ΣΟΥ ΑΠΟ ΚΑΚΟΥ» (δ).

Εἰ ἀγαπᾷς (ε) τὴν ζωήν, ποίησον τὴν ἐντολὴν τῆς ζωῆς· «ὁ γὰρ »ἀγαπῶν με, φησί, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει» (ς). Πρώτη δὲ ἐντολὴ τὸ (ζ) «παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ »λαλῆσαι δόλον» (η). Σχεδὸν γὰρ προχειρότατος (θ) καὶ πολύτροπος ἡ ἁμαρτία ἡ διὰ γλώσσης ἐστίν, ἐνεργουμένη ἐν ὀργαῖς, ἐν ἐπιθυμίαις, ἐν ὑποκρίσεσιν, ἐν ἀδικίαις (ι), ἐν ἀπάταις. Καὶ τί δεῖ παντὶ τῷ λόγῳ ὑπεξιέναι τῶν διὰ γλώσσης ἁμαρτανομένων; ἐξ αὐτῆς γὰρ αἰσχρολογίαι, εὐτραπελίαι, μωρολογίαι, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, καταλαλιαί, λόγος ἀργός, ἐπιορκίαι, ψευδομαρτυρίαι, ταῦτα πάντα τὰ κακὰ καὶ ἔτι πλείω τούτων τῆς γλώσσης ἐστὶ δημιουργήματα . . . Ἐπεὶ οὖν «ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ», «παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ »κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον»· ἀντὶ τοῦ ὅλον τὸ

(α) Οὕτως ὁ Κρ. Τὸ δὲ χειρόγρ. «κοσμεῖν».—(β) «Ἀδικίαν» Κρ.—(γ) «Πλέον »τῆς γλώσσης φύλαττε τὴν κόρην» Κρ.— (δ) «Ἐκ τοῦ ῥητοῦ . . . κακοῦ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) Τὸ σχόλιον εἴληπται ἐκ τῆς τοῦ μεγ. Βασιλείου Ὁμιλ. εἰς τὸν λγ' Ψαλμ. (Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. Α', σελ. 372-9).—(ς) Ἰωάνν. ιδ', 23.— (ζ) «Τὸ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(η) Ψαλμ. λγ', 13. — (θ) «Προχειροτάτη» Κρ.—(ι) «Ἐν»δίκαις»Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὄργανον, τὸ πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου σοι δεδομένον σχολάζειν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας (α) ποίησον.

7. Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ.

Ἐπὶ μὲν τῆς γλώσσης καταδρομή. Μεταφέρει δὲ τὸν λόγον πρὸς ἄλλο, δεικνὺς αὐτῆς τὸ κακόν. Λέγει οὖν, ὡς ἄτοπον πάντων μὲν ἡμᾶς κρατεῖν, χερσαίων τε καὶ ἀερίων καὶ ἐναλίων, τῆς δὲ οἰκείας γλώσσης μὴ κρατεῖν.

8. Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται δαμάσαι ἀνθρώπων (β), ἀκατάσχετον κακόν, μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου.

«Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι»· οὐ γὰρ ὡς ἀποφαινόμενος μὴ δυνατὸν εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐπαπορῶν (γ) ὁ Χριστοῦ μαθητὴς ἔφη (δ) τοῦτο. Ὥστε ὡς δυνατὸν ἀναγνωστέον, καὶ μὴ ὡς ἀδύνατον νοητέον. Καί μοι μικρὸν ἄνωθεν τῶν γεγραμμένων λαβόμενος γνῶθι σαφῶς τὸ λεγόμενον· «πᾶσα γὰρ φύσις» (ε) καὶ τὰ ἑξῆς. Πῶς οὖν, τούτων πάντων δαμαζομένων, ἀδάμαστος ἡ γλῶσσα; «Πᾶσα φύσις» εἶπε· τὸ δὲ «πᾶσα» καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης (ϛ) περιληπτικόν. Εἰ δὲ ἀνοίκεια τῆς αὐτοῦ φύσεως ὁ ἄνθρωπος δαμάζει θηρία, πόσῳ μᾶλλον τὸ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μέλος εὐχερῶς δαμάσειε, γλῶσσαν (ζ); Ἀλλ' ὡς τῶν πρὸ τούτου, καὶ τῶν μετὰ τοῦτο (η) γεγραμμένων ἀκούσωμεν· «τὴν γλῶσσαν, φησίν, οὐδεὶς δύναται δα»μάσαι ἀνθρώπων» καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα ἐμφαίνων, ὡς ῥᾴδιον εἴη πρὸς τὸ δοκοῦν τῆς φωνῆς ἄξαι τὸ πλῆκτρον, ἐπάγει λέγων· «οὐ »χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι». Τί λέγεις; Τί παραινεῖς τὰ ἀδύνατα; εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται δαμάσαι, διὰ τί μὴ δεῖν ταῦτα γενέσθαι; ἀνέφικτα γάρ τις προσταχθείς, ἀπειθήσας, ἀναίτιος. Ἀλλ' ἐπειδή, φησί, «δύναται», τούτου χάριν εἶπον «οὐ χρὴ ταῦτα »οὕτω γίνεσθαι». Εἰ γὰρ ἀνίκητον γλῶσσα, πῶς ὑπὸ Παύλου νενίκηται; πῶς τὰ βλάσφημα χείλη γέγονε θεολογικά; πῶς ἣν ἠκόνησε

(α) «Ἐργασίας» Κρ. — (β) «Ἀνθρώπων δαμάσαι» Κρ. — (γ) «Ἀλλ' ὡς ἐρω»τῶν» Κρ. — (δ) «Ἔφησε» Κρ. — (ε) «Πᾶσα γάρ, φησὶ» Κρ. — (ϛ) «Τῆς γλώσ»σης ἐστὶ» Κρ. — (ζ) «Δαμάσαιεν τὴν γλῶσσαν» Κρ. — (η) «Μετὰ τούτων» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ταῖς κατὰ Χριστοῦ λοιδορίαις, ταύτην ἐπλήρωσε ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ῥητορείαις;

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Μάχαιρά ἐστιν ἡ γλῶσσα ἠκονημένη· ἀλλὰ μὴ ἑτέροις ἐπάγωμεν τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας σηπεδόνας ἀποτέμνωμεν (α).

ΗΣΥΧΙΟΥ. Καθάπερ γὰρ ῥομφαία (β) ἑτοιμοτέρα πρὸς τομήν, ἂν ἀκονηθῇ, καὶ ὀξυτέρα πρὸς ἀναίρεσιν γίνεται, οὕτως ἡ γλῶσσα δυςχερὴς καὶ καθ' ἑαυτὴν εἰς τὸ ἠρεμεῖν τυγχάνουσα καὶ δυςκάθεκτος, τότε χαλεπωτέρα γίνεται, ὅταν παρὰ τῶν πονηρῶν συκοφαντεῖν καὶ λοιδορεῖν καὶ διαβάλλειν ἐθίζηται.

9. Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ
καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γε-
10. γονότας. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ
κατάρα.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (γ). Πόρρω ταῦτα τῶν Χριστοῦ μαθητῶν, τῶν ἐπιεικῶν καὶ προςηνῶν. Τοῦ στόματος τοῦ καταξιουμένου τοιαύτης μυσταγωγίας μηδὲν πικρὸν ἐκβαλλέτω, μηδὲν ἀηδὲς ἡ τῷ θείῳ προσομιλοῦσα στόματι γλῶσσα. Καθαρὰν αὐτὴν φυλάττωμεν· μὴ ἀρὰς δι' αὐτῆς προφέρωμεν (δ). Εἰ γὰρ λοίδοροι οὐ κληρονομήσουσι βασιλείαν, πολλῷ μᾶλλον οἱ κατευχόμενοι· ἀνάγκη γὰρ καὶ (ε) ὑβρίζειν τὸν εὐχόμενον. Ὕβρις δὲ καὶ εὐχὴ ἀλλήλων ἀπεσχοίνισται. Ἀρὰ καὶ εὐχὴ πολὺ τὸ μέσον ἔχει. Κατηγορία καὶ εὐχὴ πολὺ τὸ μέσον ἔχουσιν. Προσέρχῃ τὸν Θεὸν ἵλεων ποιῆσαι, καὶ ἑτέροις κατεύχῃ; ἐὰν μὴ ἀφῇς, οὐκ ἀφεθήσεταί σοι.

10. Οὐ χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. Μήτι ἡ πη-
11. γὴ ἐκ τῆς αὐτῆς [ὀπῆς] (ς) βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πι-
12. κρὸν; (ζ) μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι,
ἢ ἄμπελος σῦκα; οὕτως οὐδεμία πηγὴ ἁλικὸν (η) καὶ γλυ-
κὺ ποιῆσαι ὕδωρ.

(α) «Ἀποτέμωμεν» Κρ.— (β) «Γάρ ἡ ῥομφαία» Κρ.— (γ) Παρὰ Κρ ἀνωνύμως φέρεται τὸ σχόλιον. — (δ) «Προςφέρωμεν» Κρ. — (ε) «Καὶ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ς) «Ὀπῆς» παρά τε τῷ Κρ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς γνωστοῖς μοι τῶν ἀντιγράφων ὑπάρχουσα, ἐκ τοῦ ἡμ. χειρογράφου λείπει.—(ζ) «Τὸ πικρὸν καὶ γλυκύ»; Κρ.— (η) «Ἁλυκὸν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Φίλαρχοι ὄντες καὶ τῇ σοφίᾳ τοῦ κόσμου αὐχοῦντες καὶ κατ' ἔριν καὶ ζῆλον τῶν ὀρθῶν διδασκάλων ἐκήρυττον, ὀχλαγωγοῦντες ἁπλῶς καὶ φθόνον πρὸς τούτους ἔχοντες, καὶ παραμιγνύντες τοῖς θείοις ἀνθρώπινα, ἵνα τῇ καινότητι τῶν λεγομένων ἐπισπῶνται τοὺς ἀκούοντας. Ὅθεν καὶ αἱ αἱρέσεις ἐξῆλθον. Ταύτας οὖν τὰς διδασκαλίας ἀπαγορεύει, ἅτε καὶ ἐκ σοφίας οὐ θείας, ἀλλὰ δαιμονιώδους γινομένας. Ταῦτα δὲ εἶπε προεπαινέσας τὸν ἀγαθὸν διδάσκαλον, ἐκ πραότητος λέγων (α) αὐτοῦ τὴν σοφίαν, καὶ ἔργων χρηστῶν.

13. Εἴ τις (β) σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν δειξάτω ἐκ τῆς
καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας. Εἰ
14. δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ
15. καυχᾶσθε καὶ καταψεύδεσθε (γ) κατὰ τῆς ἀληθείας. Οὐκ
ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος,
16. ψυχική, δαιμονιώδης· ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ
17. ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. Ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν,

Τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐκκαθαίρωμεν (δ) τὸν ῥύπον ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς ὤτων· καθάπερ γὰρ ῥύπος καὶ πηλὸς τὰ ὦτα τῆς σαρκός· οὕτω καὶ τὰ βιωτικὰ διηγήματα καὶ παχέα, καὶ τὰ περὶ τόκων καὶ δανεισμάτων, ῥύπου παντὸς χαλεπώτερον ἐμφράττει τῆς διανοίας τὴν ἀκοήν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐμφράττει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκάθαρτον ποιεῖ.

17. Ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

Μὴ διακρίνουσα παρατηρήσεις βρωμάτων καὶ διαφόρων βαπτισμῶν. Ἀκριβῶς δὲ περὶ τούτων ἐν τῇ Κολασσαέων διαλέγεται ὁ Παῦλος (ε).

(α) «Λόγων» Κρ. — (β) «Εἴ τις» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (γ) «Κατακαυχᾶσθε» «καὶ ψεύδεσθε» Κρ.— (δ) «Ἐκκαθαίρομεν» Κρ.— (ε) Κολασσ. β΄, 16 καὶ 20.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ϛ΄ Ὅτι ἐκ ῥαθυμίας καὶ φιληδονίας ἔρις καὶ ἀκαταστασία καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἔχθρα γίνεται.

1. Πόθεν πόλεμοι, καὶ πόθεν μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ
τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑ-
2. μῶν; Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε, καὶ οὐ ζη-
λοῦτε (α), καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολε-
μεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε (β) διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς.

Δείκνυσιν, ὡς κἂν ὑποπλάττωνται (γ) λόγον διδασκαλικόν, ὅλοι σαρκικοί εἰσι, καὶ τὰ χαλεπώτατα πράττουσιν. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ὠνείδιζεν, «ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν, λέγων, ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί »ἐστε» (δ);

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (ε). Ὁ μὲν γὰρ ἀγρὸν ἀρκοῦντα κεκτημένος, ἐπειδὴ μείζονα θεωρεῖ τὸν τοῦ γείτονος, αὐξῆσαι τὸν ἑαυτοῦ φιλονικεῖ, ὡσαύτως καὶ ποιῆσαι τὸν οἶκον ὑψηλότερον.

3. Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε· διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε, μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες,

ΣΕΥΗΡΟΥ (ϛ). Τοιοῦτος ἦν ὁ Φαρισαῖος, ὁ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ κατηγορούμενος· ὃς ἑστὼς ἐν μέσῳ τῷ ἱερῷ μεγαλοφώνως ᾔτει τε καὶ προσηύχετο. Καί, ὡς ἄξιος ὤν, ᾔτει τυχεῖν, τὰς (ζ) οἰκείας πράξεις ἀπηριθμεῖτο, καὶ ἔλεγε «νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου· »ἀποδεκατῶ πάντα, ὅσα κτῶμαι» (η). Προσεφιλοτιμεῖτο δὲ βοῶν καὶ τὸ μὴ εἶναι ἅρπαξ καὶ ἄδικος ἢ μοιχὸς ἢ πλεονεξίᾳ κρατούμενος· καὶ ὅσῳ πολλὰ κατέλεγε, τοσούτῳ πλείω τὴν θείαν ἀπεβύει ἀκοήν, καὶ ὁ τῶν ῥημάτων ὄγκος κενὸς περὶ τὰ χείλη κατέρρει, καὶ εἰς ἀφρὸν διελύετο, καθάπερ τὰ παφλάζοντα (θ) κύματα.

(α) «Καὶ ζηλοῦτε» Κρ. — (β) «Καὶ οὐκ ἔχετεδὲ» Κρ. — (γ) «Δείκνυσιν οὐχ ἂν »ὑποπλάττοντα» Κρ. — (δ) Α΄ Κορινθ. γ΄, 3. — (ε) «Ἀλεξανδρείας» παρὰ Κρ οὐ κεῖται — (ϛ) Παρὰ Κρ ἀνωνύμως φέρεται τὸ σχόλιον. — (ζ) «Καὶ τὰς» Κρ. — (η) Λουκ. ιη΄, 12. — (θ) «Καθάπερ παφλάζοντα» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΛΛΟΣ (α). Ἀληθοῦς οὔσης τῆς τοῦ Σωτῆρος θέσεως, τῆς λεγούσης· «αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν» (β), ἣν καὶ πιστοῦται διὰ τοῦ φάναι «πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει» (γ), ζητήσει ἄν τις (δ), πῶς τινες εὐχόμενοι οὐκ ἀκούονται; πρὸς ὃ λεκτέον· ὁ ὁδῷ τῇ ἀκολούθῳ ἐπὶ τὸ αἰτεῖν ἐρχόμενος, οὐδὲν παραλείψας τῶν συντελούντων πρὸ τοῦ τυχεῖν (ε) τῶν σπουδαζομένων, πάντως λήψεται, ὃ παρεκάλεσε δοθῆναι αὐτῷ. Εἰ δέ τις ἔξω χωρήσας τοῦ σκοποῦ τῆς παραδοθείσης αἰτήσεως (ς), δόξει αἰτεῖν οὐ καὶ τόν, ὃν δεῖ, τρόπον, οὐδόλως αἰτεῖ (ζ). Διὸ μὴ λαμβάνοντος αὐτοῦ, οὐ ψευδοποιεῖται τὸ «πᾶς ὁ »αἰτῶν λαμβάνει». Καὶ γὰρ διδασκάλου λέγοντος· πᾶς ὁ προσιών μοι μαθημάτων ἕνεκα ἕξει αὐτῶν ἐπιστήμην (η), τῷ προσιέναι τῷ διδασκάλῳ γραμματικῶς ἐκλαμβάνομεν· τουτέστι μετὰ τοῦ συντόνως προσέχειν τοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ ἀσκεῖν καὶ μελετᾶν αὐτά. Ὁ δὲ μὴ οὕτως, λεκτέον αὐτῷ· οὐ προσῆλθες αὐτῷ, ὡς προετρέψατο (θ), φανερώτερον ποιῶν ὁ γράφων τὴν ἐπιστολήν.

Τινὲς δοκοῦντες αἰτεῖν οὐ λαμβάνουσι, τοὺς ἀντιρρόπους (ι) καὶ κακῶς αἰτουμένους ἡδονῶν (ια) ἕνεκα παρείληφεν. Ἀλλ᾽ ἐρεῖ τις· καὶ μὴν ὑπὲρ γνώσεως θείας καὶ ἀναλήψεως ἀρετῶν αἰτούμενοί τινες, οὐ λαμβάνουσιν. Λεκτέον δὲ καὶ αὐτοῖς, ὅτι οὐ κατ᾽ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ λαβεῖν ἠξιώθησαν (ιβ), ἀλλ᾽ ἕνεκα τοῦ ἐπαινεῖσθαι δι᾽ αὐτά. Ἔστι δὲ φιληδόνων καὶ τὸ χαίρειν ἐπαίνοις. Ὅθεν καὶ τούτοις οὐ δίδοται, ἐπεὶ εἰς ἡδονὰς καταδαπανῆσαι θέλουσι τὰ περὶ ὧν ἀξιοῦσιν.

4. Οὐκ οἴδατε, ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου, ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν βουληθῇ (ιγ) φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται.

«Κόσμον» ἐνταῦθα λέγει πᾶσαν τὴν ὑλικὴν ζωήν, τὴν μητέρα τῆς φθορᾶς, ἧς ὁ μετασχεῖν ἐθέλων ἐχθρὸς γίνεται τοῦ Θεοῦ.

ΑΛΛΟΣ (ιδ). Ἐπεὶ ἡ κακία προξενεῖ τὴν πρὸς τὸν κόσμον φιλίαν,

---

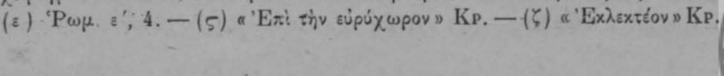
(α) «ΑΛΛΟΣ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (β) Ματθ. ζ', 7. — (γ) Αὐτόθ. — (δ) «Ζη»τήσειεν ἄν τις» Κρ. — (ε) «Πρός τὸ τυχεῖν» Κρ. — (ς) «Αἰτήσεως» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ζ) «Δόξει αἰτεῖν, οὐκ αἰτῶν ὃν δεῖ τρόπον, οὐδὲ ὅλως αἰτεῖ» Κρ. — (η) «Τὴν ἐπιστήμην» Κρ. — (θ) «Ὡς προετρέψω» Κρ. — (ι) «Τοὺς ἀντιρρ[illegible]» Κρ. — (ια) «Ἡδονῶν ματαίων» Κρ. — (ιβ) «Ἠξίωσαν» Κρ. — (ιγ) «Ὃς ἂν [illegible] »βουλ.» Κρ. — (ιδ) «Ἀντὶ ΑΛΛΟΣ» ὁ Κρ ἀνέγνω «ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀρετὴ δὲ τὴν πρὸς τὸν Θεόν, ἀρετὴ δὲ καὶ κακία οὐ δύνανται συνυπάρχειν.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ. Ὁ διὰ τοῦ ἁμαρτάνειν φιλῶν τὸν κόσμον ἐχθρὸς ἀποδείκνυται τοῦ Θεοῦ. Ὡςαύτως καὶ ὁ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν δι' εὐσεβείας βεβαιῶν, εὐθέως ἐχθρὸς εὑρίσκεται τοῦ κόσμου. Ὅθεν ἀδύνατόν ἐστιν ὥςπερ δουλεύειν Θεῷ καὶ Μαμμωνᾷ· οὕτω φιλιάζειν Θεῷ καὶ κόσμῳ. Ἀμέλει γοῦν ἐλθὼν ὁ Κύριος φίλους Θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῷ ποιῆσαι, μάχαιραν καὶ διαμερισμὸν ἔβαλεν ἐπὶ τῆς γῆς (α)· ὁ γὰρ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ διαιρεῖ καὶ μερίζει τῶν γηίνων καὶ ὑλικῶν, διὰ τούτου παρασκευάζων ἔχθραν ἔχειν πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἕνωσιν πρὸς τὸν Θεόν, ἥτις ἐστὶν ἡ πρὸς αὐτὸν φιλία. Διὸ καὶ εἰρήνην δίδωσιν, οὐ καθὼς ὁ κόσμος ὀρέγει· ἐκεῖνος γὰρ δι' ἧς δίδωσιν εἰρήνης, πρὸς τὰ ὑλικὰ ἐμπαθεῖς ποιεῖ. Ὁ δὲ Κύριος εἰρήνην παρέχων, φίλους Θεοῦ παρασκευάζει. «Κόσμον» (β) ἐν τούτοις ἀκούειν δεῖ, τὴν πρὸς τὰ τῇδε προςπάθειαν (γ)· εἰ μὲν γὰρ διάφορόν ἐστι τὸ θλίβεσθαι, πίπτον (δ) εἰς δικαίους καὶ ἀδίκους, οὐκ ἂν φανείη εὔλογος ἡ καύχησις.

Ἄξιον ζητῆσαι, πῶς οὐκ ἀδιάφοροί εἰσιν αἱ θλίψεις, ἐφ' αἷς φησι καυχᾶσθαι ὁ Ἀπόστολος. Καὶ αὐτόθεν μὲν οὖν πρὸ τοῦ ἡμᾶς περιεργάζεσθαι τὰ περὶ θλίψεως, ἐμφαίνεται ὅτι σπουδαῖόν ἐστιν ἡ θλῖψις, ὑπομονήν, μίαν τῶν ἀρετῶν, κατεργαζομένη· τὸ γὰρ κατεργαζόμενον ἀρετὴν οὔτε φαῦλον οὔτε μέσον εἶναι δύναται. Μήτηρ οὖν τῆς ἀρετῆς τῆς ὑπομονῆς ἐστιν ἡ θλῖψις, ὡς καὶ ὑπομονὴ παρὰ τῷ Παύλῳ ὀνομαζομένης δοκιμῆς (ε) — πολλοὺς τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως, ὅταν ἐν περιστάσεσι γένωνται, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν ὁδεύειν, καὶ ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωήν, οὐκ ὀλίγους δὲ τῶν μακαρίως βιούντων καὶ κατὰ τὸν βίον εὐτυχέστερον ἐχόντων ὁδεύειν διὰ τῆς πλατείας πύλης ἐπὶ τὴν εὐρυχωρίαν (ς) καὶ ἀπάγουσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν. Μήποτε οὖν λεκτέον (ζ) τῇ διαθέσει καὶ οὐχὶ τοῖς περιεστηκόσι κρίνεσθαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωήν, ἢ τὴν εὐρύχωρον, ἀπάγουσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν. Ὁ μὲν γὰρ τῆς πίστεως ἀλλότριος, κἂν τὰ περιεστηκότα αὐτὸν ᾖ ἐπίπονα·

(α) Ματθ. ι', 34.— (β) «Κόσμον οὖν» Κρ.— (γ) «Συμπάθειαν» Κρ.— (δ) Τὸ χειρόγρ. «πίπτων», ὃ διορθωτέον δεῖν ἔγνωμεν, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ, κατὰ Κρ.— (ε) Ῥωμ. ε', 4. — (ς) «Ἐπὶ τὴν εὐρύχωρον» Κρ. — (ζ) «Ἐκλεκτέον» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οἷον πενία καὶ νόσος, ἤ τι τῶν παραπλησίων, ὃ βούλεται πράττων καὶ λέγων, καὶ μὴ ἀναστέλλων τὰς ὁρμάς, μηδὲ ἐπέχων τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, καὶ τότε τὴν εὐρύχωρον ὁδεύειν καὶ ἀπάγουσαν εἰς ἀπώλειαν. Ὁ δὲ δίκαιος οὐχ ἧττον ἐν τοῖς νομιζομένοις ἀγαθοῖς ἑαυτὸν συνέχει καὶ θλίβει, μήποτε φαγὼν καὶ ἐμπλησθείς, ἐπιλαθόμενος Κυρίου τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς παρ' αὐτῷ ἐν τοῖς μὴ βλεπομένοις ἐλπίδος, αὐτοῦ που καταμείνῃ, ὑπὸ τῶν τοὺς πολλοὺς καθελκόντων ἀπὸ τῆς ἀρετῆς κατασπώμενος. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, δηλοῖ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ λέγειν «ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχω»ρούμενοι» (α). Καὶ πάλιν· «οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ περισσεύ»ειν» καὶ τὰ ἑξῆς (β)· διὰ γὰρ ἀμφοτέρων τῶν ῥητῶν τὰ δόξαντα ἂν τοῖς πολλοῖς ἐναντία εἶναι μανθάνομεν. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸ «ἐν »παντὶ θλιβόμενοι», πῶς ἀληθὲς οὐ μόνον τὸ «οἶδα ταπεινοῦσθαι, »ἀλλὰ καὶ περισσεύειν»; Καὶ πάλιν· πῶς ἀληθὲς οὐ μόνον τὸ πεινῆν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ χορτάζεσθαι (γ); Καὶ πάλιν· πῶς «ἐν παντὶ θλι»βόμενοι» (δ); Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ἐν παντί. Τῷ δὲ (ε) ἔξωθεν συμβαίνοντι θλιβόμενος ὁ Παῦλος ἦν, τοῦ λόγου αὐτὸν θλίβοντος. Ἵνα μὴ οὖν ἀνεθῇ τῷ περισσεύειν, μηδὲ βλαβῇ ἐκ τοῦ χορτάζεσθαι· διὸ καὶ ἐκαυχᾶτο ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἔργον αὐτοῦ τυγχανούσαις. Αὕτη δὲ ἡ ἀπὸ λόγου θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἧς πλουτοῦντες, πολλῶν ἐνδιδόντων πρὸς τὸν πλοῦτον, καὶ οὐχ ὑπομενόντων αὐτόν, ἀλλ' ἐξανισταμένων αὐτῶν, καὶ ὑγιαίνοντες, χαλεποῦ ὄντος ἀναμαρτήτως ὑγιείαν φέρειν. Διόπερ ὁ πυκτεύων, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων, ὑπωπιάζει ἑαυτοῦ τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγεῖ· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ δοξαζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ δὲ μὴ (ϛ) καθ' ἡμετέραν (ζ) πραγματείαν τοιοῦτόν τι ἡμῖν συμβαίνει, δεόμεθα τῆς ἀπὸ λόγου ἐπιστροφῆς, καθαιρούσης τὴν ἡδονήν, καὶ κωλυούσης τὸ ἄλογον ἐπὶ τῇ δόξῃ ἔπαρμα. Ἢ λεγέτω ἡμῖν ὁ βουλόμενος ταῦτα παραδέξασθαι, εἰ μὴ δοκιμώτατός ἐστιν οὐκ ἔλαττον τοῦ πενίαν γενναίως ὑπομένοντος ὁ τὸν πλοῦτον οἰκονομῶν κατὰ τὸν λόγον, καὶ οὐχ ἧττον τοῦ ἐγκαρτεροῦντος πόνοις τοῖς ἐν νόσοις ὁ διὰ τὴν ὑγιείαν τῆς ψυχῆς μηδὲν παραδεχόμενος πάθος κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ὑγιαίνειν τὸ σῶμα, ὅτε φιλεῖ

(α) Β' Κορινθ. δ', 8. — (β) Φιλιππ. δ', 12. — (γ) Τὰ ἀπὸ τοῦ «πῶς ἀληθὲς οὐ »μόνον . . . χορτάζεσθαι» παρὰ τοῦ Κρ οὐ κεῖται. — (δ) «θλιβόμενοι ἀληθές» Κρ. — (ε) «Δὲ» οὐ κεῖται παρὰ Κρ. — (ϛ) «Εἰ καὶ μή» Κρ. — (ζ) Τὸ χειρόγρ. «ἡμέραν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐπιτίθεσθαι εὐεκτοῦν τοῦ ἐπιθυμεῖν κατὰ τοῦ πνεύματος. Εἰ δὲ ἡ ὑπομονὴ δοκιμὴν κατεργάζεται, δόκιμος δὲ καὶ ὁ ἐν τοῖς νομιζομένοις εἶναι κρείττοσι διαφυλάτων ἑαυτὸν ἀβλαβῆ, δῆλον ὅτι δόκιμος ἂν γένοιτο τῆς ἐν αὐτῷ (α) ὑπομονῆς, τὴν δοκιμὴν κατεργαζόμενος· ἥν τινα ὑπομονὴν ἀποδιδομένη θλῖψις κατειργάσατο. «Καὶ ὁ Θεός γε » βοηθὸς ἐν ταῖς θλίψεσι ταῖς εὑρούσαις τοὺς δικαίους σφόδρα» (β). Καὶ ἕκαστος δὲ ἀναλεξάμενος τὸ ὄνομα τῆς θλίψεως καὶ τοὺς ἀπὸ ταύτης (γ) ἐλέγξας παρασχηματισμούς, ἐκ πολλῆς παρατηρήσεως ἀποφανεῖ, πότερόν ποτε ἀεὶ θλῖψις δικαίοις μόνοις γίνεται, ἢ ὡς ὁμώνυμος ἡ λέξις φθάνει ποτὲ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους; Πλὴν συνάγεται ἐκ τούτων ὅ τις μὴ (δ) καταισχυνθήσεται τῷ τὴν ἐλπίδα ἀνειληφέναι ἀψευδῶς, τὴν ἐλπίδα τῆς λεγομένης δοκιμῆς ταύτην αὐτῷ περιπεποιηκυῖαν ἐλπίζει· καὶ εἴ τίς ἐστι δόκιμος, τῷ ἀνειληφέναι ἀρετὴν τὴν καλουμένην ὑπομονήν, τοιοῦτός ἐστιν. Καὶ οὐκ ἄλλως δὲ ἐγγίνεταί (ε) τινι ὑπομονή, ἢ ἐκ τοῦ τὴν θλῖψιν κατεργάζεσθαι αὐτήν, ἥτις θλῖψις καὶ καύχησίς ἐστιν ἁγίων.

Εἰ καὶ μὴ πάνυ ἁρμοδία πρὸς τὸ ῥητὸν ἡ χρῆσις, ἀλλ' οὖν ἀναγκαῖον ἡγησάμην ταύτην ἐνθεῖναι διὰ τὸ ἐκ τῆς ἑρμηνείας ἐπωφελὲς καὶ ζητούμενον. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις· «εἰ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον » αὐτὰ καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· καλὸν γάρ σοί ἐστιν εἰςελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν » χωλὸν καὶ κυλλόν, ἢ δύο πόδας ἔχοντα καὶ δύο χεῖρας βληθῆναι » εἰς τὸ πῦρ. Καὶ εἰ ὁ δεξιός σου ὀφθαλμὸς σκανδαλίζει σε» καὶ τὰ ἑξῆς (ϛ). Περὶ τούτων ὁ Χρυσόστομός φησιν· «οὐ περὶ μελῶν ταῦτα » λέγει, ἄπαγε (ζ)· ἀλλὰ περὶ φίλων, περὶ προσηκόντων, οὓς ἐν τά- » ξει μελῶν ἔχομεν ἀναγκαίων. Τοῦτο καὶ ἀνώτερον εἴρηκε, καὶ νῦν » λέγει· οὐδὲν γὰρ (η) βλαβερόν, ὡς συνουσία πονηρά· ὅσα γὰρ ἀνάγ- » κη μὴ δύναται, φιλία πολλάκις δύναται, καὶ εἰς βλάβην καὶ εἰς » ὠφέλειαν. Διὸ μετὰ πολλῆς σφοδρότητος τοὺς βλάπτοντας ἡμᾶς » ἐκκόπτειν κελεύει» (θ).

5. Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ Γραφὴ λέγει, πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν·

(α) «Τῆς καὶ ἐν αὐτῷ» Κρ. — (β) Ψαλμ. νδ', 1. — (γ) «Τοὺς ἐπὶ ταύτῃ» Κρ. — (δ) «Ὅτι εἴ τις μὴ» Κρ. — (ε) «Ἐγένετο» Κρ. — (ϛ) Ματθ. ιη', 8. — (ζ) «Οὐ » περὶ μελῶν λέγων, ἄπαγε» Κρ. — (η) «Γὰρ» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται. — (θ) Πρβλ. Χρυσοστ. Ὁμιλ. ΙΖ', εἰς τὸν Ματθ. Τόμ. Ζ', σελ. 258.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ Γραφὴ λέγει» καὶ τὰ ἑξῆς. Ὑπερηφανίας πάθος τὸ καταφρονεῖν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ προσκεῖσθαι ταῖς ἡδοναῖς τοῦ βίου τούτου. Ὅθεν πρὸς ταῖς ἰδίαις παραινέσεσι καὶ παλαιῶν λογίων ἐπιμνησθεὶς ὁ Ἀπόστολός φησιν· «ἢ δοκεῖτε, ὅτι »κενῶς ἡ Γραφὴ λέγει πρὸς φθόνον», ἀντὶ τοῦ ἢ νομίζετε ὅτι ματαίως ἡ Γραφὴ φθονοῦσα ἡμῖν λέγει, ἃ λέγειν μέλλει; Εἶτα μεταξυλογίᾳ χρησάμενός φησιν· «ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν».

5. Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν· [διὸ λέγει] (α),

Οὐ βασκαίνει, φησίν, ἡμῖν (β) ἡ Γραφή. Τὸ Πνεῦμα (γ) τὸ λαλῆσαν αὐτὴν «ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν» ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐπιποθεῖ τὴν σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ μείζονα τῶν κατὰ Θεὸν ἡμῶν πράξεων (δ) δίδωσι τὰ χαρίσματα. Διὸ βουλόμενος ἡμᾶς τῆς τοῦ κόσμου φιλίας συστεῖλαι, φησίν.

6. «Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι »χάριν» (ε).

Εἰ φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ κατῴκησεν εἰς τὸν ἔσω ἡμῶν (ς) ἄνθρωπον, ὁ Χριστὸς κατὰ τὰς Γραφὰς διὰ τοῦτο κατῴκησεν, ἵνα τὸν ἐκ τοῦ φθόνου προςγενόμενον θάνατον καταργήσῃ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μείζονα ἡμῖν δίδωσι (ζ) χάριν· «ἐγὼ γὰρ ἦλθον, φησίν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχω»σιν» (η). Ὅτι δὲ ἐπιποθήσας ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατῴκησεν ἐν ἡμῖν, Ἡσαΐας ἐδήλωσεν εἰπών· «οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ »Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν ἡμᾶς καὶ κήδεσθαι ἡμῶν» (θ). Πῶς δὲ καὶ σώσας μείζονα δίδωσι (ι) χάριν; ἢ καθελὼν τὸν ἐπιβουλεύσαντα Σατανᾶν; διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· «ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις »ἀντιτάσσεται». Πῶς γὰρ οὐχ ὑπερήφανος ὁ βοῶν, «τὴν Οἰκουμέ»νην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρί, ὡς νοσσίαν»;

ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ. Τῷ γὰρ διαβόλῳ πολεμεῖν ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ἀντὶ τοῦ ἐπιθυμικῶς (ια) μὲν ἔχει ἡ ἐν ἡμῖν ψυχὴ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν (ιβ)

(α) «Διὸ λέγει» ἐν τῷ χειρογρ. οὐ κεῖται. — (β) «Ἡμῖν» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται. — (γ) «Τὸ γὰρ Πνεῦμα» Κρ. — (δ) «Πραγμάτων» Κρ — (ε) Παροιμ. γ', 34. — (ς) «Ἡμῖν» Κρ. — (ζ) «Δώσῃ» Κρ. — (η) Ἰωάνν. ι', 10. — (θ) Ἡσ. [illegible] — (ι) «Δέδωκε» Κρ. — (ια) «Ἐπιθυμητικῶς» Κρ. — (ιβ) «Πρὸς Θεὸν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οἰκειότητος, τὴν τοῦ κόσμου φιλίαν ἀποστρεφομένη. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς μείζονα τῆς ἐπιθυμίας δίδωσι χάριν. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἐπιποθεῖ μὲν καὶ ἐφίεται τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, τὴν τοῦ κόσμου φιλίαν ἀποστρεφόμενον· αὐτὸς δὲ μείζονα δίδωσι χάριν τῷ ξένῳ γεγονότι τῆς κοσμικῆς ζωῆς. Διὸ λέγει· «ὁ Θεὸς »ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν».

7. Ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ, ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν (α).

ΔΙΔΥΜΟΥ. Ὑπερηφανία, ἡ εἰς τέλος ἐπηρμένη κακία. Κατὰ διάμετρον δὲ ἀντικειμένη τῇ ὑπερηφανίᾳ ἡ ταπεινοφροσύνη (β) μέγα ἀγαθόν ἐστιν. Καὶ ἐπειδὴ ἀμφότερα προαιρετικῶς καὶ ἑκουσίως, τὸ ἀγαθόν φημι καὶ κακόν, ἐνεργεῖται, πᾶς ὁ κατὰ ἀλαζονείαν ὑψῶν ἑαυτόν, πρὸς τοῦ ἀντιταττομένου τοῖς ὑπερηφάνοις Θεοῦ ταπεινοῦται, ἐν καιρῷ ὑψουμένου ἐπαινετῶς τοῦ ταπεινώσαντος ἑαυτὸν κατ' ἀτυφίαν τῶν ἐπ' αὐτῇ ἄθλων ξεναγωγούντων εἰς ὕψος.

Ζ' Περὶ μετανοίας πρὸς σωτηρίαν καὶ περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον.

8. Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν· καθαρίσατε χεῖρας,
9. ἁμαρτωλοί, καὶ ἁγνίσατε καρδίας δίψυχοι. Ταλαιπωρήσατε
καὶ πενθήσατε. Ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μεταστραφήτω
καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Ὁ μετὰ τὸ ἁμαρτάνειν μετανοίᾳ κεχρημένος (γ) οὐ πένθους, ἀλλὰ μακαρισμῶν ἐστιν ἄξιος, ἐπὶ τὸν τῶν δικαίων χορὸν μεταστάς (δ)· «λέγε γὰρ σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, »ἵνα δικαιωθῇς» (ε). Εἰ δὲ μετὰ τὸ ἁμαρτάνειν ἀναισχυντεῖ, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ πεσεῖν ἐστιν ἐλεεινός, ὡς ἐπὶ τῷ κεῖσθαι πεσών. Εἰ δὲ τὸ μὴ μετανοεῖν ἐφ' ἁμαρτήμασι χαλεπόν, τὸ καὶ πεφυσῆσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι πόσης κολάσεώς ἐστιν ἄξιον; εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐπαιρόμενος ἀκάθαρτός ἐστιν, ὁ ἐπὶ ἁμαρτήμασι τοῦτο πάσχων ποίας τεύξεται συγγνώμης;

(α) Οὕτως ὁ Κρ. Τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «ἀφ' ἡμῶν». — (β) «Ἡ ἀτυφία» Κρ. — (γ) «Χρώμενος» Κρ. — (δ) «Μεταστὰς» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) Ἡσ. μγ', 26.

10. Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς.

ΗΣΥΧΙΟΥ. Μακάριον ἐνώπιον Θεοῦ ταπεινοῦσθαι· φησὶ γὰρ Ἰάκωβος· «ταπεινώθητε ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς». Ὅταν τοίνυν οὕτω ταπεινωθῶμεν, κἂν ὑπὸ δαιμόνων ἐπιβουλευθῶμεν, κἂν ὑπὸ ἀνθρώπων μισούντων τὰς ἀρετὰς πολεμηθῶμεν, ἔχομεν τὸν Θεὸν ἐξαιρούμενον, μόνον ἵνα τοῦ νόμου αὐτοῦ μὴ ἐπιλαθώμεθα, μηδὲ ἀποκάμωμεν (α) ἐν ταῖς θλίψεσι· φησὶ γὰρ ὁ Δαυίδ· «ἴδε τὴν ταπει»νωσίν μου, καὶ ἐξελοῦμαι, ὅτι τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην» (β).

11. Μὴ καταλαλῆτε (γ) ἀλλήλων, ἀδελφοί· ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον· εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκέτι εἶ ποιητὴς
12. νόμου (δ), ἀλλὰ κριτής. Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης καὶ κριτής, ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι· σὺ δὲ τίς εἶ, ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον;

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ (ε). Παγχάλεπον (ϛ) ἀποκείρει πάθος τῶν ἡμετέρων διανοιῶν, ὑπεροψίας ἀρχὴν καὶ γέννησιν· καίτοι γὰρ δέον τινὰς ἑαυτοὺς κατασκέπεσθαι (ζ) καὶ κατὰ Θεὸν πολιτεύεσθαι, τοῦτο μὲν οὐ δρῶσι, πολυπραγμονοῦσι δὲ τὰ ἑτέρων· κἂν ἀσθενοῦντας ἴδωσί τινας, ὥσπερ εἰς λήθην ἐρχόμενοι τῶν ἰδίων ἀρρωστημάτων, φιλοψογίας (η) ὑπόθεσιν ποιοῦνται τὸ χρῆμα καὶ καταλαλιᾶς ἀφορμήν (θ)· καταψηφίζονται γὰρ αὐτῶν, οὐκ εἰδότες ὅτι τὰ ἴσα νοσοῦντες τοῖς παρ' αὐτῶν διαβεβλημένοις, ἑαυτοὺς (ι) κατακρίνουσιν. Οὕτω που καὶ ὁ σοφώτατος γράφει Παῦλος· «ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ »πράσσεις ὁ κρίνων» (ια).

(α) «Ἀποκακῶμεν» Κρ. — (β) Ψαλμ. ριη', 53. — (γ) «Καταλαλεῖτε» Κρ. — (δ) «Οὐκ εἶ ποιητὴς τοῦ νόμου» Κρ. — (ε) Παρὰ Κρ ἐπιγέγραπται ἁπλῶς «Κ[illegible]» (ϛ) «Πᾶν χαλεπόν» Κρ. — (ζ) «Κατασκέπτεσθαι» Κρ. — (η) «Φιλοψο[illegible]» Κρ. — (θ) «Ὑπόθεσιν» Κρ. — (ι) «Ἑαυτῶν» Κρ. — (ια) Ῥωμ. β', 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Η' Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐν Θεῷ τὰ διαβήματα ἀνθρώπου (α) κατευθύνεται· ἐν ᾧ περὶ πλεονεξίας πλουσίων καὶ τῆς ἐν κόσμῳ τρυφῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ.

13. Ἄγε νῦν οἱ λέγοντες· σήμερον καὶ αὔριον πορευσώμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν καὶ ἐμπορευσώμεθα καὶ κερδήσωμεν.

Οἱ μὲν (β) γὰρ πρὸς ἐμπορίας καὶ τὰς ἐντεῦθεν φιλοκερδείας ἀκορέστως κεχηνότες ὁδοιποριῶν ἀνέχονται μακρῶν, ναυτιλίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κυμάτων· οἱ δὲ τὴν πεπορισμένην αὐτοῖς δυναστείαν ὅπλον ποιοῦνται τῆς καθ' ἑτέρων πλεονεξίας· ἕτεροι δὲ αὐτὰ ἐκ μοχθηρῶν εὑρημάτων παχύνουσι βαλάντια, καὶ τόκους ἐπὶ τόκοις (γ) ἀνοσίως συλλέγοντες, πῦρ καὶ κόλασιν ταῖς ἑαυτῶν καταχέουσι κεφαλαῖς.

[Περὶ φρονήματος μετεώρου λεγόμενον, οὗ τὸ τέλος ἀφανισμός](δ).

14. Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον· ποία γὰρ ἡ ζωὴ
ὑμῶν; ἀτμὶς γὰρ ἔσται, ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα
15. δὲ καὶ ἀφανιζομένη (ε)· ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύ-
ριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο·
16. νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. Πᾶσα καύ-
17. χησις τοιαύτη πονηρά ἐστιν. Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν, καὶ
μὴ ποιοῦντι ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ. «ΟΥ ΤΟΥ ΘΕΛΟΝ»ΤΟΣ, ΟΥΔΕ ΤΟΥ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ» (ς). Οὐ τὴν ἐξουσίαν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι οὐ τὸ πᾶν αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλὰ δεῖται τῆς ἄνωθεν χάριτος. Δεῖ μὲν καὶ θέλειν καὶ τρέχειν, θαρρεῖν δὲ μὴ τοῖς οἰκείοις πόνοις, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ· φησὶ γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις· «μὴ »καυχῶ τὰ εἰς αὔριον· οὐ γὰρ γινώσκεις τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα» (ζ)· οὐδὲ γὰρ (η) ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ ἐλθεῖν εἰς τὴν αὔριον, καθάπερ οὐδὲ

(α) «Ἀνδρὸς» Κρ. — (β) Τὸ σχόλιον παρὰ Κρ ἐπιγέγραπται «ΚΥΡΙΛΛΟΥ». — (γ) «Τόκοις ἐπὶ τόκους» Κρ.— (δ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ. — (ε) «Ἔ»πειτα δὲ καὶ ἀφανιζομένη» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ς) Ὅρ. τῆς πρὸς Ῥωμ. Ὁμιλ. ις', Τόμ. Θ', σελ. 862. — (ζ) Παροιμ. κζ', 1. —(η) «Οὐ γὰρ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῷ μισθίῳ (α), τῷ πρὸς ἡμέραν μισθωθέντι μίαν, ἐξουσία τίς ἐστιν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐξῆς ἐργάζεσθαι (β), πλὴν εἰ μὴ ὁ μισθωσάμενος ἐπιτρέψειεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

1. Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαι-
2. πωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε,
3. καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν. Ὁ χρυσὸς ὑμῶν
καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (γ). Ἀψώμεθα τῆς ὁδοῦ τῆς στενῆς. Μέχρι πότε τρυφή; μέχρι πότε ἄνεσις; οὐκ ἐνεπλήσθημεν ῥαθυμοῦντες, γελῶντες, ἀναβαλλόμενοι; Τοιαῦτα (δ) πάλιν ἔσται, τράπεζα καὶ κόρος καὶ πολυτέλεια (ε) καὶ χρήματα καὶ κτήσεις (ϛ) καὶ οἰκοδομαί; Καὶ τί τὸ κέρδος; θάνατος· καὶ τί τὸ τέλος; τέφρα καὶ κόνις, σοροὶ καὶ σκώληκες.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Τουτέστιν ἡ ὀργὴ μονονουχὶ κατασφάξασα καὶ οἷον τινὰς κριοὺς καὶ ταύρους ἁδρούς τε καὶ πίονας καταστρώσασα· οἷς ἂν εἰκότως λέγοιτο πρὸς ἡμῶν· «ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλο»λύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις». Προσεποίσομεν δὲ τούτοις τό· «ἐτρυφήσατε, ἐσπαταλήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, »ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς»· τοιοῦτοι γὰρ γεγόνασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καταβοσκόμενοι μὲν τρόπον τινὰ τόπον πίονα καὶ εὐρύχωρον, τὰς ἐκ τῶν λαῶν δωροφορίας, καταπιανθέντες δὲ ὥσπερ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς, ἀλλ' (ζ) ὡς κριοὶ καὶ ταῦροι πεπτώκασι τῇ τοῦ Κυρίου μαχαίρᾳ περιπεσόντες οἱ δείλαιοι.

(α) «Μισθωτῷ» Κρ. — (β) «Ἐργάσασθαι» Κρ. — (γ) «Του αυτου» Κρ. — (δ) «Οὐ τὰ αὐτὰ» Κρ. — (ε) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἀντὶ «πολυτέλεια» γράφει «πολιτεία». — (ϛ) «Κτῆσις» Κρ. — (ζ) «Ἀλλ'» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΔΙΔΥΜΟΥ (α). Προλέγει τὴν τιμωρίαν διὰ φιλανθρωπίαν, ἵνα μετανοήσαντες ἔξω γένοιντο τῶν ἀπειλουμένων (β).

[Ἔλεγχος ἀδίκων καὶ μετάνοια.] (γ).

3. Καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ἡμῖν (δ) ἔσται, καὶ φάγεται
τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέ-
4. ραις. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώ-
ρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν κράζει, καὶ αἱ βοαὶ
τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Σαβαὼθ (ε) εἰσεληλύθασιν.

Ἀντὶ τοῦ καταμαρτυρήσει ὑμῶν διὰ τοῦ ἰοῦ ἐλέγχων τὸ ἀμετάδοτον· ὁμοίως καὶ (ς) τὰ ἱμάτια διὰ τῆς σήψεως.

5. Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς
6. καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Κατεδικάσατε, ἐφο-
νεύσατε τὸν δίκαιον, καὶ οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Τί οὖν; κεκώλυται ἡ τρυφή; καὶ σφόδρα. Διὰ τί οὖν εἰς μετάληψιν ἔκτισται; ὅτι καὶ ἄρτον ἔκτισε, καὶ κεκώλυται ἡ ἀμετρία. Ὅτι καὶ οἶνον ἔκτισε, καὶ κεκώλυται ἡ ἀμετρία. Οὐχ ὡς ἀκάθαρτον τοίνυν τὴν τρυφὴν (ζ) παραιτεῖσθαι κελεύει, ἀλλ' ὡς ἐκλύουσαν διὰ τῆς ἀμετρίας τὴν ψυχήν· πᾶν γὰρ κτίσμα Θεοῦ καλόν, φησί, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

θ' Περὶ μακροθυμίας καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας.

7. Μακροθυμήσατε οὖν, ἀδελφοί, ἕως τῆς Παρουσίας τοῦ Κυ-
ρίου. Ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς,
μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, ἕως λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ (η). Εἰ γὰρ καὶ ὑπερτίθεται, φησίν, ὁ Θεὸς τῶν ἁμαρτανόντων τὴν τιμωρίαν [περιμένων αὐτῶν τὴν μετάνοιαν] (θ), οὐχ ὡς μεταβεβλημένος ταῦτα ποιεῖ, ἢ καὶ φιλῶν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καιρὸν αὐτοῖς ἐπιστροφῆς παρέχων. Εἰπὼν τῶν

(α) Παρὰ Κρ ἐπιγέγραπται «ΗΣΥΧΙΟΥ». — (β) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «ἐπικαλουμένων»· — (γ) Ταῦτα γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ.—(δ) «Ὑμῖν» Κρ.— (ε) «Κυρίου Σαβαὼθ» Κρ.— (ς) «Δὲ καὶ» Κρ.— (ζ) «Τροφὴν» Κρ.—(η) «Κυ- »ΡΙΛΛΟΥ» Κρ.—(θ) Ταῦτα οὐ κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ· ἐλήφθησαν δὲ ἐκ τοῦ Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀδίκων τὴν τιμωρίαν τοῖς ἀδικηθεῖσιν εἰκότως μακροθυμεῖν παραινεῖ, τὴν Παρουσίαν ἐκδεχομένοις τοῦ Κυρίου, ἅμα δὲ καὶ ὅρκων ἀπαγορεύει ἅπτεσθαι, καὶ προσευχῇ καὶ ψαλμῳδίᾳ σχολάζειν, καὶ πίστιν ἔχειν περὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ὡς καὶ δέεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων. Καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἰσχύος τῆς προσευχῆς ὁ Ἠλίας εἰς μέσον φέρεται· καὶ τελευταῖον, ὅσος τῶν ἁμαρτωλοὺς (α) ἐπιστρεφόντων ὁ μισθός.

8. Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι ἡ Παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικεν.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Μακροθυμίαν πρὸς ἀλλήλους, ὑπομονὴν πρὸς τοὺς ἔξω· μακροθυμεῖ γάρ τις πρὸς ἐκείνους, οὓς δυνατὸν καὶ ἀμύνασθαι, [ὑπομένει δὲ οὓς οὐ δύναται ἀμύνασθαι] (β). Διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδέποτε ὑπομονὴ λέγεται, μακροθυμία δὲ πολλαχοῦ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ. Εἰ οὖν καὶ ἐνταῦθα δοκοῦσιν ἐγκαταλειφθῆναι (γ), ἀλλ᾽ ὅμως ἐκεῖ πολλῆς ἀπολαύουσι τῆς δόξης. Ὅταν δὲ ἴδωσιν οἱ μεγάλα φυσῶντες τοὺς μαστιζομένους (δ) ὑπ᾽ αὐτῶν, τοὺς καταφρονουμένους, τοὺς καταγελωμένους τούτους ἐγγὺς ὄντας τοῦ Θεοῦ (ε), τότε θρηνήσουσι καὶ ὀλολύξουσιν, ὅταν τοὺς οἰκτροὺς καὶ ταλαιπώρους καὶ μυρία παθόντας δεινὰ καὶ πιστεύσαντας, εἰς τοσαύτην ἄγαν (ϛ) λαμπρότητα.

9. Μὴ στενάζητε (ζ) κατ᾽ ἀλλήλων, ἀδελφοί (η), ἵνα μὴ κα-
τακριθῆτε (θ)· ἰδοὺ ὁ κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστηκεν.
10. Ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί μου, τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς
μακροθυμίας τοὺς Προφήτας, οἳ ἐλάλησαν ἐν τῷ ὀνόματι
11. Κυρίου. Ἰδού, μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας· τὴν ὑπο-
μονὴν Ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος Κυρίου εἴδετε, ὅτι
πολυεύσπλαγχνός ἐστι καὶ οἰκτίρμων.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΡΗΤΟΥ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ, «ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝΤΕΣ » ΕΝ ΤΩι ΘΕΩι».

(α) «Ὅσος ὁ» Κρ. — (β) Ταῦτα μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ. — (γ) «Ἐγκαταλελεῖφθαι» Κρ. — (δ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «μακαριζομένους». — (ε) «Ὄντας Θεοῦ» Κρ. — (ϛ) «Ἄγῃ» Κρ. — (ζ) «Στενάξατε» Κρ. — (η) «Ἀδελφοὶ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (θ) «Κριθῆτε» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰ γὰρ εὐχαριστοῦμεν μετὰ χαρᾶς πολλῆς, μεγάλα τὰ γινόμενα· ἔστι γὰρ εὐχαριστεῖν διὰ φόβον μόνον· ἔστι δὲ (α) εὐχαριστεῖν ἐν λύπῃ ὄντα· καὶ οἷον, ὁ Ἰὼβ ηὐχαρίστει μέν, ὀδυνώμενος δὲ καὶ (β) ἔλεγεν· «ὁ Κύριος ἔδωκε, καὶ ὁ Κύριος ἀφείλετο» (γ). Μὴ γάρ τις λεγέτω, ὅτι οὐκ ἐλύπει αὐτὸν τὰ γινόμενα, οὐδὲ ἀθυμία περιέβαλλε, μηδὲ τὸ μέγα ἐγκώμιον ἀφαιρείσθω (δ) τοῦ δικαίου. Ὅταν δὲ τοιαῦτα ᾖ, οὐ διὰ τὸν φόβον οὐδὲ διὰ δεσποτείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν (ε), πόσος ὁ ἔπαινος; Καὶ πάλιν· εἰπέ μοι γάρ, πότε μακαρίζεις τὸν Ἰώβ; ὅτε εἶχε τὰς τοσαύτας καμήλους, καὶ τὰ ποίμνια, καὶ τὰ βουκόλια; ἢ ὅτε ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀφῆκεν· «ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο»; Καὶ γὰρ ὁ διάβολος (ϛ) διὰ τοῦτο ἡμᾶς ζημιοῖ, οὐχ ἵνα τὰ χρήματα ἡμῶν ἀφέληται (οἶδε γάρ, ὅτι οὐδέν ἐστιν), ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων ἀναγκάσῃ εἰπεῖν τι βλάσφημον.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ (ζ). Ἐκ γὰρ τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων ἐδείχθη καὶ ἡ τοῦ διαβόλου συκοφαντία καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀψευδὴς μαρτυρία.

Ι΄ Παραινέσεις εἰδικαὶ ἑκάστῳ προσήκουσαι μετὰ πίστεως.

12. Πρὸ πάντων δέ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε, μήτε τὸν οὐρανόν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον· ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὔ, οὔ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε.
13. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; Προσευχέσθω. Εὐθυμεῖ τις;
14. ψαλλέτω. Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου·
15. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται
16. αὐτῷ. Ἐξομολογεῖσθε οὖν ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα,

(α) «Δὲ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (β) «Ηὐχαρίστησεν ὀδυνώμενος καὶ» Κρ. — (γ) «Ἀφείλατο» Κρ. Ἰώβ, α΄, 21. — (δ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγ. «ἀφαιρεῖ»σθαι». — (ε) «Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν» Κρ. — (ϛ) «Καὶ ὁ »διάβολος» Κρ.— (ζ) Παρὰ Κρ ἀνεπίγραφον κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε· πολὺ γὰρ (α) ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

Τον Χρυσοστομου. Τί οὖν ἐὰν ἀπαιτῇ τις ὅρκον καὶ ἀνάγκην ἐπάγῃ; ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος τῆς ἀνάγκης ἔστω δυνατώτερος· ἐπεί, εἰ μέλλεις τοιαύτας (β) προβάλλεσθαι προφάσεις, οὐδὲν φυλάξεις τῶν ἐπιταχθέντων· καίτοι γε ἐπὶ τῶν νόμων τῶν ἀνθρωπίνων οὐδαμοῦ τοῦτο τολμᾷς προβάλλεσθαι (γ), οὐδὲ εἰπεῖν, ἀλλ' ἑκὼν καὶ ἄκων καταδέχῃ τὰ γεγραμμένα. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἀνάγκην ὑποστήσῃ ποτέ· ὁ γὰρ τῶν ἔμπροσθεν μακαρισμῶν ἀκούσας καὶ τοιοῦτον ἑαυτὸν παρασκευάσας, οἷον ἐπέταξεν ὁ Χριστός, οὐδεμίαν παρ' οὐδενὸς ὑποστήσεται τοιαύτην ἀνάγκην, αἰδέσιμος ὢν παρὰ πᾶσι καὶ σεμνός. Τί δέ ἐστι (δ) τὸ περιττὸν τοῦ ναὶ καὶ (ε) τοῦ οὔ; ὁ ὅρκος, οὐ τὸ ἐπιορκεῖν (ς)· ἐκεῖνο γὰρ οὐδεὶς δεῖται μαθεῖν, ὅτι ἐκ του πονηροῦ ἐστι καὶ περιττόν, ἀλλ' ἐναντίον· τὸ δὲ περιττὸν καὶ τὸ πλέον ὁ ὅρκος ἐστίν.

Τον Αυτου (ζ). Διὰ τοῦτο δὲ τὸ παλαιὸν ὁ ὅρκος νενομοθέτηται, ἵνα μὴ κατ' εἰδώλων ὀμνύωσιν· ὀμεῖσθε γάρ, φησί, τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν.

Τον Αγιου Κυριλλου (η). Ἔστω ἡ τοῦ βίου ἡμῶν μαρτυρία βεβαιοτέρα ὅρκου. Εἰ δέ τις ἀναιδής, μὴ δυσωπούμενος ὑμῶν (θ) τῷ βίῳ, τολμᾷ ὑμῖν ἐπαγαγεῖν ὅρκον, ἔστω ὑμῖν τὸ ναί, ναί· καὶ τὸ οὔ, οὔ, ἀντὶ τοῦ ὅρκου. Διὰ τοῦτο κωλύει ἡμᾶς ὀμνύναι κατὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ δῶμεν τῇ κτίσει τὸ ὑπὲρ κτίσιν ἀξίωμα, θεοποιοῦντες αὐτά· οἱ γὰρ ὀμνύντες, φησί, κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσιν, ὡς ὁ Ἀπόστολός φησιν (ι).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ, ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ (ια).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ. Ἐν θλίψει διάγει τις; παρακαλείτω τὸν Θεόν. Πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. Τί ἐστι τὸ «ἐνεργουμένη»;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Κατὰ δύο τρόπους ἐνεργουμένην οἶδα τοῦ δικαίου τὴν

(α) «Γὰρ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(β) «Εἰ μέλλει τὰς τοιαύτας» Κρ.—(γ) «Προβαλέσθαι» Κρ.— (δ) «Τί ἐστι» Κρ. —(ε) «Καὶ» οὐ κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, προσελήφθη δὲ ἐκ τοῦ Κρ. —(ς) «Οὐκ ἐπὶ τὸ ἐπιορκεῖν» Κρ. — (ζ) «Τον αυτου» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(η) «Κυριλλου» Κρ.—(θ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἡμῶν».—(ι) Ἑβρ. ς', 16.—(ια) Παρὰ Κρ «ερωτησις μαξιμου». Ἀποτελεῖ δ' αὕτη τὴν ΝΖ' Ἐρωταπόκρισιν ἐν τῇ τοῦ Ὁμολογητοῦ Μαξίμου συγγραφῇ, ἧς ἡ ἐπιγραφὴ «περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς». Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ϟ', σελ. 589.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δέησιν· καθ' ἕνα μέν, ὁπόταν μετὰ τῶν κατ' ἐντολὴν ἔργων τῷ Θεῷ τὴν ταύτης ποιῆται προςαγωγὴν τῆς δεήσεως ὁ εὐχόμενος, καὶ μὴ μόνον ἐν ψιλῷ λόγῳ καὶ διακένῳ φωνῆς ἤχῳ τῆς γλώττης ἐκπίπτουσαν, ἀργὴν κεῖσθαι τὴν δέησιν καὶ ἀνυπόστατον, ἀλλ' ἐνεργὸν καὶ ζῶσαν τοῖς τρόποις τῶν ἐντολῶν ψυχουμένην· εὐχῆς γὰρ καὶ δεήσεως ὑπόστασις ἡ διὰ τῶν ἀρετῶν ὑπάρχει πρόδηλος (α) ἐκπλήρωσις· καθ' ἣν ἰσχυρὰν καὶ πάντα δυναμένην ὁ δίκαιος ἔχει τὴν δέησιν, ἐνεργουμένην ταῖς ἐντολαῖς. Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ὁπόταν ὁ τῆς εὐχῆς τοῦ δικαίου δεόμενος τὰ ἔργα τῆς εὐχῆς διαπράττηται, τόν τε πρότερον διορθούμενος βίον καὶ τὴν δέησιν ἰσχυρὰν ποιούμενος τοῦ δικαίου διὰ τῆς οἰκείας καλῆς ἀναστροφῆς δυναμουμένην· οὐ γὰρ ὄφελος τῆς τοῦ δικαίου δεήσεως τοῦ ταύτης χρῄζοντος πλέον τῶν ἀρετῶν ἡδομένου τοῖς πλημμελήμασιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας ποτὲ Σαμουὴλ ἐπένθει πλημμελοῦντα τὸν Σαούλ, ἀλλ' οὐκ ἴσχυσε τὸν Θεὸν ἱλεώσασθαι, μὴ λαβὼν συλλήπτορα τοῦ πένθους τὴν καθήκουσαν τοῦ πλημμελοῦντος διόρθωσιν. Διὸ τοῦ ἀνονήτου (β) πένθους ὁ Θεὸς καταπαύων τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα, φησὶ πρὸς αὐτόν· «ἕως πότε σὺ πενθεῖς ἐπὶ »Σαούλ, καὶ ἐγὼ ἐξουδένωκα αὐτὸν τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐπὶ Ἰσραήλ» (γ); Καὶ πάλιν Ἱερεμίας συμπαθέστατος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, περὶ τὴν πλάνην μανέντος τῶν δαιμονίων, οὐκ εἰςακούεται προςευχόμενος, οὐκ ἔχων εἰς προςευχῆς δύναμιν τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν ἀθέων Ἰουδαίων ἐπιστροφήν. Ὅθεν τοῦ διακενῆς προςεύχεσθαι καὶ τοῦτον ἀπάγων ὁ Θεός, φησί· «καὶ σὺ μὴ προςεύχου περὶ τοῦ λαοῦ »τούτου, καὶ μὴ ἀξίου ἐλεηθῆναι αὐτούς, καὶ μὴ εὔχου, καὶ μὴ »προςέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰςακούσομαί σου» (δ). Πολλῆς γὰρ ὄντως ἐστὶν ἀβελτηρίας (ε), ἵνα μὴ λέγω παραφροσύνης, δι' εὐχῆς δικαίων ἐπιζητεῖν σωτηρίαν τὸν κατὰ διάθεσιν τοῖς ὀλεθρίοις ἡδυνόμενον, κἀκείνων αἰτεῖσθαι συγχώρησιν, οἷς ἐγκαυχᾶται κατ' ἐνέργειαν προθέσει σπιλούμενος· δέον μὴ ἀργὴν ἐᾶν γίνεσθαι καὶ ἀκίνητον τοῦ δικαίου τὴν δέησιν τὸν ταύτης δεόμενον, εἴπερ ἀληθῶς τοῖς πονηροῖς ἀπεχθάνεται, ἀλλ' ἐνεργὸν ποιεῖν καὶ ἰσχυρὰν ταῖς οἰκείαις ἀρεταῖς πτερουμένην, καὶ φθάνουσαν τὸν συγχώρησιν διδόναι τῶν

(α) «Προδήλως» Κρ. — (β) «Ἀνονήτου» Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἀνοήτου». — (γ) Α' Βασιλ. ς', 1. — (δ) Ἱερεμ. γ', 16.— (ε) «Ἀβελτερίας» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πλημμελημάτων (α) δυνάμενον. Εἴτε οὖν ἐκ τοῦ ποιουμένου τὴν δέησιν δικαίου, εἴτε ἐκ τοῦ γίνεσθαι ταύτην αἰτουμένου τὸν δίκαιον ἐνεργουμένη, πολὺ ἰσχύει τοῦ δικαίου ἡ δέησις· ὑπὲρ (β) μὲν γὰρ τοῦ δικαίου ἐνεργουμένη δίδωσιν αὐτῷ παρρησίαν πρὸς τὸν δοῦναι δυνάμενον τὰ τῶν δικαίων αἰτήματα· ὑπὸ δὲ τοῦ ταύτης αἰτουμένου τὸν δίκαιον τῆς προτέρας αὐτὸν μοχθηρίας ἀφίστησι, μεταβάλλουσα πρὸς ἀρετὴν αὐτῷ τὴν διάθεσιν.

17. Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσ-
ηύξατο τοῦ μὴ βρέξαι, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυ-
18. τοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. Καὶ πάλιν προσηύξατο, καὶ ὁ οὐ-
ρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς.

Ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν, (γ) φησί· «καὶ εἶπεν Ἠλιοὺ ὁ Προ»φήτης ἐκ Θεσβῶν τῆς Γαλαὰδ πρὸς Ἀχαάβ· ζῇ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν »δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ ἔστι ταῦτα »τὰ ἔτη δρόσος καὶ ὑετός, ὅτι εἰ μὴ διὰ στόματός μου».

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Ἵνα κἂν οὕτω τῷ λιμῷ τηκόμενοι ἐπὶ τὸν δημιουργὸν φθάσωσιν· ἵνα ὁ λιμὸς ὑπόθεσις αὐτοῖς σωτηρίας γένηται· οὐδὲν γάρ, φησί, δύναται παιδεῦσαι, εἰ μὴ λιμός, ἵνα κἂν οὕτω παιδευόμενοι, ἐπὶ τὸν πάντων κτίστην χωρήσωσιν. Καὶ μετ᾽ὀλίγα· ἐξῆλθεν ὁ λόγος τοῦ Προφήτου, καὶ εὐθὺς ὁ ἀὴρ μετεβλήθη, ὁ οὐρανὸς χαλκοῦς ἐγένετο, οὐ τὴν φύσιν μεταβαλών, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν χαλινώσας· εὐθὺς τὰ στοιχεῖα μετεσχηματίζετο. Ἐνέπεσεν ὁ λόγος τοῦ Προφήτου καθάπερ πυρετὸς λαῦρος (δ) εἰς τὰς λαγόνας τῆς γῆς, καὶ πάντα εὐθὺς ἐξηραίνετο, καὶ πάντα ἠρημοῦτο καὶ ἠφανίζετο.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ. Τολμηρόν ἐστι τὸ κατὰ τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν λογίζεσθαί τι τὸ παράπαν μὴ καλῶς εἰρημένον. Οὐκ ἀπονοίας τοίνυν, οὐδὲ ἐπιδείξεως τὸ εἰρημένον. Προφήτης γὰρ ἦν, καὶ Προφητῶν ὁ κορυφαῖος, καὶ τῷ θείῳ πυρπολούμενος ζήλῳ ταῦτα, τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργοῦντος, εἴρηκεν. Ὅθεν καὶ τὸ πέρας εἴληφεν.

(α) «Πλημμεληθέντων» Κρ.— (β) «Ὑπὸ» Κρ.— (γ) Κεφ. ιζ', 1. Σημειωτέον ὅτι τὸ σχόλιον τοῦτο παρὰ Κρ. οὐ κεῖται.— (δ) «Λάβρος» Κρ.

ΙΑ' Ὅτι διακονητέον τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ.

19. Ἀδελφοί μου, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας (α) καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτόν, γινωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν (β) ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

Καὶ πῶς (γ) χρὴ ἐπιστρέφειν; καθάπερ ἐπὶ τῶν γεωργῶν τὰ σπέρματα καταβάλλεται μὲν ἅπαξ, οὐ μένει δὲ διαπαντός· ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς κατασκαφῆς (δ)· κἂν μὴ τὴν γῆν ἀναμοχλεύσαντες περιστείλωσι τὰ καταβαλλόμενα, τοῖς ὄρνεσιν ἔσπειραν καὶ τοῖς σπερμολόγοις ὄρνεσι (ε) πᾶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἂν μὴ τῇ συνεχεῖ μνήμῃ τὰ καταβληθέντα περιστείλωμεν, εἰς τὸν ἀέρα πάντα ἐρρίψαμεν (ϛ)· καὶ γὰρ ὁ διάβολος ἐξαρπάζει, καὶ ἡ ἡμετέρα ῥᾳθυμία ἀπόλλυσι, καὶ ὁ ἥλιος ξηραίνει, καὶ ὑετὸς ἐπικλύζει, καὶ ἄκανθαι πνίγουσιν. Ὥςτε οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἅπαξ καταβάλλοντα ἀπηλλάχθαι, ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς προςεδρείας ἀποσοβοῦντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τὰς ἀκάνθας ἐκκόπτοντα, τὰ πετρώδη γῆς πληροῦντα πολλῆς, πᾶσαν λύμην κωλύοντα, καὶ ἀποτειχίζοντα, καὶ ἀναιροῦντα. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς γῆς τὸ πᾶν τοῦ γεωργοῦ γίνεται· ἄψυχος γὰρ ἐκείνη ὑπόκειται πρὸς τὸ παθεῖν ἕτοιμος οὖσα μόνον. Ἐπὶ δὲ τὰ τῆς γῆς (ζ) τῆς πνευματικῆς οὐδαμῶς. Οὐ τῶν διδασκάλων ἐστὶ τὸ πᾶν, ἀλλ' εἰ μὴ τὸ πλέον, τὸ γοῦν ἥμισυ τῶν μαθητῶν. Ἡμῶν μὲν οὖν ἐστι καταβαλεῖν τὸ σπέρμα (η), ὑμῶν δὲ ποιεῖν τὰ λεγόμενα.

Τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ εἰρημένον, φησί· «καὶ ἐὰν ἐξαγάγῃς » τίμιον ἀπὸ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσῃ» (θ). Ἐάν, φησίν, εἷς τῶν ἀπολλυμένων καὶ διὰ τὴν κακίαν εὐτελῶν σωθῇ διὰ τῶν σῶν λόγων,

---

(α) «Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας» Κρ. — (β) «Ψυχὴν αὐτοῦ» Κρ. — (γ) Ἀνεπίγραφον φέρεται ἐν τῷ χειρογράφῳ τουτὶ τὸ σχόλιον, παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται «ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ».— (δ) «Τῆς κατασκευῆς» Κρ.— (ε) «Ὀρνέοις» Κρ.— (ϛ) «Εἰς » τὸν .... ἐρρίψαμεν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ζ) «Ἐπὶ δὲ ταύτης τῆς γῆς» Κρ. — (η) «Καταβάλλειν τὸν σπόρον» Κρ.— (θ) Ἱερεμ. ιε', 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἔντιμος ἔσῃ διὰ τοῦτο παρ' ἐμοί. Στόμα δὲ γίνεται Θεοῦ πᾶς ὁ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἀπαγγέλλων· «οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε, φησίν, οἱ λαλοῦν-»τες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν» (α).

Τέλος τῆς Ἰακώβου Ἐπιστολῆς.

(γ) Ματθ. ι', 20.

ΠΕΤΡΟΥ Α ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ταύτην ὁ Πέτρος αὐτὸς (α) τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς γράφει τὴν Ἐπιστολὴν διδασκαλικήν· ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς τὸν Χριστὸν πίστις ἀπὸ (β) τῶν Προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμηνύθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις, καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, «εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι» (γ). Εἶτα, συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμᾶν, γυναιξί τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην παραγγέλλει. Καὶ εἰς τὰ ἤθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς ᾅδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα καὶ οἱ προαποθανόντες ἀναστῶσι καὶ κριθῶσι μὲν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι· καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγισε, καὶ ὀφείλουσι πάντες (δ) ἕτοιμοι γενέσθαι, ὡς λόγον ἀποδίδοντες τῷ Κριτῇ. Καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

(α) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «ἐπειδὴ ὁ Πέτρος αὐτὸς» γράφει, περιττεύοντος τοῦ «ἐπειδή». — (β) «Ὑπὸ» Κρ. — (γ) Α' Πέτρ. α', 12. — (δ) «Ἅπαντες» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Α' Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως καὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν, καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως προκατηγγελμένης ὑπὸ τῶν Προφητῶν.

1. Πέτρος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας
2. καὶ Βιθυνίας. Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος εἰς ὑπακοὴν [καὶ] (α) ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη.

Καὶ οὗτος ὁ Ἀπόστολος τοῖς ἐκ περιτομῆς κηρύττειν προσταχθεὶς εἰκότως οὐ τοὺς οἰκοῦντας τὴν Ἰουδαίαν μόνους πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καλεῖ, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλίου Ἐπιστολῆς τοῖς ἁπανταχοῦ διασπαρεῖσιν Ἰουδαίοις κηρύττειν σπουδάζει, ὡς δέον ὑπὲρ ἧς ἐδέξαντο πίστεως ἀθλεῖν· ὅτι δὴ (β) καὶ μεγάλα τοὺς ταύτην φυλάξαντας διαδέξεται ἀγαθά, ἄφθαρτα (γ) καὶ οὐράνια. Ἰδοὺ «κατὰ πρόγνωσιν »Θεοῦ Πατρὸς» Ἀπόστολον ἑαυτὸν ὠνόμασε τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀποστολῆς τὸν τρόπον ἡμῖν ἐξηγούμενος, «ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος »εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ» πεπρᾶχθαι φησὶν αὐτήν. Ὅτε τοίνυν οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ἁγιαζόμεθα διὰ τοῦ Πνεύματος, ῥαντίζει δὲ ἡμᾶς τῷ αἵματι αὐτοῦ πρὸς ἀποκάθαρσιν, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο Θεός, ὁ ἁγιάζων (δ) μὲν ἰδίῳ Πνεύματι, καθαρίζων δὲ καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι τοὺς πιστεύοντας; Θεὸς γὰρ ἦν ἐν σαρκί.

3. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (ε) ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν,

Ἐπειδὴ ἀφθαρσίαν αὐτοὺς ἐσχηκέναι λέγει, καὶ ζωῆς ἐλπίδα, καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθά, ταῦτα δὲ μείζονα ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν

(α) «Καὶ» ἐλήφθη ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενος ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.—(β) «Δεῖ» Κρ. —(γ) «Καὶ ἄφθαρτα» Κρ.—(δ) «Θεὸς ἁγιάζων» Κρ. — (ε) «Κυρίου ἡμῶν Ἰη- »σοῦ Χριστοῦ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἰσί, τούτου χάριν εὐλογεῖ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ τὸν πολὺν αὐτοῦ ἔλεον εἰς μέσον (α) ἄγει, ἵνα τὸ πρᾶγμα πιστὸν ποιήσῃ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς (β) ᾖ, καὶ τὰ μείζονα τῆς φύσεως γίνεται δεκτὰ καὶ πιστά. Ἔχει δὲ καὶ πρὸς τὴν πρώτην διαθήκην ὁ λόγος ὑπόστασιν (γ), ὅτι ἐλπίδας ἐκείνη τοῖς πιστεύουσι γῆν τῶν Χαναναίων ἐδίδου.

3. Δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς κληρονομίαν
4. ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΠΡΟΓΝΩΣΙΝ ΘΕΟΥ. Προεωρακὼς γὰρ ὁ Θεὸς τὴν πίστιν καὶ πρᾶξιν τῶν ἀνθρώπων, κατορθωθεῖσαν (δ) αὐτοῖς ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, προγνωστικῶς ἐξελέξατο αὐτοὺς ἐν Χριστῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, τότε προορίσας αὐτοὺς υἱοὺς εἶναι μετουσίᾳ τοῦ Πνεύματος τῆς υἱοθεσίας. Πρόγνωσιν γὰρ οὐκ ἄλλο τι ἡγητέον ἢ ἐσομένων θεωρίαν, ἥτις οὐκέτι πρόγνωσις, ἀλλὰ γνῶσίς ἐστιν εἰς ὕπαρξιν ἡκόντων τῶν προεωραμένων. Κἂν τοίνυν κατὰ πρόγνωσιν ἐκλεκτοὶ ἦσαν, οἷς Πέτρος γράφει, ἀλλ' ὡς νῦν (ε) ὑφεστηκόσιν αὐτοῖς ἡ προσφώνησις (ϛ) γίνεται. Ἐκβάλλει οὖν τὸν μῦθον τὸν περὶ τῶν φύσεων (ζ) καὶ ἡ ἐγκειμένη νόησις.

Πιστωσάμενος πάντας, ὅτι τὰ οὕτω μεγάλα ληψόμεθα διὰ τοῦ τὸν Πατέρα εἰπεῖν τὸν αὐτὰ (η) διδόντα, πιστοῦται καὶ δι' ἑτέρου τὸ (θ) διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ αὐτὰ ἡμῖν χαρίσασθαι. Καὶ οὐχ ἁπλῶς τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Υἱοῦ· εἰ γὰρ αὐτὸν (ι) ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκε, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ πάντα ἡμῖν χαρίσεται (ια); τίνα τὰ διδόμενα λέγει; κληρονομία ἄφθαρτος καὶ τὸ ἔτι μεῖζον (ιβ), ὅτι οὐδὲ ἐν γῇ αὕτη ἡ κληρονομία ἡμῶν (ιγ), ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς.

5. Εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως εἰς σωτηρίαν,

---

(α) «Εἰς μέσον» παρὰ Κρ οὐ κεῖται — (β) «Ἦν» Κρ, παρ' ᾧ καὶ τὰ ἑπόμενα «καὶ τὰ μείζ... δεκτὰ» παραλείπεται. — (γ) Οὕτω παρὰ Κρ. Ἐν δὲ τῷ ἡμ. χειρογράφῳ γέγραπται «ἀπόστασιν».— (δ) «Κατορθωθέντα» Κρ.— (ε) «Οὐ νῦν» Κρ.— (ϛ) «Ἡ προσφώνησις» Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἡ προσκύνησις». — (ζ) «Περὶ τῆς φύσεως» Κρ. — (η) «Αὐτὸν» Κρ. — (θ) «Τὸ» Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «τοῦ». — (ι) «Αὐτὸ» Κρ. — (ια) Παρὰ Κρ τὰ ἀπὸ τοῦ «ὑπὲρ ἡμῶν ... χαρίσεται» οὐ κεῖται. — (ιβ) «Κληρονομία ἄφθαρτος καὶ ἀμίαντος· καὶ τὸ ἔτι μεῖζον» Κρ.—(ιγ) «Ἡμῶν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰπὼν ὡς μεγάλα ἡμῖν ἐχαρίσατο ὁ Πατὴρ (α), καὶ ἐχαρίσατο δι᾽ Υἱοῦ, καὶ τίνες οἱ λαβόντες ἐρεῖ. Τίνες δὲ οἱ ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρούμενοι; οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς προςηύξατο· «Πάτερ ἅγιε, τή»ρησον αὐτούς» (β).

5. Ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. Ἐν ᾧ ἀγαλ-
6. λιᾶσθε ὀλίγον ἄρτι,

Τοῦτό ἐστι δηλοῦν, ὡς δεῖ ὑπομένειν τὸν πόνον, τὸν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, ὅπου γε ἐγγὺς τῶν ἱδρώτων ἡ ἀμοιβή.

6. Εἰ δέον ἐστί, λυπηθέντες (γ) ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα
7. τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολὺ τιμιώτερον χρυσίου,
τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθείη (δ)
8. εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ· ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πι-
στεύοντες δέ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξα-
σμένῃ·

Τοῦ Χρυσοστόμου. Οἱ δίκαιοι θλίβονται, ἵνα στεφανωθῶσιν· οἱ ἁμαρτωλοί, ἵνα τῶν ἁμαρτιῶν δίκην ἐκτίσωσιν. Οὐ πάντες δὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ δίκην ἐνταῦθα τιννύουσιν, ἵνα μὴ τῇ ἀναστάσει οἱ πολλοὶ ἀπιστήσωσιν. Οὐδὲ πάντες (ε) οἱ δίκαιοι θλίβονται, ἵνα μὴ τὴν κακίαν ἐπαινετὴν εἶναι νομίσῃς καὶ μισήσῃς τὴν ἀρετήν.

9. Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν·
10. περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν Προφῆται
οἱ περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς (ϛ) χάριτος προφητεύσαντες.

Ἑρμηνεία εἰς τὸ «Τετηρημένον ἐν οὐρανοῖς» (ζ). Εἰ ἐν οὐρανοῖς τετήρηται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ κληρονομία, ψυχρεύονταί τινες οἰόμενοι αὐτὴν ἀπολήψεσθαι ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, ἐν ὅλοις χιλίοις ἔτεσιν οἰόμενοι τρυφὴν λήψεσθαι τὰ ἆθλα τῆς βασιλείας· οὓς καὶ ἐρωτητέον, ὅτι ἔχουσι περὶ σωματικῆς τρυφῆς εἰπεῖν, ὡς ἀφθάρ-

(α) «Ὁ Θεὸς» Κρ.— (β) Ἰωάνν. ιϛ΄, 11.— (γ) «Λυπηθέντας» Κρ.— (δ) «Εὑ»ρεθῇ» Κρ.— (ε) «Οὐ πάντες» Κρ.—(ϛ) «Ὑμᾶς» Κρ.— (ζ) Ταῦτα παρὰ Κρ. [illegible] κεῖται.

του καὶ ἀμαράντου μάλιστα, ὅτι καὶ περιγράφουσιν αὐτήν, παυσαμένου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνιαυτοῦ. Πρὸς τούτοις συναπτέον τὰ ῥητά, δηλοῦντα ἐν βασιλείᾳ οὐρανῶν εἶναι τὴν κληρονομίαν, καὶ ὡς οὐχ ὑποπίπτει διὰ τὸ νοητὴ εἶναι αἰσθήσει θνητῶν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ (α). Δεινὸν τοίνυν καὶ χαλεπὸν ἡ ἀπιστία, μέγιστον δὲ ἀγαθὸν ἡ πίστις, πρόξενος πάσης σωτηρίας καθεστῶσα.

11. Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ,

Παρατηρητέον ὡς τὸ λαλῆσαν ἐν Προφήταις ἅγιον Πνεῦμα Χριστοῦ λέγει ὁ Παῦλος (β). Οὐκ ἄρα κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ σαρκωθεὶς Θεὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρί· «Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία» (γ).

11. Προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας·

Διὰ μὲν Ἡσαίου φησίν· «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη» (δ)· διὰ Ἱερεμίου δέ, «δεῦτε καὶ (ε) ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον »αὐτοῦ» (ϛ). Καὶ διὰ Μωϋσέως· «ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐναντίον »τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν κρεμαμένην ἐπὶ ξύλου» (ζ). Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Σωτήρ· «πολλοὶ Προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ »βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον» (η).

12. Οἷς ἀπεκαλύφθη, ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτά,

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ «Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΤΩι ΚΥΡΙΩι» (θ). Εἰς τοῦτον τὸν οὐρανὸν «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, εἰμὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρα»νοῦ καταβάς» (ι). Ἐπεὶ κἀκεῖθεν ἀποσταλείς, ἐλήλυθε φάσκων· «καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» (ια). Ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τούτου ἀπεστάλη τοῦ οὐρανοῦ (ιβ)· ἢ (ιγ) ὁ Πέτρος φησίν.

(α) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη καὶ τὸ ἐφεξῆς σχόλιον παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (β) «Ὁ Ἀπό»στολος» Κρ.— (γ) Α' Κορινθ. α', 24.—(δ) «Ἐπὶ σφαγὴν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ε) «Καὶ» ὁμοίως. — (ϛ) Ἱερεμ. ια', 19. — (ζ) Δευτερον. κη', 66. Παρὰ Κρ «ὄψεσθε ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν τὴν ζωὴν κρεμαμένην ἐπὶ ξύλου».—(η) Ματθ. ιγ', 17.—(θ) Ψαλμ. ριγ', 16.—(ι) Ἰωάνν. γ', 13.—(ια) Αὐτόθ. ϛ', 38.—(ιβ) Τὰ ἀπὸ τοῦ «ἀλλὰ καὶ τό . . . οὐρανοῦ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ιγ) «Ἢ» καὶ παρὰ Κρ. Ἀλλ', οἶμαι, γραπτέον εἶναι «ἧ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

12. Ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἀποσταλέντι ἀπ᾽ οὐρανοῦ,

Ἔνθα γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἀλλ᾽ἐπίστησον ἀκριβῶς, μὴ εἰς αἰσθητὰ κατενέγκῃς τὴν περὶ τούτων νόησιν, οὐρανὸν τοπικὸν καὶ μετάβασιν ἐκεῖθεν καὶ μεταφορὰν (α) γενομένην ὑπολαβών· Θεοῦ γὰρ προηγουμένην, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ὑπεροχὴν καὶ κατάστασιν δηλοῖ ἡ τοῦ διηγηθέντος οὐρανοῦ προσηγορία. «Ἀποσταλέντι ἀπ᾽ οὐρανοῦ», ὅτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐκάθισεν ἐφ᾽ ἕνα ἕκαστον αὐτῶν.

12. Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.

Ὧν τὴν ἔκβασιν ἐπεθύμησαν ἄγγελοι ἰδεῖν. Ἐπεὶ τινὲς ἐλάττονα τίθενται τὴν ἐπαγγελίαν καὶ σωτηρίαν τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος ἁγίων οἰόμενοι πλέον τι ἐσχηκέναι τοὺς μετὰ ταύτην τῷ ἑωρακέναι τὸν Κύριον αἰσθητῶς, καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ πραχθέντα σημεῖα, δεικτέον ὡς ἐσφαλμένη ἐστὶν ἡ ὑπόληψις αὐτῶν. Πῶς γὰρ ἐλάττων (β) τινὸς τῶν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ὁ Ἀβραὰμ τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου ἑωρακώς, πάντων τῶν τελειουμένων κατὰ Κύριον εἰς τοὺς αὐτοῦ κόλπους ἀπερχομένων; Πῶς δὲ ἐλάττονες (γ) Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐν δόξῃ ἅμα τῷ Κυρίῳ μεταμορφωθέντι φανέντες, ἐπεὶ μὴ εἶδον αἰσθητῶς τὸν Κύριον; οὐ γὰρ προκριτέον ποιεῖ τῶν τὴν νοητὴν ἐπιδημίαν ἐσχηκότων τὸν ἑωρακότα τὴν κατὰ σάρκα. Πολλοὶ γοῦν τῶν ἑτεροδόξων συμφέρονται τῇ ἐσφαλμένῃ ταύτῃ δόξῃ, πόθον ἔχοντες ἐκ παντὸς τρόπου διαβάλλειν τὴν παλαιὰν διαθήκην. Καὶ τοῦτο δὲ λέξεται (δ) ὅτι, εἰ καὶ μὴ εἶδον ἢ ἤκουσαν αἰσθητῶς, ἃ ὁ Κύριος εἶπε καὶ ἐποίησεν (ε), ἀλλ᾽ οὖν ἔρωτα αὐτῶν θεῖον εἶχον· πολλοὶ γὰρ Προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν.

Εἴ τις ἐκλάβοι τὴν ζητουμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν σωτηρίαν κατὰ τὸ τέλος εἶναι (ὃ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἔσχατον (ς) ὀρεκτὸν τυγχάνει· αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν τὰ ἄλλα πάντα γίνεται, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκα), οὐκ ἀπεμφαίνει (ζ) περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν μα-

(α) «Καταφορὰν» Κρ.— (β) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «ἔλαττον».— (γ) «Ἐλάττων» Κρ.— (δ) «Λελέξεται» Κρ.— (ε) «Καὶ ἐποίησεν» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται.— (ς) «Καὶ ἔσχατον» ὁμοίως.— (ζ) «Ἀποφαίνει» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καρίων λογικῶν τὸ προκείμενον ἐκλαβεῖν, πάντων ὄρεξιν ἐχόντων παρακύψαι εἰς τά κατὰ τὸ τέλος πράγματα.

Β' Περὶ ἐλπίδος καὶ ἁγιασμοῦ, τῆς τε ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ υἱοθεσίᾳ ἀσφαλοῦς ἀναστροφῆς.

13. Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν (α) νήφοντες τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν.

Εἰπὼν τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν τῆς δωρεᾶς τοῦ Πατρός, τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προμήνυσιν, τῶν Προφητῶν τὸ κήρυγμα, τῶν ἀγγέλων τὸν πόθον, ταῦτα πάντα εἰπών, γενναίως ἀντέχεσθαι τῆς πίστεως παραινεῖ.

13. Ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὡς τέκνα ὑπακοῆς,

Τοῦτό φησιν, ὡς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ (β) τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτοντος (γ).

14. Μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν
15. ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐ-
16. τοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε· διότι γέγραπται·
17. ἅγιοι γίνεσθε (δ) ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Καὶ εἰ Πατέρα ἐπι-
καλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου
ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστρά-
φητε.

Εἰ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ «πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ »Υἱῷ» (ε), τί δεῖ νοεῖν περὶ τοῦ προκειμένου; εἰ γὰρ ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ σημαινόμενος, πῶς κριτὴς οὗτος, κρίνων κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον; Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς κρίνει, πᾶσαν τὴν κρίσιν λαβών, πῶς Πατὴρ τυγχάνει; πρὸς ἃ λεκτέον· εἰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μία θεότης, κρίνοντος τοῦ Υἱοῦ, ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ κρίνων· ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς δύναται Πατὴρ εἶναι τῶν γεννητῶν, γεννήσας αὐτοὺς μετουσίᾳ ἁγιότητος. Πολλάκις γοῦν τεκνία τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐκάλεσε (ς)· καὶ ἄλλοις εἶπε, τῷ μέν·

(α) «Ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν» Κρ. — (β) «Τοῦ Κυρίου» Κρ. — (γ) «Ἀπο»καλύπτοντος καὶ φανεροῦντος» Κρ. — (δ) «Ἔσεσθε» Κρ. — (ε) Ἰωάνν. ε', 22. — (ς) Αὐτόθ. ιγ', 33.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«τέκνον, ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι» (α), τῇ δέ· «θύγατερ, ἡ πί-»στις σου σέσωκέ σε» (β). Καὶ ταῦτα διελέγχει τοὺς διακόπτοντας τὴν θεότητα.

ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ (γ). Τὴν οἰκείωσιν ἀπαιτεῖ, τὴν πρὸς ἑαυτόν· αὕτη γὰρ σώζει. Διὸ καὶ ὄντως ἅγιοι, νῦν διὰ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ ὄντως ζωῇ ἀντὶ τοῦ . . . (δ) ἀποκνοῦντα.

18. Εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρτοῖς ἀργύρῳ (ε) ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου·
19. ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χρι-
20. στοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων (ϛ) τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεόν,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Κτίσμα ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγόναμεν τοῦ διαβόλου. Εἶτα γεγονότας ἡμᾶς τοῦ διαβόλου ἐξωνεῖται ὁ Σωτὴρ τῷ ἑαυτοῦ αἵματι· τουτέστι τὸ «τιμῆς ἠγοράσθη-»τε» (ζ)· ἠγοράσθημεν γὰρ τιμίῳ αἵματι. Ὥςπερ γὰρ οἰκοδεσπότης σεμνὸς καὶ καλὸς οἰκέτην μοχθηρόν, πολλὰ ἁμαρτήματα ἔχοντα, μὴ κρίνας ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ καλῆς οἰκίας καὶ τῆς ἑαυτοῦ διαίτης, ἀποδοῖτό τινι, ἵνα αὐτὸν παιδεύσῃ· εἶτα, ἐὰν ἴδῃ αὐτὸν κεκολασμένον ὑπὸ πονηρῷ δεσπότῃ καὶ λέγοντα· πορεύομαι πρὸς τὸν δεσπότην μου, τὸν λέγοντα (η) πρότερον, ὅτι καλός μοι ἦν ποτε (θ) ἢ νῦν, δίδωσιν αὐτῷ πάλιν τὴν τιμὴν καὶ ἐξαγοράζει αὐτόν, ἵνα γένηται λαὸς περιούσιος· οὕτως οὖν ἀκούσας ὁ μέν, πῶς ἀνακτᾶται ὁ Θεός (ι), καὶ πῶς ἐσμεν αὐτοῦ ἴδια καὶ οὐκ ἴδια· ὡς μὲν δημιουργήματα ἴδια· ὡς δὲ διὰ τὸ ἡμαρτηκέναι γενόμενα ἀλλότρια, οὐκ ἴδια. Μὴ νομίσῃς, ὅτι ἴδιος εἶ τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ᾖς ἁμαρτωλός· ὁ διάβολος γάρ σε κτᾶται, ἐκείνου εἶ κτῆμα [φοβερόν] (ια). Ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Ἐκεῖνος ἀγοράζει σε οὐ τιμίῳ αἵματι, ἀλλ' ἀτίμῳ· ἁμαρ-

---

(α) Ματθ. θ', 2.—(β) Αὐτόθ. θ', 22.—(γ) Τὸ τοῦ σχολιαστοῦ ὄνομα παρὰ Κρ. οὐ κεῖται — (δ) Ἐν μὲν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ ἀπεσβεσμέναι εἰσὶ λέξεις τινές, ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Κρ ἐκδ. λείπουσι τὰ «ἀντὶ τοῦ . . . ἀποκνοῦντα». — (ε) «Ἀργυρίῳ» Κρ.— (ϛ) «Ἐπ' ἐσχάτου» Κρ.— (ζ) Α' Κορινθ. ϛ', 20.—(η) «Λέγοντα» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται.—(θ) «Ἦν τότε» Κρ.— (ι) «Οὕτως οὖν καὶ ἡμᾶς ἀνακτᾶται ὁ Θεός» Κρ.— (ια) Ἡ ἐν ἀγκύλαις λέξις γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τίᾳ γὰρ ἀγοράζει· πορνείᾳ (α)· ἀκάθαρτον (β) γάρ ἐστιν. Ἀγοράζει φόνῳ· μιαιφόνος γάρ ἐστιν· «ἀνθρωποκτόνος γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ »ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκε» (γ), καὶ ταῦτα αὐτοῦ ἐστι τὰ νομίσματα. Ὅρα διὰ πόσων ἀσπίλους εἶναι παρασκευάζει. Πρῶτον μὲν διὰ τοῦ Γραφικοῦ· δεύτερον διὰ τοῦ ἀναγκαίου. Ἐπειδὴ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται Πατέρα, καὶ δεῖ τῆς υἱοθεσίας ἄξια ποιεῖν· τρίτον διὰ τῆς αἰτίας, δι' ἧς τὰ μυρία ἐλάβομεν ἀγαθά. Αὕτη δέ ἐστι τὸ δοθῆναι ὑπὲρ αὐτῶν τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ.

21. Τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα,
22. ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν. Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ Πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας
23. ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς· ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου,

Τοῦ θανάτου μνησθεὶς τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐσιώπησεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπήγαγε καὶ τὴν ἀνάστασιν. Εἰ δὲ ἀκούεις τὸν Πατέρα ἐγείροντα τὸν Υἱόν, μὴ θορυβηθῇς, ὡς αὐτοῦ ἑαυτὸν μὴ δυναμένου ἐγεῖραι· ἄκουε γὰρ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν »τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν» (δ). Καὶ πάλιν τοῦ Λουκᾶ περὶ αὐτοῦ· «ὡς παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα» (ε). Καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ· «ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν »αὐτήν» (ϛ). Λέγει οὖν τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, ἵνα μάθωμεν ὅτι κοινὰ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν.

23. Διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα.

Τοῦ εὐαγγελικοῦ λέγει (ζ)· «ὁ οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ παρελεύσε»ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν» (η), φησὶν ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός.

24. Διότι πᾶσα σάρξ, ὡς χόρτος (θ), καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώ-

(α) «Ἀγοράζει πορνείᾳ» Κρ. — (β) «Ἀκάθαρτος» Κρ — (γ) Ἰωάνν. η', 44. — (δ) Αὐτόθ. β', 19. — (ε) Πράξ. α', 3.— (ϛ) Ἰωάνν. ι', 18.— (ζ) «Τοῦ Εὐαγγε»λίου λέγοντος» Κρ.— (η) Ματθ. κδ', 35.— (θ) «Σὰρξ χόρτος» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

που (α), ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν (β).

Τογ Χργσοςτομογ. Ἅπασαν (γ) τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν οὐδὲ χόρτῳ, ἀλλ᾽ ἑτέρᾳ ὕλῃ εὐτελεστέρᾳ ὁ Προφήτης παρέβαλεν, ἄνθος αὐτὴν ὀνομάσας χόρτου πᾶσαν ὁμοῦ· οὐδὲ γὰρ μέρος αὐτῆς ἔθηκεν· οἷον πλοῦτον, ἢ τρυφήν, ἢ γένος, ἢ δυναστείας, ἢ τιμάς, ἤ τι τοιοῦτον· ἀλλὰ πάντα τὰ ἐν ἀνθρώποις εἶναι δοκοῦντα λαμπρὰ μιᾷ προσηγορίᾳ, τῇ τῆς δόξης, περιβαλών, οὕτως ἐπήγαγε τὴν εἰκόνα τοῦ χόρτου, εἰπών· «πᾶσα δόξα ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χόρτου» (δ).

Τογ Αγιογ Βασιλειογ. Βούλομαί σοι σφοδρότερον τῆς κτίσεως ἐνιδρυνθῆναι τὸ θαῦμα, ἵν᾽ ὅπου περ ἂν εὑρεθῇς, καὶ ὁποιῳδήποτε γένει τῶν φυομένων παραστῇς, ἐναργῆ λαμβάνῃς τοῦ ποιήσαντος τὴν ὑπόμνησιν. Πρῶτον μὲν οὖν (ε) ὅταν ἴδῃς βοτάνην χόρτου καὶ ἄνθος, εἰς ἔννοιαν ἔρχου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μεμνημένος τῆς εἰκόνος τοῦ σοφοῦ Ἡσαΐου· «ὅτι πᾶσα σάρξ, ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα » ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χόρτου» (ϛ)· τὸ γὰρ ὀλιγοχρόνιον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ περιχαρὲς καὶ ἱλαρὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας κυριωτάτης (ζ) παρὰ τῷ Προφήτῃ τετύχηκεν τῆς εἰκόνος. Ὁ σήμερον εὐθαλὴς (η) τῷ σώματι, κατασεσαρκωμένος ὑπὸ τρυφῆς, ἐπανθοῦσαν ἔχων τὴν εὔχροιαν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγῶν καὶ σύντονος καὶ ἀνυπόστατος τὴν ὁρμήν, αὔριον ὁ αὐτὸς ἐλεεινός, ἢ τῷ χρόνῳ μαρανθείς, ἢ νόσῳ διαλυθεὶς (θ). Ὁ δεῖνα περίβλεπτος ἐπὶ χρημάτων περιουσίᾳ καὶ πλῆθος περὶ αὐτὸν κολάκων, δορυφορίᾳ φίλων προσποιητῶν τὴν ἀπ᾽ αὐτοῦ χάριν θεραπευόντων [φεῦ τῆς ἀπάτης!] (ι), πλῆθος συγγενείας, καὶ ταύτης κατεσχηματισμένης· ἑσμὸς τῶν ἑφεπομένων μυρίων ὅσων (ια), τῶν τε ἐπισίτων (ιβ) καὶ τῶν κατὰ τὰς ἄλλας χρείας αὐτῷ προσεδρευόντων· οὓς καὶ προϊὼν καὶ πάλιν ἐπανιὼν ἐπισυρόμενος, ἐπίφθονός ἐστι τοῖς ἐντυχάνουσιν. Πρόσθες τῷ πλούτῳ καὶ πολιτικήν τινα δυναστείαν, ἢ καὶ τὰς ἐκ βασιλέων τιμάς,

(α) «Δόξα αὐτῆς» Κρ. — (β) «Τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξ.» Κρ. — (γ) Τοῦτο τὸ σχόλιον παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται.—(δ) Ψαλμ. ρβ΄, 15.—(ε) «οὖν» παρὰ Κρ λείπει.—(ϛ) Ἡσ. μ΄, 6.— (ζ) «Καιριωτάτης» Κρ. — (η) «Σήμερον εὐθαλὴς» Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον· «ὁ σήμερον εὐλαβής».—(θ) «Ἢ νόσῳ διαλυθεὶς» παρὰ Κρ. παραλείπεται.— (ι) Τὰ ἐν ἀγκύλαις γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ. — (ια) «Ἑσμὸς . . . μυρίος» ἄνευ «ὅσων» Κρ. — (ιβ) «Ἐπισιτείων» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἢ ἐθνῶν ἐπιμέλειαν, ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίαν· τὸν κήρυκα μέγα βοῶντα πρὸ αὐτοῦ, τοὺς ῥαβδούχους ἔνθεν καὶ ἔνθεν βαρυτάτην κατάπληξιν τοῖς ἀρχομένοις ἐμβάλλοντας· τὰς πληγάς, τὰς δημεύσεις, τὰς ἀπαγωγάς, τὰ δεσμωτήρια, ἐξ ὧν ἀφόρητος ὁ παρὰ τῶν οἰκείων συναθροίζεται φόβος. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; μία νύξ, ἢ καὶ πυρετὸς εἷς, πλευρῖτις, ἢ περιπνευμονία, ἀνάρπαστον ἐξ ἀνθρώπων ἀπάγοντα (α) τὸν ἄνθρωπον οἴχεται, πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν σκηνὴν ἐξαπίνης ἀπογυμνώσασα· καὶ ἡ δόξα ἐκείνη, ὥςπερ ἐνύπνιον ἀπηλέγχθη (β). Ὥςτε ἐπιτέτευκται τῷ Προφήτῃ ἡ πρὸς τὸ ἀδρανέστατον ἄνθος ὁμοίωσις τῆς ἀνθρωπίνης δόξης (γ).

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ. Αὕτη γοῦν ἐστι πάσης σαρκὸς φύσις, καὶ τοῦ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φοροῦντος ἀνθρώπου, λέγω δὴ τοῦ φιλοσωμάτου καὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῶντος. Ὁμοίως γοῦν τῷ χόρτῳ τῆς γῆς καὶ τοῖς ὡραίοις ἄνθεσι πρὸς βραχὺ θάλλει καὶ ὡραΐζεται. Εἶτα οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ ῥευστῆς (δ) καὶ ἀστάτου φύσεως ἀπομαραίνεται, ὅπερ διδάσκει καὶ ἡ Γραφὴ λέγουσα· «ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ »ἄνθος ἐξέπεσεν».

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ. Ἀληθῶς ὅμοιος χόρτῳ ὁ λαός. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ ἐξέπεσε τὸ ἄνθος. Τῶν ἐθνῶν ἁπάντων προθεσπίσας τὴν σωτηρίαν, προμηνύει καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀκαρπίαν. Φύσει μὲν γὰρ χόρτῳ (ε), φησίν, ἔοικε τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἄνθει δὲ χόρτου ἡ ἐπιγινομένη δόξα καὶ δυναστεία. Καὶ καθάπερ, τοῦ χόρτου ξηραινομένου, τὸ ἄνθος ἐκρεῖ (ϛ), οὕτω τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἐπιόντος, καὶ ἡ δυναστεία καὶ ἡ ὑπερηφανία σβέννυται (ζ).

25. Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (η). Ἄνωθέν φησι (θ), ταῦτα καὶ προέγνω καὶ προηγόρευσεν, ἀλλ' ὅμως καὶ ταύτην (ι) αὐτῶν τὴν ἀπείθειαν εἰδὼς (ια) ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐπιμένει προτρέπων εἰς σωτηρίαν.

(α) «Ἀπάγουσα» Κρ.—(β) Οὕτω παρὰ Κρ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἀντὶ «ἀπηλέγχθη» γράφει «ἀπηνέχθη».— (γ) Εἴληπται ἡ περικοπὴ αὕτη ἐκ τῆς Ε' εἰς τὴν Ἑξαήμερον τοῦ μεγ. Βασιλείου Ὁμιλίας. Ὅρ Πατρολ. Τόμ. Α', σελ. 79.—(δ) «Τῆς ῥευστῆς» Κρ. (ε) «Χόρτου» Κρ. — (ϛ) «Ἐκπίπτει» Κρ. — (ζ) Ταῦτα παρελήφθησαν ἐκ τῆς τοῦ Θεοδωρήτου εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἑρμηνείας. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. Β', σελ. 340.—(η) Παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (θ) Ὁμοίως «φησί». —(ι) Ὁμοίως «ταύτην».—(ια) «Ἰδὼν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Γ' Περὶ τοῦ ἐπαξίως τῆς υἱοθεσίας ζῆν ἐν Χριστῷ, πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῶν ἔξωθεν, εἰς δόξαν Θεοῦ.

1. Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιάς,

ΣΕΥΗΡΟΥ. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Λόγος μείνας, ἐν οἷς ἦν (ἀμείνων γάρ τροπῆς ὡς Θεός), καὶ (α) ἐκ μήτρας αὐτῆς ἑνωθεὶς σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν, ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν νοεράν, τῆς ἐμῆς (β) γενέσεως τὰς ὠδῖνας, καὶ αὐτὴν τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον διὰ τῆς ἰδίας κυοφορίας ηὐλόγησε, καὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως, οὐκ ἐλύθη τὸ «ἐν λύπῃ τέξῃ »τέκνα» (γ), τὸ τῆς πικρᾶς γεύσεως ἐπιτίμιον. Εἰ μὴ γαλακτοτροφίας ἠνέσχετο, οὐκ ἂν ἡμεῖς πρὸς τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπεποθήσαμεν, καθὼς φησιν ὁ θεσπέσιος Πέτρος.

ΑΛΛΟΣ. Μετὰ τὸ εἰπεῖν τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος διδάσκει καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς αὐτὸ δεχομένους.

2. Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε εἰς σωτηρίαν·

Εἰ καὶ τελείους ἡμᾶς ὁ θεῖος βούλεται νόμος, ἀλλὰ κατὰ ἀνάβασιν καὶ προκοπὴν πρὸς τὴν τελείωσιν φθάσαντας, πρότερον γάλα ποτιζομένους, «ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη», καὶ ἐν αὐτῷ εἰς σωτηρίαν αὐξανομένους. Εἰς τοῦτο γὰρ βλέπει καὶ τὸ τῷ Παύλῳ ῥηθέν· «μὴ »παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ »φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε» (δ)· οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι μὴ ἀποσμήξαντας τὴν κακίαν καὶ νηπιάσαντας πρὸς ἁγνείαν (ε) ἐλθεῖν, ἢ φρεσὶ τελειωθῆναι, ἢ εἰς ἄνδρα τέλειον ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον ἀναβῆναι.

ΑΛΛΟΣ. Γάλα τὴν στοιχειώδη λέγει διδασκαλίαν τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ.

(α) «Καὶ» παρὰ Κρ λείπει. — (β) «Καὶ τῆς ἐμῆς» Κρ. — (γ) Γέν. γ', 16. — (δ) Α' Κορινθ. ιδ', 20. — (ε) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «ἄγνοιαν» γράφει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

3. Εἴπερ ἐγεύσασθε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος·

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (α). Πανταχοῦ τετήρηκεν, ὅτι τοῖς ἔξωθεν μέλεσιν ὁμωνύμως αἱ τῆς ψυχῆς προςαγορεύονται δυνάμεις. Ἐπειδὴ οὖν (β) ἄρτος ἐστὶν ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἀληθής ἐστι βρῶσις, ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν τῆς εὐφροσύνης τοῦ ἄρτου διὰ γεύσεως ἡμῖν νοητῆς γίνεσθαι. Ὡς δὲ τοῦ μέλιτος ἡ φύσις οὐ τοσοῦτον τῷ λόγῳ δύναται παραστῆναι τοῖς (γ) ἀπείροις, ὅσον ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν αἰσθήσεως· οὕτως οὐδὲ ἡ χρηστότης τοῦ οὐρανίου ἄρτου ἐναργῶς παραδοθῆναι διδασκαλίαις, ἐὰν μὴ τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα ἐπὶ πλεῖον βασανίσαντες δυνηθῶμεν τῇ οἰκείᾳ πείρᾳ καταλαβεῖν τὴν χρηστότητα τοῦ Κυρίου.

4. Πρὸς [ὃν] (δ) προςερχόμενοι, λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτόν, ἔντιμον·

Τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ παντὸς αὐτῶν τοῦ συνεδρίου, περὶ ὧν καὶ εἴρηται· «λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗ»τος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας» (ε).

5. Καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι οἰκοδομεῖσθε (ϛ) οἶκος πνευματικός, ἱεράτευμα (ζ) ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας εὐπροςδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ. Τοῦτον δὲ καλεῖ τὸν τρόπον τοὺς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ παραλαμβανομένους. Διὰ γὰρ τῆς συμφυΐας καὶ ἁρμονίας τῆς πρὸς ἀλλήλους, διά τε τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν καὶ τὰ αὐτὰ λέγειν, τῷ τε αὐτῷ νοῒ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ στοιχεῖν, ἕνα οἶκον ἀπεργάζονται τῷ Θεῷ.

6. Διότι περιέχει ἐν τῇ Γραφῇ· «Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον »ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτόν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ

(α) Ἐκ τῆς εἰς τὸν λγ' Ψαλμ. ἑρμηνείας ἠρανίσατο τὴν περικοπὴν ὁ τὴν συλλογὴν τῆς Σειρᾶς ποιησάμενος. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ, Α', σελ. 564. — (β) «Οὖν» παρὰ Κρ λείπει.— (γ) «Δύναταί τις παραστῆσαι» Κρ.— (δ) «Ὃν» οὐ κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ διὰ πλημμέλειαν πάντως τοῦ ἀντιγράψαντος. — (ε) Ματθ. κα', 42. — (ϛ) «Ὡς λίθοι ζῶντες ἐποικοδομεῖσθε» Κρ. — (ζ) «Εἰς ἱεράτευμα» Κρ.

7. »οὐ μὴ καταισχυνθῇ» (α)· ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ (β). «Λίθον» μὲν οὖν (γ) «ἐκλεκτόν», πολυτελῆ καὶ «ἔντιμον» τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποκαλεῖ, τῇ τῆς θεότητος δόξῃ καὶ ὑπεροχῇ διαπρέποντα. «Ἀκρογωνιαῖον» δέ φησιν, ὡς διὰ πίστεως μιᾶς κατασφίγγοντα πρὸς ἑνότητα πνευματικὴν τοὺς δύο λαούς, τὸν ἐξ Ἰσραὴλ καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν. «Ἀλλ' ὁ πιστεύων, »φησίν, ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ». Ἄθρει δὲ πῶς ἀνίησι τοῖς τεθλιμμένοις τὸ ἐλεύθερον, καί φησι· «τίθημι τὸν ἐκλεκτὸν λίθον εἰς »τὰ θεμέλια Σιών». Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; «ὁ πιστεύων ἐπ' »αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ».

7. Ἀπειθοῦσι δέ, «λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, »οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας» (δ). Καί· «λίθος »προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου (ε).

Ὥςπερ ὁ Κύριος φῶς ὢν ἀληθινὸν εἰς κρίμα εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν, ἵνα ὀμματώσῃ τοὺς πρὸ τῆς Παρουσίας αὐτοῦ τυφλούς, τυφλώσῃ δὲ τοὺς τέως (ς) κακῶς βλέποντας· οὕτω καὶ «λίθος ἐκλε»κτός,» ἔντιμος ὤν, τιμὴν παρέχει τοῖς διὰ πίστεως οἰκοδομουμένοις αὐτῷ, θεμέλιος αὐτῶν βέβαιος ἀποδειχθείς. Τῶν ἀπειθούντων [δὲ](ζ) διὰ ἀπιστίας αὐτῷ οὐκ «ἔντιμος», ἀλλὰ «προσκόμματος» λίθος καὶ «σκανδάλου πέτρα» νομιζόμενος προσχῶσι (η) τοῖς ἐξουθενίσασιν αὐτὸν οἰκοδόμοις. Οὗτοι δέ εἰσι Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (θ). Τοῦτο τὸ ῥητὸν εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις (ι) ταύτην παράγει τὴν προφητείαν λέγων· «οὐδέποτε ἀνέγνωτε, λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ »οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας». Καὶ μετ' ὀλίγα· «λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες» τοὺς Ἰουδαίους (ια) λέγει, τοὺς Γραμματεῖς, τοὺς Φαρισαίους, ὅτι ἀπεδοκίμαζον αὐτὸν

(α) Ἡσ. κη΄, 16. Ῥωμ. θ΄, 33.— (β) Ἐκ τοῦ Γ΄, εἰς τὸν Προφ. Ἡσ. Λόγου, ὃν ὅρ. ἐν Πατρολ. Τόμ. Δ΄, σελ. 362. — (γ) «Οὖν» λείπει παρὰ Κρ.—(δ) Ψαλμ. ριζ΄, 22. — (ε) Ἡσ. η΄, 14.— (ς) «Τέως» λείπει παρὰ Κρ.— (ζ) «Δὲ» ελλειπει ἐκ τῆς τοῦ Κρ ἐκδ.— (η) Οὕτω καὶ ὁ Κρ. Ἡ δὲ τῆς Πατρολ. ἐκδ «προσκόψει» γράφει. Ὅρ. ἔνθα ἀνωτ. — (θ) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΙΓ΄, σελ. 1056. — (ι) «Ἐν Εὐαγ»γελίοις» Κρ.— (ια) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «τοὺς ἰδίους».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λέγοντες ὅτι «Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις» (α). Καὶ πάλιν· «οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον» (β).

ΔΙΔΥΜΟΥ [ὡραῖον] (γ). Ὁ δι' ἡμᾶς γεγονὼς λίθος ἀποδεδοκιμασμένος, «ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες», μετὰ τὴν ἐκείνων ἀποβολὴν ἑτέρας γωνίας κεφαλὴ γέγονεν. Καὶ μετ' ὀλίγα· «ἀκρογωνιαῖον» αὐτὸν ὠνόμασεν Ἠσαΐας, καὶ «ἐκλεκτόν, ἔντιμον (δ) λίθον» διὰ τὸ συνάπτειν ὑπὸ μίαν γωνίαν δύο οἰκοδομάς. Ζῶν δ' ἂν εἴη, ὡς ἀληθῶς ἐκλεκτὸς λίθος, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὅπως ἂν (ε) τὴν κατὰ Θεὸν οἰκοδομὴν συνδέων καὶ τὰς δύο γωνίας, τῆς τε παλαιᾶς οἰκοδομῆς, τῶν ἐκ περιτομῆς, καὶ τῆς νέας, τῆς (ϛ) ἐξ ἐθνῶν, ὑπὸ μίαν συνάπτων γωνίαν. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν λίθον οἱ ἐκ περιτομῆς πάλαι πρότερον οἰκοδομοῦντες Γραμματεῖς καὶ Νομοδιδάσκαλοι καὶ ἀρχιερεῖς ἐξ αὐτῶν ἀπέβαλον καὶ ἀπεδοκίμασαν. Ὁ δὲ γέγονεν ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ γωνίας ἑτέρας, τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, καὶ γέγονε παρὰ Χριστοῦ δῶρον αὐτῇ μέγιστον κεχαρισμένον.

8. Οἳ προσκόπτουσι (ζ) τῷ λίθῳ ἀπειθοῦντες, εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν.

Ἐκ τῆς μοχθηρᾶς ἑαυτῶν γνώμης καὶ τῆς φαύλης προαιρέσεως· αὕτη γὰρ αὐτοὺς εἰς ταύτην ἤνεγκε τὴν μερίδα.

9. Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτόν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν· ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγέλλητε (η) τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν
10. αὐτοῦ φῶς· οἱ ποτὲ οὐ λαός, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες.

Κατὰ τὴν παλαιὰν τοῦ νόμου διάταξιν ἄλλο ἦν τὸ [βασιλικὸν γένος, καὶ ἄλλο ἦν τὸ] (θ) ἱερατικὸν γένος. Μετ' ἐκείνην τὴν διάταξιν διεδέξατο τὸ Εὐαγγέλιον ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἱερέα καὶ βασιλέα διδάσκαλον (ι)· Χριστὸς γὰρ ἀμφότερά ἐστιν. Τούτων οὕτως οἰκο-

(α) Ἰωάνν. η', 48.— (β) Αὐτόθ. ζ', 12.—(γ) Ἡ ἐν ἀγκύλαις λέξις γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ.—(δ) «Καὶ ἔντιμον» Κρ.—(ε) «Ὅπως ἂν» παρὰ Κρ λείπει.— (ϛ) Ὁμοίως «τῆς». — (ζ) «Ὅσοι προσκόπτουσι» Κρ — (η) «Ἐξαγγείλητε» Κρ. — (θ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις προσελήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ. — (ι) «Διδάσκον» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δομηθέντων, ἀναγκαῖον τοὺς σπαρέντας (α) ὑπ᾽ αὐτοῦ, ἅμα βασιλέως καὶ ἱερέως ὑπάρχοντος, ἐκλεκτὸν γένος εἶναι, ἅμα βασίλειον καὶ ἱεράτευμα τυγχάνον. Τοῦ γὰρ γεννήσαντος ἀμφοτέρας τὰς ἀρχὰς ἔχοντος, ἀνάγκη καὶ αὐτούς, ὡς ἐκ βασιλέως, βασιλικόν, καί, ὡς ἐξ ἱερέως, ἱεράτευμα εἶναι. Διὸ καὶ «ἔθνος ἅγιον» ὑπάρχουσι κληθέντες ἀπὸ τοῦ καλοῦντος, ἁγίου ὄντος, ἐπὶ τὸ «ἅγιοι ἔσεσθαι». Οἱ αὐτοὶ πρὸς τῷ ἅγιον ἔθνος ὑπάρχειν, καὶ «λαός εἰσιν εἰς περιποίησιν», ἔξω πάσης ἀπωλείας γεγενημένοι. «Περιποίησις» γὰρ τῶν προςλαμβανομένων, ἀλλ᾽ οὐ τῶν ἐξοστρακιζομένων. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἀπὸ διαφόρων ἐθνῶν καὶ νομίμων κληθέντες ἀποβεβλήκασι πᾶσαν ποικιλίαν ἐν τῷ ἀναλαβεῖν μίαν γνώμην, μιᾷ πίστει καὶ διδασκαλίᾳ προσέχοντες, δι᾽ ἣν ψυχὴ καὶ καρδία γίνεται μία, ἓν «ἅγιον ἔθνος» εἰσίν.

ΣΕΥΗΡΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ (β). Τουτέστι κατ᾽ ἐξαίρετον ἐν περιουσίᾳ καὶ κτήματι λελογισμένος. Ἐπειδὴ κτίσματα μὲν τοῦ πεποιηκότος ἅπαντες ἄνθρωποι· κτήματα δὲ οἱ διὰ τῆς ἐπιγνώσεως εἰςποιηθέντες ὑπὸ Θεοῦ καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ δεσποτείας ἄξια πράττοντες καὶ ὑπ᾽ οὐδενὸς ἢ πάθους ἁμαρτίας (γ), ἢ πόθου Θεοῦ δεσποζόμενοι· οἱ γὰρ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν τοῦτο ἔσχομεν, ὅπερ αὐτός. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς καὶ ἐκ τῆς βασιλικῆς ἦν φυλῆς καὶ ἀρχιερεὺς γέγονε, τούτου χάριν καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πεπλουτήκαμεν. Ταῦτα δὲ ἔχοντες καὶ «ἔθνος ἅγιον» γεγόναμεν, καὶ «λαὸς εἰς περιποίησιν»· τουτέστιν εἰς ἀποδοχήν (δ)· εἰςήλθομεν γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ.

11. Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται
12. κατὰ τῆς ψυχῆς· τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἔχοντες καλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ἵνα, ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν (ε) ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες (ζ) δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς.

Οἱ διὰ θεοσέβειαν ἄξιοι τοῦ πείθεσθαι τυγχάνοντες εἰκότως «ἀγαπητοὶ» προσαγορεύονται, τῶν διά τι ἀνθρώπινον ποθουμένων ἀγαπωμένων, ἀλλ᾽ οὐκ ἀγαπητῶν ὄντων. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτω διάκειμαι

(α) Οὕτως ἡ τοῦ Κρ ἔκδ., τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον ἀντὶ «σπαρέντας» «παρόντας» γράφει.— (β) «Ἀρχιεπ. Ἀντιοχ.» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (γ) «Ἢ ἁμαρτίας» Κρ. (δ) «Ἀποχὴν» Κρ.— (ε) «Καταλαλῶσιν» Κρ. —(ζ) «Ἐποπτεύοντες» Κρ.

[library stamp]

πρὸς ὑμᾶς, οἷς γράφω τὴν Ἐπιστολήν, «παρακαλῶ» καὶ προτρέπω ἀπέχεσθαι τῶν ἐκ σαρκὸς φυομένων ἡδονῶν. Στρατεύονται δὲ αὗται κατὰ τῆς ψυχῆς, ἔχθραν πολλὴν πρὸς αὐτὴν ἔχουσαι, ἐπείπερ ἄλλη ἡ ψυχή, καὶ ἄλλη ἡ σαρκὸς οὐσία.

ΑΛΛΟΣ (α). Πανταχοῦ μετὰ τὸν δογματικὸν τὸν ἠθικὸν εἰσάγει λόγον. Μετὰ τοίνυν τὸ εἰπεῖν τὰ ὑπάρξαντα ἀγαθὰ διὰ Χριστοῦ, ἐπὶ τὸ δεῖν ὀρθῶς βιοῦν παρακαλεῖ.

Δ' Περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς καὶ φιλαδελφίας καὶ θεοσεβείας· ἐν ᾧ περὶ δούλων ὑποταγῆς καὶ ἀνεξικάκου ὑπομονῆς διὰ Χριστόν.

13. Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ κτίσει (6) διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βα-
14. σιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπο-
μένοις εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθο-
15. ποιῶν· ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ,

«Ἀνθρωπίνην κτίσιν» τὰς ἀρχὰς λέγει τὰς χειροτονουμένας ὑπὸ τῶν βασιλέων. Ταύταις οὖν δεῖ ὑποτάσσεσθαι «διὰ τὸν Κύριον». Εἰ δὲ διὰ τὸν Κύριον ὑποταττόμεθα, τὸν εἰπόντα «ἀπόδοτε τὰ Καίσα» »ρος Καίσαρι» (γ)· ὅτε τι ἔξω τοῦ θελήματος τοῦ Κυρίου πράττομεν, οὐχ ὑπακούσομεν (δ)· οὐ γὰρ ἀνατρέπει (ε) τὴν εὐσέβειαν αὕτη ἡ ὑποταγή. Καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπε, πειθέσθω, ἀλλ' ὑποτασσέσθω (ς). Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν οἱ πιστοὶ ὅτι ἐξευτελίζεις ἡμᾶς καὶ εὐκαταφρονήτους ποιεῖς, τοὺς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπολαύειν (ζ) μέλλοντας, ἄρχουσιν ὑποτάττων, δείκνυσιν (η), ὅτι οὐκ ἄρχουσιν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ πάλιν ὑποτάττει τοῦτο ποιῶν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ ταῖς ἀρχαῖς ὑποτασσόμενος πείθεται.

15. Ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν·

(α) Τὸ σχόλιον τοῦτο παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται. — (6) «Ἀνθρωπίνῃ κτίσει» Κρ. — (γ) «Τὰ τοῦ Καίσαρος» Κρ. Ματθ. κ6', 21. — (δ) «Τοῦ Κυρίου προστάττουσιν, οὐχ » ὑπακούσωμεν» Κρ.— (ε) «Οὐδὲ γὰρ ἀνατρέπει» Κρ. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ τοῦ Κρ ἔκδοσις τὰ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους μέχρι τέλους τοῦ σχολίου ἀναγράφει τῷ Χρυσοστόμῳ ὑπὸ τήνδε τὴν ἐπιγραφήν· «Τοῦ Χρυσ. Ῥητὰ προκείμενα· «ὁ ἀντιτασσόμενος » τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν». — (ς) «Καὶ μετ' ὀλίγα» Κρ. — (ζ) «Τὴν τῶν οὐρ. βασ. ἀπολαβεῖν» Κρ. — (η) «Ὑποτάττων, δείκνυσιν» παρὰ Κρ παραλείπεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τοῦτό φησιν, ἐπειδή τινες διαβάλλοντες ἔλεγον ἐπὶ ἀνατροπῇ τῆς πολιτείας ἐληλυθέναι Χριστόν, πάντων καταφρονεῖν διδάσκοντα τῶν ἐπὶ γῆς. Ὅταν οὖν ἴδωσιν ὑμᾶς, φησίν, διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποτασσομένους τοῖς ἄρχουσι, τότε φιμοῦνται, εἰδότες ὡς οὐκ ὀρθῶς ἡγήσαντο τὴν Χριστοῦ πολιτείαν διασύροντες.

16. Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας
17. τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ᾽ ὡς Θεοῦ δοῦλοι. Πάντας τιμήσατε· τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε· τὸν βασιλέα τιμᾶτε.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες, φησίν, ἐναύλισμά τι (α) δικαιοσύνης τοὺς νόμους ἔχοντες, ὅσα μὲν δικαίως καὶ νομίμως ποιήσουσιν, οὐ περὶ τούτων ἐτασθήσονται· ὅσα δὲ κατὰ παρατροπὴν (β) τοῦ δικαίου ἀδίκως καὶ ἀνόμως καὶ τυραννικῶς ἐπιτελοῦσιν (γ), ἐν τούτοις καὶ ἀπολοῦνται, τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας ἅπαντας ὁμοίως ἐξικνουμένης. Ἐπὶ συμφέροντι οὖν τῶν ἐθνῶν ἐπίγειος ἀρχὴ ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὥς τινές φασιν· ἵνα φοβούμενοι αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι ἀλλήλους δίκην ἰχθύων μὴ καταπίνωσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς τῶν νόμων θέσεως ἀνακρούσωσι (δ) τὴν πολλὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδικίαν. Καὶ κατὰ τοῦτο καὶ αἱ οὖσαι ἐξουσίαι, «ὑπὸ τοῦ »Θεοῦ» καθὼς Παῦλός φησιν (ε). Φανερὸν οὖν ὅτι ψευδόμενος ὁ διάβολος ἔλεγεν ὅτι «ἐμοὶ παραδέδοται· καὶ ᾧ ἐὰν (ς) θέλω δίδωμι αὐ»τάς» (ζ)· οὐ γὰρ τῇ τούτου κελεύσει βασιλεῖς καθίστανται. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰς ἐπανόρθωσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὑποτεταγμένων δίδονται (η) καὶ συντήρησιν δικαιοσύνης· οἱ δὲ εἰς φόβον καὶ τιμωρίαν καὶ σωφρονισμὸν καὶ ἐπίπληξιν· οἱ δὲ καὶ εἰς χλευασμόν, ὕβριν τε καὶ ὑπερηφανίαν, καθὼς καὶ ἄξιοί εἰσι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας, ὡς προέφημεν.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (θ). Κακίας ἐστὶ τὸ ἀπειθεῖς εἶναι καὶ ἀνηκόους τοῖς ἄρχουσιν. Ἵνα τοίνυν μὴ λέγωσιν, ὅτι ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τοῦ κόσμου, οὐρανοπολῖται γεγόναμεν, καὶ σὺ πάλιν ἡμᾶς τοῖς τῆς

(α) «Ἐν αὐλίσματι» Κρ.— (β) «Περιτροπὴν» Κρ.— (γ) «Ἐπιτελέσουσιν» Κρ. —(δ) «Ἀνακρούουσιν» Κρ —(ε) «Ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, καθὼς Παῦλός φησιν» Κρ. (Ῥωμ. ιγ΄, 1).—(ς) «Ὧ ἂν» Κρ.— (ζ) Ματθ. δ΄, 9.— (η) «Γίνονται» Κρ.— (θ) Παρὰ Κρ «Χρυσοστ.» οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γῆς ἄρχουσιν ὑπακούειν προτρέπεις; τούτου χάριν φησίν, ὑπακούετε «ὡς ἐλεύθεροι»· τουτέστι πειθόμενοι τῷ ἐλευθερώσαντι καὶ προστάξαντι τοῦτο ποιεῖν· οὕτω γὰρ οὐ δόξετε (α) τῆς κατὰ γνώμην κακίας· τουτέστι τοῦ ἀπειθοῦς καὶ ἀνηκόου ἔχειν προκάλυμμα τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἧς ἀναίνεσθε τῶν ἀρχόντων τὴν ὑποταγήν.

18. Οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις,
οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκο-
19. λιοῖς. Τοῦτο γὰρ χάρις (β), εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέ-
20. ρει (γ) τις λύπας, πάσχων ἀδίκως. Ποῖον γὰρ κλέος, εἰ
ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομένετε; ἀλλ' εἰ ἀγα-
θοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ
21. τῷ Θεῷ· εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε.

Οὐ τὸν παθητικὸν φόβον ἔχειν προστάττει πρὸς τοὺς δεσπότας τοῖς οἰκέταις· ἄλογος γὰρ οὗτος, καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὑφιστάμενος· ἀλλὰ τὸν σὺν ἐπιστήμῃ καὶ ὀρθῷ λόγῳ γινόμενον, οὗ κύριον ὄνομα ἡ εὐλάβεια· ὁ γὰρ διὰ Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ φοβούμενος δεσπότην σὺν εὐλαβείᾳ αὐτῷ ὑποτάττεται, τοῦ διὰ κακίαν καὶ ἄλλας βασάνους φοβουμένου δεσπότην τὸν παθητικὸν ἔχοντος (δ) φόβον. Τούτῳ τῷ σημαινομένῳ κέχρηται. Καὶ μεθ' ἕτερα· πρὸς τὰς γυναῖκας φήσας· «ἐποπτεύοντες, τουτέστιν οἱ ἄνδρες, τὴν ἐν φόβῳ »ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν» (ε)· σύνηθες γὰρ τοῦτο πολλαχοῦ τῆς θείας Γραφῆς.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (ϛ) Φησὶν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος· «οἱ δοῦ»λοι ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις» (ζ). Καὶ (η) συνεχῶς τοῦτό φησιν. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; ἀδελφός ἐστι· μᾶλλον δὲ ἀδελφὸς ἐγένετο, τῶν αὐτῶν ἀπήλαυσεν· εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα τελεῖ. Ἀδελφὸς ἐγένετο οὐ τοῦ Κυρίου αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τῶν αὐτῶν ἀπολαύει πάντων, καὶ λέγεις «ὑπακούετε τοῖς »κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου»; διὰ γὰρ τοῦτό φησι (θ), φημί· εἰ γὰρ τοῖς ἐλευθέροις (ι) ἀλλήλοις ὑποτάσσεσθαι κελεύω διὰ

(α) «Δόξητε» Κρ.—(β) «Χάρις παρὰ Θεῷ» Κρ.—(γ) «Συνείδησιν ἀγαθὴν ὑπο»φέρει» Κρ.—(δ) «Ἔχοντες» Κρ.—(ε) Α' Πέτρ. γ', 2.—(ϛ) Ὁρ. Πατρολ. Τόμ. ΙΑ', σελ. 155. —(ζ) Ἐφεσ. ϛ', 5. —(η) «Καὶ» παρὰ Κρ λείπει.— (ε) «Φησὶ» ὁμοίως.—(ι) «Τοὺς ἐλευθέρους» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, καθάπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν «ὑποτασσόμενοι ἀλ-»λήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ» (α). Εἰ γὰρ τὴν γυναῖκα προστάσσω φοβεῖσθαι τὸν ἄνδρα, καίτοι αὕτη ὁμότιμός (β) ἐστι, πολλῷ μᾶλλον τὸν οἰκέτην· οὐ γὰρ δυςγένεια (γ) τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ἀλλ' ἡ πρώτη εὐγένεια, τὸ εἰδέναι ἐλαττοῦσθαι καὶ μετριάζειν καὶ εἴκειν (δ) τῷ πλησίον, καὶ ἐλεύθεροι ἐλευθέροις μετὰ φόβου δουλεύειν (ε).

ΑΛΛΟΣ (ϛ). Μὴ ἄλγει, φησίν, ὅτι ἔλαττον ἔχεις τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων. Ὄνομα δουλείας ἐστὶ μόνον. Κατὰ σάρκα ἐστὶν ἡ δεσποτεία. Πρόςκαιρος καὶ βραχεῖα· ὅπερ γὰρ ἂν ᾖ σαρκικόν, ἐπίκηρόν ἐστιν. Καὶ πάλιν· μὴ γάρ, ἐπειδὴ πιστὸς εἶ, νομίσῃς ἐλεύθερος εἶναι· τοῦτό ἐστιν ἐλευθερία, τὸ μᾶλλον δουλεύειν· ὁ γὰρ ἄπιστος, ἂν μὲν ἴδῃ διὰ τὴν πίστιν (ζ) αὐθαδῶς προςφερόμενον, βλασφημήσει πολλὰ ὡς στάσιν ἐμποιοῦν τὸ δόγμα. Ὅταν δὲ ἴδῃ πειθομένους, μᾶλλον πεισθήσεται, μᾶλλον προςέξει τοῖς λεγομένοις· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τὸ κήρυγμα μέλλει βλασφημεῖσθαι.

[Γνώτωσαν οἱ ἐπὶ δεσποτείᾳ ἐπαιρόμενοι ὑψαύχενες!] (η).

21. Ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν (θ) ὑπὲρ ἡμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ.

Μέγα ἐπιτάξας τοῖς οἰκέταις τὸ ἀδίκως πάσχοντας ὑποφέρειν, ὅρα πόθεν αὐτοὺς παραμυθεῖται, ἐκ τῆς μακροθυμίας τοῦ Χριστοῦ. Ὅμοιον οὖν ὡσεὶ λέγοι· οὐ λόγοις ὑμᾶς πείθω ὑποφέρειν ἀδικουμένους, αὐτόν μοι (ι) τὸν Δεσπότην θεάσασθε, καὶ παραμυθίαν τοῦ πράγματος ἕξετε.

22. «Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στό-
23. »ματι αὐτοῦ» (ια). Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει· πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ (ιβ). Λέγω δὴ τὸ δι' ὅλης τῆς ἐν τῷ βίῳ (ιγ) ζωῆς ἀναμάρτητον καὶ ἀνεπίληπτον ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ. Οὐδεὶς οὖν

(α) Ἐφεσ. ε', 21. — (β) «Καὶ ὁμότιμος» Κρ. — (γ) «Δυςμένεια» Κρ. — (δ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἥκειν». — (ε) «Μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδούλευον» Κρ. (ϛ) Τό τε «ΑΛΛΟΣ» καὶ τὰ τοῦ σχολίου μέχρι τοῦ «Καὶ πάλιν· μὴ γὰρ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται — (ζ) «Διὰ τὴν ἀπιστίαν» Κρ. — (η) Τὰ ἐν ἀγκύλαις γέγραπται ἐν τῇ [illegible] — (θ) «Ἀπέθανεν» Κρ. — (ι) «Αὐτόνομοι» Κρ. — (ια) Ἡσ. νγ', 9. — (ιβ) Παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ιγ) «Τῆς τοῦ βίου» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καθαρὸς γέγονεν ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν εἰ (α) μία ἡμέρα ἦν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἢ μόνος αὐτός.

24. Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν.

ΣΕΥΗΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ (β). Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ γὰρ προςφέρων ἑαυτὸν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν οἰκείας μὲν ἁμαρτίας οὐκ ἔχει, φέρει δὲ ἐν ἑαυτῷ τὰς ἐκείνων πλημμελείας, ὑπὲρ ὧν εἰς θυσίαν προςάγεται, τοῦτο δηλοῦντος ἐναργέστατα καὶ τοῦ τύπου τοῦ νομικοῦ· ποίαν γὰρ ἰδίαν ἁμαρτίαν εἶχεν ὁ ἀμνὸς ἢ ὁ χίμαρος, ὁ ὑπὲρ ἁμαρτίας (γ) θυόμενος, καὶ ἁμαρτία διὰ τοῦτο καλούμενος;

25. «Οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε» (δ). Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα· ἀλλ' ἐπεστράφητε πρὸς τὸν (ε) Ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ἡμῶν (ς).

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ (ζ). Ἐπειδὴ καὶ μώλωπας εἰκὸς ἦν αὐτὸν φέρειν κατὰ τοῦ σώματος, καὶ τραύματα, τυπτόμενον καὶ μαστιγούμενον καὶ τὰς ὄψεις ῥαπιζόμενον, τήν τε κεφαλὴν καλάμῳ παιόμενον· πλὴν οἱ μώλωπες οὗτοι σωτῆρες ἦσαν ἡμῶν· «τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν». Τίνες δὲ ἡμεῖς, ἀλλ' ἢ οἱ πάλαι πλανηθέντες, καὶ μὴ λογισάμενοι αὐτόν, μηδὲ συνιέντες τίς ποτε ἦν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ. Καινὸς καὶ παράδοξος ἰατρείας τρόπος. Ὁ ἰατρὸς ἐδέξατο τὴν τομήν, καὶ ὁ ἄρρωστος ἔτυχε τῆς ἰάσεως.

(α) «Οὐδ' εἰ» Κρ.— (β) «Ἀντιοχ ... Ἰουλ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(γ) «Ὑπὲρ ἁμαρτιῶν» Κρ. — (δ) Ἡσ. νγ', 5. — (ε) «Ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν» Κρ. — (ς) «Ὑμῶν» Κρ.— (ζ) «Καισαρείας» λείπει ἐκ τοῦ Κρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ε΄ Περὶ ὑπακοῆς γυναικῶν καὶ ὁμονοίας, τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας, ἐπὶ σωτηρίᾳ, τῇ ἐν Πνεύματι, εἰς τύπον Σάρρας.

1. Ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,
ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν
2. ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσωνται· ἐποπτεύσαντες τὴν
3. ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν. Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν
ἐμπλοκῆς τριχῶν καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱμα-
4. τίων κόσμος· ἀλλ᾽ ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ
ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώ-
5. πιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές. Οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυ-
ναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι εἰς Θεόν, (α) ἐκόσμουν ἑαυτάς, ὑπο-
6. τασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ
Ἀβραάμ κύριον αὐτὸν καλοῦσα, αἷς ἐγεννήθη τέκνα (β),
ἀγαθοποιοῦσαι καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν.

Ευσεβιου. Δύο ταῦτα ταῖς γυναιξὶ παραινεῖ· τό τε τοῖς ἀνδράσιν ὑπακούειν καὶ καλλωπισμοῦ καὶ περιεργίας ἀλλοτρίας γίνεσθαι· ὡς ὅ γε καὶ (γ) ὁ ἔξωθεν [κόσμος οὐδὲ κόσμος ἐστίν, ἀλλὰ περιττότης] (δ)· κόσμος δὲ ἁρμόδιος γυναικὶ ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα ὑπακοή. Καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, ἐκ παραδειγμάτων αὐτὸν (ε) πιστοῦται· ἐκ τῶν ἁγίων γυναικῶν, ἐκ τῆς Σάρρας αὐτῆς, ἧς τέκνα αὐτὰς γενέσθαι φησίν (ϛ). Ὥςπερ γὰρ οἱ μιμούμενοι τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραὰμ πατέρα τὸν Ἀβραὰμ ἐπιγράφονται· οὕτως αἱ μιμούμεναι τὴν ὑπακοὴν τῆς Σάρρας, αὐτῆς θυγατέρες ἀναγράφονται.

Προτρέπεται τὰς γυναῖκας μιμεῖσθαι τὰς ἁγίας, καὶ μάλιστα τὴν Σάρραν, πείθων αὐτὰς οὕτω τοῖς ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθαι, ὡς ἐκείνη

(α) «Εἰς τὸν Θεόν» Κρ. — (β) «Ἐγεννήθητε τέκνα» Κρ. — (γ) «Καὶ» παρὰ Κρ λείπει. — (δ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ. — (ε) «Αὐτὸν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ϛ) «Φησὶν» ὁμοίως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῷ Ἀβραάμ, ἧς καὶ τέκνα αὐτὰς (α) γεγονέναι φησὶ διὰ τὸ ἀγαθοεργεῖν. Ὥςπερ γάρ τις ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἔχων αὐτοῦ τὴν πίστιν, τέκνον αὐτοῦ γίνεται· οὕτως αἱ ἀγαθὰ πράττουσαι πισταὶ γυναῖκες μητέρα ἔχουσι τὴν Σάρραν. Πρὸς δὲ (β) ἀλληγορίαν σκοπεῖ ποῖός τις (γ) γίνεται τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνον. «Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς (δ) ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης καὶ ἕνα ἐκ τῆς »ἐλευθέρας» (ε). Εἶτα ἀνάγων (ς) αὐτὰς εἰς τὰς δύο διαθήκας, μεθ' ἕτερά φησι κατὰ πνεῦμα γεγενῆσθαι ἐλευθέραν, εἰπὼν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, συνᾴδει τούτῳ· «ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα »ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν, τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς» (ζ)· οὐ γὰρ δυνατὸν εἰς ἐκείνους ἀναφέρεσθαι ταῦτα. Πῶς γὰρ ἔτι ὠδίνει τοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Προφήτου ἡ πρὸ πολλῶν γενεῶν τὸν (η) ὀφειλόμενον τῇ φύσει θάνατον ἀναδεξαμένη; Ὅθεν ἐκληπτέον ταῦτα εἰς τὴν μητέρα τῶν κατὰ πνεῦμα γεννωμένων, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἃς προετρέψατο γυναῖκας δι' ἀγαθοεργίας μητέρα ἔχειν τὴν Σάρραν. Εἶτα· «τὸ »δὲ τέλος, φησί, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς» (θ). Ἐὰν γὰρ συμπάσχωμεν, οὐ πάσχομεν· ἡ γὰρ ἀγάπη κοινοποιεῖ τὰ πάντα (ι).

ς' Περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας συμπεριφορᾶς.

7. Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει, τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προςευχὰς ὑμῶν. [Γράφε τὰς ψυχὰς ὑμῶν] (ια).

ΣΕΥΗΡΟΥ (ιβ). Ἀνδρὸς καὶ (ιγ) γυναικὸς ἡνωμένων, ἁγνὴ καὶ ὁμόφρων ἡ συζυγία διιππεύει πρὸς τὰς οὐρανίους πύλας θᾶττον [ἢ] (ιδ) πρὸς αἴσχη· εἰ γὰρ τῆς συναφείας, ἣν ἡ Ἐκκλησία συνῆπται Χριστῷ νυμφικῶς ἅμα καὶ μυστικῶς εἰκόνα φέρουσιν, ἴσα τῇ Ἐκκλησίᾳ κατορ-

---

(α) «Αὐτῆς» Κρ.—(β) «Δὲ» παρὰ Κρ λείπει.— (γ) «Πῶς τις» Κρ.—(δ) «Κατὰ »τὸν Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς» Κρ. — (ε) Γαλάτ. δ', 22. — (ς) «Ἀγάγων» Κρ. — (ζ) «Ὠδινοῦσαν» Κρ Ἡσ. να', 2. — (η) «Τὸν» παρὰ Κρ λείπει. — (θ) Α' Πέτρ. γ', 8. — (ι) «Κοινοποιεῖ τὰ πάθη» Κρ. — (ια) Τὰ ἐν ἀγκύλαις γέγραπται ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ ἡμ. χειρογράφου.—(ιβ) «ΣΕΥΗΡΟΥ» παραλείπει τὸ ἡμ. χειρόγραφον.—(ιγ) «Ἀν»δρὸς γὰρ καὶ» Κρ.—(ιδ) «Ἢ» εἴληπται ἐκ τῆς τοῦ Κρ ἐκδόσεως, μὴ κείμενον ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θοῦν δύνανται προσευχόμενοι. Παραινέσας οὖν(α) ὑπακοὴν ταῖς γυναιξί, καὶ τοῖς ἀνδράσι παραινεῖ τὴν πρὸς αὐτὰς ἔχειν μακροθυμίαν, εἰδότας ὡς ἀσθενέστερον σκεῦος τὸ τῶν γυναικῶν· καὶ τί ἐστιν ἀσθενέστερον, ἢ κοῦφον καὶ (β) εὐπαράφορον καὶ ταχέως εἰς μικροψυχίαν ἐρχόμενον· δεικνὺς δὲ καὶ ἑτέρωθεν τὸ (γ) ἀναγκαίαν τὴν μακροθυμίαν εἰς τὸ μὴ (δ) ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχάς. Ὁ γὰρ περὶ τὴν οἰκίαν θόρυβος τῶν κατὰ Θεὸν ἔργων ἐμπόδιον.

Ζ΄ Περὶ τῆς πρὸς ἅπαντας ἐπιεικοῦς ἀνεξικακίας, ἧς τύπος ἡ ἐπὶ Νῶε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία· ἐφ' ἡμᾶς δὲ ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.

8. Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι.

Οὐκέτι κατὰ ἄνδρα καὶ γυναῖκα παραινεῖ, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἐκτίθεται νόμον ἀγάπης, ἐξ ἧς φύεται πᾶσα ἀρετή· ἡ συμπάθεια, ἡ εὐσπλαγχνία, ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ αἱ ἄλλαι, ἃς ἐφεξῆς ἐδήλωσεν.

9. Φιλόφρονες, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας· τοὐναντίον δὲ εὐλογοῦντες· εἰς τοῦτο γὰρ (ε) ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (ϛ). Τί ἐστι ταπεινοφροσύνη; Τὸ ἑτέρου ὀνειδίζοντος φέρειν· τὸ ἐπιγινώσκειν τὸ ἁμάρτημα· τὸ φέρειν τὰς κατηγορίας. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ταπεινοφροσύνης ἂν εἴη, ἀλλ' εὐγνωμοσύνης.

10. Ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθάς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ,

Εἴ τίς (ζ) φησι, θέλει ζωήν, οὐ τὴν κοινὴν ταύτην, ἣν ζῇ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ τὴν ὄντως ζωήν, τὴν θανάτῳ μὴ διακοπτομένην. «Νῦν γάρ, φησίν, ἀποθνήσκετε καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ »Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν δὲ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν» (η).

(α) «Οὖν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(β) Ἀντὶ «καὶ» ὁ Κρ γράφει «ἢ».— (γ) «τὸ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (δ) «Τῷ μὴ» Κρ. — (ε) «Εὐλογοῦντες· εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο »ἐκλ.» Κρ.—(ϛ) Παρὰ Κρ «Χρυσοστόμου» οὐ κεῖται. —(ζ) Παρὰ Κρ προτέτακται τοῦ σχολίου «τοῦ ἁγίου Βασιλείου».— (η) Γαλάτ. γ΄, δ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Οὐκοῦν ἡ ὄντως ζωὴ ὁ Χριστός· καὶ ἡ ἡμετέρα ἐν ταὐτῷ διαγωγὴ ζωή ἐστιν ἀληθινή.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ. (α). Ὅμως δὲ καὶ αἱ ἡμέραι ἄλλαι εἰσὶν ἀγαθαί, ἃς ἐν ἐπαγγελίᾳ προτίθησιν ὁ Προφήτης· «τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέ»λων ζωήν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς» (β); αἱ γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου ἡμέραι πονηραί. Ἐπειδὴ καὶ ὁ αἰὼν οὗτος τοῦ κόσμου μέρος ὑπάρχων, περὶ οὗ εἴρηται· «ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται» (γ), τῇ φύσει τοῦ κόσμου συνεκμετρεῖται. Μέρη δὲ τοῦ χρόνου τούτου αἱ ἡμέραι αὗται. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Ἀπόστολος· «ἐξαγοραζόμενοι τὸν »καιρὸν ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν» (δ). Οὐκοῦν νῦν μὲν οὐκ ἐσμὲν ἐν ζωῇ ἀληθινῇ. Ἄλλη δέ ἐστιν ἡ ζωή, πρὸς ἣν καλεῖ ἡμᾶς ὁ Λόγος. Καὶ νῦν μὲν αἱ ἡμέραι ἡμῶν πονηραί, ἄλλαι δέ τινες ἀγαθαί, ἃς νὺξ οὐ διακόπτει· ἔσται γὰρ ὁ Θεὸς αὐτῶν φῶς αἰώνιον.

ΗΣΥΧΙΟΥ. Ἐνταῦθα τὸ «τίς» οὐχ ὡς ἀποροῦντος τοῦ Προφήτου κεῖται, ἀλλὰ μακαρίζοντος, καὶ μᾶλλον προτρέποντος, εἰ καὶ (ε) ἀποροῦντος· οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ θέλουσι τὴν ὄντως ζωήν, ὑπὸ τῆς προσκαίρου δελεαζόμενοι, οὐδὲ ἰδεῖν ἀγαπῶσιν ἡμέρας ἀγαθάς, τὰς τοῦ μέλλοντος, τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐημερίᾳ προσέχοντες.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Ἁγιοπρεπὲς τὸ μάθημα καὶ σωτήριον, καὶ λόγου παντὸς ἀξίαν εἶναί φημι τὴν ὑφήγησιν· γέγραπται γὰρ «ὅτι θάνατος καὶ »ζωὴ ἐν χειρὶ γλώσσης· οἱ δὲ κρατοῦντες αὐτῆς ἔδονται τοὺς καρ»ποὺς αὐτῆς» (ϛ). Ἔφη δέ που καὶ ὁ Χριστοῦ μαθητής· «εἴ τις ἐν »λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνήρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ »ὅλον τὸ σῶμα» (ζ). Μέγα δὴ οὖν τῆς γλώσσης τὸ ἀκρατές (η), ὥςπερ ἀμέλει πᾶν χαλεπὸν (θ) νόσημα, τὸ μὴ οὕτως ἔχειν.

10. Καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ι). Δόλος δέ ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ ἀπάτη καὶ συκοφαντία, καὶ διαβολαί, τὸ ἀληθὲς οὐκ ἔχουσαι. Φίλα δέ πως ταυτὶ τῷ τῆς ἀληθείας ἐχθρῷ· τουτέστι τῷ Σατανᾷ, τῷ τοῦ ψεύδους πατρί· «ψεύστης γάρ ἐστι, καθά φησιν ὁ Σωτήρ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ

(α) «Τοῦ ἁγίου Βασιλείου» Κρ.— (β) Ψαλμ. λγ', 13.— (γ) Α' Ἰωάνν. ε', 19. — (δ) Ἐφεσ. ε', 16.—(ε) «Ἴσως καὶ» Κρ.— (ϛ) Παροιμ. α', 31.— (ζ) Ἰακώβ. γ', 2. —(η) «Τὸ ἐγκρατὲς» Κρ.— (θ) «Παγχάλεπον» Κρ. — (ι) Κακῶς παρὰ Κρ. ἐπιγέγραπται «τοῦ Χρυσοστόμου». Τὸ γὰρ σχόλιον ἀνήκει ὄντως τῷ Κυρίλλῳ, ληφθὲν ἐκ τῆς ἐξηγήσεως αὐτοῦ εἰς τοὺς Ψαλμούς. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. Β', σελ. 803.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» ἕστηκεν » (α). Παραιτητέον δὲ τοῖς ἁγίοις τὰ ἐκείνου ἁρπαγιμαῖα μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ (β), ὅς ἐστιν ἀλήθεια.

11. Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιησάτω ἀγαθόν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ. Οὐ γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ μηδόλως εἰς νοῦν δέξασθαί τι τῶν τοιούτων· προςπίπτουσι γὰρ αὐτῷ τοιαῦταί πως ἔννοιαι πλειστάκις. Ἀλλ' εἴπερ τις εἴη σοφός, ἀποφέρεται μὲν αὐτῶν, τοῖς δὲ ἀμείνοσι καὶ πολὺ λίαν ἔχουσι τὸ ἐπωφελὲς χαρίζεται τὰς ῥοπάς. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τό· « ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ ».

Στοιχειώδεις αἱ παραινέσεις (γ) καὶ εἰςαγωγικαὶ (δ) εἰς εὐσέβειαν. Ἐκνεῦσαι προςήκει ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ κακὸν φορᾶς, καί, οἱονεὶ ὁδοῦ κακῆς, τῆς ἐν τῷ πονηρῷ βίῳ συνηθείας ἀπαλλαγέντα, οὕτως ἅψασθαι τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ (ε) ἀποστάντα πρότερον παντελῶς καὶ ἐκνεύσαντα τοῦ κακοῦ, ὡς ἀμήχανον ὑγιείαν ἀναλαβεῖν, μὴ τῆς νόσου ἀπαλλαγέντα.

12. Ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ϛ). Περὶ ταύτης τῆς εἰρήνης ὁ Κύριος ἔφη· « εἰρή» νην ἀφίημι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐχ ὡς ὁ κόσμος » δίδωσιν εἰρήνην κἀγὼ δίδωμι ὑμῖν » (ζ). Διώξεις δὲ τὴν εἰρήνην οὐκ ἄλλως, ἢ « κατὰ σκοπὸν τρέχων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλή» σεως » (η). Ὁ ζητῶν εἰρήνην, Χριστὸν ἐκζητεῖ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη, ὅς ἔκτισε τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Διώκουσι τοίνυν τὸ δίκαιον, ἵνα εὑρόντες ἁρπάσωσιν. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ καὶ αὐτὸν ζητοῦντες τὸν Κύριον· τουτέστι τὸν Χριστόν· εὑρίσκουσι γὰρ διὰ πίστεως, καλοῦντος αὐτοὺς εἰς τοῦτο τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

12. « Ὅτι ὀφθαλμοὶ (θ) Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ » εἰς δέησιν αὐτῶν ».

(α) Ἰωάνν. η', 44. — (β) « Μᾶλλον τὰ Θεοῦ » Κρ. — (γ) Τὸ σχόλιον ἀνεπίγραφον φέρεται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ. Παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται « τοῦ ἁγίου Βασιλείου ». — (δ) « Εἰςαγωγαὶ » Κρ. — (ε) « Μὴ » παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ϛ) « Τοῦ αὐτοῦ » Κρ. — (ζ) Ἰωάνν. ιδ', 27. — (η) Φιλιππ. γ', 14. — (θ) « Οἱ ὀφθαλμοὶ » Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν. Καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ Πατρὸς
4. καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

ΑΛΛΩΣ. Τὴν οὖσαν ἐν τῷ Πατρὶ ζωὴν φανερωθεῖσαν ἡμῖν «ἑωράκαμέν» φησι καταλλήλως ἰδόντες (α) αὐτὴν καὶ ἀκούσαντες περὶ αὐτῆς. Ταύτῃ τῇ φανερωθείσῃ ζωῇ μαρτυροῦντες (β) ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν ἐκεῖνα, τὰ οἷς ἕπεται ἰδεῖν (γ) αὐτήν καὶ ὑμᾶς. Τί ἀπήγγελλον; ἢ ὅτι ζωὴ αἰώνιος ὢν ἐφανερώθη ἡμῖν, καὶ θεαταὶ αὐτοῦ γεγόναμεν; ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐπαγγελίας τοῦτο κερδαίνετε, τὸ γενέσθαι ἡμῶν κοινωνοί. Ὁ δὲ γενόμενος ἡμῶν κοινωνός, καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κοινωνίαν ἔχει. Ἐπειδὰν δὲ ταύτην σχῆτε τὴν κοινωνίαν (δ), χαρᾶς ἐσόμεθα μεστοί, ὅτι τῷ Θεῷ ἐκολλήθητε (ε).

5. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλομεν ὑμῖν.

Αὕτη· ποία; ἣν εἶπεν ὅτι ἐφανερώθη ἡ ζωὴ (ϛ) ἡ αἰώνιος· ἀγαπήσας γὰρ ὁ Πατὴρ τὸν κόσμον, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ ἔδωκε· καὶ τοῦτο ὑμῖν ἀπαγγέλλομεν, ὅτι ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, Θεός ἐστι καὶ φῶς ἐστι· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ἔφασκε περὶ ἑαυτοῦ· «ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα» (ζ). Πάλιν· (η) «ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (θ).

5. Ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ (ι). Ἐπειδὴ πάλιν λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης· «ὁ Θεὸς φῶς ἐστι»· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· «ἐὰν ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί», πῶς καὶ φῶς ὁ αὐτὸς λέγεται, καὶ ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, ὡς ἄλλος ἄλλῳ;

(α) Ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογρ. καὶ παρὰ Κρ «ἰδεῖν». — (β) «Μαρτυροῦντας» Κρ.— (γ) «Καὶ ἰδεῖν» Κρ.— (δ) «Σχῆτε κοινωνίαν» Κρ.—(ε) «Ἐκολήθημεν» Κρ.— (ϛ) «Ἡ ζωὴ ἡμῶν» Κρ. — (ζ) Ἰωάνν. ιβ', 46. — (η) «Καὶ πάλιν» Κρ. — (θ) Ἰωάνν. η', 12.—(ι) Ἡ Ἐρωταπόκρισις αὕτη ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ ἐν τῇ τοῦ Κρ ἐκδόσει ἀνωνύμως φερομένη ἀνήκει τῷ Ὁμολογητῇ Μαξίμῳ καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῇ τοῦ Μιγνίου Πατρολογίᾳ (Τόμ. ϙ', σελ. 284) τὴν Η' Ἐρωταπόκρισιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὁ κατ᾽ οὐσίαν ἀληθῶς φῶς ὑπάρχων Θεὸς ἐν τοῖς ἐν αὐτῷ διὰ τῶν ἀρετῶν (α) περιπατοῦσίν ἐστιν ἀληθῶς φῶς γενόμενος. Ὥςπερ οὖν τὸ κατὰ μέθεξιν φῶς, ὡς οἱ ἅγιοι πάντες διὰ φιλοθείαν ἐν τῷ κατ᾽ οὐσίαν γίνονται φωτί, οὕτω τὸ κατ᾽ οὐσίαν ἐν τῷ κατὰ μέθεξιν φωτὶ διὰ φιλανθρωπίαν γίνεται φῶς. Ἐὰν οὖν ἐσμεν κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνῶσιν ὡς ἐν τῷ φωτὶ τῷ Θεῷ, καὶ αὐτὸς ὁ Θεός, ὡς φῶς ἐν φωτί, ἐστὶν ἐν ἡμῖν· ὁ γὰρ φύσει φῶς, ὁ Θεός, ἐν τῷ μιμήσει γίνεται φωτί, ὡς ἐν εἰκόνι ἀρχέτυπον· ἢ μᾶλλον φῶς ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐν φωτὶ δηλαδὴ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο φῶς ὑπάρχων, ἀλλὰ κατ᾽ οὐσίαν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον τρισσοφαές.

Ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος (β) ἀγγελίαν γεγονέναι γράφει τοῖς μαθηταῖς, δηλοῦσαν, ὡς φῶς ὑπάρχων ὁ Θεός, οὐδεμίαν σκοτίαν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Ταύτην τὴν ἀγγελίαν (γ) καὶ ὑμῖν προςφέρομεν, ἵνα τὴν αὐτὴν ἐν ὑμῖν (δ) περὶ Θεοῦ δόξαν, ὡς ὄντος φωτός, ἔχητε. Φῶς δέ ἐστιν ὁ Θεὸς νοητόν· ἀΐδιον γὰρ οὐδὲν αἰσθητὸν ἀεὶ ὑπάρχον. Τούτῳ τῷ φωτὶ ἐναντίως νοητέον τὴν σκοτίαν, ἄγνοιαν καὶ κακίας (ε) ἕξιν χειρίστην οὖσαν. Ἐπεὶ οὖν οὐδέτερον τῶν εἰδῶν τῆς σκοτίας, οὔτε ἄγνοια, οὔτε κακία ἐν τῷ Θεῷ ἐστιν, εἰκότως εἴρηται μηδεμίαν σκοτίαν ἐν αὐτῷ εἶναι. Εἰ δὲ εἴρηταί που «σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ» (ϛ), σκότος ἐν τούτοις λέγεται τὴν ἐν ἀκαταληψίᾳ ἀσάφειαν, οὐ μὴν τοῦ Κυρίου σκότους ὄντος.

Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὅμοιόν φησι· «καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαί-»νει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν» (ζ). Πρὸς τοῦτο ὁ Χρυσόστομος οὕτω φησί(η)· «σκοτίαν ἢ τὸν θάνατον, ἢ τὴν πλάνην φησίν· »ἐπεὶ γὰρ οὔτε ὁ θάνατος αὐτοῦ περιγέγονεν, οὔτε ἡ πλάνη, ἀλλ᾽ »ἐστὶ φαιδρὸς πανταχοῦ καὶ λάμπει μετὰ τῆς οἰκείας ἰσχύος· διὰ »τοῦτό φησι «καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβε»· καὶ γὰρ ἔστιν ἀκα-»ταγώνιστον, οὐκ ἐμφιλοχωροῦν ταῖς μὴ βουλομέναις φωτισθῆναι

(α) «Διὰ τῶν ἀρετῶν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται — (β) Τὸ σχόλιον ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ ἀνωνύμως κεῖται, ἀνήκει δὲ τῷ Διδύμῳ καὶ εὕρηται ἐν τῇ ὑπὸ F. Lucke ἐκπεπονημένῃ Συλλογῇ τῶν περισωθέντων λειψάνων τοῦ εἰς τὰς Καθ. Ἐπιστολὰς ὑπομνήματος τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1777.—(γ) «Ταύ»την ἀγγελίαν» Κρ.— (δ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἐν ἡμῖν».— (ε) «Κακίας» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ϛ) Ψαλμ. ιζ΄, 12.—(ζ) Ἰωάνν. α΄, 5. —(η) Χρυσοστ. Ὑπόμν. εἰς τὸν Ἰωάνν. Ὁμ. Ε΄, γ΄, Τόμ. Η΄, σελ. 58.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

» ψυχαῖς· οὐδὲ γὰρ ἀνάγκῃ καὶ βίᾳ, ἀλλὰ βουλήσει καὶ γνώμῃ. Σκο-» τίαν τὴν κακίαν φησίν. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς » διαβάλλοντας αὐτὸν ὡς ἁμαρτωλόν· φησὶ γάρ· «σὺ περὶ σεαυτοῦ » μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής» (α).

6. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ
σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν (β) τὴν
7. ἀλήθειαν. Ἐὰν ἐν τῷ (γ) φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν
ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης
ἁμαρτίας.

Ἐὰν ἁμαρτάνωμεν, φησίν, οὐδεμίαν κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ φωτὸς ἔργα διαπραξώμεθα, κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις. Τοῦτο σημαίνει, ὃ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι «ἡ κοινωνία ἡμῶν μετὰ τοῦ Πα-» τρὸς (δ) καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (ε) ἐστιν». Ὅλος δὲ ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ ἀνατροπὴ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας ἐστίν· εἰ γὰρ φωτὸς ἔργα πράττοντες κοινωνοὶ αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ σκότους ἔργα ποιοῦντες ἀλλοτριούμεθα αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἀληθῶς αὐτός ἐστι τὸ φῶς καὶ ἁμαρτίαν οὐδεμίαν ἐποίησεν, «εἰ καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις κατελο-» γίσθη» (ϛ);

8. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν,
9. καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς
ἁμαρτίας (ζ), καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας.

Πάλιν καὶ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίους ἀποτείνεται, τολμήσαντας εἰπεῖν «τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν» (η), ὡς μὴ οὔσης ἁμαρτίας τὸ (θ) σταυρῶσαι Χριστόν. Ἐὰν τοῦτο λέγωμεν, φησίν, «ἑαυτοὺς πλανῶμεν». Διὸ «οὐ ψευδόμεθα» εἶπεν, «ἀλλ' ἑαυ-» τοὺς πλανῶμεν»· καὶ ἡ πλάνη αὕτη ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ποιεῖ· τουτέ-

---

(α) Ἰωάνν. η', 13.— (β) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ποιῶμεν». — (γ) «Ἐὰν » δὲ ἐν τῷ» Κρ.— (δ) «Μετὰ τοῦ Πνεύματος» Κρ.— (ε) «Αὐτοῦ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. (ϛ) Μάρκ. ιε', 28. Λουκ. κβ', 37. — (ζ) «Τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν» Κρ. — (η) Ματθ. κζ', 25.— (θ) «Τὸ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στι τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τοὐναντίον γνῶμεν αὐτήν (α), αὐτὸς ἡμῖν ἀφίησιν αὐτήν. Οὐκ αὐτὴν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας πάσας· ἐπειδὰν γάρ τις μετανοήσας βαπτισθῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (β), πάσας αὐτῷ τὰς ἁμαρτίας ἀφίησιν, ἅς τε εἰς αὐτὸν ἅς τε εἰς ἀνθρώπους (γ) ἐποίησεν.

10. Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτόν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

Αὐτὸς γὰρ διὰ τοῦ Προφήτου μὲν ἔλεγεν· «ἀνταπεδίδοσάν μοι »πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν» (δ). Καὶ παρὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ πάθους· «εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, »τί με δέρεις» (ε); Εἰ λέγομεν (ϛ) τοίνυν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, τὸν λόγον αὐτοῦ ἀρνούμεθα, ὅς ἐστι Πνεῦμα καὶ ζωή· «τὰ ῥήματα »γάρ, ἃ ἐγὼ λαλῶ, φησί, Πνεῦμα καὶ ζωή εἰσιν» (ζ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1. Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν
2. Χριστὸν δίκαιον· καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

ΣΕΥΗΡΟΥ (η). Οἶδε γὰρ τοὺς φωτισθέντας οὐκ εἰς ἀπαθῆ φύσιν μεταχωρήσαντας, ἀλλ' ἐκ φυλακῆς πρὸς ἁμαρτίαν μὴ ὑποφερομένους. Διὰ τοῦτο ταῦτα ὑμῖν ἐπιστέλλω, ἵνα μὴ λέγητε μὴ ἁμαρτεῖν· ἁμαρ-

---

(α) «Γνῶμεν τὴν ἁμαρτίαν καὶ ὁμολογῶμεν αὐτὴν» Κρ. — (β) «Χριστοῦ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (γ) «Εἰς οὐρανοὺς» Κρ. — (δ) Ψαλμ. λδ', 14. — (ε) Ἰωάνν. ιη', 23. — (ϛ) «Ἐλέγομεν» Κρ. — (ζ) «Πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν» Κρ. Ἰωάνν. ϛ', 63. —
(η) Τὸ σχόλιον ἀνωνύμως κεῖται παρὰ Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τάνοντες δὲ ἅπαξ μὴ ἐπιμείνητε (α), ἀλλ' ἐάσεται (β) ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας Ἰησοῦς, ὁ ὢν μετὰ Πατρός.

3. Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, ἐὰν τὰς
4. ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ὁ λέγων ἔγνωκα αὐτόν, καὶ τὰς
ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ καὶ ἐν τούτῳ ἡ
5. ἀλήθεια οὐκ ἔστιν. Ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀλη-
6. θῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τετελείωται. Ἐν τούτῳ
γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν. Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν
ὀφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτω περι-
πατεῖν.

Τὸ γινώσκειν (γ) ἐν τῇ Γραφῇ μάλιστα οὐκ ἀεὶ τὸ ἐπίστασθαι δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ πεῖράν τινος ἐσχηκέναι, καὶ ἡνῶσθαι αὐτῷ, ὡς ἐν τῷ «τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν» (δ) καὶ «οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, »ἐργάται τῆς ἀνομίας» (ε)· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἔγνω οὐ τῷ (ϛ) μὴ ἐπίστασθαι τί ἐστιν ἁμαρτία, ἀλλὰ τῷ μὴ ἐνηργηκέναι αὐτήν. Λέγει δὲ τοῖς ἐργάταις τῆς ἀνομίας ὁ Κύριος· «οὐδέποτε ὑμᾶς ἔγνων», ἐκφαίνων ὅτι οὐδέποτε μετέσχον αὐτοῦ, οἷς ἐλέγετο τοῦτο. Ὁ λέγων οὖν ἐγνωκέναι τὸν Θεὸν τῷ (ζ) ἀνακεκρᾶσθαι αὐτῷ καὶ μετέχειν αὐτοῦ, ἑπόμενον ἀναγκαίως ἔχει τὸ τηρεῖν αὐτοῦ τὰς ἐντολάς. Διὸ καὶ ἀντιστρέφει ἑκάτερα τὰ σημαινόμενα τοῦ γινώσκειν, ὡς(η) φανεροῦται ἐκ τοῦ προκειμένου· φησὶ γὰρ «ἐν τούτῳ γινώσκομεν»· τουτέστιν ἐπιστάμεθα «ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν», ἑνωθέντες αὐτῷ καὶ τηροῦντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· ὁ γὰρ μὴ τηρῶν αὐτάς, φανερός ἐστιν ἔξω τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ τυγχάνων. Ὥςπερ οὖν οὐ γνοὺς ἁμαρτίαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οὐδὲ τοὺς ἐργάτας τῆς ἀνομίας, οὐ στερεῖται πληρότητος, σοφία καὶ ἀλήθεια Θεοῦ ὑπάρχων· οὕτως οὐ γνοὺς τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν ἐλαττοῦται, ἐπεὶ μηδὲ ὅταν λέγῃ περὶ Θεοῦ, ὡς λήθην καὶ μεταμέλειαν καὶ ὀργὴν ἔχοντος, ἐλαττοῦται ἡ Θεότης·

(α) «Ἐμμείνητε» Κρ. — (β) «Ἰλάσεται» ἄνευ τοῦ «ἀλλ'» Κρ. — (γ) Τοῦτο τὸ σχόλιον ἀνωνύμως ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ τῷ Κρ φερόμενον ἀνήκει τῷ Διδύμῳ καὶ εὕρηται ἐν τῇ τοῦ F. Lucke Συλλογῇ, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ λατινικῇ μεταφράσει. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ', σελ. 1779. — (δ) Β' Κορινθ. ε', 21. — (ε) Λουκ. ιγ', 28. — (ϛ) «Καὶ οὐδέποτε . . . οὐ τῷ» παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται. — (ζ) «Τὸ» Κρ. — (η) «Ὡς» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ᾧ γὰρ λόγῳ ἐκεῖνα σαφηνίζεται, τούτῳ καὶ τὸ (α) περὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν λυθείη· ὡς γὰρ μόνον σοφοῦ Θεοῦ καὶ γνῶσιν ἔχοντος πάντων ἡ κατὰ πάθος λήθη (β) ἢ μεταμέλεια, ἤ τι τῶν τοιούτων οὐχ ὑπάρχει, οἰκονομικῶς λεγόμενα περὶ αὐτοῦ· οὕτω τῆς σοφίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐπιδεχομένης ἄγνοιαν διά τι χρήσιμον εἴρηται, ὅτι τὴν ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ἀγνοεῖ. Δείκνυται καὶ ἐκ τούτου, ὡς αὕτη γνῶσίς ἐστι τὸ ἔργῳ δεῖξαι τὸ εἰς αὐτὸν πιστόν, τῶν λόγων τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἀκούοντας.

Β΄ Περὶ ἀγάπης, ἧς ἄνευ ἀσέβεια. ἐν ᾧ παραίνεσις περὶ χάριτος ἑκάστου καθ' ἡλικίαν καὶ περὶ ἀποτροπῆς τῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀγάπης.

7. Ἀδελφοί (γ), οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς. Ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἔστιν ὁ λόγος, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς.

Ἴσως (δ) τις ἐρεῖ· πῶς οἷόν τε νοεῖν (ε) τὴν γραφομένην ἐντολὴν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι καὶ ἠκοῦσθαι τούτοις, οἷς ἡ Ἐπιστολὴ γράφεται; οὐ γὰρ [Ἰουδαῖοι ἦσαν, ὡς παρίστησι τῆς Ἐπιστολῆς τὸ τέλος· τεκνία γάρ, φησί, φυλάξασθε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, μήποτ' οὖν ἐντολὴ παλαιὰ καὶ] (ϛ) ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχουσα καὶ ἀκουσθεῖσα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐννοίας φιλικὴ διάθεσις· πάντες γὰρ φύσει ἥμερα καὶ κοινωνικὰ ζῶα ὄντες ἀγαπῶσι τοὺς πλησίον. Ὅθεν ὁ Σωτὴρ τὴν φυσικὴν ταύτην διάθεσιν ἀνακινῶν λέγει· «πάντα »οὖν ὅσα θέλετε ἵνα ποιῶσιν ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως »ποιεῖτε αὐτοῖς» (ζ). Ἀληθῶς δὲ τελείαν ἀγάπην λέγει, ἀφ' ἧς οὐδὲν τῶν κακωτικῶν (η) ἢ ἀπατηλῶν χωρίσαι (θ) δύναται τὸν περιεχόμενον αὐτῆς.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ, ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ, ΒΙΒΛΙΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΟΥ. Περὶ ἀγάπης ἡμῖν διαλεγόμενος· τοῦτο γὰρ

(α) «Τὸ» ὁμοίως.— (β) «Ἡ κατὰ πάθος λήψη» Κρ.—(γ) «Ἀγαπητοὶ» Κρ.— (δ) Καὶ τοῦτο ἀνωνύμως μὲν ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1781.— (ε) «Νοεῖν ἐστι» Κρ.— (ϛ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἐλήφθησαν ἐκ τῆς τοῦ Κρ ἐκδόσεως, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.— (ζ) Ματθ. ζ΄, 12. — (η) «Τῶν κακῶν» Κρ — (θ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον «χωρῆσαι».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

έστι τὸ «καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησεν» ἐν ἀγάπῃ· ὡς γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγε· «μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἐνδείξασθαι, ἢ ἵνα »τις θῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (α). Ταύτην οὖν τὴν περὶ ἀγάπης ἐντολὴν «οὐ καινὴν γράφω ὑμῖν»· πάλαι γὰρ αὐτὴν διὰ τῶν Προφητῶν ἐπηγγείλατο· «οὐ γὰρ πρέσβυς, φησίν, οὐκ » ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς »καὶ κήδεσθαι αὐτῶν» (β).

8. Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν· ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει.

Ποία ἡ καινὴ ἐντολή; τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐλθόν (γ), δι' οὗ καὶ τοῦ διαβόλου παρῆλθεν ἡ δυναστεία, ὅς ἐστι σκότος νοητόν.

9. Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν
10. ἐν τῇ σκοτίᾳ (δ) ἐστὶν ἕως ἄρτι. Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.
11. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ,

Ὅστις λέγει, φησίν, ἑαυτὸν εἶναι Χριστοῦ καὶ μισεῖ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ψεύδεται· εἰ γὰρ αὐτὸς ἠγάπησεν αὐτόν, ὡς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ αὐτοῦ (ε), πῶς ὁ αὐτοῦ εἶναι λέγων μισεῖ τὸν ἀδελφόν, ὑπὲρ οὗ ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν; ἢ οὕτως· ὁ λέγων εἶναι (ϛ) ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μισῶν τὸν Χριστόν, ὅς γέγονεν ἡμῶν ἀδελφός, γενόμενος ἄνθρωπος κατὰ τὸ εἰρημένον· «ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελ»φοῖς μου» (ζ), οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου· εἰ γὰρ ἦν τοῦ Θεοῦ, ἐφίλει τὸν ἀπεσταλμένον παρ' αὐτοῦ, καὶ χρηματίσαντα ἀδελφὸν κατὰ χάριν (η).

11. Καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

(α) Ἰωάνν. ιε', 13.— (β) Ἡσ. ξγ', 9.— (γ) «Τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθέναι » τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν» κἑξ. Κρ.— (δ) «. . . Μισῶν ψεύστης ἐστὶ καὶ ἐν τῇ σκο»τίᾳ» Κρ. — (ε) Τὰ ἀπὸ τοῦ «ψεύδεται . . . ὑπὲρ αὐτοῦ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ϛ) «Εἶναι» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (ζ) Ἑβρ. β', 12. — (η) «Τὸν ἀπεσταλμένον καὶ » χρηματίσαντα αὐτοῦ ἀδελφὸν κατὰ χάριν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀγνοοῦσι γὰρ οἱ μισοῦντες Χριστὸν (α) τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου κληρονόμοι γινόμενοι (β). Τοῦτο δὲ αὐτοὺς πάσχειν ὁ διάβολος ποιεῖ, τοὺς ἔσω αὐτῶν σκοτίσας ὀφθαλμούς.

12. Γράφω ὑμῖν, τεκνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῶν (γ) αἱ ἁμαρτίαι
13. διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε
τὸν ἀπ᾽ ἀρχῆς. Γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε
τὸν πονηρόν.

Νόει μοι ἡλικίας ἐνταῦθα κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ νεανίσκων καὶ παιδίων καὶ πρεσβυτέρων· οὐ γὰρ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, «γρά-»φω ὑμῖν παιδία», τοῖς τετραέτεσι καὶ πενταέτεσι [τῶν] (δ) συναγομένων· οὐδὲ γὰρ (ε) δύναται συνιέναι τῶν λεγομένων. Καί, «γρά-»φω, νεανίσκοι»· καί, «γράφω, πατέρες»· ἀλλὰ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον ἔστι τις παιδίον. «Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ »ἐδύνασθε» (ς). Καὶ ἐκεῖνοι παιδία εἰσί, περὶ ὧν λέγει «οὐκ ἠδυ-»νήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ᾽ ὡς σαρκικοῖς. Ὡς νη-»πίους ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα» (ζ). Ὁρᾷς; κἂν πολιὰς ἔχει τὸ σῶμα, ἡ δὲ ψυχὴ τὰ τοῦ νηπίου φρονεῖ, μήπω καταργοῦσα τὰ τοῦ νηπίου, νηπία ἐστίν· οὕτως ἔστι τις καὶ τῇ ἡλικίᾳ προκόψας νεανίσκος, καὶ ἄλλος ἀνήρ, καὶ ἤδη πρεσβύτης καὶ τέλειος. Περὶ τούτου τοῦ πρεσβυτέρου ἐντολὴν λαμβάνει Μωϋσῆς· «ἔκλεξαι σὺ ἀπὸ παν-»τὸς τοῦ λαοῦ ἄνδρας θεοσεβεῖς πρεσβυτέρους, οὓς αὐτὸς σὺ οἶδας, »ὅτι πρεσβύτεροί εἰσιν» (η). Ἐπιστήμης χρεία καὶ νοητῶν ὀφθαλμῶν καθαρῶν, ἵνα ἴδῃ καὶ τὴν πολιὰν (θ) τὴν ἔνδον· «πολιὰ γάρ »ἐστι φρόνησις ἀνθρώποις, καὶ δόξα πρεσβυτέρων πολιά» (ι).

ΑΛΛΩΣ. Δεῖ πρῶτον παιδίον γενέσθαι καὶ νηπιάσαι τῇ κακίᾳ, καὶ ταύτῃ τὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν ἀποθέσθαι βάρος, ἵνα ἀκούσῃς· «γράφω ὑμῖν, [παιδία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν] (ια) αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ »ὄνομα αὐτοῦ». Εἶτα τὴν τῶν παίδων τάξιν ὑπεξελθόντα νεανιεύεσθαι κατὰ τῶν παθῶν καὶ ἀκοῦσαι πάλιν· «γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι,

(α) «Τὸν Χριστὸν» Κρ.— (β) «Γενόμενοι» Κρ.— (γ) «Ὑμῖν» Κρ.— (δ) «Τῶν» εἴληπται ἐκ τῆς τοῦ Κρ ἐκδόσεως. — (ε) «Οὐ γὰρ» Κρ.— (ς) Α´ Κορινθ. γ´, 2.— (ζ) Αὐτόθ. γ´, 1. — (η) Ἀριθ. ια´, 16. — (θ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. ἀντὶ «πολιὰν» γράφει «πολιτείαν».— (ι) Σοφ. Σολομ. δ´, 9.—(ια) Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, ἐφ᾽ ᾧ ἐν τῇ τοῦ κώδικος ὤᾳ ὁ ἀντιγράψας σημειοῦται τάδε· «λείπει τι, οἶμαι, ἐνταῦθα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»ὅτι ἰσχυροί ἐστε». Προελθόντα δὲ καὶ γνώσεως ἀξιωθέντα θείας πρὸς τὸν τῶν πατέρων ἀναβῆναι βαθμὸν καὶ ἀκοῦσαι· «γράφω ὑμῖν, »πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς». Αὕτη ἡ τάξις ἀρίστη καὶ ἀληθεστάτη, πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς φέρουσα προσηγορίαν.

ΣΕΥΗΡΟΥ. Ὁ θεολόγος Ἰωάννης ἐπιστέλλων, τισὶ μὲν ἔλεγε· «γράφω ὑμῖν, παιδία»· τισὶ δέ (α)· «γράφω ὑμῖν, πατέρες». Καὶ ἄλλοις· «γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι», πρὸς τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς ἡλικίας ἁρμοδίως ἑκάστῃ τάξει διαλεγόμενος. Καὶ «παιδία» μὲν καλεῖ (β) τοὺς εἰσαγωγικῶν μαθημάτων δεομένους καὶ γάλακτος. «Πα»τέρας» δὲ τοὺς μέσως ἔχοντας τῆς θείας παδεύσεως. «Νεανίσκους» δὲ τοὺς κατὰ τῶν παθῶν τῆς ἀτιμίας στρατευομένους καὶ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαια φέροντας. Μετὰ γὰρ τοὺς πατέρας τοὺς νεανίσκους ὠνόμασεν· οὐ γὰρ κατὰ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν καὶ ἡ πνευματικὴ πάντως ἀκολουθεῖ.

ΑΛΛΩΣ. Τοῖς ἔτι νηπίοις (γ) τοῦτο παρεγγυᾶται τὸ ἄφεσιν αὐτοὺς λαβεῖν ἁμαρτιῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ. Τοῖς δὲ εἰς ἄνδρα τέλειον προβεβηκόσι καὶ ἐλθοῦσιν εἰς μέτρον ἡλικίας τὸ ἔχειν τὴν γνῶσιν τοῦ «ἀπ' ἀρχῆς» μαρτυρεῖ. Τίς δὲ ὁ «ἀπ' ἀρχῆς», ἢ ὁ Θεὸς Λόγος, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Πατέρα; τοῖς γε μὴν ἰσχυροῖς τὴν διάνοιαν καὶ ἀνδρείοις τὸ φρόνημα γράφει ἐπινίκιον, τὸν κατὰ τοῦ διαβόλου· νενικήκασι γὰρ αὐτόν, τῆς διανοίας ἑαυτῶν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἀπελάσαντες.

13. Γράφω ὑμῖν (δ), παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα. Ἔγρα-
14. ψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἔγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν.

Εἴ τις ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τέκνον αὐτοῦ γένηται (ε) κατὰ τὸ λεχθὲν παρ' αὐτοῦ· «ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, »ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός» (ς), οὗτος γινώσκει τὸν Πατέρα κατὰ τὴν Κυριακὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν· «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, »εἰμὴ δι' ἐμοῦ. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἐγώ εἰμι ἡ θύρα» (ζ).

(α) Παρὰ Κρ «δὲ» λείπει.—(β) «Καλῶν» Κρ.—(γ) Τὸ σχόλιον τοῦτο παρὰ Κρ. οὐχ εὕρηται.—(δ) «Ἔγραψα ὑμῖν» Κρ.—(ε) «Γένηται» Κρ.—(ς) Ἑβρ. β', 13. (ζ) Ἰωάνν. κδ', 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΕΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. Νεανίαι μὲν εἰς ἀνδρίας τύπον, φρονήσεως δὲ πρεσβύτεροι (α), νηπιότητος δὲ τῆς ἐν Χριστῷ νοουμένης υἱοὶ καὶ θυγατέρες.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ᾼΣΜΑ ΤΩΝ ᾼΣΜΑΤΩΝ. Ὁμώνυμά τινα τοῖς συμβαίνουσι κατὰ τὸν ἔξω ἄνθρωπον ἔστι καὶ περὶ (β) τὸν ἔσω, καὶ ἀναλογίαν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα· οἷον κατὰ τὰς ἡλικίας, ἔστι παιδίον κατὰ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ὅπερ ἐπιδεχόμενον αὔξησιν, ἐπὶ τὸν νεανίσκον φθάνει, ἕως οὗ χρηματίσας ἀνὴρ γένηται πατήρ. Χρῶμαι δὲ τούτοις τοῖς ὀνόμασι διὰ τὴν Γραφὴν τὴν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐπιστολῇ, τὰ τρία τάξασαν (γ) ὀνόματα ταῦτα ὁμωνύμως δὴ (δ) καὶ ἀναλόγως [τοῖς κατὰ τὸν ἔξω ἄνθρωπον] (ε) τούτοις τρισίν. Καὶ εἴποιμι ἄν, ὅτι ἔστι τις [παιδίον] (ς) κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον ὅμοιος (ζ), ὁποῖός ποτε ἂν εἴη, ὅμοιος τοῦ τοιούτου ὁ ἔξω. Οὕτω δὲ καὶ (η) νεανίσκος κατὰ τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἄνθρωπον. Ἀκόλουθον δὲ τούτοις ἐστὶ λέγειν, ὅτι ἔστι τις καὶ ἔσω ἀνὴρ καὶ πατήρ. Λέγει δὲ οὕτως ὁ Ἰωάννης· «ἔγραψα ὑμῖν, παιδία, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν» (θ). Σαφὲς δ', οἶμαι, καὶ τῷ τυχόντι τυγχάνει ὅτι τοῖς τὴν ψυχὴν παιδίοις καὶ νεανίσκοις καὶ πατράσι ταῦτα λέγει γράφειν. Καὶ Παῦλος δέ πού φησι· «οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς· ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα» (ι). Ὁ δὲ ἐν Χριστῷ νήπιος τὴν ψυχὴν τοιοῦτος δέ τις (ια) ὤν, οὕτως ὀνομάζεται, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Παῦλός φησιν· «ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐφρόνουν» (ιβ). Εἶτα ἐπεὶ μὴ ἔμεινεν ἐν τῷ νηπίῳ, φησίν· «ὅτε δὲ γέγονα (ιγ) ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου» (ιδ). Οὕτως ἀκούω καὶ τοῦ «μέχρι καταντήσομεν οἱ πάντες εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (ιε)· οἶδε γὰρ καταντήσοντας πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς ἄνδρα τέλειον καὶ μέτρα νοητῆς ἡλικίας. Ὥςπερ δὲ περὶ (ις) τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ τὸν ἔξω ταῦτα συμβέβηκεν ὁμώνυμα καὶ ἀναλογίαν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα· οὕτως εὕροις ἂν καὶ τὰ

(α) «Πρεσβύται» Κρ.— (β) «Παρὰ» Κρ.—(γ) «Τάξας» Κρ.— (δ) «Δὲ» Κρ. — (ε) Τὰ ἐν ἀγκύλαις κατὰ Κρ, τοῦ ἡμ. χειρογράφου «τὰ τὸν ἔξω» κἐξ γράφοντος.— (ς) «Παιδίον» εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ.— (ζ) «Ὅμοιον» Κρ. — (η) «Οὕτω καὶ» Κρ. — (θ) «Ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα» Κρ.— (ι) Α΄ Κορινθ. γ΄, 1. — (ια) «Τοιὸς δέ τις» Κρ.— (ιβ) Α΄ Κορινθ. ιγ΄, 11.— (ιγ) «Ἐγενόμην» Κρ. — (ιδ) Α΄ Κορινθ. γ΄, 11.— (ιε) Ἐφεσ. δ΄, 13.— (ις) «Παρὰ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος μεταφερόμενα ἐπὶ τὴν ψυχήν.

15. Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐάν τις
ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς ἐν αὐ-
16. τῷ. Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκός,
καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου,
οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου (α).

ΤΟΥ ΔΙΔΥΜΟΥ (β). Ὅπως μὴ νομίσῃ τις τὸ σύστημα, τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ (γ) τῶν ἐν αὐτοῖς παρίστασθαι ἐνταῦθα, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου φωνῆς ἡρμήνευσε τίνα τὰ ἐν αὐτῷ τυγχάνει, ἵνα ἑπομένως καὶ αὐτοὶ ἐκλάβωμεν. Ἔστι τοίνυν τὰ (δ) ἐν αὐτῷ ἐμπαθὴς καὶ ὑλικὴ διάθεσις, σημαινομένη δι' ἐπιθυμίας σαρκὸς τῆς στρατευομένης κατὰ τῆς ψυχῆς, καὶ ὀφθαλμῶν ὄρεξις. Δυνατὸν καὶ (ε) ἐκ τῶν προκειμένων ἐκδέξασθαι καὶ περὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, οὐκέτι ἀγαπωμένου ὑπὸ τῶν ὑπεραναβάντων [τῷ σκοπεῖν] (ς) οὐκέτι τὰ πρόσκαιρα, ἀλλὰ τὰ αἰώνια. Καὶ ἐπεὶ οἱ ἐν αὐτῷ, τῷ φιλοζωεῖν προστιθέμενοι διατρίβειν παθητικῶς μεταχειρίζονται τὰ αἰσθητά, εἰκότως ἀλαζονεία βίου καὶ σαρκὸς καὶ ὀφθαλμῶν ἐπιθυμία εἴρηται εἶναι (ζ) ἐν αὐτῷ· ὧν ὁ ὑπερφρονῶν ὑπερκόσμιος ἔσται, ποιῶν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ τῷ μένειν ἀεὶ καὶ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Τί τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἢ ματαιότης, ἣν ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων τηροῦσί τινες; ἤγουν ἐμμόνως ὁρῶνται πράττοντες; ὁ περιττὸς καὶ ἀνόνητος τοῦ παρόντος βίου [περισπασμός· ἡ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν χυδαιότης] (η), περὶ ἧς (θ) ἐξίστησιν ἡμᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητὴς λέγων (ι)· «μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν αὐτῷ» (ια).

ΣΕΥΗΡΟΥ. Τούτου χάριν καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὅτι «ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (ιβ)· δηλαδὴ τῆς κοσμικῆς ἐπιθυμίας (ιγ), ἡδυπαθείας καὶ διαχύσεως, ἧς ἄρχων ἐστὶν ὁ διάβολος· τῆς γὰρ ἀνθρωπείας φύσεως, ὥσπερ καὶ τῆς

(α) « Ἐκ τοῦ κόσμου ἐστὶ » Κρ. — (β) « ΔΙΔΥΜΟΥ » ἐκ τοῦ Κρ λείπει.— (γ) « Καὶ » παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(δ) « Καὶ τὰ » Κρ.—(ε) «Δυνατὸν δὲ» Κρ.—(ς) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ ἡμ. χειρόγραφον « ὑπεραναβάντον αὐτὸν σκοπεῖν » κἄξ γράφει. — (ζ) « Εἶναι » ἐκ τοῦ Κρ λείπει.— (η) Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.— (θ) «Περὶ ἧς» οὐχ εὕρηται παρὰ Κρ. — (ι) « Οὕτω λέγων » Κρ. — (ια) « Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ » Κρ. (ιβ) Ἰωάνν. ιε΄, 19. — (ιγ) « Ἐπιθυμίας » παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἄλλης πάσης κτίσεως, καὶ ποιητὴς ὑπάρχει καὶ βασιλεὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος (α) Χριστὸς σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι. Τοῖς ἐγνωκόσι Χριστὸν καὶ τῆς εὐαγγελικῆς μετειληφόσι παιδείας ἀναγκαία τῶν καλῶν ἔργων ἡ ἐπιτήδευσις. Ταῦτα δὲ πράξομεν, εἰ τὸν κόσμον τοῦτον μισήσομεν.

17. Καὶ ὁ κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ.

Οὐδὲν γὰρ τῶν ματαίων καὶ φθορᾶς μεστῶν διαιωνίζει, ἀλλὰ πρόσκαιρά ἐστι καὶ σαθρὰ καὶ πάσης ἀράχνης ἀσθενέστερα.

17. Ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Ὡς αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστός, Ἰουδαίοις διαλεγόμενος· «τοῦτο δέ »ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρός, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἐκεῖνος ἀπέστει»λεν» (β). Ὁ πιστεύων οὖν, φησίν, εἰς τὸν ἀπεσταλμένον (γ), καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶν, τὴν αἰώνιον κληρονομήσει ζωήν.

Γ΄ Περὶ ψευδαδέλφων ἀρνησιθέων, καὶ ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια Πατρὸς ὁμολογία· ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς δοξολογία, τοῦ Υἱοῦ ἐστι θεολογία· ἐν ᾧ περὶ θείου καὶ πνευματικοῦ χαρίσματος ἐν ἁγιασμῷ ἐπ' ἐλπίδι εἰς γνῶσιν θεοῦ· ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ ἐκτὸς ἁμαρτίας· ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν.

18. Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστί· καὶ καθὼς ἠκούσατε, ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασι· ὅθεν γινώσκομεν, ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν.

ΣΕΥΗΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ (δ). Καὶ Ἰωάννης δὲ ὁ Εὐαγγελιστὴς καὶ Ἀπόστολος φήσας «παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν» οὐκ ἐψεύσατο· καὶ γὰρ «ὥρας» ἔθος καλεῖν οὐ τὰς τῶν ἡμερῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὅλου τοῦ ἔτους (ε)· διαιρεῖται γὰρ πᾶς ὁ ἐνιαυσιαῖος κύκλος εἰς ἐαρινὴν καὶ θερινὴν καὶ μετοπωρινὴν καὶ χειμερινὴν ὥραν. Χειμὼν δέ, ὡς ἀληθῶς, ὁ τῆς ἀθείας ἦν, ὁ κατακρατήσας παντὸς τοῦ κόσμου (ϛ), καθ' ὃν ἀκαρπία πᾶσα πνευματικὴ καὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος πυρώσεως ψύξις καὶ ἐρημία παντελὴς τῶν ἐξ οὐρανοῦ δωρεῶν καθ' ὅλης

(α) «Λόγου» Κρ. — (β) Ἰωάνν. ϛ΄, 29. — (γ) «Ὁ πιστεύων . . . ἀπεσταλμένον» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (δ) Παρὰ Κρ ἁπλῶς «ΣΕΥΗΡΟΥ». — (ε) «Καὶ τὰς ὅλας τοῦ »ἔτους» Κρ.— (ϛ) «Παντὸς κόσμου» Κρ.

τῆς γῆς, ὅτε Χριστὸς ἡμῖν διὰ τῆς ἐνσάρκου Παρουσίας, ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἀνέτειλεν. Καὶ ἄλλως δέ· πεντακισχιλίων ἐνιαυτῶν καὶ πλείω (α) παραδραμόντων, ἐξ οὗ γέγονεν ὁ κόσμος, ὡς τὰ Μωσέως ἡμῖν παραδέδωκε γράμματα, καὶ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ Παρουσίας οὔπω πεπληρωμένων ἑξακοσίων ἢ χιλίων ἐτῶν (β) (δῶμεν γὰρ οὕτω) πως, ἔξω (γ) λόγου φανήσεται τῶν ἑξακοσίων ἐτῶν ἢ χιλίων, εἰ τύχοι, τὰς ἡμέρας πρὸς τὰς τῶν πεντακισχιλίων παρεξεταζομένας, ἐσχάτας καλεῖν; Ταύταις δὲ ταῖς ἐννοίαις συνῳδὰ καὶ τὸν ἁγιώτατον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐπίσκοπον Ἰωάννην ἐν λδ' Λόγῳ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ὑπομνήματος εὑρίσκομεν εἰρηκότα ταυτί (δ)· «πόθεν γὰρ οἶδας, ἄνθρωπε, ὅτι οὐκ ἐγγὺς τὸ τέλος καὶ »μετὰ βραχὺν χρόνον ἀπαντήσεται τὰ εἰρημένα; ὥςπερ γὰρ τοῦ ἐνι»αυτοῦ τὸ τέλος οὐ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν λέγομεν εἶναι, ἀλλὰ καὶ »τὸν ἔσχατον μῆνα, καίτοι γε τριάκοντα ἡμέρας ἔχοντα· οὕτω καὶ »τῶν τοσούτων ἐτῶν, κἂν τριακόσια ἔτη τέλος εἴπω, οὐχ ἁμαρτή»σομαι».

ΑΛΛΩΣ. Προτρεψάμενος εἰς ἔργα λαμπρὰ ἀπὸ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, προτρέπεται καὶ ἐκ τοῦ καιροῦ, ὅτι ἐπὶ θύραις ἤδη τούτου τοῦ κόσμου τὸ τέλος, καὶ τεκμήριον, τὸ τὴν πονηρίαν πλεονάσαι· ἥξει μὲν γάρ, φησίν, ἐπὶ τέλει τοῦ κόσμου ὁ Ἀντίχριστος· ἀλλ' ἰδοὺ ἤδη πεφανέρωται ἐν τῷ κόσμῳ· προώδευσαν γὰρ αὐτοῦ αἱ αἱρέσεις, αἵτινές εἰσιν αὐτοῦ φίλαι καὶ ἀδελφαί· ὁμοίως γὰρ ἑκάτεροι βλασφημοῦσιν εἰς τὸν Χριστόν, οἵ τε αἱρετικοὶ καὶ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας.

19. Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ (ε) ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν.

Τοῦτό φησιν, ἐπειδὴ γεγονότες μαθηταί, ἀπέστησαν μὲν τῆς ἀληθείας, ἰδίας δὲ ἐπινοίας βλασφημιῶν ἐξεῦρον. Ἀλλ' εἰ καὶ μεθ' ἡμῶν ἦσαν πάλαι, φησίν, οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. Ἐπεί, εἰ ἦσαν ἡμέτεροι, μετὰ τῶν ἰδίων ἔμειναν ἄν. Νῦν δέ εἰσιν ἀλλότριοι.

20. Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ Ἁγίου, καὶ οἴδατε ἅπαν-

(α) «Καὶ πλείω» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(β) «Ἑξακοσίων ἤγουν ἑπτακοσίων ἢ χιλίων »ἐτῶν» Κρ. —(γ) «Πῶς οὐκ ἔξω» Κρ.—(δ) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΝΘ', σελ. 498. —(ε) «Φανερωθῶσιν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

21. τα. Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστιν.

Ὅπερ ἕκαστος ἔλαβε διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

Σευηρου (α). Χριστοί εἰσιν οὐχ οἱ Προφῆται μόνον καὶ ἅγιοι κατ' ἐκείνους καὶ πρὸ ἐκείνων ἄνδρες, ἀλλ' ἐξαιρέτως καὶ πάντες οἱ εἰς τὸν μέγαν καὶ μόνον καὶ ἀληθῆ Χριστὸν καὶ Σωτῆρα Θεὸν πιστεύσαντες ὕστερον, καὶ νῦν ἔτι πιστεύοντες καὶ ἐν τῷ θείῳ τῆς παλιγγενεσίας λουτρῷ καὶ βαπτίσματι συμβολικῶς τῷ μύρῳ χριόμενοι καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἱοθεσίαν λαμβάνοντες καὶ τὰς πλουσίας παρ' αὐτοῦ δωρεάς, δι' ὧν γινόμεθα κληρονόμοι Θεοῦ καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ.

22. Τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ Ἀντίχριστος,

Τοιαύτη γὰρ ἡ αἵρεσις ἦν ἀπὸ Σίμωνος, ἡ λέγουσα ἄλλον εἶναι τὸν Ἰησοῦν καὶ ἄλλον τὸν Χριστόν. Τὸν μὲν γὰρ Ἰησοῦν βούλονται εἶναι ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον, τὸν δὲ Χριστόν, τὸν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου καταβάντα ἐξ οὐρανῶν ἐν εἴδει περιστερᾶς. Ἀναθεματίζει οὖν τοὺς οὕτω φρονοῦντας καὶ τὸ τοῦ διαβόλου αὐτοῖς (β) περιτίθησιν ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα.

22. Ὁ ἀρνούμενος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἄλλοι πάλιν τινὲς ἐξεληλύθεισαν αἱρεσιῶται λέγοντες ἄλλον Πατέρα εἶναι καὶ ἀκατονόμαστον παρὰ τοῦτον τὸν λεγόμενον Πατέρα τοῦ Χριστοῦ. Αὐτοὶ οὖν οὗτοι καὶ τὸν Υἱὸν (γ) ἀρνοῦνται διὰ τοῦ ἄνθρωπον ψιλὸν λέγειν καὶ μὴ κατὰ φύσιν Θεόν, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα.

23. Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει (δ).

Καὶ ἕτεροί τινες πάλιν ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν προσποιοῦνται εἰδέναι τὸν Πατέρα. Τοῦτο δὲ ἴστωσαν, ὅτι οὐδὲ τὸν Πατέρα ἐπίστανται·

(α) «Σευηρου» ἐκ τῆς πρὸς Ἡρακλιανὸν Ἐπιστολῆς» Κρ. — (β) «Αὐτοῖς» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (γ) «Καὶ τὸν Ἰησοῦν» Κρ. — (δ) Μεθ' ἃ παρὰ Κρ προστίθεται «Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἔχει».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἰ γὰρ ᾔδεσαν τὸν Πατέρα, ᾔδεσαν, ὅτι καὶ Υἱοῦ Πατήρ ἐστι τοῦ Μονογενοῦς. Τοῦτο δὲ ἁρμόσει μὲν καὶ Ἰουδαίοις, καθὸ λέγοντες εἰδέναι τὸν Πατέρα οὐχ ὁμολογοῦσι τὸν Υἱόν, ἁρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἐκ Σίμωνος· καὶ αὐτοὶ γὰρ τῆς αὐτῆς ἀσεβείας μετέχουσιν.

24. Ὑμεῖς οὖν, ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. Ἐὰν
ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ Υἱῷ
25. καὶ ἐν τῷ Πατρὶ μενεῖτε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία,
ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, ζωὴν (α) τὴν αἰώνιον.

Ἀπαγορεύσας τὴν ἀσέβειαν, καὶ τῆς εὐσεβείας διδάσκει τὸ δόγμα καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἀντέχεσθαι παραινεῖ λέγων ἐξ αὐτοῦ κοινωνίαν αὐτοὺς ἔχειν καὶ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ ἐπαγγελίαν αἰωνίου ζωῆς.

26. Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς.

Τούτους, φησίν, ἅπαντας τοὺς λογισμοὺς διεξῆλθον διὰ τὰς ἐξεληλυθυίας αἱρέσεις.

27. Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα, ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει,
καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ
αὐτὸ (β) χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθές
ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος· καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, με-
28. νεῖτε ἐν αὐτῷ. Καὶ νῦν, τεκνία, μένετε ἐν αὐτῷ· ἵνα, ὅταν
φανερωθῇ, παρρησίαν ἔχωμεν (γ) καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ'
29. αὐτοῦ ἐν τῇ Παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ἐὰν οἴδατε (δ), ὅτι δίκαιός
ἐστι, γινώσκετε, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ
γεγένηται (ε).

Τουτέστι μηδὲν γήϊνον προσμίξητε τῷ ἐλαίῳ τῆς χρίσεως, ᾧ ἐχρίσθητε, καὶ οὐ περικρατήσει ὑμῶν ὁ διάβολος.

ΑΛΛΩΣ (ϛ). Ὁ διειληφὼς ἐπιστημονικῶς περὶ Θεοῦ, ὡς ὄντος κατ'

(α) «Τὴν ζωὴν» Κρ.—(β) «Τὸ αὐτοῦ» Κρ.—(γ) «Ἔχωμεν παρρησίαν» Κρ.—(δ) «Ἴδητε» Κρ.—(ε) «Γεγέννηται» Κρ.—(ϛ) Τὸ σχόλιον ἀνωνύμως κεῖται ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἀνήκει δὲ τῷ Διδύμῳ καὶ ἐσώθη ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ', σελ. 1784.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οὐσίαν δικαίου, εὐθέως γνῶσιν ἕξει, ὡς γεννᾶται ἐκ τούτου ὁ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ποιῶν· ὥςπερ ὁ γνοὺς αὐτὸν ἅγιον, μᾶλλον δὲ (α) ἁγιασμὸν ὄντα, ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν τῷ (β) ἁγιασθῆναι, ἐπιστάμενος ἀκριβῶς τὸ «ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι» (γ). Εὖ δὲ καὶ τὸ φάναι· «ποιῶν», ἀλλ' οὐ «ποιήσας», ἢ «ποιήσων» δικαιοσύνην· δίκαιον γὰρ (δ) παρίστησιν ἡ ἀρετὴ τὸν ἐνεργοῦντα πρακτικὴ οὖσα· οὐδεὶς γοῦν (ε) πρὸ ποιήσεως αὐτῆς δίκαιός ἐστιν, οὐδ' ὁ παυσάμενος τοῦ κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν. Ὅτι δὲ ὁ Θεὸς δίκαιος, φησὶ Μωϋσῆς· «ὅσιος καὶ δίκαιος ὁ Κύριος» (ϛ). Οὗτος Πατὴρ τοῦ Σωτῆρός ἐστιν· «Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω» (ζ). Τούτου (η) Υἱὸς ὤν, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ καὶ Ἅγιος ἐξ Ἁγίου, οὕτω καὶ δίκαιος ἐκ δικαίου ὑπάρχει. Οὐ μάχεται τούτοις τὸ δικαιοσύνην αὐτὸν εἶναι λέγεσθαι· τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν τοιοῦτον ῥηθείη δικαιοσύνη καὶ δίκαιος.

ΑΛΛΟ. Ἔχοντες, φησί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκαλον τῆς εὐσεβοῦς γνώσεως μὴ προσέχετε πνεύμασι πλάνοις, ἀλλὰ καθὼς ἐκεῖνος ἐδίδαξεν ὑμᾶς, οὕτω φρονεῖτε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ Παρουσίᾳ μετὰ παρρησίας στῶμεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

1. Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ὑμῖν ὁ Πατήρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν (θ).

Ἀναγκαίαν αὐτοῖς ἐργάζεται τὴν ὑπομονὴν διὰ τῆς δοθείσης αὐτοῖς υἱοθεσίας.

1. Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν.

«Κόσμον» ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους λέγει.

(α) «Ἅγιον, μᾶλλον δὲ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (β) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «τό». — (γ) Λευϊτ. ια', 43. — (δ) «Γὰρ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) «Οὖν» Κρ. — (ϛ) Δευτερον. λβ', 4. — (ζ) Ἰωάνν. ιζ', 25. — (η) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «τοῦτο». — (θ) «Κληθῶμεν καὶ ἐσμὲν» Κρ.

2. Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα.

ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΡΩΤΗΣΙΣ (α). Τί λέγεις (β) ὁ ἅγιος Ἰωάννης; εἰ »οὔπω ἐφανερώθη, τί ἐσόμεθα», πῶς ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· «ἡμῖν »δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα »ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ» (γ); Πῶς δὲ καὶ τοιαῦτα φιλοσοφεῖ περὶ τοῦ «τί ἐσόμεθα»;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὁ μὲν ἅγιος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὸν τρόπον τῆς μελλούσης τῶν γενομένων ἐνταῦθα τέκνων τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν κατὰ τὴν πίστιν ἀρετῶν θεώσεως ἠγνοηκέναι [λέγει] (δ), μήπω φανείσης τῆς αὐθυπάρκτου κατὰ τὸ εἶδος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὑποστάσεως· «διὰ πίστεως γὰρ ἐνταῦθα περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους» (ε). Ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος τὸν ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς θεῖον σκοπὸν λέγει δι' ἀποκαλύψεως εἰληφέναι, οὐ μὴν αὐτὸν ἐγνωκέναι τὸν κατὰ θεῖον τὸν σκοπὸν τῆς ἐκθέσεως τρόπον. Διὸ λέγει σαφῶς ἑαυτὸν ἑρμηνεύων· «κατὰ σκοπὸν διώκω τῆς ἄνω κλήσεως»· γνῶναι δηλονότι θέλων ἐκ τοῦ παθεῖν τὸν τρόπον (ς) τῆς κατ' ἐνέργειαν ἐκπληρώσεως τοῦ θείου, καὶ αὐτῷ δι' ἀποκαλύψεως ἐνταῦθα γνωσθέντος σκοποῦ, τῆς ἐκθεωτικῆς (ζ) τῶν ἀξιουμένων δυνάμεως. Συνᾴδουσιν οὖν οἱ Ἀπόστολοι διὰ τῆς δοκούσης ἐναντιοφανοῦς διδασκαλίας ἀλλήλοις συμπνέοντες, ὡς ὑφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κινούμενοι Πνεύματος. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ τρόπου τῆς μελλούσης κατὰ τὴν χάριν θεώσεως ὁμολογεῖ τὴν ἄγνοιαν, ὁ δὲ τοῦ σκοποῦ μεγαλοφυῶς εἰσηγεῖται τὴν εἴδησιν. Ὅτι δὲ ταύτης ἔχεται τῆς γνώμης ὁ μέγας Ἀπόστολος, αὐτὸς ἑαυτοῦ διὰ πάντων τῶν θείων αὐτοῦ λόγων μάρτυς καθέστηκε· ποτὲ μὲν (η) πᾶσαν καταργηθήσεσθαι φάσκων γνῶσιν καὶ προφητείαν(θ)· ποτὲ δὲ οὔπω λογιζόμενος ἑαυτὸν κατειληφέναι (ι)· ποτὲ δὲ δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνιγμάτων βλέπειν τὰ μέλλοντα (ια), καὶ εἶναι καιρόν, ὅτε τῆς (ιβ) πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τῶν ἐλπιζομένων μεγάλης καὶ ὑπὲρ νόησιν ἀπολαύσειε χάριτος· ποτὲ δὲ ἐκ μέρους γινώσκειν ὁμολογῶν καὶ ἐκ μέ-

(α) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ϟ', σελ. 285. — (β) «Τί λέγει» Κρ. — (γ) Α' Κορινθ. β', 10. — (δ) «Λέγει» εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ. — (ε) Β' Κορινθ. ε', 7.— (ς) «Τὸν »τρόπον» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ζ) Τὸ χειρόγρ. «ἐκθεοτικῆς». Ὁ δὲ Κρ «τῆς ἐκ»θέσεως».— (η) «Μὲν γὰρ» Κρ.— (θ) Α' Κορινθ. ιγ', 8.— (ι) Φιλιππ. γ', 12.— (ια) Α' Κορινθ. ιγ', 12.—(ιβ) «Ὅτε τις» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ρους προφητεύειν· ποτὲ δὲ χρῆν αὐτὸν γνώσεσθαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη διαρρήδην βοῶν, ὡς οὔπω δηλονότι γνοὺς τὸ γνωσθησόμενον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, τὸ «ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε (α) τὸ ἐκ μέ» ρους καταργηθήσεται». Τὸ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρημένον ταὐτὸν εἶναί μοι φαίνεται τῷ «οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα» [λεχθέντι τῷ Θεολόγῳ](β).

ΣΕΥΗΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ. Ὥςτε οὖν καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν τέκνα Θεοῦ χρηματίζομεν, ἁγνίζοντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ πρὸς τὴν τοῦ κρείττονος ὁμοίωσιν σπεύδοντες. Ἐναργεστέρας δὲ ταύτης τευξόμεθα κατὰ τὴν λαμπρότητα τῆς ἀναστάσεως, ὅτε καὶ ὀψόμεθα αὐτόν, ὡς ἂν οἷοί τε ὦμεν (γ), καθώς ἐστιν.

2. Οἴδαμεν δὲ ὅτι, ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· ὅτι
3. ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστιν. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα
ταύτην ἐπ' αὐτῷ ἁγνίζει ἑαυτόν, καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστιν.
4. Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ· καὶ ἡ
5. ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Καὶ οἴδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ· καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

Τὸ συμβασιλεῦσαι καὶ συνδοξασθῆναι [λέγει] (δ)· ἐκ τούτων τῶν ῥητῶν (ε) λέγουσί τινες, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα μέν, οὐ καθ' ὁμοίωσιν δέ. Μέλλει δὲ διδόναι τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐνεπιστεύθης τὸ κατ' εἰκόνα. Ἐὰν τούτου ἄξιος γένῃ, λήψῃ καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν· [ἐὰν δὲ πιστευθεὶς τὸ κατ' εἰκόνα μὴ καλῶς ἀναστραφῇς ὡς κατ' εἰκόνα, ἀλλ' ἀπολέσῃς αὐτό, τίς σοι δώσει τὸ καθ' ὁμοίωσιν] (ϛ); οὐ δύναται γὰρ τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἐλθεῖν, ἐὰν μὴ βάθραν (ζ) ἔχῃ τὸ κατ' εἰκόνα· διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήνεγκε τό· «καὶ » πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ ἁγνίζει ἑαυτόν, καθὼς » ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι»· μόνος γὰρ ὁ εἰς Θεὸν ὁρῶν, ἐκεῖνος ὄντως καθαρός ἐστιν (η). Ὁ δὲ ἐμὸς Δεσπότης παρέστησεν ἐν τῇ πρὸς Κόνονα (θ)

(α) «Τότε» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (β) Τὰ ἐν ἀγκύλαις κατὰ Κρ· τὸ γὰρ χειρόγραφον «λεχθὲν τούτῳ τῷ Θεολόγῳ» γράφει. — (γ) Τὸ χειρόγρ. «ὡς ἂν οἵ τε ὦμεν». Παρὰ δὲ Κρ «ὡς ἂν οἷόν τε», παραλειπομένου τοῦ «ὦμεν». — (δ) «Λέγει» κατὰ Κρ. — (ε) «Τῶν ῥημάτων» Κρ. — (ϛ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις προσέθεμεν, ἐκ τοῦ Κρ παραλαβόντες. — (ζ) «Ὑποβάθραν» Κρ. — (η) «Μόνος γὰρ . . . καθαρός ἐστι» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (θ) «Κόνωνα» Κρ. Ἐνταῦθα σημειωτέον, ὅτι τὸ προκείμενον σχόλιον φέρεται ἀνωνύμως ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ. Περὶ δὲ τοῦ Κόνωνος τοῦ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐπιστολῇ ἐκ τῶν ἐγκρίτων Πατέρων ὅτι τὸ κατ᾿ εἰκόνα αὐτό ἐστι τὸ καθ᾿ ὁμοίωσιν, καὶ ὥσπερ γεγονότος (α) ἀπέδειξε τοῦτο.

Ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ ἐκτὸς ἁμαρτίας (β).

6. Πᾶς γὰρ (γ) ὁ ἐν αὐτῷ μένων οὐχ ἁμαρτάνει. Πᾶς ὁ ἁμαρ-
7. τάνων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. Τεκνία μου, μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς· ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν.

Εἰ γὰρ κατὰ μηδένα τρόπον αὐτοῦ χωρίζεται, πῶς αὐτοῦ ἁμαρτία ἅψασθαι δύναται; τοῦτο ἄρα ἐστὶ γνῶσις ἐπιστημονικὴ καὶ ἐνδιάθετος κατανόησις.

8. Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὅτι ἀπ᾿ ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει. Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

Ἐπείπερ (δ) πρὸ πάντων τραπεὶς ὁ διάβολος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν γέγονεν, ἐξ αὐτοῦ χρηματίζει πᾶς ὁ ἁμαρτητικῶς ἐνεργῶν. Προάρχεται δὲ (ε) ἐν τῷ ἁμαρτάνοντι δι᾿ ὑποβολῆς λογισμῶν πονηρῶν (ϛ), ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. Ἀλλ᾿ ἐρεῖ τις· ὅτι γίνεται ὁ διάβολος ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσι τῶν πρὸ αὐτοῦ ἡμαρτηκότων ἐν τῷ διδόναι αὐτῷ τόπον· πρὸς ὃ λεκτέον· ταὐτὸν εἶναι τὸ ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν τῷ ἁμαρτάνειν, ἐν τῷ διδόναι τόπον τῷ διαβόλῳ· δίδωσι γὰρ αὐτῷ τόπον ἐπιθυμίας (ζ) ὑπαχθεὶς μετὰ τὸ δέξασθαι αὐτόν, πρακτικῶς ἐπιτελῶν τὴν ἁμαρτίαν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τό, ποιεῖν [αὐτήν· εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν] (η) «ποιῶν» αὐτήν (θ), ἀλλ᾿ οὐ «ποιήσας», τοῦ μετανοήσαντος οὐκέτι ὄντος ἐκ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτὴν ἔτι· οὕτω γὰρ καὶ τῆς ἁμαρτίας δοῦλός ἐστιν ὁ ποιῶν,

---

του ἔχομεν μετὰ πιθανότητος εἰπεῖν ὅτι ἐστὶν ὁ τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀπαμείας ἐπίσκοπος. Ἐπεὶ δὲ οὗτος σύγχρονος ἦν τῷ Σευήρῳ Ἀντιοχείας καὶ ταῖς κακοδοξίαις αὐτοῦ ὁμόφρων (Ὅρ. Εὐαγρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ΄, λε΄), οὐκ ἄνευ λόγου εἰκάσειεν ἄν τις, ὅτι διὰ τῶν λέξεων «ὁ δὲ ἐμὸς Δεσπότης» ὑποδηλοῦται αὐτὸς ὁ Σευῆρος.—(α) «Καὶ περὶ γε»γονότος» Κρ. — (β) «Ὁ ἐν Χρ. . . ἁμαρτίας» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (γ) «Γὰρ» παρὰ Κρ παραλείπεται. — (δ) Τὸ σχόλιον ἀνεπίγραφον ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται «τοῦ Χρυσοστόμου».— (ε) «Προέρχεται γὰρ» Κρ. — (ϛ) «Δι »ὑπερβολὴν πονηρῶν λογισμῶν» Κρ.— (ζ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἐπιθυμία». —(η) Τὰ ἐν ἀγκύλαις μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ προσέθεμεν, ἐκ τοῦ Κρ λαβόντες. — (θ) «Αὐτὴν» ἐκ τοῦ Κρ λείπει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀλλ᾽ οὐχ ὁ ποιήσας αὐτήν· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, φησίν, δοῦλος αὐτῆς ἐστιν.

Δ΄ Περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον καὶ διαθέσεως μεταδοτικῆς· ἐν ᾧ περὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ. Περὶ διακρίσεως πνευμάτων ἐφ᾽ ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως.

9. Πᾶς γὰρ (α) ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (β). Ὁσάκις οὖν ἁμαρτάνομεν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεννώμεθα. Ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲ πάλιν, ὁσάκις ἀρετὴν κατορθώσομεν.

ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΡΩΤΗΣΙΣ (γ). Εἰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην «ὁ γε»γεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν »αὐτῷ μένει καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν», ὁ δὲ γεγεννημένος ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὗτος ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται· πῶς οἱ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος γεγεννημένοι ἡμεῖς (δ) δυνάμεθα ἁμαρτάνειν;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Διττὸς ἐν ἡμῖν τῆς ἐκ Θεοῦ γεννήσεως ὁ τρόπος· ὁ μὲν πᾶσι (ε) δυνάμει παροῦσαν τοῖς γεννωμένοις διδοὺς τὴν χάριν τῆς υἱοθεσίας, ὁ δὲ κατ᾽ ἐνέργειαν ὅλην παροῦσαν καὶ τοῦ Θεοῦ γεννωμένου πᾶσαν πρὸς τὸν γεννῶντα Θεὸν προαίρεσιν γνωμικῶς μεταπλάττουσαν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν κατὰ πίστιν μόνην δυνάμει παροῦσαν τὴν χάριν ἔχων, ὁ δὲ πρὸς τῇ πίστει καὶ τὴν κατ᾽ ἐπίγνωσιν ἐνεργοῦσαν ἐν τῷ ἐπεγνωκότι τὴν τοῦ γνωσθέντος θειοτάτην ὁμοίωσιν ἐμποιῶν. Οἷς μὲν οὖν ὁ πρῶτος τῆς γεννήσεως ἐνθεωρεῖται τρόπος, διὰ τὸ μήπω τὴν γνώμην καθαρῶς ἐξηλωθεῖσαν τῆς σαρκικῆς προσπαθείας ποιωθῆναι δι᾽ ὅλου τῷ πνεύματι κατὰ τὴν τῶν ἐπεγνωσμένων θείων μυστηρίων δι᾽ ἐνεργείας τὴν μέθεξιν τὸ πρὸς ἁμαρτίαν ῥέψαι ποτὲ βουλομένοις οὐκ ἄπεστιν· οὐ γὰρ γεννᾷ τὴν γνώμην (ς) τὸ Πνεῦμα μὴ θέλουσαν, ἀλλὰ βουλομένοις (ζ) μεταπλάττει πρὸς θέωσιν· ἧς ὁ κατ᾽ ἐπίγνωσιν πείρᾳ μεταλαβὼν οὐ δύναται, τοῦ κυρίως κατὰ ἀλήθειαν ἅπαξ ἔργῳ διαγνωσθέντος, πρὸς ἄλλο τι παρ᾽

(α) «Γὰρ» ὁμοίως. — (β) Τὸ σχόλιον ὁλόκληρον ὁμοίως λείπει ἐκ τοῦ Κρ. — (γ) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ϟ΄, σελ. 280. — (δ) «Ἡμεῖς» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) «Πά»σῃ» Κρ. — (ς) «Γνώμην» ἀνάρθρως Κρ. — (ζ) «Βουλομένην» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐκεῖνο, κἀκεῖνο εἶναι προσποιούμενον, μεταπεσεῖν· ὥσπερ οὔτε ὀφθαλμὸς ἅπαξ τὸν ἥλιον θεασάμενος, εἰς τὴν σελήνην, ἤ τινας ἄλλους τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων παραγνωρίσαι. Ὧν δὲ κατὰ τὴν γέννησιν τὴν ὅλην προαίρεσιν λαβὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς οὐρανοὺς δι' ὅλου μετέθηκε, καὶ διὰ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἀληθοῦς ἐπιγνώσεως ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μακαρίαις ἀκτῖσι τὸν νοῦν μετεποίησεν, ὡς ἄλλον εἶναι Θεὸν νομισθῆναι παθόντα κατὰ τὴν ἕξιν διὰ τῆς χάριτος· ὅπερ οὐ πάσχων, ἀλλ' ὑπάρχων κατ' οὐσίαν ἐστὶ Θεός· τούτων σαφῶς ἀναμάρτητος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως ἡ προαίρεσις γέγονε, μὴ δυναμένων ἀρνήσασθαι τὸ διὰ τῆς πείρας αὐτοῖς κατ' ἐνέργειαν διεγνωσμένον. Κἂν οὖν ἔχωμεν τὸ Πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας, ὅπερ ἐστὶ σπέρμα πρὸς τὴν τοῦ σπείραντος ἰδιοποιοῦν τοὺς γεννωμένους ὁμοίωσιν, ἀλλ' οὐ παρέχομεν αὐτῷ (α) τὴν γνώμην τῆς ἐπ' ἄλλο ῥοπῆς τε καὶ διαθέσεως καθαράν (β), καὶ διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὸ γεννηθῆναι δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος θέλοντες ἁμαρτάνομεν. Εἰ δὲ τούτων, ὕδατος λέγω καὶ Πνεύματος, τὴν ἐνέργειαν δέχεσθαι γνωστικῶς τὴν γνώμην παρασκευάζομεν, ἄρα ἂν καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς τὸ μυστικὸν ὕδωρ ἐποιεῖτο τὴν τῆς συνειδήσεως κάθαρσιν, καὶ τὸ ζωοποιοῦν Πνεῦμα τὴν ἄτρεπτον ἐν ἡμῖν τοῦ καλοῦ διὰ τῆς ἐν πείρᾳ γνώσεως ἐνήργει τελείωσιν. Λείπει τοιγαροῦν ἑκάστῳ ἡμῶν τῶν ἁμαρτάναι (γ) δυναμένων τὸ καθαρῶς ἑαυτοὺς ὅλως κατὰ τὴν γνώμην ἐμπαρέχειν βουληθῆναι τῷ Πνεύματι.

ΑΛΛΟΣ. Εἰ πᾶς (δ) «ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου »ἐστίν», ἐκ τοῦ οὕτω πράττειν φανεροῦται ὢν τέκνον τοῦ διαβόλου· καθάπερ καὶ Ἐλύμας ὁ μάγος ἐκ τοῦ «πλήρης εἶναι παντὸς δόλου» ἐγνώσθη υἱὸς διαβόλου (ε). Καὶ ἐπεὶ «πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ »Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ τῷ (ϛ) ἔχειν ἐν ἑαυτῷ Θεοῦ σπέρμα», τὸν οὕτω μὴ ἁμαρτάνοντα εὑρεῖν ἔστι σαφῶς υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ (ζ). Προςέθηκα δὲ τῷ μὴ ἁμαρτάνοντι (η) οὕτως, ἵνα μή τις σοφίσηται λέγων τέκνα Θεοῦ ἡμᾶς τίθεσθαι πάντας τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας· τὰ γὰρ βρέφη ἁμαρτίας μὴ ποιοῦντα οὐ ῥητέον τέκνα Θεοῦ εἶναι· ἐξ ἡλικίας γάρ, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρετῆς κωλύονται τοῦ ἁμαρτάνειν· ἵνα μὴ

(α) «Αὐτοῦ» Κρ.— (β) «Καθορᾶν» Κρ.— (γ) «Τῶν ἁμαρτεῖν» Κρ.— (δ) «Εἰ »πᾶς» Κρ.— (ε) Πράξ. ιγ', 6.— (ϛ) «Τῷ» Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «τό».— (ζ) «Ὄντα »Θεοῦ» Κρ.— (η) «Τῷ ἁμαρτάνοντι» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἕτερόν τι εἴπωμεν, φάσκοντες, μὴ ὑγιῶς [λέγεσθαι] (α) περὶ βρεφῶν, ὅτι ἁμαρτίαν οὐ ποιοῦσιν· οὐ ταὐτὸν γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν τῷ μὴ ποιεῖν ἁμαρτίαν· τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως (β) ἔοικε, τὸ δὲ ἐκ διαθέσεως ὑπάρχει· καὶ γὰρ λέγοντες μὴ δύνασθαι ἀδικεῖν τὸν δικαιοσύνην ἔχοντα, οὐκ ἀδυναμίαν φυσικὴν δηλοῦμεν, καθ' ἣν λέγομεν μὴ δύνασθαι τὸ ἄλογον ζῶον ἐπιστήμην ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον ἔχειν.

ΣΕΥΗΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ. Οὐ τοῦτο εἶπεν, ὡς εἰς τὸ ἀνεπίδεκτον (γ) ἁμαρτίας καὶ ἀπαθείας ἡμῶν περιστάσης τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ φυλάττει τὴν τῆς γεννήσεως χάριν διὰ τῆς καθαρᾶς πολιτείας ἁμαρτάνειν οὐ δύναται· καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι τοῦ μὴ δύνασθαι ἁμαρτάνειν λέγων·

9. Ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει· καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν,

Τί δέ ἐστι (δ) τὸ σπέρμα τοῦ Θεοῦ τὸ μένον ἐπὶ τοὺς πιστούς, ἢ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, δι' ἧς ἀνεγεννήθημεν; ἥτις οὐκ ἀφίσταται ἡμῶν, ὅταν κατὰ Παῦλον μὴ λυπῶμεν διὰ τῶν αἰσχίστων πράξεων «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθημεν εἰς »ἡμέραν ἀπολυτρώσεως» (ε). Τὸ οὖν «οὐ δύναται ἁμαρτάνειν» οὐ κατὰ τὸ γενέσθαι τὴν φύσιν ἡμῶν ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας καὶ εἰς ἀπάθειαν περιστῆναι νοητέον, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ἀκόλουθον μηδὲ ἁρμόδιον· οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὸν τὴν πνευματικὴν φυλάττοντα γέννησιν, καὶ πνευματικὰς καὶ καθαρὰς πράξεις ἐπιτηδεύοντα κατὰ ταὐτὸ καὶ ἁμαρτάνειν. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ οὐχ ἡμεῖς βιαζόμεθα πρὸς τὸ δοκοῦν (ς) τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐξήγησιν, αὐτὸν τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην λάβε μοι μάρτυρα· ἐν γὰρ τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς τὸ αὐτὸ ῥητὸν ἀναλαμβάνων σαφηνίζει τὴν οἰκείαν διάνοιαν· λέγει γὰρ οὕτως· «οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, »ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅ»πτεται αὐτοῦ» (ζ). Ὁρᾷς ὅτι «ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ» διὰ τοῦτο οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, οὐχ ὅτι τὴν φύσιν ἐστὶν ἀπαθής, ἀλλ'

(α) «Λέγεσθαι» ἐκ τοῦ Κρ.— (β) Τό τε χειρόγρ. καὶ ὁ Κρ «ἀπόφασις» γράφουσιν ἀντὶ «ἀπὸ φύσεως». — (γ) «Εἰς τὸ ἐπίδεκτον» Κρ. — (δ) Παρὰ Κρ τὸ σχόλιον ἐπιγέγραπται «Σευήρου». — (ε) Ἐφεσ. δ', 30. — (ς) «Δοκεῖν» Κρ. — (ζ) Α' Ἰωάνν. ε', 18.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὅτι «τηρεῖ ἑαυτὸν» (α) κατ' ἐκεῖνό που τὸ εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ· «ὥςτε ὁ δοκῶν ἑστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ» (β); Καὶ γάρ, ὡς ἀληθῶς, ὁ φυλάττων ἑαυτὸν καὶ τὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δοκοῦντα πράττων ἁμαρτάνειν οὐ δύναται, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν. Σπέρμα θεῖόν ἐστιν ὁ Χριστός, ὅς ἐνοικῶν τοῖς πιστοῖς ποιεῖ αὐτοὺς γενέσθαι υἱοὺς Θεοῦ. Οὕτως ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ, ὅς ἐστι πάλιν ὁ Χριστός, εὐλογοῦνται πάντα τὰ ἔθνη. Σπέρμα, φησί, τὸ Πνεῦμα, ὅ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνομεν· ὅπερ ἐν ἡμῖν μένον, ἀνεπίδεκτον τὸν νοῦν ἁμαρτίας ποιεῖ, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. Εἰ μὴ γάρ τις γεννηθῇ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαμβάνει.

10. [Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται] (γ)· ἐν τούτῳ φανερά ἐστι
τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. Πᾶς ὁ μὴ
ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγα-
11. πῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν
ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

Ἐν τῷ μὴ ἁμαρτάνειν καὶ ἀγαπᾶν· ἐν τῷ ἁμαρτάνειν καὶ μισεῖν. Ἐπεὶ ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, ἕπεται δὲ τῷ οὕτω γεννηθέντι ἀγαπᾶν τοὺς ἀδελφούς. Ὁ μὴ ἔχων δικαιοσύνην τοῦ (δ) μὴ ποιεῖν αὐτήν, μισῶν δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν οὐ κατ' ἄλλον τρόπον, ἢ τὸ μὴ γεγεννῆσθαι ἐξ αὐτοῦ· οὐ γὰρ προςεκτέον τοῖς λέγουσι μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ τούτους διὰ χοϊκὴν φύσιν.

12. Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ. Καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα
13. αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ (ε) δίκαια. Καὶ μὴ
θαυμάζετε, ἀδελφοί, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ (ϛ). Ἀνοσιεύεται γὰρ καὶ πρωτόλειον, ὥςπερ τι καὶ ἀπαρχήν, τῷ θανάτῳ δίδωσι τὸν ὁμαίμονα, καὶ τῆς εἰς μιαιφονίαν ὁδοῦ τῇ ἀνθρώπου φύσει διδάσκαλος ἦν.

(α) Τὰ ἐφεξῆς μέχρι τέλους τοῦ σχολίου παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται. — (β) Α' Κορ. ι', 12.— (γ) Ταῦτα οὐ κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.— (δ) «Τὸ» Κρ.— (ε) «Τοῦ» ἀδελφοῦ αὐτοῦ» Κρ.— (ϛ) Παρὰ Κρ ἀνεπίγραφον τὸ σχόλιον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

14. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς
τὴν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. Ὁ μὴ ἀγαπῶν
15. τὸν ἀδελφὸν μένει ἐν τῷ θανάτῳ. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστί· καὶ οἴδατε, ὅτι πᾶς ἀν-
θρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.
16. Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν
τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν
ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι (α).

Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ δεξάμενοι· αὐτὸς γὰρ εἶπεν· «ὁ ἀκούων μου »τῶν λόγων (β) καὶ τηρῶν αὐτοὺς οὐκ ὄψεται θάνατον, ἀλλὰ μετα»βέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν» (γ).

17. Ὃς δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου καὶ θεωρῇ (δ) τὸν ἀ-
δελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα
αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μενεῖ (ε) ἐν αὐτῷ;

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Ὅταν ἴδῃς πένητα, μὴ παραδράμῃς, ἀλλ' εὐθέως ἐννόησον τίς ἂν ἦς, εἰ σὺ ἦς (ϛ) ἐκεῖνος· τί οὐκ ἂν ἠθέλησας πάντας σοι ποιεῖν;

18. Τεκνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν ἔρ-
19. γῳ (ζ) καὶ ἀληθείᾳ. Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν (η) ὅτι ἐκ
τῆς ἀληθείας ἐσμὲν καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς
καρδίας ἡμῶν,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (θ). Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ προστῆναι (ι), ἀλλὰ μετὰ δαψιλείας καὶ γνώμης ἀλύπου τοῦτο δεῖ ποιεῖν· μᾶλλον δὲ οὐ μετὰ ἀλύπου μόνον, ἀλλὰ μετὰ φαιδρᾶς καὶ χαιρούσης ψυχῆς.

20. Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ
Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα.

Ἐάν, φησίν, ἁμαρτάνωμεν (ια), οὐ λανθάνομεν, οὐδὲ διαφευξόμε-

---

(α) «Θεῖναι» Κρ.— (β) «Τοὺς λόγους» Κρ.— (γ) Ἰωάνν. ε΄, 24 — (δ) «Θεω»ρεῖ» Κρ.— (ε) «Μένει» Κρ.—(ϛ) «Ἦς» οὐ κεῖται παρὰ Κρ.— (ζ) «Ἀλλ' ἔργῳ» Κρ.—(η) «Γνωσόμεθα» Κρ.—(θ) «Τοῦ Χρυσοστ. ῥητὰ προκείμενα «ὁ προϊστάμενος »ἐν σπουδῇ» Κρ. — (ι) «Ἀρκεῖ προστῆναι» Κρ.— (ια) «Ἁμάρτωμεν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θα· εἰ γὰρ ἁμαρτάνοντες τὴν καρδίαν ἑαυτῶν λαθεῖν οὐ (α) δυνάμεθα, ἀλλὰ νυττόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος, πόσῳ μᾶλλον τὸν Θεόν, πράττοντές τι τῶν φαύλων, οὐ δυνησόμεθα (β) λαθεῖν;

21. Ἀγαπητοί, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν,
22. παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμ-
βάνομεν παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ
23. τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν-
τολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
Ἰησοῦ Χριστοῦ (γ) καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἔδω-
24. κεν ἐντολάς (δ). Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐν αὐτῷ
μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ.

Ἕως εἶ (ε) κατὰ τὸν βίον τοῦτον (ὁδὸς γὰρ ὁ βίος ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων παροδευόμενος), προςδέχου καὶ μὴ παραλογίζου τὴν ἐκ τοῦ συνειδότος ὑπόμνησιν. Εἰ δὲ παραλογίσῃ καὶ παραδράμῃς τὸν βίον, αὐτὸ τὸ συνειδός, ἀντιδίκου τάξιν ἐπέχον, ἐπὶ τοῦ κριτοῦ κατηγορήσει καὶ ὑπὸ τὴν ψῆφον ποιήσει σε τοῦ δικάζοντος, καὶ παραδοθήσῃ ταῖς ἀνηκέστοις κολάσεσιν· ἃ οὐκ ἂν ἔπαθες, εἴγε κατὰ τὴν ὁδὸν εὔνοιαν ἐκτήσω πρὸς τὸν ἀντίδικον, τοὺς ἐλέγχους, ὡς μετ' εὐνοίας προςφερομένους, καταδεχόμενος· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐπιστέλλων φησίν· «ἐὰν ἡ συνείδησις ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ »ἡμῶν, παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν».

24. Ἐν τούτῳ (ϛ) γινώσκομεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ Πνεύ-
ματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

Ἐν τούτῳ δέ (ζ), ἐν τῷ κατορθοῦν τὰς ἐντολάς. Τίς δὲ ὁ μένων, ἢ ὁ Θεός; καὶ πόθεν δῆλον; ἐκ τοῦ δοῦναι ἡμῖν τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα.

(α) «Οὐ» παρὰ Κρ παραλείπεται. — (β) «Δυνηθῶμεν» ἄνευ τοῦ «οὐ» Κρ. — (γ) «Ἵνα πιστεύσωμεν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ» Κρ. — (δ) «Ἔδωκεν ἐντο» λὴν ἡμῖν» Κρ. — (ε) Τὸ σχόλιον ἀνεπίγραφον ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται «Κυρίλλου». — (ϛ) «Καὶ ἐν τούτῳ» Κρ. — (ζ) «Ἐν τούτῳ μὲν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1. Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμά-
ζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὅτι πολλοὶ ψευδο-
2. προφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτῳ γινώ-
σκετε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι (α), καὶ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί, τίς ἂν εἴη ὁ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενος, ἢ αὐτὸς ὁ Λόγος; Ἐάν τις τοίνυν ἔχῃ τὴν ἀγάπην, Χριστὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ· ἤγουν ὁ εἰπὼν «ὁ Θεὸς ἀγάπη »ἐστίν», οὗτος πάλιν οἶδεν ἀγάπην ἐκ Θεοῦ· ἥν τινα οὐκ ἄλλην εἶναι νομιστέον, ἢ τὸν Μονογενῆ, ὥςπερ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἀγάπην ἐξ ἀγάπης ὄντα· ὅνπερ γὰρ τρόπον πρὸ τῆς Χριστοῦ Παρουσίας, ὄντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ Θεοῦ Προφητῶν, ἐτύγχανον πολλοὶ ὑποκρινόμενοι τὴν προφητείαν, ὡς χρείαν εἶναι ἐπιστήμης ἐξεταστικῆς (β), τινὲς τῶν λεγόντων «τάδε λέγει Κύριος» Πνεῦμα ἅγιον καὶ Θεοῦ λόγον εἶχον· καί τινες ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος (γ) κινούμενοι, τοῦ ψεύδους ἦσαν προφῆται· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν, τῶν Ἀποστόλων ἐν Χριστῷ λαλούντων καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐχόντων, ὃ δέδωκεν ὁ Κύριος, πολλοὶ ψευδαπόστολοι προεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὑποκρινόμενοι τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν. Ἀναγκαῖον ἔχειν ἐκεῖνο τὸ χάρισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ ὠνόμασται διάκρισις πνευμάτων, ἵνα ἐπιστήμην ἔχωμεν δοκιμάζειν τὰ πνεύματα, ὥςτε τῷ μὲν πιστεύειν, τῷ δὲ [ἀνθίστασθαι. Χαρακτηριστικὸν λέγει τοῦ Ἀντιχρίστου, οὗ ἀκηκόαμεν ὅτι ἔρχεται, ἤδη δὲ] (δ) ἐν τῷ κόσμῳ ἐστί, τὸ διὰ ψευδοπροφητῶν καὶ πνευμάτων λύειν τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ μὴ ὁμολογεῖν αὐτὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι. Τοῦ λέγειν καὶ νῦν πραγματικῶς ἀκουστέον· πολλοὶ γὰρ γλώσσῃ μόνον λέγουσιν. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν

(α) Εἰδέναι χρὴ ὅτι τὸ σχόλιον ἀνωνύμως φέρεται ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἀνήκει δὲ τῷ Διδύμῳ. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1793.— (β) «Ἐ- »πιστ. ἐπιστατικῆς» Κρ.— (γ) «Πνεύματος» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (δ) Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Χριστοῦ τὴν εἰς οὐρανοὺς εὐθέως πολλοὶ ψευδοδιδάσκαλοι γεγόνασι διαφόρους βλασφημιῶν εἰςάγοντες αἱρέσεις, ἃς ἐν μέρει διδάσκει νῦν.

2. Πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυ-
3. θότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι· καὶ πνεῦμα (α), ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν.

Ἐὰν οὖν ἁμαρτάνων λέγω, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἐλήλυθε, καὶ ταῦτα φρονῶν λέγω, ὅτι ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν σαρκί, ἄρα ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα ἔχω. Οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως παραδέξασθαι τὸ ῥητόν. Λέγει ὁ Ἰωάννης «πᾶν πνεῦμα [Ἰησοῦν Χριστὸν »ὁμολογοῦν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν». Ἐπαπορήσας οὖν βουλόμενος καὶ ἐξετάζων καὶ ἐρευνῶν τί βούλεται ὁ Ἀπόστολος λέγειν «πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐληλυθότα ἐν σαρκί, »ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι»] (β), διὰ τὸ τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ εἰρῆσθαι μένειν ἐπὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῶν μετ' αὐτόν, εἴποι ἂν κατανοήσας τό· «πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι »περιφέροντες» (γ). Ἐννοήσας τό· «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ »Χριστός» (δ), διὰ τοῦ παραδέξασθαι Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντα ἐν ἐμοί, διὰ τοῦ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρειν· ὁμολογῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, οὐκ ἐκείνῃ μόνῃ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐμῇ· «οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύ»ριε, εἰςελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (ε). Εἴπερ οὖν βούλει λέγεσθαι ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἔχεις, ὁμολόγησον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἵνα λέγοιτο καὶ περὶ σοῦ τὸ «ἡ διαθήκη μου »ἔσται ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν» (ϛ)· ἐγένοντο γάρ τινες, οἳ ἔλεγον ἐν φαντασίᾳ ἀνθρώπου ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι τὸν Κύριον, ὧν ἐπεβεβαίωσαν τὰς δόξας οἱ Μανιχαῖοι.

3. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται,

Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου (ζ) ἐνταῦθα διαλέγεται, καὶ μέγα ἀποκα-

(α) «Πᾶν πνεῦμα» Κρ. — (β) Τὰ ἐν ἀγκύλαις παρέρχεται τὸ ἡμ. χειρόγραφον, προςέθεμεν δ' ἡμεῖς ἐκ τοῦ Κρ λαβόντες.— (γ) Β' Κορινθ. δ', 10.— (δ) Γαλάτ. β', 20.— (ε) Ματθ. ζ', 21.—(ϛ) Γέν. ιζ', 13.— (ζ) Τὸ σχόλιον ἀνωνύμως φέρεται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται οὑτωσίν· «Τοῦ Χρυσοστόμου, ῥητὰ προ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λύπτει μυστήριον. Τί ἐστιν ἡ ἀποστασία; αὐτὸν καλεῖ τὴν ἀποστασίαν, ὡς πολλοὺς μέλλοντος ἀπολλύναι καὶ ἀφιστᾶν, ὥστε, φησί· «σκανδαλισθῆναι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς» (α). Καὶ «ἄν-»θρωπον ἁμαρτίας» αὐτὸν καλεῖ· μυρία γάρ, φησίν, ἐργάσεται καὶ παρασκευάσει ἑτέρους ἐργάσασθαι δεινά. Καὶ «υἱὸν τῆς ἀπωλείας» αὐτόν φησι διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἀπόλλυσθαι καὶ ἑτέρους ἀπολλύειν. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; ἆρα ὁ Σατανᾶς; οὐδαμῶς· ἀλλὰ ἄνθρωπός τις πᾶσαν αὐτοῦ δεχόμενος τὴν ἐνέργειαν· ἄνθρωπος γάρ ἐστι, καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα· οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρείαν ἄξει ἐκεῖνος, ἀλλ᾽ ἀντίθεός τις ἔσται, καὶ πάντας καταλύσει τοὺς θεούς, καὶ κελεύσει προσκυνεῖν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ καθεσθήσεται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ (β) οὐ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ τὸν καθ᾽ ἑκάστην ἐκκλησίαν, ἀποδεικνύντα, φησίν, ἑαυτόν. Οὐκ εἶπε λέγοντα, ἀλλὰ πειρώμενον ἀποδεικνύναι· καὶ γὰρ ἔργα μεγάλα ἐργάσεται καὶ σημεῖα ἐπιδείξεται θαυμαστὰ τοῖς ἐξ αὐτῶν πλανωμένοις.

3. Καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη. Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε,
4. τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς.

Προώδευσαν γὰρ αὐτοῦ αἱ αἱρέσεις. Προοδοποιοῦσι δὲ οἱ Μανιχαῖοι, οἱ νῦν ἀρτιφανεῖς Παυλικιάννοι, Θεὸν αὐτὸν εἶναι ἀναγορεύοντες (γ).

4. Ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ἡμῖν (δ).

Ὁ Θεὸς δηλονότι καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Παρακλήτου.

4. Ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ.

Ὁ ἐνεργῶν ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Λέγει δὲ τὸν Σατανᾶν· «κόσμον» γὰρ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους φησίν.

5. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσί· διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦ-
6. σι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν.

»κείμενα «μή τις ἡμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶ-»τον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας» καὶ τὰ ἑξῆς.

(α) Ματθ. κδ΄, 24.— (β) «Καὶ καθεσθήσεται . . . τοῦ Θεοῦ» ὁ Κρ παρέργεται.— (γ) «Διαγορεύοντες» Κρ.— (δ) «Ὑμῖν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ γινώσκων τὸν Θεὸν ἀκούει ἡμῶν. [Ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν] (α). Ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης.

Αὐτοί, τίνες; ἢ οἱ αἱρεσιῶται καὶ οἱ Μανιχαῖοι; διὰ τοῦτο βλασφημοῦσι, φησίν, ἐκ τῆς πονηρᾶς αὐτῶν γνώμης, πονηρὰ προχεόμενοι ῥήματα.

Ε' Περὶ φιλαδελφίας εἰς θεοσέβειαν.

7. Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐστι, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώ-
8. σκει τὸν Θεόν· ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ
9. Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. Ἐν τούτῳ (β) ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ
Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ ἀπέ-
10. σταλκεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. Ἐν τού-
τῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν,
ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν
αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Ὥςπερ ἔγκλημα (γ) καὶ ψόγον φέρει τῷ μὴ αἱρουμένῳ τὸ αἱρετὸν καὶ μὴ φιλοῦντι τὸ φιλητόν, οὕτως ἔπαινον περιποιεῖ τοῖς ἀγαπῶσι τοὺς ἀξίους τοῦ ἀγαπᾶσθαι τὸ (δ) εἶναι ἀγαπητούς. Πότε δὲ τοῦτο ἀποδειχθῆναι (ε) δυνατόν; ἢ ὅτε αἴρει ὁ Σωτὴρ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἵνα ἀναδειχθῇ ὁ ἄνθρωπος, οἷος ὑπὸ Θεοῦ γέγονε, καὶ (ς) καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα ἀποδειχθεὶς τοῦ πεποιηκότος; οὕτω γὰρ καὶ φανερωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, εὐθὺς ὢν ἀγαπητὸς καὶ ἄξιος τοῦ ἀγαπᾶσθαι τυγχάνει. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεστάλη ὁ Σωτὴρ (ζ) τῷ κόσμῳ ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα τοῦ Πατρὸς ἐπὶ ἀναδείξει τοῦ κάλλους τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονότων, οἱ ταύτης τῆς δωρεᾶς τυχόντες ἀγαπητοὶ ὑπάρχουσιν· ὅθεν ἀλλήλους ἀγαπῶσιν· ἔχει γὰρ ἕκαστος

(α) Ταῦτα οὐ κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ. — (β) «Καὶ ὅτι ἐν τούτῳ» Κρ. — (γ) Ἀνωνύμως τὸ σχόλιον ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δ' ἐκ τῶν τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ', σελ. 1793.— (δ) «Τοῦ» Κρ.— (ε) «Ὑπ- »αχθῆναι» Κρ. — (ς) «Καὶ» παρὰ Κρ λείπει.— (ζ) «Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἀποσταλεὶς »Σωτὴρ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ τὸ ἀγαπητὸς καὶ τὸ ἀγαπητικὸς εἶναι, ἐντολὴν ἔχων τοῦ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Ἀγάπην ποίαν φησί; τὴν εἰλικρινῆ· οὐ τὴν μέχρι ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διαθέσεως καὶ γνώμης καὶ τοῦ συναλγεῖν ἐκ καθαρᾶς καρδίας· ἔστι γὰρ ἀγάπη καὶ ἡ τῶν πονηρῶν· οἷον λησταὶ ληστὰς φιλοῦσι, καὶ ἀνδροφόνοι ἀνδροφόνους, ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ἀπὸ συνειδήσεως ἀγαθῆς, ἀλλ' ἀπὸ κακῆς.

11. Ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς
12. ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέα-
ται· ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, καὶ
13. ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Ἐν τούτῳ γι-
νώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ
14. τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα
καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ Πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν Υἱὸν (α)
Σωτῆρα τοῦ κόσμου.

Τοῦτο ἡμῖν, φησί, κατορθώσει ἡ ἀγάπη. Τὸ ἔνοικον ἡμῖν, φησί, γενέσθαι τὸν Θεόν, ὃν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται.

ϛ΄ Περὶ θεολογίας Υἱοῦ ἐν δόξῃ Πατρὸς καὶ περὶ νίκης τῆς κατὰ τοῦ πονηροῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωήν.

15. Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ
16. Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ. Καὶ ἡμεῖς ἐγνώ-
καμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν
ἡμῖν. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν
17. τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει (β). Ἐν τούτῳ
τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως,

Ὅρα πῶς ἄνω καὶ κάτω τὴν αἵρεσιν ἐκείνην ἀναιρεῖ (γ), τὴν λέγουσαν ἄνθρωπον εἶναι ψιλὸν τὸν Ἰησοῦν Μαρίας Υἱόν, καὶ μὴ αὐτὸν ὁμολογοῦντας εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Μονογενῆ Λόγον ἐνανθρωπήσαντα διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

(α) «Τὸν Υἱὸν αὐτοῦ» Κρ.— (β) «Μένει» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.—(γ) «Ἀναιρεῖ τὴν »πονηράν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

17. Ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Τί οὖν ποιήσομεν τοῖς Προφήταις λέγουσιν ὅτι «εἶδον τὸν Κύριον »καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου» (α); Ὁ δὲ Δανιὴλ πάλιν· «εἶδον ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκά»θητο» (β). Καὶ ὁ Μιχαίας· «εἶδον τὸν Κύριον, τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσ»ραήλ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ» (γ), καὶ πολλὰς τοιαύτας ἐπισυναγαγεῖν ἔστι μαρτυρίας. Πῶς οὖν «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτέ» φησιν; Ἵνα μάθῃς ὅτι, τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ κατάληψιν καὶ τὴν τετρανωμένην γνῶσιν λέγει· ὅτι γὰρ πάντα ἐκεῖνα συγκατάβασις ἦν καὶ ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν, οὐδεὶς εἶδεν ἐκείνων, δῆλον ἐκ τοῦ διαφόρως ἕκαστον ὁρᾶν· ὁ γὰρ Θεὸς ἁπλοῦς καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσχημάτιστος, οὗτοι δὲ πάντες σχήματα ἔβλεπον διάφορα. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δι' ἑτέρου Προφήτου ἐμφαίνων πάλιν καὶ πείθων αὐτούς, ὡς οὐκ ἀκριβῶς τὴν οὐσίαν εἶδον, ἔλεγεν· «ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ Προ»φητῶν ὡμοιώθην» (δ). Οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἔδειξα τὴν ἐμήν, ἀλλὰ συγκατέβην, φησί, πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ἀσθένειαν. Ὁ μέντοι Ἰωάννης οὐ περὶ ἀνθρώπων (ε) φησὶν ὅτι, Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· τοῦτο γὰρ δῆλον ἦν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἄνω δυνάμεων· «ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγή»σατο» (ϛ), ἀξιόπιστον εἰσάγει τοῦ δόγματος μάρτυρα καὶ διδάσκαλον. Καὶ πῶς ἐκεῖνος ἦν, ἢ ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, «ἔρχεται ὁ ἄρ»χων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν» (ζ), οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν εἶναι, μηδὲν εὑρισκόμενοι πρὸς τὸν κόσμον ἔχοντες.

18. Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἡ τελεία (η) ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.

ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΡΩΤΗΣΙΣ (θ). Εἰ ὁ φόβος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, πῶς οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν; ἐὰν οὐκ ἔστιν ὑστέ-

---

(α) Ἡσ. ϛ', 1.— (β) Δανιήλ, ζ', 9. Παρὰ Κρ «ἐκάθισεν». —(γ) Μιχ. Γ' Βασιλ. κβ', 19. — (δ) Ὡσ. ιβ', 10. — (ε) «Οὐ περὶ ἀνθρώπων» παρὰ Κρ λείπει. — (ϛ) Ἰωάνν. α', 18. — (ζ) Αὐτόθ. ιδ', 30. — (η) «Ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη» Κρ. — (θ) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ϟ', σελ. 287.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ρημα, δῆλον ὅτι τετελείωται· πῶς οὖν «ὁ φοβούμενος οὐ τετελεί»ωται»;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ἡ καλὴ τῶν θείων Γραφῶν εὐταξία κατὰ τὸν σωστικὸν τοῦ Πνεύματος θεσμὸν τῶν ἀπὸ τῆς ἐκτὸς κατὰ τὰ πάθη πληθύος ἐπὶ τὴν θείαν ἑνότητα κινουμένων τοὺς βαθμοὺς διορίζουσα, τοὺς μὲν εἰσαγομένους καὶ ἐπὶ τὰ προπύλαιά (α) που τυγχάνοντας τῆς θείας αὐλῆς τῶν ἀρετῶν «φοβουμένους» ἐκάλεσεν. Τοὺς δὲ κτησαμένους σύμμετρον ἕξιν τῶν κατὰ τὴν ἀρετὴν λόγων τε καὶ τρόπων, οἶδεν ὀνομάζειν «προκόπτοντας». Τοὺς δὲ κατ᾽αὐτὴν γνωστικοὺς ἤδη γεγενημένους τῆς τῶν ἀρετῶν ἐκφαντικῆς ἀληθείας κορυφὴν προσαγορεύειν «τελείους». Οὔτε οὖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἀπεστραμμένος διόλου τὴν κατὰ τὴν φθορὰν τῶν παθῶν ἀρχαίαν ἀναστροφὴν καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν διάθεσιν διὰ τὸν φόβον ἐκδεδωκὼς τοῖς θείοις προστάγμασιν (β), ὑστερεῖ τινος καλοῦ τῶν εἰσαγομένοις πρεπόντων· κἂν οὔπω τὴν ἐν ἀρεταῖς ἕξιν ἐκτήσατο, καὶ τῆς ἐν τοῖς τελείοις καλουμένης σοφίας γέγονε μέτοχος. Οὔτε μὴν ὁ προκόπτων, τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτοῦ τῷ βαθμῷ καλῶν τινος ὑστερεῖ, κἂν τὴν αὐτὴν οὔπω (γ) τοῖς τελείοις ὑπερέχουσαν τῶν θείων ἐκτήσατο γνῶσιν. Καὶ πάλιν· οἱ μὲν τὴν πρακτικὴν ἀνδρικῶς μετιόντες φιλοσοφίαν, φόβου καὶ μνήμης τῶν μελλόντων δικαστηρίων (δ) οὔπω τὴν ψυχὴν ἀπολύσαντες, νοείσθωσαν ἡμῖν οἱ φοβούμενοι, μηδενὸς μὲν κατὰ τὸν μακάριον Δαυῒδ ὑστεροῦντες (ε) καθάπαξ τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων κατὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, ὅμως δ᾽οὖν ἔτι λειπόμενοι τῆς κατὰ νοῦν (ϛ) τῶν τελείων ἀκραιφνοῦς τῶν μυστικῶν θεαμάτων διαδόσεως. Οἱ δὲ τῆς θεωρητικῆς ἤδη μυστικῶς ἀξιωθέντες (ζ) θεολογίας καὶ πάσης φαντασίας ὑλικῆς τὸν νοῦν καταστήσαντες καὶ εἰκόνα τῆς θείας ὡραιότητος ὅλην ἀνελλιπῶς φέρουσαν τὴν ἐκμίμησιν ἔστωσαν ἡμῖν οἱ ἀγαπῶντες.

Οὐκ ἔστιν οὖν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις κατὰ τὸν μακάριον Δαυΐδ, ὡς φοβουμένοις, κἂν οὐκ ἔχῃ τὸ πλῆρες καὶ τέλειον τῆς ἀμέσου πρὸς τὸν Λόγον ἑνώσεως (η) κατὰ τὸ ἴσον τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Κύριον ὁ φοβούμενος· ἕκαστος γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι κατὰ τὴν

(α) «Πρόπυλα» Κρ.— (β) «Πράγμασι» Κρ. — (γ) «οὕτω» Κρ.— (δ) «Θείων »δικαστηρίων» Κρ.— (ε) «Διυστεροῦντες» Κρ.— (ϛ) «Νοῦν» ἐκ τοῦ Κρ λέξει.— (ζ) «Οἱ δὲ τῆς θεωρητικῆς ἀξιωθέντος» κἑξ. Κρ.— (η) «Λόγον ἑνώσαν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀφωρισμένην αὐτῷ τιμὴν (α) ἔχει τὸ τέλειον· κἂν ἄλλος ἄλλου κατὰ τὸ ποιὸν ἢ ποσὸν τῆς πνευματικῆς ἡλικίας ἐστὶν ὑψηλότερος. Ἐπειδὴ δὲ διττός ἐστιν ὁ φόβος κατὰ τό· «φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμε»νον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ» (β), καὶ κατὰ τό· «ὁ »φόβος Κυρίου ἁγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος» (γ)· καὶ «μέγας καὶ »φοβερός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ» (δ), ζητητέον, πῶς ἔξω βάλλει τὸν φόβον ἡ ἀγάπη, εἴπερ εἰς αἰῶνα αἰῶνος διαμένει; πῶς δὲ φοβερός ἐστι διαμένων ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας «ἐπὶ »πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ»; ἢ μᾶλλον, ἐπειδή, καθὼς εἶπον, διττός ἐστιν ὁ φόβος, ὁ μὲν ἁγνός, ὁ δὲ οὐχ ἁγνός· οἷον ὁ μὲν ἐπὶ πλημμελήμασι κατ' ἐκδοχὴν κολάσεως συνιστάμενος φόβος, αἰτίαν ἔχων τῆς οἰκείας γενέσεως τὴν ἁμαρτίαν, ὡς οὐχ ἁγνός, οὐκ ἔστι (ε) διαπαντός, τῇ ἁμαρτίᾳ διὰ τῆς μετανοίας συναφανιζόμενος. Ὁ δὲ ἁγνὸς φόβος, ὁ δίχα τῆς ἐπὶ πλημμελήμασι μνήμης ἀεὶ συνεστώς, οὐκ ἀπογενήσεταί ποτε· διότι περ οὐσιωδῶς ἐμπέφυκέ πως τῷ Θεῷ (ϛ) πρὸς τὴν κτῆσιν (ζ), ποιούμενος ἔκδηλον αὐτοῦ πᾶσαν τὴν φυσικὴν αἰδεσιμότητα τῆς ὑπὲρ πᾶσαν βασιλείαν τε καὶ δύναμιν ὑπεροχῆς. Ὁ τοίνυν μὴ φοβούμενος τὸν Θεὸν ὡς κριτήν, ἀλλ' αἰδούμενος αὐτὸν διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς ἀπείρου δυνάμεως ὑπεροχήν, οὐκ ἔχει δικαίως ὑστέρημα, τέλειος ὑπάρχων ἐν τῇ ἀγάπῃ, μετ' αἰδοῦς καὶ τῆς πρεπούσης σεβασμιότητος ἀγαπῶν τὸν Θεόν. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ κτησάμενος τὸν διαμένοντα φόβον εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Καὶ οὕτως οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὑστέρημα τὸ παράπαν οὐδέν.

Συνᾴδουσιν οὖν ἀλλήλοις ὅ τε Προφήτης καὶ ὁ Εὐαγγελιστής· ὁ μὲν λέγων μὴ εἶναι τοῖς κατὰ τὸν ἁγνὸν φόβον τὸν Κύριον φοβουμένοις [ὑστέρημα· ὁ δὲ τὸν φοβούμενον] (η), ὡς κριτήν, διὰ τὴν ῥερυπασμένην (θ) συνείδησιν, μὴ εἶναι τέλειον ἐν τῇ ἀγάπῃ. Κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν τυχὸν καὶ «ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλῳ αὐτοῦ φο»βερός ἐστιν ὡς Θεός» (ι), ὡς ἐγκεκραμένην φόβῳ ποιῶν τὴν τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν καὶ περὶ αὐτὸν γενησομένην ἀγάπην· φόβου γὰρ

(α) «Ἠφορισμένην αὐτῷ μονὴν» Κρ.— (β) Ματθ. ι', 28. — (γ) Ψαλμ. ιη', 10. — (δ) Αὐτόθ. πη', 8. — (ε) «Οὐκ ἔσται» Κρ. — (ϛ) «Ἐμπέφ. τῷ φόβῳ» Κρ. — (ζ) «Κτίσιν» Κρ. — (η) Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ. — (θ) «Ῥερυπωμένην» Κρ. — (ι) «Ὁ Θεός» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καθ' ἑαυτὴν κεχωρισμένη ἀγάπη, εἰς καταφρόνησιν πέφυκεν ὡς τὰ πολλὰ μεταπίπτειν, μὴ οἷον στομουμένης φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῆς τικτομένης φυσικῶς παρρησίας. Τί δὲ βούλεται τὸ «περικύκλῳ αὐτοῦ», λεγόμενον, εἰ δοκεῖ, κατανοήσωμεν. Ὁ γὰρ κυκλούμενος καὶ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω καὶ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἔχει τοὺς περικυκλοῦντας αὐτόν. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ Κύριος ἔχει τοὺς περικυκλοῦντας, νοήσωμεν τοὺς μὲν ὀπίσω, τοὺς διὰ τῶν ἐντολῶν κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ἀμέμπτως ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορευθέντας· τοὺς ἐξ ἀριστερῶν δέ, τοὺς τὴν φυσικὴν ἐν πνεύματι θεωρίαν μετὰ τῆς τῶν κριμάτων εὐσεβοῦς ἀναλήψεως κατορθώσαντας· φησὶ γὰρ περὶ τῆς σοφίας ἡ τῶν Παροιμιῶν βίβλος· «ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος »καὶ δόξα» (α). Τοὺς ἐκ δεξιῶν δέ, τοὺς καθαρὰν αἰσθητῆς φαντασίας τὴν ἄϋλον δεξαμένους γνῶσιν τῶν νοητῶν· ἐν γὰρ τῇ δεξιᾷ αὐτῆς, φησίν, ἔτη ζωῆς. Τοὺς δὲ ἐμπρός, τοὺς δι' ὑπερβάλλουσαν περὶ τὸ θεῖον κάλλος ἐρωτικὴν τῆς κατὰ νοῦν ἐφέσεως ζέσιν, ἀξιωθέντας τῆς «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» ἀπολαύσεως. Εἰ δὲ καὶ ἄλλος ἐστὶ περὶ τούτου λόγος μείζων καὶ ὑψηλότερος, ὑμῖν καὶ τοῖς καθ' ὑμᾶς (β) θείοις ἀνδράσιν ἔστι ληπτός.

Ὁ τὸν Θεὸν δεξάμενος, φησίν, ὅς ἐστιν ἀγάπη, οὐ δέδοικέ τινα· τί γὰρ (γ) καὶ φοβηθείη ὁ λαβὼν «ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ »σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ» (δ);

19. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς.

Οὕτως ἀγαπᾷ, ὡς καὶ τὰς τρίχας ἠριθμηκέναι τῆς κεφαλῆς, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις φησίν (ε)· οὐχ ὅτι τὰς τρίχας ὁ Θεὸς ἀριθμεῖ, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ τὴν πολλὴν πρόνοιαν τὴν περὶ ἡμᾶς ἐνδείξηται.

20. Ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισεῖ, ψεύστης ἐστίν· ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὃν ἑώρακε, τὸν Θεόν, ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;

21. Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

(α) Παροιμ. γ', 6.— (β) «Καθ' ἡμᾶς» Κρ.— (γ) «Τί δὲ» Κρ. — (δ) Λουκ. [illegible] 19.— (ε) Ματθ. ι', 30. Λουκ. ιβ', 7.

Ὁ γνησίως ἀγαπῶν τὸν Θεὸν οὐ διὰ τὴν ἀπειλὴν τῶν κολάσεων ποιεῖ τὰ θεάρεστα (α), ἀλλὰ τῷ τῆς ἀρετῆς φίλτρῳ καὶ τῇ ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν Θεόν· οὐ μὴν ὁ διὰ τὸν γνήσιον φόβον ἑαυτὸν ἀσφαλιζόμενος, ὅς ἐστιν ἔρως τοῦ καλοῦ, ἢ πάλιν φόβῳ τοῦ μὴ (β) ἐμπεσεῖν εἰς κόλασιν ποιῶν τις τὴν ἐντολήν. Διὸ περὶ αὐτοῦ ἐπάγων φησίν, «ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει» καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖ. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ θείων ἐντολῶν ἐστι πλήρωσις. Ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξεν ἐντολήν. Μὴ φυλάττων δέ, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν. Ψεύστης οὖν ὁ λέγων ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (γ).

Ἀδελφοὺς τὸ βάπτισμα ποιεῖ καὶ ἡ τῶν μυστηρίων κοινωνία (δ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

1. Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ
γεγέννηται. Καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ
2. τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἀ-
γαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ
3. τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ
Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

Οἱ ἐκ Θεοῦ γεννώμενοι (ε) ἐκ τοῦ κατορθοῦν τὴν μετ᾽ ἀρετὴν πίστιν (ϛ) τυγχάνουσιν οὗτοι τέκνα Θεοῦ καὶ φίλοι, καθάπερ καὶ Ἀβραάμ. Ἤδει τοῦτο ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ Θεοῦ, πιστεύσας ὅτι Ἰη-

---

(α) «Τὰ Θεῷ ἀρεστὰ» Κρ.— (β) «Τῷ μὴ» Κρ.— (γ) «Τὸν Θεόν, μὴ ἀγαπῶν » τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ» παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται. — (δ) Τὸ σχόλιον παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ε) Τὸ σχόλιον ἀνωνύμως κείμενον ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἀνήκει τῷ Διδύμῳ. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1801. — (ϛ) «Τὴν μετ᾽ ἀρετὴν πίστιν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. Ἴσ. γραπτέον «τὴν μετ᾽ ἀρετῆς πίστιν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σοῦς ἐστιν ὁ Χριστός, οὐχ (α) ὁ ψιλὴν συγκατάθεσιν ἔχων περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαλήψεως γεννᾶται ἐκ τοῦ Θεοῦ (β), ἀλλ᾽ ὁ ἐκείνην (γ) τὴν πίστιν κατορθῶν, ᾗ τὰ κατ᾽ ἀρετὴν ἔργα συνέζευκται (δ)· ἣν καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔχων λελόγισται δικαιοσύνην ἔχειν. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἐκδεκτέον τὸ «ἄνδρα πιστὸν ἔργων εὑρεῖν» (ε)· σπάνιον γὰρ ὁ τοιοῦτος τὴν εὕρεσιν ἔχει, πολλῶν ὄντων ἄνευ ἔργων σπουδαίων νεκρὰν πίστιν ἐχόντων, ἥτις οὐδὲ ὅλως πίστις ὑπάρχει. Ὁ οὕτω πιστεύσας, ὡς γεννηθῆναι ἐκ Θεοῦ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ᾗ φησιν ὁ Σωτήρ· «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (ϛ). Εἰ δὲ γεννᾶταί τις ἐκ Θεοῦ, κατορθώσας τὰ εἰρημένα (ζ), ἀποδοχῆς ἄξιον ὄντα, ἀγαπᾶν δεῖ καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα αὐτόν.

Τοῦ τῆς ἀληθείας πάλιν ἅπτεται δόγματος ἐκ βάθρων ἀναιρῶν τῶν αἱρετικῶν τὴν κακοπιστίαν.

3. Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσιν.

Τὴν ὑπόστασιν (η), καί, ἵν᾽ οὕτω φράσω, ὕλην, ἧς ἔχειν δεῖ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης (θ), τὴν τήρησιν τῶν θείων ἐντολῶν εἶναί φησιν, αἵτινες ἀναφέρουσι πρὸς Θεὸν τὸν κατ᾽ αὐτὰς ἐνεργοῦντα. Ὅθεν οὐ κατωφερεῖς οὐδὲ βαρεῖαι τυγχάνουσιν. Εἰ δέ τις προσελθὼν αὐταῖς, μὴ ὃν δεῖ τρόπον, λέγοι (ι) αὐτὰς βαρείας, τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν ᾐτιάσατο· φίλον γὰρ τοῖς ἄγαν ἀποβάλλουσιν ἰσχὺν βαρέα νομίζειν (ια) καὶ τὰ πάνυ ἐλαφρὰ καὶ κοῦφα. Ὅθεν οὐκ ἔγραψεν, «αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ ἐλαφραί», ἀλλὰ «βαρεῖαι οὐκ εἰσι», μόνου καὶ παντὸς ἀντιλαμβανομένου τοῦ ἀνωφεροῦς αὐτῶν, τοῦ δικαίως τὸ δίκαιον διώκοντος, πείρᾳ γνόντος ὅτι «ὁ Χριστοῦ ζυγὸς ἐλαφρός ἐστι», χρηστότητα πολλὴν ἔχων ὑπάρξαι τὸ οὕτως προκόψαι τῇ πίστει ἐνεργεῖ καὶ εἰς δικαιοσύνην λελογισμένῃ· ἣν καὶ δεικνὺς ὡς ὑφεστηκυῖαν καὶ μένουσαν εἶπεν· «αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον» ἣν [ἔχο-

---

(α) «Οὐχ» παρὰ Κρ λείπει.—(β) «Ἐκ τοῦ Θεοῦ» ὁμοίως.—(γ) «Ἀλλ᾽ ἐκείνην» Κρ.—(δ) «Ἢ ... συνέζευκται» ἐκ τοῦ Κρ παραλείπεται.—(ε) Παροιμ. κ´, ϛ´.—(ϛ) Ἰωάνν. ϛ´, 47. — (ζ) «Ἤδη γεννᾶταί τις ἐκ Θεοῦ κατορθῶν τὰ εἰρημένα» Κρ. — (η) Τὸ σχόλιον ἀνωνύμως κεῖται ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. ἔνθα ἀνωτ.—(θ) «Ὕλην ἔχειν, ἧς δεῖ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης» Κρ. — (ι) «Λέγει» Κρ. — (ια) «Νομίζεσθαι» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μεν πίστιν οἱ προςηκάμενοι] (α) τὸν Ἰησοῦν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ὁ (β) οὕτω διατεθεὶς ἐκ Θεοῦ (γ) γεννᾶται, καὶ τούτου τυχὼν καταφρονεῖ τῆς ἐνύλου ζωῆς καὶ τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων, καὶ ταύτῃ νικᾷ τὸν κόσμον, μεταβὰς ἀπ' αὐτοῦ εἰς ὑπερκόσμιον πολιτείαν.

Τί γὰρ ἐλαφρότερον τοῦ ἀγάπην ἔχειν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, καὶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν; «ὁ γὰρ ζυγός μου »χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστι» (δ) φησὶν ὁ Σωτήρ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ε). Σκόπει πῶς κοῦφα ἐπιτάττει· οὐκ εἶπεν «ἐν »φυλακῇ ἤμην» καὶ ἀπηλλάξατέ με· «ἄρρωστος ἤμην» καὶ ἀνεστήσατέ με, «ἀλλ' ἐπεσκέψασθέ με, καὶ ἤλθετε πρός με» (ϛ). Καὶ οὐδὲ ἐν τῷ πεινῆν ἐπαχθὲς τὸ κελευόμενον· οὐ γὰρ πολυτελῆ ζητεῖ τράπεζαν, ἀλλὰ τὴν χρείαν μόνον καὶ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, τὸν ἄρτον.

4. Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον.

«Τὸ γεγεννημένον», αὐτὸς ἐφεξῆς ἐδήλωσε τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ἡμῶν λέγων τὸ νικῆσαν τὸν κόσμον· τουτέστι πονηρίαν πᾶσαν καὶ ἀσέβειαν· ἡ γὰρ πίστις ἡμῶν πᾶσαν ἀγνωσίαν ἀπήλασε καὶ πάντα σκότον ἀπήλασεν (ζ) ἢ ἐξήλασεν. Καὶ ποία ἡ πίστις, ἢ ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; καὶ οὐ παύεται κηρύττων τὴν [ἀλήθειαν πρὸς ἐντροπὴν] (η) τῶν αἱρετικῶν, ἵνα κἂν ὀψέποτε παύσωνται, πολλάκις περὶ τούτων ἀκούσαντες.

4. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡ-
5. μῶν. Τίς δέ ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ;

ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Καὶ οὔτε Ἕλλην, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε αἱρετικὸς δύναται πρὸς αὐτήν, ἅπαξ τοῖς ἔργοις τὰ νικητήρια τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ἀπενεγκαμένης.

6. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος (θ) Χριστὸς Ἰησοῦς.

(α) Ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κρ, μὴ κείμενα ἐν τῷ χειρογράφῳ. — (β) «Ὁ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (γ) «Ἐκ τοῦ Θεοῦ» Κρ. — (δ) Ματθ. ια΄, 30. — (ε) Τοῦ Διδύμου. Παρὰ δὲ Κρ ἀνώνυμον κεῖται τὸ σχόλιον. — (ϛ) Ματθ. κε΄, 36. — (ζ) «Ἀπήλασεν» παρὰ Κρ λείπει. — (η) Ταῦτα εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ. — (θ) «Καὶ αἵματος καὶ Πνεύματος» Κρ. Ἀλλὰ καὶ τὸ χειρόγραφον ἐν τῷ σχολίῳ οὕτως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τοῦ στάξαντος (α) ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος τοῦ καθάραντος τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἁγιάσαντος τὸν λαόν· διὰ τοῦτο γάρ, φησί, «καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω » τῆς πύλης ἔπαθεν» (β). Καὶ «Πνεύματος» δὲ προσέθηκεν, ἵνα μάθωμεν ὡς ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν σταυρὸν Θεός τε ἦν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος.

6. Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ᾽ ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι.

Τουτέστιν οὐκ ἄνθρωπος ἦν μόνον ὁ ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ἀλλ᾽ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σεσαρκωμένος, ᾧ καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Πατήρ· «οὗ» τός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός» (γ). Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅτε ἐνόμισαν καὶ βροντὴν εἶναι, ὅτε καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔσταξεν ἐπὶ τὴν γῆν.

6. Καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ
7. ἀλήθεια. Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ Πνεῦμα, καὶ
8. τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν (δ). Εἰ

(α) «Τοῦ ἀίξαντος» Κρ. — (β) Ἑβρ. ιγ΄, 12. — (γ) Ματθ. γ΄, 17. — (δ) Ἐν ἄλλ. ὁ στίχος 7 ἔχει ὧδε· «Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ » Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν. Καὶ τρεῖς εἰσιν » οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ» κέξ. τὰ τοῦ στίχου 8 ὡς ἐν τῷ κειμένῳ. Ἔστι δὲ τὸ ἐδάφιον τοῦτο πολυθρύλητον δι᾽ ὅσα παρὰ τῶν Κριτικῶν ὑπέρ τε καὶ κατὰ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ ἐγράφησαν. Αὐτὸς ὁ F. Matthaei, ἵνα παραλίπωμεν ἄλλους, ἐν τῇ παρ᾽ αὐτοῦ γενομένῃ κριτικῇ τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης ἐκδόσει (Rigae, 1782) σχοινοτενέστατον γράφει σχόλιον, ἐν ᾧ ἀγωνίζεται τοὺς κατὰ τῆς γνησιότητος στηρίξαι λόγους. Δέκα, φησί, ἐξηρεύνησε τῆς καινῆς Διαθήκης κώδικας δοκιμωτάτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κρίσιν καὶ πλείστους ἄλλους, Σειρὰς ἐπισήμων τῆς Ἐκκλησίας Διδασκάλων περιέχοντας, (ἐν οἷς καὶ τὸν ἡμέτερον νῦν καταλεκτέον), ἀλλ᾽ οὐδαμοῦ ἐν αὐτοῖς εὗρε τὸ πολύκροτον τοῦτο ἐδάφιον. Ἐν τῷ σχολίῳ πολὺν ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ συζητούμενον θέμα· καὶ γὰρ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τέσσαρα τῆς Πανοπλίας χειρόγραφα, ἐν οἷς τὸ ἐδάφιον οὐχ ὑπῆρχε (Περὶ τοῦ 7ου τούτου στίχου τῆς Α΄ τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς γίνεται λόγος ἐν τῷ ΙΒ΄ Τίτλῳ τῆς Δογματικῆς Πανοπλίας). Ἐτεκμαίρετο δ᾽ ἐκ τούτου ὁ κριτικώτατος F. Matthaei, ὅτι καὶ ὁ Εὐθύμιος τῶν θεωρούντων ὡς μὴ γνήσιον τὸ ἐδάφιόν ἐστιν. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὑπάρχουσι καὶ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ἐδαφίου λόγοι οὐχ ἧττον ἰσχυροί, οὓς μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ εὐφυΐας καὶ χάριτος προβάλλεται ἐν ἐπιστολιμαίᾳ διατριβῇ πρὸς τὸν περὶ τούτου αὐτὸν ἐρωτήσαντα Φριδερῖκον τὸν Ματθαίου ὁ κλεινὸς ἐκεῖνος Ἱεράρχης Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις (Ὅρ. ταύτην, ὡς καὶ τὴν ἑπομένην τοῦ Εὐγενίου ἀπόκρισιν ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς κριτικῆς τοῦ F. Matthaei ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς καινῆς Διαθήκης. Rigae, 1782, p. LIV). Ὅθεν καλὸν ἡμῖν ἔδοξε τοῦ ἐν μαθήσεσι καὶ ἐπιστήμαις μέγα κτησαμένου ὀνόματος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

9. τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν.

Ἱεράρχου τὰς ἐπιστολιμαίας γνώμας μεταγλωττίσαι τε καὶ καταχωρίσαι ἐνταῦθα διὰ δύο πρὸ πάντων τοὺς ἑξῆς λόγους· πρῶτον μέν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ οὖσα λατινιστὶ γεγραμμένη ἄγνωστος ὑπῆρχε τοῖς Ἕλλησι, παρ' οἷς ἀΐδιος διαμένει τοῦ σοφοῦ Ἱεράρχου ἡ μνήμη· ἔπειτα δέ, ὅτι περὶ τοῦ προκειμένου Γραφικοῦ ἐδαφίου τὰ ἐν αὐτῇ λεγόμενα πολὺ μέχρι τοῦ νῦν ἔχουσι τὸ κῦρος διὰ τὸ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ γράψαντος ἀξίωμα.

ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΑ ΕΡΩΤΗΣΙΣ F. MATTHAEI.

«Μαθὼν ὅτι Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος ἔν τινι Λόγῳ (εὕρηται δ' οὗτος ἐν τῷ Α' Τόμῳ σελ. 241 τῆς ἐν Λιψίᾳ ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως γενομένης ἐκδόσεως τῶν πονημάτων τοῦ Βρυεννίου) ἐγκρίνει τὸν 7ον στίχον παρὰ τὸ κῦρος πλείστων τῆς καινῆς Διαθήκης κωδίκων, ἔγνων ἐρωτῆσαι περὶ τούτου τὸν πρῶτον τῶν τοῦ Βρυεννίου ἔργων ἐκδότην Εὐγένιον, ὅπως σαφῶς γνῶ πότερον, ἐκ χειρογράφων κωδίκων, ἢ ἐκ τῶν κοινῶν ἐκδόσεων τὸ χωρίον ἐκεῖνο προςλαβών, εἰς τοὺς τοῦ Βρυεννίου παρεισήγαγε Λόγους. Παρεκάλεσα πρὸς τούτοις τὸν ἐπιφανέστατον ἐκεῖνον ἄνδρα (Summum illum Virum), εἴ τι προχείρως ἔχοι περὶ τοῦ προκειμένου ἐδαφίου εἰπεῖν, φιλοφρόνως ἀνακοινώσασθαί μοι. Καὶ νῦν, ἐπεὶ σαφῶς καὶ διὰ μακρῶν πρὸς ἀμφότερα ἀπεκρίνατο, οὐκ ἄχαρι τῷ πεπαιδευμένῳ ἀνδρὶ ἔργον ἐνόμισα εἶναι τὸ δημοσιεῦσαι ἐνταῦθα μέρος ταύτης τῆς ἐπιστολῆς. Ποιῶ δὲ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἡδέως, ὅσον ὁ Εὐγένιος φαίνεται πολεμῶν τὴν ἐμὴν περὶ τοῦ ἐδαφίου τούτου γνώμην ἐπιτιμητικοῖς ἐλέγχοις».

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΧΕΡΣΩΝΟΣ ΚΑΙ ΣΛΑΒΙΝΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

Τὸ περιμάχητον ἐδάφιον «περὶ τῶν τριῶν μαρτυρούντων ἐν τῷ οὐρανῷ» καὶ τοῦ βεβαίου ἔσο βεβαιότερος ὅτι οὕτως εὗρον ἐν τῷ κώδικι, ὡς ἐξέδωκα, οὐδ' ἔμελλον τολμῆσαι παρενεῖραι, εἰ μὴ οὕτως αὐτὸ εὕρισκον. Δόγμα παρ' ἐμοί ἐστι (καὶ πάντοτε ἦν καὶ ἔσεται) ἐν παντὶ τὴν ἀλήθειαν προκρίνειν. Καὶ γὰρ εἰ, καὶ ὅταν ἰδιωτικῶς κοινολογώμεθα πρός τινα, ὀφείλομεν τὴν ἀλήθειαν εὐσταθῶς διαβεβαιοῦσθαι, πόσῳ μᾶλλον ὅταν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποτεινώμεθα; . . . Λέγεις ὅτι ἐν οὐδενὶ τῶν τῆς καινῆς Διαθήκης κωδίκων εὗρες τὸ «περὶ τῶν τριῶν μαρτυρούντων ἐν τῷ οὐρανῷ» (Α' Ἰωάνν. ε', 7) ἐδάφιον. Τοῦτο δ' ἐγὼ ὑπολαμβάνω οὕτως, ὡς εἰ προὔκειτό σοι ὁ λόγος περὶ τῶν ἐν Μόσχᾳ σωζομένων κωδίκων τῆς τε καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν ἐξ ὧν ἀντεγράφη ἡ τοῦ Εὐθυμίου Πανοπλία. Καὶ ἀληθὲς μέν ἐστιν, ὅτι παλαιότατα χειρόγραφα τὸ ἐδάφιον τοῦτο συνηθέστατα οὐκ ἔχουσιν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό σε λανθάνει, ὅτι καὶ ἄλλα εἰσὶ ἀριθμῷ τε πλεῖστα καὶ παλαιότητι ἐπίσημα ἐν οἷς τὸ ἐδάφιον εὕρηται εἴτε ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ κειμένου εἴτε ἐν τῇ ᾤᾳ. Ἐκ γὰρ τούτων καὶ ἐκδόσεις τῆς καινῆς Διαθήκης παρεσκευάσθησαν λαμπραί, ὡς ἡ τοῦ Ροβέρτου Στεφάνου, ἡ τοῦ Φροβενίου (1541), ἡ τοῦ Ἐράσμου (1550) καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ Σίμωνος ἐκείνου, οὗ κριτικὰς παρατηρήσεις εἴς τε τὸ κείμενον αὐτὸ καὶ εἰς τὰς μεταφράσεις τῆς καινῆς Διαθήκης ἀγνοῶ εἴ τις ἄλλος ἀκριβέστερον ἐποίησε (Πρβλ. ἐν τῷ Προλ. τοῦ Α' Τόμου τῆς παρούσης Συγγραφῆς σελ. μη' σημ. γ'). Οὗτος, εἰ καὶ ἐναντίος τῷ 7ῳ στίχῳ ἐστὶ καὶ ὑποβολιμαῖον τοῦτον ἡγεῖται, ὅμως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἡ ἐλθοῦσα ἐπ' αὐτόν· «Πνεῦμα γάρ, φησίν,

σαφῶς ὁμολογεῖ ὅτι εὗρε τοῦτον ἐν πλείστοις κώδιξι παλαιοῖς. Καί γε καὶ τοῦτο βεβαιοῦται, ὅτι τὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν τὸ ἐδάφιον λείπει, τῶν ἑξακοσίων ἐτῶν οὐκ εἰσι παλαιότερα· ὅ ἐστιν (ὡς ὁ Σίμων, λήγοντος τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, ἔγραφεν), ἀνάγονται εἰς τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα. Ἣν παρατήρησιν τοῦ Σίμωνος αὐτὸς φροντιεῖς βεβαιώσασθαι ἐξ ὧν ἐξετάζεις κωδίκων τῆς Μόσχας, εἰ τυχὸν εἷς τίς ἐστιν ἢ πλείους. Ὁ δὲ Μίλλιος ὄντως ὡρισμένως γνωματεύει ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐδάφιον ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τοῦ Ἰωάννου τῷ αὐτογράφῳ καὶ ἐν ἄλλοις διαφόροις ἀντιτύποις, ἐξ αὐτοῦ ὁπωσδήποτε μετέπειτα ἀντιγεγραμμένοις. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη ὑπερβαλλόντως τῷ Καβέῳ ἤρεσεν, ὃς καὶ σπουδάζει βεβαιοτέραν ταύτην καταστῆσαι ἐξ ὧν τῷ Λουκιανῷ (ἐν τῷ διαλ. πρὸς Φιλοπατρ.) εἴρηται· «ἓν ἐκ τριῶν· ἐξ ἑνὸς τρία» κτλ., νομίζων ὅτι ταῦτα οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἢ ἐκ τοῦ ἐδαφίου ἐκείνου τοῦ Ἰωάννου ἐλήφθησαν. Καὶ τοσοῦτον ἐναργῶς νομίζει ὁ Καβέος ὅτι ἀπέδειξε τοῦτο διὰ τῆς παραλληλίας, ὥςτε οὔτε τὸ σύνηθες ἐκεῖνο τοῖς Γεωμέτραις ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀποδείξεσιν «ἀκροτελεύτιον ἐπιφώνημα» ἐδίστασε προςθεῖναι· ἤτοι τὸ «ὅπερ »ἔδει δεῖξαι». Ἀλλ' ἵνα τὸν ἐθνικὸν ἐκεῖνον Συγγραφέα ἐάσωμεν (ὅςτις ἴσως οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἤδη τότε ἀναφυέντος καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κατάληψιν ὑπερβαίνοντος δόγματος τῶν Χριστιανῶν «ἑνότης φύσεως ἐν τρισὶν ὑποστά»σεσιν» (ὡς δημοσίᾳ τότε ἐφέρετο), ἀριθμολογῶν, ἐσπούδαζε σκωπτικώτερον αὐτὸ χλευάζειν), πλεῖστοι ἡμῖν εἰσιν, οἱ τὸ ἐδάφιον ἐκεῖνο κατὰ γράμμα ἀναφέροντες· οἷον ὁ Τερτυλιανὸς (Contra Praxe. Lib. I, c. 25), ὁ Κυπριανὸς (ad Iubaian. καὶ ἐν τῷ de unitate), οἱ τῆς ἐν Ἀφρικῇ Ἐκκλησίας διδάσκαλοι Fulg. Ruspensis ἐπίσκοπος, Εὐγένιος Carthagin, Οὐΐγίλιος Tapsens, καὶ σὺν αὐτοῖς τεσσαράκοντα ἄλλοι ἐπίσκοποι, οἵτινες πρὸς Οὐνέρικον τὸν τῶν Βανδάλων βασιλέα (ἐν ἔτ. 484) τὴν ὁμολογίαν τῆς ἑαυτῶν πίστεως διδόντες κατὰ λέξιν οὕτω λέγουσιν· «Ioannis Euangelistae »testimonio comprobatur (unitas in Trinitate), ait namque; Tres sunt, qui »testimonium perhibent in coelo, Pater, Verbum et Spiritus S. Et hi tres »unum sunt». Ἐντεῦθεν φωτὸς φαεινότερον δηλοῦται ὁπόσοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχον κώδικες τὸ ἐδάφιον ἐκεῖνο περιέχοντες. Οὐδ' ἔστιν ὁ τοσοῦτον ἔχων ἐπηρμένην τὴν ὀφρύν, ὥστε ἀρνήσασθαι τοῦτο, ὅτε οὐδ' αὐτοὶ οἱ μέχρι τοῦδε ὑποβολιμαῖον τὸ ἐδάφιον ὑπολαβόντες ἐτόλμησαν τοῦτο ἀρνήσασθαι.

Ἀλλ' ὑπολείπεται ἐκεῖνο, πρὸς ὃ τέλος καταφεύγουσιν· ὅτι δηλαδὴ τὸ ἐδάφιον παρεισήχθη εἰς τὸ ἱερὸν κείμενον εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχῆς. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο προῖκα λέγεται καὶ σὺν οὐδεμιᾷ ῥητῇ ἀποδείξει, ἐρωτῶ, διὰ τί οὐδεὶς τότε ὑπώπτευσεν ἐπὶ τοιαύτῃ κιβδήλῳ τοῦ κειμένου προσθήκῃ; Διὰ τί οὐδὲν ὑπῆρξε περὶ τούτου ζήτημα; Διὰ τί οὐδεὶς τῶν αἱρετικῶν ἐξωνείδισε τοὺς Καθολικοὺς ἐπὶ τοιούτῳ φενακισμῷ; καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἀρειανῶν, οἷς συμφέρον ἦν ὑπερασπίζειν ἑαυτοὺς κατὰ τῶν ἀφρικανῶν ἐκείνων ἐπισκόπων, τῶν φανερῶς τῷ ἐδαφίῳ χρωμένων, καὶ ἐλέγχειν αὐτοὺς δημοσίᾳ ἐπὶ ψεύδει; Τοίνυν πρὸς τὸ μὴ μετὰ θετικότητος λέγεσθαι, ὅτι παρεφθαρμένη ἐστὶν ἢ ὑποβολιμαία καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἡ Ἐπιστολὴ διὰ τὴν παρείςφρησιν τοῦ ἐδαφίου ἐκείνου ταῦτά τε καὶ τὰ παρόμοια κεῖνται ἐναντιώματα· ὧν τὴν κατ' ἔκτασιν ἔρευναν καταλείπομεν τοῖς ἐν ἰδιαιτέραις διατριβαῖς εἰδικῶς περὶ τοῦ προκειμένου ἐδαφίου πραγματευομένοις.

Ἐγὼ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο μόνον προςτίθημι, ὅ, ὅσον ἐμὲ εἰδέναι, παρ' οὐδενὸς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»ὁ Θεός» (α). Διὸ καὶ παρακατιὼν λέγει, ὡς τοῦ Θεοῦ ἡ μαρτυρία ἀληθής, ἐπὶ τοῦ μαρτυρήσαντος τῷ Υἱῷ δηλονότι. Αἷμα (β) καὶ ὕδωρ πάλιν μαρτυρεῖ πραγματικῶς, ὅτι Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος. Τὸ μὲν ὕδωρ, ὡς Θεός· ὑπὲρ ἄνθρωπον γὰρ τοῦτο. Τὸ δὲ αἷμα, ὅτι τέλειος ἄνθρωπος.

9. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε

τέως παρετηρήθη. Ὅτι δηλαδὴ τοσούτου δεῖ εἶναι παρεισηγμένον τὸ ἐδάφιον τοῦτο διὰ παραφθορᾶς, ὥστε μηδὲ ἵστασθαι τὸν 8ον στίχον, εἰ μὴ προηγοῖτο ὁ 7ος, περὶ οὗ πρόκειται. Καὶ γὰρ ὅ,τι ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει ὀρθῶς διὰ τοῦ ἀρσενικοῦ τῆς λέξεως γένους ἐκφράζεται, τοῦτο ἐν τῷ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου κειμένῳ, εἰ μὴ προστεθείη ὁ ἀνωτέρω στίχος, ἀσαφῶς συντάσσεται καὶ οὐκ ἄνευ βίας καὶ σολοικισμοῦ φανεροῦ. Διότι, ἐν ᾧ «τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα» ὀνόματα οὐδετέρου γένους εἰσί, κατὰ τίνα λόγον συμφωνήσει αὐτοῖς τὸ ἀμέσως προηγούμενον «τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες» καὶ τὸ τούτοις ἀμέσως ἐχόμενον «καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς» κτλ; Καὶ μὴν ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ ὀνόματα ὀνόμασιν ἐπιθέτοις καὶ ἀντωνυμίαις οὐδετέρου γένους συντάσσεσθαι (ὅτε ὁ νοῦς ἀφορᾷ εἰς τὰ «πράγματα») ἰδιάζει δῆτα τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, ὡς πάντες οἱ ταύτην ἐπιστάμενοι ἴσασιν. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἀντίστροφον· ἤτοι οὐσιαστικὰ οὐδέτερα ὀνόματα ἐπιθέτοις ἢ ἀντωνυμίαις ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ γένους συντάσσεσθαι, οὐκ ἂν εἴποι τις. Λοιπὸν τὸν 8ον στίχον «τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ »τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν» ἔδει ὧδε ἔχειν· «τρία εἰσὶ τὰ μαρτυροῦντα ἐν τῇ »γῇ, τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα· καὶ τὰ τρία εἰς τὸ ἕν εἰσιν». Καὶ ὅμως γεγραμμένον ἐστὶν ἐκείνως καὶ οὐχ οὕτως. Πῶς ἆρά γε ἄλλως ἡ ἀπαντῶσα αὕτη ἀκαταλληλία δύναται ἐξηγηθῆναι, ἢ διὰ τῆς τοῦ προηγουμένου στίχου ἐκφράσεως, ἥτις, ἐξηγουμένη τὸν ἀμέσως ἑπόμενον 8ον στίχον, ἀναπτύσσει σαφῶς τὰ ἐν αὐτῷ; Ἐν πρώτοις τοίνυν ἐν τῷ 7ῳ στίχῳ τρεῖς μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ τίθενται («τρεῖς εἰσιν οἱ μαρ»τυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς »ἕν εἰσιν»). Εἶτα δ' ἀμέσως οἱ τρεῖς οὗτοι μάρτυρες (καθόσον καὶ ἐν τῇ γῇ τὴν αὐτὴν βεβαιοῦνται μαρτυρίαν) εἰσάγονται διὰ τῶν τριῶν τούτων συμβόλων (στιχ. 8) «καὶ »τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς »εἰς τὸ ἕν εἰσιν». Ὡς εἰ ἔλεγεν ὁ Εὐαγγελιστής· οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ μαρτυροῦντες (τουθ' ὅπερ ἱκανῶς δηλοῦται διὰ τοῦ συνδέσμου «καί», ὃς ἐπὶ τοῦ προκειμένου στίχου ἔχει σημασίαν οὐχ ἁπλῶς συνδετικήν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμοιωματικήν), περὶ ὧν ἐν τῷ ἀνωτέρω ἐδαφίῳ εἴρηται· δηλαδὴ ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα, οἱ αὐτοὶ μαρτυροῦντές εἰσι καὶ ἐν τῇ γῇ, δι' ὧν ἡμῖν ἀπεκαλύφθησαν συμβόλων. Ταῦτα δὲ τὰ σύμβολά ἐστι τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ δηλοῦται ὁ Πατήρ· τὸ αἷμα, δι' οὗ ὁ Υἱός· τὸ ὕδωρ, δι' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι, οἵτινες ἀνωτέρω μὲν ἀνακεκαλυμμένως δι' αὐτῶν τῶν θεαρχικῶν ὀνομάτων ἐν τῷ οὐρανῷ μαρτυροῦντες παρίστανται, οἱ αὐτοὶ ἐν τῇ γῇ διὰ τῆς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ μνήσεως συμβολικῶς ἐπαναλαμβανόμενοι, οἱ τρεῖς οὗτοι εἰς τὸ ἕν εἰσιν.

Ἀλλ' ὠέ! Τὴν χύτραν ἀνίδρυσα, οὐ τὸν ἀμφορέα.

—(α) Ἰωάνν. δ', 23.—(β) Τὰ ἐφεξῆς μέχρι τέλους τοῦ σχολίου παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

10. περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ. Ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ
ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρ-
τυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
11. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν
12. ὁ Θεός, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν. Ὁ ἔχων
τὸν Υἱόν, ἔχει τὴν ζωήν· ὁ μὴ ἔχων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει.
13. Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἰδῆτε (α), ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα
14. πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν
ἡ παρρησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα
15. κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. Ὃ ἐὰν αἰτώμεθα,
οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν παρ' αὐτοῦ (β).

Τοῦτο συνᾴδει τῷ εἰρημένῳ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· «δοῦλος ὁ μὴ »γνοὺς (γ) τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ ποιήσας ἄξια πληγῶν, »δαρήσεται ὀλίγας· ὁ δὲ γνοὺς καὶ ποιήσας δαρήσεται πολλάς» (δ). Τούτου παραπλήσια καὶ ὁ νόμος προστάττει ἐπὶ δύο πορνευομένων, ὅτι ἡ μὲν τοῦ λαοῦ θάνατον ἔχει τὴν ζημίαν. Ἐὰν δὲ ἱερέως θυγάτηρ τυγχάνῃ, οὐ ψιλὸν θάνατον, ἀλλὰ τὸν ἐπὶ πυρὶ ὑπομένει (ε). Καὶ ἡ αἰτία φανερά· ἡ μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ, ἅπαξ τοῦ σαββάτου ἐρχομένη τοῦ νόμου κατήκουεν, ἡ δὲ ἀχώριστον εἶχε τὸν διδάσκαλον· διὸ καὶ χαλεπωτέραν τιμωρίαν ὑπομένει. Εἰ δὲ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, πᾶν ἁμάρτημα ὡς πρὸς τὴν λογικὴν οὐσίαν παρόραμά ἐστι· τρόπον γάρ τινα παριδοῦσα καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτῆς, ὑπενδοῦσά τε τοῦ πρὸς τὸ καλὸν τόνου, κατερρύη (ς). Ὅπως δὲ ἐὰν ἔχῃ, εἰς κρίσιν ἄγεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κἄν, ὡς ὁ Ἰωάννης εἶπε, τῶν ἁμαρτιῶν αἱ μὲν εἰσι (ζ) πρὸς θάνατον, αἱ δὲ ὡς νόσοι ψυχῆς ὑπάρχουσιν. Οἱ πείρᾳ τεχνικῇ

(α) «Εἰδῆτε» Κρ. — (β) Στίχ. 15. «Καὶ ἐὰν οἴδαμεν, ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἐὰν αἰ»τώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα, ἃ ᾐτήσαμεν παρ' αὐτοῦ» Κρ. — (γ) «Ὁ »γνοὺς» Κρ. — (δ) Λουκ. ιβ΄, 48. — (ε) Λευϊτ. κα΄, 9. — (ς) «Παρέρρυη» Κρ. — (ζ) «Ὦσι» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μαθόντες πῶς ἐστιν ἕκαστα (α) κατορθοῦν τῶν σπουδαζομένων καλῶν εὐέλπιδες γίνονται πρὸς τὸ καὶ ἄλλοτε ταὐτὸν ἀνύσαι. Ἐπεὶ οὖν καὶ οἱ ἱεροὶ Ἀπόστολοι καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης οὗτος αὐτοῖς ἔργοις ἔγνωσαν, ὡς πολλάκις αἰτησάμενοι Θεὸν τὸ αὐτῷ (β) φίλον καὶ θελητὸν ἐσχήκασι, θαρροῦσιν, ὅτι ἑκάστοτε οὕτως αἰτούμενοι τεύξονται τῶν ποθουμένων, ἐπινεύοντος τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτων δειχθήσεται τὰ ζητούμενα ὑπό τινων, πῶς ἀληθὲς εἴη «ὁ αἰτῶν λαμβάνει». Τῆς καθόλου προτάσεως οὐ πάντας ἁπαξαπλῶς τοὺς καὶ τὰ μὴ συμφέροντα αἰτουμένους (γ), ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πεπεριεχούσης, ἐγγίνεται ἡ τοιαύτη παρρησία τῷ ἀκατάγνωστον βίον ἔχοντι. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος· τίς γὰρ καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν; ὀλίγοι γὰρ οἱ οὕτως ἐν ἀρετῇ ὄντες, ὡς εἰπεῖν· «ἀδικίαν εἰ »ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω μου Κύριος» (δ). Διὰ τοῦτο εἰσήκουσέ μου, ἐπειδὴ ἀδικίαν οὐκ ἐθεώρουν. Ἀπεσιώπησε δὲ αὐτὸ φόβῳ τοῦ μὴ περὶ αὐτοῦ νομισθῆναι κατὰ τὸν εἰπόντα· «οὐδὲν »ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι» (ε). Λήψῃ εἰς τὰ προκείμενα καὶ τό· «ἐὰν ἡ καρδία μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρ»ρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν» (ϛ).

Μετὰ τῆς μαρτυρίας ἐκείνης καὶ ἄλλην μαρτυρίαν ἡμῖν ἔδωκε (ζ), ζωὴν αἰώνιον διδοὺς τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ.

Ζ' Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτάνοντος ἀδελφοῦ διὰ προσευχῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν· ἐν ᾧ περὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

16. Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν
μὴ πρὸς [θάνατον] (η), αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν,
τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς
17. θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης [λέγω] (θ) ἵνα ἐρωτήσῃ. Πᾶσα
ἀδικία ἁμαρτία ἐστίν, καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον.

Ἀνάγκη πρὸς θάνατον ἁμαρτίαν ἐκείνην εἶναι, τὴν οὐκέτι δυναμέ-

(α) «Ἕκαστα» κατὰ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἕκαστος». — (β) «Τὸ αὐτοῖς» Κρ. — (γ) «Τοὺς καὶ τὰ αὐτὰ αἰτουμένους» Κρ. — (δ) Ψαλμ. ξε', 17. — (ε) Β' Κορινθ. δ', 4. — (ϛ) Α' Ἰωάνν. γ', 21. — (ζ) «Δέδωκε» Κρ. — (η) «Θάνατον» ἐκ πλημμελείας προφανῶς τοῦ ἀντιγράψαντος οὐ κεῖται ἐν τῷ χειρογράφῳ. — (θ) «Λέγω» ὁμοίως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νην συγχωρεῖσθαι, οἷα ἦν ἡ τοῦ Ἰούδα, ἡ μετὰ πλείστας ἱεροσυλίας προδοσία (α) Χριστοῦ· ὅταν γὰρ ἐπὶ τοῖς διὰ βίου πᾶσιν ἀδικήμασιν ἀμετανόητός τις ἁλοὺς αὐξήσῃ (β) τὴν κακίαν, ἐν τέλει τὸ μέγιστον προςθείς, τότε καὶ πρὸς θάνατον ἡ ἁμαρτία, καὶ θανάτῳ καταλαμβάνεται, καθάπερ ἐκεῖνος. Οὐδὲν δεῖ τούτου πρὸς τὰς ἀφέσεις, ἃς Χριστὸς χαρίζεται σήμερον τοῖς δυναμένοις μετανοεῖν (γ)· «πᾶν μὲν »γὰρ δένδρον, ὡς εἴρηκε, μὴ ποιοῦν καρπὸν καλόν, ἐκκόπτεται καὶ »εἰς πῦρ βάλλεται» (δ)· ὃ δὲ δύναται καρπὸν καλὸν ἐνεγκεῖν, οὐκ ἐκκόπτει φιλανθρωπίᾳ Χριστός· καθάπερ ἐγνώκαμεν μυρίους μὲν ἀπενεχθέντας εἰς θυσίαν εἰδώλων φόβῳ τῶν διωκόντων, αὖθις δὲ ἐπιστραφέντας καὶ μαρτυρήσαντας· ὧν καὶ τὰ σώματα τετίμηται παρὰ Χριστοῦ (ε), ὡς καὶ πρὸς τοῖς μνήμασιν αὐτῶν τοὺς δαίμονας βασανίζεσθαι, Θεοῦ δὴ (ς) σαφῶς δηλοῦντος ὅτι καὶ δέχεται τοὺς ἐπιστρεφομένους καὶ τιμᾷ· πῶς οὐκ ἐναντίοι τῷ Θεῷ οἱ τὴν ἐκ μετανοίας (ζ) σωτηρίαν, δευτέραν οὖσαν μετὰ τὴν τῶν καθαρῶν διαμεινάντων, ἀπελπίζεσθαι νοοῦντες; Ὑπηρέται σαφῶς διαβόλου, τοῦ καὶ διὰ τῆς ἀνελπιστίας, καθάπερ καὶ διὰ τῆς καταφρονήσεως, ἀπόλλυσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἐσπουδακότος.

Ἡ τῆς κακοπιστίας, ἡ τῆς (η) εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημίας, ὑπὲρ ἧς οὐκ ἔστιν αἰτῆσαι· ἐὰν γὰρ ἄνθρωπος, φησίν, εἰς ἄνθρωπον ἁμάρτῃ, καὶ προσεύξωνται (θ) περὶ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ εἰς Θεόν, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;

18. Οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει· ἀλλ᾿ ὁ γεννηθεὶς ἐκ Θεοῦ (ι) τηρεῖ ἑαυτὸν καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ.

Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ποιεῖν (ια) δικαιοσύνην ἔχει τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἅμα δὲ τῷ ἁμαρτάνειν καὶ ποιεῖν δικαιοσύνην

(α) Οὕτω παρὰ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «προσδοκία». — (β) «Ἐπαυξήσῃ» Κρ.— (γ) «Ἃς Χριστὸς δανείζεται τοῖς δυναμένοις μετανοεῖν καὶ φέρειν καρποὺς ἀντὶ τῶν »πονηρῶν ἀγαθούς» Κρ.—(δ) Ματθ. ζ΄, 19.—(ε) «Παρὰ Χριστῷ» Κρ.—(ς) «Δὴ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.— (ζ) «Τῆς μετανοίας» Κρ.— (η) «Ἡ τῆς κακοπιστίας, ἢ τῆς» Κρ. — (θ) «Καὶ δὴ προσεύχου» Κρ. — (ι) «Ἐκ τοῦ Θεοῦ» Κρ.— (ια) Τὸ σχόλιον ἀνώνυμον ἔν τε τῷ χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1803.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀδύνατον, φανερὸν ἄρα, ὅτι οὕτω διακείμενος καὶ ἐνεργῶν δίκαιός ἐστι καὶ οὐχ ἁμαρτάνει. Εἶτα ἀσφαλιζόμενος, ὡς προαιρετικὸς καὶ οὐ φύσει υἱός ἐστι Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος (α), ἁρμοδίως ἐπήγαγε τὸ «ἀλλὰ »τηρεῖ ἑαυτόν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ»· [εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ] (β) ὅτι τηρεῖ ἑαυτὸν οὐκ ἐκ κατασκευῆς, ἀλλ' ἐκ προσοχῆς ἔχει τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Τηρῶν δέ τις ἑαυτόν, τί καὶ εὔχεται θεόθεν φυλαχθῆναι, ἵνα ἄψαυστος πάντη μείνῃ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ;

ΣΕΥΗΡΟΥ. Ὁρᾷς ὅτι ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦτο οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, οὐχ ὅτι τὴν φύσιν ἐστὶν ἀπαθής, ἀλλ' ὅτι τηρεῖ ἑαυτόν, κατ' ἐκεῖνό που τὸ εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ· «ὥστε »ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ» (γ); καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ φυλάττων ἑαυτὸν καὶ τὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δοκοῦντα πράττων ἁμαρτάνειν οὐ δύναται.

19. Οἴδαμεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται.

Διὰ πολλῶν (δ) μαθόντες τοὺς φαύλους ἀνθρώπους, δηλουμένους τῇ τοῦ κόσμου φωνῇ, οὐ δεισιδαιμονοῦμεν κατὰ τοὺς αἱρετικούς, μήπως ἡ τοῦ Θεοῦ κτίσις, «κόσμος» οὖσα, ἐν τῷ πονηρῷ ἵδρυται. Ἡ «κόσμος» φωνὴ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κεῖται, ὡς προείπομεν, καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν Εὐαγγελίοις· γράφει γὰρ ὁ Ἰωάννης· «μὴ θαυμάζετε (ε), »εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος» (ϛ). Φανερός (ζ) ἐστι παντὶ νοῦν ἔχοντι κόσμον μισοῦντα τοὺς ἁγίους τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους σημαίνων. Καὶ προσέτι· «αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει»· ἀκούοντα γὰρ κόσμον τῶν ἀπατηλῶς λαλούντων οὐ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τοὺς ἐμπαθεῖς ἀνθρώπους ἐμφαίνει (η).

20. Οἴδαμεν δὲ ὅτι (θ) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν (ι). Καί

(α) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος». — (β) Ταῦτα ἐκ τοῦ Κρ. — (γ) Α' Κορινθ. ι', 12. — (δ) Ἀνεπίγραφον τὸ σχόλιον ἔν τε τῷ χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. ἔνθα ἀνωτ — (ε) «Θαυμάζητε» Κρ. — (ϛ) Ἰωάν. ιε', 16. — (ζ) «Φανερόν» Κρ. — (η) «Σημαίνει» Κρ. — (θ) «Καὶ οἴδαμεν ὅτι» Κρ. — (ι) «Θεόν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ·
21. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Τεκνία,
φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Ἀμήν.

Ἣν «δέδωκε (α) διάνοιαν», καθ' ἣν γινώσκεται ὁ ἀληθινῶς ἐλθὼν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἡ αὐτή ἐστι τῷ (β) «ἡμεῖς νοῦν Χριστοῦ ἔχο- »μεν» (γ). Ὁ ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ τοῦτον τὸν νοῦν ἔχων γινώσκει τὸν κατ' οὐσίαν ἀληθινὸν καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἑνούμενος πρὸς αὐτόν, πραγματικῶς νόησιν αὐτοῦ ἔχων. Πῶς δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς τελειότητα μαρτυρήσας τούτοις, οἷς γράφει, νῦν προτρέπει ἑαυτοὺς τηρεῖν ἀπὸ τῶν εἰδώλων; λέγομεν οὖν ἐπὶ ὅλην Ἐκκλησίαν (δ) ἐγράφη· εἰκὸς δὲ ἦν ἐν τοιαύτῃ συνόδῳ ἄρτι ἀφισταμένους (ε) τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι· φιλεῖ δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀεὶ ἐλλείμματα δεισιδαιμονίας εἶναι (ς). Ἐκείνων οὖν ἕνεκα τὴν λέξιν ἐχάραξεν.

Οὐκ ἐπαύσατο μέχρι τέλους τὸ δόγμα τῶν πονηρῶν ἀναιρῶν, ταύτην ἡμῖν τὴν ἀσφάλειαν πορίζόμενος.

Τέλος τῆς Ἰωάννου πρώτης Ἐπιστολῆς.

(α) Καὶ τοῦτο ἀνεπίγραφον εὕρητε ἔν τε τῷ χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ καὶ Διδύμου. Ὅρ. ἔνθα ἀνωτ. — (β) «Ἡ αὐτη ἐστὶ τὸ» Κρ. — (γ) Α' Κορινθ. β', 16. —(δ) «Ἐπὶ ὅλῃ Ἐκκλησίᾳ» Κρ. —(ε) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «ἐφισταμένους». — (ς) «Φιλεῖ δὲ ... δεισιδαιμ. εἶναι» παρὰ Κρ οὐχ εὕρηται.

ΙΩΑΝΝΟΥ Β΄ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ τε καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· ὁρῶν τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν Παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα, καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ᾽ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει Ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ ὥστε τῶν τοιούτων μὴ δέχεσθαί τινα εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν τοῖς τοιούτοις χαίρειν. Καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

1. Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς
ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ· καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάν-
2. τες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μέ-
3. νουσαν ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ᾽ ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα· ἔσται
δὲ (α) μεθ᾽ ὑμῶν (β) χάρις, ἔλεος, εἰρήνη παρὰ Θεοῦ Πα-
τρός, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πα-
τρός, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ.

(α) «Δὲ» παρὰ Κρ λείπει. — (β) «Μεθ᾽ ἡμῶν» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Α΄ Περὶ ὀρθοῦ βίου ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ διὰ πίστεως εὐσεβοῦς, ἀμεταθέτου· ἐν ᾧ ὅτι οὐ χρὴ αἱρετικὸν εἰςοικίζειν ἢ χαιρετίζειν ἐφ᾿ ἁμαρτίᾳ.

4. Ἐχάρην λίαν, ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦν-
τας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ Πατρός.
5. Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν καινὴν γράφων
σοι, ἀλλ᾿ ἣν εἴχομεν ἀπ᾿ ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.
6. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντο-
λὰς αὐτοῦ. Αὕτη (α) ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἵνα καθὼς ἠκούσατε
7. ἀπ᾿ ἀρχῆς, ἐν αὐτῇ περιπατῆτε (β). Ὅτι πολλοὶ πλάνοι
εἰςῆλθον (γ) εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν
8. Χριστόν, ἐρχόμενον ἐν σαρκί. Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ
Ἀντίχριστος. Βλέπετε ἑαυτούς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν, ἃ εἰρ-
γασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν (δ).

Ἢ πρὸς (ε) Ἐκκλησίαν γράφει, ἢ πρός τινα γυναῖκα, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τὴν ἑαυτῆς οἰκίαν οἰκονομοῦσαν (ς) πνευματικῶς.

Συμφωνεῖ τὸ προκείμενον τῷ λεχθέντι ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, οὕτως ἔχοντι· «καὶ οἴδαμεν ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν τὰς ἐντολὰς αὐ» τοῦ τηρεῖ» (ζ). Καὶ ὁ Κύριος· «ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὰς ἐντολὰς » τηρήσει» (η)· ταὐτὸν γὰρ (θ) τὸ περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς τῷ τηρεῖν αὐτάς· ἐπεὶ γὰρ πρακτικαὶ αἱ ἀρεταί, αἱ κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐνεργούμεναι (ι), περιπατεῖ κατ᾿ αὐτὰς ὁ μὴ ἔξω αὐτῶν γινόμενος. Τοῦτο δὲ ταὐτὸν τηρεῖν αὐτάς (ια). Ὅθεν ὁ παυσάμενος τοῦ κατ᾿ ἀρετὴν ἐνεργεῖν, οὐδὲ τηρεῖ ἔτι τὰς ἐντολάς, οὔτε περιπατεῖ (ιβ) κατ᾿

(α) «Καὶ αὕτη» Κρ. — (β) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «περιπατεῖτε». — (γ) «Εξῆλθον» Κρ. — (δ) «Βλέπετε ἑαυτούς, ἵνα μὴ ἀπολέσητε, ἃ εἰργάσασθε, ἀλλὰ » μισθὸν πλήρη ἀπολάβητε» Κρ. — (ε) Ἀνώνυμον τὸ σχόλιον ἔν τε τῷ χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ΄, σελ. 1804. — (ς) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «οἰκοδομοῦσαν». — (ζ) Α΄ Ἰωάνν. β΄, 4. 5. — (η) Αὐτόθ. ιδ΄, 23. — (θ) «Γὰρ» παρα Κρ οὐ κεῖται. — (ι) «Τὸ περιπατεῖν . . . ἐνεργούμεναι» παρατρέχει ὁ Κρ. — (ια) «Ἐν τούτῳ δὲ ταὐτὸν τὸ τηρεῖσθαι αὐτὰς» Κρ. — (ιβ) «Πε» ριπατεῖ ἔτι» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

αὐτάς· ὁ γὰρ κατ᾽ ἀρετὴν προκόπτων κατὰ τὰς ἐντολὰς βαδίζει, τοῦ περιπατεῖν προκοπὴν δηλοῦντος τοῦ τελειωθέντος μετὰ τὸ περιπεπατηκέναι κατὰ τὰς ἐντολάς, τηροῦντος αὐτάς. Τοῦτο συνᾴδει τῷ μετ᾽ αἰνιγμοῦ λεχθέντι (α), ὡς «ὁ Ἀδὰμ τέθειται ἐν τῷ παραδείσῳ ἐρ»γάζεσθαι καὶ φυλάττειν αὐτόν» (β), τοῦ «ἐργάζεσθαι» τὴν κατ᾽ ἐνέργειαν δηλοῦντος τὴν προκοπήν (γ), τοῦ δὲ «φυλάττειν» τὴν ἐν τῇ τελειώσει παραμονήν.

9. Πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ Θεὸν οὐκ ἔχει· ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ οὗτος καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχει.

Ταύτην γράφει τὴν Ἐπιστολὴν μιᾷ τῶν δεξαμένων τὸ κήρυγμα γυναικῶν. Δύο δὲ αὐτῇ παραινεῖ· ἓν μὲν τὸ ἐν ἀγάπῃ περιπατεῖν, δεύτερον δὲ τὸ ἐκτρέπεσθαι τοὺς αἱρετικούς, καὶ τοσοῦτον αὐτοὺς ἐκτρέπεσθαι (δ), ὡς μηδὲ τῆς προςηγορίας τοῦ χαίρειν μεταδιδόναι. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ σύντομον εἶναι τὴν Ἐπιστολὴν αὐτὸς ἐδίδαξεν· αὕτη δέ ἐστι τῆς πρὸς αὐτὴν παρουσίας μήνυσις.

10. Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ
11. λέγετε· ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς.

Β' Ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι πρὸς ὠφέλειαν.

12. Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν οὐκ ἐβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος, ἀλλ᾽ ἐλπίζω ἐλθεῖν (ε) πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη.
13. Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΑΗΜΕΡΟΥ. ΛΟΓΟΣ Θ΄ (ϛ). Τί εἴπωσιν οἱ τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς καὶ τρέφοντα Κύριον οὐκ ἀγαπῶν-

(α) «Τοῦτο συνᾴδει τὸ μετ᾽ αἰνιγμοῦ λεχθὲν» Κρ. — (β) Γέν. β΄, 15. — (γ) «Δη»λοῦντος προκοπὴν» Κρ. — (δ) «Καὶ τοσοῦτον . . . ἐκτρέπεσθαι» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) «Ἐλπίζω γὰρ ἐλθεῖν» Κρ. — (ϛ) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. Λ΄, σελ. 197. 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τες, ἀλλὰ καὶ φίλοις κεχρημένοι τοῖς λαλοῦσι κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, καὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης αὐτοῖς μετέχοντες, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν τροφὴν τῶν κατὰ τοῦ τρέφοντος βλασφημιῶν ἐχόμενοι (α);

ΣΕΥΗΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ. Οἱ γὰρ ὀρθῶς μὲν ὁμολογοῦντες καὶ γράφοντες περὶ πίστεως, μὴ ἀποπεμπόμενοι δὲ τοὺς τὰ μὴ ὀρθὰ γράφοντας, ὑπόπτους σφᾶς αὐτοὺς ποιοῦσιν, ὡς κοινωνοῦσιν (β) αὐτοῖς καὶ τοῦ ἀδοκίμου φρονήματος.

Τέλος τῆς δευτέρας Καθολικῆς Ἐπιστολῆς Ἰωάννου.

(α) «Ἀνεχόμενοι» Κρ.— (β) «Ὡς κοινωνοῦσιν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ΄ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἔστιν ἡ Ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὸν Γάϊον, μαρτυρούμενον παρὰ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει ἐμμένειν καὶ προπέμπειν καὶ δεξιοῦσθαι τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν τε αὐτοῦ μὲν τὴν προςφορὰν ἀποδέχεται, αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μήτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιούτους λέγει ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι, μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

1. Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ.

Α΄ Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως καὶ εὐχαριστίας ἐφ' ὁμολογίᾳ φιλοξενίας τῶν ἀδελφῶν διὰ Χριστόν· ἐν ᾧ περὶ τῆς Διοτρεφοῦς φαυλότητος καὶ μισαδελφίας.

2. Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαί-
3. νειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή· ἐχάρην γὰρ λίαν, ἐρχο-
μένων ἀδελφῶν καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς
4. σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χα-
ράν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα.
5. Ἀγαπητέ, πιστὸν ποιεῖς, ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

6. καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἵ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον
τῆς Ἐκκλησίας (α), οὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως
7. τοῦ Θεοῦ· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβά-
8. νοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν
τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γενώμεθα τῇ ἀληθείᾳ.

Μένει ἐν τῇ εὐαγγελικῇ διδασκαλίᾳ ὁ κατ' αὐτὴν φρονῶν καὶ πράττων, ἀπάγοντος ἑαυτὸν ἀπ' αὐτῆς τοῦ ἐναντίως αὐτῆς ἐνεργοῦντος καὶ δοξάζοντος (β). Εἶτα ἐπεὶ διὰ πρακτικὸν καὶ θεωρητικὸν βίον γίνεταί τινος ὁ Θεὸς (γ) ὁ τῶν ὅλων κτίστης, ὡς τοῦ Ἀβραάμ, εἰπών (δ)· «ἐγὼ ὁ Θεός σου», ὁ ἔξω τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς τηρήσεως τῶν τοῦ Χριστοῦ (ε) ἐντολῶν ἄθεός ἐστιν, ἑαυτὸν ἀποσχοινίσας τοῦ ἔχειν Θεόν. Ἀθέου δὲ ὄντος τοῦ ἀπαγαγόντος ἑαυτὸν τῆς θείας παιδεύσεως τῷ εἰρημένῳ τρόπῳ, ὁ μένων ἐν αὐτῇ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἔχει· ἐν τῷ γὰρ τηροῦντι τὸν λόγον αὐτοῦ εἶπεν ὁ Υἱὸς ἐλεύσεται ἅμα τῷ Πατρὶ ἐπὶ τῷ μεῖναι παρ' αὐτῷ, γενομένῳ ἁγίῳ ναῷ, οἰκοδομηθέντι ἐκ τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν (ϛ)· διττοῦ γὰρ (ζ) ὄντος τοῦ ἔχειν Θεόν, τὸ μὲν ἕτερον κοινὸν πάντων τῶν κτισμάτων, ταὐτὸν σημαῖνον τὸ ἔχειν κτίστην· τὸ δὲ ἕτερον λοιπὸν μόνων τῶν διὰ καλοκαγαθίας θεραπευόντων αὐτόν· καθ' ὃ σημαινόμενον Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ συνόλως τῶν Ἑβραίων εἴρηται. Ἐπίστησον καὶ τοῖς οὕτω λεχθησομένοις· «ὁ ἔχων, φησί, τὸν »Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει». Καὶ ἔμπαλιν· ὡς πείθεσθαι ἐκ τούτου τῆς θεότητος τὸ ὁμοούσιον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, ὁ ἔχων τὸν Υἱὸν ἔχει καὶ τὸν Πατέρα. Ἀλλὰ πάλιν καὶ ἀντιστρέφει· ὁ ἔχων τὸν Πατέρα ἔχει καὶ τὸν Υἱόν, ὄντα ἐν τῷ Πατρί. Εἴ τις δὲ (η) ἐνίστασθαι βουλόμενος λέγοι· καὶ ὁ τοὺς μαθητὰς ἔχων, ἔχει τὸν Υἱόν, καὶ ὁ τὸν Υἱόν, τὸν Πατέρα κατὰ τὸ «ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχε»ται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με» (θ)· οὐχ ὃν δεῖ τρόπον ἐνίσταται (ι)· περὶ γὰρ τῆς διδασκαλίας (ια) εἴρηται ταῦτα. Ἐπείπερ ὁ δεξάμενος τοὺς Ἀποστόλους συγκαταθέσει τῇ πρὸς

(α) «Ἐνώπιον Ἐκκλησίας» Κρ. — (β) «Ἀπάγει δὲ ἑαυτὸν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἐναντίως »αὐτῆς ἐνεργῶν καὶ δοξάζων» Κρ.— —(γ) «Εἶτα ἐπεὶ διὰ πρακτικοῦ καὶ ἐνεργητι»κοῦ γίνεταί τινος ὁ Θεὸς» Κρ.— (δ) «Εἰπὼν αὐτῷ» Κρ.— (ε) «Τῶν Χριστοῦ» Κρ.— (ϛ) Ἰωάνν. ιδ', 23. — (ζ) Παρὰ Κρ «γὰρ» οὐ κεῖται. — (η) «Δὲ [illegible]» — (θ) Ματθ. ι', 40.— (ι) «Ἐνιστάμενος» Κρ.— (ια) «Περὶ γὰρ διδασκαλίας» Κρ.

τὴν διδασκαλίαν αὐτὸν ἐδέξατο δι' αὐτῶν Υἱὸν καὶ Πατέρα διδάσκοντας. Καὶ ἑτέρως· ἐπεὶ ὁ μένων (α) ἐν τῇ διδαχῇ ἔχει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· ἐσμὲν (β) δὲ οἱ Ἀπόστολοι ἐν τῇ διδαχῇ, ὡς κηρύττειν(γ) αὐτήν, ὁ δεξάμενος αὐτούς, ὄντας ναὸν Θεοῦ, δι' αὐτοῦ τοῦ δέχεσθαι αὐτοὺς ἔχει τὸν ἐν αὐτοῖς Υἱὸν καὶ Πατέρα.

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (δ). Παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους πότε πρὸς ἡμᾶς ἔλθωσιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἐπιτρέχειν καὶ καταδιώκειν· οὕτως ὁ Λώτ, οὕτως ὁ Ἁβραὰμ ἐποίησεν.

9. Ἔγραψα τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διο-
10. τρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο, ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς· καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει καὶ ἐκ
11. τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλει. Ἀγαπητέ, μὴ μιμοῦ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἀγαθοποιῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὁ κακοποιῶν οὐχ ἑώρακε τὸν Θεόν.

Β' Περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖ τὰ κάλλιστα.

12. Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας· καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε (ε) ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστιν.

Γ' Περὶ ἀφίξεως αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐν τάχει ἐπ' ὠφελείᾳ.

13. Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ κα-
14. λάμου σοι γράψαι· ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομαι (ϛ). Εἰρήνη σοι. Ἀσπάζοντές σε οἱ φίλοι. Ἀσπάζου τοῦ φίλους κατ' ὄνομα. Ἀμήν.

Μηδεμιᾶς κοινωνίας (ζ) φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ συμφωνίας Χριστοῦ

(α) «Ἐπεὶ καὶ ὁ μένων» Κρ.—(β) Ἀντὶ «ἐσμὲν» παρὰ Κρ γέγραπται «ἔμενον».— (γ) «Ὡς καὶ κηρύττειν» Κρ. — (δ) Παρὰ Κρ ἀνεπίγραφον τὸ σχόλιον.— (ε) «Καὶ οἶδας» Κρ.—(ϛ) «Λαλήσομεν» Κρ. — (ζ) Τὸ σχόλιον ἀνεπίγραφον ἔν τε τῷ χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἀνήκει τῷ Διδύμῳ. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ', σελ. 1812.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πρὸς Βελίαρ, ὁ ἀγαθοποιῶν πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς Θεὸν τὸν Χριστὸν ἔχων, ὑπάρχοντα φῶς ἀληθινόν (α), πόρρω τοῦ σκότους καὶ τοῦ Βελίαρ ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ ἐναντίον τῷ ἀγαθοποιεῖν τὸ ποιεῖν τὸ κακόν, ὁ κακοποιὸς δι' αὐτοῦ τοῦ οὕτως ἐνεργεῖν, ἐκ τοῦ Βελίαρ καὶ τοῦ σκότους ὤν, οὐχ ἑώρακε τὸν Θεόν, οὐδὲ κατὰ ποσὸν (β) γνῶσιν αὐτοῦ ἔχων· «πᾶς γὰρ ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακε τὸν Θεόν, οὐδὲ »ἔγνωκεν αὐτόν». Ἐπεὶ δὲ τὸ ὁρᾶν σῶμα, ἢ μὴ ὁρᾶν τῷ χρᾶσθαι ὄψει καὶ μὴ χρᾶσθαι γνωρίζεται, ὁρωμένου τοῦ αἰσθητοῦ (γ), καὶ τῷ κακοποιοῦντι, ἐὰν ὄψιν ἔχῃ· μὴ βλεπομένου δὲ τῷ στερουμένῳ (δ) ὄψεως, κἂν ἀγαθοποιὸς ᾖ· ἀναντιρρήτως οὗς ἅμα δείκνυται, εἴγε ἀγαθοποιοῦντι διὰ τὸ καθαρὰν καρδίαν ἔχειν, ὁρᾶται, καὶ ὄψεως λείπεται, οὐχ ὁρώμενος τῷ κακοποιοῦντι, κἂν ὀξυωπέστατος ᾖ, παρίσταται τὰ ἐναντία εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνύπαρκτα τὸ κακοποιεῖν καὶ ἀγαθοποιεῖν· καὶ «ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν» (ε), καὶ τῶν παραπλησίως γεγραμμένων.

(α) «Ὁ ἀγαθοποιῶν πρακτικῶς, Θεὸν τὸν Χριστὸν ἔχων, ὑπάρχοντα φῶς ἀληθινόν» Κρ.— (β) «Κατὰ πόσον» Κρ.— (γ) Οὕτως ἡ ἔκδ. Ὁ δὲ Κρ καὶ τὸ ἡμ. χειρόγραφον ἀντὶ «αἰσθητοῦ» γράφουσι «μαθητοῦ». — (δ) «Τοῦ στερουμένου» Κρ.— (ε) Ψαλμ. λς', 27.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΟΥΔΑ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὕτη· παρεισελθόντων τινῶν καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀρνουμένων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράψαι καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει· ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ (α) ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου ὁ Κύριος, μὴ ἐμμείναντα τῇ πίστει, ἀπώλεσεν. Ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων (β) τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ ἐφείσατο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀρχάγγελος οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσεσθαι οὖν (γ) τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, διδάσκει. Εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη (δ), καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

1. Ἰούδας, Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς

(α) «Καὶ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει.— (β) «Καὶ Ἀγγέλων τε τῶν μὴ τηρησάντων» Κρ. — (γ) «Γοῦν» Κρ.— (δ) «Εἰς τὰ ἤθη» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημέ-
2. νοις κλητοῖς· ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη.

Α΄ Περὶ προσοχῆς τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀσελγῶν ἀνδρῶν· ἐν ᾧ περὶ μελλούσης αὐτῶν κολάσεως καθ' ὁμοίωσιν τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πονηρῶν.

3. Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς (α) σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει·

ΕΚ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Ὁμοῦ μὲν ἀσφαλιζόμενος ἡμᾶς, ὁμοῦ δὲ καταστίζων τοὺς αἱρετικοὺς ταῦτά φησιν. Οὐκοῦν οὐ ξενιστέον ἐπὶ τῇ τῶν αἱρετικῶν πλάνῃ τε καὶ κακοπιστίᾳ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος προμηνύσαντος ἡμῖν διὰ τῶν ἁγίων Προφητῶν τε καὶ Ἀποστόλων τὴν τούτων ἔγερσιν· μᾶλλον γὰρ ἡμᾶς διὰ τῆσδε τῆς προφητείας ἀσφαλεστέρους ἐποίησεν, ὥστε μὴ ταῖς σοφιστείαις τούτων ἁλῶναι.

ΑΛΛΟΣ. Καὶ τίνα τρόπον ἀρνήσεταί τις τῶν ἅπαξ πεπιστευκότων εἰς (β) τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καίτοι παρεδεξάμεθα τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον; ἀλλ' εἰ φαμὲν ὅτι ἕτερος μέν ἐστιν ὁ Υἱός, ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ἕτερος δὲ καὶ (γ) κατ' ἰδίαν ὁ ἐκ γυναικός, ἠρνησάμεθα τὸν ἕνα Δεσπότην· εἷς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς καθ' ἕνωσιν οἰκονομικήν, τὴν πρός γε, φημί, τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον εἰς τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀναφοιτώσης αὐτοῦ τῆς σαρκός. Εἷς οὖν ἄρα Χριστὸς καὶ Υἱός· ἔστι γὰρ οὗτος τῶν ὅλων Δεσπότης.

4. Παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, ἀσεβεῖς,

Τουτέστι προεγνωσμένοι, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰούδαν προεγράφη.

ΑΛΛΟΣ. Τοὺς ἀπὸ Σίμωνος λέγει· οὗτοι γὰρ γαστρίμαργοί τινες ὄντες καὶ ἀκόλαστοι ὑπεκρίνοντο τῆς εὐσεβείας τὴν διδασκαλίαν, ἵνα

(α) «Κοινῆς ἡμῶν».— (β) «Εἰς» εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ.— (γ) «Καὶ» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δι' αὐτῆς παρείσδυσιν εἰς τὰς οἰκίας εὕρωσιν. Καὶ δὴ τοῦτο πράξαντες τὰ τῆς ἀκολασίας ἑαυτῶν καὶ ἀκαθαρσίας ἀπεπλήρωσαν «αἰχμα-»λωτίζοντες γυναικάρια, σεσωρευμένα ἁμαρτίαις» (α)· τελετὰς γὰρ (β) πλασάμενοι νυκτερινάς, κοίταις καὶ ἀσελγείαις ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασιν. Τὸ δὲ «μετέθηκε τὴν εὐσέβειαν» ἔφη (γ), ὅτι προφάσει τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας τὴν ἑαυτῶν ἀπεπλήρουν ἀκρασίαν, παρανόμους μίξεις ἐργαζόμενοι.

4. Τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν,

Εἰς ὃ ἑαυτοὺς ἐνέβαλον, πορνείαν πᾶσαν ἐν εἴδει θρησκείας ἐπιτηδεύοντες.

4. Καὶ τὸν μόνον Δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι.

Ὁ γὰρ βίος αὐτοῖς ἀκάθαρτος ὤν, οἱονεὶ μεγάλῃ φωνῇ ἀρνεῖται τὸν Ἰησοῦν· τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

5. Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν.

Δείκνυσι μὲν καὶ τίς ὁ ἀρνηθεὶς παρ' αὐτῶν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ ἐξαγαγών· πρὸς δὲ τούτῳ καὶ ἀπώλειαν αὐτοῖς, εἰ μὴ ἕλοιντο μετανοεῖν, ἀπειλεῖ.

6. Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν.

Φυλάττονται γὰρ εἰς τὸ ἐμπεσεῖν ἐν ἐκείνῳ τῷ τελευταίῳ πυρὶ καὶ τοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον δεσμοῖς· τὸ γὰρ «τετήρηκε» πρὸς τὸν μέλλοντα χρόνον ὁρᾷ (δ), καθ' ἃ (ε) καὶ Πέτρος γέγραφεν· «οἱ δὲ νῦν » οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ (ϛ) τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσί, πυρὶ (ζ) » τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώ-

(α) Β΄ Τιμ. γ΄, 6. — (β) «Γάρ τινες» Κρ. — (γ) «Λέγει» Κρ. — (δ) «Ὁρῶ» Κρ. — (ε) «Καθάπερ» Κρ. — (ϛ) «Καὶ γῆ» Κρ. — (ζ) «Πυρὶ» ἐκ τοῦ Κρ. ἐκ γὰρ τοῦ ἡμ. χειρογράφου λείπει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»πων» (α). Διὸ καὶ ὁ Κύριος προςυποτυπῶν (β) ἐν Εὐαγγελίοις τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως φαίνεται λέγων· «πορεύεσθε οἱ κατηραμένοι εἰς »τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον (γ) τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐ»τοῦ» (δ).

ΜΑΞΙΜΟΥ (ε). Τῶν μὴ τηρησάντων αὐτὴν ἀγγέλων ὁ λόγος ἐστὶ τυχόν, καθ' ὃν ἐκτίσθησαν, ἢ ἡ δοθεῖσα πρὸς ἐκθέωσιν αὐτῶν κατὰ χάριν φυσικὴ δυναστεία, ἢ πάλιν ἡ κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς χάριτος τάξις τῆς στάσεως (ϛ);

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ. Τὸ οἰκητήριόν ἐστιν, ἢ ὁ οὐρανός, ἢ ἡ κατὰ τὴν ἕξιν τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν ἀγαθῶν σοφία, ἣν οἰκεῖν ἐδημιουργήθησαν· οἶδε γὰρ καὶ σοφίας οἶκον ὀνομάζειν ὁ λόγος· ἢ ἡ φρουρητικὴ τῶν δοθέντων αὐτοῖς φυσικῶν τε καὶ ἐπικτήτων ἀγαθῶν ἐπισκοπὴ τῆς ἀχράντου θεότητος, ἣν ἀπέλιπον τυραννήσαντες. «Ἀίδιοι δεσμοί» εἰσιν ἡ κατὰ γνώμην αὐτῶν παντελής τε καὶ διηνεκὴς περὶ τὸ καλὸν ἀκινησία, καθ' ἣν οὐδαμῶς οὐδέποτε θείας ἀνέσεως ἀπολαύσουσιν· ἢ πάλιν δὲ ἡ διὰ (ζ) τὴν ἡμῶν σωτηρίαν τῆς καθ' ἡμῶν μανίας αὐτοὺς ἐπέχουσα κατὰ πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ δύναμις (η) μὴ συγχωροῦσα προβῆναι τῆς αὐτῶν (θ) πονηρίας τὰ καθ' ἡμῶν μηχανήματα. «Ζόφος» δέ ἐστιν ἡ παντελὴς καὶ ὁλόκληρος τῆς θείας ἄγνοια χάριτος, καθ' ἣν δι' ὅλου γνωμικῶς ποιωθέντες, τῆς μακαρίας καὶ παμφαοῦς τοῦ ἀκηράτου φωτὸς ἐστέρηνται διαδόσεως, περὶ τὸ μὴ ὂν πᾶσαν τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς κατὰ φύσιν νοερὰν δύναμιν ἀναλώσαντες. Τί δὲ πείσονται κατὰ τὴν φοβερὰν ἡμέραν τῆς κρίσεως, μόνος (ι) οἶδεν ὁ δίκαιος κριτής, ὁ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ δικαίαν ἀφορίζων τὴν ἀμοιβήν, καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς κακίας ἴσον πρεπόντως τὸ εἶδος διανέμων τῆς κρίσεως, καὶ πρόσφορον τὴν ἐπ' αἰῶσιν ἀτελευτήτως (ια) τὴν ψῆφον ἐκφέρων μετὰ δικαιοσύνης τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ δόγμασιν.

ΑΛΛΟ. Καὶ τοῦτο πάλιν τῆς ἀποκειμένης κολάσεως αὐτῶν ἀπόδειξις· εἰ γὰρ τῶν λελυτρωμένων οὐκ ἐφείσατο διὰ τὸ παλινδρομῆσαι εἰς κακίαν, καὶ τῶν Ἀγγέλων μὲν ὄντων, γεγονότων δὲ πονηρῶν δι' οἰκείαν ῥᾳθυμίαν, καὶ τῶν ἐν Σοδόμοις πόλεων, οὐδὲ τούτων δη-

(α) Β' Πέτρ. γ', 7. — (β) «Προανατυπῶν» Κρ. — (γ) «Εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον »τὸ ἡτοιμ.» Κρ.— (δ) Ματθ. κε', 41, — (ε) Ἐρώτ. ΙΑ'. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. [illegible] σελ. 291. — (ϛ) Τὸ σχόλιον τοῦτο παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ζ) «Πάλιν γε διὰ» Κρ. — (η) «Δύναμιν» Κρ. — (θ) «Τῆς ἀπ' αὐτῶν» Κρ. — (ι) «Μόνος» παρὰ Κρ. οὐ κεῖται.— (ια) «Ἀτελευτήτοις» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λονότι φείσεται ἁμαρτανόντων ἀμετανόητα. Λέγει δὲ καὶ τοὺς ἀποστήσαντας Ἀγγέλους ἀπὸ Θεοῦ «δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετή»ρηκεν».

ΗΣΥΧΙΟΥ (α). Τίς γὰρ αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καταλαβεῖν, ἢ τίς λογιστεῦσαι τὴν ἀλήθειαν δύναται; ὑπὸ μὲν γὰρ τῆς ἀληθείας Ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, διὰ δὲ τὴν φιλανθρωπίαν πόρνας καὶ τελώνας εἰς τὴν βασιλείαν εἰσήγαγεν.

7. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορα καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι.

Τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ (β) κολακείᾳ σὺν γοητείᾳ χρησάμενοί τινες ἀσεβεῖς ἄνθρωποι παρεισέδυσαν διὰ τοῦ ὑποκρίνεσθαι αὐτὴν προγεγραμμένοι· τουτέστι προεγνωσμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, ὃ παρ᾽ ἑαυτοῖς ἐκρίθησαν, παραδοθέντες ἀδοκίμῳ νῷ. Οὗτοι δι᾽ ὑπερβάλλουσαν ἀσέβειαν ἀκόλαστοί τινες ὄντες, τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριν εἰς ἀσέλγειαν μετέθηκαν, καὶ διὰ τοῦτο λαγνεύειν (γ) ἀρνούμενοι τὸν μόνον Δεσπότην Ἰησοῦν Χριστὸν Κύριον, τοὺς κληθέντες (δ) διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Εἶτα, ἵνα ἀποστρέψῃ τοὺς πιστοὺς τῶν τοιούτων πονηρῶν καὶ ἀσεβῶν, δείκνυσιν ὡς οἷόν τε τί τὸ μέγεθος οὗ ἠρνήσαντο Δεσπότου, δηλώσας, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξαγαγὼν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς ὀρέξαι. Ἀλλ᾽ ἐπεὶ τρεπτοὶ καὶ παλίμβουλοι ἐτύγχανόν τινες ὄντες (ε) αὐτῶν, φέροντες ἔτι ἣν ἔσχον ἐν Αἰγύπτῳ βλάβην, ἀπώλεσαν αὐτοὺς ἀπιστήσαντας ἐν τῇ ἐρήμῳ, καίτοι σωθέντας διὰ πίστεως ἐξ Αἰγύπτου. Μήποτε οὖν οὗτοί εἰσιν οἱ τῆς θείας διδασκαλίας ὑποκριταί, οἱ προϊστάμενοι τῆς αἱρέσεως τῶν Νικολαϊτῶν, οὐδὲν εἶδος ἀκολασίας παρορώντων; Αἰσχρὰ γὰρ καὶ λίαν αἰσχρὰ ἐπιτελοῦσι δῆθεν μυστικῶς καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Σηθιανοί, καὶ ἐπὶ προφάσει θρησκείας πράττουσι τὰ αἰσχρά.

(α) « Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ψαλμῶν ῥητὰ προκείμενα· «ἔ»λεον καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ τίς ἐκζητήσει»; Κρ. — (β) Τὸ μακρὸν τοῦτο σχόλιον ἀνεπίγραφον κεῖται ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Πρβλ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ', σελ. 1814.—(γ) «Καὶ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ λαγνεύειν» Κρ.—(δ) «Τῶν »κληθέντων» Κρ.— (ε) «Ὄντες» ὁ Κρ παραλείπει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἰς ἀσέλγειαν μετατιθέναι αὐτοὺς εἶπε τὴν χάριν τοῦ Κυρίου· δι' ἧς ἀσελγείας καὶ τῶν ἔργων αὐτῆς ἀρνοῦνται τὸν μόνον Δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἴρηται γὰρ (α) πρὸ τούτων περὶ αὐτοῦ, ὡς εἴη ἀληθινὸς Θεὸς οὗτος ὁ μόνος Δεσπότης καὶ Κύριος (β) Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀναγαγὼν (γ) τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως, ἕπεται μὴ ἕτερον εἶναι Θεὸν τὸν Μωσέως· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος παρὰ τὴν Τριάδα. Ὅθεν αὐτῷ διακονῶν φαίνεται Μωσῆς κατὰ τὸ «ἐκεῖνος περὶ ἐμοῦ ἔγραψεν» (δ)· καὶ τὸ «ὃν ἔγραψε Μωσῆς εὑ»ρήκαμεν Ἰησοῦν» (ε). Διὸ καὶ προθεωρήσας πνευματικῶς τὸν σταυρόν, μέγιστον πλοῦτον ἔχειν ἡγήσατο τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ, οὐχ ἕτερος τοῦ λέγοντος «ἐμοὶ εἴη καυχᾶσθαι ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ »Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ» (ϛ).

ΑΛΛΟ. Ἡγοῦμαι δὲ αἰνίττεσθαι τοὺς Βορβοριανοὺς καὶ Ἐστωδιανοὺς καὶ Βακυλινίους (ζ) καὶ Καϊανίτας, ὧν ἡ ἀσέβεια (η) ἔκθεσμος.

8. Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι, ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν.

«Ἐνυπνιαζόμενοι» φησι· τουτέστι οὐδὲν ἀληθὲς ἐνθυμούμενοι, ἀλλ' ὡς ἐν ὕπνῳ φανταζόμενοι καὶ δογματίζοντες δόγματα ἀσεβείας πλήρη· καὶ τὴν μὲν σάρκα· τουτέστι τὸ ἡμέτερον σῶμα, τοῦ πονηροῦ εἶναι λέγοντες δημιούργημα, τὴν δὲ μίαν κυριότητα καὶ δόξαν τῆς ἁγίας Τριάδος βλασφημοῦντες· καὶ τῷ μὲν Πατρὶ τὸ ἄναρχον καὶ ἄκτιστον παρέχοντες, τὸν δὲ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα (θ) τοῖς ὑπὸ χρόνον κτίσμασι καταριθμοῦντες. Ταῦτα δὲ τὰ (ι) ἀνόσια δόγματα Μανιχαίου καὶ Ἀρείου τῶν ἀσεβῶν (ια) τυγχάνουσιν. Διὸ καὶ θερμῶς ὁ Ἀπόστολος τὴν κατὰ τῶν τοιούτων δογμάτων ποιεῖται κατάρρησιν.

ΑΛΛΟ. «Σάρκα μιαίνουσι», μὴ ὁμολογοῦντες ἕνα Θεὸν εἶναι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν, ἀλλὰ θεοποιοῦντες τὴν ὕλην καὶ τὸ σκότος, καὶ βδελυσσόμενοι τὴν σάρκα. «Κυριότητα ἀθετοῦσι» διὰ τοῦτο αὐτό (ιβ). «Δόξας δὲ βλασφημοῦσιν». «Δόξας» ἐκάλεσε τὰς δύο διαθήκας, ὡς ὁ Παῦλός φησιν· «εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρί-

---

(α) «Γοῦν» Κρ. — (β) «Δεσπ. ὁ Κύριος» Κρ. — (γ) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγραφον «ὁ ἀναγαγών ἐστιν». —(δ) Ἰωάνν. ε', 46.—(ε) Αὐτόθ. α', 46.—(ϛ) «Χρι»στοῦ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. Γαλάτ. ϛ', 14. — (ζ) «Ἐστωτιανοὺς καὶ Βαβυλωνίους» Κρ. — (η) «Ὧν ἡ ἀσέλγεια» Κρ.—(θ) «Τὸ ἅγιον Πνεῦμα» Κρ.—(ι) «Ταῦ[illegible] [illegible]» Κρ. — (ια) «Τῶν ἀσεβῶν» παραλείπει ὁ Κρ.— (ιβ) «Αὐτοὶ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

»σεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης δόξα» (α).

«Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διε»λέγετο περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος» καὶ τὰ ἑξῆς. Δείκνυσι δὲ τὴν Παλαιὰν συμφωνοῦσαν τῇ Καινῇ, καὶ ὑφ' ἑνὸς Θεοῦ δεδομένας· ὁ γὰρ διάβολος ἀντεῖχε θέλων ἀπατῆσαι, ὅτι ἐμὸν τὸ σῶμα, ὡς τῆς ὕλης δεσπόζοντος, καὶ ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγγέλου τὸ «ἐπιτιμήσαι σοι Κύ»ριος»· τουτέστιν ὁ Κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν πρὸ μικροῦ εἶπεν, «ὅτι Ἰησοῦς λαὸν ἐκ γῆς Αἰ»γύπτου σώσας», ὁ παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης Θεός, δόξα αὐτῷ.

ΣΕΥΗΡΟΥ (β). Ἰστέον ὡς περί τινων διαλέγεται ἡδονὴν (γ) πρεσβευόντων, καὶ τὸ ἡδὺ τῆς σαρκὸς καὶ τὰς ἐν κόσμῳ φαντασίας διωκόντων, καὶ ταῦτα ἡγουμένων εἶναι θρησκείαν, βλασφήμως τε φερομένων ἐν τῷ μὴ ὁμολογεῖν (δ) μίαν κυριότητα καὶ θεότητα· τοιοῦτοι γάρ τινες ὤφθησαν οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος μέχρι τῶν ἀνοσιωτάτων καὶ βδελυρῶν Μανιχαίων ἐκ τῶν παλαιῶν (ε) καταγόμενοι χρόνων. Τοῦτο γοῦν (ϛ) φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὡς ὁμοίως ἀπολοῦνται (ζ) καὶ αὐτοὶ ἐν τοῖς Σοδόμοις πυρποληθεῖσι διὰ τὴν ἀσέλγειαν, ἣν ἐπλημμέλουν. «Ἐνυπνιαζόμενοι» δέ· τουτέστι τὰ ἐν κόσμῳ φρονοῦντες καὶ ταῖς προσκαίροις φαντασίαις κεκαρωμένοι τὸν νοῦν (η) «τὴν σάρκα μιαίνουσι»· τοῖς γὰρ τοιούτοις νύξ ἐστιν ὁ βίος, καὶ ἐγρηγορότες καθεύδουσι καὶ ἐνύπνια βλέπουσι τὰ ἅμα τῷ φανῆναι τέρποντα καὶ παροδεύοντα. Ταύτῃ τῇ διανοίᾳ καὶ Παῦλος ὁ μέγας νύκτα τὸν ἀσελγῆ βίον εἰδὼς καὶ κάρον βαθὺν τὰ τοιαῦτα φρονήματα, Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων, παρῄνει καὶ ἔλεγεν· «ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ »ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ ἐνδυσώ»μεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσω»μεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις» καὶ τὰ ἑξῆς (θ). Καὶ μετ' ὀλίγα· «κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι»· μίαν γὰρ θεότητα καὶ κυριότητα οὐχ ὁμολογοῦσιν ἀρχὴν εἶναι τῶν πάντων, ἀλλ' ἕτερον μὲν ὑπάρχειν τῆς παλαιᾶς διαθήκης Θεόν, πονηρόν τινα καὶ τιμωρητικὸν καὶ αἵμασι

(α) Β' Κορινθ. γ', 9. — (β) «Σευήρου Ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας ἐκ τῆς πρὸς »Θωμᾶν ἐπίσκοπον Γερμανικίας ἐπιστολῆς» Κρ. — (γ) «Τὴν ἡδονὴν» Κρ. — (δ) «Καὶ »βλασφήμως ἐκφερομένων πρὸς τὸ μὴ ὁμολογεῖν» Κρ. — (ε) «Ἐκ τῶν παλαιῶν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ϛ) «Οὖν» Κρ. — (ζ) «Ἀπολοῦνται» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (η) «Τῷ »νῷ» Κρ. — (θ) Ῥωμ. ιγ', 12.

χαίροντα· τῆς δὲ Νέας ἕτερον, τὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελισταῖς (α) καὶ Ἀποστόλοις λαλήσαντα, οἳ (β) καὶ δύο ἀρχὰς ἀντιτεταγμένας ἀλλήλαις, πονηράν τε καὶ ἀγαθήν, ἐφιστᾶσι πάσῃ τῇ κτίσει, καὶ ἀμφοτέρας ἀγεννήτους λέγουσιν. Καὶ τὴν μὲν αἰτίαν εἶναι τῶν ἀγαθῶν, τὴν δὲ τῶν κακῶν· ὅπερ ἐξαιρέτως παρὰ τοὺς (γ) ἄλλους τῆς τοῦ Μάνεντος διανοίας ἀπόβρασμα γέγονεν, ἐξ οὗ τὸ πονηρὸν σμῆνος τῶν Μανιχαίων κατάγεται. Οἱ οὕτως οὖν ἔχοντες, καὶ τὴν κυριότητα ἀθετοῦντες· τουτέστι τὸν ἕνα καὶ μόνον Κύριον καὶ (δ) ἐπὶ πάντων Θεόν, ἀναγκαίως καὶ τὰς «δόξας βλασφημοῦσιν». «Δόξας» δὲ ἢ τὰ δόγματα τῆς ἀσεβείας φησίν, ἢ τὴν παλαιὰν διαθήκην καὶ νέαν, μετὰ θεοπρεποῦς δόξης ἐκφωνηθείσας. Καὶ μετ' ὀλίγα· οὐκοῦν ἐκ τούτων πρόδηλον, ὡς «δόξας» τὰς διακονηθείσας δύο Διαθήκας λέγει (ε) τὴν μὲν διὰ τῆς Μωϋσέως ὑπουργίας, τὴν δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν καὶ δούλου λαβόντος μορφὴν καὶ λέγοντος πρὸς τοὺς μαθητάς· «καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ »διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν (ς) λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (ζ).

Ὅρα πόσην αὐτῶν κακίαν καταλέγει, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὸν βίον ὅλον διεφθάρθαι λέγων· καὶ γὰρ καὶ βίῳ εἰσὶν ἀκάθαρτοι, καὶ γλώσσῃ ἀσεβέστατοι. «Ἐνυπνιαζόμενοι» δὲ εἶπε διὰ τὸ μὴ ἐν νηφούσῃ καὶ ὑγιεῖ διανοίᾳ πράττειν, ἃ πράττουσιν ἀσελγήματα, ἐν οἷς τὴν ἑαυτῶν μιαίνουσι σάρκα, καὶ τὴν «κυριότητα» τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ἀθετοῦσιν, ἐν τάξει μυστηρίων εὐαγγελικῶν τὰς ἑαυτῶν ἀσελγείας καὶ δαιμονιώδεις ἐννοίας ἐκτελοῦντες.

ΑΛΛΟ. Προφητικώτερον δὲ καὶ τὴν τῶν ἀσεβεστάτων Βορβοριανῶν αἵρεσιν στηλιτεύει, ἐκ Σίμωνος (η) καὶ τούτων τὰς ἀρχὰς εἰληφότων.

9. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος.

(α) «Ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις».— (β) «Ἢ» Κρ.— (γ) «Περὶ τοὺς» Κρ.—(δ) «Καὶ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. —(ε) «Καλεῖ» Κρ.— (ς) «Τὴν ψυχὴν αὐτοῦ» Κρ. — (ζ) Ματθ. κ', 28.— (η) «Ἐκ τοῦ Σίμωνος» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ δὲ Μιχαὴλ (α) οὐκ αὐθεντήσας ἐπήγαγεν αὐτῷ τιμωρίαν ἀξίαν τῆς βλασφημίας, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτῷ (β) τὴν γνώμην τοῦ ἑαυτοῦ Δεσπότου· ὅτε γὰρ ἤγαγε Μωϋσῆν ἐν τῷ ὄρει, ἔνθα μετεμορφώθη ὁ Κύριος, τότε ἔλεγεν ὁ διάβολος τῷ Μιχαήλ· ἐψεύσατο ὁ Θεὸς εἰςαγαγεῖν (γ) τὸν Μωϋσῆν εἰς τὴν γῆν ἔνθα ὤμοσεν εἰςελθεῖν αὐτόν (δ). Λέγεται ὁ Μιχαὴλ περὶ τὴν τοῦ Μωϋσέως σώματος διηκονηκέναι ταφήν, τοῦ διαβόλου πρὸς τοῦτο ἀνθισταμένου, συγχωροῦντος Θεοῦ, καὶ βουλομένου δεῖξαι διὰ τοῦ φαινομένου τοῖς τότε μικρὰ βλέπουσι καὶ παχύτερον διακειμένοις τὸ ἀφανές, ὅτι μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἀνθίστανται, πορευομέναις τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν, ὅ τε διάβολος καὶ σὺν αὐτῷ αἱ πονηραὶ δυνάμεις, ἐκκόψαι τὸν δρόμον βουλόμεναι. Καὶ τῶν μὲν τὰ φαῦλα ἐργασαμένων κατισχύουσι, τῶν δὲ δικαίων ἡττῶνται διὰ τῆς ἀγγελικῆς συμμαχίας. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀντώνιος ἐν ὁράσει τεθέαται.

Ἐνταῦθα διὰ (ε) τοῦ σωματικοῦ τύπου προϋπέδειξεν ὁ Θεὸς περὶ τὴν ψυχὴν γινόμενόν τι μυστήριον· ἐπειδὴ γὰρ τῆς ψυχῆς χωριζομένης ἀπὸ τοῦ σώματος μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν προςαπαντῶσιν αὐτῇ καὶ ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἀγαθαὶ καὶ δαιμόνων στῖφος πονηρότατον, καὶ (ς) ὅπως πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἔργων, ὧν ἔπραξε (ζ) πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἐπὶ τοὺς προςφόρους τόπους ἢ οὗτοι ἢ ἐκεῖνοι ταύτην ἀποκομίσωσι, φυλαχθησομένην (η) μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας, καθ' ἣν εἰς κρίσιν πάντες παραστησόμεθα, καὶ ἢ εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν, ἢ εἰς τὴν ἀπέραντον φλόγα τοῦ πυρὸς ἀπαχθησόμεθα. Βουλόμενος ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ τοῦτο ὑποδεῖξαι διὰ σωματικοῦ τύπου τινὸς παρεσκεύασεν ἐν τῇ τοῦ Μωϋσέως ταφῇ φανῆναι ὑπ' ὀφθαλμοὺς αὐτοῖς πρὸς τὴν περιστολὴν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐν τῇ γῇ νενομισμένην κατάθεσιν ἀνθιστάμενον, ὥσπερ τὸν πονηρὸν δαίμονα καὶ ἀντιπράττοντα, καὶ τούτῳ τὸν Μιχαήλ, ἀγαθὸν ἄγγελον ὄντα, προςυπαντῆσαι καὶ ἀποσοβῆσαι, καὶ μὴ ἐξουσιαστικῶς ἐ-

---

(α) Τὸ σχόλιον ἀνεπίγραφον κεῖται ἔν τε τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ, ἔστι δὲ τοῦ Σευήρου. Ὅρ. τὴν παρὰ τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκου ἐκδεδομένην *Σειρὰν* κτλ. Τόμ. Α', σελ. 1672. — (β) «Αὐτὸν» Κρ. — (γ) «Εἰςαγα»γῶν» Κρ. — (δ) «Τὸν Μωϋσῆν, ἔνθα ὤμοσε μὴ εἰςελθεῖν αὐτὸν» Κρ. — (ε) Τὸ σχόλιον ἀνώνυμον ἐν τῷ χειρογράφῳ, παρὰ δὲ Κρ ἐπιγέγραπται ὧδε· «Σευήρου Ἀρχιε»πισκόπου Ἀντιοχείας ἐκ τῆς πρὸς Θωμᾶν ἐπίσκοπον Γερμανικίας ἐπιστολῆς». — (ς) «Καὶ» παρὰ Κρ λείπει. — (ζ) «Ἔπραξαν» Κρ. — (η) «Φυλαχθησόμενα» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πιτιμῆσαι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ τῶν ὅλων παραχωρῆσαι τῆς κατ᾽ ἐκείνου κρίσεως, καὶ εἰπεῖν (α)· «ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος», ἵνα διὰ τούτων μάθωσιν οἱ παιδαγωγούμενοι, ὡς ἔστι τις ταῖς ψυχαῖς ἀγωνία μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν, καὶ ὅτι χρὴ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων παρασκευάζεσθαι πρὸς τὸ τῆς ἀγγελικῆς ἡμᾶς συμμαχίας μεταλαβεῖν (β), τῶν δαιμόνων καθ᾽ ἡμῶν ἐπιτριζόντων φθονερὸν καὶ πικρόν. Καὶ ταύτης ὑπ᾽ ὀφθαλμοὺς φανείσης τῆς θείας εἰκόνος, εἰκὸς καί τινα λοιπὸν νεφέλην ἢ φωτὸς ἔλλαμψιν γεγενῆσθαι κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀμαυροῦσαν καὶ ἀποτειχίζουσαν τῶν περιεστηκότων τὴν θέαν, ἵνα μὴ γινώσκοιεν αὐτοῦ τὴν ταφήν. Διὸ καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ φησὶ τὸ ἱερὸν γράμμα· «καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ Μωϋσῆς οἰκέτης Κυρίου ἐν γῇ »Μωὰβ διὰ ῥήματος Κυρίου, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν γῇ Μωὰβ ἐγγὺς »οἴκου Φογώρ, καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν τελευτήν, ἤτοι τὴν ταφὴν »αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης» (γ). Καὶ μετ᾽ ὀλίγα· καὶ ταύτην μὲν ἡμῖν (δ) τὴν ἐξήγησιν τὸ προκείμενον ἔχειν δοκεῖ, καὶ οὕτως αὐτὸ νενοήκαμεν. Τινὲς δέγε ἔφασαν σῶμα τοῦ Μωϋσέως καλέσαι τὸν Ἰούδαν τὸν νόμον αὐτόν· καὶ ὅτι κατιόντι αὐτῷ τοῦτον ἐμφανίσαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὁ διάβολος ἀνθίστατο καὶ ἀντέπραττεν ἐμποδίζων τῇ δόσει τοῦ νόμου καὶ διακρινόμενος καὶ λέγων μὴ ἄξιον εἶναι τὸν λαὸν τούτου τυχεῖν. Διὸ δὴ καὶ ὁ Μιχαὴλ προηγούμενος ἀποσοβεῖ τὸν ἀνθιστάμενον, τὸ «ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος» ἐκβοῶν. Ἄλλοι δὲ σῶμα Μωϋσέως ὃν ἐδημαγώγει λαὸν ἀπεκάλεσαν καὶ εἶπον ὡς ἐξιοῦσιν αὐτοῖς ἐκ τῆς χώρας τῶν Αἰγυπτίων ὁ διάβολος ἀντέστη καὶ ἀντετάξατο, καθάπερ ἐν διαδικασίᾳ (ε) λέγων τῷ Μωϋσῇ μὴ εἶναι τὸ σῶμα αὐτοῦ (τουτέστι τὸν λαὸν) ἄξιον τῆς Αἰγυπτίων ἐλευθερίας τυχεῖν· καὶ τοῦτον ὁ Μιχαὴλ εἶρξε (ϛ), καὶ ἀντιπαραταττόμενος ἔπαυσεν.

Τοῦ αὐτοῦ (ζ). «Οὐκ ἐτόλμησεν αὐτῷ, φησί, τὴν κρίσιν τῆς »βλασφημίας ἐπενεγκεῖν, ἀλλ᾽ εἶπε μόνον· ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος»· τουτέστιν ὡς βλάσφημον καὶ θεομάχον ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἐξ οὗ τὴν ἀποστασίαν ἐνόσησε καὶ μετὰ τοῦτο τὸν Ἀδὰμ ἠπάτησε διὰ πανουργίας μαχησάμενος τῇ ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ, βλασφημίας κρίσει καὶ ἀποφάσει

(α) Οὕτως ὁ Κρ, τὸ δὲ χειρόγρ. «καὶ εἶπεν». — (β) «Μεταλαχεῖν» Κρ. — (γ) Δευτερον. λδ', 6. — (δ) «Ἡμῖν» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) «Ἐν δικασίᾳ» Κρ. — (ϛ) «Ἀπεῖρξε» Κρ. — (ζ) «Σευήρου ἐκ τοῦ κατὰ Ἀλεξανδρείας Συντάγματος» Κρ.

περιβαλεῖν «οὐκ ἐτόλμησεν, ἀλλ' εἶπεν· ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος»· τὸ γὰρ τῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς κρίσεως ἐπεφύλακτο τῷ κριτῇ· τουτέστι τῷ Χριστῷ· ὁ γὰρ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν, ὡς Παῦλός φησιν, ἐν τῇ ἰδίᾳ σαρκί, ἐπείπερ οὐκ ἔσχεν ἴχνος οὐδὲ ἓν ἐν αὐτῷ, κατέκρινε καὶ διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου τὸν θάνατον καὶ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον (α).

Τελευτήσαντος ἐν τῷ ὄρει Μωϋσέως, ὁ Μιχαὴλ ἀποστέλλεται μεταθήσων τὸ σῶμα. Εἶτα τοῦ διαβόλου κατὰ τοῦ ἁγίου (β) βλασφημοῦντος καὶ φονέα ἀναγορεύοντος διὰ τὸ πατάξαι τὸν Αἰγύπτιον, οὐκ ἐνεγκὼν τὴν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν ὁ ἄγγελος, «ἐπιτιμήσαι σοι ὁ Θεὸς» ἔφη (γ). Ἔστιν οὖν ἔνδειξις τὸ εἰρημένον ὑπερβολῆς κακίας τῶν κατηγορουμένων· ὅπου γε ἀρχάγγελος μὲν οὐδὲ ἀνδρὸς βλασφημουμένου ἤνεγκεν, οἱ δὲ τὸν ἐπὶ πάντων βλασφημοῦσι Θεόν.

10. Οὗτοι δέ, ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται.

Περὶ μὲν δόγμα (δ), φησίν, ἀγνοοῦντες τὴν ἀλήθειαν βλασφήμους ἑαυτοῖς συντιθέασι λόγους, περὶ δὲ ἡδονὰς οὕτως ἔχουσιν, ὡς μηδὲ (ε) ἀλόγων ζώων διαφέρειν, ἀλλ' ἢ ἵππους θηλυμανεῖς νομίζεσθαι, ἢ χοίρους, τῷ βορβόρῳ τῆς ἀσωτείας κυλινδουμένους.

Β' Ταλανισμὸς αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ καὶ δυσεβείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ καὶ βλασφημίᾳ καὶ ἐπιπλάστῳ ὑποκρίσει τῆς εἰς ἀπάτην δωροδοκίας.

11. Οὐαὶ αὐτοῖς· ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν (ϛ) καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.

Καὶ αὐτοὶ γὰρ ἀδελφοκτόνοι εἰσί, δι' ὧν διδάσκουσι τὰς τῶν ἀπατωμένων ψυχὰς ἀποκτενοῦντες (ζ). Ὅρα δὲ πῶς τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν δείκνυσιν· οὐ γὰρ ἠρκέσθη παραβαλεῖν αὐτοὺς Κάϊν τῷ ἀδελφοκτόνῳ, ὡς καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς μυσαρᾶς αὐτῶν σπερμοσφα-

---

(α) «Τὸν διάβολον» Κρ.—(β) «Κατὰ τοῦ Μωϋσέως» Κρ.—(γ) «Πρὸς τὸν διάβολον ἔφη» Κρ.—(δ) «Περὶ μὲν δόγματος» Κρ.—(ε) «Μηδὲν» Κρ.—(ϛ) «Μισθοῦ ἐξεχύθησαν» Κρ.—(ζ) «Ἀποκτεινύντες» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γίας τὸν δυνάμει ἄνθρωπον καὶ ἀδελφὸν ἀποκτείνουσιν (α), ἀλλὰ καὶ τῷ Βαλαάμ, καὶ τῷ Κορέ· τῷ μὲν Κάϊν, διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν· τῷ δὲ Βαλαάμ, ὅτι κέρδους χάριν ἦλθε καταράσασθαι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔστρεψεν ὁ Θεός· τῷ δὲ Κορέ, ὅτι διδασκαλικὸν ἀξίωμα ἥρπασεν, εἰς ὃ αὐτὸν οὐκ ἔταξεν ὁ Θεός· ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει » τὴν τιμήν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» (β)· ἅμα δὲ καὶ διδασκόμεθα ποῖον καὶ τούτων τὸ τέλος διὰ τῆς τιμωρίας ἐκείνων, οἷς αὐτοὺς καὶ ὡμοίωσεν.

ΑΛΛΟ (γ). Τὸν μὲν Ἀδὰμ ἐξέβαλεν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου καὶ κατῴκισεν (δ) ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ οὐκ ἐν γῇ Ναΐδ (ε). Τὸν δὲ Κάϊν οὔτε ἐξαπέστειλεν Κύριος ὁ Θεός (ϛ), οὔτε ἐξέβαλεν, ἀλλ' αὐτὸς ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ (ζ). Χρήσῃ δὲ τῇ συγχρήσει τῶν ῥημάτων ἐν καιρῷ ποτε, ἐπ' ἂν ὁ μέν τις, ἐπειδὴ καθεζόμενος τῆς Ἐκκλησίας (η) μὴ ἑκὼν αὐτῆς ἐξέρχηται (θ), ὡς ἐπὶ Ἀδάμ, ἐν τῷ ἐξαποστέλλεσθαι ἐπιτιμητικῶς καὶ παιδευτικῶς ἀπὸ τῶν προεστηκότων αὐτῆς· ὁ δέ, ὡς αὐθάδης καὶ καταφρονητής, ὡς Κάϊν, καὶ ἀποστάτης ἐξέρχηται καὶ παρακαλούμενος (ι) ὑπὸ τῶν νουθετούντων τοὺς ἀτάκτους, παραμυθουμένων τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντεχομένων τῶν ἀσθενῶν· ἐρεῖς γάρ, ὅτι οὗτος ὁ ἑκὼν καταλιπὼν τὴν Ἐκκλησίαν, καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, θελήσας ἐκ τοῦ πονηροῦ γενέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· [καὶ ὁ ἐξελθὼν δὲ μοχθηρᾷ προαιρέσει καὶ βίῳ ἐπιλήπτῳ καὶ δόγμασιν ἐναντίοις ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐξῆλθεν, ὡς Κάϊν, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ] (ια). Καὶ πάντως ὁ τοιοῦτος οἰκεῖ ἐν γῇ Ναΐδ κατέναντι

(α) «Ἀποκτειννύουσιν» Κρ. Ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Σχολιαστὴς τοὺς μυσαρωτάτους τῶν αἱρετικῶν· οἷον Νικολαΐτας, Βορβορίτας καὶ λοιπούς, πρὸς οὓς ὁ τοῦ Ἀποστόλου ταλανισμὸς «οὐαὶ αὐτοῖς» ἀπετείνετο. Περὶ τούτων ὁ Ἐπιφάνιος (κατὰ Αἱρ. Αἵρεσις ϛ', ἢ κϛ', δ'). «Ὅμως οὐκ αἰσχυνθῶ λέγειν . . . μετὰ γὰρ τὸ μιγῆναι πάθει » πορνείας, προσεπιτούτοις ἀνατείνοντες τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν εἰς οὐρανόν, δέχεται » μὲν τὸ γύναιον καὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ῥύσιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἄρρενος εἰς ἰδίας αὐτῶν χεῖρας . . . » ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γυναικός, ὅταν γένηται αὐτὴν γενέσθαι ἐν ῥύσει τοῦ αἵμα- » τος» κἑξ. — (β) Ἑβρ. ε', 4. — (γ) Παρὰ Κρ, παραλειπομένου τοῦ «ἄλλο», τὸ σχόλιον κεῖται ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ προηγούμενον. — (δ) «Κατῴκησεν» Κρ. — (ε) Γέν. γ', 24. — (ϛ) «Ἐξαπ. ὁ Κύριος» Κρ. — (ζ) «Προσώπου τοῦ Κυρίου», — (η) «ὁ » μέν τις ἐπιδικαζομένης τῆς Ἐκκλ.» Κρ. — (θ) «Ἐξέρχεται» Κρ. — (ι) «Ἐξέρχε- » ται πολλάκις, ἔσθ' ὅτε καὶ παρακαλούμενος» Κρ. — (ια) Τὰ ἐν ἀγκύλαις, ὡς κείμενα ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ, εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐδέμ, ἐναντιούμενος τοῖς δόγμασι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ναῒδ δὲ ἑρμηνεύεται σάλος. Ὁ οὖν φυγὰς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξω γενόμενος αὐτοῦ, ποῦ ἂν οἰκήσῃ (α) ἢ ἐν σάλῳ, χειμαζόμενος καὶ κυματούμενος ὑπὸ τοῦ σάλου τῶν παθῶν;

12. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες· νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι.

Περὶ ἀνθρώπων συγγνώμης πταιόντων ὑψηλότερα ἦν τῷ Ἀποστόλῳ ὁ λόγος, οὐ περὶ ἄστρων καὶ νεφῶν, κυμάτων τε καὶ δένδρων· οἷς δὴ παραδείγμασι κέχρηται, ὅπερ ἔχουσιν ἐκεῖνα κατὰ φύσιν, τοῦτο πεπονθέναι τοὺς ἀνθρώπους κατὰ προαίρεσιν αἰτιώμενος. Ὥςπερ γὰρ αἱ νεφέλαι αἱ ἄνυδροι, αἱ ὑπὸ ἀνέμων ἐλαυνόμεναι, καὶ τὰ ἄκαρπα δένδρα, ἃ δισσῶς ἔφη ἀποθανόντα, οὐ τιμωρηθήσονται, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ κύματα τὰς ἑαυτῶν ἐπαφρίζοντα αἰσχύνας, ἄλογα ὄντα καὶ αἰσθήσεως ἄμοιρα· οὕτω καὶ οἱ λεγόμενοι ἀστέρες πλανῆται οὐ τὸν ζόφον κληρονομήσουσιν (β), ἀλλ᾽ οἱ ἄνθρωποι, οἱ (γ) κατὰ προαίρεσιν ἁμαρτάνοντες, περὶ ὧν καὶ τὰ ὑποδείγματα ταῦτα ἐλήφθη, ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ λεγόμενον· οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, περὶ ὧν ὁ λόγος, ὥςπερ πλανῆταί εἰσιν ἀστέρες, ὁδοῦ (δ) τῆς θείας ἐκτρεπόμενοι καὶ τὴν ἐναντίαν τῇ ἀρετῇ ὁδὸν βαδίζοντες. Διὸ αὐτοῖς ὁ ζόφος τετήρηται οὐχ ὡς ἄστρασιν, ἀλλ᾽ ὡς ἀνδράσιν· οὐ γὰρ περὶ ἄστρων ἢ νεφῶν ἢ κυμάτων ἦν αὐτῷ, ὡς ἔφθην εἰπών, ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ ἀνθρώπων εἰς θηριωδίαν καὶ ἀσέλγειαν καὶ ἀλαζονείαν ἐκπεπτωκότων, καὶ διὰ τῆς συνουσίας καὶ τοὺς πλησιάζοντας λυμαινομένων. Εἰ γὰρ τὸν προςταχθέντα τοῖς ἄστρασι δι᾽ αἰῶνος θέουσι δρόμον οὐ ποιητικοὺς αὐτοὺς κακῶν λεκτέον (ἀσεβὲς γὰρ καὶ ἄλογον)· ἀλλ᾽ εἰ καὶ καθ᾽ ὑπόθεσιν δοθείη, ὅπερ τινές φασι, σημαντικοὺς αὐτοὺς (ε) εἶναι, οὐδ᾽ οὕτω δώσουσι δίκας· οὐδὲ γὰρ οἱ Προφῆται ἔδοσαν, τὰ μέλλοντα παρὰ τῶν Ἰουδαίων πράττεσθαι καταμηνύσαντες· οὐδὲ γὰρ (ϛ) ἤδη δι᾽ ὧν προεμήνυσαν γέγονεν, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἔμελλε γίνεσθαι, προεμήνυσαν. Δῆλον τοίνυν, ὡς οἶμαι, ὅτι οὐ περὶ ἄστρων, ὥςπερ οὐδὲ περὶ κυμάτων ἢ δένδρων ἢ νεφῶν ἦν τῷ Ἀποστόλῳ ὁ λόγος, καθὼς καὶ

(α) «Οἰκήσει» Κρ.— (β) «Κληρονομοῦσιν» Κρ.— (γ) «Οἱ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (δ) «Ὁδοῦ» ὁμοίως.— (ε) «Αὐτοὺς» ὁμοίως. — (ϛ) «Οὐ γὰρ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὁ πάσης τῆς Ἐπιστολῆς νοῦς μηνύει, ἀλλὰ περὶ ἁμαρτησάντων ἀνθρώπων, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα (α) τετήρηται· ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῶν παραδειγμάτων εἰς τοὺς περὶ ὧν ἦν ὁ λόγος αὐτῷ ἐτελεύτησεν.

Ἔτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐν ἐκκλησίαις (β) γινομένων τραπεζῶν, περὶ ὧν καὶ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίοις ἐπιστέλλει (γ), συνῄεσαν οὐ χάριν τοῦ μεταλαβεῖν τοῦ κυριακοῦ δείπνου, ἀλλ᾽ ἵνα καιρὸν εὕρωσι ψυχὰς ἀστηρίκτους δελεάζειν· τούτων γὰρ καὶ ὁ Πέτρος ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ καταλέγει (δ).

12. Δένδρα φθινοπωρινά,

«Φθινοπωρινὰ» μὲν τοὺς ἀνοσίους αἱρετικούς φησιν, οἵτινες ὑπὸ τῆς κακίας καταψυχθέντες τὸν τῆς δικαιοσύνης καρπὸν οὐ διδόασιν. «Δὶς »δὲ ἀποθανόντας» αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὡς ψυχῇ καὶ σώματι νεκρωθέντας· ψυχῇ μέν, ὡς λογιζομένῃ τὰ πονηρά· σώματι δέ, ὡς ἐκτελοῦντι τὴν ἁμαρτίαν. «Ἐκριζωθέντας» δὲ αὐτοὺς λέγει, ὡς μὴ ἀξίους τοῦ πεφυτεῦσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἔνθα ἑαυτὸν ἐρριζωμένον εἰδὼς ὁ ἅγιος ἔλεγε Δαυΐδ· «ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ »Θεοῦ» καὶ τὰ ἑξῆς (ε).

12. [Ἄκαρπα] (ϛ),

ΑΛΛΟ (ζ). Τοῦτό φησιν, ἐπειδὴ πάλιν, ὡς δίκαιοι (η) προσποιούμενοι, ἐλαίαις ἑαυτοὺς εὐσκίοις, καὶ μὴν καὶ ἀμπέλοις καρποφόροις παρέβαλον. Λέγει οὖν ὡς ἄκαρποί τινές εἰσι, καὶ μᾶλλον διὰ τὸ (θ) τὸν ἐξ αὐτῶν καρπόν, ὃν διαφθείρουσιν ἐν τῇ σπερμοσφαγίᾳ, μὴ ζωογονεῖσθαι. Καὶ φθινοπωρινοί· τουτέστι καὶ φύλλων καὶ καρπῶν ἔρημοι· οὔτε γὰρ βίος αὐτοῖς, οὔτε δόγμα ζωογόνον ἐστὶ καὶ (ι) λαμπρόν, οὐκ ἐπὶ μιᾶς ἑστηκότα γνώμης δι᾽ ἀβεβαιότητα.

12. Δὶς ἀποθανόντα,

(α) «Αἰῶνας» Κρ.— (β) «Ἐκεῖνον τῶν κοινῶν ἐν ἐκκλ.» Κρ.— (γ) Α´ Κορινθ. ια´, 18-22.—(δ) Β´ Πέτρ. β´, 14.— (ε) Ψαλμ. να´, 8.— (ϛ) Τὴν Γραφικὴν ταύτην λέξιν προσέθεμεν ἡμεῖς, μὴ κειμένην διὰ πλημμέλειαν, ὡς ἐκ τοῦ ἑπομένου σχολίου δῆλον. — (ζ) Ἀνωνύμως καὶ παρὰ Κρ τὸ σχόλιον φέρεται, ἔστι δὲ τοῦ Διδύμου. Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ΛΘ´, σελ. 1818. — (η) «Οἱ δίκαιοι» Κρ. — (θ) «Τὸ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. —(ι) «Καὶ» ὁμοίως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ βίῳ ἀσελγεῖ (α) καὶ ἀσεβείᾳ θανατώσαντες τὴν ψυχὴν καὶ δόγμασι πονηροῖς. Ἢ καὶ (β) οὕτως· ἐπειδὴ πρὸ τῆς πίστεως ἐτεθνήκεισαν (γ) ἀσεβείᾳ, εἶτα προσελθόντες τῷ Εὐαγγελίῳ ἔζησαν, πάλιν δὲ ἀσεβείᾳ καὶ ἡδονῇ ἐκδόντες ἑαυτοὺς τεθνήκασι· ταύτῃ τοι τεθνηκέναι δὶς αὐτούς φησιν.

12. Καὶ (δ) ἐκριζωθέντα.

Ὁ γὰρ οὕτως ἔνοχος κακῶν (ε), ὡς ἀσεβείᾳ καὶ ἡδοναῖς ἄγεσθαι, ποίαν ἕξει στάσιν ἢ ῥίζαν, πανταχόθεν βαλλόμενος;

13. Κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας.

Τὸ μανικὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἄσχετον περὶ τὰς βλασφημίας σημαίνει. Τὸ δὲ «ἐπαφρίζειν τὰς ἰδίας αἰσχύνας» τὸ μετὰ τῆς κατὰ Θεοῦ μανίας καὶ αἰσχρότητα πολλὴν ἐπιτηδεύειν αὐτοὺς (ϛ) ἀποφαίνεται.

13. Ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται.

Εἰ καὶ (ζ) μιμούμενοι τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν Σατανᾶν, μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός, καὶ αὐτοὶ μετασχηματίζεσθαι θέλουσιν εἰς διδασκάλους ἀληθείας, περὶ ὧν εἴρηται· «ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς »φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες» (η), ἀλλ᾽ οὖν πλανῶν πλανῆταί εἰσι (θ), παραχαράττοντες τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀσελγείαις (ι) δυςφημιῶν, καὶ ὕστερον γνόφῳ καὶ σκότῳ καὶ ζόφῳ, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον (ια), κολασθήσονται· ὅπερ ἡτοίμασται τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

14. Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ λέγων· «ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ, ποιῆ-

---

(α) Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν τοῦ Διδύμου, καίπερ ἀνωνύμως κείμενον ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ. Ὅρ. ἔνθα ἀνωτ. — (β) «Καὶ» ἐκ τοῦ Κρ λείπει. — (γ) «Τε»θνήκεισαν» Κρ. — (δ) «Καὶ» παρὰ Κρ οὐ κεῖται. — (ε) «Ἔνοχος, φησί, κακῶν» Κρ. — (ϛ) «Ἐπιτηδ. αὐτοὺς βίου» Κρ. — (ζ) Τὸ σχόλιον ἐκ τῶν τοῦ Διδύμου, εἰ καὶ ἀνωνύμως κεῖται ἐν τῷ ἡμ. χειρογράφῳ καὶ παρὰ Κρ. Ὅρ. Πατρολ. ἔνθα ἀνωτ. — (η) Φιλιππ. β´, 15. — (θ) «Ἀλλ᾽ οὖν πλανῶντές εἰσι» Κρ. — (ι) «Ἀληθ. ἀσε»γείαις» Κρ. — (ια) «Σκότος ἐξώτερον» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

15. »σαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξαι πάντας τοὺς ἀσε-
»βεῖς περὶ πάντων τῶν ἔργων τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν (α),
»ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν λόγων, ὧν
»ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοί» (β).

Τοῦτο καὶ ἀρχόμενος εἶπεν «οἱ πάλαι προγεγραμμένοι» (γ).

16. Ἀσεβεῖς (δ) οὗτοί εἰσι· γογγυσταί, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς
ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι· καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ
ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα ὠφελείας χάριν.

Οὐ γὰρ ἔχουσι παρρησίαν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν χρήσασθαι· πῶς γὰρ ἀκίνδυνον δημοσιεύειν τὴν μετὰ ἀσεβείας καὶ βλασφημίας ἀσέλγειαν; τὸ δὲ «μεμψίμοιροι» ὅτι τὰ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ἀληθείας διαβάλλουσιν, ἵνα τὰ οἰκεῖα κακὰ καὶ ἀσελγήματα στήσωσιν ὡς οἷόν τε.

Γ' Περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν ἐπὶ τῇ πίστει, συμπαθείας τε καὶ φειδοῦς εἰς τὸν πλησίον ἐπὶ σωτηρίᾳ ἐν ἁγιασμῷ.

17. Ὑμεῖς δέ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προει-
ρημένων ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
18. Χριστοῦ· ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων
ἐλεύσονται ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευό-
μενοι τῶν ἀσεβειῶν.

Τοῦτο μὲν ὑπὸ Πέτρου· καὶ γὰρ τὴν δευτέραν Ἐπιστολὴν ὁ Πέτρος περὶ τούτων ἔγραψε· τοῦτο δὲ περὶ τῶν γραφέντων ὑπὸ Παύλου, πολλὰ καὶ (ε) αὐτοῦ περὶ τούτων ἐν πάσῃ διατάξαντος Ἐπιστολῇ.

19. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ψυχικοί,

Τουτέστιν οἱ τὰ σχίσματα ποιοῦντες ἐν ταῖς βλασφημίαις καὶ ἀσελγείαις ἑαυτῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διασπῶντες τὰ μέλη.

(α) «Τῶν ἔργων αὐτῶν» Κρ.— (β) Κατὰ τὸν Φώτιον (ἐν Ἀμφιλοχ. Ἐρ. ΡΝΑ') τὸ ἐδάφιον τοῦτο παρέλαβεν ὁ Ἀπόστολος Ἰούδας ἐξ ἀποκρύφου τοῦ Ἐνὼχ Ἐπιστολῆς. —(γ) Στίχ. 4. —(δ) Ὁ Φώτιος (ἔνθα ἀνωτ.) τὴν λέξιν «ἀσεβεῖς» συνάπτων τῷ προηγουμένῳ ἐδαφίῳ «κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς» ὑπολαμβάνει μὴ ἀνήκουσαν τῷ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης κειμένῳ.— (ε) «Γὰρ» Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΛΛΟ. Ἀντὶ τοῦ διδασκαλίαν ἔχοντες δαιμονιώδη κατὰ τὸ εἰρημένον· «οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος, » ψυχική, δαιμονιώδης » (α).

19. Πνεῦμα μὴ ἔχοντες.

Θεῖον, λαλοῦν ἐν αὐτοῖς, ὥςπερ οἱ ἀληθῶς διδάσκαλοι τῆς πίστεως τῆς ὀρθῆς.

20. Ὑμεῖς δέ, ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ἡμῶν πίστει ἐποικοδο-
μοῦντες ἑαυτούς, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, ἑαυ-
21. τοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προςδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ
22. Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ οὓς
μὲν ἐλεεῖτε, διακρινόμενοι·

Τουτέστι τοὺς διακρινομένους ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν λόγων τῆς ψευδοῦς διδασκαλίας. Περὶ δὲ τῶν διακρινομένων ὁ Ἰάκωβός φησιν, ὅτι «ἐοίκασι κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ» (β) διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἄστατον. Οὗτοι οὖν καὶ ἐλεεινοί εἰσι καὶ ἄθλιοι, παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας περιφερόμενοι.

23. Οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς (γ) ἁρπάζοντες·

Εἴ τις τοὺς ἤδη ἐν τῷ ἀπὸ τῶν πεπυρωμένων τοῦ διαβόλου βελῶν ἐξαφθέντι πυρὶ γενομένους, καὶ ἔν τινι ἀπηγορευμένῃ πυρώσει κεκρατημένους δύναται λόγῳ Θεοῦ ἀνιμησάμενος ὀξύτατα ἁρπάσαι ἀπὸ τοῦ πυρός, οὗτος μὲν ἂν εἰκότως (δ) οὐχὶ ἅρπαξ χρηματίσηται τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου κατηγορουμένων. Εἰ δέ τινές εἰσιν ἐξ αὐτῶν δυνάμενοι, φησί, τὴν ἀλήθειαν δέξασθαι, ταύτην αὐτοῖς ὑποβάλλοντες, ἐκ τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς παραλαμβάνειν πυρὸς σώζετε αὐτοὺς διὰ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Ἐξαρπάζοντες τοῦ πυρὸς οὗτοί εἰσι· τουτέστι τὸν φόβον αὐτοῖς ὑποβάλλοντες καὶ ὑποτιθέντες ἐλέους [ἀξίους] (ε) ὁρᾶσθαι μετανοοῦντας παρασκευάζετε.

23. Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα.

(α) Ἰακώβ. γ', 15.— (β) Αὐτόθ. α', 6.— (γ) « Ἐκ τοῦ πυρὸς » Κρ.— (δ) « Μὲν » ἀνθηκότως » Κρ.— (ε) « Ἀξίους » εἴληπται ἐκ τοῦ Κρ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΡΩΤΗΣΙΣ (α). Τίς ὁ ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένος χιτών;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὁ πολλοῖς πλημμελήμασι τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς παθημάτων κεκηλιδωμένος βίος χιτών ἐστιν ἐσπιλωμένος· ὡς ἔκ τινος γὰρ ἐνδύματος τῆς κατὰ τὸν βίον ἀναστροφῆς ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων διαφαίνεσθαι πέφυκεν εἴτε δίκαιος εἴτε ἄδικος· ὁ μὲν χιτῶνα καθαρὸν ἔχων τὸν ἐνάρετον βίον, ὁ δὲ πονηροῖς ἐσπιλωμένην ἔργοις τὴν ζωὴν κεκτημένος. Ἢ μᾶλλον ἐσπιλωμένος ἀπὸ τῆς σαρκός ἐστι χιτὼν ἡ κατὰ συνείδησιν μορφοῦσα διὰ τῆς μνήμης τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς [πονηρῶν] (β) κινημάτων τε καὶ ἐνεργημάτων τὴν ψυχὴν ἕξις τε καὶ διάθεσις· ἣν ὁρῶσα διαπαντὸς καθάπερ χιτῶνά τινα περὶ ἑαυτήν, δυςωδίας πληροῦται παθῶν. Ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἀρετῶν, ἀλλήλαις κατὰ λόγον συνυφαινομένων, ἀφθαρσίας γίνεται τῇ ψυχῇ χιτών, ὃν ἐνδυσαμένη γίνεται καλὴ καὶ ἐπίδοξος· οὕτως καὶ ἀπὸ (γ) τῆς σαρκός, τῶν παθῶν ἀλλήλοις κατὰ τὴν ἀναλογίαν συνυφαινομένων, γίνεταί τις χιτὼν ἀκάθαρτος καὶ ἐσπιλωμένος, ἐξ αὐτοῦ δεικνὺς γνώριμον τὴν ψυχήν, μορφὴν ἄλλην αὐτῇ καὶ εἰκόνα παρὰ τὴν θείαν θέμενος.

ΑΛΛΟ. Τὴν πορνείαν λέγει καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν ἀσέλγειαν, ἣν οἱ ἀπὸ Σίμωνος ἐπετήδευον.

Δ' Εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἁγιασμὸν καὶ παρρησίαν καθαρὰν σὺν δοξολογίᾳ Θεοῦ.

24. Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι αὐτοὺς (δ) ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει,
25. μόνῳ σοφῷ Θεῷ, Σωτῆρι ἡμῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία (ε) καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Οὐκ ἐλεήσεις πτωχὸν ἐν κρίσει· ἐλεεῖσθαι μὲν γὰρ δεόμενον καὶ ἀντιβολοῦντα χρή· ἐγκαλοῦντα δὲ καὶ κατηγοροῦντα οὐχί· οὐ γὰρ χάριν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ ἀδικεῖσθαι διαβεβαιοῦται. Ἀμήν (ϛ).

(α) Ὅρ. Πατρολ. Τόμ. ϛ', σελ. 293.— (β) «Πονηρῶν» ἐκ τοῦ Κρ.— (γ) «[illegible]» Κρ.— (δ) «Φυλάξαι ὑμᾶς» Κρ.—(ε) «Ἐξουσία πρὸ παντὸς αἰῶνος» Κρ.— (ϛ) «[illegible]» παρὰ Κρ οὐ κεῖται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ